

Strabon

GEOGRAFIA

VOL. I

ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ

I

STRABON

GEOGRAFIA

Vol. I,

Studiu introductiv,
traducere,
nota e introductive,
note  i indice

FELICIA VANȚ-ȘTEF

Supracoperta și coperta colecției VAL MUNTEANU

STUDIU INTRODUCȚIV

Strabon, pentru noi astăzi, nu este un nume, ci o prețioasă sinteză a tuturor științelor antice despre „pământul populat”. Cu toate acestea, antichitatea îl trece aproape complet sub tăcere¹, iar dicționarul Suda îi consacră abia o notiță impersonală de două rînduri². Dar dacă contemporanii săi l-au ignorat, secolele următoare nu au pregetat să ostenească într-o anevoioasă trudă de copist, transmițându-ne un mare număr de manuscrise ale vastei enciclopedii făurite de acesta. Istovitoarea migală cu care s-a transcris în repetate rînduri Geografia lui Strabon constituie o grăitoare mărturie a prețuirii de care s-a bucurat în timpurile străvechi. În prezent, așijderea, această operă este socotită de specialiști „cea mai mare lucrare a vremii sale”³.

În același timp, Strabon consemnează în opera sa suficiente date despre propria-i viață, astfel încît și această lacună, prin eruditele conjecturi ale savanților moderni, a fost într-o oarecare măsură înlăturată.

1 VIAȚA

1.1. *Limitele vieții lui Strabon.* Astăzi se cunoaște cu toată certitudinea că Strabon este un grec din Asia Mică, de obîrșie din orașul Amaseia Pontului, care a trăit pe

¹ Pînă la sfîrșitul secolului al IV-lea e.n. Strabon este citat de cel mult cinci ori, vezi Studiul prezent, 2.8.

² La articolul Στράβων· Ἀμασεύς, φιλόσοφος· γέγονεν ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος· ἔγραψε γεωγραφίαν ἐν βιβλίοις <ι>ξ' „Strabon: din Amaseia, om de știință; a trăit pe timpul împăratului Tiberiu; a scris o geografie în 17 cărți”.

³ A. M. Croiset, *Histoire de la littérature grecque*, vol. V, Paris, 1899, p. 384.

vremea împăraților Augustus și Tiberius. Dar toate încercările de a încadra viața lui între limite precise duc la simple supoziții fragile ce dau loc la discuții, deoarece înseși datele pe care se sprijină sînt aproximative. Îndeobște, învățații pornesc de la pasajele în care Strabon menționează anumite evenimente istorice, cunoscute și din alte izvoare și datate azi, pe care le referă la propria sa viață. În felul acesta el precizează că unele fapte s-au întîmplat „cu puțin înaintea noastră” μικρὸν πρὸ ἡμῶν sau „în vremea noastră” καθ’ ἡμᾶς ori ἐφ’ ἡμῶν sau, în sfîrșit, „acum, în prezent” νῦν. Punctul mai șubred dar inevitabil al argumentării moderne este din nou o presupunere că mențiunile de mai sus au neapărat în vedere data nașterii autorului. Iată, deci, în continuare cele mai importante coniecturi moderne privitoare la nașterea lui Strabon:

P. Meyer⁴, sprijinindu-se pe pasajul (XIV, 5, 10) în care Strabon menționează restabilirea castei sacerdotale în orașul Olba din Cilicia, eveniment petrecut nu mult după distrugerea piraților cilicieni de către Pompeius (în anul 67 î.e.n.) și înfățișat de Strabon cu mențiunea ἐφ’ ἡμῶν ἤδη „deja pe vremea noastră”, fixează nașterea geografului antic în anul 68 î.e.n. G. F. Unger⁵ îi apropie și mai mult nașterea de evenimentul de mai sus, presupunînd că acesta s-a născut în iarna anilor 67/66 î.e.n. B. Niese, H. Tozer, E. Pais, E. Honigmann, H. Jones și G. Aujac⁶ sînt de părere că mai multe evenimente converg spre anii 64/63 î.e.n. ca dată a nașterii autorului nostru. Astfel

⁴ *Quaestiones Strabonianaes*, Leipziger Studien, II, 1879, pp. 49—72.

⁵ *Philologus*, LV, 1896, pp. 247—256.

⁶ B. Niese, *Beiträge zur Biographie Strabos*, *Hermes*, 13, 1878, pp. 33—45; H. F. Tozer, *Selections from Strabo, with an introduction on Strabo's life and works*, Oxford, 1893; E. Pais, *Intorno al tempo ed al luogo in cui Strabone compone la geografia storica, Italia antica*, 1922, I, pp. 267—316; E. Honigmann, R. E., vezi Strabon IV, A¹, 1931, pp. 76—155; H. L. Jones, *The Geography of Strabo*, Londra, 1917 (Introduction); G. Aujac — Fr. Lasserre, *Strabon, Géographie*, I, partea 1, Paris, 1969, pp. VII—IX (cărora le datorăm foarte mult în privința datelor biografice).

Strabon înfățișează drept întâmplări petrecute în timpul său domnia lui Ptolemeu Auletes pe tronul Egiptului (XVII, 1, 11), care se desfășoară între anii 80 și 51 î.e.n.; diviziunea Galatiei între trei dinastii (XII, 5, 1) care a avut loc probabil la sfârșitul anului 63 și începutul lui 62 î.e.n.; Tarcondimotos, rege în Cilicia (XIV, 5, 18) cam în aceeași perioadă, și un nou oraș în insula Kephallenia, creat în 59 î.e.n. de C. Antonius, unchiul lui Marc Antoniu (X, 2, 13).

De asemenea Strabon fixează cu puțin înaintea sa nașterea filozofului Antiochos (XVI, 2, 29) care a avut loc, se pare, cu puțin după 68/67 î.e.n.; colonizarea piraților cilicieni în orașul Dyme din Achaia (VIII, 7, 5), făcută de Pompeius după nimicirea piraților Mediteranei (în 67 î.e.n.); și, în sfârșit, împărțirea Paflagoniei interioare între mai mulți suverani (XII, 3, 41) înfăptuită tot de Pompeius în anul 64 î.e.n. Apropiindu-se de această dată, dar punând temei pe un alt argument, W. Aly⁷ atribuie lui Strabon vârsta de 37 ani în anul 25 î.e.n. când acesta a vizitat Egiptul călătorind pe Nil în sus, împreună cu prietenul său, Aelius Gallus, prefectul Egiptului (II, 5, 12); de aici, el înclină pentru anii 63—62 ca dată a nașterii lui Strabon. În sfârșit Gercke⁸ propune ca limite extreme ale nașterii acestuia anii 66—60 î.e.n.

Dintre toate evenimentele pe care se sprijină supozițiile de mai sus, și pe care Strabon le-a consemnat cu mențiunea *μικρόν πρὸ ἡμῶν*, cel mai recent și mai cert datat pare să fie diviziunea Paflagoniei între mai mulți cîrmuitori, fapt petrecut în anul 64 î.e.n. Prin urmare, acest an pare să conțină ultimele referiri ale lui Strabon la faptele premergătoare lui.

Dintre întâmplările pe care geograful nostru le socotește contemporane cu el, cel mai vechi ar părea să fie restabilirea castei sacerdotale în orașul Olba al Ciliciei,

⁷ *Strabon von Amaseia*, Bonn, 1957, pp. 165—170.

⁸ Gercke, *Rheinisches Museum*, N. F. LXII, 1907, p. 119.

înfăptuită după războiul cu pirății, deci după 67 î.e.n. Pe acest fapt se sprijină argumentarea lui P. Meyer⁹ care, de aici, fixează în 68 nașterea autorului studiat. Credem însă că P. Meyer a interpretat greșit pasajul în discuție, pe care pentru lămurire, îl redăm în rîndurile ce urmează: „După nimicirea acestora (a tîlharilor), deja pe vremea noastră, această regiune se chema împărația lui Teucros ca și dominația sacerdotală” (XIV, 5, 10). P. Meyer asociază referirea personală a lui Strabon din acest pasaj cu nimicirea pirăților din 67 î.e.n., or cuvintele „pe vremea noastră”, ca orice complement circumstanțial, lămuresc predicatul propoziției, în situația de față *se chema* și nu complementul precedent „după nimicirea pirăților”, ceea ce se adeverește din însăși topica lor: în mod regulat, determinantul precede în greacă determinatul. În afară de aceasta, adverbul *deja* depărtează în timp cele două componente, arătînd că a trecut o vreme de la nimicirea pirăților pînă pe vremea lui Strabon cînd s-a instaurat din nou aici dominația preoților. Rezultă deci că nimicirea pirăților cilicieni din 67 î.e.n. nu a avut loc în cursul vieții lui Strabon, ci înaintea lui, iar restabilirea castei sacerdotale întîmplate deja pe vremea sa a putut să aibă loc chiar cu cîțiva ani mai tîrziu (de 67) și, ca atare, nici nașterea lui nu poate fi fixată în 68 î.e.n. Un alt fapt vechi pe care Strabon îl declară contemporan cu el, anume domnia lui Ptolemeu Auletes în Egipt, prin durata de aproape 30 de ani a acesteia (80—51 î.e.n.) nu poate servi la elucidarea chestiunii în discuție. Rămîn, prin urmare, două evenimente pe care le putem socoti printre primele petrecute, după Strabon, în timpul vieții sale: este vorba de împărțirea Galatiei între trei suverani (XII, 5, 1) și de instaurarea lui Tarcondimotos rege în Cilicia (XIV, 5, 8), întîmplări care au avut loc în anii 63/62 î.e.n.

În concluzie, dacă ultimele fapte petrecute cu puțin înaintea nașterii lui Strabon nu depășesc anul 64 î.e.n. și

⁹ Vezi mai sus p. 8.

dacă primele întâmplări din timpul vieții lui nu urcă mai sus de anul 63 î.e.n., înseamnă că nașterea lui Strabon a avut loc în intervalul 64—63 î.e.n.

În privința morții lui Strabon, părerile sînt la fel de împărțite; conjecturile sînt dificile, deoarece și datele referente sînt foarte sărace. Îndeobște se admite azi că Strabon a apucat și domnia împăratului Tiberius, deoarece menționează cîrmuirea înțeleaptă a acestuia, care imită întru totul pe părintele său Augustus (VI, 4, 2). Pentru o riguroasă limitare, învățații moderni, în general, fac apel la data morții lui Iuba al II-lea, regele Numidiei, consemnată în repetate rînduri de Strabon în ultima carte a operei sale. În special trei pasaje aferente au suscitât discuții printre învățați: unul dintre ele se referă la Iuba I, regele Numidiei, care s-a luptat cu Caesar (XVII, 3, 7), și care a murit în 46 î.e.n.; al doilea amintește de moartea lui Iuba al II-lea, fiul lui Iuba I, petrecută pe vremea lui Strabon (XVII, 3, 9); al treilea consemnează cu mențiunea „în prezent” pe fiul și succesorul lui Iuba al II-lea (XVII, 3, 25). Dacă aceste trei pasaje sînt autentice¹⁰ și mai sigur ele aparțin autorului Geografiei, înseamnă că Strabon a apucat moartea regelui numid Iuba al II-lea, care a avut loc, după Tozer și Jones¹¹, în anul 21 e.n., după alții, printre care J. Carcopino¹², în 23 e.n. De aci, primii fixează moartea lui Strabon în 21, ultimii, în 23 e.n. Luînd în considerare anul 23 ca dată a morții lui Iuba, G. Aujac¹³ presupune că Strabon, chiar dacă a mai trăit, nu a mai avut o activitate fructuoasă după anul 24 sau 25 e.n. Înclinînd și noi să socotim anul 23 ca dată a morții lui Iuba al II-lea, credem că, pentru a sprijini teza, merită să fie

¹⁰ E. Honigmann, *op. cit.*, pp. 77—78, F. Jacoby, R. E., *Iuba II*, IX, 1916, 2387, au contestat autenticitatea acestor pasaje, considerîndu-le adaosuri ulterioare.

¹¹ Vezi G. Aujac — Fr. Lasserre, *op. cit.*, I, 1, p. X, subsol nota 1.

¹² *Le Maroc antique*, Paris, 1943, pp. 35.

¹³ Vezi *op. cit.*, p. IX—X.

luate în considerare încă două amănunte: întâi, Strabon menționează ca un fapt proaspăt nu numai moartea lui Iuba al II-lea, ci și pe urmașul acestuia, Ptolemeu, ceea ce înseamnă că, cel puțin la începutul domniei acestuia, geograful nostru mai era încă apt de muncă; în al doilea rând, Strabon vorbește de orașul Cyzik care „se menține liber pînă în prezent” (XII, 8, 11). Iar astăzi se știe că Cyzicul și-a păstrat autonomia administrativă pînă în anul 25 e.n. Putem presupune deci că Strabon a trăit pînă prin 25 sau chiar 26 e.n., apropiindu-se ca vîrstă de 90 de ani.

1.2. *Locul nașterii.* Patria de obîrșie a lui Strabon este regatul Pontului; acesta a fost creat prin 302 î.e.n. pe o fîșie îngustă de pămînt ce se întindea de-a lungul țărmului sud-estic al Pontului Euxin, de către un urmaș al tiranilor din Kios, numit Mithridates. Despre acest fondator vorbește și Diogenes Laertios (III, 20), care îl socotește prieten al perșilor și, în același timp, adeptul filozofiei platonice. Pontul, așadar, înainte de a deveni, pe vremea strămoșilor lui Strabon, o mare împărăție, adăpostea o populație pestriță, alcătuită din tibareni, chalybi, mosynici, greci, perși, paflagoni, cappadocieni și alții. Orașele lui, Amisos și Trapezuntul, erau întemeiate de greci pe malul mării, altele ca Zela, Kerasont, Comana-Pontică, Themiskyra și, cel mai important dintre toate pentru noi, orașul Amaseia, locul de naștere al lui Strabon, aveau alte obîrșii.

Așezat în inima munților, la poalele masivului Ophlimos, azi Djanik, pe fluviul Iris, astăzi Iekil-Ermak, Amaseia a fost, în vremurile ei de glorie, cetatea de scaun a suveranilor Pontului. Munții cu păduri dese și fluviul erau neclintite paveze naturale, ce ofereau în același timp încîntătoare priveliști, cum precizează Strabon însuși: „Amaseia, orașul nostru, se găsește într-un defileu larg și adînc, prin care curge la vale fluviul Iris; minunat înzestrat de geniul omenesc și de fire, el poate servi ca oraș

şi, în acelaşi timp, ca cetate fortificată. Căci o stîncă uriaşă şi povîrnită stă aplecată peste fluviu, iar într-o parte a ei se află zidul, chiar pe malul apei, acolo unde s-a aşezat oraşul, în cealaltă, el urcă din două laturi spre creste; două dintre acestea sînt concrescute laolaltă şi înzestrate cu turnuri de toată frumuseţea. În această incintă se găsesc palate regeşti şi monumente de-ale regilor...“ (XII, 3, 39). În partea de miazănoapte a oraşului se întind cîmpii roditoare, pînă la Halys. „Întreaga regiune este bine împădurită şi cuprinde bogate păşuni pentru cai şi pentru alte animale şi, în întregime, este bine populată. Şi Amaseia a fost dăruită regilor (ca reşedinţă), iar în prezent ea este sub stăpînire romană“ (XII, 3, 39).

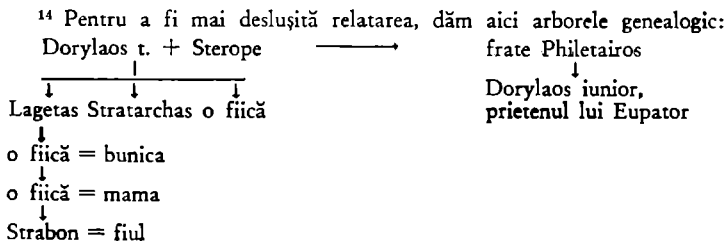
Acest oraş vechi mai dăinuie şi astăzi, cu numele aproape nestrămutat, Amasieh, vestit pentru femeile sale de o rară frumuseţe şi prin numeroasele vestigii ale timpurilor apuse.

1.3. *Familia*. Strabon este vlăstarul unei strălucite familii din Pont, a cărei soartă se împleteşte strîns cu nestatornicul destin al regilor pontici. Istoria acestei familii, după cum ne-o face cunoscută Strabon însuşi, începe o dată cu Mithridates Euergetul, rege ahemenid, a cărui domnie ţine din 150 pînă în 120 î.e.n. Unul dintre prietenii intimi ai acestuia, pe a cărui nestrămutată credinţă şi pricepere s-a sprijinit regele, a fost Dorylaos „tacticianul“, strămoşul lui Strabon. „Căci Dorylaos — povesteşte autorul — era un priceput organizator de oşti, unul dintre prietenii lui Mithridates Euergetul. Acest Dorylaos, pentru că avea experienţa recrutării de trupe mercenare, era de multe ori desemnat (în acest scop) pentru Elada şi pentru Tracia, dar adesea şi pentru cei care veneau din Creta, pe vremea cînd romanii încă nu stăpîneau insula, deoarece în ea se afla o mare mulţime de mercenari şi de oşti din care, obişnuit, se completau şi trupele de jaf. Pe cînd Dorylaos se afla, aşadar, în Creta, se întîmplă să izbucnească un război între cossieni şi gortynieni. Ales coman-

dant (de către cnossieni) și câștigînd în grabă războiul, a obținut cele mai înalte onoruri. Ceva mai târziu, cînd află că Mithridates Euergetul a fost ucis prin viclesug, într-un complot pus la cale la Sinope tocmai de prietenii lui, și că succesiunea la tron a trecut asupra soției și a fiilor acestuia, luîndu-și nădejdea de la soarta treburilor din Sinope, Dorylaos se statornici la Cnossos" (X, 4, 10). După moartea lui Mithridates Euergetul, moștenitoarea tronului din Pont a devenit soția sa, Laodiceea, în numele celor doi fii ai săi minori, Mithridates și Chrestos. Ajungînd la putere, ea a îndepărtat din înaltele direcții pe toți prietenii regelui defunct. De aceea Dorylaos nu s-a mai întors în patrie ci s-a statornicit în Creta. „Aici — continuă Strabon — soția sa macedoneană cu numele Sterope fi născu doi fii, pe Lagetas și pe Stratarchas, dintre care pe Stratarchas și noi l-am vizitat la capătul bătrînetelor sale; ea a mai născut și o singură fiică" (X, 4, 10). Pe de altă parte, regina Laodiceea nu multă vreme s-a putut menține pe tronul regatului pontic, ci a fost asasinată, la rîndul său, în 116 î.e.n. Fiul ei mai vîrstnic și al lui Mithridates Euergetul, cu numele Mithridates Eupator Dionysios, născut în jurul anului 132 î.e.n., deși moștenitor de drept al tatălui său, a fost îndepărtat la început de la tron de propria sa mamă. În 111 î.e.n., Eupator a pătruns cu forța în Sinope, în fruntea unei oștiri, și a cucerit tronul cu arma în mînă la vîrsta de 11 ani. El s-a înconjurat din nou de prietenii tatălui său. Iată aceste fapte în relatarea lui Strabon: „Cum Euergetul avea doi fii, a moștenit domnia Mithridates supranumit Eupator, la vîrsta de unsprezece ani; împreună cu acesta a fost crescut Dorylaos, fiul lui Philetairos, iar Philetairos era fratele lui Dorylaos tacticianul. Cînd regele a ajuns la vîrsta bărbăției, într-atît s-a simțit de legat de Dorylaos (cel tînăr) pentru farmecul tovarășiei acestuia, încît nu numai pe el l-a ridicat la cele mai înalte onoruri, ci și de rudele lui s-a îngrijit și a trimis și după cei din Cnossos. Aceștia erau membrii familiei lui Lagetas, pentru că tatăl lor

(Dorylaos tacticianul) murise, iar ei erau acum bărbați în fire și veniră la (Mithridates) părăsind tot ce aveau în Cnossos. Iar fiica acestui Lagetas a fost mama mamei mele" (X, 4, 10)¹⁴. În felul acesta, familia lui Strabon s-a întors în patria străbunilor și s-a bucurat de înalte onoruri conferite de tânărul rege Eupator, din prietenie pentru Dorylaos, vărul lui Lagetas care era străbunicul lui Strabon. Acest rege, cunoscut în istorie sub numele de Mithridates al VI-lea, s-a dovedit un bărbat tenace și un monarh iscusit, care a urmat o politică foarte ambițioasă cu totul ostilă Romei, acoperind de glorie numele său și pe al patriei. Ascensiunea lui s-a răsfrînt și asupra familiei lui Strabon. Astfel, după ce cuceri Chersonesul Tauric (Crimeea), care i-a cerut sprijinul împotriva sciților, și ocupă Bosforul, el și-a extins dominația asupra regiunilor centrale și apusene din Asia Mică. Pentru a crea o punte de legătură între Chersonesul Tauric și posesiunile lui asiatice, ocupă Colchida. Aici trimise ca guvernator pe un membru al familiei lui Strabon, cu numele Moaphernes. „Cînd Mithridates Eupator a dobîndit o mare putere — spune acesta — Țara Colchidei a ajuns în stăpînirea lui. El trimitea mereu aici un prieten ca prefect și guvernator al țării. Unul dintre aceștia a fost și Moaphernes, unchiul dinspre tată al mamei mele" (XI, 2, 18).

Cînd în Italia a izbucnit războiul cu socii, Roma fu din nou tulburată de acțiunile lui Mithridates Eupator în Orient, ale cărui ambiții s-au lovit de interesele romanilor

în Asia. Trei războaie, care ocupă aproape întreaga jumătate a primului secol î.e.n., a purtat Roma împotriva acestui rege nesupus din Orient. Primul război, care a durat din 89 pînă în 84 î.e.n., a conferit sortii de izbîndă lui Mithridates. Acesta și-a făurit o mare împărăție. Dar, amestecîndu-se și în revoltele din Elada împotriva stăpînirii romane, cu care prilej s-a ciocnit cu legiunile conduse de invincibilul general Sulla, oștirea lui Mithridates din Europa a suferit lovituri la Cheroneea și Orchomenos, în 86 î.e.n. În Asia s-au mai menținut în bună parte posesiunile cîștigate, ba s-au mai adăugat și unele noi. Cel de al doilea război (83—81 î.e.n.) fu cîștigat tot de Mithridates. Dar al treilea război (74—63 î.e.n.) a pricinuit un dezastru ireversibil temerarului rege pontic. În 72 î.e.n., comandantul roman Licinius Lucullus pătrunse în statele lui Mithridates, unde cîștigă asupra acestuia o victorie decisivă. În 71 î.e.n., regele Pontului se refugie la socrul său, Tigranes, în Armenia. Toate încercările lui de-a se întoarce în Pont îi fură zădărnice pentru moment. În acest timp, Lucullus, prin intrigi și mari făgăduințe, unelti să-și atragă pe înalții demnitari din Pont, printre care pe puternicul pontifice din Comana, care nu era altul decît însuși Dorylaos, prietenul îndrăgit al lui Mithridates, pentru care regele a rechemat din Creta și a conferit o situație strălucită familiei lui Strabon. Iată cum prezintă autorul însuși evenimentele: „Am vorbit mai înainte de Dorylaos tacticianul, care a fost strămoșul mamei mele, precum și de un alt Dorylaos, care a fost fiul fratelui aceuia, cu numele Philetairos; am arătat că ultimul Dorylaos, printre alte onoruri înalte pe care le-a obținut de la Eupator, a primit și demnitatea de mare pontif la Comana. El a fost surprins închinînd domnia romanilor” (XII, 3, 33). Trădător s-a dovedit și bunicul lui Strabon, numit probabil Ainiates, cum restabilește textul E. Pais¹⁵: $\delta \pi \acute{\alpha} \pi \rho \sigma \eta \mu \omega \nu \delta \pi \rho \delta \varsigma \pi \alpha \tau \rho \delta \varsigma \text{ Α} \iota \nu \acute{\iota} \alpha \tau \eta \varsigma$ „buni-

¹⁵ *Op. cit.*, p. 296, 2.

cul nostru dinspre tată Ainiates¹⁶, în loc de lecțiunea dificilă transmisă $\delta \pi\rho\delta\varsigma \alpha\delta\tau\eta\varsigma$ „dinspre ea”. „Cîțiva prieteni — zice Strabon — au apucat să-l părăsească (pe Mithridates) mai înainte, cum a făcut bunicul meu dinspre tată Ainiates, care văzînd că sorții regelui în timpul războiului cu Lucullus cad rău și totodată înstrăinat de el din mînie pentru că se întîmplase să-i ucidă de curînd vărul (sau nepotul?) cu numele Tibios¹⁶ și pe fiul acestuia, Theophilos, a pornit să-i răzbune atît pe aceștia cît și pe el însuși și, luînd de la Lucullus zăloage de credință, îi predă acestuia 15 fortărețe” (XII, 3, 33). Credincios pînă la capăt regelui în restriște i-a rămas numai Moaphernes din rudele lui Strabon. „Mai tîrziu — specifică autorul — Moaphernes, unchiul dinspre tată al mamei mele, a atins o înaltă treaptă, deja spre sfîrșitul domniei (lui Mithridates Eupator), și din nou a îndurat nenorocirile împreună cu regele, atît el însuși, cît și prietenii lui, afară doar de cîțiva care au apucat să-l părăsească mai înainte” (XII, 3, 33). Fratele acestui Moaphernes a fost soțul fiicei lui Lagetas, adică al bunicii dinspre mamă a lui Strabon.

Luptele politice din Roma, în urma cărora i s-a luat lui Lucullus comanda războiului împotriva lui Mithridates, au ușurat întru cîtva situația regelui pontic. În răstimpul de aproximativ un an, pînă ca romanii să reia ostilitățile împotriva lui, Mithridates, reîntorcîndu-se în Pont, avu răgazul necesar să-i pedepsească pe prietenii săi necredincioși și în primul rînd pe Dorylaos. Cu un accent de tristețe, Strabon vorbește despre declinul acestuia și totodată al familiei sale: „Cîtă vreme, așadar, Dorylaos s-a bucurat de o soartă fericită, și aceștia (adică rudele) s-au împărtășit din fericirea lui; dar din momentul în care acesta a căzut în dizgrație, pentru că a fost surprins că uneltește să închine regatul romanilor cu condiția să fie pus el pe tron, s-au prăbușit împreună cu el și sorții acestora

¹⁶ Numele Tibios nu este elen, ceea ce îndreptățește presupunerea că familia lui Strabon avea și sînge „barbar”.

și au decăzut mult. S-au rărit apoi și legăturile lor cu cei din Cnossos, dar și aceia au trecut prin foarte multe încercări" (X, 4, 10).

În anul 66 î.e.n., războiul din Orient a fost încredințat lui Pompeius. Acesta a câștigat câteva victorii nedecisive asupra lui Mithridates. Dar prelungirea războiului a creat multe nemulțumiri printre supușii acestuia din urmă.

Revolta guvernatorului Phanagoriei și mai cu seamă rășcoala propriului său fiu, Pharnakes, l-au împins pe Mithridates la o extremă disperare; în palatul său din Panticapaion, el porunci sclavului său celt să-l străpungă cu sabia. Evenimentul s-a petrecut în 63 î.e.n. „Cînd Mithridates a fost răsturnat — adaugă Strabon — întreaga lui împărăție s-a distrus și s-a destrămat iar în mai multe părți" (XI, 2, 18). Soarta pușinilor lui prieteni care i-au rămas credincioși pînă la capăt, cum a fost și Moaphernes, a fost jalnică. Dar, în afară de fiul său Pharnakes, căruia Pompeius i-a acordat regatul Bosforului, declarîndu-l „rege prieten și aliat", nici trădătorii nu s-au bucurat de o soartă mai bună. Pompeius le-a refuzat prețul trădării făgăduit de Lucullus. „Acestora — zice Strabon — li s-au făcut promisiuni mari în schimb, dar sosind Pompeius, care a preluat conducerea războiului, a tratat ca dușmani pe toți aceia care l-au slujit cu ceva pe acela (pe Mithridates), din cauza dușmăniei ce i-o nutrea; apoi, după ce a încheiat războiul și s-a întors în patrie, a obținut de la senat să nu ratifice onorurile pe care le-a promis Lucullus unora din Pont, pentru că este nedrept ca, după ce unul a dus la bun sfîrșit războiul, prețul războiului să fie la cheremul altuia, la fel și împărțirea răsplăților (XII, 3, 33).

Așa s-a stins, prin urmare, epoca de glorie a familiei lui Strabon. Despre membrii ei de pe vremea sa nu pomeneste nimic. Se poate presupune însă, fără greș, că această familie a pierdut din strălucirea ei politică, dar nu și din bunăstarea materială sau, cel puțin, nu mult din ea. Altfel nu s-ar putea explica studiile vaste pe care le-a făcut

Strabon, călătoriile numeroase și întinse pe care le-a întreprins, răgazul însuși de-a scrie. Cel puțin despre Strabon se crede că a fost în strînse raporturi¹⁷ cu Phythodoris, regina văduvă a Pontului, despre care el are numai cuvinte de laudă (XII, 3, 29; XIV, 1, 42)¹⁸.

1.4. *Formația intelectuală.* Ca urmaș al unei familii de rang aproape princiar care a trăit în societatea oamenilor ridicați la cele mai înalte onoruri, Strabon, fără îndoială, a absolvit „studiile ciclului elementar și ale etapei numite obișnuit educația liberală și filozofică” (I, 1, 22). Această reiese din propriile sale mărturisiri despre profesorii pe care i-a audiat. El pomenește patru din ei, probabil pe cei mai iluștri; aceștia sînt: Aristodemos, Tyrannion, Xenarchos și Boethos. Printre primii cu care a studiat pare să fi fost Aristodemos, deoarece Strabon precizează că a urmat cursurile acestuia în fragedă tinerețe: „Au existat bărbați iluștri la Nysa... ca Menecrates, elevul lui Aristarchos, ca și Aristodemos, fiul lui Menecrates, pe care noi l-am audiat la Nysa, încă foarte tineri, pe cînd el era la adînci bătrînețe” (XIV, 1, 48). Iar după ce enumeră cîteva nume ilustre de gramaticieni din Nysa, Strabon adaugă „Profesorul nostru a predat și retorica și a avut două școli, și în Rodos și în patria sa, astfel că în tinerețe el a predat retorica, iar la bătrînețe, gramatica. Dar la Roma, unde s-a ocupat de educația fiilor lui Pompeius Magnus, se rezumase la școala de gramatică” (XIV, 1, 48). Strabon și-a completat apoi cunoștințele urmînd cursurile iluștrului gramatician și filozof peripatetic Tyrannion. Acesta era un compatriot al lui Strabon, fiind de obîrșie din orașul Amisos al Pontului sau poate dintr-o altă așezare de pe cîmpia acestei localități. „Aici s-au născut — spune Strabon — oameni de știință vrednici de pome-

¹⁷ Presupunere exprimată de E. Pais, *Italia antica*, pp. 303 și urm.

¹⁸ Vezi pentru viața lui Strabon și M. Dubois, *Examen de la Géographie de Strabon*, Paris, 1891, cap. I.

nit în materie de educație ca Demetrios, fiul lui Rhathe- nos, și Dionysodoros care poartă același nume ca geome- trul din Melos, iar ca gramatician, Tyrannion, pe care noi l-am auzit" (XII, 3, 16). În timpul campaniilor lui Lucul- lus împotriva lui Mithridates Eupator, Tyrannion a căzut prizonier și a fost dus la Roma, cam în jurul anului 70 î.e.n., deci înaintea nașterii lui Strabon. La Roma, el a ajuns educatorul fiilor lui Cicero, care l-a socotit o auto- ritate în materie de geografie (*ad Atticum*, 2, 6, 1). El a pre- dat la Roma teme de filozofie peripatetică, pe care Strabon le-a auzit probabil cu prilejul primului său popas în capi- tala imperiului, ceea ce se presupune a fi fost în jurul anului 45 î.e.n.¹⁰. Probabil tot la Roma a urmat Strabon cursurile filozofului peripatetician Xenarchos din Seleucia, care „a trăit la Alexandria, apoi la Atena și, în sfârșit, la Roma, alegându-și cariera de educator. Bucurându-se și de prietenia lui Arius (Didymos) și mai târziu de a împă- ratului Augustus, el a trăit în cinste pînă la bătrînețe" (XIV, 5, 4). Poate că la școala lui Xenarchos a cunoscut Strabon pe Boethos din Sidon „cu care" — declară acesta — „am parcurs filozofia aristotelică" (XVI, 2, 24).

Formația intelectuală a lui Strabon în mod firesc nu se reduce la etapele de studii parcurse, oricît de iluștri profesori a auzit. El s-a cultivat personal, pe cale livrescă, și prin călătorii, a acumulat cunoștințe vaste în toate domeniile științelor exacte și mai cu seamă în geografie, astronomie și istorie. Și-a format gustul artistic, prin literatură și artă. A învățat, din experiența strămoșilor și din istoria patriei sale, nevoia omului de-a se întări cu preceptele unui ideal filozofic ca pavăză împotriva vicisi- tudinilor vieții. A înțeles și a propovăduit obligația ace- stuia de a-și însuși armele cunoașterii împotriva înspăimîn- tătoarelor fantome ale neștiinței pentru a nu ajunge în

¹⁰ Vezi C. Wendel, cuv. *Tyrannion*, R. E., 2 serie, VII, A², 1943, 1813.

postura homericului Odysseus care, pierzând orientarea, a exclamat:

*„Iubiții mei tovarăși, noi nu mai știm, iată,
Întunericul nopții de unde se-arată,
Nici ale-aurorii prea sfinte izvoare,
Nici unde apune luminătorul soare,
Cînd telegarii săi pe sub pămînt coboară,
Și nici de unde vine cînd se întoarce iară”.*²⁰

În contrast cu omul care rătăcește în bezna neștiinței, Strabon ne uimește prin vasta lui cultură. Savanții, filozofii, istoricii, poeții și artiștii enumerați de el pe tot parcursul operei sale au avut, la vremea lor, un renume răsunător. Printre aceștia se numără Homer și Anaximandros din Milet, Hecataios, Democrit, Eudoxos, Dicaiarchos, Ephoros, Eratosthenes, Polybios și Poseidonios (I, 1, 1). Totuși aceștia ca și Hipparchos, Pytheas, Theopompos, Apollodoros, Artemidoros, Timaios, Hellenicos, Demetrios din Skepsis și mai mulți alții pe care îi citează în opera sa, sînt cunoștințe livrestî aprofundate, dovadă spiritul critic și cîntărirea la care-i supune Strabon cînd face apel la informațiile lor.

În afară de aceștia, descriind așezările omenești, Strabon nu uită niciodată să menționeze celebritățile locale, mai cu seamă pe tărîm cultural. Astfel vorbind de Stratonicea, Strabon menționează pe retorul Menippos, „supranumit și Catocas, pe care Cicero îl laudă mai presus de ceilalți retori asiatici pe care i-a audiat” (XIV, 2, 25). În legătură cu orașul Soloi din Cilicia, pomenește de următorii bărbați celebri: „Chrysipp, filozoful stoic, al cărui tată a imigrat aici din Tars, Philemon, poetul comic și Aratos, care a descris fenomenele cerești” (XIV, 5, 8). Sau „Din orașul Apameia (de pe Oronte) este Poseidonios stoicul, bărbatul cel mai învățat dintre filozofii din vre-

²⁰ Homer, *Odiseea*, X, 190 și urm., versuri citate de Strabon, în sensul celor arătate de noi mai sus, în I, 1, 21.

mea noastră" (XVI, 2, 10), a cărei activitate s-a desfășurat însă la Rodos (XIV, 2, 13). Din Tars își au obârșia filozofii stoici Antipatros, Archedemos și Nestor, ca și doi bărbați cu numele Athenodoros; unul dintre ei, supranumit Cordylion, a fost prieten cu Marcus Cato, celălalt, Cananites, a fost profesorul lui Caesar; tot din această localitate provine filozoful academic Nestor, contemporan cu Strabon, care a fost profesorul lui Marcellus, fiul Octaviei, sora lui Augustus (XIV, 5, 14). Din Ascalon este filozoful Antiochos care s-a născut puțin înainte de Strabon (XVI, 2, 29), iar din Gadara provin Philodemos epicureanul, Meleagros și Menippos, autorul de satire, ca și Theodoros, retorul din timpul lui Strabon (XVI, 2, 29).

Pe măsura vastelor cunoștințe din domeniul științelor exacte este și formația literară și mai cu seamă artistică a lui Strabon. El menționează și citează fragmente din poezii lirici, din tragici și comici, dar mai presus decât toți, în mintea și în inima lui se află marele rapsod Homer. Acesta „nu numai că i-a întrecut pe toți, pe cei vechi și pe urmași, în măiestria poeziei" (I, 1, 2), dar el merită chiar titlul de „părinte al geografiei" (I, 1, 2).

Pe de altă parte, lui Strabon nu-i scapă niciodată prilejul să citeze, în descrierile regionale, marii artiști ai grecilor și capodoperele create de aceștia, pe care, în mare parte le-a văzut cu proprii săi ochi, le-a admirat frumusețea și le-a cîntărit valoarea. Astfel, de pildă, el pomenește pe Colotas din Kyllene, care a creat „o admirabilă statuie de lemn și fildeș a zeului Asclepios" (VIII, 3, 4). Este vorba de Colotas, contemporanul și colaboratorul marelui sculptor Phidias. Din *Istoriile* lui Polybios, declară Strabon, a aflat de tablourile lui Aristeides, unul, înfățișînd pe Dionysos, altul, pe Heracles muncit de chinurile pricinuite de tunica Deianeirei. Ultima lucrare n-a văzut-o, în schimb a admirat pe Dionysos, „o operă de artă de toată frumusețea, expusă în templul Cererei din Roma" (VIII, 6, 23). Printre numeroasele monumente de artă care au împodobit odinioară orașul Olympia din Pelopones, „cea mai măreață

din toate a fost statuia lui Zeus pe care Phidias atenianul, fiul lui Charmides, a făurit-o din fildeş de dimensiuni atât de uriaşe încît, cu toată înălţimea excesivă a templului, pare că maestrul a scăpat din vedere proporţiile; într-adevăr, deşi statuia înfăţişează pe Zeus şezînd, ea aproape că atinge cu creştetul capului tavanul, încît lasă impresia că, dacă s-ar ridica în picioare, ar sparge acoperişul templului“ (VIII, 3, 30). La această descriere sugestivă care trădează viziunea directă a operei de către Strabon, explicaţia ce urmează în legătură cu modelul ei denotă că autorul nostru ştie totdeauna să aleagă amănuntele cele mai semnificative: „Întrebat de Panainos după ce model are de gînd să creeze chipul lui Zeus, Phidias i-a răspuns că după acela descris de Homer în următoarele versuri:

*„Zise şi semn de-rvoire făcu din sprîncenele-i negre;
Pletele-i dumnezeieşti din creştetul cel fără moarte
S-au revărsat pe obraz, şi-a vuit de cutremur Olympul“²¹*

În templul Afroditei Alpheionia din celebra regiune a concursurilor sportive ale Olympiei se aflau — ne informează Strabon — picturi de-ale artiştilor Cleanthes şi Arigon din Corinth (VIII, 3, 12); oraşul Thespiiai din Beoţia era vestit prin statuia lui Eros al lui Praxiteles, la care lumea făcea un adevărat pelerinaj (IX, 2, 25). În suburbia oraşului Cos sau Astypalaia de odinioară din insula Cos, se afla un templu al lui Asclepios împodobit cu numeroase ofrande. Printre acestea se distingea „Antigonos“ al lui Apelles. Tot aici s-a aflat şi un alt tablou al aceluiaşi pictor, anume „Afrodita (Venus) Anadyomene“, care însă, pe vremea lui Strabon, se găsea la Roma, unde el a văzut-o, consacrată de Augustus părintelui său Caesar (XIV, 2, 19).

²¹ Homer, *Iliada*, 528 şi urm., trad. Murnu, pp. 524—526. Strabon, VIII, 3, 30.

Toate aceste nestemate ale creației elene sînt cu atît mai prețioase în ochii lui Strabon cu cît ele rămîn patrimoniul nepieritor al Eladei, gloria ei veșnică ce nu poate apune.²²

1.5. *Concepția filozofică.* După Strabon, așa cum am semnalat, este imperios necesar ca omul să-și făurească un ideal de viață care să-i slujească drept scut împotriva nestatorniciei lucrurilor omenești. De aceea curiozitatea învățaților moderni de a ști care este concepția filozofică a lui Strabon însuși apare pe deplin îndreptățită. Numai că rezultatele la care au ajuns investigațiile acestora sînt cu totul contradictorii, deoarece și informațiile de care dispun sînt derutante. După unii învățați,²³ Strabon a fost în chip vădit stoic, după alții²⁴, influența stoicismului asupra lui a fost nulă.

Dacă punem temei pe propriile sale mărturisiri, Strabon a îmbrățișat într-adevăr filozofia stoică. El declară „al nostru” (I, 2, 34) pe Zenon, întemeietorul stoicismului, și „ai noștri” (II, 3, 8) pe filozofii stoici. Pentru nici un alt reprezentant al vreunui curent filozofic Strabon nu a întrebuițat un astfel de limbaj. Mai mult decît atît, atașamentul său față de stoicism reiese din prietenii sale cu stoicii, ca de pildă cu filozoful Athenodoros din Petra Arabiei Fericite, care era un discipol de-al lui Poseidonios și pe care îl declară fățiș „prietenul nostru” (XI, 4, 21). Aceasta decurge apoi mai cu seamă din indignarea sa pentru indiferența lui Eratosthenes față de Zenon din Kition, șeful fondator al școlii stoice (I, 2, 2).

În schimb, Strabon, face permanent apel la informațiile stoicilor. Astfel, de la Poseidonios, care a fost șeful școlii

²² Vezi această idee exprimată și de M. Dubois, *op. cit.*, p. 169, și de G. Aujac, *op. cit.*, I, 1, p. XVI.

²³ Croiset, *op. cit.*, V, p. 385, G. Aujac, *op. cit.*, I, 1, pp. XX—XXIII.

²⁴ De pildă M. Dubois, *op. cit.*, I, 1.

stoice și, totodată, un savant cu largi orizonturi, Strabon împrumută foarte mult. Dar el nu declară nicăieri că a audiat direct pe acest filozof, deși în general presupunerile converg azi spre această mare personalitate a vremii, ca fiind cea mai indicată pentru a-l fi inițiat pe scriitorul din Amaseia în tainele doctrinei stoice. Athenaios (XIV, p. 657) afirmă că Strabon l-a cunoscut personal pe Poseidonios. Dar realitatea nu este atât de sigură. În 51 î.e.n. Poseidonios avea 84 de ani, în vreme ce Strabon abia 12 sau 13. Dar cum datele cronologice de care dispunem sînt în genere foarte relative, nu este exclus ca bătrînul filozof să se fi bucurat de o viață lungă și Strabon să fi atins totuși o vîrstă precoce înainte de moartea lui. Fapt cert este că Strabon îl declară drept cel mai învățat om din timpul său (XVI, 2, 10). Prin urmare, chiar admitînd că nu l-a audiat personal, și probabil aceasta este realitatea, Strabon și-a însușit doctrina propovăduită de Poseidonios. Altfel nu l-ar fi putut aprecia cu atîta convingere.

Stoic este Strabon și în fondul multor teme pe care le tratează. Așa este, de pildă, în teoria sferelor suprapuse, pe care o cunoaștem azi prin Diogenes Laertios (VII, 1, 155), și pe care Strabon o formulează aproape identic: „Toate converg spre un singur punct, spre centrul universului, în jurul căruia s-au format sfere (concentrice); cea mai densă și mai centrală sferă este pămîntul, a doua sferă mai puțin densă și cea care urmează la rînd este apa. Ambele sînt sfere, una este solidă, cealaltă scobită pe dinăuntru, avînd pămîntul în centru” (XVII, 1, 36). Geograful din Amaseia își dă seama că această teorie poate fi admisă în principiu, practic însă este imposibilă, deoarece oamenii nu pot trăi sub apă. De aceea, potrivit cunoștințelor de geologie și geografie fizică ale vremii, el arată că modificările scoarței pămîntului, care au creat masivi și depresiuni, au provocat retragerea apelor din unele părți, în care s-au dezvoltat apoi plantele, animalele și omul (XII, 1, 36).

Tot stoic se dovedește Strabon în problemele mari ale fizicii: „Adevărurile demonstrate de fizică sînt — spune el — următoarele: forma sferică a universului și a cerului; înclinarea corpurilor grele spre centrul lor de greutate; pămîntul în formă de glob, avînd același centru cu cerul, stă pe loc, atît el cît și axul prelungit prin el și prin mijlocul cerului, cîtă vreme cerul se învîrtește în jurul lui și al axului de la răsărit la apus: o dată cu cerul se învîrtesc și stelele fixe care au aceeași viteză ca bolta cerească; stelele fixe sînt purtate în cercuri paralele“ (II, 5, 2). Zonele pămîntului sînt redade, de asemenea, conform fizicii stoice: „Trebuie să presupunem că cerul este împărțit în cinci zone și tot în cinci zone este divizat și pămîntul, iar zonele inferioare corespund zonelor superioare“ (II, 5, 3).

Strabon are în vedere morala stoică, atunci cînd prevede o anumită armonie a organizării vieții sociale, care se datorește atît oamenilor, cît și divinității (XVI, 2, 38). Idealul stoic, în privința organizării sociale, este redat de formula „o singură turmă și un singur păstor“ sau de expresia *κοσμοπολίτης* „cetățean al lumii“. Plutarh vorbește limpede de acest ideal: „Forma de guvernămînt pe care Zenon, fondatorul și primul autor al școlii filozofilor stoici, a imaginat-o se rezumă aproape în întregime la ideea ca noi oamenii, în general, să nu trăim împărțiți în orașe, popoare și neamuri, separați prin legi, drepturi și obiceiuri aparte, ci să socotim pe toți oamenii drept cetățenii noștri, și să nu existe decît un singur regim de viață, după cum nu există decît o lume, nici mai mult nici mai puțin decît dacă ar fi aceeași turmă păscînd în grija aceluiași păstor pe pășuni comune“ (*Despre norocul sau virtutea lui Alexandru*, I, 6). În aceeași ordine de idei, Strabon arată că marile imperii ca cel al romanilor „au pus în legătură unele cu altele multe seminții izolate înainte și au învățat pe cele mai sălbatice să ducă o viață civilizată“ (II, 5, 26). Ideea superiorității orînduirii colective o apără și cuvintele prin care Strabon condamnă raci-

lele organizărilor sociale bazate pe proprietatea privată: „Nedreptățile se săvârșesc mai cu seamă în legătură cu învoielile și cu dobândirea averilor“ (VII, 3, 4); filozofii înșiși, când fac apropierea între dreptate și înțelepciune, pun pe primul plan viața lipsită și frugală cum a fost viața în comun a sciților (VII, 3, 4).

Există prin urmare, suficiente teze stoice în opera lui Strabon, încât să fie îndreptățită presupunerea aderării acestuia la filozofia stoică.

Dar, înainte de a trage o concluzie, se impune inerent întrebarea, oare Strabon a fost în întregime stoic? Socotim că propriile lui mărturisiri în legătură cu profesorii pe care i-a audiat nu pot fi trecute cu vederea. Tyrannion și Xenarchos au predat lecții de filozofie peripatetică, Boethos din Sidon, filozofia aristotelică. Este cu neputință să admitem, chiar în principiu, că ideile acestor somități ale vremii nu au lăsat nici o urmă în formarea ideologică a lui Strabon. Peripateticienii sînt continuatori ai lui Aristotel și, ca atare, ei susțin, la fel ca acesta, teoria celor patru cauze aristotelice: materia, forma, cauza eficientă și cauza finală. Un anumit pasaj din Strabon ar părea că neagă categoric necesitatea cercetării cauzelor datorită zădărniciilor lor propovăduită de stoici. Redăm acest pasaj: „Problemele care țin mai degrabă de fizică trebuiesc examinate în alte lucrări sau nici măcar să nu ne preocupe, deoarece Poseidonios duce multe discuții despre cauze, imitîndu-l pe Aristotel, față de care ai noștri (= stoici) își declină orice competență, datorită obscurității cauzelor“ (II, 3, 8). Dacă Strabon a respectat această declarație înseamnă că el nu a păstrat nimic din filozofia aristotelică și peripatetică pe care a studiat-o în tinerețe. Dar opera sa întregă dovedește contrariul. Descriind diverse fenomene ale naturii, Strabon se întrece pe sine în consecvență cu care consemnează un șir întreg de păreri care încearcă să explice cauzele aceluia fenomen, să adere la una sau alta dintre ele sau să-și exprime propria părere.

Așa stau lucrurile, de pildă, cu explicarea mărilor interioare și a aluviunilor (I, 3, 5; I, 3, 6; I, 3, 9); cu revărsările fluviilor (XVI, 1, 25; XVII, 1, 5) cu fluxul și refluxul (I, 3, 11; III, 5, 8—9); cu puțurile din Gadeira (III, 5, 7), cu cutremurele care provoacă atâtea dezastre (VI, 1, 6; IX, 2, 16; VIII, 7, 2); cu erupțiile vulcanice (VI, 2, 8; VI, 2, 11); tot astfel cu pietrele rotunde din cîmpia ce se întinde între Massalia și gurile Ronului (IV, 1, 7) și cu multe alte fenomene. De asemenea, și teoretic, el declară obligația omului de știință de a descoperi latura folositoare și vrednică de crezare a lucrurilor (I, 1, 19); ba chiar de a cerceta cauzele: „Ar fi ridicol dacă cineva, în dorința de-a descrie mai bine lumea populată, va îndrăzni să atingă lucrurile cerești și să le folosească în demonstrațiile sale, dar nu se va preocupa de întreg pămîntul a cărui parte este lumea locuită, neinteresîndu-se să afle cît este de mare întinderea și volumul pămîntului, nici unde este situat el în univers, luat în întregime; de asemenea, nici dacă se află oameni pe unul singur din tărîmurile lui, pe al nostru, sau pe mai multe și pe cîte anume; și iarăși cît este de mare partea nepopulată a pămîntului, care este înfățișarea ei și care cauza” (I, 1, 15).

Iată deci suficiente motive care ne îndreptățesc să-l socotim pe Strabon și un adept al „cercetării cauzelor”, deci înclinat să îmbrățișeze și teze ale altor doctrine decît cea stoică. Strabon a fost un om de știință și nu filozof propriu-zis. De aceea pe el nu l-a obligat nimic să se mărginească la canonul unei singure școli filozofice și să nu aleagă și alte precepte care nu se contraziceau, care completau de fapt pe celelalte. Stoic în explicarea orînduirii lumii, în fizică și morală, el nu este mai puțin peripatetician prin explicarea cauzelor. De altfel însuși Poseidonios care s-a aflat pînă pe vremea lui Strabon în fruntea școlii stoice a făcut această concesie aristotelismului: „Poseidonios duce multe discuții despre cauze, imitîndu-l pe Aristotel” (II, 3, 8). Se poate conchide, așadar, că Strabon, a fost un eclectic.

1.6. *Călătoriile*. Strabon informează pe cititorii săi, nu fără un oarecare sentiment de mândrie, despre întinderea, după sine aproape incomparabilă, a călătoriilor pe care le-a întreprins în cursul vieţii sale. Încă de la a doua introducere a Geografiei el ne avertizează că multe informaţii din opera sa au fost culese cu prilejul vastelor călătorii pe care le-a făcut.

„Vom înfăţişa faptele — zice — în parte din informaţiile culese în timpul călătoriilor noastre pe uscat şi pe mare“ (II, 5, 11). Apoi schiţează punctele extreme ale teritoriului pe care l-a străbătut: „Noi am cutreierat lumea — spune el — spre asfinţit, începînd din Armenia pînă prin părţile Mării Tyrrheniene din preajma Sardiniei, spre miazăzi, de la Pontul Euxin pînă la hotarele Etiopiei“ (II, 5, 11). Apoi, în continuare, comparîndu-se cu alţii, zice: „Dintre ceilalţi autori de geografie nu s-ar putea găsi nici unul care să fi parcurs cu mult mai multe teritorii decît noi. Căci cei care ne-au întrecut în drumeţiile lor în părţile Apusului, aceia n-au atins acelaşi număr de locuri din răsărit, alţii, dimpotrivă, au rămas în urmă cu vizitarea regiunilor apusene; la fel stau lucrurile cu ţinuturile dinspre miazăzi şi dinspre miazănoapte“ (II, 5, 11). Acest cadru trasat de Strabon este binevenit, dar cu totul insuficient, deoarece nu mai apare nicăieri o expunere oricît de sumară a locurilor pe care le-a vizitat, a timpului în care le-a efectuat, a duratei lor. Dar cum, şi de data aceasta, Strabon menţionează sporadic prezenţa sa în anumite locuri, concomitent cu unele evenimente azi cunoscute şi datate, se pot aduna la un loc toate aceste mărturisiri risipite pentru a se încheaga o idee mai vie şi mai conturată despre drumeţiile lui²⁵.

Se poate presupune azi, fără pricină de îndoială, că Strabon, din fragedă copilărie, a vizitat oraşele cele mai

²⁵ Vezi Fr. Schroeter care a consacrat o lucrare studiului cronologiei şi itinerarului călătoriilor lui Strabon; lucrarea se intitulează „*De Strabonis itineribus, dissertatio inauguralis*“, Lipsiae, 1874.

însemnate ale Pontului, ca Amisos, Pharnakia, Trapezunt, sau pe cele care au jucat un anumit rol în viața familiei sale sau a regelui prieten Mithridates Eupator, cum au fost orașele Comana, Zeliș, Phanagoreia; de asemenea, curiozitatea sa istorică, dacă nu și alte relații, trebuie să-i fi îndreptat de timpuriu pașii spre capitala imperiului pontic, spre colonia greacă Sinope, de pe litoralul paflagonian. Prima călătorie mai lungă, întreprinsă încă în fragedă tinerețe, în jurul anului 51 î.e.n., a fost în Caria, țară „barbară” cu adânci penetrații elene, de pe țărmul sud-vestic al Asiei Mici; aici el a venit cu un scop precis, pentru a studia cu primul său dascăl, cu Aristodemos din Nysa, după cum mărturisește personal (XIV, 1, 48). Nu încapă îndoială că tot de tînăr a vizitat punctele cele mai renumite ale întregii Asii Mici și în special litoralul mediteranean, unde înflorise odinioară cultura elenă. Aluziile însă lipsesc cu desăvîrșire și orice încercare fără un punct cît de slab de sprijin este riscantă. De aceea ne rezumăm, în continuare, la propriile lui afirmații.

Ca om de cultură ce dispunea și de mijloace materiale, Strabon, cu siguranță de tînăr, a fost atras de capitala imperiului, în care se strînseseră un număr considerabil de învățați, poeți, literați și de artiști cu precădere latini și greci. Am văzut²⁶ că doi dintre dascălii săi au trăit o bună parte a vieții lor la Roma, unde, poate, Strabon le-a audiat lecțiile. Nu se cunoaște astăzi numărul călătoriilor lui Strabon la Roma, nici data și nici durata lor. Se presupune că el a vizitat cel puțin de trei ori orașul lui Romulus și că de fiecare dată a zăbovit mai mult. Cele mai vechi evenimente de care leagă Strabon prezența sa la Roma sînt întîlnirea cu Publius Servilius Isauricus și executarea lui Selurus, „Fiul Etnei”. Vorbind de regiunea Isaurica a Lycaoniei cucerită de generalul roman care primește cognomenul ținutului, Strabon mărturi-

²⁶ Vezi mai sus p. 20.

seşte că şi el l-a văzut personal (XII, 6, 2). Învăţaţii moderni presupun că singurul loc unde l-a putut cunoaşte Strabon pe Isauricus a fost Roma. Ținând apoi seama de faptul că acest bărbat a murit în 44 î.e.n., Strabon trebuie să fi fost prima oară la Roma înaintea acestei date. Probabil tot cu prilejul primei sale călătorii la Roma a văzut sfârşitul tragic al unui bandit de pe Etna, relatată de el după cum urmează: „De curînd, în zilele noastre, a fost adus la Roma un anumit Selurus, zis Fiul Etnei, care condusese o oaste întreagă de hoţi şi făcuse vreme îndelungată dese incursiuni de jaf în împrejurimile Etnei. Pe acesta l-am văzut noi înşine sfîşiat de fiare în piaţă, în urma unei lupte de gladiatori. El a fost pus pe un podium înalt ca şi cum ar fi Etna, dar, cînd acesta s-a dislocat subit şi s-a prăbuşit, el a căzut peste cuştile fiarelor aflate dedesubt, care erau anume potrivite să se spargă uşor” (VI, 2, 6). După E. Honigmann,²⁷ evenimentul s-a petrecut în 35 î.e.n., cu ocazia primei sale şederi la Roma şi la un an după fuga lui Sextus Pompeius din Sicilia. Strabon a mai vizitat probabil capitala imperiului şi după anul 31 î.e.n., cînd templul Cererei de aici a suferit un incendiu, în care a ars şi tabloul lui Aristeides reprezentînd pe Dionysos (vezi VIII, 6, 23). Dar tot aşa de bine se poate presupune că el a văzut tabloul cu prilejul primei sale şederi la Roma şi despre incendiu să fi auzit doar. De asemenea, se presupune că a mai trecut prin capitala imperiului şi în anul 29 î.e.n., făcînd o escală la Corînth (X, 5, 3) şi apoi la Roma, dar despre ultima localitate personal nu vorbeşte.

Semnalarea frumuseţilor Romei, a cîmpului lui Marte cu numeroasele statui ce le cuprinde, a Capitoliului şi a Palatinului, a teatrelor, a basilicilor şi a porticurilor, şi încîntarea (V, 3, 8) ce o simte în faţa acestor minuni ale artei şi ale firii denotă faptul că geograful nostru

²⁷ R. E. IV A 82, citat de Fr. Lasserre, *Strabon Géographie*, II, Paris, 1966, p. 162, nr. 2.

le-a văzut personal. Dar azi nu se mai știe cu ce prilej. Un singur amănunt, și anume menționarea porticului Liviei care a fost amenajat și dedicat în anul 7 î.e.n. oferă un oarecare punct de sprijin. Strabon s-a aflat, atunci sau în anii imediat următori, din nou la Roma. Tot în acest an și probabil tot la Roma a văzut Strabon darurile trimise din India de Porus împăratului Augustus. „Darurile aduse — precizează el — i le-au înmînat opt sclavi goi, doar cu cingători și unși cu miresme. Printre ele se afla și Hermas, un om cu brațele trunchiate din copilărie, pe care și noi l-am văzut“ (IV, 1, 73). Acest om simboliza probabil supunerea.

Cu prilejul acestei vizite sau a altora, azi nu știm, dar, după propria sa mărturisire, tot la Roma, a văzut Strabon britanni și corsicani (IV, 5, 2; V, 2, 7).

Ultima sa călătorie în capitala imperiului și ultimul său popas despre care avem știri pare să fie²⁸ după moartea lui Augustus. În aceeași descriere a Romei, ca martor ocular, se pot citi și următoarele: „Aici au fost așezate și mormintele celor mai iluștri bărbați și femei. Cel mai vestit dintre ele este așa-numitul Mausoleu, un tumul uriaș ce se află pe malul fluviului (Tibru), pe un pedestal înalt de marmură albă, adumbrit pînă în vârful său de arbori verzi; deasupra lui se înalță o statuie de bronz a lui Caesar Augustus, iar sub tumul se află urnele, atît a acestui împărat, cît și ale rudelor și ale membrilor familiei sale“ (V, 3, 8). Împăratul Augustus a murit în anul 14 e.n., deci ultima vizită a lui Strabon în capitala imperiului a avut loc probabil după acest an.

Numeroasele călătorii ale geografului din Amaseia în Italia nu s-au rezumat cu siguranță la vizitarea doar a capitalei. Prezența sa și în alte localități ne-o semnalează el însuși, mărturisind că a vizitat coasta Italiei între

²⁸ Aceasta este părerea lui Fr. Lasserre, *op. cit.*, III, p. 209/92 n. 1.

Poplonium și Pisa, de unde a zărit insulele Corsica, Sardinia și Aithalia (V, 2, 6; V, 2, 8).

O altă serie de fapte procură informații despre călătoriile lui Strabon în Egipt. În două locuri, cel puțin, el menționează trecerea și popasul său la Alexandria din Egipt. Cu acest prilej, el a vizitat inundațiile din preajma Pelusionului și a muntelui Casios (I, 3, 17); de asemenea vorbește de straja puternică din portul acestui oraș „care și astăzi mai există și despre care ne-am încredințat noi înșine în lunga noastră ședere la Alexandria” (II, 3, 5). El mărturisește că a urcat cu corabia pe Nil în sus, împreună cu guvernatorul Egiptului Aelius Gallus, prietenul său, pînă la Syene și la hotarele Etiopiei (II, 5, 12). Pe drum, oamenii din partea locului îi desemnau distanțele în schoine, dar, de la un loc la altul, schoina avea alt echivalent în stadii (XI, 11, 5; XVII, 1, 24). La capătul acestei călătorii, ei au trecut și în insula Philai pe care o încinge fluviul, nu fără o oarecare teamă, se pare, de crocodili (XVII, 1, 50). Tot în Egipt declară Strabon că a văzut un șarpe uriaș, adus acolo din India (XV, 1, 45). Se presupune că Strabon a vizitat în mai multe reprize Egiptul. Plimbarea pe Nil cu Aelius Gallus a avut loc, după Schroeter, Chapot și alții²⁹, în 25—24 î.e.n. El mai era în Egipt, se pare, în 20 î.e.n., cînd Augustus s-a dus la Samos (XV, 1, 45; XV, 1, 73)³⁰. Probabil în cursul călătoriei sale de la Roma spre Egipt a putut vedea de pe mare orașul Cyrene situat pe coasta Libyei (XVII, 3, 20)³¹. În Egipt fie că a rămas fără întrerupere pînă în 13 î.e.n., fie că atunci l-a vizitat din nou, fapt este că menționează Caesareum construit la această dată și consacrat în 10 î.e.n.³². Strabon a trecut și prin insulele grecești; astfel

²⁹ Vezi V. Chapot, *Le monde romaine, Evol. de l'humanité*, nr. 22, 1927, p. 56, și W. Aly, *op. cit.*, pp. 165—170.

³⁰ Vezi și Dio Cassius, LIV, 9.

³¹ Vezi W. Aly, *op. cit.*, pp. 48 și 77.

³² Vezi E. Honigmann, *op. cit.*, p. 83.

el mărturisește că a vizitat în Creta pe unchiul său străbun, pe Stratachias (X, 4, 10). Cu siguranță, Strabon a vizitat Atena și alte localități memorabile ale vechilor eleni. Informațiile însă lipsesc și astfel sîntem siliți să ne mulțumim cu imaginea ce ne-o oferă datele, oricît de mutilată ar fi ea.

2 OPERA

2.1. *Numărul lucrărilor și soarta lor.* Strabon a compus două lucrări, una de istorie, a doua de geografie. Dar încă din vechime numele lui a fost asociat în mintea oamenilor cu geografia. Eustathios în *Comentariile* sale asupra lui Homer îl desemnează prin simplul cuvînt: Geograful. Cu toate acestea, înainte de a compune o lucrare de geografie, Strabon a fost istoriograf. El a elaborat un vast tratat de istorie, intitulat Ἱστορικὰ Ἐπιμνηματα *Comentarii istorice*, în 47 de cărți, azi pierdute. Dispunem totuși de cîteva informații asupra acestei lucrări din aluziile pe care le face autorul însuși în a doua operă a sa și dintr-un număr cu totul neînsemnat de fragmente care se găsesc la C. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, III, pp. 490—494³³.

După una dintre aceste referiri ale lui Strabon, cunoaștem azi că opera sa istorică nara evenimentele din continuarea *Istoriilor* lui Polybios. Astfel, în cursul operei sale geografice, vorbind despre părți, Strabon adaugă: „Pentru că am înfățișat multe informații despre rînduierile părților în cartea a șasea a *Comentariilor Istorice* sau în a doua carte a datelor care îl continuă pe Polybios, vom trece peste ele aici ca să nu părem că ne repetăm” (XI, 9, 3). Acest pasaj, pe lîngă faptul că menționează opera sa de istorie,

³³ Vezi și F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, II, A, 1926, 430—436, și II, C, 291—295.

mai furnizează câteva amănunte preţioase. Astfel el precizează că primele patru cărţi ale *Comentariilor istorice* alcătuiau, după obiceiul istoriografiei greceşti, un soi de prefaţă, desemnată cu termenul *Prolegomenai* sau *Preliminarii*: adevăratele fapte τὰ μετὰ Πολύβιον „de după Polybios“ erau consemnate abia din cartea a VI-a de la începutul operei, ceea ce echivala în fapt cu cartea a II-a a Istoriei propriu-zise, a V-a carte fiind prima care continua „Istoriile“ lui Polybios. A doua referire a autorului ne informează despre stadiul lucrării, despre planul şi scopul ei ca şi despre felul în care a conceput-o. „De aceea noi, după ce am compus *Comentarii Istorice*, folositoare, credem, filozofiei etice şi politice, am luat hotărârea să le completăm cu tratatul de faţă; căci şi acesta dispune de acelaşi plan şi are în vedere pe aceiaşi bărbaţi, mai cu seamă pe cei suspuşi: ba mai mult, aşa cum în prima noastră lucrare sînt pomenite numai faptele oamenilor şi vieţile ilustre, în vreme ce lucrările mărunte şi fără însemnătate sînt lăsate la o parte, tot astfel şi în cea de faţă trebuie să trecem cu vederea întâmplările mărunte“ (I, 1, 23). Din afirmaţiile de mai sus aflăm, aşadar, că opera lui de istorie a fost terminată, că ea a avut acelaşi scop şi acelaşi plan cu cea de a doua lucrare a sa, păstrată, după care azi putem să ne-o imaginăm şi pe cea dintîi. În sfîrşit, din puţinele fragmente care au supravieţuit pierderii, se poate deduce că Strabon, spre deosebire de Poseidonios, ale cărui *Istorii* erau tot o continuare a lui Polybios, insistă mai mult asupra perioadei războaielor lui Lucullus şi Pompeius în Asia, asupra istoriei Pontului, asupra Armeniei şi a Siriei, teme care-l interesau cu siguranţă pe un grec din Pont, dar care probabil lipseau la Poseidonios. De asemenea, după cîte ne lasă să întrevădem Iosephus Flavius, care face împrumuturi din opera de istorie a lui Strabon, se poate presupune că acesta a dat numeroase informaţii interesante asupra evreilor, a con-

semnat fuga lor în Egipt și în Cyrenaica și a menționat raporturile lor cu Roma³⁴.

Pe baza acestor puncte de sprijin, învățații moderni fac diverse supozitii. În primul rând se crede că cele patru cărți de *Preliminarii* trec în revistă pe scurt etapele principale ale istoriei universale pînă în secolul al II-lea î.e.n. S-a mai presupus că aceste cărți introductive au relatat isprăvile lui Alexandru cel Mare, datorită următorului pasaj: „Toți cîți au scris despre India au fost, ca în multe alte privințe, niște mincinoși, dar mai presus decît alții, un astfel de om a fost Deimachos, al doilea loc după el îl ocupă Megasthenes, Onesicritos și Nearchos, precum și alții asemenea lor, care sînt niște buimaci. Nouă ne-a fost dat să băgăm de seamă ceva mai bine acest lucru, cînd am compus comentariul isprăvilor lui Alexandru“ (fr. 2, Müller III). Dar eroarea unei astfel de interpretări a fost dovedită de Schwarz³⁵, care a demonstrat că fragmentul de mai sus este o notiță referitoare la expedițiile lui Alexandru menționate de Strabon în tratatul său de Geografie (II, 1, 9 § 70), pentru a arăta regiunile pe care le-au făcut cunoscute cuceririle acestuia. Mai sigur, susține A. Croiset³⁶, Strabon în *Prolegomene* a rezumat cuceririle romane de la origine pînă la mijlocul secolului al II-lea î.e.n. După primele patru cărți introductive, deci din cartea a V-a, deoarece este vorba de *Istorie de după Polybios*, Strabon a consemnat evenimentele din istoria Romei și universală, de la distrugerea Carthaginei petrecută în 146 î.e.n., fapt cu care se încheie opera lui Polybios, pînă în 31 î.e.n., cînd ia ființă imperiul. În sfîrșit, se presupune că această lucrare a lui Strabon a fost

³⁴ Vezi fragmentele istorice ale lui Strabon: fr. 3, Müller III care corespunde la Iosephus Flavius cu *Antichități Iudaice*, XIII, 10, 4; fr. 5, cu XIV, 7, 2; fr. 6, cu XIV, 7, 2; fr. 9, cu XIII, 11, 3; fr. 10, cu XIII, 12, 6. Vezi și fr. 7 Müller III, la Plutarh, *Sulla*, 26; fr. 8 la Plutarh, *Lucullus*, 28.

³⁵ Vezi articolul *Arrianus* în Pauly-Wissowa, R. E., pp. 1243—1244.

³⁶ Vezi Croiset, *op. cit.*, V, p. 386 și nota 2 subsol.

elaborată în prima parte a domniei lui Augustus, cam în același timp când Dionysios din Halicarnas a compus *Istoria Romei*.

A doua operă a geografului din Amaseia, aceea care l-a consacrat ca om de știință (φιλόσοφος), este un vast tratat de geografie, menționat de antici sub două titluri: primul este Γεωγραφικά subînțeles *Υπομνήματα Comentarii geografice* titlu ce figurează în citările făcute după *Lexicul* lui Pamphil și în toate manuscrisele ce derivă din arhetipul bizantin; al doilea este Γεωγραφούμενα *Υπομνήματα Comentarii de geografie*, atestat în celelalte citări antice ca și în scholiile din secolul al V-lea e.n. la Apollonios din Rodos³⁷. Deoarece în limba română, ca și în alte limbi moderne, substantivizarea unui adjectiv la forma de neutru plural apare nefirească, traducerea folosește titlul „Geografia” care redă în esență sensul original. Această operă este alcătuită din 17 cărți ce se păstrează, se pare, în întregime, afară doar de sfârșitul cărții a VII-a care nu ne-a parvenit³⁸.

Pentru că toate observațiile noastre asupra vieții și activității lui Strabon se întemeiază pe opera lui păstrată, ne rezumăm în locul de față la aceste scurte consemnări. Urmează, în continuare, un examen critic al Geografiei și, în primul rând, cuprinsul acestei lucrări.

2.2. Conținutul Geografiei. Primele două cărți ale Geografiei, mai lungi decât oricare altă carte din rest, formează, ca în cazul primei lucrări, acele Preliminarii care pun pe cititor în temă, oferindu-i noțiuni de geografie generală, și schițează sumar istoria geografiei, prezentând

³⁷ Pentru precizări și amănunte în problemă, vezi *Studiul introductiv*, 2, 8.

³⁸ Sfârșitul cărții a VII-a este suplinit parțial de *Epitome Palatina* cuprinsă în mss. 398 din Heidelberg (secolul al X-lea e.n.), de *Epitome Vaticana*, din mss. 482 al bibliotecii Vaticanului (secolul al XIV-lea e.n.); de asemenea, el mai este suplinit de câteva citări făcute de Stephanos Byzantinul și de Athenaios.

un examen critic al înaintașilor. Ele cuprind în fapt două introduceri: prima, rezervată problemelor generale de geografie și criticii precursorilor, epuizează întreg spațiul cărții I și al primelor patru capitole ale cărții a II-a; a doua introducere, de la capitolul V al cărții a II-a până la sfârșitul ei, redă sumar propriile păreri ale autorului în problemele de geografie.

După această amplă prefață, Strabon trece la Geografia regională, descriind pe părți întreaga „lume populată” (*ἡ οἰκουμένη* subînțeles *γη*). El îi face ocolul potrivit, se pare, planului făurit de Eratosthenes, urmînd conturul Mediteranei, de la apus, prin nord, spre răsărit, apoi înapoi prin sud, de la răsărit spre apus. Potrivit acestui plan, prima regiune pe care o descrie este Iberia; aceasta cuprinde întreaga carte a III-a. Celtica sau Gallia, Britannia cu insula Ierne (Irlanda) și Thule, și, în sfârșit, regiunea Alpilor alcătuiesc conținutul cărții a IV-a. Italia, Sicilia și celelalte insule înconjurătoare ocupă spațiul cărților a V-a și a VI-a. Regiunile nordice dintre Rin, Tanais (Don), lacul Maeotis (Marea Azov), ținuturile din vestul Mării Pontice și din nordul Dunării, adică teritoriul actual al patriei noastre, apoi sudul Dunării și întreg nordul Peninsulei Balcanice, cuprinzînd Epirul, Thracia și Macedonia, formează cuprinsul cărții a VII-a. Geografia Eladei și a insulelor ce-i aparțin ocupă trei cărți, a VIII-a, a IX-a și a X-a, în următoarea ordine: Peloponesul, Grecia nordică și centrală, apoi insulele adiacente. Cu acestea, Strabon încheie descrierea Europei. Continuă apoi cu Asia, pornind de la Tanais (Don) spre răsărit. El descrie astfel regiunile situate la nord de Taurus și prezintă sumar populațiile „barbare” așezate în intervalul dintre acești munți și Golful Persic, la răsărit de Tigru, cu insistență mai mare asupra Parthiei, Mediei și Armeniei, regiuni care alcătuiesc conținutul cărții a XI-a. O largă dezvoltare acordă apoi Asiei Mici a cărei descriere ocupă spațiul cărților a XII-a, a XIII-a și a XIV-a. India și Persia sînt

prezentate în cartea a XV-a. Ținutul cuprins între Mediterana, Marea Erythre și Persia constituie conținutul cărții a XVI-a. Cu Egiptul, înfățișat în prima parte a cărții a XVII-a, se încheie descrierea Asiei, al cărei hotar de apus îl forma, în concepția celor vechi, Nilul. Restul cărții a XVII-a descrie sumar Libya, ultimul „continent” cunoscut pe vremea lui Strabon.

În felul acesta, planul Geografiei apare limpede și logic întocmit pentru condițiile acelor vremuri. Cum Mediterana era socotită centrul „insulei terestre”, descrierea pe regiuni urmează treptat conturul acesteia. Europa, în primul rând, și apoi Asia, mai ales cea Mică, fiind regiunile cel mai bine cunoscute pe atunci, capătă în lucrarea lui Strabon cea mai largă dezvoltare. Egiptul, deși cutreierat de autor, începând de la Delta Nilului spre izvoare, până la frontariile Etiopiei, este foarte sumar înfățișat, fiind expedit în spațiul unei jumătăți de carte. Puțin loc și însemnătate i se acordă și Iudeii, Mesopotamiei și Orientului în general, deși acestea constituie leagănul civilizației omenirii. Dar reproșurile ce s-ar putea aduce în această privință azi nu se potrivesc cu vremurile de atunci. Pe lângă mijloacele de informare rudimentare de care dispunea pe vremea aceea un geograf, el nu putea să vadă lucrurile cum le vedem noi astăzi. Inseși științele care aveau contingentă cu geografia nu depășeau limitele epocii. Meritul incontestabil al lui Strabon constă în faptul că, în ciuda acestor condiții, el nu a inventat fapte și date, că, și acolo unde este scurt, el dă indicații precise și exacte și, în general, oferă aproape cele mai bune informații pe care le-a putut procura cineva pe atunci. Aceasta se datorește faptului că Strabon a compus conștient un tratat de știință, după cum declară în repetate rânduri (vezi I, 2, 23). El a alcătuit o geografie generală și regională (I, 1, 15), elaborată după toate regulile științei. În primul rând, a luat în considerare toate condițiile de loc și de climă (I, 1, 13), fauna și flora (I, 1, 15), bogățiile solului și ale subsolului; produsele folositoare și dăunătoare

(I, 1, 15). În al doilea rând, el face apel și se sprijină pe cuceririle celorlalte științe, pe astronomie, geometrie, fizică și matematică (I, 1, 12; I, 1, 13). Ordinea enumerării acestora aparține lui Strabon. De aceea ar putea să apară curios faptul că astronomia, știința a cerului, e considerată de Strabon de primă necesitate în descrierea pământului și numai în al doilea loc geometria, știință aplicată la sol. Explicația este însă cu totul firească. Oamenii, înainte de a-și făuri o idee despre forma globului pământesc pe care nu puteau s-o perceapă cu simțurile, au descoperit bolta sferică a cerului pe care o tăia în două pe la mijloc drumul soarelui, conceput de la răsărit la apus. Pornind de la această linie imaginară, ei au împărțit emisferele create de ea în zone, au descoperit polii și astfel au dedus că există o corespondență perfectă între cer și pământ, pe care l-au divizat similar în zone (vezi I, 1, 14 și II, 5, 3).

O geografie generală, ca cea elaborată de Strabon, cuprinde geografia fizică și geografia matematică, pe ale căror principii pune temeii (II, 5, 1), pentru că „Geograful nu-și potrivește descrierea după părerea unui localnic, nici după opinia unui astfel de om de stat care nu s-a preocupat niciodată de științele numite în mod propriu matematice. Geograful... este asemenea aceluia care are puținta să se convingă că pământul, în întregimea lui, este așa cum îl prezintă matematicienii, că la fel sînt și celelalte urmări ce decurg dintr-o astfel de presupunere“ (II, 5, 1). De asemenea și cititorii unui astfel de tratat trebuie să aibă „înțelegere matematică“ (II, 5, 1). Geografia matematică ocupă în opera lui Strabon locul pietrei de temelie. Ea conferă lucrării întregi marile noțiuni preliminare care servesc la determinarea formei pământului, la fixarea diferitelor puncte geografice pe glob, la evaluarea distanțelor, la determinarea climatelor. Geografia fizică descrie continentele și mările, înfățișează relieful solului, munții și apele, vulcanii și vînturile, arată produsele și bogățiile ca și neajunsurile fiecărui loc. În felul acesta ea conturează condițiile în care se desfășoară viața umană. În cadrul

astfel trasat, Strabon distribuie neamurile omenеşti, a căror înfrăţire cu mediul de viaţă este pentru prima oară scoasă în lumină în tratatul său de Geografie. Aproape fără excepţie, el schiţează, pe scurt, drumul parcurs de fiecare popor şi seminţie, de la origini pînă pe vremea sa. În felul acesta, Geografia lui Strabon capătă un adînc caracter istoric, pe care prea bine îl definesc următoarele cuvinte ale lui Croiset⁹⁹ „Ea este o geografie filozofică şi umană, care ia ca punct de plecare universul şi pămîntul, dar care ajunge la om, ca la termenul său firesc”.

O diversitate atît de mare de fapte, ca cea pe care o cuprinde Geografia lui Strabon, este totdeauna o primejdie pentru unitatea operei. Autorul însuşi a simţit-o şi a biruit-o cu greu. De aceea el atrage atenţia să nu-i fie judecată opera după imperfecţiunile ei de amănunt, ci după ansamblul ei izbutit, care este o lucrare grandioasă, un adevărat Colos (I, 1, 23).

3. *Scopul lucrării (probleme politice).* Intenţiile cu care Strabon a scris tratatul său de Geografie, scopul pe care l-a urmărit şi persoanele cărora s-a adresat cu precădere par, la un prim contact cu textul, chestiuni foarte limpezi. Autorul însuşi declară în diferite părţi ale *Preliminariilor* că *Geografia* este o lucrare politică ce are în vedere folosul conducătorilor (I, 1, 14). La fel ca opera sa de istorie, ea are acelaşi plan şi se adresează aceloraşi bărbaţi, mai cu seamă „celor suspuşi” (I, 1, 23); ba mai mult, partea cea mai însemnată a eticii şi a filozofiei politice priveşte tot conduita conducătorilor (I, 1, 18). Dar, în vreme ce filozofia politică este o călăuză teoretică a acestora, geografia satisface nevoile lor practice (I, 1, 18), deoarece *Geografia*, „înfrîureşte faptele conducătorilor, descriind continentele şi mările, atît pe cele interioare cît şi pe cele exterioare întregii lumi populate” (I, 1, 16). Şi cum Strabon trăieşte în perioada de expansiune a impe-

⁹⁹ *Op. cit.*, V, p. 390.

riului roman, se poate presupune că el a urmărit să fie de folos şefilor statului roman, pentru că „cei mai de seamă conducători — zice el — sînt aceia care pot să stăpînească pămîntul şi marea, aducînd neamuri şi cetăţi sub o singură oblăduire şi sub una şi aceeaşi cîrmă” (I, 1, 16). Aluzia la Imperiul roman şi la conducătorii lui pare incontestabilă. Mai mult decît atît, el îşi exprimă faţiş admiraţia sa faţă de înțeleapta cîrmuire a împăraţilor Augustus şi Tiberius, considerînd pe deplin justificat şi necesar actul de transformare a republicii în monarhie. „Şi astfel, declară Strabon, caracterul excepţional al regimului politic şi al conducătorilor săi a împiedicat Italia, sfîşiată în atîtea rînduri de războaie civile de cînd se află sub romani, cît şi Roma însăşi, să mai alunece spre dezordine şi pieire. Dar este foarte greu să se cîrmuiască o împărăţie atît de întinsă altfel decît dacă s-ar încredinţa grijii unei singure persoane ca unui părinte. Într-adevăr, niciodată nu le-a fost dat romanilor şi aliaţilor lor să se bucure de binefacerile unei păci atît de îndelungate şi de un belşug de bunuri ca cel creat de Caesar Augustus, de cînd şi-a însuşit puterea absolută. Această bunăstare în prezent o asigură în continuare fiul şi urmaşul său, Tiberius, care ia pe tatăl său drept normă de cîrmuire şi de măsuri, după cum el însuşi este o pildă pentru fiii săi, Germanicus şi Drusus, care îi sînt colaboratori” (VI, 4, 2). Toate aceste cuvinte concordă perfect cu propaganda imperială a timpului; însuşi termenul de „părinte” face aluzie la titlul de *pater patriae* care i-a fost conferit lui Augustus în anul 19 î.e.n. În mai multe alte pasaje, ca în XII, 3, 14; XII, 8, 16, Strabon aduce laude împăratului Augustus, mărinimiei şi înțelepciunii lui, încît pare incontestabilă concluzia că Strabon, prin tratatul său de Geografie, a oferit şefilor statului roman un ghid care să le servească în acţiunile lor de cucerire şi administrare a lumii cunoscute. Cu toate acestea, Strabon nu afirmă nicăieri că el scrie anume pentru romani, sau pentru a servi tendinţelor expansioniste ale conducătorilor acestora. Dovadă, în primul rînd, di-

vergența opiniilor aferente. De exemplu B. Niese⁴⁰ susține că Strabon a scris *Geografia* în interesul romanilor și că a compus-o la Roma, la îndemnul prietenilor săi de viță latină. W. Aly⁴¹ afirmă că Strabon a scris chiar la cerea împăratului Augustus, iar F. Sbordone⁴² consideră că personalitatea lui Tiberius i-a insuflat autorului *Geografiei* orientarea proromană pe care a dat-o operei sale. Häbler⁴³ îmbrățișează această opinie, cu o singură restricție: opera lui Strabon nu oferă date convingătoare care să permită localizarea redactării ei la Roma din îndemnul unor personalități marcante ale imperiului. G. Aujac⁴⁴ susține că, după propria sa mărturisire, Strabon scrie pentru persoanele suspuse; cine se afla pe atunci în această situație mai degrabă decât împăratul Augustus, decât cîrmuitorii provinciilor cum a fost Aelius Gallus, guvernatorul Egiptului și prietenul lui Strabon (II, 5, 12) sau guvernatorul Africii Cn. Piso, (II, 5, 33) ?. Pe de altă parte, imperiul roman, în plină expansiune, era cel mai interesat în cunoașterea lumii, pentru că „mult mai ușor pot cuceri un teren aceia care cunosc întinderea lui, situația exactă a locului și toate deosebirile de climă și de sol pe care le prezintă” (I, 1, 16). În afară de aceasta: — continuă Aujac — momentul era deosebit de favorabil alcătuirii unei opere de sinteză care să explice și să justifice creșterea prestigioasă a puterii romane. Polybios cu un secol mai înainte a încercat, în „Istoria sa universală”, să lămurească „miracolul roman”. Se știe azi că Augustus însuși, după exemplul lui Alexandru cel Mare, a cerut ginerelui său M. Vipsanius Agrippa să se ocupe de întocmirea unei hărți a pămîntului populat, care a fost terminată după moartea acestuia, în

⁴⁰ Beiträge ... la Aujac — Lasserre, *op. cit.*, I, 1, p. XXVII.

⁴¹ *Strabon von Amaseia*, p. 398.

⁴² *L'imperio di Tiberio e la redazione definitiva della geografia di Strabone*, Annuario celebrativo del Liceo, Maddaloni, 1958, pp. 51—59.

⁴³ *Hat Strabo seine Geographie in Rom verfasst?* Hermes, 13, 1884, p. 235—241.

⁴⁴ Aujac — Lasserre, *op. cit.*, I, 1, pp. XXVI—XXIX.

12 î.e.n., și autorul ei a fost identificat de învățații moderni⁴⁵ cu Chorographul citat de Strabon în cărțile a V-a și a VI-a. Mai moderat în felul său, M. Dubois susține⁴⁶ că Strabon a scris deopotrivă pentru greci ca și pentru romani, pentru orice om care are suficientă cultură pentru a-i înțelege opera și destulă autoritate pentru a o utiliza. O părere cu totul potrivnică celor de mai sus exprimă E. Pais⁴⁷. Potrivit acestui om de știință, Strabon a compus Geografia în orașul său natal, la invitația reginei Pontului Pythodoris; el a scris-o pentru compatrioții săi din Asia Mică; dovadă este faptul că nu a folosit izvoare latine și a considerat lipsiți de originalitate scriitorii latini (III, 4, 19).

Oricare ar fi realitatea, fapt cert este că Strabon a fost în primul rând un om de știință; ca atare, el a căutat să înfățișeze adevărul, să fie obiectiv. De aceea, fără să fie necesar să i se atribuie vreun sentiment deosebit față de romani, fără să fie bănuit că justifică expansiunea acestora și departe de-a fi îndreptățită supoziția că el s-ar fi erijat în apărătorul politicii romane, sau că s-ar fi conformat propagandei imperiale, ca om de știință, Strabon nu și-a îngăduit să nu consemneze rolul civilizator pe care l-au jucat în istorie romanii, ca salvatori ai bunurilor materiale și culturale create de pace și de civilizație. În acele vremuri, când pe oamenii pașnici, dedicați muncii, îi pășteau mii de primejdii din partea populațiilor primitive învecinate, încât pe mare ei nu puteau călători de răul tâlharilor, pe uscat nu-și puteau cultiva ogoarele sau paște vitele, de frica raidurilor sălbaticilor, puterea romană, nu numai că a fost necesară, dar a fost o mîntuire a umanității (vezi II, 5, 12). Dar de la recunoașterea acestui adevăr pînă la a servi anumite interese expansioniste, distanța este ca de

⁴⁵ Pentru această identificare probabilă, vezi A. Klotz, *Die geographische Commentarii des Agrippa und ihre Überreste*, Klio, 24, 1931, pp. 38—58, 386—486.

⁴⁶ *Op. cit.*, p. 104.

⁴⁷ *Italia antica*, p. 303 și urm.

la cer la pământ. De altfel, la data la care scrie Strabon Geografia, după cum declară el însuși, imperiul roman atinsese aproape limitele lui maxime, „Romanii superiori tuturor cuceritorilor a căror amintire a păstrat-o istoria posedă ceea ce lumea locuită are mai bun și mai vestit” (XVII, 3, 24).

În afară de aceasta, autorul *Geografiei* nu urmărește numai folosul conducătorilor, cum reiese din unele pasaje, ci al tuturor celor dornici de cunoștințe: „Cu un cuvânt, o lucrare de acest fel — zice Strabon — trebuie să fie la îndemâna oricui, atât a omului de stat cât și a unui simplu particular, la fel ca opera noastră de istorie scrisă anterior” (I, 1, 22); prin urmare Strabon nu are în vedere neapărat pe guvernatori și pe comandanți. De altfel și expresia „om de stat” are altă accepție la Strabon decât în uzajul curent, după cum reiese din următoarele rânduri: „Iar aici numim om de stat, prin opoziție cu cel lipsit de învățătură, pe acela care și-a însușit studiile ciclului elementar și ale etapei numite obișnuit educație liberală și filozofică (I, 1, 22).

Problema prezintă și un alt aspect. Împărățiile mari au lărgit orizontul cunoașterii țărilor și a popoarelor. De aceea s-ar putea bănuși că Strabon, ca adept al filozofiei stoice, care propovăduia ideea despre o turmă și un păstor (I, 1, 16), să fi văzut în statul roman tocmai realizarea acestui ideal politic. Textul *Geografiei* nu permite însă o astfel de concluzie. El subliniază doar ideea că marile împărății au furnizat cunoștințe noi despre lumea populată. Dar acest aport nu l-a adus numai statul roman, ci și imperiul lui Alexandru cel Mare, ca și împărăția parților și a lui Mithridates Eupator (I, 2, 1). Prin urmare, nici măcar în privința noilor cunoștințe geografice pe care le-au procurat cuceririle teritoriale, nu prezintă interes numai imperiului roman ci toate celelalte împărății.

Nu încapă deci îndoială, că scopul *Geografiei* este folosul pe care un astfel de tratat îl poate aduce oricărui om, fie el o autoritate în stat, fie un simplu particular. Geo-

grafia oferă tuturor cunoștințe despre mediul înconjurător, lărgeste orizontul, călăuzește pe teren. În felul acesta, Strabon, la fel ca Polybios în domeniul istoriei, a creat o geografie pragmatică; el nu caută un anumit fel de utilitate, ci folosul multilateral, larg și cuprinzător pentru că „folosul, spune el, este măsura supremă a unui astfel de studiu” (I, 1, 16).

2.4. *Izvoarele.* Trei surse de informație stau la temelia Geografiei, după cum mărturisește autorul însuși în rândurile ce urmează: „Vom înfățișa mai întâi ceea ce am văzut în timpul călătoriilor noastre pe uscat și pe mare, apoi vom arăta pentru care părți am acordat încredere relatărilor orale și scrise” (II, 5, 11). Este vorba deci de surse oculare, orale și livrești.

Ca martor ocular (ὄψει), Strabon a cules informații numeroase din întreg bazinul mediteranean, în general, din partea răsăriteană a acestuia, în special; spre apus, asemenea investigații directe nu depășesc insulele Corsica și Sardinia.

Se presupune astfel că Strabon a cunoscut bine și a descris pe baza informațiilor personale Pontul, patria sa de obârșie (XII, 3, 29—40), orașul Amaseia, locul său natal (XII, 3, 39), întreaga Asie Mică, a cărei descriere amănunțită (cărțile XII—XIV) trădează multe mărturii oculare. Pe informații directe se sprijină și descrierea Egiptului, cu insistență asupra Alexandriei (II, 3, 5), a Pelusionului, a muntelui Casios (I, 3, 17) și a inundațiilor Nilului (I, 3, 17). Din călătoriile sale pe Nil în sus, autorul Geografiei a cules date despre cursul fluviului, din Deltă pînă la fruntariile Etiopiei, și despre împrejurimi (II, 5, 12; XI, 11, 5; XV, 1, 45; XVII, 1, 24; 1, 50). De asemenea, el și-a îmbogățit informațiile adunate personal cutreierînd diverse insule ale bazinului răsăritean al Mediteranei (X, 4, 10; X, 5, 3). De pe o corabie, el a văzut orașul Cyrene situat pe coasta nordică a Libyei (XVII, 3, 20). A cunoscut personal litoralul sudic al Pontului Euxin

(II, 5, 11) și negreșit a vizitat Elada cu centrele mai vestite ale acesteia ca Atena și Sparta. O astfel de presupunere apare și mai îndreptățită în legătură cu Corintul, după cum reiese din propria sa mărturisire (X, 5, 3). Înspre asfințit, limita surselor sale oculare a fost Italia. El a văzut în repetate rînduri Roma, i-a cutreierat cartierele, i-a vizitat templele și teatrele, i-a admirat operele de artă și frumusețile naturale, a asistat la renumitele ei spectacole (IV, 1, 73; V, 2, 7; V, 3, 8; V, 2, 6; VIII, 6, 23; X, 5, 3; XII, 6, 2). A descris ca martor ocular coasta apuseană a Italiei, cel puțin pe intervalul dintre Poplonium și Pisa (V, 2, 8), de unde a văzut în zare Corsica și Sardinia (V, 2, 6). Se presupune, în sfîrșit, că a vizitat orașele grecești din sudul Italiei și mai cu seamă stațiunile climaterice din preajma orașului Neapolis care erau pe atunci punctul de atracție pentru străini (V, 4, 7)⁴⁸.

Cu toate că Strabon se laudă cu întinderea investigațiilor sale personale ca martor ocular (II, 5, 11), el recunoaște că majoritatea datelor de care a beneficiat în elaborarea Geografiei se sprijină pe surse orale: „Cea mai mare parte a informațiilor au fost culese — zice — atît de înaintașii noștri cît și de noi înșine din auzite“ (ἀκοῆ II, 5, 11). Sursele orale se întemeiază, în ultimă instanță, pe mărturiile oculare ale altora și, în condițiile de atunci, ele sînt mult mai avantajoase deoarece, implicînd un număr mai mare de informatori, furnizează știri mai bogate și mai depărtate. O viață de om nu ajunge pentru a putea vedea totul. De aceea sînt necesari acești intermediari. „Căci și conducătorii înfăptuiesc toate isprăvile numai ei, cu toate că nu sînt de față personal peste tot și cele mai multe acțiuni ei le pun la cale prin mijlocirea altora, încrezîndu-se în solii lor și împărțind poruncile potrivit cu informația primită pe calea auzului. Iar cel care crede că numai cei care văd știu scot din calcul criteriul auzului care, pentru știință, este mult superior ochiului“ (II, 5, 11).

⁴⁸ Pentru amănunte privitoare la călătoriile lui Strabon, vezi *Studiul introductiv*, 1. 6.

În felul acesta Strabon consemnează din loc în loc sursa orală de care a beneficiat, fie că este vorba de un grup anonim ca navigatori, turiști, un bătrîn pescar, fie de personalități politice a căror autoritate constituie o garanție a veridicității informațiilor.

Astfel, vorbind despre forma insulei terestre, el precizează: „Aceste cunoștințe le-a căpătat din informațiile navigatorilor care au trecut pe lângă amîndouă coastele, atît răsăritene, cît și apusene ale acesteia. Ei mărturisesc că mult mai spre miazăzi de India se află insula Taprobana, care este populată și situată în fața insulei egiptenilor și a regiunii Cinnamomophora” (II, 5, 14). Este vorba de insula Ceylon. Pentru descrierea vulcanului Etna, Strabon s-a sprijinit pe informația unor călători: „Niște turiști, zice, care au făcut de curînd ascensiunea Etnei, ne-au povestit . . .” (VI, 2, 8). Diferite expediții militare și curse comerciale i-au furnizat lui Strabon informații despre Arabia, Golful Arabic și despre Indii (II, 5, 12). Această expediție, care a avut loc în anul 24 î.e.n., a pornit din porunca lui Augustus și a avut însărcinarea să culegă informații despre ținuturile din jurul Golfului Arabic (XVI, 4, 22). Despre orașul Petra al Arabiei Fericite i-a furnizat știri lui Strabon „Athenodoros, filozoful și tovarășul nostru, care a rămas mai mult timp la Petra” (XVI, 4, 21). Informații despre Libya i-a procurat guvernatorul roman al acestei provincii numit M. Cnaeus Piso care a asemuit aspectul acestei țări cu blana de panteră, prin perindarea unor teritorii uscate cu oazele verzi (II, 5, 33)⁴⁹.

A treia și cea mai amplă serie de informații i-au procurat-o lui Strabon sursele scrise. Cele mai vechi informații despre pămîntul populat le-au furnizat Homer și filozofii materialişti ionieni. Acești autori vechi, pe care Strabon îi enumeră încă din primele rînduri ale *Geografiei*, sînt poeți și filozofi cu renume, ca Homer, Anaximandros și Hecataios din Milet, Democrit, Eudoxos, Dicaiarchos,

⁴⁹ C. Piso a fost guvernatorul Libyei în anul 1 î.e.n.

Ephoros și mulți alții (I, 1, 1). Cu excepția lui Homer, față de care Strabon manifestă un atașament necondiționat, toți ceilalți au fost utilizați de Strabon prin intermediul unor învățați mai apropiați de vârsta sa; de altfel și concepțiile despre pământ ale celor vechi erau în mare măsură depășite pe vremea lui Strabon. Astfel, se știe azi că Ephoros, de pildă, a fost utilizat de autorul Geografiei prin intermediul lui Polybios sau al lui Poseidonios⁵⁰.

Temeiul informațiilor sale scrise constă din autorii mai recentți ca Hipparchos, Eratosthenes, Poseidonios și Polybios (I, 1, 1) pe ale căror lucrări le apreciază cu deosebire (I, 2, 1).

Eratosthenes, autorul primului tratat științific de Geografie, compus din 3 cărți, i-a furnizat lui Strabon cea mai mare parte a informațiilor din Preliminarii. Astfel, de pildă, prin opera acestuia, Strabon a aflat despre aportul filozofilor ionieni la cunoașterea pământului populat: Anaximadros este făuritorul unei hărți a uscatului, Hecataios din Milet, autorul unui tratat de geografie (I, 1, 11). Referindu-se la prima carte a lucrării lui Eratosthenes, Strabon dezvoltă teme despre Homer și valoarea educativă a poeziei (I, 1, 2—14; 19, 22). Lui Eratosthenes îi datorează Strabon datele privind descrierea Indiei (cartea a XV-a) și prin mijlocirea lui a cunoscut conținutul lucrărilor elaborate de istoriografii Indiei ca Deimachos, Megasthenes, Nearchos, Onesicritos și Aristobulos (II, 1, 9). Tot prin intermediul acestuia a obținut Strabon știri despre descoperirile geografice ale lui Pytheas (II, 1, 18; 5, 8; 5, 43 etc.) și ale lui Eudoxos din Cnidos (IX, 1, 2). Contribuția autorilor despre porturi, ca Timosthenes, la cunoașterea fenomenelor geografice a aflat-o Strabon tot prin Eratosthenes (I, 2, 21).

Poseidonios, autorul lucrărilor *Istoriei, Despre Ocean* (II, 2, 1) și *Istoria lui Pompeius*, pe care, după toate pro-

⁵⁰ Este teza susținută de J. Forderer, *Ephoros und Strabon*, Tübingen, 1933.

babilitățile, le-a citit Strabon, i-a furnizat acestuia majoritatea datelor folosite în descrierea Iberiei (cartea a III-a) și a Galliei (cartea a IV-a), i-a servit ca sursă de informații pentru Pontul Euxin și războaiele cu Mithridates (I, 2, 1), ca și pentru descrierea Egiptului (XVII, 1, 11). De la Poseidonios împrumută Strabon aprecierile sale din Preliminarii asupra savanților Aristotel și Parmenides, privind diviziunea pământului în zone (II, 2, 1—II, 3, 2), asupra fizicienilor Thrasyalkes din Thasos (I, 2, 21) și Straton (I, 3, 4—6) în legătură cu fenomenele vânturilor (I, 20, 21) și ale mărilor (I, 3, 4—6; 12). De asemenea, multe dintre observațiile critice ale lui Strabon privitoare la istoriograful Ephoros (I, 2, 28), Metrodoros din Skepsis (XIII, 1, 55; XVI, 4, 16) și Theophanes Mitylenianul (XI, 5, 1; XIII, 2, 3) sînt împrumutate de la Poseidonios. Critica pe care Strabon i-o face lui Polybios în legătură cu delimitarea continentelor (II, 3, 78) sau cu unele fenomene geologice (II, 3, 6), cu ecuatorul (II, 3, 3) și cu regiunile cu umbră circulară, cu umbră dublă și cu umbră simplă (II, 5, 43) i-o datorează lui Poseidonios.

Hipparchos este amplu citat și combătut de Strabon în *Preliminarii* mai ales în legătură cu *Comentariile* făcute de acesta la *Geografia* lui Eratosthenes. Astfel geograful nostru cîntărește criticile lui Hipparchos privitoare la izvoarele utilizate de Eratosthenes (II, 1, 4—8), în legătură cu măsurătorile diverselor distanțe (II, 1, 10—13, 18) și a diferitelor puncte latitudinale (II, 1, 20—21); redă criticile lui Hipparchos referitoare la sfragidele lui Eratosthenes (II, 1, 22—29) și, în general, de la el împrumută numeroasele date de geografie matematică (II, 1, 34—41). În sfîrșit, Hipparchos este izvorul lui Strabon privind fenomenele astronomice (II, 5, 34) și la el trimite pe cititor pentru alte amănunte în problemele de astronomie (II, 5, 43).

Polybios i-a servit lui Strabon ca sursă de informație în descrierea Europei occidentale, mai ales a Italiei (cărțile V și VI). De la acest istoriograf împrumută Strabon cri-

tica făcută lui Pytheas (II, 4, 1—2) și lui Eratosthenes (II, 4, 4—5). Lui Polybios îi datorează interpretarea alegorică a peregrinărilor lui Odysseus (I, 2, 15), informația despre vânătoarea peștilor-săbii de lângă Skyllaion (I, 2, 16) și despre fenomenele insulei Meninx (I, 2, 17). De asemenea, Polybios este, se pare, izvorul lui Strabon în discutarea temei literare privind părțile componente ale poeziei (istorie, organizare de material și mit I, 2, 17). În sfârșit, Polybios este autorul care i-a inspirat lui Strabon ideea unei geografii universale, și acel „suflu generalizator” despre care vorbește M. Dubois⁵¹.

Apollodoros, autorul unui comentariu asupra *Catalogului corăbiilor*, i-a furnizat lui Strabon cea mai mare parte din informațiile ce i-au servit la descrierea Greciei (cărțile VIII—X); de la el transpune Strabon disputa dintre Pergam și Alexandria, dintre Aristarchos și Crates în legătură cu știința lui Homer (I, 2, 24—27).

De la Artemidoros din Ephes, autorul unui *Periplu* în 11 cărți, Strabon a împrumutat, direct sau prin intermediul lui Poseidonios, numeroase date despre Italia (V—VI), Asia Mică (XII—XIV) și Egipt (cartea a XVII-a). Comentariile gramaticianului Aristonikos, contemporan cu Strabon, i-au oferit acestuia diversele interpretări ale călătoriilor lui Menelaos pe care Strabon le rezumă în *Preliminarii* (I, 2, 31).

Alți autori pe care Strabon îi citează și despre care nu există certitudine dacă i-a utilizat direct sau poate numai prin intermediul celor de mai sus sînt istoriografii războaielor cu partii, în special Apollodoros din Artemita (II, 5, 12), scriitorii care au descris porturile, ca Timosthenes (I, 2, 21) și cei care au relatat războaiele purtate de romani cu Mithridates Eupator, printre care primul loc îl deține Theophanes din Mitylene, însoțitorul lui Pompeius în aceste expediții (XI, 5, 1). De asemenea, Strabon citează, în repetate rînduri, pe Demetrios din Skepsis,

⁵¹ *Op. cit.*, p. 47.

începînd cu *Preliminariile* (I, 1, 38), și-l utilizează mai amplu în descrierea Troadei (XIII, 1). Athenodoros din Tars (XIV, 5, 14; XVI, 4, 21), contemporan cu Strabon, i-a servit acestuia informații prin lucrarea sa *Despre Ocean* în care rezumă opera cu același titlu a lui Poseidonios. În privința distanțelor, măsurate în mile romane, Strabon utilizează datele furnizate de Chorograf pe care savanții moderni îl identifică cu M. Vipsanius Agrippa⁵². Acestea sînt cele mai importante izvoare livrești pe care le-a folosit Strabon în redactarea *Geografiei*. Celorlalți autori pe care îi menționează, fiind mai puțin cunoscuți, le-am rezervat loc în notele de la finele cărților în care au fost situați de autor.

2.5. *Data și locul compoziției.* Aceeași incertitudine care acoperă diversele evenimente din viața lui Strabon plutește și în jurul datei și al locului în care a compus *Geografia*. Autorul nu oferă în acest caz decît două informații pe temeiul cărora se pot face unele presupuneri. Este vorba, în primul rînd, de ordinea în care a redactat cele două opere ale sale. După cum reiese din propriile sale cuvinte, *Geografia* este a doua lucrare pe care a elaborat-o: „De aceea noi, după ce am compus *Comentariile istorice...*, am luat hotărîrea să le completăm cu tratatul de față” (I, 1, 23) — se referă la *Geografie*. În al doilea rînd, cea de a doua operă a sa nu constituie o reluare a celei dintîi: „Pentru că am înfățișat multe informații despre rînduielele

⁵² Vezi Fr. Lasserre, *op. cit.*, vol. III, pp. 21—23. Pentru Apollodoros din Atena (secolul al II-lea, î.e.n.), vezi F. Jacoby, *F. Gr. Hist.*, 244; pentru Artemidoros din Ephes (în jur. an. 100 î.e.n.), vezi R. Stiehle, *Der Geograph Artemidoros von Ephesos*, Philologus, 11, 1856, pp. 193—244 și G. Hagenow, *Untersuchungen zu Artemidoros Geographie des Westens*, diss. Göttingen, 1932; pentru Apollodoros din Artemita, vezi F. Jacoby, *F. Gr. Hist.*, 779 F 3 a; pentru Timosthenes din Rodos (secolul al III-lea, î.e.n.), vezi E. A. Wagner, *Die Erdbeschreibung des Timosthenes von Rhodos*, Leipzig, 1888; pentru Athenodoros din Tars (secolul I î.e.n.), vezi F. Jacoby, *F. Gr. Hist.*, 746. Vezi și cap. 3 al prezentei introduceri.

parţilor în cartea a şasea a *Comentariilor istorice* . . . , vom trece peste ele aici, ca să nu părem că ne repetăm" (XI, 9, 3). De asemenea, datele geografice ale operei a doua nu alcătuiesc doar note marginale, menite să schiţeze scena desfăşurării evenimentelor istorice, în felul lui Polybios şi Ephoros (VIII, 1, 1), nici nu reproduc itinerariul călătoriilor autorului, oricât de întinse au fost acestea (II, 5, 11). Geografia lui Strabon este o operă ştiinţifică, a cărei elaborare a necesitat truda unor îndelungate investigaţii. Pentru redactarea ei, Strabon a făcut lecturi întinse, studii aprofundate, documentări detaliate. El a avut la dispoziţie şi a putut beneficia — după cum am văzut — în special de patru tratate de geografie, care au atins un înalt nivel ştiinţific pe vremea aceea: *Geografia* în trei cărţi a lui Eratosthenes, *Comentariile* savante ale lui Hipparchos la opera lui Eratosthenes, *Oceanul* lui Poseidonios şi rezumatul ultimei lucrări prezentat sub acelaşi titlu de Athenodoros. Cum aprofundarea acestor lucrări ca şi a altora de mai mic răsunet au pretins, pe de o parte, un volum uriaş de muncă, pe de altă parte, o maturitate de gândire, se presupune, în general, că Strabon a compus opera sa la o vîrstă matură şi într-unul din centrele culturale ale epocii. În care centru şi în ce perioadă anume, azi nu se ştie. În lipsă de dovezi, supoziţiile s-au înmulţit şi diversitatea lor este pe măsura numărului lor mare. Înfaţişăm pe cele mai cunoscute.

M. Dubois⁵³ este de părere că Strabon şi-a compus opera la Alexandria, în acel vestit centru cultural al elenismului, unde autorul Geografiei mărturiseşte că a stat multă vreme (II, 3, 5). Cum puţinele puncte de sprijin care atestă prezenţa lui Strabon la Alexandria (I, 3, 17; II, 3, 5) limitează posibilitatea unui popas aici între anii 24—13 î.e.n., ar însemna că în această perioadă a elaborat Strabon *Geografia*. W. Aly⁵⁴ se apropie întrucîtva de opinia lui Dubois;

⁵³ *Op. cit.*, p. 89.

⁵⁴ *Op. cit.*, p. 18.

el presupune că Strabon și-a redactat lucrarea atât la Alexandria, cât și la Roma, unde a avut la dispoziție vestite biblioteci, lucrînd la ea de prin 15 î.e.n. pînă la sfîrșitul vieții. Acest savant crede că Strabon n-a redactat cărțile Geografiei în ordinea în care ne-au parvenit, că în special primele două cărți introductive au fost scrise ca o sinteză după descrierile regionale. De asemenea Aly este de părere că *Geografia* lui Strabon a fost publicată după moartea autorului, care nu a apucat să integreze într-un tot armonios corectările și adăugirile pe care le-a făcut după prima redactare.

B. Niese⁵⁵, sprijinindu-se pe numeroasele referințe pe care Strabon le face la evenimentele primelor decenii ale erei noastre, susține că acesta și-a compus opera între anii 17 și 23 e.n., deci pe la 80—86 de ani. Această vîrstă înaintată ar explica și impresia de neglijență pe care o lasă opera, ca și lipsa unei revizui și puneri la punct finale. B. Niese crede că Strabon și-a scris tratatul de geografie la Roma, din îndemnul unor prieteni romani.

F. Sbordone⁵⁶ susține că Strabon și-a redactat opera în jurul anilor 18—19 e.n., date spre care converg foarte multe evenimente menționate de autor, în cărțile III—XVII. Revizuirea unei prime redactări ar fi făcut-o cu prilejul unei noi călătorii la Roma, unde a putut să-și pună la zi datele prin informațiile recente pe care le-a găsit. Adaosurile și notele marginale relevate de manuscrise dovedesc din plin că *Geografia* nu a fost publicată înainte de moartea autorului, pentru că lipsește revizia finală care ar fi integrat în text aceste aditii.

E. Pais⁵⁷ este de părere că Strabon a redactat *Geografia* în jurul anului 7 î.e.n., apoi a revizuit-o în 18 e.n. El își sprijină teza pe faptul că autorul *Geografiei* menționează rar evenimentele petrecute între anii 6 î.e.n. și 14 e.n.

⁵⁵ *Beiträge...* la Aujac—Lasserre, *op. cit.*, I, p. XXXI.

⁵⁶ *L'imperio di Tiberio...*, pp. 51—59.

⁵⁷ *Italia antica*, p. 303 și urm.

Strabon a putut avea vârsta de 55 de ani la data primei redactări și a lucrat la ea în orașul său natal, în Amaseia din Pont, unde și-ar fi petrecut restul vieții. În ultimii săi ani, el și-a revăzut opera, a introdus noile evenimente petrecute și a operat corecturile inerente, fără să aibă răgazul necesar să le prelucreze și să le integreze armonios în corpul lucrării; de aici impresia de incoerență ce se degajează din întreaga operă.

E. Honigmann⁵⁸ adoptă argumentele și afirmațiile lui E. Pais, cu excepția locului în care a fost elaborată *Geografia*. De vreme ce Strabon a scris pentru puternicii zilei (I, 1, 23), și a ajuns în tovărășia guvernatorului roman al Egiptului, Aelius Gallus (II, 5, 12; XI, 11, 5), înseamnă că autorul *Geografiei* s-a bucurat de prețuirea oamenilor influenți din Roma și se poate presupune că, până în cele din urmă, el a îmbrățișat cariera didactică, la fel ca profesorul său Xenarchos (XIV, 5, 4). Aceasta este de altfel și opinia lui Pais, dar, în vreme ce acesta din urmă îi fixează la Amaseia cariera de profesor, Honigmann i-o presupune la Neapolis, deoarece în împrejurimile acestui oraș se adunau numeroși vilegiaturiști romani și greci (V, 4, 7) și aici presupune că și-a petrecut și Strabon ultimii ani ai vieții.

În sfârșit, G. Aujac⁵⁹ revine asupra ideii că opera lui Strabon n-a beneficiat de o revizie finală care să-i asigure unitatea părților componente și să încadreze în întreg adăruțiile ulterioare. Totodată ea semnalează faptul că tratatul de geografie a lui Strabon a trecut neobservat de scriitorii epocii lui Augustus sau de cei imediat următori. Plinius cel Bătrîn, care menționează un mare număr de autori, îl ignorează complet. Aceasta înseamnă că *Geografia* nu a fost terminată în 7 î.e.n., deoarece, altfel, autorul ei ar fi fost de bună seamă tentat să citească din ea prietenilor săi romani, cu prilejul vizitei sale la Roma din jurul aces-

⁵⁸ Vezi articolul *Strabon* în R.E.84.

⁵⁹ *Op. cit.*, I, p. XXXIII.

tui an și astfel numele lui nu ar fi trecut neobservat de contemporani. De asemenea, Aujac neagă posibilitatea redactării *Geografiei* la Neapolis, din lipsa oricărui indiciu care să justifice supoziția unei șederi îndelungate a autorului în această localitate. Dimpotrivă, ea înclină să creadă, la fel ca Pais, că Strabon și-a scris opera în patria sa, unde s-a stabilit definitiv după lungile sale călătorii, și i se pare verosimilă părerea lui Aly, Sbordone și ale altora care susțin că Geografia a fost publicată după moartea autorului⁶⁰.

2.6. *Originalitatea și valoarea. Geografia* lui Strabon este un tratat „de competența filozofului” (I, 1, 23) a cărei originalitate, după propriile sale mărturisiri, constă într-o mai mică măsură în descrierea unor regiuni noi descoperite, cât mai cu seamă într-o viziune nouă în care ea a fost concepută. Aceste idei le exprimă autorul însuși în rândurile ce urmează: „În cazul că noi sîntem pe cale să prezentăm aceleași fapte pe care le-au înfățișat mulți alții înaintea noastră, sarcina ce ne-am asumat-o încă nu este de disprețuit, dacă se dovedește că noi nu am mers întru totul pe urmele lor. Socotim apoi că, dacă unii autori au înfățișat corect un aspect al subiectului, iar alții un alt aspect, neapărat au mai rămas părți netratate încă. Iar dacă în lucrarea noastră am putea aduce unele contribuții cât de mărunte, acest mic adaos ar constitui o justificare îndestulătoare a osteneții ce-o depunem” (I, 1, 23).

Aceste idei rezumă esența trăsăturilor originale ale *Geografiei*. Într-adevăr, în privința conținutului, Geografia descrie în linii mari aceleași regiuni ale pămîntului pe care le-au înfățișat și alți geografi înaintea sa. Avantajul de-a trăi în epoca unor mari descoperiri geografice l-au avut înaintașii lui Strabon, fie cei din vremea lui Alexandru cel Mare, fie unii mai apropiați, aproape contemporani

⁶⁰ Datele pentru acest paragraf au beneficiat în special de informațiile lucrării G. Aujac, *op. cit.*, I, 1, pp. XXX și urm.

cu el. „Multe cunoștințe... — zice Strabon — le-a oferit contemporanilor împărăția romanilor și a partilor, așa cum le-a furnizat expediția lui Alexandru urmașilor ei... Alexandru ne-a descoperit o mare parte din Asia și toate regiunile de miiazănoapte ale Europei pînă la Istru. Romanii au dezvăluit toate ținuturile apusene ale Europei pînă la Albis, fluviu care împarte Germania în două, precum și regiunile de dincolo de Istru pînă la Tyras. Meleagurile de dincolo de aceste ape, pînă la hotarele meoților și pînă la țărmul mării care se termină în Colchida, le-a făcut cunoscute Mithridates, denumit Eupator, și generalii săi” (I, 2, 1). Dar chiar în privința regiunilor necunoscute, împărăția partilor a procurat și unele date mai recente care n-au apucat să fie utilizate de contemporanii lui Strabon și deci i-a rămas și autorului *Geografiei* puțința de-a descrie regiuni noi. „Partii, precizează acesta, ne-au înmulțit cunoștințele despre ținuturile Hyrcaniei și ale Bactrianei, cît și despre scitii așezați mai sus de acele locuri, mai puțin cunoscute de premergători, astfel că avem ce spune în plus față de înaintașii noștri” (I, 2, 1).

Dar dacă aportul lui Strabon în descrierea unor regiuni necunoscute de predecesori este totuși neînsemnat, condițiile noi de viață în care a trăit i-au creat o viziune nouă asupra lumii populate. Spectacolul Romei care absorbea treptat toate popoarele lumii cunoscute i-au inspirat ideea unei geografii universale originale. Această lucrare se deosebește de simplele periplusuri cum au compus de pildă Nearchos, amiralul lui Alexandru cel Mare, și Artemidoros din Ephes, ca și de unilaterală descriere de porturi ca cea realizată de Timosthenes, amiralul lui Ptolemeu Philadelphul, înainte de toate, printr-o fundamentare științifică ce lipsește cu desăvîrșire acestui gen de lucrări. Strabon însuși subliniază această distincție: „Autorii care s-au ocupat de porturi și de așa-zisele periplusuri — zice — fac o tratare incompletă a problemelor, deoarece nu introduc în descrierile lor elemente de matematică și de astronomie, care trebuie să fie luate în considerare în astfel de lucrări”

(I, 1, 21). Pe de altă parte, *Geografia* lui Strabon se distinge și de tratatele științifice ale vremii. Eratosthenes a compus o geografie matematică și s-a interesat cu precădere de ipotezele geologice și de măsurătorile diverselor distanțe. Hipparchos, autorul unui tratat de astronomie, în *Comentariul* ce-l face *Geografiei* lui Eratosthenes, în mod firesc este preocupat de aspectul astronomic și matematic al faptelor geografice. Geografia lui Ptolemeu de mai târziu se reduce la o simplă nomenclatură de locuri și de popoare. Deci față de aceste tratate valoroase, dar unilaterale, *Geografia* lui Strabon este mai cuprinzătoare și mai variată. Descrierea regională se întemeiază aici pe principiile elaborate de geografia matematică, de geometrie, fizică și astronomie (vezi II, 5), ceea ce îi asigură o solidă temelie științifică. Ea se interesează de condițiile de viață în toată amploarea lor, pe care mediul înconjurător le oferă oamenilor, fie că este vorba de componentele fizice și climaterice, fie de factorii economici, fie de cei sociali. Strabon subliniază mereu înfrățirea dintre om și mediul de viață, între popoare și locuri. El explică mereu caracterul sălbatec sau nesociabil al unor neamuri și popoare fie prin condițiile climaterice aspre, prin sărăcia solului, fie prin izolarea lor față de centrele de cultură sau prin situarea lor la periferia „insulei terestre”. Iată, de pildă, următoarele rînduri: „Partea Europei care este situată sub o climă uniformă și temperată are o natură care înlesnește aceste (acțiuni civilizatoare), deoarece într-o țară cu condiții (materiale) fericite, totul respiră numai pace, în vreme ce într-una cu condiții triste totul ia înfățișare războinică și bărbătească” (II, 5, 26). Strabon se preocupă de toate aspectele vieții: îl interesează bogățiile solului, fauna și flora care oferă omului mijloacele necesare de trai; el consemnează trecutul istoric al neamurilor, ca și situația lor politică și socială prezentă; înregistrează ocupațiile lor de căpetenie, rînduielele de stat, credințele și datinele împămîntenite, gradul de cultură și de civilizație atins, realizările pe diverse tărîmuri prin care s-au ilustrat. Istoria fiecărui popor care

a trăit pe atunci în marginile lumii cunoscute își găsește consemnate în opera lui Strabon datele esențiale ale existenței sale. De aceea, pentru poporul nostru, valoarea operei lui Strabon este inestimabilă: ea reprezintă unul din cele mai prețioase izvoare antice de cunoaștere a Daciei preromane. Astfel, de la Strabon aflăm că partea de sud-est a Germaniei era populată de suebi. „Apoi lipit direct de ea se află pământul geților, care este la început îngust, apoi se lărgeste întinzându-se la miazăzi, de-a lungul Istrului, iar în partea potrivnică, pe lângă lanțul de munți ai Pădurii Hercynia, ocupând și el o porțiune din acei munți; după aceea, se lățește într-o câmpie spre miazănoapte pînă la tyregeți“ (VII, 3, 1). Pe acest vast teritoriu locuiau, pe vremea lui Strabon, încă din timpuri imemorabile, neamul geților, pe care elenii îi considerau thraci (VII, 3, 2). Din timpuri străvechi ei purtau două nume: „geți... cei așezați spre Pont și spre Auroră, daci, cei din partea potrivnică, adică dinspre Germania și spre izvoarele Istrului“ (VII, 3, 12). Grecii, în mod firesc, îi cunoșteau mai bine pe geți (VII, 3, 13), „care ocupau ambele maluri ale Istrului“ (VII, 3, 2). „Dacii și geții vorbeau aceeași limbă“ (VII, 3, 13) și constituiau o forță numerică și militară pe aceste meleaguri; ba chiar și de romani erau de temut, deoarece treceau neînfricat Istrul și prădau Thracia pînă în Macedonia și în Illyria (VII, 3, 11). Drept pedeapsă, împăratul Augustus a trimis împotriva lor pe Sextus Aelius Catus, consulul din 4 e.n., care, făcînd o expediție în nordul Dunării, a transplănat în sudul fluviului, în Mysia, 50.000 de geți nord-dunăreni (VII, 3, 10), ceea ce este un grăitor indiciu al densității populației gete. În fruntea acestui popor s-au aflat monarhi înțelepți ca Dromichaites și Boirebista. Primul, „făcînd prizonier pe Lysimachos, (urmașul lui Alexandru cel Mare), care îl atacase cu oaste“, i-a dat înghimfatului diadoh o lecție grăitoare pentru lăcomia și nesăbuința lui, după care l-a lăsat să plece (VII, 3, 8). Al doilea, „Boirebista, getul, luînd în mîini cîrma neamului său, a ridicat poporul copleșit de nevoi din pricina nesfîrșitelor

războaie și atât de mult l-a îndreptat prin anumite deprinderi, viață cumpătată și ascultare de porunci, încât doar în puțini ani a făurit o mare împărăție și a adus sub stăpînirea geților pe cei mai mulți vecini" (VII, 3, 11). Temeinicia acestor consemnări ale lui Strabon este dovedită, printre altele, de o inscripție (nr. 762, Dittemberger Sylloge, 3) ce datează din anul 48 î.e.n. și aparține lui Acornion, preot al lui Dionysos din Dionysopolis „care a trăit pe lângă Boirebista în cea dintîi și cea mai mare apropiere de el" și care spune următoarele: „În timpul din urmă, regele Boirebista a ajuns cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Thracia și stăpînitor al tuturor ținuturilor de dincolo și de dincoace de Dunăre". (Date mai amănunțite privind geografia Daciei, istoria, obiceiurile, religia și alte amănunte vor fi tratate în notița introductivă la cartea a VII-a în care le consemnează Strabon).

Curiozitatea multilaterală a lui Strabon a creat din Geografia sa o mină inepuizabilă de informații, ce nu pot fi găsite nicăieri în altă parte. Aceste bogății de date și această neasemuită varietate de fapte conferă operei sale caracter de geografie universală. În aceste caracteristici rezidă, în esență, originalitatea *Geografiei*, ca și valoarea ei.

Ținuta riguros științifică a operei lui Strabon este asigurată, în afara temeiului științelor pe care ea este clădită, și de concepția realistă ce emană din întreaga sa operă și mai cu seamă din interpretarea miturilor. În general, antichitatea a avut o viziune mitică a realității. Doar puține spirite luminate au reușit să depășească acest stadiu. Este adevărat că numărul lor a crescut în epoca lui Augustus, totuși limitele epocii și tradiția conservatoare au îngrădit orizonturile mai largi. În afară de aceasta, în toate epocile, în special geografii, avînd prilejul să descrie țări și neamuri necunoscute, cu practici de viață nemaivăzute și nemaiauzite, sînt tentați să exagereze extraordinarul și miraculosul pentru plăcerea de-a impresiona pe cititor. Confuzia dintre plămuire și realitate prindea cu atât mai mult în timpurile străvechi, cînd și societatea căreia i se adre-

sau acele relatări geografice era copleşită de superstiţii. Strabon însă, care declară categoric că nu îndrăgeşte mitul (X, 3, 23), încearcă în toate prilejurile ce se ivesc să dea o desluşire raţională miturilor locale, să califice drept poveşti sau născociri unele creaţii ale mitologiei.

Astfel, de pildă, în legătură cu părerea care circula odinioară în Elada, că, la templul din Dodona, preotesele profetitoare erau nişte porumbeie, Strabon dă următoarea explicaţie: cuvântul care în limba elenă desemnează porumbelii, anume *pelioi* sau *peliai*, în limba thesproţilor şi a moloşilor din preajma acestui templu însemna de fapt „bătrâni, bătrîne“ (VII, fr. 2). Creaţiile înfricoşătoare ale imaginaţiei mitice, cum sînt Lamia, Gorgona, Coşmarul şi Scheletul, sînt calificate de Strabon drept „poveşti goale“ (I, 2, 8). De asemenea, relatările unor călătorii extraordinare, chipurile reale, dar încărcate de contradicţii şi de neverosimil, sînt categorisite de Strabon fără ezitare minciuni (vezi de pildă, povestirea lui Eudoxos, XI, 7, 5). Explicaţia pe care Strabon o dă obîrşiei şi răspîndirii miturilor nu mai necesită azi nici o amendare. „Miturile le-au adoptat nu numai poeţii ci şi şefii de state, încă binişor înaintea poezilor, tot astfel şi legiuitorii, datorită folosului pe care-l aduc, ţinînd seama de firea animalului logic. Căci omul este însetat de cunoştinţe, iar calea spre ele este dragostea de poveşti. Negreşit, pornind de la mituri, copiii încep să asculte şi apoi să lege tot mai bine cuvintele. Această preferinţă se datoreşte faptului că mitul este o poveste a unei lumi noi, un basm care nu vorbeşte despre fapte care s-au petrecut vreodată, ci, dimpotrivă, care n-au fost niciodată. Iar noul şi necunoscutul sînt fără îndoială, plăcute. La început trebuie să atragem copiii prin astfel de momeli iar apoi, cînd ei mai înaintează în vîrstă, să-i îndrumăm spre cunoaşterea lucrurilor care există aievea, deoarece şi puterea lor de înţelegere se întăreşte şi nu mai are nevoie de înşelăciuni“ (I, 2, 8). Dar dacă Strabon nu crede în zei, acordînd valoare istorică poemelor homerice, acel izvor al miturilor eroice, se pare că el a crezut în

existența reală a anumitor eroi. Aceasta este cel puțin părerea lui D. Bassi⁶¹. Dar acest amănunt nu infirmă întru nimic valoarea științifică a operei sale. Strabon nu a crezut în eroi supranaturali cu isprăvi miraculoase, ci a presupus că poezia și în primul rând epopeele homerice nu au plasmuit totul, ci au pornit de la un sîmbure de adevăr, de la eroi a căror existență reală a transmis-o de-a lungul generațiilor tradiția istorică (I, 2, 7).

Dar dacă fondul *Geografiei* are o neasemuită valoare pe care nimeni nu o poate contesta, forma în care a fost organizat materialul lucrării și a fost redactat a suscitât multe critici.

În primul rând, Strabon, într-un fel pionier în domeniul geografiei universale, nu a reușit să integreze bine problemele de geografie matematică în descrierea regională⁶². El a consemnat, în primele două cărți, aproape toate problemele de fizică, matematică și astronomie geografică și, în descrierea regională, numai rar face apel la ele, socotindu-le subînțelese. El nu a izbutit deci să creeze acel gen de geografie spre care s-au îndreptat aspirațiile lui și anume „care unește într-un singur tot armonios fenomenele pămîntești cu cele cerești, devenite într-un fel domenii foarte apropiate și nu atât de depărtate cum este cerul de pămînt” (I, 1, 15).

Examinată în detaliu, compoziția *Geografiei* relevă multe incoerențe, contradicții, aglomerări de fapte disparate provenite din surse diverse, fără o prelucrare și închegare într-un sistem unitar. Adaosuri și inserări inițiale sau ulterioare de fragmente ce apar rău integrate în text lasă impresia de neglijență stilistică sau de incapacitate generalizatoare. Această stare de lucruri a observat-o Strabon însuși și a simțit nevoia, mai ales în legătură cu distanțele, să se scuze: „De altfel, între toți autorii există dezacorduri, mai cu seamă în legătură cu distanțele, așa cum am atras

⁶¹ *La mitologia in Strabone*, Redinconti dell Istituto Lombardo di science e lettere, Milano, LXXV, 1941—1942, pp. 319—326.

⁶² Vezi astfel de critici la M. Dubois, *op. cit.*, p. 239; G. Aujac, *op. cit.*, I, 1, pp. XLI și urm.

atenția în repetate rînduri. Noi, acolo unde am avut puțința să judecăm singuri, am prezentat rezultatul propriilor noastre cercetări, unde nu am putut, am crezut de cuviință să înfățișăm părerile altora" (VI, 3, 10).

Negreșit *Geografia* lui Strabon prezintă multe imperfecțiuni de detaliu, dar, privită în ansamblu, ea apare ca o operă monumentală, în care părțile se organizează totuși în sistem, iar ideile disparate se subordonează ideii centrale. Unitatea operei sale, mărturisește autorul însuși, reiese numai din considerarea ansamblului: „Dar așa cum în făurirea unor lucrări gigantice nu căutăm precizia în detaliu, ci ne interesăm mai mult de ansamblu, anume dacă întregul este reușit, tot astfel trebuie să procedăm în aceste probleme, pentru că și lucrarea de față este un fel de colos care dă la iveală lucrurile mari și întregul" (I, 1, 23).

Într-adevăr, în afara numeroaselor scăderi de amănunt, opera lui Strabon apare suficient de coerentă și de unitară în totalitatea ei. Organizarea și prelucrarea rațională a materialului, alegerea judicioasă a surselor și a împrumuturilor dezvăluie o abilitate perspicacitate, o exigență înaltă, măsură și metodă, ca și mult bun simț. În sfârșit, prin ampla vedere generală asupra lumii cunoscute și prin sinteza tuturor cunoștințelor și a problemelor geografice din vremea aceea pe care le însumează, valoarea *Geografiei* este inegalabilă.

2.7. *Limba și stilul.* *Geografia* lui Strabon relevă, alături de alte opere literare ale epocii, aspectul limbii κοινή din vremea lui Augustus, cu pregnante tendințe aticizante. Normele gramaticale ale limbii grecești de la începutul epocii imperiale, consemnate de gramatica lui W. Crönert⁶³, sînt în vigoare, în esență, și în limba lui Strabon. Dar cum scriitorii vremii aveau libertatea de alegere între două orientări simțite pe atunci în dezvoltarea limbii grecești,

⁶³ *Memoria Graeca Herculanensis*, Leipzig, 1903, reedit. Hildesheim, 1963.

una spre limba vie, populară, alta spre limba literară atică a epocii clasice, ale cărei norme apuseseră de aproape cinci secole, fiecare scriitor al vremii relevă fenomene de limbă dintre cele mai curioase și mai aparte. Strabon, în această privință, este edificator.

Autorul *Geografiei* apare unul dintre cei mai exigenți scriitori față de normele atice clasice⁶⁴. Limba în care își compune opera păstrează tipurile nominale și verbale aberante, părăsite de *κοινή*, folosește dualul ieșit pe vremea aceea din uz, atestă declinarea a II-a atică, tip flexionar izolat chiar în atica clasică, întrebuițează abuziv optativul, mod părăsit de limba vorbită, prezintă numeroase forme contrase de comparativ, care erau relativ rar întâlnite chiar în perioada clasică. Toate aceste caracteristici ale limbii lui Strabon alcătuiesc un eșantion de atică pură. Dar un examen mai atent al textului *Geografiei* descoperă multe artificii menite să creeze o impresie de fațadă atică, în dosul căreia se ascund numeroase forme debile și scăpări față de normele clasice. Iată câteva fapte. Dualul, care se întâlnește des în textul *Geografiei*, este reprezentat de fapt numai de două nume, de *ἄμφω* „ambii” și de *δοῦο* „doi”. Primul urmează fără abateri flexiunea atică, al doilea însă comportă trei forme, contrar regulii atice.

Masculinele de declinarea I, este vorba în special de nume proprii de bărbați, au la Strabon desinența de genitiv-singular — *α* ca în limba vorbită a epocii, dovadă numeroasele ei atestări în inscripțiile atice⁶⁵. Numele contrase de declinarea I și a II-a prezintă modificări la Strabon față de normele atice. Cum limba *κοινή* a vremii sale a părăsit categoria contraselor, Strabon, care, urmărește să reînvie formele vechi atice, le atestă, dar cu foarte multe scăpări. Numele de declinarea a II-a atică de tipul *νεώς*

⁶⁴ Vezi, pentru mai multe amănunte în legătură cu observațiile ce urmează, Felicia Ștef, *Particularități morfologice și regimul pozițiilor la Strabon*, în „Studii clasice”, XII, București, 1970, p. 69—78.

⁶⁵ W. Lademann, *De titulis atticis*, Bâle, 1915, p. 87 și urm.

readuse în *κοινή* la temele cu o scurt, apar frecvent la Strabon, dar la un număr foarte redus de nume.

O largă dezvoltare a luat în *κοινή* și categoria, izolată în atică, a comparativelor contrase. Frecvența lor în textul *Geografiei* înseamnă încă o concesie făcută limbii curente. Limba *κοινή* a părăsit pronumele demonstrativ *ὅδε* „acesta”. Strabon îl folosește frecvent, uneori corect (VI, 2, 4), alteori îi substituie pe *οὗτος*, acolo unde regula clasică nu permitea (VI, 4, 1). Verbele atematice, mai ales cele create cu sufixul — *νυ* — tind în *κοινή* să treacă la formele tematice. Strabon înregistrează frecvent această tendință a limbii curente, contrar paradigmelor atice. Tendința de regularizare prin folosirea aceleiași teme la verbele supletive, simțită la Strabon, este o altă scăpare față de normele atice.

Optativul, părăsit de *κοινή* este amplu utilizat de Strabon, dar inconsistența lui la această dată reiese din folosirea lui acolo unde e (ex. III, 5, 6) și nu e (I, 2, 28) necesar⁶⁶, din creșterea abuzivă a construcțiilor cu acest mod și, în sfârșit, din frazele mixte, în care optativul intră în corelație cu alte moduri.

În concluzie, limba lui Strabon, cu pregnante trăsături aticizante, nu este străină de inovațiile limbii *κοινή*. Hiperaticismele, hibridii morfologici, scăpările față de normele clasice, coexistența unor forme vechi și noi ale aceleiași categorii, restrângerea circulației unui tip morfologic atic, tendința de substituie a supletivelor printr-o singură temă, sprijinirea unor construcții abandonate de *κοινή* literară prin cele în vigoare în limba vorbită sînt suficiente elemente care pun pecetea epocii lui Augustus asupra limbii geografului nostru.

Cît privește stilul lui Strabon, se impun trei categorii de observații. În primul rînd, se constată că, în pasajele

⁶⁶ A. Glatzel, *De optativi apud Philodemum Strabonem Pseudo-Longinum usu*, teză din Breslau, Trebnitz, 1913, pp. 38—95, a ajuns la aceeași constatare.

împrumutate de la diverși autori, el urmează stilul acestora. De unde, el apare erudit cînd redă conținutul ideilor lui Apollodoros, sobru, cînd îl citează pe Artemidoros, prolix, cînd îl reproduce pe Poseidonios. A doua categorie de observații privește stilul propriei sale scrieri. Acesta, la rîndul său, se diferențiază mult de la *Preliminarii* la descrierea regională, de aceea ultimului caz îi rezervăm a treia serie de observații. Primele două cărți ale operei sale care alcătuiesc acele *Prolegomene* sau *Preliminarii* menite să sintetizeze problemele generale de geografie, au o compoziție greoaie și prolixă.

Aceasta se datorește, în primul rînd, dorinței autorului de a cuprinde într-o singură frază un conținut de idei mai mare decît poate ea acoperi în mod firesc. Tendința de a realiza în fiecare frază o sinteză, dictată de vastitatea problemelor și de spațiul relativ restrîns ce li s-a rezervat în planul său, lasă impresia de înghesuire, de concizie dusă pînă la obscuritate. În special în critica pe care o face înaintașilor săi, Strabon construiește fraze ample și confuze, în care greșelile de anacolut sînt frecvente; făcînd adesea critica unui autor prin critica ce i-o adresează acestuia un alt autor și implicînd astfel un lanț întreg de critici ale criticii criticilor, Strabon uită adesea să avertizeze pe cititor asupra schimbării subiectului, încurcîndu-se el însuși într-o învîlmășeală de idei și de propoziții greșit integrate în frază. De aceea, Fr. Lasserre, la traducerea recentă a *Preliminariilor Geografiei*⁶⁷, face următoarele aprecieri foarte judicioase asupra stilului lui Strabon în general, pe care le reproducem cu rezerva că poate ar fi mai potrivit să le restrîngem la *Prolegomene*. Specialistul francez spune: „Aprecieria pe care antichitatea i-a făcut-o istoricului Asinius Pollio, mai vîrstnic decît Strabon cu vreo 12 ani, se potrivește și pentru acesta: cît privește podoabele de stil, *tristis ac ieiunus*⁶⁸, dar înclinat să caute

⁶⁷ *Op. cit.*, I, 1. p. LXXXIV—LXXXV.

⁶⁸ Quintilian, *Institutio oratorica*, X, 2, 17.

un artificiu firesc în neologisme și într-o ordine a cuvintelor cu zdruncinături *salebroso et exiliens et ubi minime exspectes relictura compositio*⁶⁹.

A treia categorie de observații privesc stilul lui Strabon din cărțile III—XVII rezervate descrierii regionale. Fără să fi abandonat complet frazele lungi și greoaie, stilul din aceste cărți face totuși un adevărat salt spre calitate. Expresivitatea se limpezește și capătă mai multă naturalitate, eleganță și cursivitate. Incolor și monoton în ansamblu, el dovedește totuși vigoare și o oarecare personalitate. Reținut și rece în linii mari, stilul lui Strabon este sobru și demn, și lipsit de prost gust.

Sporul de neologisme și de expresii abstracte, create mai cu seamă prin frecvente substantivizări cu ajutorul articolului *τό*, prin care se introduc chiar propoziții întregi, ca și ținuta sobră generală sînt caracteristicile principale ale stilului științific pe care Strabon a izbutit să-l creeze, adecvîndu-l temelor de știință pe care le abordează.

2.8. *Manuscrise și ediții.* Soarta textului *Geografiei* a cunoscut multe fluctuații pînă să apară în forma sa integrală și pînă să se impună publicului ca o lucrare unitară.

Elaborată, se pare, în primul sfert al veacului I e.n., această operă a lui Strabon a avut la început o circulație restrînsă, probabil numai în cercul cîtorva erudiți. Fapt cert este că pînă la sfîrșitul secolului al IV-lea e.n., ea nu este citată decît de cel mult cinci ori⁷⁰. Astfel, Athenaios, scriitor savant din secolul al III-lea e.n., reproduce⁷¹ pasajul III, 4, 3 al *Geografiei* după *Lexicul* lui Pamphil⁷².

⁶⁹ Seneca, *Epistulae*,

⁷⁰ Informațiile la acest paragraf ni le-a furnizat în mare măsură Fr. Lasserre, *op. cit.*, I, 1, p. XLIX și urm.

⁷¹ În lucrarea sa, *Deipnosophistai*, III, 121 A.

⁷² Pamphilos din Alexandria gramatic din secolul I e.n., probabil din timpul lui Tiberius, autorul unei culegeri de cuvinte și expresii intitulate *Περὶ γλωσσῶν ἤτοι λέξεων* în 95 de cărți, o lucrare monumentală de erudiție, închinată literaturii clasice.

Aceiași Athenaios mai citează⁷³ pasajele III, 4, 10—11 și VII fr. 10 ale Geografiei, după un alt lexic sau poate după un manuscris de prima mână. Alte două locuri și anume X, 2, 8 și VIII, 6, 22 apar citate în lexicul lui Harpocration⁷⁴ la articolul *Leucas* și *Lechaion*. Dar în legătură cu acestea există bănuiala că ar fi interpolări ale unui cititor bizantin. În sfârșit, pasajul X, 3, 6 al Geografiei este produs de Porphyrios⁷⁵, în comentariul său asupra *Iliadei*, p. 232, Schrader.

În epocile următoare, Geografia este din nou uitată. Iosephus Flavius care împrumută pasaje din „Comentariile istorice” ale lui Strabon, nu-i menționează niciodată Geografia. De asemenea Marinos din Tyr care a fost izvorul principal al lui Ptolemeu ca și Ptolemeu însuși nu-l pomeneste în Geografia sa, după cum nici vreun alt geograf grec sau latin al vremii.

În secolul al V-lea e.n. apar noi mărturii. Două dintre ele par a fi interpolări din lexicul lui Harpocration; este vorba de două scholii la Argonautica lui Apollonios din Rodos, una citează, la II 942 a Argonauticeii, pasajul XII, 3, 10 din *Geografie*, a doua, la patru rînduri mai jos (II, 946), menționează pasajul XII, 3, 9, din Strabon. Mai există apoi o mențiune a numelui lui Strabon, fără vreo referire la text, la Marcianus din Heracleea, *Epitome*, 1, 3, ca și o aluzie la orașul *Chrysopolis*, menționat de Strabon în XII, 4, 2, pe care o face Socrates, *Istoria eclesiastică*, VII, 25. Ultima poate fi însă o referire indirectă la *Comentariile istorice*.

⁷³ În *Deipnosoplistai*, XIV, 657 EF.

⁷⁴ Valerius Harpocration din Alexandria, dintr-o epocă nesigură, probabil contemporan cu împăratul Tiberius (după E. Meier, *De aetate Harpocrationis commentatiuncula*, 1843 și 1855) sau poate cu Hadrian (după Bernhardt, *Quaestionum de Harpocrationis aetate auctarium*, Halle, 1856). Harpocration este autorul lucrării *Lexicul a zece oratori*.

⁷⁵ Porphyrios (aproximativ 233—305 e.n.), din Tyr, autorul multor lucrări, printre care și *Comentarii* la epepele homerice.

Până în secolul al V-lea e.n., Geografia este citată cu două titluri, *Geographica* în lexicul lui Pamphil, din sec. I e.n., ca și în manuscrisele bizantine păstrate, și *Geographumena* la Athenaios și în notițele interpolate ale lui Apollonios și Harpocration, ceea ce poate implica două tradiții manuscrise paralele. Se crede că acestea au fuzionat la sfârșitul secolului al V-lea⁷⁶, când se înregistrează un interes crescut pentru Strabon. Astfel Stephanos Bizantinul, care scrie în jurul anului 530, citează frecvent pe Strabon, probabil chiar dintr-o sursă directă. Priscianus Lydus, cam în aceeași perioadă (532), extrage câteva pasaje din *Geografie*, introducându-le în *Solutiones ad Chosroem*⁷⁷. În secolul al VI-lea, Hesychios scrie o scurtă notiță asupra biografiei lui Strabon, menționând numai tratatul de geografie, iar Procopius, care citează numele geografului nostru în lucrarea sa intitulată *Războaiele domniei lui Iustinian*, VIII, 3, 6, îi datorează multe împrumuturi foarte discret integrate în opera sa. Pe la sfârșitul aceluiași secol, Evagrius, în a sa *Istorie ecleziastică*, I, 20, face o trimitere la Strabon XVI, 2, 4, la pasajul referitor la întemeierea Antiochiei. În secolul al X-lea, dicționarul Suda îi rezervă două rînduri, citate anterior, iar Tzetzes, *Chiliades*, VII, 716, face o aluzie la enotokoitiia lui Strabon, XV, 1, 57.

G. Kramer a făcut primul inventar și prima clasificare a manuscriselor *Geografiei*, înregistrate definitiv în *Introducerea* pe care a elaborat-o la a sa *Strabonis Geographica*, Berlin, 1844, p. V—XCIV. Față de această lucrare, E. Roelling a realizat unele completări la cărțile I—IX, în lucrarea sa *De codicibus Strabonianis qui libros I—IX continent*, Diss. Halenses, VII, 1886. După descoperirea și publicarea așa-numitului palimpsest II, W. Aly a efectuat două amendări a textului *Geografiei*, ultima, în lucrarea sa, *De Strabonis codice rescripto*, pp. 239—261.

⁷⁶ Vezi W. Aly, *De Strabonis codice rescripto*, Vatican, 1956, XIII, 265—270. Manuscrisul care fuzionează cele două tradiții a devenit archetypul manuscriselor păstrate.

⁷⁷ P. 71 și 91 a ediției Bywater.

F. Sbordone a stabilit stemma cărților I—IX în *Rendiconti dell'Accademia di Napoli*, 1951, XXIV—XXV, pp. 293—335, și cea a cărților X—XVII în „Bolletino del Comitato per la preparazione dell'Edizione Nazionale dei Classici Greci e Latini“, N. S., IX, 11—32 și a repetat concluziile finale în prefața la ediția magistrală a primelor două cărți, *Strabonis Geographica*, Roma, 1963, IX—LVII. Fr. Lasserre, căruia îi datorăm întreaga informație pentru acest paragraf, a adăugat câteva note privitoare la mărturiile primare neglijate și a propus o stemmă provizorie pentru cărțile X—XVII într-un articol despre tradiția indirectă a lui Strabon în evul mediu, în *L'Antiquité Classique*, p. 28, 1959, pp. 36—75.

Geografia lui Strabon, pînă în secolul al XIII-lea, a circulat în chip fragmentar în numeroase manuscrise a căror geneză și complicată afiliație au constituit obiectul unor erudite lucrări de specialitate. La sfîrșitul secolului al XIII-lea, Maximus Planudes a reușit să dea un text complet al *Geografiei* lui Strabon, care a constituit punctul de plecare pentru lucrările diversilor umaniști și ale primilor editori⁷⁸.

Umanistul bizantin Georges Gemistos Plethon, care a făcut o analiză critică a extrașelor *Geografiei* și o Diorthosă a ei, a introdus primul pe Strabon în Europa occidentală la sfîrșitul evului mediu. Acest fapt a fost în detrimentul creditului acordat pînă atunci lui Ptolemeu. Pe lîngă creșterea renumelui autorului ei, *Geografia* a avut un mare răsunset în istoria teoriilor geografice ale Renașterii. Ca o consecință directă a acestui fapt, trebuie să fie și expediția lui Cristofor Columb, susține M. V. Anastos⁷⁹.

Edițiile cele mai importante ale *Geografiei* sînt: I. Ca-

⁷⁸ Vezi, F. Sbordone, *La tradizione umanistica della Geografia di Strabone*, Bollettino del Comitato per la Preparazione dell'Edizione nazionale dei Classici greci e latini, Roma, IX, 1961, pp. 11—32.

⁷⁹ *Strabo and Columbus*, „Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales de l'Université Libre de Bruxelles“, Bruxelles, XII, 1952, p. 1—18.

saubon, *Strabonis rerum geographicarum libri XVII*, Paris, 1587—1620; G. Kramer, *Strabonis Geographica*, 3 vol., Berlin 1844—1852, C. Müller, *Strabonis Geographica*, Paris, ed. F. Didot, în 2 volume, deci cu traducere latină, cu un bogat aparat critic și cu un indice amănunțit de nume și lucruri. Aug. Meineke, *Strabonis Geographica*, Lipsiae 1852, ediția Teubner, în 3 volume, H. L. Jones, *The geography of Strabo, with English translation (I—VIII)* Londra, 1917—1932. F. Sbordone, *Strabonis Geographica*, cărțile I—II, Roma, 1963. În anii din urmă, editura „Les Belles Lettres“ a inițiat editarea și traducerea, însoțită de aparat critic și de note, a Geografiei, sub conducerea prof. Fr. Lasserre. Până în prezent au apărut următoarele volume: G. Aujac — Fr. Lasserre, *Strabon Géographie*, vol. I, partea 1 (cartea 1), Paris, 1969; G. Aujac, *Strabon Géographie*, vol. I, partea 2 (cartea a II-a), Paris, 1969; Fr. Lasserre, *Strabon Géographie*, vol. II (cărțile III și IV), Paris, 1966; Fr. Lasserre, *Strabon Géographie*, vol. III (cărțile V și VI), Paris, 1967. Cităm, de asemenea, o importantă lucrare de punere la punct a textului lui Strabon: W. Aly, *Strabon von Amaseia. Untersuchungen über Text, Aufbau und Quellen d. Geographica*, München, 1960.

Noi am urmat, în general, ediția Teubner, semnalînd în note locurile unde aceasta se disociază de ediția Didot sau acelea în care am preferat, pentru un anumit motiv mărturisit, ultima ediție. La cartea a VI-a, în cîteva locuri, puține la număr, am urmat coniecturile la text propuse de ediția „Belles Lettres“⁸⁰.

⁸⁰ Dintre traduceri, cele germane se numără printre primele în ordinea apariției; acestea sînt: C. G. Groskurd, *Strabons Erdbeschreibung in seibenzehn Büchern nach berichtigtem griechischen Texte unter Begleitung kritischer erklärender Anmerkungen verdeutscht*, vol. 4, Berlin-Stettin, 1831—1834, și A. Forbiger, *Strabo's Erdbeschreibung übersetzt und durch Anmerkungen erläutert*, 4 vol., Stuttgart, 1856—1860. În franceză, în afara noii traduceri începute de Fr. Lasserre și G. Aujac în ediția Belles Lettres menționată mai sus, mai semnalăm traducerea A. Tardieu, *Géographie de Strabon*, Traduc-

Prezenta lucrare constituie prima tălmăcire în limba română a *Geografiei* lui Strabon. Rostul ei este să umple un gol de multă vreme simțit în cultura românească și să ofere un prețios instrument de lucru specialiștilor în diversele ramuri ale științelor antichității greco-latine. Ea încearcă să redea cât mai fidel cu putință sensul exact al originalului și să respecte stilul autorului, chiar pînă la păstrarea topicii frazelor, cînd aceasta nu contravine structurii gramaticale a limbii române. Numai în cazul unor pasaje defectuos construite, ne-am permis să îmbunătățim compoziția frazei, fără să sacrificăm conținutul ei. Considerînd că unei traduceri nu-i este îngăduit să prelucreze originalul, nu ne-am permis să-l înfrumusețăm pe Strabon prin figuri de stil străine de text și de autor. Dat fiind că scrierea lui Strabon se păstrează în limitele stilului științific incolor și impersonal, și traducerea este silită să respecte caracterul acestui stil. El este mai greu în primele două cărți, după cum este de altfel și conținutul acestora, dar se limpezește și capătă cursivitate de la cartea a III-a înainte. Traducerea este însoțită de comentariu. Acesta constă din notițe introductive la începutul cărților, în care se prezintă pe scurt planul și izvoarele fiecărei cărți și se aduc unele deslușiri privitoare la problemele specifice ridicate de porțiunea respectivă a operei. Comentariul mai cuprinde apoi un număr considerabil de note explicative, prezentate la finele volumului. Compoziția lor este foarte variată, potrivit diverselor și multiplelor informații furnizate de Strabon; ele ating domeniul cosmogoniei, geografiei, geologiei, geofizicii, istoriei, astronomiei, literaturii, artelor, pe scurt toate ramurile științei

tion nouvelle, 4 vol., Paris 1909, care foarte des interpretează și nu traduce opera lui Strabon. În engleză cunoaștem ediția cu traducere și comentarii a lui H. L. Jones, *The Geography of Strabo*, I—VIII, Londra, 1917—1923. În limba rusă există o traducere integrală foarte veche, F. G. Mușcenko, *Страбон География*, Moscova, 1879, și o traducere recentă elaborată de un colectiv, G. A. Stratanovski, S. L. Utchenko, O. O. Kriuger, *Страбон География*, în 17 cărți, Leningrad, 1964.

antice ca și numeroase antichități (realia). Aceste note se adresează parțial publicului larg, de aceea abordează și unele teme de largă circulație, parțial însă ele pot interesa numai pe specialiști, deoarece ating probleme mult mai specifice. Fiecare volum mai are la sfârșitul său un indice de nume proprii, ca și hărți pentru fiecare regiune descrisă de Strabon în acel volum.

3. ISTORIA GEOGRAFIEI

Din primele rînduri ale operei sale, Strabon schițează planul succint al istoriei geografiei, enumerînd pe reprezentanții ei de seamă după cum urmează: „Cei care s-au încumetat să facă primii pași pe tărîmul geografiei au fost unii ca aceștia: Homer și Anaximandros din Milet, la fel și Hecataios, compatriotul acestuia din urmă, după cîte afirmă Eratosthenes, de asemenea Democrit, Eudoxos, Dicaiarchos, Ephoros și mai mulți alții; tot astfel și urmașii acestora, Eratosthenes, Polybios și Poseidonios, care au fost cu toții filozofi“ (I, 1, 1).

Respectînd și noi în linii mari acest plan al istoriei geografiei, îl vom completa cu cîteva nume ilustre pe care Strabon le-a omis din lista sa, dar pe care le-a avut cu siguranță în vedere printre acei „mai mulți alții“; de altfel unele dintre personalitățile marcante ale acelor vremuri, absente în acest sumar, apar totuși menționate în corpul *Geografiei*. În afară de aceasta, deoarece istoricul geografiei astfel schițat rezidă mai mult în mintea autorului decît este dezvoltat în rîndurile *Geografiei*, vom înfățișa, pe scurt, aportul învățaților greci anteriori lui Strabon. Ia cunoașterea Universului și în special a Terrei, combinînd, mai ales în primele paragrafe, elemente de cosmogonie cu cele de geografie.

3.1. *Poezii*. În concepția anticilor, poezia este prima formă de cunoaștere prin care omul, din fragedă copilă-

rie, capătă știri despre lumea înconjurătoare; de aceea, ea poate fi socotită o ramură a științei (I, 1, 10). Aceste idei reies din cuvintele lui Strabon cuprinse în rîndurile ce urmează: „Cei vechi susțin... că poezia este într-un anumit fel prima treaptă a filozofiei care ne călăuzește în viață, începînd din copilărie și care, într-o formă plăcută, ne procură învățăminte despre moravuri, sentimente și acțiuni. Iar ai noștri (= stoicii) susțin că singur înțeleptul este poet. De aceea cetățile elenilor folosesc pentru educația copiilor în primul rînd poezia, fără îndoială nu pentru simpla desfătare a inimii, cît pentru formarea lor... Homer apoi i-a numit pe aezi sfetnici ai înțelepciunii“ (I, 2, 3.). Iar, după Strabon, prințul tuturor aezilor și părintele tuturor științelor a fost Homer (I, 1, 2).

3.1.1. *Homer*. Pentru greci, toate domeniile cunoașterii încep de la Homer. Mai mult, în concepția lui Strabon, Homer este poetul prin excelență, al cărui atribut scris cu majusculă ajunge singur pentru a-l desemna. Homer este deci și „părintele geografiei“ (I, 1, 11), afirmație susținută și de părerea predecesorilor: „Pe bună dreptate — declară Strabon — am socotit atît noi cît și înaintașii noștri, printre care se numără și Hipparchos, că întemeietorul geografiei a fost Homer; acesta i-a întrecut pe toți, pe cei vechi și pe urmași, nu numai în măiestria poeziei, ci aproape și în cunoașterea vieții publice; pornind de la aceasta, strădaniile lui s-au îndreptat nu numai spre isprăvi ale armelor... ci și spre date despre locuri, privite atît izolat cît și în ansamblul pămîntului locuit și al mării. Altfel el nu ar fi ajuns pînă la hotarele uscatului făcîndu-i ocolul cu povestirea“ (I, 1, 2).

Homer își merită atributul de părinte al geografiei, pentru că el a furnizat primele știri despre forma de insulă a uscatului, afirmînd „pentru prima oară că pămîntul este scaldat de jur împrejur de Ocean“ (I, 1, 3). Această opinie se întemeiază pe faptul că „neamurile de la răsărit și de la asfințit... se află pe țărmurile udate de apele

Oceanului“, pentru că, zice Homer (*Il.* VII,421; VIII, 485), „din ocean răsare soarele și în el apune“ (I, 1, 3). Tot astfel și etiopienii, ultimii locuitori înspre miazăzi, sînt situați pe malurile Oceanului (I, 1, 6), după cum și marginile Scitiei și ale Celției sînt scaldate de apele aceluiași Ocean (I, 1, 13). Această viziune homerică a pămîntului ca o insulă în ocean o trădează și imaginea lui de pe scutul lui Ahile (Homer, *Il.*, XVIII, 607; Strabon, I, 1, 7); de asemenea, dovezi aduc și experiența ca și rațiunea. „Într-adevăr — zice Strabon — pretutindeni unde oamenii au avut putința să atingă capătul pămîntului, ei au dat de mare, pe care noi o numim ocean. Acolo unde acest lucru nu a putut fi probat cu simțurile, dovada o face rațiunea. Căci în jurul coastei de răsărit a pămîntului, locuită de indieni, și a celei de la asfințit, populată de iberi și de mauritani, ocolul cu vasele s-a făcut pînă departe atît spre miazăzi, cît și spre miazănoapte. Restul intervalului care a rămas pînă astăzi neparcurs pe apă... nu este întins“ (I, 1, 8). Iar oceanul, numit și Atlantic, are apele unite și continui. „Căci cei care s-au încumetat să facă o călătorie în jurul pămîntului, iar apoi s-au întors din drum, nu spun că au fost împiedicați de vreun tărîm al uscatului care le-a apărut în cale și le-a închis trecerea, ci numai din lipsă de provizii și de teama necunoscutului și a pustietății, drumul fiind pe mai departe maritim“ (I, 1, 8). De asemenea, Homer a cunoscut și a descris toate semnițele așezate în jurul coastelor mării interioare (I, 1, 10) sau Mediterane. De la ideea oceanului „rîul vîrtelnic“ (Homer, *Il.*, XIII, 499, Strabon, I, 1, 7—9) care încinge uscatul de jur împrejur, Homer a ajuns la noțiunea de orizont și de cerc arctic. (*Od.*, V, 274). Geograful nostru îi atribuie lui Homer numeroase cunoștințe astronomice; astfel, de la constatarea directă a unor stele care nu apun niciodată, Homer ar fi ajuns la noțiunea unor cercuri mereu vizibile, numite cercuri arctice. Ursa este constelația cea mai strălucitoare din cercul de stele mereu vizibil pe bolta cerească a Greciei. Prin ea Homer desemnează cercul arctic al

acestei țări. Pe de altă parte, Strabon îi împrumută lui Homer cunoștințe despre orizont. El spune: „Potrivind acum cuvintele poetului cu explicațiile precedente, trebuie să admitem că orizontul este punctul de pe pământ care se unește cu oceanul, iar cercul arctic, desemnat prin numele de Arctos sau Ursă, este cercul care, așa după cum apare simțurilor noastre, atinge pământul în punctul cel mai nordic al lumii populate; astfel că, după Homer, și această parte a pământului ar putea să fie udată de ocean“ (I, 1, 6).

Din acest pasaj reiese ideea că, după Homer, orizontul este punctul de unire a pământului cu oceanul, deci el coincide cu marginile lumii populate. Care este, așadar, limita nordică a lumii noastre, în concepția lui Strabon, împrumutată lui Homer? Dacă cercul arctic coincide cu Carul Mare, sau cu Ursa, și se socotește, după Hipparchos, capătul oiștei la 24° de pol, înseamnă că cel mai nordic punct al lumii populate coincide cu actualul cerc polar, situat la 66° nord de ecuator. Numai că grecii, și acesta este și cazul lui Strabon, iau în considerare cercul arctic al Greciei, situat la 36° de la pol, de unde orizontul acesteia coincide cu paralela 54°N de la ecuator⁸¹.

Cunoscînd cercul arctic și orizontul, implicit Homer ar fi ajuns, după părerea lui Strabon, la ideea sfericității pământului. Această idee, hazardată totuși i-o atribuie poetului, încă cu 150 de ani înainte de Strabon, filozoful stoic Crates din Mallos⁸² care a construit o sferă a pământului (II, 5, 10). Împrumutînd poetului propria sa concepție despre forma sferică a astrului nostru, Crates explică în acest sens versul homeric „Etiopienii-n două-mpărțiți sînt

⁸¹ G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, Paris, 1966, p. 23 și pp. 122—125.

⁸² Crates din Mallos, contemporan cu Demetrios din Skepsis și cu Aristarchos (XIII, 1, 55), discipolul lui Panaitios (XIV, 5, 16), primul director al bibliotecii din Pergam, este autorul mai multor ediții ale lui Homer, al unor comentarii „Homerica“ și al altor lucrări cu același subiect. Ca Strabon de mai târziu, acesta a crezut în atotștiința lui Homer.

ultimii oameni, atît unde apune Hiperion cît și unde răsare" (*Odiseea*, 1, 23—24, Strabon, I, 2, 24).

Urmînd în problemă teoriile stoicului Cleanthes, Crates împrumută Poetului nu numai propria sa viziune asupra globului pămîntesc, ci îi mai atribuie și cunoașterea diferențelor climaterice latitudinale. Astfel, pornind de la același vers homeric citat ceva mai sus, Crates „susține că zona toridă este ocupată de ocean; de cele două părți ale ei se află zona temperată, una de la noi, iar cealaltă din emisfera potrivnică. El conchide că, după cum la noi se numesc etiopieni acei oameni care, așezați în partea de miazăzi a întregii lumi populate, sînt, dintre toți ceilalți oameni, ultimii locuitori la ocean, tot astfel, crede el, și dincolo de ocean trebuie să trăiască alți etiopieni, ultimii dintre locuitorii celeilalte zone temperate, care populează malurile aceluiasi ocean. În felul acesta ei sînt dubli și împărțiți în două" (I, 2, 24).

Aceeași cunoaștere a zonelor de către Homer o dovedesc, după Strabon, și versurile homerice referitoare la cimrierieni:

„Cimrierienii învăluiți în ceață și-ntuneric

Că-n veci nu-i vede luminosul soare

Ci beznă urgentă-i cotropește”,

(*Od.* XI, 15; Strabon, I, 1, 10).

Iar în altă parte, el dă următoarea deslușire: „Știind că cimrierienii s-au statornicit lîngă Bosforul Cimrierian, spre miazănoapte și spre întuneric, poetul i-a așezat corespunzător pe un tărîm întunecos, lîngă Hades, potrivit cu basmele legate de rătăcirile lui Odysseus" (I, 2, 10). De altfel, după Strabon, Homer a avut cunoștința de popoarele cele mai nordice, pe care nu le desemnează cu un nume comun, pentru că le lipsea, ci numai prin felul lor de viață, arătînd că aceia sînt nomazi, „străluciți mulgători de iepe, băutori de lapte, cu trai mizer" (*Odiseea*, V, 274; Strabon, I, 1, 16).

În sfîrșit, potrivit părerii lui Strabon, Homer a avut vaste și exacte cunoștințe asupra climei și a vînturilor

(I, 1, 20), asupra mișcării oceanului (I, 2, 36) și asupra aluviunilor mării (I, 2, 23; 2, 30).

În concluzie, forma de insulă oceanică a pământului, localizarea ei în funcție de punctele latitudinale ale Greciei, folosirea vînturilor ca indicatoare ale direcțiilor, fenomenele mărilor și ale oceanului și, implicit, forma sferică a pământului sînt cunoștințele geografice atribuite de Strabon lui Homer. Considerat de tradiție ca părinte al științei, Homer este citat de mulți geografi. Totuși această tradiție este foarte palidă pe vremea lui Strabon. Deși acesta mai crede încă în ea și încearcă s-o reînvie, este conștient că foarte mulți „detractori” ai lui Homer nu mai cred în faimoasa atotștiință homerică. „Nu este de mirare că unii autori, încrezîndu-se în aceste povestiri și în cunoștințele întinse ale poetului, au examinat poezia lui Homer prin unghiul de vedere al unor ipoteze științifice, așa cum a procedat Crates din Mallos și alții cîtiva. Dimpotrivă, alți autori atît de grosolan au judecat o astfel de încercare, încît nu numai că au înlăturat pe poet... din domeniul oricărei științe de acest fel, ci și pe cei care au îmbrățișat o astfel de cercetare i-au socotit nebuni; dar ca să aducă o adevărită sau o contradicție sau alte îmbunătățiri asemănătoare la cele spuse de primii, nimeni n-a îndrăznit nici dintre gramatici, nici dintre specialiștii în matematici” (III, 4, 4)⁸³.

3.1.2. *Hesiod*. Strabon nu-l numește pe Hesiod printre înaintașii săi. Îl citează totuși în cîteva rînduri, mai cu seamă pentru a-l apăra pe Homer împotriva lui Eratosthenes care îi preferă lui Homer pe Hesiod, poetul didactic din Ascra Beoției (secolul al VIII-lea î.e.n.). Unul dintre locurile în care îl citează se referă la rătăcirile lui Odysseus. „După presupunerea lui Eratosthenes, zice Strabon, Hesiod a știut că rătăcirile lui Odysseus au avut loc prin

⁸³ Pentru o recentă interpretare a științei homerice în concepția lui Strabon, vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, pp. 19—31.

părțile Siciliei și ale Italiei, bizuindu-se cu încredere în părerea lui pe faptul că Hesiod nu numai că a pomenit despre locurile descrise de Homer, dar a și adăus știri noi despre Etna și despre Ortygia, o insuliță din fața Siracuzei, ca și despre etrusci; în schimb Homer, în credința lui Eratosthenes, nici n-a cunoscut aceste locuri, nici n-a voit să situeze pribegia lui Odysseus prin locuri cunoscute" (I, 2, 14). În acest pasaj Strabon se abține să-și exprime aprecierea asupra lui Hesiod. Un alt loc este legat de cunoștințele celor doi poeți despre Nil: „Stăruind în părerile sale greșite despre Homer, Eratosthenes mai susține că poetul n-a știut că Nilul are mai multe guri și n-a știut nici măcar numele acestui fluviu, în vreme ce Hesiod l-a cunoscut, pentru că îl pomenește" (I, 2, 22). Și în acest pasaj Strabon se mulțumește să-l apere pe Homer fără să se pronunțe asupra lui Hesiod. În sfârșit, abia în al treilea loc în ordinea redactării lui Strabon, unde cei doi poeți sînt puși în cumpănă de data aceasta de Apollodoros, geograful nostru îi întoarce lui Hesiod imputările pe care criticul citat i le aduce lui Homer: „Negreșit, zice Strabon, nu din necunoașterea locurilor s-au făcut astfel de strămutări, ci mai degrabă dintr-o licență mitologică, așa cum sînt acele libertăți din poveștile găsite la Hesiod și la alți autori pe care îi pomenește Apollodoros fără ca el să știe să țină cumpănă dreaptă între plăsmuirile acestor scriitori și cele ale lui Homer. Căci Apollodoros, citînd datele homerice despre Pont și despre Egipt, condamnă neștiința poetului ca și cum acesta ar fi vrut să povestească lucruri aievea dar n-a izbutit ci, din neștiință, a prezentat întîmplări imaginare ca și cum s-ar fi petrecut cu adevărat. Dar, replicăm noi, nimeni n-a învinuit pe Hesiod de neștiință, cu toate că a vorbit despre căpcăuni, despre macrocefali și despre pigmei" (I, 2, 35). Pe scurt, Strabon, marele admirator al lui Homer, este frapat de preferința pe care unii oameni de știință i-o acordă lui Hesiod, poetul țaran a cărui creație rudimentară nu se poate compara cu farmecul genialei poezii homerice. În fapt, Strabon n-a înțeles apor-

tul lui Hesiod în promovarea spiritului ştiinţific. El îi acordă lui Homer concepţii ştiinţifice străine de poet, îl interpretează după viziunea ştiinţifică a sa şi a epocii sale, îi împrumută propriile sale idei. Dar, în realitate, Homer reprezintă etapa mitologică a ştiinţelor şi această etapă n-a putut dăinui la nesfârşit. Spiritul omenesc a început să întrezărească inconsistenţa acestei urzeli încâlците de plăsmuiri şi era însetat de adevăr. Hesiod este primul în istoria culturii greceşti care a imaginat o cosmogonie materialistă. Originea zeilor sau Theogonia sa explică de fapt originea universului. La început a fost haosul sau spaţiul vid, apoi s-a născut Gaia sau Pământul şi după aceea Eros sau Amorul, simbolul unirii sau al coeziunii universale. Din haos s-au desprins Tenebrele şi Noaptea, iar din unirea acestora s-a ivit eterul şi ziua sau lumina. Gaia a dat naştere cerului înstelat, munţilor şi mării. Din unirea pământului cu cerul s-a născut fluviul ocean care înconjură pământul, apoi fel de fel de monştri, aproape toţi cu o semnificaţie alegorică, la fel ciclopul şi zeiţa marină Thetys. Din legătura acesteia cu oceanul s-au născut fluviile. Ne-poţi de-ai cerului şi ai pământului sînt şi soarele, luna şi aurora. Aceasta din urmă a născut vînturile, steaua dimineţii şi alte stele de pe bolta cerească.

Iată deci un mănunchi de idei rudimentare ale spiritului omenesc care caută explicaţia lucrurilor. Rudimentare, pentru că motivarea apariţiei generaţiilor este cea mai simplă cu putinţă; cel mic se naşte din cel mare; principiul unirii pe care îl simbolizează Eros sau iubirea este doar enunţat şi nu asociat în explicarea naşterilor. Haosul reprezintă poate cel mai speculativ element al acestei cosmogonii. Cînd nici pământul nici cerul nu existau, ce-a putut să fie? Vidul căscat (acesta şi este sensul cuvîntului haos), imaginat întunecat, pentru că încă nu existau stele care să-l lumineze, şi mai mult profund decît înalt, deoarece imaginea înălţimii era aproape indisolubil legată de cea a luminii. Acest haos ocupa întreg spaţiul pe care şi-l putea reprezenta mintea omenească pe atunci. În acest haos

a apărut pământul, care a dat naștere cerului. Toate celelalte lucruri născute ulterior sînt cuprinse între aceste limite. De altfel nici cunoștințele, nici puterea de gîndire și nici curiozitatea omului de atunci nu depășeau aceste hotare: gîlia pe care se afla el și bolta înstelată a Cerului pe care o vedea deasupra sa; spațiul dintre ele aparținea haosului, prelungit indefinit în sus și în jos; celelalte două dimensiuni nu-l preocupau.

Iată deci că Hesiod, într-un mod cu totul rudimentar și incomplet, a realizat totuși una dintre cele mai vechi încercări de explicație materialistă a nașterii lumii înconjurătoare.

3.2. *Filozofii.* Dacă poeții au făcut unele încercări de speculație filozofică pe care însă le-au înfățișat sub o formă alegorică, susceptibilă de interpretări, filozofii sînt aceia în a căror preocupare cade sarcina cercetării cauzelor. Iar printre cele mai vechi cauze pe care aceștia le-au căutat privesc nașterea lumii, în general, și a pământului în special. Distingem în această ordine de idei, trei etape reprezentative pe care le-au marcat filozofii milesieni, pythagoreicii și atomiștii.

3.2.1. *Filozofii milesieni.* Materialismul naiv al filozofilor din Milet⁸⁴, reprezentat de Thales, Anaximandros și Anaximenes, este întregit în problemele de geografie ce ne interesează prin aportul compatriotului acestora, Hecataios. Pe coasta mediterană a Asiei Mici, în regiunea Ionia, colonizată de timpuriu de greci, prosperitatea economică a dus mai devreme decît în alte ținuturi ocupate de eleni la destrămarea societății gentilice. Dezvoltarea agriculturii, a meșteșugurilor și mai cu seamă a negoțului au provocat adînci prefaceri economice și sociale în sînul cetăților ioniene ale Asiei Mici, ca urmare a așezării lor la răscrucea

⁸⁴ Vezi I. Banu și A. Frenkian, *Primii materialişti greci*, București, 1950.

de drumuri dintre Europa, Asia și Africa. Cea mai vestită dintre aceste cetăți, Miletul, „podoaba Ioniei”, a cunoscut o înflorire fără precedent, ceea ce a făcut ca aici să se nască primii germeni ai filozofiei materialiste în sânul păturii progresiste a stăpînitorilor de sclavi. Iar cum filozofia cuprindea pe atunci toate domeniile științei, materialismul naiv ionian a elaborat și teorii cosmogonice, în care pămîntul deține locul central.

Strabon nu citează în lista „geografilor” pe care o dă la începutul tratatului său de geografie decît pe doi milezieni, pe Anaximandros și pe Hecataios (I, 1, 1). În corpul *Geografiei* însă, el face apel, chiar repetat, și la opiniile celorlalți. Restrîngerea tabelului la primii doi i-a fost dictată, se pare, de planul *Geografiei* lui Eratosthenes, după cum reiese din rîndurile ce urmează: „Vestiți sînt și urmașii lui Homer, bărbați vrednici de pomenire și familiarizați cu filozofia. Dintre aceștia mai ales pe doi îi trece Eratosthenes în primele rînduri după Homer, pe Anaximandros, discipolul și compatriotul lui Thales, și pe Hecataios din Milet” (I, 1, 11). Noi vom întregi această listă în primul rînd cu Thales însuși, profesorul, și apoi cu Anaximenes, discipolul lui Anaximandros.

3.2.1.1. *Thales*. În descrierea Miletului, numele lui Thales figurează la Strabon în capul listei oamenilor iluștri din acea cetate: „Bărbați vrednici de pomenit s-au născut în Milet, ca Thales, unul dintre cei șapte înțelepți, care a inițiat pentru prima oară la greci studiul naturii și al matematicii” (XIV, 1, 7).

Thales din Milet, așadar, a cărui viață se desfășoară în a doua jumătate a secolului al VII-lea și în prima jumătate a secolului al VI-lea î.e.n., în problemele ce ne preocupă, este, se pare, urmașul direct al lui Hesiod. El consideră apa și umedul principiul fundamental în univers, iar Zenon din Kition derivă „Haosul” lui Hesiod de la verbul *cheesthai* „a curge”, interpretîndu-l deci ca lichid, ca apă. Considerînd apa ca element material din care s-a născut

lumea, Thales are marele merit de a fi susţinut pentru prima oară starea fizică a lucrurilor, fără nici un adaos mistic, idealist. Din apă şi umed, care coincid, derivă, pe cale fizică, tot ce există în univers. Astfel umedul, o substanţă lichidă neguroasă, umple spaţiul dintre pământ şi cer şi dă naştere vînturilor, deci aerului, şi fulgerelor, aşadar focului. Pământul nu este altceva decît o condensare de materie umedă. Prin urmare, dacă Thales a socotit apa la baza vînturilor, a focului şi a pământului, înseamnă că el, deşi într-o formulare naiv-concretă, a exprimat totuşi, spre marele lui merit, substanţa unică a lucrurilor diverse, unitatea materială a lumii. Potrivit acestei concepţii materialist-naive apare şi imaginea cosmosului la Thales. Pământul, centrul universului, are forma unei farfurii întinse ce pluteşte pe apă. Deasupra lui se află bolta cerului fixă şi solidă, de care sînt prinse stelele. Apa, elementul primordial, umple la nesfîrşit spaţiul de sub pământ şi de deasupra boltei cereşti⁸⁵.

Thales a abordat mai multe probleme, în special de geometrie şi de astronomie. După mărturia lui Clemens Alexandrinul (*Stromata*, I, 65), a lui Pliniu (*Naturalis Historia*, II, 53) şi a lui Herodot (I, 74), el a prezis cîteva eclipse de soare. Acest astru are, în concepţia lui, aceeaşi natură ca pământul (Aetios, II, 13, 1). Se mai presupune că Thales a cunoscut revărsările Nilului şi le-a cercetat cauzele. După Diogenes Laertios (I, 22—24), „Thales susţinea că Nilul se revarsă, din cauză că valurile sale sînt lovite de vînturile etesiene care se împotrivesc înaintării lor“. Strabon însuşi îl citează pe Thales în explicarea revărsărilor fluviului egiptean (XVII, 1, 5). Al doilea bărbat ilustru din Milet este discipolul lui Thales, Anaximandros (I, 1, 11; XIV, 1, 7).

3.2.1.2. *Anaximandros*. Primul nume, după Homer, ce figurează în lista filozofilor care au făcut cei dintîi paşi

⁸⁵ Vezi imaginea acestei lumi la I. Banu şi A. Frenkian, *op. cit.*, p. 12.

pe tărîmul geografiei este, la Strabon și implicit la Eratosthenes, cel al lui Anaximandros. De numele acestuia se leagă prima lucrare cu adevărat de geografie „Anaximandros a făurit cel dintîi o hartă geografică” (I, 1, 11). Probabil aceasta este harta pămîntului reprodusă pe tăblița de aramă cu care Aristagoras, tiranul Miletului, s-a înfățișat înaintea regelui Spartei, Cleomenes, în ajunul războaielor medice, după cîte informează Herodot (V. 49). Harta ionienilor era, după informațiile antice și conjecturile moderne, de formă rotundă și avea în centru Elada, iar în mijlocul acesteia, orașul Delfi, „buricul pămîntului”, cum i se mai spunea.

Filozoful milesian Anaximandros, care a trăit cam între anii 610 și 540 î.e.n., pornind de la învățătura dascălului său Thales, a adus unele îmbunătățiri. În primul rînd, el a considerat că elementul primordial, substanța comună a tuturor lucrurilor, nu trebuie să coincidă cu unul dintre lucruri, de aceea el enunță ca element prim apeironul sau materia infinită, necreată și nepieritoare, din care vin și în care se întorc toate. Apeironul este unitar, dar din această unitate se separă contrastele (Aristotel, *Fizica*, I—4), din a căror luptă apar diferitele aspecte ale materiei. În această teorie găsim deci, în embrion, ideea, „unității contrariilor” definită de dialectica marxistă. Bineînțeles Anaximandros nu a văzut în această idee o lege generală a naturii; el are totuși meritul de a fi făcut primii pași pe tărîmul unei dialectici primitive.

Nașterea lumii, în concepția lui Anaximandros, a avut loc ca urmare a luptei contrariilor dintre cald și rece. Apeironul conține la periferia sa focul, care închide în interior frigul transformat de foc în aer sau vapori. Dezvoltarea acestora a provocat vînturile, care, la rîndul lor, au rupt sfera de foc în fîșii sau inele. Acestea se învîrtesc la periferia universului, avînd pămîntul în centru. Suprafața acestor inele s-a îngroșat și s-a întunecat, păstrînd doar cîteva orificii prin care emană focul din interior; acestea sînt astrele. Cînd orificiile se astupă, au loc eclips-

sele. Pământul, în formă de tamburină, se menţine în centrul concentric al acestor inele prin propriul său echilibru, deoarece se află la egală depărtare de toate punctele periferice ale universului. Prin această teorie, Anaximandros a eliberat cel dintâi pământul de suportul său imaginar despre care vorbeşte mitologia⁸⁶.

Deşi naivă, această teorie a naşterii universului are calitatea unei desluşiri materialiste, cu manifeste elemente de dialectică.

3.2.1.3. *Anaximenes*. Omiţându-l din lista de la începutul Geografiei, Strabon îl menţionează totuşi pe Anaximenes în două locuri ale lucrării sale. În primul rând, îl enumeră printre bărbaţii iluștri din Milet, unde precizează că a fost elevul lui Anaximandros (XIV, 1, 7); în al doilea rând, îl pomeneşte în legătură cu Anaxagoras din Clazomenai al cărui profesor a fost (XIV, 1, 36).

Anaximenes, care a trăit cu aproximație între anii 568 și 499 î.e.n., consideră ca element primordial „aerul și infinitul” (Diogenes Laertios, II, 3). Nașterea și dezvoltarea lucrurilor sînt pricinuite de mișcarea veșnică a materiei primordiale. În explicația pe care o dă diversificării materiei unice și deci nașterii diferitelor lucruri din univers, Anaximenes marchează un progres față de predecesorii lui. „(Elementul primar) diferă după gradul de rarefiere și comprimare, de la o substanță la alta. Când se rarefiază, devine foc, comprimându-se, se face vînt, apoi nor, mai departe apă, apoi pămînt, piatră și celelalte lucruri care sînt formate din acestea. Și (astfel) Anaximenes consideră mișcarea ca veșnică și prin aceasta are loc devenirea lucrurilor” (Simplicius, *Fizica*, 24, 26). În acest fragment care redă ideile lui Anaximenes se arată că materia primă, aerul, la diverse grade de condensare, se manifestă ca alt

⁸⁶ Vezi schema probabilă a Universului după Anaximandros în „Primii materialişti greci”, p. 16, Vezi și Ch. M. Kahn, *Anaximander and the Origins of greek Cosmology*, New York, 1960; C. J. Classen, *Anaximander*, Hermes, 1962, p. 159—172.

obiect, ca altă calitate. Aceasta este în germene ideea despre procesul acumulărilor cantitative care duc la schimbări calitative.

Imaginea lumii, în concepția lui Anaximenes, se apropie de cea a lui Thales. Pământul, în formă de disc, stă în echilibru în aerul infinit. Deasupra lui se află bolta de cristal a cerului, pe care sînt fixate stelele. În spațiul dintre cer și pământ plutesc planetele, pentru prima oară concepute distinct de stele. Tot în acest interval se mișcă soarele și luna. Toate aceste corpuri cerești s-au născut din pământ, deci au aceeași origine materială ca pământul⁸⁷.

În concluzie, reprezentanții materialismului ionian au pus temeliile unei cosmogonii materialiste, încercînd să dea explicații științifice nașterii universului și a variatelor lucruri pe care acesta le cuprinde. Datorită limitelor epocii, ei nu au putut depăși cu mintea hotarele lumii noastre. În viziunea lor, întreg universul se reduce la lumea vizibilă, în care pământul se află în centru, iar astrele și cerul întreg se rotesc în jurul lui. Dar teoriile sistemului geocentric și ale formei plate a pământului au primit primele infirmări din partea reprezentanților școlii pythagoreice.

3.2.2. *Pythagoreicii*. 3.2.2.1. *Pythagoras*. Pythagoras, fiul lui Mnesarchos și întemeietorul școlii ce-i poartă numele, a trăit în secolul al VI-lea î.e.n. Născut în Samos, el a cutreierat Egiptul și Babilonia, unde a adunat multe cunoștințe, apoi s-a statornicit în sudul Italiei, la Tarent (XIV, 1, 16). Aici a uimit pe contemporani prin cunoștințele sale vaste și variate. Deschizînd o școală de filozofie, el a adunat în jurul său un număr impresionant de discipoli, cum nici o altă sectă filozofică n-a reușit vreodată. A fost matematician celebru, creatorul acusticii, autorul

⁸⁷ Vezi imaginea cosmosului după Anaximenes în *Primii materia-liști greci*, p. 19.

mai multor descoperiri astronomice și făuritorul unei doctrine religioase și al unei comunități aparte, un adevărat reformator moral.

În teoriile cosmogonice, am văzut că Anaximandros, eliberând pământul de suportul său imaginar, l-a făcut să plutească singur în spațiu, păstrându-i echilibrul printr-un fel de atracție a corpurilor înconjurătoare de care se afla la egală distanță. De reținut însă și faptul că toți milesienii, chiar și Anaximandros, așază pământul în centrul universului. Pythagoras a depășit pe înaintașii săi în special prin două descoperiri. În primul rând, el a declarat cel dintâi că pământul are formă sferică, tot astfel și celelalte astre. Cum a ajuns la această descoperire azi este greu să știm. S-ar putea ca el să fi dedus această formă a planetei noastre după umbra rotundă pe care pământul o lasă asupra lunii în timpul eclipselor. Tot astfel putea să-l ducă la această concluzie bolta rotundă a cerului ca și dispariția corăbiilor la orizont. În sfârșit, poate a contribuit și prejudecata pythagoreicilor că forma cea mai perfectă este sfera și, ca atare, armonia care domnește în univers trebuie să se întrupeze în cea mai perfectă formă a corpurilor cerești. În al doilea rând, acordând formă sferică tuturor astrelor, Pythagoras a luat pământului locul privilegiat pe care-l avea printre astre: el nu mai stă în centrul universului, ci își ocupă locul său de astru printre multe alte astre⁸⁶.

3.2.2.2. *Discipolii lui Pythagoras.* Discipolii lui Pythagoras, printre care mai cu seamă Philolaos, Ecphantos, Heraclides Ponticul și Aristarchos, au elaborat un nou sistem cosmic. Până la ei, era în vigoare, după cum s-a văzut, sistemul geocentric: pământul, aflat în centrul universului, stă pe loc, soarele, luna și celelalte corpuri cerești se mișcă în jurul lui.

⁸⁶ Vezi Th. Gomperz, *Les penseurs de la Grèce*, Paris, 1928, pp. 144—145.

Pythagoreicii au observat⁸⁹ că soarele parcurge zilnic drumul său de la răsărit la apus. Dar, în același timp, începând de la solstițiul de iarnă, el se înalță mai sus pe bolta cerului, pentru a coborî iar treptat de la solstițiul de vară înainte. Comparate cele două mișcări ale soarelui, cea zilnică și cea anuală, s-a putut constata că cercurile pe care acestea le descriu nu coincid, că ele trădează două mișcări independente. Din distingerea celor două mișcări, discipolii lui Pythagoras au ajuns la ideea genială că mișcarea zilnică a soarelui, a lunii și a cerului cu stelele, în general, nu este un fapt real, ci o aparență. Ipoteza că pământul se mișcă de la apus la răsărit s-a născut implicit. Obținând aceste puncte de reper, ei n-au ajuns imediat la mișcarea de rotație a pământului în jurul axei sale, ci au imaginat mișcarea lui în timp de 24 de ore în jurul unui centru; ei n-au descoperit de la început mișcarea de rotație a pământului, ci numai un echivalent al ei, pentru că oamenii, în general, nu percep mișcarea astrelor în jurul axului lor, ci numai deplasarea lor în spațiu. În jurul aceluiași centru fictiv, pythagoreicii au făcut să se miște și luna, care trebuia să-și împlinească drumul într-o lună, soarele într-un an, apoi cele cinci planete vizibile cu ochiul liber, în afară de Mercur și Venus, a căror cursă depășea un an, în funcție de depărtarea lor de centru. Firmamentul ceresc însuși se mișca în jurul aceluiași centru cu o încetineală imperceptibilă. Acest centru al mișcării astrelor era, după Philolaos, focul universal sau central, care încă nu coincidea cu soarele. Ei n-au acordat soarelui acest rol, din mai multe motive. Întâi, crezând în armonia universală, în similitudinea corpurilor cerești, au socotit că așa după cum astrul nopții, luna, își are lumina împrumutată, tot astfel trebuie să fie și cu soarele, astrul zilei; apoi, dacă luna se arată un astru călător în jurul centrului, era cu neputință să se conceapă imobil fratele ei, soarele; în sfârșit, era foarte greu pe atunci să se con-

⁸⁹ Vezi Th. Gomperz, *op. cit.*, p. 146 și urm.

ceapă un sistem cosmic cu soarele în centru alături de alte numeroase sisteme invizibile.

Prin urmare, în acest nou sistem, soarele lumina și încălzea cu o lumină împrumutată, numai datorită paralelismului stabilit de spiritul omenesc între soare și lună.

Dar o dată cu lărgirea orizontului geografic, sistemul lui Philolaos s-a prăbușit. În secolul al IV-lea î.e.n., s-au obținut informații mai precise asupra marginilor pământului: exploratorul cartaginez Hannon, care a trecut dincolo de Coloanele lui Heracles, a depășit limitele apusene ale pământului, până atunci socotite de netrecut; expediția lui Alexandru cel Mare în India a furnizat date mai precise asupra configurației Asiei orientale. Aceste îndepărtate călătorii în direcții contrare au dovedit inexistența focului central presupus a fi situat în spațiul astral al emisferei terestre opuse celei pe care ne aflăm noi. Odată cu eșuarea centrului de foc imaginar a căzut și mișcarea astrelor în jurul lui. Abia atunci Ecphantos, unul dintre cei mai tineri pythagoreici, a ajuns la ideea mișcării pământului în jurul axei sale. După el, Heracleides Ponticul a observat că cele două planete, Mercur și Venus, care sînt cele mai apropiate de soare, trădeză o anumită dependență a lor de acest astru, prin revoluția pe care o împlinesc în răstimpul unui an solar. În secolul al III-lea î.e.n., Aristarchos din Samos (280 î.e.n.), denumit de moderni Copernic al antichității, a realizat pasul decisiv. Pornind de la lucrările lui Eudoxos din Cnidos care a arătat că soarele este incomparabil mai mare decît pământul, Aristarchos a calculat că el este de șapte ori mai mare. Deși inexactă, această evaluare dovedea absurditatea teoriei, care făcea ca uriașa sferă de foc a soarelui să se învîrtească la fel ca un satelit în jurul micului astru pe care-l reprezintă pământul. Contrarul se impunea de la sine. În acest fel, spiritul omenesc a ajuns să înțeleagă sistemul heliocentric al lumii noastre.

3.2.3. *Atomistii*. Descoperirea revoluționară a sistemului heliocentric a fost pregătită, în fapt, de materialismul ato-

miștilor. Cu două secole înainte ca pythagoricianul Aristarhos să formuleze noua teorie, Leucip și Democrit, care au trăit în secolul al V-lea î.e.n., în plină înflorire a democrației sclavagiste, au schițat un tablou grandios al universului, în care pământul ocupa un loc modest de astru printre alte astre asemănătoare.

Potrivit concepției acestora, la început au fost atomii și vidul. Atomii, particule indivizibile de materie, infinite, neschimbători și nepieritori, deosebiți între ei ca formă, ordine și poziție, se află într-o mișcare veșnică în spațiul infinit pe care îl reprezintă vidul. Atomii se atrag între ei în virtutea asemănării și formează lanțuri de atomi. În mișcarea lor, aceste îngrămădiri de corpuscule se ciocnesc între ele și provoacă un vârtej în care sînt atrași, prin propagarea mișcării, tot alți și alți atomi vecini. Urmează o triere și o regrupare a atomilor cuprinși în vârtej, după asemănarea lor; atomii de aceeași formă și mărime reacționează la fel față de impulsul primit; cei mai mari sînt puși în mișcare mai greu, cei mai mici, mai ușor. În felul acesta, nu numai că particulele de apă se unesc cu particulele de apă, cele de aer, cu aer etc., dar și rezistența lor la impulsul primit este proporțională cu masa: cei mici opun mai slabă rezistență acestui impuls, cei mari, una mai tenace. Așa se explică organizarea corpurilor în univers: atomii mai grei se adună la mijloc și formează pământul, atomii mai ușori și rotunzi de foc alcătuiesc eterul care constituie învelișul exterior al lumii.

Important în concepția cosmică a lui Democrit este ideea universului infinit și a numărului nesfârșit al lumilor. Unele din aceste lumi sînt mai mari, altele mai mici; unele sînt înzestrate cu mai mulți sateliți lunari, altora le lipsesc cu desăvîrșire, iar altele nu au nici soare și nici lună. Unele lumi abia se formează, altele sînt în plină înflorire (cum este lumea noastră, zice Democrit), iar altele, pe cale de dispariție. Prin această concepție grandioasă a lumilor nesfârșite, despre care abia știința modernă cu instrumentele ei perfecționate a reușit să obțină unele știri precise, De-

mocrit a depăşit mult punctul de vedere geocentric. Prin aceasta, el a pregătit calea descoperirii la care a ajuns Aristarchos.

Democrit a dovedit o concepţie înaintată în multe probleme legate de astrul nostru. Se crede că el a afirmat pentru prima oară că pământul este alungit şi că lungimea lui este o dată şi jumătate mai mare decât lăţimea⁹⁰. El a susţinut că multe fenomene fizice petrecute pe suprafaţa solului numai în aparenţă sînt neaşteptate şi inexplicabile, datorită ignoranţei noastre; în realitate, el se desfăşoară după anumite legi ale Firii (I, 3, 21). Credinţa că fenomenele naturii sînt guvernate de legi, într-o perioadă în care puţine legi fizice erau cunoscute, este cea mai grăitoare dovadă a atitudinii ştiinţifice a acestei măreţe personalităţi a antichităţii.

3.3. *Oamenii de ştiinţă*. Logografii, geologii, astronomii, geografii, fizicienii, matematicienii antichităţii elene, care şi-au concentrat atenţia asupra astrului nostru şi au smuls pe rînd din tainele lui, alcătuiesc o listă impresionantă. Ne oprim însă numai asupra precursorilor, mai întîi, indirecti, apoi directi ai geografului din Amaseia.

3.3.1. *Hecataios şi Xenophanes*. Hecataios din Milet ocupă al doilea loc după Homer şi primul după Anaximandros, în sumarul învăţărilor care au abordat teme de geografie, atît la Strabon (I, 1, 1) cît şi la Eratosthenes (I, 1, 11). Acest învăţat milesian, care a trăit cam între 560 şi 480 î.e.n., este „autorul unei Istorii“ (XIV, 1, 7) şi anume al unei Genealogii, azi pierdute, ca şi al unei lucrări de geografie. „Iar Hecataios, spune Strabon, a lăsat un tratat de geografie, încredinţîndu-ne într-o altă lucrare a sa (probabil în cea de istorie) că-i aparţine“ (I, 1, 11). Titlul acestei lucrări, de asemenea pierdută, a fost *Periegesis* sau *Periodos ges*, adică „Descrierea pămîntului“ sau „Descrierea coastelor“. Ea era alcătuită din două cărţi,

⁹⁰ Vezi *Agathemeros*, I, 1, 2.

prima închinată Europei, a doua, Asiei⁹¹, și reprezenta primă încercare de descriere a lumii cunoscute. S-ar părea că Strabon a cunoscut lucrarea de geografie a logografului milesian și a utilizat-o mai cu seamă în descrierea Eladei (cărțile VIII—X).

Xenophanes din Colophon, care a trăit în jurul anului 500 î.e.n., a fost „fizician și a compus poeme în versuri”, zice Strabon (XIV, 1, 28). Dintre științele naturii, el a fost preocupat mai cu seamă de geologie, fiind în această ramură a științei unul din cei mai vechi precursori. Se pare că a fost primul care a reușit să formuleze concluzii corecte și multiple din examinarea fosilelor de animale și de plante. Găsind în straturile terțiare, din celebrele cariere de piatră din Siracuza, urme de pește și de alte animale marine, a dedus că suprafața pământului a suferit transformări radicale în epocile precedente. După părerea lui, acestea nu se datorează unor catastrofe, ci unor modificări lente care, acumulându-se treptat de-a lungul vremii, au dat naștere unor efecte grandioase. El a mai crezut că între mare și uscat au avut loc interschimbări periodice.

3.3.2. *Eudoxos, Dicaiarchos, Straton și Ephoros.* Eudoxos din Cnidos, în Caria (390—337 î.e.n.), a fost astronom și geograf erudit, autorul unei astronomii și al unui periplu *Περίοδος γῆς*⁹². A fost contemporan și prieten al lui Platon (XIV, 2, 15). Menționat de Strabon atât în tabelul învățaților preocupați de geografie (I, 1, 1), cât și în descrierea regională, Eudoxos este socotit de geograful nostru unul dintre cei mai competenți învățați în probleme de formă și de climate (IX, 1, 2). Avid de cunoștințe, Eudoxos a călătorit în Egipt și, în tovărășia lui Platon, a zăbovit timp de treisprezece ani la Heliopolis, unde s-a între-

⁹¹ F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, Berlin, 1926, 1.

⁹² Vezi F. Gisinger, *Die Erdbeschreibung des Eudoxos von Knidos*, Leipzig—Berlin, 1921, și Fr. Lasserre, *Die Fragmente des Eudoxos von Knidos*, Berlin, 1966.

ţinut cu preoţii egipteni în probleme de astronomie. Expert în geofizică şi geologie, Eudoxos este citat de Strabon în explicarea unor fenomene particulare ale râurilor din Hyrcania (XI, 7, 5) şi a peştilor-fosile din Paflagonia (XII, 3, 42). Dar dintre toate domeniile ştiinţei, astronomia este ramura care l-a consacrat pe Eudoxos printre celebrităţile epocii sale. În examinarea fenomenelor cereşti, el s-a folosit de observatoare astronomice, construite atât în patria sa, în Cnidos, cât şi în Egipt, la Heliopolis. Acestea au fost, se pare, chiar mai multe la număr deoarece Strabon foloseşte termenul la plural, şi au avut o construcţie ceva mai trainică, deoarece unul dintre ele pare că se mai vedea şi pe timpul lui Strabon. Vorbind de hotarul dintre Asia şi Libya creat de Nil care trece printre două oraşe vecine, Strabon spune: „Heliopolis, aşadar, cade în Arabia (= în Asia), iar oraşul Kerkesyra, în Libya, fiind situat lângă observatoarele lui Eudoxos; căci în faţa oraşului Heliopolis se vede un observator, după cum se vede şi în faţa Cnidusului, cu ajutorul căruia Eudoxos a desluşit anumite mişcări ale corpurilor cereşti“ (XVII, 1, 30).

Dicaiarchos din Messina, născut înainte de 340 î.e.n., a fost elevul lui Aristotel⁹³ şi contemporanul lui Theophrast. Strabon îl citează în sumarul său (I, 1, 1). A fost într-adevăr un geograf cu renume, autorul mai multor lucrări, printre care şi un *Περίοδος γῆς*. În ochii geografului nostru, Dicaiarchos nu se bucură de o preţuire deosebită. El nu este menţionat decât în *Preliminarii* şi numai cu prilejul criticii împotriva lui Polybios (II, 4, 1; II, 4, 2). Dar acest istoriograf îl considera pe Dicaiarchos printre geografii iluștri, de talia lui Eratosthenes (II, 4, 2); de aceea l-a şi consultat frecvent mai cu seamă în evaluarea distanţelor din perimetrul Mediteranei (II, 4, 2). Într-adevăr, în acest domeniu rezidă marele merit al lui Dicaiarchos. Acesta a reluat harta ionienilor, a studiat-o şi a tras o linie dreaptă peste lumea locuită, trecînd-o prin Coloa-

⁹³ Vezi F. Wehrli, *Die Schule des Aristoteles*, I, Bâle, 1944.

nele lui Heracles, strâmtoarea Siciliei, Atena și Rodos. Această linie a fost prima axă de referință, sau prima paralelă cu ecuatorul. Abia acum, după ce s-a găsit un punct de reper, se puteau calcula distanțele. Evenimentul în sine era un act revoluționar. Eratosthenes, pornind de la această linie, va crea o adevărată rețea: adăugând și alte paralele, inventând și un meridian referință și apoi alte meridiane, el a realizat un întreg sistem folosit și în vremurile noastre.

Straton fizicianul, originar din Lampsacos, a fost șeful școlii peripatetice prin anul 287 î.e.n. Strabon îl menționează numai indirect, prin Eratosthenes, care s-a servit de teoriile lui în explicarea fenomenelor mării. Eratosthenes, în prima carte a *Geografiei* sale, „laudă părerea lui Straton fizicianul“ (I, 3, 4) pentru explicația pe care acesta o dă prezenței fosilelor marine și a lacurilor sărate la 3000 de stadii (555 km) spre interiorul Egiptului de la coasta Mediteranei. Același învățat a mai susținut că atât Pontul Euxin, cât și Mediterana, au fost la început mări închise. Dar fluviile mari și numeroase care se varsă în ele au ridicat nivelul apelor și astfel au forțat limba de pământ care unea Europa cu Asia lângă Bizanț, și pe cea care lega Europa cu Libya la Coloanele lui Heracles și, rupându-le, au creat strâmtoarele din acele părți (I, 3, 4). Acest învățat a mai exprimat ideea că „marea a acoperit odinioară o bună parte din continente“ cum e cazul și cu regiunea nordică a Egiptului; așa se explică urmele de scoici și fosilele descoperite la mari depărtări de mare (I, 3, 4)⁹⁴.

Ephoros din Kyme, care a trăit cam în anii 405—330 î.e.n. fiind contemporan cu Theopompos și elevul lui Isocrates, este autorul unei *Istории universale*, în 30 de cărți, din care azi nu mai există decât puține fragmente⁹⁵.

⁹⁴ Vezi, în continuare (I, 3, 5—6) critica ce i-o face Strabon.

⁹⁵ Vezi F. Jacoby, *Fr. Gr. Hist.* 70; G. L. Barber, *The Hellenistic Age*, Cambridge, 1935; J. Forderer, *Ephoros und Strabo*, Tübingen, 1913.

Acest istoriograf a abordat și teme de geografie cu prilejul descrierii Europei, căreia îi rezervă cartea a IV-a a *Istoriilor* sale. Lui îi aparține și repartizarea popoarelor pe harta lumii populate (I, 2, 28); în centru se află Mediterana împrejmuată de neamurile civilizate, la periferie, popoarele barbare.

3.3.3. *Pytheas din Massalia*. Veacul al IV-lea î.e.n., a fost hărăzit, se pare, marilor descoperiri geografice, care au lărgit orizontul lumii populate întâi spre răsărit-miazăzi, apoi spre asfințit-miazănoapte. Expedițiile lui Alexandru cel Mare în Asia au dezvăluit un șir întreg de țări și de popoare de la țărmurile Mediteranei până în Indiile îndepărtate. Dar întâmplările care au uimit lumea și au stîrnit mare vîlvă printre învățații vremii au fost extraordinarele explorări „polare” ale unui om lipsit de resurse materiale (II, 4, 2), dar înzestrat cu o minte ageră, cu îndrăzneală și curiozitate de aventurier și, mai ales cu temeinice cunoștințe astronomice și matematice. Acest explorator și om de știință cu renume care a trăit în a doua jumătate a veacului al IV-lea î.e.n., a fost Pytheas din înfloritorul oraș mediteranean Massalia (Marseille de astăzi), autorul unei lucrări *Despre Ocean* ca și al unor calcule latitudinale de-o uimitoare exactitate.

Pînă la aventuroasa expediție a lui Pytheas, capătul lumii populate înspre asfințit era socotit țărmul iberic și gallic al Europei. Înspre miazănoapte-apus, hotarul ei presupus și neexplorat era cam la mijlocul Germaniei, apoi în continuare spre răsărit, coincidea cu granița nordică a sciților care, în linii mari, nu depășea latitudinea Carpaților nordici. Despre Britannia existau doar vagi ecouri, deoarece rari navigatori se încumetau să treacă dincolo de Coloanele lui Heracles din Mediterana în Ocean, „de teama necunoscutului și a pustietății” (I, 1, 18) acelor țărmuri.

Dar iată că într-o zi, Pytheas,⁹⁶ a pornit din Massalia cu o țință precisă; el și-a pus în gând să exploreze țărmurile nordice ale Europei, scăldate de Ocean. Și, în vreme ce un alt aventurier și compatriot de-al său, pe nume Euthymenes, cobora spre miazăzi pe lângă coastele apusene ale Africii pînă la Senegal, expediție ale cărei rezultate azi nu se cunosc, Pytheas, ieșind prin Coloane în largul ocean, urca pe lângă țărmurile Iberiei în direcția Polului Nord. El a înaintat astfel de la Gadeira de-a lungul Iberiei și apoi al Celției, a trecut de capul celtic Cabaion, populat de ostimnieni (IV, 4, 1) și de aici, după trei zile de navigație, a ajuns în Insula Uxisama (azi Queesant), cea mai nordică insulă a Galliei, după informația lui Pytheas (I, 4, 5). S-a îndepărtat apoi de țărmurile europene și s-a îndreptat spre nord, nord-vest, ajungînd în insulele Cassiteride, (azi arhipelagul Sorlingues sau Scilly din sud-vestul Britaniei), de unde corăbiile feniciene importau de multă vreme cositor. De aici, s-a apropiat de coastele Britaniei, pe lângă care a navigat o bună bucată de drum. A debarcat apoi în insulă și a parcurs întreaga circumferință a acesteia. Strabon, luînd informația de la Polybios, spune în legătură cu aceasta următoarele: „Pytheas... i-a copleșit pe mulți cu vorbele lui, cînd pretinde că a cutreierat pe jos Britannia și cînd apreciază perimetrul acestei insule la mai bine de 40 000 de stadii” (7399 km, II, 4, 1). Chiar dacă n-a parcurs întreaga Britannie și în orice caz n-a străbătut-o pe jos, ci probabil făcea dese escale la țărmurile ei, important este faptul că Pytheas a călcat cu picioarele și a văzut cu proprii săi ochi multe ținuturi britannice, fiind primul explorator al acestor me-

⁹⁶ Vezi G. E. Broche, *Pytheas le Masaliote*, Marseille 1936, partea a V-a, cap. XXXII. Acesta situează expediția lui Pytheas în deceniul al 3-lea al secolului al IV-lea (333—323 î.e.n.). Pentru alte amănunte, vezi H. J. Mette, *Pytheas von Massalia*, Berlin, 1952; G. V. Callegari, *Pitea di Massalia*, Padova, 1904; R. Dion, *La renommée de Pytheas dans l'Antiquité* „Revue des Études Latines, Paris, XLIII, 1965, p. 443—466, și *Pytheas explorateur*, „Revue de Philologie”, Paris, XL, 1966, pp. 191—216.

leaguri ale lumii. Dacă facem o comparație cu debarcarea lui Caesar în insulă, cu trei secole mai târziu, când generalul roman a atins un singur punct al coastei britannice și nu s-a încumetat să se depărteze prea mult de țărm spre interior, ne dăm seama că Pytheas, fără armată și fără resurse, a realizat lucruri extraordinare. Întrebarea pe care ne-o punem și în care bibliografia nu ne vine în ajutor este următoarea: pe lângă care țărmuri ale Britanniei, de răsărit sau de apus, a înaintat Pytheas spre miazănoapte, direcția pe care o ținea ca să ajungă la țărmurile nordice ale Europei? Dacă a atins într-adevăr insulele Cassiteride, cum presupune G. E. Broche⁹⁷, n-ar fi exclus să-și fi continuat călătoria pe lângă țărmul ei apusean. În acest caz, Pytheas trebuie să fi atins și insula Ierne sau Hibernia (Irlanda actuală), care, pe harta acelor timpuri, se situa în nordul Britanniei. Despre Britannia se credea că are formă de triunghi cu baza mare spre sud, în întregime întinsă paralel cu țărmurile nordice ale Galliei. La vârful triunghiului se situa Ierne, ultima regiune a lumii populate spre miazănoapte, după Strabon (II, 5, 8), dar nu și în constatările lui Pytheas. Acesta nu și-a isprăvit aici călătoria, ci a continuat să înainteze mult spre miazănoapte pînă la o insulă necălcată încă de picior de om de pe țărmul nostru și despre al cărei nume încă nimeni nu auzise. „Pytheas din Massalia — informează Strabon — susține că ținuturile din preajma Thulei sînt cele mai depărtate din toate regiunile siutate în părțile de miazănoapte ale Britanniei. În acele ținuturi, tropical de vară ține loc de cerc arctic“ (II, 5, 8). Ce înseamnă aceasta? Poseidonios și probabil în ultimă instanță Pytheas însuși dau următoarea lămurire: „Cei care au tropical drept cerc arctic cad sub cercul descris de polul zodiacului în timpul rotației diurne a universului“ (II, 5, 43). Pasajul îl limpezește G. Aujac astfel: „Cercul arctic limitează calota de stele circumpolare în

⁹⁷ G. E. Broche, *op. cit.*, la G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, p. 41.

fiecare loc, iar distanța sa de pol este egală cu distanța de ecuator a locului luat în considerație, adică este vorba de latitudinea sa. Sub tropic (24°N), cercul arctic este cel care descrie polul zodiacului (situat la 24° de polul ceresc); la 45° latitudine N., cercul arctic se găsește la Zenith, adică la 45° de pol; la 66° latitudine N., cercul arctic se confundă cu tropicul de vară, el însuși la 66° de pol⁹⁸. Înseamnă, deci, că insula Thule atinge cercul polar de nord. Care poate să fie această insulă? Dacă se iau cuvintele lui Pytheas stricto sensu, atunci insula care cade sub cercul polar de nord, dacă se ține cale dreaptă din Britannia spre miazănoapte, este Islanda. Deși nu ar fi exclus ca temerarul explorator să fi atins acest punct îndepărtat spre pol, învățații moderni, mai prudenți, înclină să identifice insula Thule cu arhipelagul Shetland, situat la paralela 60° , în nordul Scoției. Pytheas descrie această insulă în felul următor: În acele părți, „nu se mai află pământ propriu-zis, nici mare, nici aer, ci un fel de amestec al acestor elemente, asemănător cu mîlul marin, în care... pământul, marea și toate cu un cuvînt stau în suspensie, unite, ca și cum ar exista o coeziune universală, materie ce nu poate fi parcursă nici cu piciorul, nici cu corabia... și — adaugă Strabon — ...acest amestec ce seamănă cu mîlul mării, Pytheas pretinde că l-a văzut cu proprii săi ochi“ (II, 4, 1). Deși Strabon ia în derîdere această descriere a lui Pytheas, ea poate corespunde într-un totul adevărului. Ce alte cuvinte ar avea mai mare putere de evocare, vorbind de regiunile din nordul îndepărtat, unde mlaștinile nu se mai sfîrșesc, unde ghețarii plutesc pe mîluri, unde ceața și nopțile lungi parcă s-au unit cu mocirla întunecată și pe unde, într-adevăr, nici picior de om și nici corabie nu poate să treacă?

Dacă Pytheas a ajuns pînă în Islanda sau numai pînă la arhipelagul Shetland, — și într-un caz și în celălalt,

⁹⁸ Vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, p. 123. Vezi și Hipparchos, *In Aratum*, I, 7, 21.

„aventura“ lui întrece aşteptările — fapt sigur este că Pytheas încă nu a ajuns la capătul expediţiei sale. El dorea să vadă nordul Europei, or ajungând la Thule, şi-a dat seama că a întâlnit doar o insulă şi deci şi-a continuat călătoria spre ţinta fixată. A atins-o oare? „El pretinde — spune Strabon — că a văzut întreaga regiune de miazănoapte a Europei, pînă la capătul lumii, ceea ce n-ai putea crede — adaugă Strabon sceptic — chiar de ţi-ar spune-o însuşi Hermes“ (II, 4, 2). Geminos din Rodos, care a trăit cam cu o generaţie de oameni înaintea geografului nostru, completează aceste informaţii, luîndu-le din lucrarea lui Pytheas *Despre Ocean*. Referindu-se la regiunile septentrionale, Geminos spune: „Se pare că Pytheas din Massalia a călătorit în acele părţi. Căci el spune în tratatul său, *Despre Ocean*: „Barbarii ne-au arătat unde se culcă soarele“. Într-adevăr, în acele ţinuturi boreale, noaptea nu era decît de două ore pentru unii, de trei, pentru alţii, astfel că soarele răsare aici în scurt timp după ce a apus“⁹⁹. Patru secole mai tîrziu, Martianus Capella (secolul al IV-lea e.n.) atribuie lui Pytheas, poate exagerînd într-o cîtva, următoarele informaţii: „În timpul solstiţiului, soarele, înaintînd spre polul cerului, luminează în mişcarea sa spre stînga ţinuturile aflate sub el timp de o zi întreagă, şi, de asemenea, în mişcarea sa de coborîre spre solstiţiul de iarnă, el creează oroarea unei nopţi de 6 luni, cum afirmă că a descoperit-o în insula Thule Pytheas Massaliotul“¹⁰⁰.

În sfîrşit, ultima informaţie, care vorbeşte despre întoarcerea lui Pytheas din expediţie, o găsim din nou la Strabon: „Tot Pytheas afirmă — spune acesta — că la întoarcerea de pe acele tărîmuri (de miazănoapte), a ocolit întreg litoralul oceanic al Europei, de la Gadeira pînă la Tanais“ (II, 4, 1). Ultima precizare derutează într-un fel, dar şi precizează. Aşa după cum în secolul al XV-lea Cristofor

⁹⁹ Halma, V, p. 30, Man. VI, 9.

¹⁰⁰ *De nuptiis Philologiae et Mercurii*, VI.

Columb, căutînd Indiile, descoperă America și-i numește pe localnici indieni, tot astfel, se pare, Pytheas, după ce a ocolit Britannia și probabil insulele Shetland, a ținut direcția nord-est, est și, în credința lui că a descoperit țărmurile oceanice ale Europei, el a pătruns, se pare, în Marea Nordului și, pe lîngă țărmurile de miazănoapte ale actualei Danemarci, Germanii de Nord și Poloniei, a navigat de fapt în apele Mării Baltice. Aceasta reiese și din mențiunea Tanaisului (Donului). Cursul inferior al acestui fluviu era cunoscut încă de pe vremea lui Herodot. Cursul superior însă atît al acestuia, cît și al altor fluvii scite nu se cunoștea. Și cum fluviile sciților curgeau aproximativ dinspre miazănoapte spre miazăzi, iar hotarele nordice ale Europei se presupuneau la o latitudine mult mai sudică decît sînt ele de fapt, s-a răspîndit credința că izvoarele lor se află în Ocean. Potrivit acestei tradiții, și Pytheas, dacă îi aparține într-adevăr afirmația de mai sus, a identificat vreun rîu scit nordic, cu izvoarele Donului.

Toate aceste isprăvi extraordinare ale lui Pytheas erau atît de ieșite din comun, încît mulți s-au îndoit de buna lui credință. Unul dintre aceștia a fost și Strabon, ca de altfel și Polybios, prin care geograful nostru îl judecă pe Pytheas. Într-adevăr, critica lui Strabon față de Pytheas este necruțătoare. Dacă e să-i luăm în serios cuvintele, după el, Pytheas a fost un impostor, care i-a amăgit pe oameni (II, 5, 8; III, 4, 4), care a debitat numai minciuni (I, 4, 3 etc) și a inventat povești (IV, 2, 1). Potrivit părerii lui Strabon, Pytheas s-a înșelat în privința lungimii Britanniei, numai că cifra propusă de el este mult mai depărtată de adevăr (I, 4, 3). Pytheas a inventat trei zile de navigație de la coasta Celției pînă la Uxisama (I, 4, 5), a rostit atîtea minciuni despre regiunile cunoscute, încît este greu să admiți că a spus adevărul în legătură cu cele necunoscute (I, 4, 3). Dar lucru curios, de care însuși Strabon se minunează, acest Pytheas a reușit totuși de „i-a fermecat pe mulți cu vorbele lui“ (II, 4, 1), „i-a copleșit pe mulți“ (II, 4, 1) și „i-a amăgit“ (III, 4, 4; II, 5, 8) și,

ceea ce este mai important, mulţi „s-au lăsat convinşi de el“ (III, 4, 4) şi i-au acordat toată încrederea (IV, 4, 1). Polybios însuşi, care spune că „e de necrezut ca un simplu particular, şi încă sărac, să fi putut parcurge pe mare şi pe uscat distanţe atât de uriaşe“ (II, 4, 2), declară că, alături de Dikaiarchos şi Eratosthenes, îl va examina şi pe Pytheas (II, 4, 1) şi repetă „din poveştile plăsmuite de Pytheas“ (IV, 2, 1). Dar şi mai curios apare faptul că somităţi în materie, ca Eratosthenes, Hipparchos şi Poseidonios, i-au acordat massaliotului credit deplin. La aceştia face aluzie Strabon, adresându-le şi o critică în acelaşi timp, pentru că s-au lăsat convinşi de Pytheas. Astfel: „Eratosthenes — declară geograful din Amaseia — ... a primit pe deplin cele istorisite de Pytheas despre Britania, despre Gadeira şi Iberia“ (II, 4, 2), iar Hipparchos şi Poseidonios au pus temei pe observaţiile şi experienţa lui, au acceptat informaţiile contestate de Strabon şi de Polybios.

Atitudinea lui Strabon faţă de Pytheas apare astfel izolată şi pasibilă de suspiciuni. El, care a crezut în realitatea pribegiilor lui Odysseus, a rătăcirilor lui Menelaos, a expediţiei argonauţilor, se arată dintr-o dată inexplicabil de sceptic şi de necruţător cu Pytheas. Faptul, în sine, merită toată atenţia. Strabon critică aspru şi pe alţi precursori, dar faţă de nici unul nu manifestă atîta pasiune şi invectivă muşcătoare ca faţă de acesta. Explicaţia pe care G. Aujac o dă¹⁰¹ acestui caz ni se pare întru totul plauzibilă. Strabon niciodată nu este indiferent faţă de Pytheas. Or ura şi vehemenţa trădează, mai mult decît indiferenţa, o admiraţie nemărturisită. Strabon se simte atras în adîncul sufletului său de acest „seducător“; astronomul aventuros care povesteşte despre călătoriile sale stranii, de necrezut, farmecă totuşi prin puterea de atracţie a poveştilor lui. Şi cum Pytheas nu este un om de rînd, ci unul care — după cum recunoaşte Strabon însuşi —

¹⁰¹ G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, pp. 46 şi urm.

„a înfățișat corect fenomenele cerești și teoriile matematice în faptele pe care le descrie“ (IV, 5, 5), refuzul de a-i acorda încredere nu pare pornit dintr-o convingere adâncă, ci mai degrabă din principiu. Într-adevăr, cunoștințele astronomice și matematice ale acestei personalități sînt larg recunoscute în lumea antică. Hipparchos semnaleză că Pytheas a găsit pe cer locul polului.¹⁰² Strabon însuși recunoaște că Pytheas a dat definiția cercului polar, cu prilejul situării insulei Thule (II, 5, 8) și a prelungit pînă la acest cerc zona temperată și lumea locuită în general (II, 5, 43). Se știe azi cu cîtă exactitate a fixat Pytheas latitudinea Massaliei, determinînd-o după raportul dintre gnomon și umbra sa în ziua solstițiului de vară (II, 5, 41). Hipparchos pune mare temei pe calculele latitudinale (II, 1, 18) ale lui Pytheas. El afirmă că a găsit a doua raportul umbrei la gnomon în Bizanț cu cel determinat de Pytheas la Massalia (I, 4, 4; II, 5, 8), date pe care Strabon însuși le transmite cu bună credință.

Pytheas apare deci ca un astronom de valoare, care a cunoscut ideile lui Eudoxos din Cnidos și le-a depășit, ca o personalitate înzestrată cu o curiozitate științifică vie, pe lîngă îndrăzneala sa de aventurier.

3.3.4. *Eratosthenes*. Dacă explorările polare ale lui Pytheas Massaliotul au stîrnit mare vîlvă în lume, cu un secol mai tîrziu, o lucrare magistrală de geografie cu vederi noi și originale, care a atins punctul culminant științific și geografic al vremii, a făcut epocă. Este vorba de Geografia savantului din Alexandria, Eratosthenes, devenită pentru multe secole opera fundamentală în cunoașterea lumii noastre.

Eratosthenes, fiul lui Aglaos, era originar din înfloritoarea colonie greacă Cyrene din nordul Libyei. Născut

¹⁰² Hipparchos, *In Aratum*, 1, 4, 1.

probabil în jurul anului 284 î.e.n.¹⁰³, el și-a făcut studiile la Atena, unde a rămas mai mult timp, fiind, se pare, discipolul lui Zenon din Kition și al lui Ariston din Chios. Chemat ca profesor la Alexandria de către Ptolemeu Euergetul (246—221 î.e.n.), Eratosthenes s-a bucurat de înalta prețuire a Ptolemeilor până la Epiphanes (205—181 î.e.n.). Timp de aproape patru decenii (aproximativ 230—193 î.e.n.), el a fost șeful bibliotecii din Alexandria, urmându-l în această înaltă funcție pe Apollonios din Rodos și având ca urmaș pe discipolul său Aristofan din Bizanț. La vârsta de 80 de ani se spune că s-a lăsat să moară de foame, din disperare pentru că și-a pierdut vederea.

Eratosthenes a fost un adevărat spirit universal, a cărui curiozitate vie, simț de observație permanent treaz și erudiție multilaterală au uimit pe contemporanii săi, care au văzut în el un al doilea Platon. Socotind însă că un spirit atât de larg și multilateral nu poate fi și profund, aceștia i-au atribuit porecla Beta, proprie diletantului. Într-adevăr Eratosthenes a fost poet, gramatic, filozof, matematician și geograf. El a fost un diletant în domeniul poeziei și al filozofiei, dar pe tărîmul științei, al geografiei în special, el a fost un adevărat savant. Strabon, singurul izvor prin care cunoaștem Geografia lui Eratosthenes, consideră o cinste pentru el să examineze critic opera acestuia (I, 2, 1).

Reproșul fundamental pe care Strabon i-l aduce lui Eratosthenes constă în faptul că acesta nu a știut să aprecieze lecțiile filozofului stoic Zenon din Kition, care pentru geograful din Amaseia este „Zenon al nostru” (I, 2, 34), și a preferat să urmeze niște dascăli, după Strabon, de mîna a doua, ca Arkesilaos și Ariston și să aprecieze pe filozofi ca Apelles și Bion (I, 2, 2). Subiectul, în sine, apare interesant pentru că dezvăluie adînci dispute și dușmăni

¹⁰³ După Suda, Eratosthenes s-a născut la a 126-a Olimpiadă, adică în anii 276—273 î.e.n. Dar cum Strabon susține (I, 2, 2) că a fost elevul lui Zenon din Kition, care a murit cam în 262 î.e.n., G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, p. 50, îi fixează nașterea în jurul anului 284 î.e.n.

de sectă filozofică. Arkesilaos, la origine, a fost codiscipol al lui Zenon, împreună cu care a audiat lecțiile lui Polemon (XIII, 1, 67). Dar în vreme ce Zenon a devenit întemeietorul stoicismului, Arkesilaos a fondat Noua Academie, în fruntea căreia s-a aflat între 268 și 241 î.e.n. El a ajuns, pe semne, la serioase conflicte ideologice cu stoicii „școlii lui Ariston“, care, după informația lui Diogenes Laertios (IV, 6), l-au calificat îndrăzneț, nerușinat, corupător al tineretului și altele la fel¹⁰⁴. Ariston din Chios, la rîndul său, a fost la început adeptul lui Zenon, a trecut apoi de partea reprezentantului Academiei Polemon, ca pînă la urmă să îmbrățișeze școala cinicilor. Caracter nestatornic, el își schimba lesne opiniile, dar avea un dar deosebit de a vorbi, încît a fost supranumit „Sirena“¹⁰⁵. Eratosthenes se face deci vinovat în ochii lui Strabon de a fi lăudat pe doi adversari ai stoicismului care au dovedit mai mult strălucire de suprafață decît profunzime de fond. Următoarele două personaje care, după Strabon, au stîrnit admirația lui Eratosthenes sînt Apelles¹⁰⁶, elevul lui Arkesilaos, și Bion din Borysthenes, discipolul cinicului Crates și apoi al peripateticianului Theophrast. Acest Bion, care mînuia cu pricepere ironia, a luat în derîdere pe gramaticii care s-au apucat să localizeze rătăcirile lui Odysseus, dedicîndu-se unei istovitoare munci inutile.

Din informațiile lui Strabon mai reiese că Eratosthenes a avut o inteligență strălucită, dar i-a lipsit curajul alegerii decisive ca să devină un adevărat filozof. „Edificator în acest sens — spune Strabon — este tratatul său *Despre adevăratul bine* și niște *Exerciții* de oratorie ca și alte lucrări de același fel, în care el ține calea de mijloc între cel care vrea să îmbrățișeze filozofia și cel care nu are îndrăzneala necesară să se dăruiască în întregime ei, ci se

¹⁰⁴ În acel timp a izbucnit, se pare, faimoasa ceartă între Academie și stoicism. Vezi G. Rodier, *Études de philosophie grecque*, Paris, 1926, p. 233.

¹⁰⁵ Diogenes Laertios, VII, 160.

¹⁰⁶ Athenaios, *Deipnosophistai*, X, 420 d.

angajează numai în măsura de a satisface aparențele, sau poate (a dorit) să-și creeze din ea un divertisment pentru celelalte studii, ca distracție sau simplu joc" (I, 2, 2). Strabon îi mai reproșează lipsa unui plan coerent (I, 3, 3), digresiunile prea lungi în afara subiectului (I, 4, 6), informațiile, pe de o parte, prea matematice, pe de alta, prea globale, încât după Strabon el se arată „matematician în materie de geografie și geograf în domeniul matematicii" (II, 1, 41). Asupra ultimei aprecieri vom reveni. O singură imputare ni se pare într-adevăr gravă: Eratosthenes, după câte spune Strabon, nu a adoptat principiul lui Archimedes (I, 3, 11). Toate celelalte critici sînt mai mult de formă sau privesc puncte de vedere diferite în tratarea aceluiași subiect.

Dacă, așadar, Eratosthenes nu a ajuns un mare filozof, nici un mare poet, valoarea lui ca om de știință și ca geograf este universal recunoscută. Strabon însuși vorbește despre marea lui erudiție, despre ampla informare de care a beneficiat ca șef al celebrei biblioteci din Alexandria, de spiritul lui critic prin care a comparat, a discutat și a ales izvoarele (II, 1, 41); astfel, pentru dimensiunile Indiei, el a confruntat datele oferite de Deimachos, Megasthenes și Patrocles (II, 1, 7—8) și a manifestat unele ezitări în privința informațiilor lui Pytheas (II, 4, 2). Strabon îl apără pe Eratosthenes contra atacurilor lui Hipparchos și ale altora (II, 1, 11; II, 5, 7) și, exprimînd părerea lui Polybios, confirmă autoritatea lui Eratosthenes în cunoașterea regiunilor de la Eufrat pînă în India (XIV, 2, 29). De asemenea Eratosthenes a rezolvat multe probleme rămase pînă la el în suspensie și a confirmat multe ipoteze. Astfel, lui i se datorează prima evaluare științifică a circumferinței pămîntului, ca și a distanței dintre Rodos și Alexandria (II, 5, 24). Ptolemeu arată¹⁰⁷ că Eratosthenes a măsurat arcul meridianului cuprins între cele două tropice, socotindu-l egal cu 11 din cele 83 de părți ale meridianului, ceea ce înseamnă o oblicitate a

¹⁰⁷ *Sintaxa matematică*, I, 10.

eclipticii de $23^{\circ}50'20''$, deci un calcul aproape exact, deoarece atunci ea era de fapt de $23^{\circ}43'40''^{108}$. Eratosthenes s-a preocupat de geologie și geofizică, a dezbătut teoriile fizicianului Straton privind retragerea mărilor, iar explicația mareelor, neînțeleasă de Strabon, este aproape cea din epocile moderne.

Geografia¹⁰⁹ lui Eratosthenes, alcătuită din trei cărți care nu ni s-au transmis, nu poate fi judecată azi decât prin prisma de vedere a lui Strabon. Cartea I schițează, în linii mari istoricul geografiei. Cu acest prilej, Eratosthenes aduce o critică serioasă tuturor celor care acordă valoare științifică poeziei, în general, poemelor homerice în special (I, 2, 2—3). El consideră pe Homer un plâsmuitor de miracole (I, 2, 4) și respinge orice interpretare și încercare de localizare a pribegiei lui Odysseus (I, 2, 12). În privința aportului științific, Eratosthenes acordă mai mare credit lui Hesiod decât lui Homer (I, 2, 14; 1, 2, 22). Ca primii geografi după Homer, el menționează pe Anaximandros și pe Hecataios din Milet (I, 1, 11). El citează de asemenea, pentru a-l critica, și pe Damasteș din Sigeion (I, 3, 1), un scriitor mărunț și flecar care, după Strabon, nu merită nici măcar să fie criticat. După ce a arătat progresul pe care l-a făcut generația de după Alexandru în cunoașterea pământului populat, Eratosthenes pune în discuție forma sferică a pământului (I, 3, 3) și transformările suferite de pământul populat de-a lungul veacurilor, când uscatul actual a fost fund de mare (I, 3, 4). El atinge pe rând probleme de geografie fizică privind retragerea mărilor, eruperea unui bazin într-altul, formarea strâmtorilor, curenții din strâmtori, depunerea aluviunilor, ridicarea fundului mărilor etc. (I, 3, 4—10). După trasarea cadrului geofizic, Eratosthenes a făcut, se pare, și o repartizare a

¹⁰⁸ Vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, p. 56.

¹⁰⁹ Vezi, pentru amănunte, G. Aujac, *op. cit.*, pp. 57—58; A. Thalamas, *la Géographie d'Eratosthenes*, Paris, 1921; G. Bernhardt, *Eratosthenes*, Berlin, 1822; H. Berger, *Die geographischen Fragmente des Eratosthenes*, Leipzig, 1880.

neamurilor în spaţiul lumii populate, din care însă Strabon nu lasă să întrezărim decât un singur amănunt, anume că Eratosthenes a luat în derîdere argumentul lui Herodot despre inexistenţa hiperboreenilor pentru că nu există hipernotieni (I, 3, 23). Cu aceasta se încheie prima carte a geografiei lui Eratosthenes (I, 3, 23).

În cartea a II-a, Eratosthenes încearcă să revizuiască geografia, să efectueze unele rectificări şi să introducă matematica la temelia acestui studiu (I, 4, 1). El reia problemele de geografie generală privind sfericitatea pământului cu marea dimpreună, ca şi a cerului (I, 4, 1). Determină apoi circumferinţa terestră, lăţimea pământului populat calculată de la Meroe la Thule, apoi lungimea lui care echivalează cu dublul lăţimii. Înfaţişează o serie de calcule latitudinale adoptate de Hipparchos (I, 4, 1—6) şi consideră inutilă diviziunea lumii locuite în continente şi unilaterală împărţirea ei în „greci” şi „barbari” (I, 4, 7—8).

În cartea a III-a, Eratosthenes revizuieste şi aduce unele îmbunătăţiri la vechea hartă a pământului populat (II, 1, 1—2), prelungind paralela trasă de Dicaiarchos de-a lungul Mediteranei, de la Coloanele lui Heracles pînă la Imaos, cei mai nordici munţi al Indiei (II, 1, 1) şi fixînd munţii Taurus pe paralela Atenei. Corectările pe care le aduce vechilor hărţi¹¹⁰ constau din coborîrea Indiei mai spre sud, astfel ca promontoriile acesteia să se afle la paralela Meroei, iar partea ei nordică, la latitudinea Golfului Issos. El subdivide apoi în secţiuni sau sfragide (II, 1, 22) cele două jumătăţi ale lumii populate create de paralela Atenei şi trasează şi un meridian prin Rodos. În jumătatea sudică Eratosthenes distinge următoarele sfragide; prima India, a doua Ariana, a treia, fiind mai confuză, a fost aspru criticată de Hipparchos (II, 1, 23), a patra cuprinde Arabia Fericită, Golful Arabic, Egiptul şi Etiopia. În jumătatea

¹¹⁰ După Agathemerios, I,1,4, paralela lui Dicaiarchos trecea prin Coloanele lui Heracles, Sardinia, Sicilia, Pelopones, Caria, Lycia, Pamfilia, Cilicia, Taurus pînă la Imaos. Înseamnă că Eratosthenes a corectat harta ionienilor.

nordică, pentru care Strabon este mai puțin explicit, Eratosthenes enumeră promontoriile mediterane ale Europei, probabil fiecare formînd o altă sfragidă; acestea sînt trei la număr: Peloponesul, Iberia și Liguria, avînd ca izvor, în privința acestora, pe Timosthenes (II, 1, 40). Tot în cartea a III-a, Eratosthenes fixează diverse puncte latitudinale și calculează numeroase distanțe. În descrierea regională, el subliniază anumite particularități privind produsele solului diverselor țări, populația ca și caracteristicile regiunii în general. Date amănunțite oferă însă pentru ținuturile din răsărit și este mai sumar în privința celor apusene. În sfîrșit, Eratosthenes admite existența unei zone temperate sub ecuator, părere urmată și de Polybios și, într-o oarecare măsură, de Poseidonios (II, 3, 2). Acesta este, așadar, conținutul Geografiei lui Eratosthenes pe care Strabon ne lasă să-l întrezărim.

Din judecata critică pe care geograful din Amaseia o face operei savantului său precursor se desprind două teme a căror dezbateră aruncă o lumină nouă asupra personalității lui Eratosthenes; aceste teme abordează o problemă homerică și geografia matematică.

După informația lui Strabon, Eratosthenes, poet și gramatic la rîndul său, se erijează în calomniator al lui Homer. Strabon, ca de altfel toți stoicii cu Zenon în frunte, văd în poezia homerică obîrșia tuturor științelor. Eratosthenes, sensibil la farmecul acestei geniale creații, dar în același timp om de știință și matematician erudit, face o distincție netă între poezie și adevăr științific. Știința autentică înseamnă exactitate și verosimil, în vreme ce poezia, exprimîndu-se în imagini, conține și elemente false, folosește miturile care deplasează întîmplările de pe plan real pe unul ireal. Poezia face uz de parabole, în locul unor definiții precise și lipsite de ambiguitate. De aceea este vană orice încercare de a căuta în poezie partea veridică și partea mitică. Poezia urmărește să ofere un divertisment, nu să instruiască (I, 2, 3), chiar dacă pornește adesea de la elemente reale. Încercarea de a localiza peripețiile lui

Odysseus înseamnă a interpreta ad litteram ceea ce însuși Homer a conceput ca ireal și fabulos (I, 2, 7). S-ar putea ca poetul să fi intenționat la început să strămute în apus acest periplu, dar, lipsindu-i informațiile exacte, să fi ales miraculosul și să se fi refugiat în lumea ficțiunii (I, 2, 19). De aceea Oceanul, necunoscut și îndepărtat, a apărut cel mai adecvat teren (I, 2, 37). Despre cei care au încercat să găsească urmele răcăirilor eroului dar n-au ajuns decât la contradicții, Eratosthenes spune, spre marea indignare a lui Strabon, că „Atunci se va găsi locul pribegiilor lui Odysseus când se va descoperi șelarul, care a cusut burduful vânturilor” (I, 2, 15). În aceeași ordine de idei, el adaugă că nu merită crezare nici un autor de povestiri legendare, mai cu seamă când terenul lor de desfășurare este Pontul Euxin și Adriatica, puțin cunoscute pe atunci (I, 3, 2).

Verva cu care Eratosthenes neagă orice valoare științifică poeziei se datorește, în mare măsură, tendinței alexandrine a timpului de a pune în versuri toate temele științifice. În acest fel, Aratos a compus poemul său intitulat *Fenomenele*, în care a folosit datele ilustrului matematician și astronom Eudoxos din Cnidos. Apollonios din Rodos, predecesorul său la conducerea bibliotecii, a făcut poemul *Argonautica*, pe care mulți l-au interpretat ca o geografie a ținuturilor de la Pontul Euxin. Astfel de poeme, prin ficțiunea poetică pe care o utilizează, riscă să inducă în eroare, să fie luate drept inițieri în domeniul științei.

În consecință, în concepția lui Eratosthenes, poezia și știința sînt două domenii incompatibile. Temele aride și demonstrațiile științifice impun o exprimare clară și riguros obiectivă; poezia se poate sprijini pe datele științei, dar limbajul și procedeele poetice denaturează faptele. În felul acesta, Eratosthenes apare ca un apărător al științei, nu împotriva lui Homer, a cărui valoare literară nu o tăgăduiește, ci împotriva interpreților lui, care încearcă să introducă și să găsească informații științifice acolo unde este și nu este potrivit. Poezia are valoarea ei artistică și

aceasta este prea destulă pentru a crea satisfacții morale. Nu este nevoie ca ea să-și uite menirea și să aspire la țeluri care nu i se potrivesc. În acest fel, Eratosthenes este totodată și apărătorul poeziei împotriva celor care, răstălmăcind rosturile acesteia, încearcă să redea în versuri raționalmente și concluzii științifice.

A doua temă privește introducerea matematicii în studiul geografiei. Strabon îi reproșează lui Eratosthenes faptul că a folosit o metodă prea savantă, prea matematică și deci puțin accesibilă chiar unui om cultivat. Eratosthenes insistă prea mult asupra principiilor de astronomie și de fizică, el caută prea adânc cauzele fenomenelor, ceea ce aparține de fapt preliminarilor studiilor de geografie.

În realitate, Eratosthenes a conceput o geografie generală, în care problemele, numite de Strabon „prealabile sau preliminare” își găsesc locul de fond. Acestea sînt forma generală a pămîntului, relieful uscatului și fenomenele mărilor, diviziunea pămîntului populat în zone și în sfragide, stabilirea diverselor distanțe și mai cu seamă întocmirea hărții pămîntului în așa fel, încît să ilustreze exact situația reală a teritoriilor și astfel să se poată dispensa de multe amănunte ale geografiei descriptive. Eratosthenes a urmărit să creeze o geografie matematică în care limbajul cifrelor, al figurilor și al simbolurilor suplinește narațiunile prea lungi și pune pe plan secundar descrierea regională, economică și umană. Strabon, în Geografia sa, rezervă numai două cărți acestor probleme de geografie generală și acordă o largă dezvoltare geografiei regionale. Reproșuri, în această privință, nu merită nici unul nici celălalt. Este vorba de două maniere diferite de a concepe studiul geografiei. Eratosthenes s-a preocupat cu precădere de problemele teoretice, a ajuns la principii, s-a ridicat cu mintea și cu imaginația sa matematică la ideea existenței mai multor lumi populate, sub ecuator, și la antipodul lumii noastre. Strabon, spirit practic și perspicace observator, dar dotat cu mai puțină imaginație creatoare și putere de a generaliza, pornește de la descrierea regională, asupra căreia insistă

cu precădere și consideră că descrierea lumii populate este singura care prezintă interes. Eratosthenes, abordând teme de geografie generală, este preocupat de progresul cunoașterii și de cucerirea adevărului mai presus de toate.

3.3.5. *Hipparchos*. Astronom și matematician de elită, Hipparchos s-a ocupat numai tangențial de problemele geografice. În acest domeniu, numele său este legat de acela al lui Eratosthenes. Până la Strabon nu a apărut un alt învățat care să-l depășească în științele geografice pe marele savant din Alexandria. Chiar multă vreme după Strabon, acesta a continuat să reprezinte suma cunoștințelor științifice în domeniul matematicilor, al istoriei sau al filozofiei care, ocazional, au atins și probleme de geografie.

Născut în Niceea Bithyniei în jurul anului 190 î.e.n., Hipparchos și-a desfășurat activitatea științifică între anii 160 și 125 î.e.n., trăind cea mai mare parte a vieții sale la Rodos. Acest oraș întemeiat în timpul războiului Peloponesiac, se afla în plină strălucire pe vremea activității lui Hipparchos (XIV, 2, 5—9); el devenise centrul lumii cultivate din momentul în care Alexandria a fost răvășită de tulburări politice interne. În Rodos se adunaseră atunci un mare număr de militari, atleti celebri, oameni politici, savanți, oratori și filozofi (XIV, 2, 13). Poziția sa geografică favorabilă la răscrucea drumurilor dintre continente, clima plăcută conferită de situarea lui pe paralela 30° constituiau condiții excepționale pentru dezvoltarea științelor și a artelor. La gloria acestui oraș a contribuit și renumele celui care-l discutăm. Într-adevăr, Hipparchos a fost socotit unul dintre cei mai mari astronomi ai vremii sale, a cărui activitate prodigioasă și dragoste de adevăr sînt elogiaste peste măsură de Pliniu¹¹¹ și de Ptolemeu¹¹². Observațiile sale astronomice din 128 și 126 î.e.n. au fost

¹¹¹ *Historia Naturalis*, II, 13, 26.

¹¹² *Sintaxa matematică*, III, 2.

făcute în mod cert la Rodos. Se bănuiește că a stat și în Alexandria. Ptolemeu îl semnalează și în Bithynia.

Din vasta sa activitate nu s-a păstrat decât un *Comentariu* la *Fenomenele* lui Aratos. Este vorba de un studiu critic al conținutului științific al acestui poem, privit prin prisma teoriilor lui Eudoxos. Hipparchos elaborează un examen minuțios al fiecărui detaliu, făcând o distincție netă între adevăr și opinii greșite larg răspândite. Dorința care-l animă în această lucrare este de a scuti spiritele profane, ajunse în contact cu lucrări de genul poemului lui Aratos, de erori grave ce pot deveni cu timpul iremediabile. Menirea omului de știință este să discearnă adevărul cert și temeinic stabilit de presupunerile posibile, dar încă nedemonstrate. Primejdia de a se răspîndi opinii eronate în știință este cu atât mai mare cu cât este vorba de un poem, „deoarece acei care repetă versurile acestui poet îi împărtășesc și punctul de vedere în ceea ce spune el”¹¹³.

O altă lucrare similară a lui Hipparchos este comentariul *Impotriva lui Eratosthenes*, care interesează în mod deosebit lucrarea noastră. Din păcate însă, acest comentariu nu s-a păstrat; singurul izvor care procură unele informații asupra lui este Strabon. Mulțumită geografului din Amaseia, azi avem știre că această lucrare a lui Hipparchos era alcătuită din trei cărți, probabil câte una pentru fiecare carte a *Geografiei* lui Eratosthenes, și că s-a preocupat în special de geografia matematică.

Cartea I, referindu-se la istoria geografiei schițată de Eratosthenes, începe prin salutarea lui Homer ca întemeietor al acestei discipline (I, 1, 2). Bineînțeles, aceasta nu înseamnă că Hipparchos a crezut în atotștiința lui Homer. „Cel care i-ar revendica poetului toate cunoștințele și meșteșugurile, acela ar semăna — zice Hipparchos — cu cel care ar susține că o ramură de măslin din Attica poartă pe ea mere și pere, ceea ce este cu neputință” (I, 2, 3). Înseamnă numai că Homer a știut, cînd a dorit, să exprime

¹¹³ Hipparchos, *In Aratum*, I.1,5.

exact caracteristicile locale folosind cele mai adecvate epitețe (I, 2, 3). În continuare, Hipparchos dezbatte probleme de oceanografie (I, 1, 9), făcând obiecții la teoriile lui Eratosthenes privind retragerea mărilor și curenții strâmtorilor (I, 1, 10). El insistă asupra necesității cunoștințelor astronomice în studiul geografiei (I, 1, 12—14).

Cartea a II-a conține o serie întreagă de critici pe care Hipparchos le aduce diverselor calcule dimensionale efectuate de Eratosthenes. Strabon îl apără în această privință pe geograful din Alexandria împotriva criticului său, deoarece acesta se arată prea meticolos și nu ține seama de faptul că Eratosthenes a avertizat pe cititor asupra caracterului aproximativ al multora dintre măsurătorile sale, deoarece a folosit izvoarele pe care le-a avut la dispoziție. În această privință Hipparchos îi reproșează lui Eratosthenes faptul că și bazează datele despre India pe Patrocles împotriva căruia se ridică mărturia lui Deimachos (II, 1, 4) și a lui Megasthenes (II, 1, 7). Strabon îl apără pe Eratosthenes, arătând că Patrocles a călătorit prin India, în slujba regilor, și deci a avut prilejul ca martor ocular să cunoască acele regiuni (II, 1, 6); pe de altă parte, Eratosthenes nu a acceptat fără rezerve tot ce a spus Patrocles (II, 1, 8); în sfârșit, el arată că toți autorii despre Indii s-au dovedit mincinoși și cei susținuți de Hipparchos (II, 1, 9). Cartea a II-a mai cuprinde un examen minuțios al cifrelor globale date de Eratosthenes (II, 1, 10—12; II, 1, 20—21). În această ordine de idei, Hipparchos propune ca, în lipsa unor date precise astronomice, geografii să se întoarcă la vechile hărți (II, 1, 22), propunere retrogradă combătută de Strabon, deoarece hărțile vechi sînt mai pline de greșeli decît cele noi. Hipparchos continuă cu examinarea critică a subdiviziunilor insulei terestre numite de Eratosthenes sfragide (II, 1, 22—40), cu insistență asupra sfragidei a treia foarte sumar prezentată de autor (II, 1, 22—24). Întreagă această examinare folosește o metodă mai mult geometrică decît geografică (II, 1, 40). Strabon acceptă multe dintre observațiile lui Hipparchos; pe altele însă le respinge, nu pentru

că ar fi greșite ci, în majoritatea cazurilor, pentru că sînt prea riguroase (II, 1, 29, 34—39).

În cartea a III-a, Hipparchos, folosind o metodă încă mai accentuat matematică (II, 1, 41), acceptă circumferința terestră dată de Eratosthenes (II, 5, 34) și se ocupă de determinarea paralelelor și a meridianelor (II, 5, 7). Pentru regiunile de miazănoapte ale Europei, adoptă calculele dimensionale și observațiile lui Pytheas (II, 5, 8—9). De asemenea, el schițează un tablou general al climatelor (II, 5, 34), determină hotarele pămîntului populat, diverse distanțe și latitudini (II, 5, 34—35), potrivit cu lungimea zilei din fiecare loc (II, 5, 36), cu raportul umbrei la gnomon (II, 5, 37) și cu revoluțiile astrelor (II, 5, 38—42). În sfîrșit, Strabon, prin care cunoaștem această lucrare a lui Hipparchos, considerîndu-l pe ilustrul astronom o autoritate în datele despre ținuturile nelocuite din pricina frigului, trimite pe cititor, pentru amănunte, la acest învățat (II, 5, 43).

Hipparchos, așadar, pretinde geografului, mai presus de toate, stabilirea corectă a coordonatelor terestre și cerești și o mai susținută sistematizare. El reproșează lui Eratosthenes că a folosit adesea date aproximative și că a ținut seama prea stăruitor de realitățile concrete ale locurilor, care l-au împiedicat să creeze din geografia sa o știință ideală, în care regulile și teoriile să apară la fel de precise ca în matematică și în astronomie. Pentru acest reproș, Strabon îi răspunde că este ușor să se realizeze cu vorba acest țel ideal, dar este greu în fapt. Hipparchos n-a compus un tratat de geografie, deci nu s-a lovit de greutatea inerentă acestei munci, și nu cunoaște specificul acestei discipline, de aceea este mai ușor să critici decît să realizezi un tratat de geografie (II, 1, 41). Hipparchos se mulțumește adesea să semnaleze erorile lui Eratosthenes, fără să aducă el însuși corectările de cuviință (II, 1, 40).

Prin urmare Hipparchos, din cîte ne lasă Strabon să înțelegem, a atins probleme de geografie numai ocazional și atunci s-a preocupat în special de punerea la punct a

unor date de geografie matematică, potrivit preciziei riguroase ce se impune în ştiinţele matematice şi astronomice cu care el este familiarizat. Se ştie că Hipparchos a fost un astronom de valoare, primul care a descoperit procesiunea echinoctiilor şi periodicitatea eclipselor. El a făcut un calcul al eclipselor soarelui şi ale lunii pentru 600 de ani înainte şi a întocmit tabelul latitudinilor globului, pe care Ptolomeu l-a folosit cu precădere. De multe ori însă caracterul său meticolos şi exagerat de pretenţios în privinţa preciziei l-a făcut să nu accepte adevăruri nedemonstrate şi chiar să alunece în unele erori de amănunt. Astfel, el a refuzat să accepte continuitatea apelor oceanului susţinută de Eratosthenes (I, 1, 9), a corectat greşit pe Eudoxos în privinţa paralelei Atenei, determinînd-o la 37° , cîtă vreme ea este de fapt la 38° . Fixînd Bizanţul pe aceeaşi paralelă cu Massalia (I, 4, 4), determină latitudinea ei la 41°N , în vreme ce Pytheas o fixase pe cea a Massaliei corect la 43°N . Hipparchos este, de asemenea, cel care a susţinut că Istrul se împarte în două braţe, unul care se varsă în Pont, celălalt în Marea Adriatică (I, 3, 15). Dar, după părerea exprimată de G. Aujac¹¹⁴, Hipparchos, un savant atît de meticolos, n-a putut comite erorile de care-l acuză Strabon, în legătură cu Istrul şi cu discontinuitatea apelor oceanului. Mai degrabă geograful nostru a interpretat greşit aceste afirmaţii, care puteau face parte dintr-o argumentaţie absurdă într-o discuţie mai generală. Reproşurile care, pe bună dreptate, i se pot aduce lui Hipparchos sînt calculele diverselor dimensiuni, unde rigurozitatea lui ştiinţifică i-a jucat adeseori feste, datorită imperfecţiunii instrumentelor pe care le-a avut la dispoziţie. În această privinţă, Pytheas şi Eratosthenes, mai practici, au atins rezultate mai exacte decît Hipparchos pe cale teoretică.

Spirit prea exigent şi prea abstract, Hipparchos a fost totuşi un astronom de elită, dar mai puţin geograf. Realităţile terestre prezintă multe fenomene care se sustrag

¹¹⁴ *Strabon et la science de son temps*, p. 70.

regulilor generale. De aceea geograful trebuie să aibă permanent în vedere condițiile locale naturale și umane, să fie prompt și suplu în înregistrarea cât mai fidelă a tuturor ciudățeniilor întâlnite pe teren. În această privință, Strabon vede superioritatea geografului din Alexandria asupra savantului său critic și nu rareori arată că observațiile acestuia se întorc împotriva lui însuși (II, 1, 29, 34, 38); Eratosthenes se arată astfel un spirit larg, cu orizonturi deschise, cu avînt creator, în vreme ce Hipparchos apare într-o oarecare măsură închistat în propriile sale teorii¹¹⁵.

3.3.6. *Polybios*. O altă mare personalitate a antichității care a abordat numai ocazional probleme de geografie este ilustrul istoriograf Polybios. Născut în jurul anului 200 î.e.n. la Megalopolis în Arcadia, Polybios¹¹⁶, fiul lui Lycortas, a fost prietenul și discipolul lui Philopoimen ca și strategul Ligii Aheiene, după moartea dascălului său. În 168 î.e.n., cînd Perseu a fost înfrînt de romani, aceștia au pretins aheilor ostateci din familiile cele mai de vază ale lor, ca garanți ai respectării învoirilor de pace. Cu acest prilej, a ajuns și Polybios la Roma, unde a legat o strînsă și distinsă prietenie cu fiii patricianului roman Paulus Aemilius, numiți Fabius și Scipio. Situația sa favorabilă de a rămînea mulți ani la Roma și de a frecventa casa acestui nobil i-au dat prilejul să cunoască elita aristocrației romane și întreaga viață politică a Romei, cu frămîntările și aspirațiile ei. În aceste condiții, ca și cu prilejul însoțirii lui Scipio Aemilianus în campaniile militare ale acestuia, Polybios a pătruns în cele mai adînci

¹¹⁵ Vezi pentru Hipparchos, H. Berger, *Die geographischen Fragmente des Hipparch*, Leipzig, 1869; D. R. Dicks, *The Geographical Fragments of Hipparchus*, Londra, 1960; J. Martin, *Histoire du texte des Phénomènes d'Aratos*, Paris, 1956; G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, pp. 65—72.

¹¹⁶ Pentru amănunte despre viața lui Polybios, vezi P. Pédech, *Notes sur la biographie de Polybe*, în „Études classiques”, 29, 1961, pp. 145—156.

secrete ale politicii romane. După căderea Corinthului, în 146 î.e.n., când ostatecii greci au primit îngăduința să se întoarcă acasă, Polybios a considerat capitala romanilor a doua sa patrie, unde s-a întors în repetate rânduri. Creșterea vertiginoasă a statului roman petrecută aproape sub ochii săi și lărgirea granițelor acestuia pînă aproape de hotarele lumii cunoscute i-au sugerat lui Polybios ideea necesității unei istorii universale. În acest sens, Polybios, printre alte lucrări de mai mică importanță, a scris o *Istorie universală*, în 40 de cărți, care a devenit o operă de o importanță epocală în evoluția generală a științelor istorice. Cartea a XXXIV-a a acestei vaste Istorii este consacrată geografiei Europei¹¹⁷. În această chorographie, așadar, ca și, poate, într-o altă lucrare menționată de Geminus,¹¹⁸ Polybios a dezbătut direct probleme de geografie.

Strabon, în critica pe care o face predecesorilor săi, i-a rezervat lui Polybios, capitolul al patrulea din cartea a II-a. Autorul *Istoriei universale* are multe trăsături comune cu Strabon; ambii au o formație mai mult istorică decît matematică, sînt mai înclinați spre înregistrarea laturii concrete a fenomenelor, mai practici și mai puțin familiarizați cu teoriile abstracte ale astronomiei, matematicii și geometriei. Formația și vederile lor comune fac ca, în multe privințe, Strabon să adopte opiniile lui Polybios și prin prisma concepției acestuia să examineze adeseori oameni și fapte. Am văzut anterior că Strabon își însușește față de Pytheas punctul de vedere al lui Polybios. De aceea, chiar în cazurile în care Strabon îi reproșează lui Polybios unele erori, o face cu prietenie și cu sentimentul caracterului întîmplător al greșelilor acestuia. Așa se explică tonul amical cu care i se adresează adeseori, ca de pildă: „Dar, dragă prietene Polybios...” (II, 4, 3), sau „Chiar și tu, Polybios...” (X, 3, 5). Niciodată Strabon

¹¹⁷ Vezi P. Pédech, *La géographie de Polybe*, în „Étude classiques”, 24, 1956, pp. 3—24.

¹¹⁸ *Elementa astronomiae*, XVI, 32, ed. C. Manitius, Leipzig, Teubner, 1898.

nu se arată vehement, ci, cel mult, ironic față de greșelile istoriografului.

Dar, înainte de a-l critica, Strabon aprobă și laudă multe dintre părerile lui Polybios. Astfel, el apreciază îndeosebi atitudinea înțeleaptă a acestuia față de Homer. După Polybios, poemele homerice conțin o parte de mit și alta de adevăr (I, 2, 15); Homer raportează miturile la un scop moral și le împletește cu realitatea (I, 2, 9—10). Polybios recurge la datele istoriei vechi care justifică o astfel de interpretare a rătăcirilor lui Odysseus și localizează acest periplu în împrejurimile Siciliei (I, 2, 15). În sprijinul vorbelor lui Homer despre Skylla, Polybios aduce vânătoarea peștilor-săbii practică încă și pe vremea sa aproape de Skyllaion (I, 2, 16). De asemenea, Polybios este în asentimentul lui Strabon, când încearcă să găsească o potrivire între relatările lui Homer despre lotofagi cu fenomenele insulei Meninx (I, 2, 17). Dar, după părerea geografului nostru, el greșește când respinge ipoteza trecerii lui Odysseus în ocean și când încearcă să facă măsurători exacte pentru fiecare zi parcursă de erou (I, 2, 18). Împotriva acestei atitudini a lui Polybios, Strabon își asociază pe Eratosthenes (I, 2, 19).

În descrierea Europei, Polybios declară că va omite autorii vechi din examinarea sa, dar va insista asupra lui Dikaiarchos, Eratosthenes și Pytheas (II, 4, 1). Din acest examen Strabon nu ne redă decât critica împotriva lui Pytheas. În această privință, după părerea acestuia, Polybios îl critică bine pe Phyteas (II, 4, 1—2), neacordându-i credit, și îi reproșează lui Eratosthenes încrederea ce i-a dăruit-o uneori massaliotului (II, 4, 2). Apoi Polybios încearcă să aducă unele rectificări distanțelor calculate de Dikaiarchos și de Eratosthenes (II, 4, 2), susținând că urmează în această privință tradiția populară. Strabon însă nu acceptă toate aceste rectificări, arătând că Polybios a corectat „bine și rău” pe Eratosthenes (II, 4, 3—5). Strabon îl mai învinuiește că folosește măsurători variabile pentru puncte fixe (II, 4, 7), că limitează zona temperată

prin cercurile arctice care sînt indicii relative în funcție de latitudine (II, 3, 2). De asemenea, geograful nostru îi impută lui Polybios că indică direcțiile după cursul soarelui, care prezintă aparențe variabile în funcție de locul dat (II, 4, 7) și consideră greșită afirmația acestuia potrivit căreia lungimea Europei este mai mică decît lungimea totală a Libyei (II, 4, 5). Încheindu-și critica, Strabon declară că Polybios prezintă mai bine promontoriile Europei decît Eratosthenes (II, 4, 8).

Polybios apare, așadar, mult mai apropiat de formația intelectuală și de concepția geografică a lui Strabon. Ambii sînt la origine istoriografi și numai în al doilea rînd geografi; amîndoi întîmpină dificultăți în domeniul abstracțiilor matematice. Aceasta și este de fapt latura lor slabă. În schimb, și unul și celălalt consideră descrierea regională partea cea mai importantă a geografiei, și lipsit de interes orice tratat de geografie care nu face incursiuni în viața și în istoria oamenilor. În acest domeniu, aportul lor este considerabil.

3.3.7. *Poseidonios*. Ultimul nume citat de Strabon în sumarul învățaților preocupați de geografie este al celebrului filozof stoic și om de știință Poseidonios. Născut în Apameia Siriei, în jurul anului 135 î.e.n., Poseidonios, discipolul lui Panaitios la Atena, a fost unul dintre cei mai iluștri profesori ai antichității. „Întreaga sa activitate ca om politic și ca filozof — informează Strabon — s-a desfășurat la Rodos” (XIV, 2, 13). Aici au venit mulți oameni de vază din toate colțurile lumii ca să-i audieze prelegerile, printre care se numără însuși Cicero¹¹⁹. În strînse relații de prietenie s-a aflat cu el Pompeius (XI, 1, 6) al cărui istoriograf a ajuns mai tîrziu. Poseidonios a fost un om activ, preocupat de viața publică; el a fost pritan în Rodos, iar prin 87 sau 80 î.e.n. a fost trimis de cetaatea sa într-o solie la Roma. Strabon consemnează prezența

¹¹⁹ *De natura deorum*, I, 44.

sa în diverse forme de activitate, pînă și în combaterea bolilor viței de vie (VII, 5, 8).

Dar încă înainte de a se stabili la Rodos, începînd de prin 105 î.e.n., Poseidonios a făcut mai multe călătorii, fie de interes obștesc, fie științific. A vizitat astfel Hispania, Gallia meridională, Italia și Sicilia. În insula Gadeira din apropierea Coloanelor lui Heracles, în ocean, Poseidonios a zăbovit treizeci de zile în scopul de-a examina mările (II, 5, 14; III, 1, 5). A fost un om foarte învățat, „unul dintre filozofii cei mai instruiți“ (XVI, 2, 10) din vremea lui Strabon. Așa se explică faptul că, după moartea profesorului său, lui i s-a decernat cinstea de a fi șeful școlii stoice. Influențat în concepțiile sale filozofice de ideile lui Platon și mai cu seamă ale lui Aristotel (Strabon îl învinuiește de aristotelism. (II, 3, 8), Poseidonios, asemenea dascălului său, ridică la rang de cinste, în locul logicii, fizica¹²⁰. În acest sens, pentru filozoful din Apamea, studiul legilor Naturii și cunoașterea lumii reale prezintă supremul interes. În concepția lui, omul, cerul și pămîntul se află într-o strînsă legătură creată de legea armoniei universale. Adevărul lumii ajută la descoperirea adevărului uman. Pentru el, fericirea supremă constă într-o viață de contemplare a adevărului și a ordinii lucrurilor, într-o cît mai deplină conformare cu această ordine. De aceea, interesul său viu și neobosit s-a îndreptat spre toate fenomenele naturii. Dar în special în domeniul geografiei s-a impus ca o autoritate prin lucrarea sa *Despre Ocean* (II, 2, 1).

Sosit la Gadeira pentru a studia mările și poate pentru a verifica aserțiunile precursorilor săi Eudoxos și Pytheas, Poseidonios a descoperit pe cer steaua Canopos semnalată de astronomul din Cnidos (II, 5, 14) și a observat soarele apunînd în ocean, ca și variația apei în puțurile locale (III, 1, 5; III, 5, 7). Vizitînd Iberia, el a consemnat o mulțime de date despre producția acestei părți a lumii, mai

¹²⁰ Vezi Diogenes Laertios, VII, 1,41.

cu seamă despre bogăția minelor ei, încît pentru el pare adevărată povestea care spune că odinioară pădurile de aici au luat foc iar aurul și argintul, topindu-se, au curs pe fața pămîntului (III, 2, 9). Trecînd prin cîmpia gallică dintre Massalia și gurile Ronului, el constată o mare cantitate de pietre rotunde îngrămădite în acel loc (IV, 1, 7) și încearcă o explicație: odinioară această cîmpie a fost acoperită de apele unui lac și, după secarea lui, mîlul s-a uscat și s-a solidificat sub bătaia vînturilor. Călătorind în Mediterana, el a văzut cu proprii săi ochi un fenomen ciudat în apropierea insulei Lipari: marea s-a înălțat tulburată din străfunduri, a împrăștiat pînă departe ulei și nămol, apoi această spumă murdară a prins cheag și a dat la iveală o insulă nouă (VI, 2, 11). Lumea, pentru un observator atent ca Poseidonios, apare astfel într-o perpetuă schimbare și transformare vizibilă mai cu seamă în ridicările și surpările de teren, în fenomenele vulcanice și în cutremurele de pămînt (II, 3, 6). Toate condițiile atmosferice, clima, ploaia, seceta, vînturile, soarele acționează asupra constituției fizice a plantelor, a animalelor și a oamenilor, și le influențează pînă și moravurile, deprinderile, ba chiar și limba (II, 3, 7).

În domeniul geografiei matematice, Poseidonios a făcut lumină în multe domenii confuze, clarificînd și sistematizînd date care îi aparțin, nu prin descoperire, ci prin largă difuzare care le-a asigurat-o. Astfel una din problemele foarte controversate pe acele vremuri era împărțirea globului pămîntesc în zone. Poseidonios a reușit să limpezească lucrurile (II, 2, 2—3): sub aspect astronomic, zonele se disting în funcție de jocul umbrelor; din punct de vedere strict climateric, globul se împarte în zone latitudinale; în funcție de fenomenele umane, trebuie să se admită existența unei zone ecuatoriale locuite în vecinătatea zonelor subtropicale deșerte; din punct de vedere etnic, se deosebește o zonă etiopică, alta scito-celtică, și alta intermediară (II, 3, 1). În general, Poseidonios nu inventează, ci transmite descoperirile făcute anterior de Pytheas sau de Era-

tosthenes, de Hipparchos sau de Seleucos. Dar fiecare temă o discută în toată amploarea ei istorică, o expune clar și precis și își exprimă propria sa părere asupra ei. Astfel, el depune efortul unei examinări profunde și istorice a fenomenelor, oferind, de pildă, nomenclatura vânturilor (I, 2, 21) și explicația mareelor (III, 5, 9) și conferind astfel celor mai aride subiecte forma cea mai propice de difuzare.

Un procedeu, de data aceasta original, dovedește Poseidonios, în determinarea circumferinței terestre, prin observarea stelei Canopos din diverse puncte de pe pământ (II, 5, 24); cifra propusă de Eratosthenes căpătase însă o largă utilizare și se impune în continuare.

În domeniul geografiei regionale și umane, Poseidonios se dovedește un visător. Pentru el, contemplarea naturii și observarea vieții umane sînt surse de încîntare și de poezie. Spre admirația lui Strabon, el caută să împace datele homerice cu realitățile geografice, semnalează urmele lui Odysseus în Iberia (III, 4, 3) și compară pe mysienii din Thracia cu hippemolgi și galactofagii lui Homer (VII, 3, 3). Adeseori încîntarea ce o simte în fața armoniei ce domnește între om și natură îl face să-și reverse elanul admirativ într-un limbaj metaforic străin stilului științific. Astfel, vorbind despre bogățiile subsolului Turdetaniei, filozoful exclamă: aici se ascund „comorile firii inepuizabile sau visteria unei împărății fără sfîrșit“ (II, 2, 9) peste care domnește Plutus, zeul belșugului, în locul zeului subteran Pluton, exprimări condamnate de Strabon (III, 2, 9). Poseidonios ni se dezvăluie astfel, prin Strabon, ca o fire de poet, care nu l-a împiedicat totuși să se preocupe în același timp de cele mai concrete și mai palpabile realități ale vieții de toate zilele, deoarece, după el, fericirea supremă constă nu numai în contemplarea adevărului și a ordinii universale, ci și în contribuția activă a omului la realizarea acestei armonii. În vreme ce Eratosthenes și Hipparchos declară știința și poezia domenii incompatibile, Poseidonios descoperă legătura profundă din-

tre ele: legile lumii materiale, dacă sînt corect sesizate, se arată în deplină armonie cu morala, cu arta, cu religia și, în general, cu destinul omului, deoarece toate se supun unei singure și mărețe legi a Armoniei Universale¹²¹.

*

* *

Incheind acest capitol în care am încercat să schițăm etapele cele mai semnificative ale istoriei geografiei antice, se cuvine să fixăm locul și să determinăm aportul geografului din Amaseia la progresul științei despre pămîntul populat. Statornici metodei adoptate la începutul studiului, de a căuta în însăși opera lui Strabon răspunsul potrivit la diversele probleme ce se ridică, încercăm și de data aceasta să desprindem din ansamblul tradiției geografice transmise de Strabon locul ce-i revine acestuia.

Geograful din Amaseia distinge două perioade în evoluția științelor despre pămînt: o perioadă veche, reprezentată de poeți și de filozofi, și o perioadă nouă, concretizată cu precădere în persoana oamenilor de știință. Peste perioada veche Strabon trece foarte rapid. După un călduros omagiu închinat lui Homer ca părinte al geografiei, Strabon consemnează numele filozofilor vechi, fără să insiste asupra cuceririlor științifice ale acestora, deoarece reprezentanții noii perioade au preluat moștenirea științifică, pe temeiul căreia au realizat noi progrese.

Pericada nouă, în afara lui Pytheas pe care Strabon nu-l acceptă printre geografi, numără în fapt patru bărbați de valoare; aceștia sînt istoricul Polybios, astronomul Hippar-

¹²¹ Vezi asupra lui Poseidonios: K. Reinhardt, *Poseidonios*, München, 1921; *idem*, *Kosmos und Sympathie*, München, 1926; M. Laffranque, *Poseidonios, essai de mise au point*, Paris, 1964; G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, pp. 74—80. Pentru lucrarea sa *Despre Ocean*, vezi F. Schühlein, *Untersuchungen über des Poseidonios Schrift Περὶ ὠκεανῶν*, Erlangen, 1901; F. Jacoby, *Fr. Gr. Hist.*, 87.

chos, geograful Eratosthenes și dascălul stoic Poseidonios. Dintre aceștia, Hipparchos, abstract și ermetic, este mai puțin accesibil publicului larg și chiar oamenilor cultivați ca Strabon. Eratosthenes, prin problemele abordate, prin aspectele examinate, prin rezultatele obținute și consemnate, atinge punctul culminant al cunoștințelor de geografie matematică și fizică a epocii. Opera ilustrului savant din Alexandria apare ca cea mai cuprinzătoare, mai documentată și mai originală lucrare de geografie matematică din vremea sa și din multe secole ce i-au urmat. Strabon l-a studiat cu admirație, a împrumutat de la el masiv, dar el personal a preferat o altă cale mai accesibilă pregătirii sale mai mult umanistă decât matematică. Poseidonios, mai puțin original și mai puțin creator pe tărîmul geografiei și al științei în general, este un vulgarizator înăscut, prin care știința, de orice natură ar fi ea, devine accesibilă tuturor. Asemenea lui Platon și lui Aristotel, în care recunoaște pe dascălii săi, Poseidonios sistematizează și organizează cunoștințele, prezetîndu-le în formele cele mai potrivite pentru a reține atenția și pentru a se imprima în memorie. Gîndirea sa universală îmbracă într-o formă larg înțeleasă cele mai aride raționamente și cele mai abstracte calcule. Strabon nu seamănă nici cu acesta. El nu este preocupat să transmită cuceririle științifice ale altora, ci tinde spre o creație originală. Rămîne istoricul Polybios cu care Strabon are cele mai multe tangențe. Ambii mînuiesc mai greu raționamentele abstracte; amîndoi sînt mai puțin familiarizați cu demonstrațiile matematice; și unul și celălalt se arată mai puțin preocupați de procesele universului și mai indiferenți față de ipotezele astronomice și chiar geometrice. În schimb, simțul lor practic profund i-a călăuzit pe amîndoi spre cercetarea vieții concrete de pe insula terestră și le-a sugerat scopul pe care să-l urmărească creațiile lor: amîndoi au făurit opere pragmatice.

Din întregul examen al faptelor reiese că *Geografia* lui Strabon are o dublă valoare, atît ca lucrare de compilație cît și ca operă originală. Lucrările lui Eratosthenes și ale

lui Poseidonios s-au pierdut probabil pentru totdeauna. Geografia lui Strabon a rămas unica sursă din care azi se pot reconstitui nu numai ideile acestora, ci toate cunoştinţele ştiinţifice ale lumii antice din vremea lui Augustus. Dar meritul ei nu se rezumă la faptul de a fi salvat de la pieire cuceririle ştiinţifice ale generaţiilor anterioare. Pe temelia solidă a ştiinţelor exacte pusă de înaintaşi, Strabon, înclinat mai mult spre problemele economice şi sociale, a înălţat măreţul edificiu al geografiei umane.

CARTEA I

Primele două cărți ale Geografiei lui Strabon alcătuiesc preliminariile la întreaga operă sau, în expresia anticilor, acele Προλεγόμενα menite să familiarizeze pe cititor cu o serie de probleme de geografie generală. Diversele teme implicate sînt abordate cu prilejul unui expozeu lung și anevoios în care istoricul geografiei, schițat sumar și incomplet, se împletește cu critica precursorilor. La finele acestui examen critic, Strabon oferă o serie de noțiuni necesare pentru înțelegerea descrierii regionale care se desfășoară în următoarele cincisprezece cărți. În felul acesta, prolegomenele, după mărturia lui Strabon însuși, cuprind în fapt două introduceri: prima, de la începutul cărții I pînă la finele capitolului al patrulea din cartea a II-a, este rezervată precursorilor; a doua, de la începutul capitolului 5 al cărții a II-a pînă la sfîrșitul ei, conține concluziile autorului asupra discuțiilor precedente și planul general al operei sale.

Deoarece în *Studiul introductiv* am rezervat un capitol întreg (3) istoriei geografiei pe care am înfățișat-o prin prisma criticii lui Strabon, ne rezumăm să elucidăm în această notiță doar cîteva probleme asupra cărora autorul Geografiei străluie mai mult. Acestea gravitează în jurul lui Homer, a geografiei matematice și a geografiei fizice, care dezvăluie printre altele și limitele geografiei.

Apărarea lui Homer care ocupă o bună parte a cărții I și revine mereu în restul operei constituie ecoul unei vechi dispute dintre gramatici și filozofi, mai cu seamă din jurul bibliotecii din Alexandria în legătură cu valoarea științifică a datelor homerice. Încă de pe la sfîrșitul secolului al V-lea, cînd Methrodoros din Lampsacos a încercat să extragă doctrinele „fizice“ din alegoriile homerice, o serie de filozofi, filologi și gramatici din cursul epocilor următoare, antrenîndu-se în acest curent de interpretare homerică, s-au străduit să descopere sensul științific ascuns sub diversele exprimări figurate ale poemelor.

În timpurile mai apropiate de Strabon, disputa s-a angajat între stoicii lui Zenon, care credeau în atotștiința homerică, și Eratosthenes,

care reducea poezia în general și poemele homerice în special la un simplu divertisment pentru încântarea inimii. De la aceștia discuția a fost preluată de gramaticii Crates din Mallos și Aristarchos din Samothrake, șefii a două școli rivale, ceea ce a dat o mare amploare problemei. Crates, filozof stoic aflat în fruntea școlii din Pergam, susținea teza omniștiinței homerice. Acesta a împrumutat poetului Homer propria sa viziune asupra lumii populate pe care și-o imagina tăiată în două de ocean de la apus la răsărit, pe la ecuator, apoi în patru, de golfurile oceanului prelungite unul înspre miazăzi și altul spre miazănoapte. În consecință, el a interpretat călătoriile lui Odysseus și ale lui Menelaos potrivit cu această reprezentare a lumii pe care i-o atribuia lui Homer. Aristarchos din Samothrake, șeful bibliotecii din Alexandria, a refuzat, la fel ca Eratosthenes, orice valoare științifică poeziei homerice. Disputa a atras și marile personalități ale acelor vremuri, ca Hipparchos, Poseidonios și alții. Hipparchos, admirator al lui Crates, considera pe Homer părintele științei geografice, fără ca totuși să-i acorde o știință universală. Poseidonios apăra de asemenea pe Homer și credea în realitatea istorică a pelerinărilor eroilor acestuia. Dimpotrivă Apollodoros din Atena, elevul lui Aristarchos, ca și gramaticul Aristonicos, contemporan cu Strabon, fideli școlii din Alexandria, îmbrățișară teza ignoranței homerice, spre marea indignare a geografului nostru. Polybios, mai presus decât alții, s-a înscris pe linia unei interpretări care-l satisfăcea întru totul pe Strabon; el susținea că există un simbul de adevăr istoric ca punct de plecare al poemelor homerice și acesta a fost îmbrăcat apoi în fabulația poetică; de aceea el recomandă ca în tot cursul poemelor să se distingă fondul real de născocirea poetică. De reținut faptul că atât susținătorii atotștiinței homerice cât și detractorii ei erau deopotrivă de mari admiratori ai poeziei homerice.

A doua mare problemă dezbătută în preliminarii este geografia matematică, reprezentată în esență de opera lui Eratosthenes.

Postulatele fundamentale ale geografiei matematice, procurate de fizică, sînt: forma sferică a pămîntului cu cerul împreună, avînd același centru, și mișcarea circulară a cerului împreună cu stelele fixe (II, 5, 2).

Temele fundamentale ale acestei discipline sînt climatele sau distanțele latitudinale, cîrcumferința terestră și harta lumii populate.

Observațiile astronomice care au sesizat deplasarea soarelui pe ecliptică, au fixat ecuatorul și tropicele cerești și au determinat durata și succesiunea anotimpurilor. Calculul eclipselor a servit la determinarea longitudinilor. Raportul umbrei la gnomon, durata celei mai lungi zile, calota de stele circumpolare care ating orizontul, înălțimea polului deasupra orizontului servesc la fixarea latitudinilor. Pe baza acestor puncte de reper se fixează tabloul climatelor sau al latitudinilor indispensabil în studiul geografiei. Un astfel de tablou a fost întocmit parțial și de Strabon la sfârșitul preliminarilor.

Pentru că liniile paralele și meridianele de pe bolta cerească se reflectă exact pe sfera pământului, geometrii se servesc de instrumentele și metodele astronomiei pentru a determina circumferința terestră. Pe vremea lui Strabon și încă multă vreme după el, calculul lui Eratosthenes s-a bucurat de cea mai mare autoritate. Cu ajutorul gnomonului, învățatul alexandrin a stabilit drept a 50-a parte din circumferința terestră distanța dintre latitudinea Syenei (azi Assuan), situată, după afirmația lui Strabon (XVII, 1, 48), sub tropic, și Alexandria, ambele fiind considerate pe atunci aproape pe același meridian. Evaluând această distanță la 5000 de stadii, circumferința terestră însuma 250 000 de stadii. De fapt Eratosthenes, pentru a obține multiplul lui 60 (potrivit diviziunii ecuatorului prin meridianele) dă cifra 252 000 de stadii. Deși calculul lui Eratosthenes s-a bucurat de mult credit, antichitatea dispunea și de alte ipoteze. Astfel, cu mult înaintea savantului alexandrin, Aristotel a evaluat această circumferință la 400 000 de stadii, apoi Archimedes la 300 000. Poseidonios însuși a propus două cifre pentru același obiectiv: 240 000 de stadii sau 180 000. Problema rămânea deci deschisă. Strabon preferă calculul lui Eratosthenes deoarece era mai larg acceptat.

Pe temeiul datelor astronomice și geometrice geografii fixează harta lumii populate. Reprezentarea ei pe un glob ca cel construit de Crates (II, 5, 10) este mai exactă, dar mai incomodă de aceea se recurge la transcrierea ei pe o suprafață plană. Pe această hartă se trasează liniile latitudinale în nordul și în sudul paralelei fundamentale din Rodos, 36°N, și liniile longitudinale raportate la meridianul central din Rodos; apoi se delimitează hotarele insulei terestre ce ia forma unei chlamyde (sau mantii macedonene) (II, 5, 6). Potrivit părerilor lui Strabon, insula terestră este situată în întregime în emisfera nordică; ea este

cuprinsă între meridianul Promontoriului Sacru (azi capul S. Vincențiu din Spania) în vest, și meridianul ce trece pe la capătul dinspre oceanul oriental al lanțului munților Taurus (Imaos-Himalaia) în est, între paralela Cinnamomophorei, adică a ținutului producător de scorțișoară (azi coasta Somalis) în sud, și paralela Iernei (azi Irlanda) în nord. Acestea sînt marginile lumii populate admise și de Polybios și de Poseidonios. Pytheas și Eratosthenes lărgesc granițele ei spre nord pînă la paralela Thulei (probabil Islanda), ceea ce corespunde cercului polar de nord. În aceeași ordine de idei, Strabon consemnează fără să adopte ideea existenței unei lumi populate sub ecuator ca ipoteză susținută de Eratosthenes, Polybios și Poseidonios (vezi II, 3, 2; II, 5, 34), de asemenea, ideea celor patru lumi populate situate simetric în zona temperată din fiecare pătrar al globului pămîntesc, ipoteză lansată de Crates (I, 2, 24; I, 4, 6). Strabon se abține să îmbrățișeze aceste presupuneri, motivînd că geograful are menirea să elucideze numai partea populată și cunoscută a sferei terestre; regiunile ei ne-loucite din pricina excesului de căldură și de frig sau neexplorate cad în afara preocupărilor lui.

Geografia fizică avea ca reprezentanți de seamă pe Poseidonios și pe Athenodoros (II, 3, 12; II, 3, 6); Eratosthenes însuși a rezervat problemelor de fizică o bună parte din cartea a II-a a Geografiei sale. Acești învățați recurg, la rîndul lor, la ipotezele fizicienilor, cum a fost Xanthos din Lydia (I, 3, 4) acest contemporan al lui Herodot și autor al unei opere Lydiaca, și poate și Aristotel, au avansat ipoteza unor lungi perioade de secetă care au făcut să scadă nivelul mărilor și să se retragă apele de pe multe terenuri acoperite anterior. Un alt fizician, Straton (I, 3, 4), a presupus că Pontul Euxin și Mediterana au fost la origine mări închise, dar aluviunile și debitul fluviilor care se varsă în ele au ridicat fundul mării, și, în consecință, și nivelul apelor, care s-au revărsat mai întîi din Pont în Mediterana, apoi din aceasta în Oceanul Exterior, provocînd ruperea istmurilor de la Bizanț și de la Coloanele lui Heracles. Această teorie adoptată de Eratosthenes este respinsă de Strabon care preferă, împreună cu Poseidonios, ipoteza cutremurelor, vulcanismului, a ridicărilor de teren, drept cauză a acestor fenomene (I, 3, 10; I, 3, 16; II, 3, 6). În special în domeniul fenomenelor vulcanice, Poseidonios a excelat. El se sprijină în această

privință pe teoriile lui Aristotel și Theophrast și pe exemplele furnizate, printre alții, de Demetrios din Skepsis, Democles din Pygela și Demetrios din Callatis.¹

O altă temă a geografiei fizice o constituie mările pentru a căror aprofundare Strabon recomandă cititorului pe Poseidonios și Athenorodos (I, 1, 9; I, 3, 12). Eratosthenes, de asemenea, a dat o explicație științifică acestui fenomen pe care îl leagă de revoluția lunii în mișcarea sa diurnă (I, 3, 11). Hipparchos, combătând ipoteza continuității apelor oceanului (I, 1, 9), se sprijină pe explicația marelor dată de Seleucos din Babilon (secolul al II-lea î.e.n.) care, la rândul său, a observat fenomenul în Marea Erythraea, unde se comporta diferit decât în apusul Europei.

În sfârșit, curenții din strîmtori constituie un alt fenomen care interesează geografia fizică. Eratosthenes îi explică prin denivelarea produsă de marea de cele două părți ale strîmtorii (I, 3, 11). Strabon, probabil după Poseidonios, nu admite existența unei diferențe de nivel în strîmtori (II, 3, 8) și invocă în sprijin legea lui Archimedes care spune că orice lichid în echilibru ia forma unei sfere care are același centru ca pămîntul (I, 3, 11).

Pe parcursul examinării acestor probleme, Strabon, în repetate rînduri, face distincție între domeniul geografiei și cel al științelor „matematice” sau exacte, cum sînt astronomia, geometria, fizica. În primul rînd, geografia, chiar în partea sa matematică, nu poate oferi, în condițiile din vremea aceea, decât date aproximative. De aceea Strabon îl dezaprobă pe Hipparchos în critica sa prea riguros geometrică făcută datelor lui Eratosthenes exprimate în termeni geografici (II, 1, 23). Apoi, în vreme ce științele exacte, cum este de pildă astronomia, determină legi universal valabile, geografia definește legi și reguli limitate la lumea noastră populată (II, 5, 34; I, 4, 6).

¹ Demetrios din Skepsis în Troada (secolul al II-lea î.e.n.), autorul unui Comentariu în 30 de cărți asupra Catalogului vaselor troiene, vezi R. Gaede, *Demetrii Scepsii quae supersunt*, Greifswald, 1880, Democles din Pygela (secolul V—IV. î.e.n.); Demetrios din Callatis (secolul al II-lea î.e.n.) a scris 20 de cărți asupra Asiei și a Europei, vezi F. Jacoby, *F. Gr. Hist.*, 85.

Pentru redactarea preliminarilor, Strabon a avut la dispoziția sa câteva lucrări fundamentale pe care le citează și le examinează în detaliu. Acestea sînt în primul rînd Geografia lui Eratosthenes, Comentariul contra lui Eratosthenes al lui Hipparchos, lucrările *Despre Ocean* și *Istoriile* lui Poseidonios, *Descrierea Europei* în cartea a XXXIV-a a *Istoriilor* lui Polybios. Pentru probleme mai restrînse, Strabon a consultat *Catalogul corăbiilor* lui Apollodoros, *Catalogul troienilor* al lui Demetrius din Skepsis, *Comentariul asupra Odiseiei* al lui Aristonicos, lucrarea *Despre Ocean* a lui Athenodoros.

Prin intermediul acestor autori, Strabon a cunoscut și a utilizat și lucrările altora pe care îi citează. Astfel prin Eratosthenes, autorul Geografiei a beneficiat de informațiile lui Timosthenes din Rodos, ale lui Deimachos, Megasthenes, Onesicritos, Patrocles; prin Polybios și prin Hipparchos a cunoscut ideile lui Pytheas; prin Poseidonios sau poate prin Aristonicos îl citează pe Crates și pe Aristarchos; prin Poseidonios și Hipparchos a obținut informațiile lui Seleucos din Babilon; prin Poseidonios și mai ales prin Eratosthenes, s-a edificat asupra datelor furnizate de Xanthos și Straton. Toate aceste filiere sînt însă simple supoziții, care nu exclud posibilitatea cunoașterii directe, cel puțin în cazul unora din aceste izvoare presupuse de mîna a doua.

Data redactării prolegomenelor este greu de precizat. Strabon menționează în cursul lor două evenimente care nu pot servi însă ca punct de reper, fiind mult prea imprecise. Acestea sînt informația despre aspectul Libyei primită de Strabon de la proconsulul Africei Cn. Piso (II, 5, 33) și campaniile romanilor pînă la Elba (I, 2, 1). În primul caz nu se poate preciza dacă Strabon l-a întîlnit pe Piso la Roma, sau poate în Syria, unde acesta a fost legatus în anul 17 e.n. În cel de al doilea, dificultatea rezidă în faptul că romanii au făcut mai multe expediții pînă la Elba și la date diferite (între 9 î.e.n. — 16 e.n.). S-au exprimat păreri că preliminarile au fost redactate după încheierea descrierii regionale sau cel puțin că ele au fost revizuite la urmă, după ce a fost elaborată în întregime Geografia, ceea ce ar însemna cu aproximație anul 17 e.n.

Ultima parte a acestei notițe o consacram citorva lămuriri privind stadiasmul, traducerea numelor proprii și bibliografia.

Majoritatea distanțelor semnalate în cursul Geografiei sînt exprimate la Strabon în stadii. Transpunerea lor în unitățile noastre de măsură ridică probleme, deoarece valoarea stadiului variază de la un scriitor la altul, ba chiar la același autor. Astfel, pentru Eratosthenes, stadiul valorează 300 de coți egipteni, ceea ce înseamnă 157,5 m. Același Eratosthenes, de data aceasta în acord cu Hipparchos, folosește și stadiul de 158,7 m mai ales în calculul circumferinței terestre. Stadiul lui Polybios valorează 177,7 m, iar al lui Poseidonios, 222,2 m. Stadiul roman, cel mai larg utilizat în epoca lui Strabon, este de 185 m. Dificultatea conversiunii rezidă în faptul că Strabon împrumută stadiile de la diverși autori fără să le unifice și fără să semnaleze despre a cui măsurătoare este vorba. De aceea, aflîndu-ne în imposibilitatea de a cunoaște exact valoarea stadiului din fiecare pasaj, am generalizat stadiul de 185 m, ca fiind cel mai obișnuit, pentru a da totuși o idee aproximativă asupra distanțelor în discuție. Cel interesat poate să refacă socoteala după indicațiile de mai sus, pentru a obține echivalentul cel mai exact din fiecare pasaj.

Transcrierea numelor proprii ridică de asemenea suficiente dificultăți. În general am dat terminație românească numelor de popoare, fiind forme adjectivale, cît și numelor de persoane cunoscute la noi; am păstrat pe cît posibil forma greacă în rest, cu excepția numelor latine pe care le-am transcris ca atare. Numai că gradul de cunoaștere a unor nume este un criteriu foarte arbitrar. Neajunsul este suplinit de indicele de la finele volumului care comportă atît forma din traducere cît și originalul grec.

Fragmentele de bază au fost citate astfel: din Eratosthenes, H. Berger, *Die Geographischen Fragmente des Eratosthenes*, Leipzig, 1880; din Hipparchos, H. Berger, *Die geographischen Fragmente des Hipparch*, Leipzig, 1869 și D. R. Dicks, *The Geographical Fragments of Hipparchus*, Londra, 1960; Poseidonios, Apollodoros și alți istorici, după F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker*, Berlin, 1926; Pytheas, după H. J. Mette, *Pytheas von Massalia*, Berlin, 1952; Crates, după H. J. Mette, *Sphairopoia*, München, 1936; Demetrios din

Skepsis, după R. Gaede, *Demetrii Scepsii quae supersunt*, Greifswald, 1880; filozofii presocratici, după H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker* (V S), Berlin 1922, sau F. Wehrli, *Die Schule des Aristoteles*, Bâle, 1944, sau după J. von Arnim, *Stoicorum Veterum Fragmenta*; (S V F) 3 vol., Leipzig, 1903—1905.²

² Pentru o mai bună înțelegere a problemelor tratate în Prolegomene, de mare utilitate sînt: H. Berger, *Geschichte der wissenschaftlichen Erdkunde der Griechen*, ed. 2, Leipzig, 1903; P. Brunet și A. Mieli, *Histoire des sciences*, Antiquité, Paris, 1935; A. Raymond, *Histoire des sciences exactes et naturelles, dans l'antiquité*, ed. 2, Paris, 1955; P. Tannery, *Recherches sur l'histoire de l'astronomie ancienne*, Paris, 1893; H. F. Tozer, *A History of Ancient Geography*, ed. 2, Cambridge, 1935. Lucrări speciale asupra lui Strabon: G. Aujac, *Strabon et la science de son temps, les sciences du monde*, Paris, 1966; M. Dubois, *Examen de la Geographie de Strabon*, Paris, 1891.

Geografia nu se află în afara filozofiei. Este limpede că și Homer s-a slujit de ea pretutindeni în poemele sale. Cei care au folosit-o mai întâi au lăsat în urma lor compoziții pline de lacune și de incoerențe, precum și cu greșeli, cu denaturări și contradicții. Probe și demonstrații că o astfel de părere a autorului este corectă. Expuneri sumare care înfățișează pe scurt dispoziția generală a lumii locuite. Garanția dovezilor probabile și sigure că în multe părți pământul și marea s-au deplasat și și-au schimbat între ele locurile.

CAPITOLUL I

1 Socotim că, dacă intră în atribuțiile filozofului vreo altă disciplină, atunci negreșit în sarcina lui cade și geografia, pe care ne-am propus acum s-o cercetăm. Multe fapte dovedesc că nu judecăm greșit. În primul rând, cei care s-au încumetat să facă primii pași pe tărîmul geografiei au fost unii ca Homer și Anaximandros din Milet¹, apoi Hecataios², compatriotul acestuia din urmă — după cîte afirmă și Eratosthenes³ — de asemenea Democrit⁴, Eudoxos⁵, Dicaiarchos⁶, Ephoros⁷ și mulți alții; ba încă și urmașii acestora, Eratosthenes, Polybios⁸ și Poseidonios⁹, toți filozofi. De altfel, cunoștințele numeroase, care, singure, pot făuri o lucrare de acest fel, nu-i sînt date altcuiva decît aceluia care scrutează lucrurile divine și pe cele omenești, a căror cunoaștere este prin definiție filozofia. De asemenea, profitul atît de divers ce se poate trage din ea, deoarece privește atît viața politică și practica guvernării, cît și cunoașterea fenomenelor cerești și a viețuitoarelor de pe pământ și din mare, a plantelor, a roadelor și a

altor particularități câte se pot vedea în fiecare parte a lumii, reclamă pe același gen de bărbat în a cărui preocupare se află arta de a trăi și fericirea.

2 Reluând acum de la început, să examinăm rînd pe rînd cele spuse mai sus. În primul rînd, să arătăm că, pe bună dreptate, am socotit atît noi, cît și înaintașii noștri — printre care se numără și Hipparchos¹⁰ — că întemeietorul geografiei a fost Homer; acesta i-a întrecut pe toți, pe cei vechi și pe urmași, nu numai în măiestria poeziei, ci aproape și în cunoașterea vieții politice; pornind de la aceasta, interesul lui s-a îndreptat nu numai spre isprăvi ale armelor, ca să afle cît mai multe cu puțință și să le transmită urmașilor — ci și spre locuri, privite atît în individualitatea lor regională, cît și în raport cu ansamblul pămîntului populat și al mării. Altfel el nu ar fi ajuns pînă la hotarele uscatului, făcîndu-i ocolul cu povestirea.

3 În primul rînd, Homer a înfățișat pămîntul populat scaldat de jur împrejur de ocean. Cît privește regiunile lui, pe unele le-a pomenit numindu-le, în vreme ce la altele a făcut doar aluzie menționînd unele din semnele lor distinctive. Astfel, el a desemnat prin propriul lor nume Libya¹¹ și Etiopia¹², pe sidoni¹³ și pe erembi¹⁴ — acestora din urmă pe drept cuvînt li s-ar putea spune troglodiți arabi¹⁵; dar neamurile de la răsărit și de la asfințit le-a pomenit numai indirect (zicînd) că ele sînt udate de valurile oceanului, pentru că — zice Homer — din ocean răsare soarele și în el apune, la fel ca celelalte stele:

*Soarele — abia apucase pe cîmp să reverse lumina
Și să se înalțe în slavă din apele lui Okeanos
Line și-afunde¹⁶.*

Și în altă parte:

*Soarele — atunci luminos în Ocean asfințea, după dînsul
(Peste pămîntul mănós) se lăsă întunericul nopții¹⁷.*

și (în alt loc) adaugă că și astrele sînt udate de ocean¹⁸.

4 Homer apoi scoate în lumină bunăstarea oamenilor de la asfințit, cît și clima lor plăcută, deoarece a auzit, pesemne, vorbindu-se despre bogățiile Iberiei¹⁹, pentru care însuși Heracles²⁰ a pornit o expediție și, mai tîrziu, fenicienii²¹; aceștia au și pus stăpînire pe o bună parte a ei; pînă la urmă, au cucerit-o romanii²².

Într-adevăr, în acea parte a lumii se îngîănă adierile zefirului și pe acele meleaguri situează poetul Cîmpiile Elyzee²³, spre care spune că-l vor trimite zeii pe Menelaos: 3

*Trimis vei fi de zei la capătul lumii
Pe Cîmpii Elizei unde șade
Bălanul Radamante²⁴, unde omul
Trăiește mai fericit, că nu-i p'oaie
Și nici ninsoare nu-i, nici iarnă lungă,
Ci pururea suflare lină-adie
Din Ocean²⁵.*

5 Și tot acolo, la capătul dinspre asfințit al Mauritaniei²⁶, se află Insulele Fericitorilor, unde, de altfel, se găsesc și marginile apusene ale Iberiei. Numele însuși ne lămu-rește că și insulele au fost socotite fericite numai pentru că se învecinează cu acele locuri.

6 Homer mai adaugă că etiopienii sînt ultimii locui-tori spre ocean²⁷. Iată cum se exprimă (poetul) în legătură cu așezarea lor la capătul pămîntului:

*Etiopienii ce stau la capul lumii
Și-n două-s împărțiți²⁸*

fără să spună aberații „că-n două-s împărțiți“, așa cum se va adevăra din cele ce urmează. Cît despre situarea lor la ocean, iată-i versurile:

*Zeus de ieri a purces și s-a dus la ospete cu zeii
Spre-Okeanos, departe, la bunul popor etiopic²⁹.*

Iar despre faptul că și capătul dinspre miazănoapte al pământului este mărginit de ocean, Homer s-a pronunțat ocolit, vorbind despre Ursă astfel:

*Singură ea nu are parte de apele oceanului*³⁰.

Prin Ursă și prin Carul Mare Homer desemnează cercul polar. Într-alt chip el n-ar fi putut să afirme că, dintre atâtea stele care se rotesc pe aceeași boltă a cerului mereu la vedere, singură Ursă nu are parte de apele oceanului. În felul acesta, pe nedrept i se aduce poetului învinuirea de ignoranță sub pretextul că n-a cunoscut decât o singură Ursă în loc de două; negreșit, este puțin probabil ca pe vremea aceea să nu³¹ fi fost reperată constelația celeilalte Urse; dar locul ei pe cer a ajuns să fie cunoscut și la eleni abia de când fenicienii au desemnat-o cu numele și s-au orientat după ea în navigație, după cum și Cosița Berenicei³² și Canobos³³ și-au primit numele abia de ieri alaltăieri, deoarece mai sînt încă și astăzi multe stele fără nume, după cum susține Aratos. Deci nici Crates³⁴ nu scrie corect (cînd vrea să modifice versul astfel):

*Singur el e scutit de-a Oceanului baie*³⁵.

deoarece respinge o lecție care nu era de respins. Mai bine se exprimă Heraclit³⁶ și mai potrivit cu vorbele lui Homer, cînd numește Ursă cercul polar: „*Ursa este hotarul comun al Aurorii și al Serii și în fața Ursei este văzduhul etericului Zeus*“. Negreșit, cercul polar și nu Ursă este granița dintre asfințit și răsărit. Așadar Homer prin Ursă — pe care o numește și Carul Mare și despre care spune că pîndește Orionul³⁷ — desemnează cercul polar; pe de altă parte, vorbind de Ocean, în care și din care face (să aibă loc) apusul și răsăritul soarelui³⁸, el are în vedere de fapt orizontul. Iar cînd afirmă că Ursă se rotește în acele părți, fără a se împărtași din apele Oceanului, el știe, pe semne, că cel mai nordic punct al orizontului coincide cu cercul polar. Interpretînd acum textul poetului potrivit cu explicațiile de mai sus, trebuie să admitem mai întîi că

orizontul este punctul de pe pământ care se unește cu oceanul³⁹, apoi că cercul arctic (desemnat prin numele Arctos sau Ursă) este cercul care, în iluzia noastră optică, atinge pământul în punctul cel mai nordic al lumii populate; astfel că, după Homer, și această parte a pământului ar putea să fie udată de ocean. De asemenea, poetul a avut cunoștința în mod foarte precis despre oamenii cei mai depărtați înspre miazănoapte, pe care, ce-i drept, nu-i numește (căci nici pînă astăzi, ei nu au toți un nume generic) dar îi desemnează prin felul lor de viață, spunînd că sînt nomazi și „străluciți mulgători de iepe, băutori de lapte cu trai mizer”⁴⁰.

7 Homer mai arată, de altfel, că oceanul încinge pământul ca într-un inel, cînd pune pe Hera să vorbească așa:

*Pînă la hotarul pământului a toate hrănitor vreau să mă
duc spre vederea*

*Lui Okeanos, al zeilor tată*⁴¹,

ceea ce va să însemne că oceanul se îmbină cu toate marginile „pământului”, iar (aceste) margini sînt dispuse în formă de cerc. Și în episodul Hoplopeei⁴², poetul prezintă oceanul în formă de cerc în jurul marginilor scutului lui Ahile.

Aceeași rîvnă de a cunoaște explică și faptul că el nu a ignorat fenomenele de flux și de reflux ale Oceanului, dovadă că-l numește „oceanul, rîul vîrtelnic”⁴³, și (despre Charybda):

*De trei ori pe zi sloboade ea apa
Și de trei ori o înghite groaznic*⁴⁴.

Iar dacă de fapt (fenomenul) nu se întîmplă de trei ori, ci numai de două, fie că s-a înșelat în observația sa, fie că textul este corupt, intenția însă aceasta i-a fost. Și epitetul „cu apele line”⁴⁵ face o oarecare aluzie la flux, deoarece creșterea apelor este lină și nu tumultuoasă. Posei-

donios⁴⁶, dimpotrivă, presupune că Homer, vorbind de stînci cînd acoperite de ape, cînd dezvelite și numind oceanul fluviu⁴⁷, are de fapt în vedere curentul impetuos al oceanului cu prilejul fluxului. Primul argument este bun; cel de-al doilea nu are însă nici o noimă: căci creșterea fluxului nu seamănă de loc cu curentul unui fluviu, și cu atît mai puțin refluxul. Explicația lui Crates ne dezvăluie o latură întrucîtva mai vrednică de crezare; după el, Homer vorbește de „curent adînc” și de „curent invers” ca și de „fluviu”, cînd se referă la întregul ocean⁴⁸. Numai că Homer numește *fluviu* și *curs de fluviu* și o parte a oceanului, deci nu numai oceanul întreg, ci numai o porțiune a lui, în versurile ce urmează:

*Cînd de pe rîul Ocean cu vasul trecurăm
Pe valurile mării larg deschise*⁴⁹.

5 Aici, Homer nu se referă la întregul ocean, ci numai la fluviul care își are cursul în ocean și este o parte a oceanului. Despre acest fluviu Crates zice că ar fi un fel de estuar sau de golf care se întinde de la tropicul de iarnă pînă la aurora australă⁵⁰. Într-adevăr, dacă vreun vas ar ieși din acest estaur, el ar putea să se afle încă în ocean; dar dacă ar părăsi în întregime oceanul, ar fi cu neputință ca el să se mai găsească în ocean. Iată vorbele lui Homer: „*părăsi cursul oceanului*, ajunse pe valurile mării”, iar marea nu este alta decît oceanul. Așadar, dacă se dă o altă interpretare pasajului, se ajunge la expresia absurdă „ieșind din ocean, a intrat în ocean”. Dar toate acestea merită o discuție mult mai amplă.

8 Faptul că lumea locuită este o insulă trebuie dedus, în primul rînd, din mărturia simțurilor și din experiență, pentru că pretutindeni unde oamenii au avut vreodată putința să atingă capătul pămîntului, ei au dat de mare, pe care noi o numim ocean. Iar acolo unde acest lucru nu a putut fi probat cu simțurile, dovada o face rațiunea. Într-adevăr, în jurul coastei de răsărit a pămîntului, locuită

de indieni, și a coastei de asfințit, populată de iberi și mauritani, ocolul cu vasele s-a făcut pînă departe, atît spre miazăzi cît și spre miazănoapte. Restul intervalului care a rămas pînă astăzi neparcurs pe apă, din pricină că niciodată nu s-au întîlnit vase care ocolesc uscatul pe partea potrivnică nouă, (acest spațiu) nu este întins, dacă-l judecăm după distanțele paralele străbătute de noi⁵¹. Așa stînd lucrurile, nu pare adevărat ca Oceanul Atlantic să fie o mare cu două alpii despărțite prin istmuri⁵² atît de strîmte încît să împiedice circulația vaselor de jur împrejurul uscatului, ci mai degrabă apele lui sînt confluențe și continui. Într-adevăr, navigatorii care s-au încumetat să pornească o călătorie în jurul pămîntului, iar apoi s-au întors din drum, nu spun că i-a împiedicat vreun tărîm al uscatului, care le-a apărut în cale și le-a închis trecerea, ci numai lipsa de provizii și teama necunoscutului și a pustietății, drumul fiind pe mai departe maritim. Această stare de lucruri se potrivește în mai mare măsură cu regimul oceanic al fluxului și al refluxului: într-adevăr, pretutindeni, prefacerile care au loc cu prilejul creșterii apelor, cît și cu scăderea lor, se vădesc aceleași, sau cu deosebiri mici, ca și cum mișcarea a fost produsă de o singură mare și datorită aceleiași pricini⁵³.

9 Hipparchos⁵⁴ nu merită încredere cînd respinge această opinie⁵⁵, susținînd, pe de o parte, că regimul oceanului nu este pretutindeni uniform și, pe de alta, că, și de s-ar admite acest lucru, n-ar rezulta neapărat că Oceanul Atlantic formează o singură albie continuă, de formă circulară. Pentru afirmația că oceanul nu are peste tot același regim, el ia drept sprijin mărturia lui Seleucos din Babylon⁵⁶. Noi însă, în bună parte, referim discuția despre ocean și despre marea la Poseidonios⁵⁷ și la Athenodoros⁵⁸, care au dobîndit o deosebită măiestrie în studiul acestor fenomene. Pentru chestiunea pusă acum în discuție, noi ne mărginim doar la afirmația că e mai verosimil să admitem uniformitatea fenomenelor oceanului, dacă ținem seama de faptul

că, pe măsură ce umiditatea răspîndită în jurul pămîntului va fi mai mare, cu atît corpurile cereşti vor putea fi mai bine susţinute de vaporii emanaţi din ocean⁵⁹.

10 Mai departe, aşa cum poetul cunoaşte şi enunţă răs-picat marginile şi rotocolul lumii populate, tot astfel procedează şi cu Marea Interioară⁶⁰. Într-adevăr, această mare, începînd de la Coloanele lui Heracles, este împrejmuită de Libya, Egipt şi de Fenicia, în continuare, de ţarmul care ocoleşte Ciprul, apoi de solymi, de lycieni⁶¹ şi de carieni⁶², iar dincolo de aceştia, de ţarmul dintre Mycale şi Troada⁶³ împreună cu insulele din faţa lui. Pe toate aceste locuri, Homer le pomeneşte şi, în continuare, pe cele din împrejurimile Propontidei şi ale Pontului Euxin pînă în Colchida⁶⁴, la limita expediţiei lui Iason. Ba şi Bosforul Cimmerian⁶⁵ l-a cunoscut, avînd ştiinţă de cim-merieni. De bună seamă, el n-ar fi cunoscut numele cim-merienilor, dacă n-ar fi avut ştire despre ei, care pe vremea sa, ori cu puţin înainte⁶⁶, au parcurs întregul teritoriu din Bosfor pînă în Ionia⁶⁷. Într-adevăr, Homer la ei se referă cînd descrie climatul posomorît al ţinuturilor acestora.

*Cimmerienii învăluiţi în ceaţă şi-ntuneric
Că-n veci nu-i vede luminosul soare,
Ci beznă urgisită-i cotropeşte⁶⁸.*

Homer cunoaşte şi Istrul, de vreme ce pomeneşte pe mysieni⁶⁹, o seminţie tracă aşezată pe malurile lui. Ba el are ştire şi de ţarmul mării din continuare aparţinînd Traciei⁷⁰, pînă la Peneu⁷¹, de vreme ce menţionează pe peoni⁷², muntele Athos⁷³, râul Axios⁷⁴ şi insulele înşirate în faţa acestora. Urmează în continuare ţarmul Greciei pînă la thesproţi⁷⁵, pe care Homer îl pomeneşte în întregime. Chiar şi coastele Italiei le-a cunoscut, deoarece a desemnat pe nume Temesa⁷⁶ şi pe şikeli⁷⁷; la fel, el vorbeşte şi despre coastele Iberiei şi de bunăstarea oamenilor de acolo, lucruri despre care am vorbit de curînd⁷⁸. Iar

dacă uneori apar la Homer unele lacune, s-ar putea trece (ușor) cu vederea, pentru că, de fapt, geograful însuși lasă adesea la o parte din amănunte într-o descriere regională. Homer poate fi scuzat chiar dacă a împletit unele povești în narațiunea sa care are valoarea informativă și instructivă, și negreșit nu trebuie să i se aducă imputări. Căci nu este adevărat, cum pretinde Eratosthenes, că orice poet are în vedere desfătarea și nu educația. Dimpotrivă, cei mai competenți autori care s-au pronunțat în legătură cu arta poetică spun că ea este începutul filozofiei. Dar asupra acestor aprecieri ale lui Eratosthenes vom reveni mai pe larg acolo unde va veni vorba iarăși despre poet.

11 Iar acum, în legătură cu socotirea lui Homer drept părinte al geografiei, să ne mulțumim cu cele spuse mai sus. E limpede că și urmașii lui au fost bărbați eminenti și deprinși cu filozofia. Printre aceștia, mai ales pe doi îi trece Eratosthenes în primele rânduri după Homer, pe Anaximandros, discipolul și compatriotul lui Thales⁷⁹, și pe Hecataios din Milet. Anaximandros a făurit cel dintâi o hartă geografică, iar Hecataios a lăsat un tratat de geografie, despre care se crede că-i aparține prin comparație cu restul operei sale.

12 Ideea că studiul geografiei are nevoie de multe cunoștințe au exprimat-o mulți (înaintea noastră). Bine precizează și Hipparchos, în criticile pe care le face lui Eratosthenes, că studiul geografiei, care prezintă interes pentru orice om, fie el simplu particular sau iubitor de știință, este cu neputință să-l îmbrățișezi, fără să știi mai întâi să determini fenomenele cerești și să calculezi eclipsele. De pildă, e cu neputință să afli dacă Alexandria⁸⁰ Egiptului este situată la mieznoapte sau la miezăzi de Babylon⁸¹, nici cu cât anume, fără cercetarea climei; de asemenea, în cazul determinării distanțelor relative spre est sau spre vest, acestea nu s-ar putea face cu precizie, fără o

comparație a eclipselor soarelui și ale lunii. Iată deci cele susținute de Hipparchos.

13 Toți cîți își iau sarcina să descrie particularitățile regionale trebuie să țină seama de fenomenele cerești și de geometrie, determinînd astfel figura, dimensiunile, distanțele relative, climatul acelor regiuni, cît și temperatura lor și, cu un cuvînt, condițiile atmosferice. De vreme ce și constructorul, cînd zidește o casă, și arhitectul, cînd pune temelii unei cetăți, va examina mai întîi toate aceste condiții, se poate oare dispensa de ele geograful care cercetează întreaga lume locuită? Dimpotrivă, lui îi revine această datorie cu atît mai mult, pentru că pe întinderi mici nu înseamnă mare deosebire a fi situat la miazănoapte sau la miazăzi, dar dacă avem în vedere întregul rotocol al lumii populate, Nordul va cuprinde regiunea ce se întinde pînă la marginile Scîției și ale Celției⁸², iar Sudul, ținuturile pînă la cei mai depărtați etiopieni; de bună seamă, aceste distanțe prezintă deosebiri uriașe. La fel, nu este tot una să locuiești la indieni sau la iberi. Într-adevăr, noi știm că primii dintre aceștia sînt așezați la capătul dinspre răsărit al pămîntului, iar ultimii, la marginile lui dinspre asfințit și, într-un anumit fel, unii la antipodul⁸³ celorlalți.

14 Cum toate aceste caracteristici izvorăsc din mișcarea soarelui și a celorlalte astre, cît și din tendința centripetă a corpurilor cerești, sîntem nevoiți să privim în sus spre cer și spre fenomenele cerești proprii fiecăreia din regiunile noastre; în acestea se vădesc deosebiri considerabile ale așezărilor de pe pămînt. Cine, așadar, explicînd caracteristicile regionale, ar putea să ne dea informații corecte și îndesulătoare, fără să se fi preocupat, măcar cît de puțin, de vreunul din aceste fenomene? Și, într-adevăr, dacă, datorită caracterului aparte al lucrării noastre, este cu neputință să se aprofundeze totul cu exactitate, deoarece este vorba mai mult de o lucrare politică, s-ar cuveni cel puțin să

o dezvoltăm atît cît să ofere unui cetățean preocupat de treburile publice puțința de a ne urmări.

15 Dar cel care și-a înălțat astfel gîndirea (spre bolta cerească), acela nu se va abține (să nu descrie) întregul pămînt. Într-adevăr, ar fi ridicol dacă cineva, în dorința de a înfățișa mai bine lumea populată, va îndrăzni să atingă problemele fenomenelor cerești și se va servi de ele în scop instructiv, dar nu se va preocupa de globul pămîntesc a cărui parte este lumea locuită, neinteresîndu-se nici de dimensiunile, nici de caracteristicile acestuia, în sfîrșit nici de situarea lui în ansamblul universului; de asemenea, nu se va preocupa, dacă se află oameni pe unul singur din tărîmurile lui, pe al nostru, sau pe mai multe și ce întindere au, și iarăși, nici cît este de mare partea nepopulată a pămîntului, care este înfățișarea ei și care cauza. Studiul geografiei apare deci într-o oarecare legătură cu cosmografia și cu geometria, deoarece geografia unește într-un singur tot fenomenele terestre cu cele cerești, devenite într-un fel domenii foarte apropiate, și nu într-atît de depărtate,

Cît este cerul de pămînt⁸⁴.

Să mai adăugăm apoi la aceste cunoștințe atît de diverse informații asupra celor de pe pămînt, asupra animalelor, a plantelor și a celorlalte produse, folositoare sau dăunătoare, cîte le cuprinde pămîntul și marea. Într-adevăr, în felul acesta va fi mult mai clar, cred, ceea ce afirm.

16 Că și folosul este mare pentru oricine posedă acest gen de informații se înțelege atît din mărturia celor vechi, cît și din propria judecată. Într-adevăr, poeții prezintă ca cei mai înțelepți eroi pe cei care au călătorit mult și au pribegit prin lume; ei pun mare preț pe faptul „de a fi văzut cetăți ale multor oameni și de a le fi cunoscut

ideile⁸⁵; astfel, Nestor⁸⁶ se făleşte că a trăit printre lapiți⁸⁷ pe care i-a vizitat la chemarea lor:

Din țara-mi

Cea de departe de tot; mă poftiseră ei de la sine⁸⁸

Și tot așa face Menelaos:

Intorcându-mă din pribegie

Din Chipros, din Fenicia, din Egipt,

Sosii la etiopi, la cei din Sidon

Și la erembi, și-n Libya, pe unde

Mielușeii se nasc cu cornițe⁸⁹.

adăugînd și o trăsătură proprie a ținutului din urmă,

9 *Și oile pe an de trei ori fată⁹⁰.*

Iar despre Theba Egiptului⁹¹, zice

Pe unde țărna darnică-n bucate

Dă din belșug roade bogate⁹²

și iarăși

Theba cu-o sută de porți⁹³, pe care bărbați două sute

Ies dintr-o dată cu cai, cu telegi osebit pe oricare⁹⁴.

Toate aceste descrieri sînt pregătiri temeinice în vederea formării unei judecăți înțelepte, (pentru că se sprijină pe) cunoașterea naturii unui ținut și a trăsăturilor particulare ale animalelor și ale plantelor lui; la acestea se mai poate adăuga și firea vietăților mării. Căci într-un anumit fel noi sîntem amfibii, fără să fim în mai mare măsură ființe de uscat decît de apă. Și, de bună seamă și Heracles, datorită experienței și cunoștințelor sale întinse, s-a numit

Viteazul marilor isprăvi⁹⁵.

Astfel, mărturia celor vechi, cît și dreapta judecată dovedesc cele spuse de noi la început⁹⁶. Credem că pentru proiectul nostru de față, o deosebită importanță prezintă acea afirmație, că geografia are în vedere mai cu seamă

viața politică. Într-adevăr, terenul acțiunilor omenești este pământul și marea unde locuim: pentru acțiuni mărunte, scenă mică, pentru acțiuni mari, mare scenă, cea mai mare fiind scena totală, pe care o numim îndeosebi „lumea locuită”⁹⁷, astfel că ea constituie terenul celor mai mărețe isprăvi. Cei mai mari conducători de oști sînt aceia care pot să stăpînească pământul și marea, adunînd neamuri și cetăți în același imperiu și sub una și aceeași formă de guvernămînt⁹⁸. E limpede, așadar, că geografia în întregimea sa, este orientată spre practica guvernamentală, deoarece ea distribuie continentele și mările pe unele în interiorul, pe altele în exteriorul întregii lumi populate. Iar această distincție este tocmai spre folosul acelorora pentru care contează ca diferență, dacă anumite locuri se află într-o situație sau în alta și dacă sînt cunoscute sau neexplorate încă. Într-adevăr, mai ușor vor lua în mîini cîrma unor regiuni acei care cunosc întinderea terenului, situația relativă a locului și toate particularitățile de climă și de sol ce le poate el prezenta.

Dar cum unii sînt stăpîni peste o parte a lumii, alții, peste altă parte, și pornesc din diferite patrii și împărății să ia în mîini situația și să-și întindă hotarele autorității, le este cu neputință atît lor, cît și geografilor, să cunoască toate ungherele pământului în aceeași măsură. Dimpotrivă, cunoștințele atît ale unora cît și ale altora se vădese mai mult sau mai puțin profunde. Într-adevăr, ar fi greu să fie deopotrivă elucidate toate părțile lumii locuite, doar dacă ea ar fi supusă în întregime unei singure domnii și ocîrmuirii, dar nici măcar atunci n-ar fi cunoscute în amănunt decît locurile mai apropiate. Și așa se și cuvine, ca ținuturile învecinate să fie descrise cu mai multe detalii, ca să poată fi (mai bine) cunoscute, deoarece și folosul lor este mai apropiat. Astfel, n-ar fi de loc de mirare dacă unul ar fi interesat să descrie țara indienilor, altul pe a etiopienilor, altul pe a elenilor și pe a romanilor. Căci, ce interes are geograful indienilor, ca

și starea lucrurilor din Beoția să o înfățișeze la fel ca Homer:

*Unii din Ilyria⁹⁹, alții erau din Aulida¹⁰⁰ stîncoasă
Din delurosul oraș Eteonos¹⁰¹, din Schoinos¹⁰² și Scolos¹⁰³*

Acestea ne privesc doar pe noi. În schimb, știrile despre indieni nu ne preocupă așa de în amănunt, pentru că nu ne îmboldește folosul lor. *Iar folosul este măsura supremă a unui astfel de studiu¹⁰⁴.*

17 Acest adevăr se vede limpede chiar în situații mărunte, așa cum se întâmplă, de pildă, la vânătoare. Căci, mai bun vânător va fi acela care cunoaște caracteristicile și întinderea pădurii. Și, în general, numai cine cunoaște locurile are putința să-și incartiruiască în bune condițiuni oștirea într-un anumit ținut, să întindă curse sau să călătorească pe acolo. Dar în situații importante este cu atât mai limpede acest adevăr, cu cât și beneficiile cunoașterii, ca și pierderile datorate ignoranței sînt mai mari. Într-adevăr, și flota lui Agamemnon¹⁰⁵, cînd a cotropit Mysia¹⁰⁶ luînd-o drept Troada, a făcut cale-ntoarsă în chip rușinos. Perșii și libyenii, presupunînd că strîmtorile sînt golfuri închise, au intrat în mari primejdii și au lăsat în urmă-le ca trofee ale neștiinței lor, perșii, mormîntul lui Salganeus¹⁰⁷, lîngă Euripul Chalcidic¹⁰⁸: — este vorba de acel Salganeus care a fost ucis de perși, sub acuzația de trădător, pentru că ar fi condus la pierzanie oștirea lor, de la țăr-murile golfului Maliac¹⁰⁹ pînă în Eurip —; libyenii, mormîntul lui Peloros¹¹⁰ care, la fel, și-a găsit moartea dintr-o pricină asemănătoare. Și pe vremea expediției lui Xerxes¹¹¹, Elada a fost plină de epave de nave; și (mai înainte) colonizarea eoliilor¹¹² și a ionienilor¹¹³ a provocat multe dezastre de acest fel. Tot astfel și izbînzile, cînd s-a consemnat vreo reușită, s-au înfăptuit mulțumită cunoașterii locurilor; așa, de pildă, în trecătorile de la Thermopile¹¹⁴ se spune că Ephialtes, arătîndu-le perșilor cărarea prin

munți, i-a făcut pe oamenii lui Leonidas¹¹⁵ să cadă în mâinile acestora și i-a introdus pe barbari dincoace de Porți. Dar, lăsând la o parte cele vechi, socot că actuala expediție a romanilor împotriva parților¹¹⁶ este destulă dovadă, precum și campania împotriva germanilor și a celților¹¹⁷, când barbarii, bizuindu-se pe strategia locurilor, luptau prin mlaștinile și pădurile lor nevătătorite și pustii și profitau de neștiința potrivnicilor, făcându-i să creadă că locurile învecinate se află undeva departe, și uneltind să le ascundă drumurile și mijloacele de aprovizionare cu hrană și cu alte provizii.

18 În general deci, așa după cum s-a arătat, geografia se adresează regimurilor guvernamentale și nevoilor acestora; ba încă și filozofia morală și politică privește în esență tot regimul guvernamental. Ceea ce dovedește acest lucru este faptul că noi distingem deosebirile dintre regimurile politice după tipul cîrmuirii lor, constatînd o formă de guvernămînt monarhică pe care o numim și regat, alta aristocratică, iar a treia, democrația¹¹⁸. La fel socotim același număr de regimuri politice, pe care le desemnăm cu aceleași nume ca și cum de la acele forme de guvernămînt își trag principiul existenței lor, cît și caracterul lor specific. Căci legea este deosebită după cum emană din autoritatea regelui, din autoritatea aristocrației sau din cea a poporului. Tipul și forma unui regim politic este legea. Din această cauză și dreptul l-au definit unii ca „interesul celui mai tare”¹¹⁹. Dacă, prin urmare, filozofia politică se adresează îndeosebi guvernatorilor și dacă și geografia răspunde nevoilor guvernării, se poate spune că geografia are un fel de superioritate [asupra altei științe], superioritate negreșit practică.

11

19 Cu toate acestea, geografia are și o parte teoretică de loc neglijabilă — fie de natură tehnică, matematică și fizică, fie izvorîită din istorie și din mituri care, de bună seamă, nu au nici o valoare practică. De pildă, descrierea

întâmplărilor legate de pribegia lui Odysseus, a lui Menelaos, a lui Iason ar părea să nu contribuie cu nimic la făurirea aceluia spirit prevăzător pe care îl caută omul practic, doar dacă nu se amestecă în poveste și pilde folosite în situații anevoioase. Cu toate acestea, o desfătare, nu dintre cele mai mărunte, ar dobândi acela care s-ar avînta prin locurile ce au zămislit miturile. Și, într-adevăr, oamenii puși pe isprăvi se interesează de ele, datorită celebrității lor și desfătărilor pe care o pricinuiesc, bineînțeles fără să zăbovească asupra lor prea multă vreme, deoarece toată strădania lor țintește, se pare, folosul. De aceea și geograful trebuie să se îngrijească de latura folosită a informațiilor sale mai mult decît de cea plăcută. Așa stau lucrurile și cu istoria, și cu matematicile, căci și din aceste discipline trebuie să se extragă mereu și de preferință partea folositoare și vrednică de crezare.

20 Se vede foarte bine, așa după cum am spus¹²⁰, că un astfel de plan al geografiei are nevoie de geometrie și de astronomie. Și acestea sînt într-adevăr indispensabile. Căci, configurația terenului, climatul, dimensiunile și celelalte aspecte legate de acestea e cu neputință să fie corect sesizate fără călăuză a acestor științe. Dar pentru că datele referitoare la măsurătorile întregului pămînt sînt prezentate în alte tratate, în lucrarea de față noi trebuie să le presupunem adevărate și să dăm crezare celor demonstrate acolo. Astfel, la temelia studiului nostru trebuie să punem presupunerea că universul este sferic și că tot sferică este și suprafața Pămîntului și, chiar înainte a acestor principii, tendința centripetă a corpurilor. Acestea sînt singurele adevăruri ce stau la îndemîna simțurilor și a noțiunilor comune și care, la nevoie, pot fi demonstrate în esență prin realități mărunte. Astfel, în privința sfericității Pămîntului, dovada indirectă o constituie căderea corpurilor spre centru, în general, și, în particular, legea care afirmă că fiecare corp înclină spre centrul său de gravitație¹²¹.

Proba directă o duc fenomenele mărilor și ale cerului. Căci despre ele și simțurile pot depune mărturie și judecata comună. Într-adevăr, pentru navigatori constituie o piedică serioasă curbura mării, întrucît cu luminile ochilor ei nu ating obiectele aflate la aceeași înălțime cu ochii lor, dar dacă sînt ridicate mai sus decît raza ochilor, ele sînt zărite chiar dacă se află la o distanță mai mare; tot astfel și dacă se înalță privirea, ea descoperă obiectele înainte vreme acoperite. Fapt pe care îl lămurește și poetul, pentru că o astfel de idee exprimă și versurile

*Săltat puțin pe-o creastă de talazuri,
C-o repede căutătură în față,
Văzu atunci apropiat pămîntul¹²².*

Iar celor care se apropie pe mare de țărîm, mereu și treptat, li se dezvăluie părțile dinspre uscat, iar locurile care au apărut la început joase se înalță din ce în ce mai mult. Mișcarea de rotație a corpurilor cerești se vede și altfel, dar și cu ajutorul cadranelor solare¹²³; pornind de la acestea, mintea însăși sugerează ideea că, dacă pămîntul și-ar avea rădăcinile înfipte în adîncul nesfîrșit¹²⁴, o astfel de rotație n-ar fi cu putință. Datele privitoare la climat¹²⁵ sînt prezentate amănunțit în tratatele despre poziția așezărilor omenești¹²⁶.

21 Pentru moment, așadar, trebuie să adoptăm fără ezitare cîteva noțiuni, și anume numai acelea care sînt folosite de cetățeanului luminat și comandantului de oști. Un astfel de om, pe de o parte, nu trebuie să nesocotească astronomia și poziția pămîntului în așa măsură încît, de se va nimeri vreodată pe meleaguri în care unele fenomene cerești se deosebesc mult de cele ale țării sale, să se tulbure și să rostească vorbe ca acestea:

*Iubiții mei tovarăși, noi nu mai știm, iată,
Intunericul nopții de unde se arată,
Nici ale-aurorii prea sfînte izvoare,*

*Nici unde apune luminătorul soare
Cînd telegarii săi pe sub pămînt coboară
Și nici de unde vine cînd se întoarce iară¹²⁷.*

13

Dar, pe de altă parte, nu este nevoie nici să se scruteze totul cu atîta minuțiozitate, încît să se cunoască pînă și cînd răsar și apun simultan corpurile cerești din fiecare loc și cînd ating concomitent meridianul ceresc, de asemenea înălțimea polilor și semnele cerești de la zenit și altele de acest fel care, la fiecare schimbare a orizontului și a cercului arctic, se prezintă diferit fie în aspectul lor exterior, fie în însăși natura lor¹²⁸. Ba chiar mai degrabă de unele lucruri de acest fel să nu se preocupe absolut de loc, în afară de cazul cînd ar face-o din pură speculație filozofică, iar altora să le dea crezare chiar dacă nu le întrezărește cauza. Căci cunoașterea cauzelor este de competența filozofului; omul preocupat de viața politică nu are răgazul de trebuință sau nu-l are mereu. Dar, bineînțeles, cititorul acestei lucrări nu trebuie să fie nici atît de simplu și de incult încît să nu fi văzut niciodată o sferă, nici cercuri circumscrise în ea, unele paralele, altele perpendiculare pe cele dintîi, altele oblice; nici să nu cunoască poziția tropicelor, a ecuatorului și a zodiacului¹²⁹, de-a lungul căruia soarele se rotește în drumul său încît produce deosebirile de climă și de vînturi. Căci numai cel care înțelege corect aceste fenomene și cele privitoare la orizonturi, la cercurile polare și cîte altele care se predau în faza elementară a matematicilor ar putea urmări într-un fel sau altul cele discutate de noi aici. Iar cel care nu știe ce este nici măcar o linie dreaptă sau o curbă, nici un cerc și nici o suprafață sferică sau plană, nici nu recunoaște pe cer cele șapte stele ale Ursei mari, nici vreo altă constelație asemănătoare, acela fie că nu are ce căuta într-o astfel de lucrare ca a noastră sau cel puțin nu imediat, ci numai după ce își va însuși mai întîi acele noțiuni preliminare fără de care nu este apt pentru geografie. Tot astfel și autorii care s-au ocupat de porturi și de așa-zisele

ocoluri¹³⁰ pe mare în jurul pământului fac o tratare incompletă, dacă nu introduc în descrierile lor cunoștințe științifice și date astronomice care se cuvine să fie luate în seamă în legătură cu acele probleme.

22 Într-un cuvânt, lucrarea de față trebuie să fie la îndemâna oricui, atât a celui preocupat de viața politică, cât și a unui simplu particular, la fel ca opera noastră de istorie, scrisă anterior. Iar aici, numim om politic, prin opoziție cu cel lipsit de învățătură, pe acela care și-a însușit studiile ciclului elementar¹³¹ și ale etapei numite obișnuit „educația liberală și filozofică”. Căci altfel, acela n-ar fi în stare să facă o critică corectă, nici să aducă laude potrivite, nici să aleagă întâmplările vrednice de pomenit, dacă nu l-au preocupat niciodată chestiunile de virtute și de înțelepciune, nici sistemele care se referă la ele.

23 De aceea noi, după ce am compus „Comentarii Istorică”¹³² folositoare — credem — pentru filozofia morală și politică, am luat hotărîrea să le completăm prin tratatul de față; căci și acesta are același plan și are în vedere pe aceiași bărbați, mai cu seamă pe cei sus puși; ba mai mult, așa cum în prima noastră lucrare sînt pomenite numai faptele oamenilor iluștri și viața lor, în vreme ce lucrurile mărunte și fără însemnătate sînt lăsate la o parte, tot astfel și în cea de față trebuie ca întâmplările mărunte și neînsemnate să le trecem cu vederea, dar să zăbovim asupra isprăvilor vestite și importante, cât și asupra aceloră în care există o fărîmă de folos, vrednică de pomenit și plăcută. După cum în făurirea unor lucrări gigantice¹³³ nu căutăm precizia în detaliu, ci ne interesăm mai mult de ansamblu, anume dacă întregul este reușit, tot astfel trebuie să procedăm și în aceste probleme, pentru că și lucrarea de față este un fel de colos, care oglindește lucrurile mari și întregul; în afară doar de cazul cînd vreun om, însetat de cunoștințe și pornit pe înfăptuiri, este interesat și de unele

14

din întâmplările mărunte. Dar în legătură cu afirmația că lucrarea de față este o strădanie și este de competența filozofului, să ne mulțumim cu cele spuse pînă aici.

CAPITOLUL II

1 În cazul că noi sîntem pe cale să prezentăm aceleași fapte pe care le-au istorisit mulți alții înaintea noastră, sarcina ce ne-am asumat-o încă nu este de disprețuit dacă se dovedește că noi nu am mers întru totul pe urmele lor. Socotim apoi că dacă unii autori au îndreptat un aspect al subiectului, iar alții, un alt aspect, neapărat au mai rămas părți netratate încă. Iar dacă în lucrarea noastră am putea aduce unele contribuții cît de mărunte, acest mic adaos ar constitui o justificare îndestulătoare a osteneții ce ne-am asumat. Într-adevăr, multe cunoștințe de acest fel le-a oferit contemporanilor împărăția romanilor și a parților, așa cum a oferit expediția lui Alexandru urmașilor ei cel puțin după cîte susține Eratosthenes. Alexandru ne-a descoperit¹³⁴ o mare parte din Asia, cît și toate regiunile de miazănoapte ale Europei pînă la Istru; romanii¹³⁵ au dezvăluit toate ținuturile apusene ale Europei pînă la Albis¹³⁶, fluviu care împarte Germania în două, precum și regiunile de dincolo de Istru pînă la Tyras¹³⁷. Iar meleagurile de dincolo de aceste ape, pînă la hotarele maeoților¹³⁸ și pînă la acel țarm al mării care se termină în Colchida¹³⁹, le-a făcut cunoscute Mithridates, denumit Eupator¹⁴⁰, și generalii săi. Parții¹⁴¹ ne-au înmulțit cunoștințele despre ținuturile Hyrcaniei¹⁴² și ale Bactrianei¹⁴³, cît și despre scitii așezați mai sus de acele locuri mai puțin cunoscute de premergători, astfel că avem ce spune mai mult decît înaintașii noștri¹⁴⁴. Dar acest lucru se va putea vedea mai cu seamă în criticile adresate precursorilor noștri, mai puțin în referințele la cei vechi, cît mai ales la urmașii lui Eratosthenes¹⁴⁵ și la Eratosthenes însuși. E drept că aceștia, cu cît au fost mai

învățați față de oamenii de rînd, cu atît sînt mai greu de combătut de urmași cînd afirmă ceva greșit. Iar dacă vom fi siliți pe alocuri să contrazicem pe acei a căror părere o îmbrățișăm în alte privințe întru totul, trebuie să avem iertare; într-adevăr, noi nu ne-am propus să-i contrazicem pe toți geografilor premergători, ci mai degrabă să trecem cu vederea peste mulți, mai ales peste acei care nu sînt vrednici de urmat, dar, dimpotrivă, să-i cîntărim cu judecata pe cei care știm că au scris cele mai multe lucruri corect. Nici nu merită osteneala să pornim dezbateri filozofice împotriva tuturor, dar împotriva lui Eratosthenes, Poseidonios, Hipparchos, Polybios și a altora de seama lor este o muncă frumoasă.

2 Se cuvine să începem examinarea cu Eratosthenes, avînd mereu în vedere criticile ce i le-a adus Hipparchos. Eratosthenes¹⁴⁶, negreșit, nu este atît de vulnerabil încît să se spună despre el că nici măcar Atena n-a văzut-o, cum încearcă Polemon¹⁴⁷ să insinueze; dar el nu merită nici o încredere atît de oarbă cum îi acordă unii, cu toate că, după propria sa mărturisire, el a fost în legătură cu foarte mulți oameni de vază. „Pe vremea aceea — afirmă el — s-au adunat ca niciodată, în aceeași incintă și într-unul și același oraș, filozofi vestiți, Ariston¹⁴⁸, Arkesilaos¹⁴⁹ și discipolii lor“. Dar, după credința mea, acest lucru încă nu este un motiv plauzibil, ci e nevoie de o judecată dreaptă în alegerea propriilor dascăli. El însă consideră pe Arkesilaos și pe Ariston corifei ai filozofilor care au fost în floare pe vremea sa; de mare trecere se bucură în ochii lui și Apelles¹⁵⁰ și Bion¹⁵¹; cît despre ultimul, susține că, pentru prima oară, acesta ar fi împodobit cu flori filozofia. În ciuda acestor laude, cineva se pare că a spus despre Bion, împreună cu poetul, următoarele

Ce fel printre zdrențe Bion [își arată]¹⁵².

Într-adevăr, chiar în aceste aprecieri, Eratosthenes dă dovadă de multă slăbiciune în judecata sa. Căci, deși l-a

cunoscut la Atena pe Zenon din Kition¹⁵³, el nu pomenește pe nici unul dintre continuatorii acestuia, dar despre potrivnicii lui, care n-au lăsat nici un urmaș, tocmai despre ei afirmă că au fost în floare pe vremea aceea. Edificațiile în acest sens sînt și tratatul său *Despre bunuri*, precum și *Exercițiile oratorice* și alte lucrări de acest gen; căci el stă în cumpănă între cel care vrea să îmbrățișeze filozofia și cel care nu îndrăznește să se dăruiască cu totul ei, ci se angajează numai în măsura de a salva aparențele sau poate cu dorința de a-și făuri din celelalte discipline circulare¹⁵⁴ un divertisment ca o distracție sau joacă. Într-un anumit fel, așa privește el și celelalte domenii. Dar să trecem peste acelea.

Pentru moment, să ne apucăm, pe cît ne stă în putință, să corectăm Geografia lui Eratosthenes și, în primul rînd, acea temă pe care am părăsit-o cu puțin mai sus.

3 Eratosthenes zicea¹⁵⁵ așadar, că poetul are în vedere desfătarea sufletului și nu instruirea. Cei vechi susțin, tocmai dimpotrivă, că poezia¹⁵⁶ este într-un anumit fel prima treaptă a filozofiei care ne introduce din copilărie în viață și care ne învață în chip plăcut tot ce privește moravurile, sentimentele și acțiunile omului¹⁵⁷. Iar ai noștri¹⁵⁸ spun că numai înțeleptul este poet. De aceea, cetățile elenilor își educă copiii mai întîi în ale poeziei, fără îndoială nu pentru simpla desfătare a inimii, ci pentru a-i face cuminiți. Și muzicienii cînd învață pe alții să pună în vibrație o coardă, să cînte din liră și din flaut, își revendică aceeași virtute, pretinzînd că ei educă și îndreaptă moravurile. Acestea pot fi auzite vorbindu-se nu numai la pitagoreici¹⁵⁹, ci și Aristoxenos¹⁶⁰ se pronunță la fel. Și Homer i-a numit pe aezi supraveghetori ai cumineniei, ca de pildă pe paznicul Clytemnestrei:

„pe care-Atrid

Plecînd la Troia, dinadins îl puse

*Să-i străjuie nevasta*¹⁶¹.

Și Egist¹⁶² nu s-a bucurat de ea pînă ce

[Egist] pe cîntăreț îl duce

Intr-un ostrov pustiu și-l lasă-acolo

Apoi, voios că se-nvoui cu dînsa,

O ia cu sine acasă¹⁶³

În afară de acestea, Eratosthenes¹⁶⁴ se contrazice pe sine însuși, pentru că puțin mai înainte de a-și arăta această părere, chiar la începutul tratării problemelor de geografie, afirmă că toți se străduiesc să-și etaleze cu tot dinadinsul cunoștințelor lor geografice. Astfel, de pildă Homer a introdus în poezia sa știrile pe care le-a aflat despre etiopieni și despre locuitorii Egiptului și ai Libyei; cît privește Elada și regiunile învecinate cu ea, el s-a lăsat antrenat în amănunte excesive, pomenind de Thisbe¹⁶⁵, bogată-n porumb¹⁶⁶, despre Haliartul ierbos¹⁶⁷, despre Anthedon¹⁶⁸, orașul de lîngă hotare, despre Lilaia¹⁶⁹, de la izvoarele Kephisului¹⁷⁰, fără să-i scope vreun epitet în van. Dar oare cine face astfel de precizări seamănă cu unul care urmărește desfătarea sau cu cel care instruește? Pe Zeus, într-adevăr în privința acestor epitete, el s-a comportat ca cel din urmă, dar descrierile regiunilor aflate în afara putinței noastre de a le verifica cu simțurile, atît Homer cît și alții le-au încărcat cu miracolele mitologiei. În acest caz, Eratosthenes ar fi trebuit să spună că orice poet are în vedere în unele privințe desfătarea, în altele, instruirea. El însă susține¹⁷¹ cu tărie că [acesta urmărește] numai să captiveze¹⁷², nu și să educe. Mai mult decît atît, el se întrebă, în ce măsură ajută la valoarea poetului cunoștințele topografice, sau de strategie, de agricultură, de retorică sau din alte domenii, pe care unii¹⁷³ au vrut să i le atribuie lui Homer cu tot dinadinsul. Într-adevăr, a căuta să-l înzestrezi pe poet cu toate cunoștințele înseamnă a întrece cu totul măsura; cel care i-ar revendica poetului tot soiul de cunoștințe teoretice sau practice, acela ar semăna — susține Hipparchos¹⁷⁴ — cu cel care ar susține că o ramură de măslin¹⁷⁵ din Attica poartă mere și

17

pere, ceea ce este cu neputință. Această observație, o Eratosthenes, ai făcut-o bine: incorect însă pe celelalte, când fi tăgăduiești poetului acea cunoaștere adâncă a lucrurilor și când numești poezia o babă bună doar să spună povești, căreia, zici¹⁷⁶, i s-a îngăduit să născocoască tot ce i se năzare ei nimerit pentru desfătarea inimii. Oare, într-adevăr, audierea poezilor nu contribuie la dobândirea virtuții? Mă refer la faptul de-a avea experiența multor locuri, de-a fi priceput în treburile militare, în agricultură sau în retorică, însușiri pe care le formează, negreșit, audierea poezilor.

4 Cu toate aceste cunoștințe l-a copleșit poetul pe Odysseus pe care îl înzestrea cu toate virtuțile¹⁷⁷ mai presus de toți ceilalți eroi ai săi. Iată ce spune despre el:

*Și cunosc pe drumul lui tot felul
De oameni, de orașe și de datini*¹⁷⁸.

El este acela care-i

*Mare la sfatu-nțelept și la măiestrii de tot felul*¹⁷⁹.

El este acela pe care-l numește mereu „distrugătorul cetății” și „cuceritorul Ilionului”¹⁸⁰.

*Pentru a sale sfaturi, povești și iscusință
Néintrecută*¹⁸¹
*Dacă-nsoți-mă-va el, prin foc și potop de vom trece,
Teferi venim înapoi [că-i prea cumpănit și cuminte]*¹⁸².

zice despre el Diomedes¹⁸³. Odysseus se laudă cu cunoștințele în agricultură; în legătură cu cositul, iată ce spune:

*[Hei, Evrimah, că nu e sfada noastră
Pe la cositul ierbii primăvara,
Când ziua-i lungă], eu să am o coasă
Cu șart încovoiată și tu alta*¹⁸⁴.

Și vorbind despre arat:

*Să fi văzut atuncea
De pot să trag eu brazde necurmate*¹⁸⁵.

Și nu numai Homer cugetă astfel despre aceste lucruri, ci toți învățații îl iau ca martor pe poet ca pe unul ce spune adevărul, anume că astfel de cunoștințe înlesnesc în chip deosebit dobândirea înțelepciunii.

5 Retorica, apoi, constituie negreșit o înțelepciune în arta vorbirii, de care Odysseus dă dovadă în cursul întregului poem, ca de pildă în episoadele „Încercarea”¹⁸⁶, în „Rugăminti”¹⁸⁷, în „Solie”¹⁸⁸, unde poetul vorbește astfel:

*Cum însă prinse din pieptu-i puternicul glas să răsune,
Vorbele-i line să curgă din rostu-i ca fulgi de zăpadă,
Nimenea n-ar fi putut să se-ntreacă din grai cu Ulise*¹⁸⁹.

Cine, așadar, ar putea să nutrească bănuiala că poetul care este în stare să facă pe alții să țină cuvântari, să conducă oști sau să dea dovadă de alte fapte de virtute, ar putea fi unul dintre flecarii de rînd și dintre plămuitorii de minuni, în măsură doar să înșele și să amăgească pe ascultători, dar neputincios să-i ajute cu ceva? Oare am putea numi măiestria poetică altceva decît imitația cu ajutorul cuvîntelor, a vieții omenești¹⁹⁰. În acest caz, cum ar putea poetul să imite, dacă el însuși ar fi un necunosător al ei și un om lipsit de judecată? Măiestria poetică n-o prețuim însă în același fel ca meșteșugul unor lucrători în lemn sau în metale; în vreme ce meseria acestora din urmă nu conține nici o fărîmă de frumusețe vrednică de venerație, măiestria poetului atîrnă de talentul omului; și nu poate să fie poet de valoare acela care nu este, înainte de toate, un om adevărat¹⁹¹.

6 În afară de acestea, a tăgădăui poetului măiestria retorică¹⁹² înseamnă o totală disprețuire a propriei noastre

18 păreri. Căci, ce poate fi mai retoric decît elocința? De asemenea, ce este mai poetic decît ea? Cine este apoi superior lui Homer în arta vorbirii? Dar, pe Zeus, [s-ar putea replica], una este arta poetică și alta cea oratorică. Negreșit, ele se deosebesc, dar numai cît specia de altă specie de același gen, așa după cum și în interiorul poeziei există o formă tragică și alta comică; în proză, o formă istorică și alta juridică. Căci nu este oare gen literar vorbirea ale cărei specii sînt versificația și proza? Sau nu cumva vorbirea poate forma un gen literar, dar discursul retoric nu poate, nici elocința și măiestria discursului? Dimpotrivă, ca să ne exprimăm astfel, proza, cel puțin proza prelucrată, este o imitație a limbajului poetic. Căci, în primul rînd, aparatul tehnic al poeziei s-a plasat de timpuriu în centrul atenției și și-a cîștigat un bun renume. Apoi, imitînd acest aparat și dizolvînd metrul, dar menținînd celelalte elemente poetice, adepții lui Cadmos¹⁹³, Pherekydes¹⁹⁴ și Hecataios¹⁹⁵, și-au alcătuit astfel pozițiile lor. Urmașii acestora, eliminînd treptat cîte puțin din această aparatură poetică, au coborît [proza] de pe o treaptă oarecum sublimă¹⁹⁶ la aspectul ei de azi. De pildă, s-ar putea afirma despre comedie că a luat ființă din tragedie, după ce a fost coborîta de la înălțimea aceleia la o formă care se confundă cu un soi de proză. Căci și cuvîntul *a cînta*, folosit de cei vechi pentru *a vorbi cu artă*¹⁹⁷, aduce aceeași mărturie, anume că izvorul și începutul stilului prelucrat și al retoricii a fost poezia. Iar aceasta s-a servit de muzică pentru recitări. Așa a fost de pildă oda sau limbajul însoțit de muzică; de aici și-au tras numele rapsodia, tragedia și comedia¹⁹⁸. Astfel că, la început, cînd cuvîntul *a vorbi cu artă* a fost folosit în accepție poetică, iar poezia era legată de oda cîntată, pe atunci cuvîntul *a cînta* a echivalat la cei vechi cu *a vorbi cu artă*. Dar cînd unul dintre acești doi termeni a fost aplicat prin abuz la discursul în proză, sensul abuziv al unuia s-a extins și asupra celuilalt termen. Însăși denumirea de proză a limbajului lipsit de metri arată că a coborît

de la o anumită înălțime și din propriul său car pe pământ¹⁸⁹.

7 De asemenea, Homer a înfățișat nu numai regiuni din apropiere — cum susține Eratosthenes²⁰⁰ — și nu numai ținuturile Eladei, ci și numeroase meleaguri îndepărtate și încă cu precizie²⁰¹. Într-adevăr, el prezintă miturile mai bine decât urmașii săi, pentru că nu le plămăiește pe toate miraculoase, ci în interesul științei se exprimă în alegorii, își împodobește stilul sau încearcă să captiveze mulțimea; așa sînt, de pildă, printre altele, și povestirile legate de rătăcirile lui Odysseus, în privința cărora se înșeală mult Eratosthenes cînd face flecari atît pe Homer, cît și pe interpreții²⁰² lui. Dar aceste probleme merită discuții mai ample.

8 În primul rînd, să precizăm că miturile le-au preluat nu numai poeții, ci și cetățile încă binișor înaintea poezilor, tot astfel și legiuitorii²⁰³, datorită folosului pe care-l aduc, ținînd seama de alcătuirea firii animalului logic; într-adevăr, omul este însetat de cunoștințe; prima manifestare a acestei avidități este dragostea de povești. Negreșit, pornind de aici, copiii încep să asculte povești și apoi să ia parte la ele din ce în ce mai mult. Pricina este faptul că mitul este o poveste a unei lumi noi, un basm care nu vorbește despre fapte care s-au petrecut vreodată, ci de cu totul altceva. Iar noul și necunoscutul sînt, fără îndoială, plăcute. Și tocmai acest imbold dă naștere dorului de cunoștințe. Cînd se mai adaugă și miraculosul și fabulosul, plăcerea e îndoită, iar ea este un adevărat filtru al științei. La început trebuie să atragem copiii prin astfel de momeli, iar apoi, cînd ei mai înaintează în vîrstă, să-i îndrumăm spre cunoașterea lucrurilor care există aieva, deoarece și puterea lor de înțelegere se întărește și nu mai are nevoie de înșelăciuni. Și apoi orice ins, chiar lipsit de învățătură, este într-un anumit fel copil, și tocmai de aceea îi plac și lui poveștile; la fel este și el pe jumătate instruit; căci

19

nici acesta nu are tărie în judecata sa și mai stăruie încă în el deprinderile din copilărie. Iar pentru că miraculosul nu este numai plăcut, ci și înfricoșător, s-au folosit pentru copii ca și pentru cei vîrstnici amîndouă laturile lui; într-adevăr, noi dăruim copiilor povești plăcute pentru a-i stimula, și înfricoșătoare, pentru a-i abate [de la rău]. Într-adevăr Lamia, Gorgo, Ephialtes și Scheletul²⁰⁴ sînt curate povești. Mulți dintre cei care locuiesc la oraș sînt îmboldiți spre fapte de curaj, ascultînd istorioare plăcute, deoarece aud pe poeți declamînd despre isprăvi fabuloase săvîrșite de oameni, cum sînt, de pildă, muncile lui Heracles sau ale lui Theseus²⁰⁵; ei mai află despre cinstirile dăruite acestora de către zei; de asemenea, pe Zeus, același imbold îl simt copiii cînd văd picturi, statui sau alte figurine care reprezintă vreun episod fabulos. Pentru a-i împiedica de la rău este destul să vadă că cei răi primesc de la zei pedepse sau sînt înspăimîntați, sau amenințați, fie prin cuvinte, fie prin fantome monstruoase, sau sînt încredințați că unii au pătît aceste rele. Într-adevăr, nu orice pîlc de femei și nici orice altă mulțime pestriță este în stare să fie înduplecată de logica filozofului și nici să fie chemată prin acest mijloc la evlavie, la dreptate și la bună-credință, ci este nevoie și de unele superstiții. Iar acestea nu sînt cu puțință fără creații legendare și fără miraculos. Într-adevăr, fulgerul, egida, tridentul, torțele, balaurii și thyrsul — aceste arme ale zeilor²⁰⁶, precum și întreaga teologie veche sînt povești curate. De ele s-au folosit întemeietorii cetăților ca de niște sperietori ca să înspăimînte inimile slabe. Dat fiind că plăsmuirile mitologiei se prezintă astfel și au ca țel viața socială și politică, și pentru că ele recurg totodată și la istoria lucrurilor aieva, cei vechi au pus această instituție a copilăriei și la îndemîna vîrstnicilor și au socotit că poezia dispune de suficiente resurse pentru a face înțeleaptă orice vîrstă; dar mai tîrziu, cu scurgerea vremii, și-au făcut apariția istoriografia și filozofia de azi. Numai că istoriografia și filozofia aparțin celor puțini, în vreme ce poezia este mai

la îndemîna poporului, fiind în stare să umple teatrele și mai presus de toate poemele homerice. De altfel, primii istorici și cei dintîi filozofi, numiți fizicieni²⁰⁷, au fost ei înșiși mitografi.

9 Astfel, poetul Homer, țintind prin legende un scop instructiv, a acordat o mare atenție adevărului. Negreșit, el introduce în poezie și născociri, dar adevărul îl pune la temelie lor, în vreme ce plăsmuirile nu formează, în credința lui, decît o momeală și un mijloc de a conduce mulțimile.

*Intocmai cum turnînd argint și aur
Un meșter mare . . .*²⁰⁸

Astfel, Homer împletește în întîmplările adevărate și unele povești, pentru a îndulci și a împodobi exprimarea. El urmărește de fapt același țel ca istoricul și ca cel care povestește fapte petrecute aieva. Astfel, luînd ca subiect războiul troian care s-a întîmplat cu adevărat, Homer l-a înfrumusețat cu legende; la fel și rătăcirile lui Odysseus. Într-adevăr, a țese povești goale fără să pornești de la un sîmbure de adevăr nu intră în obiceiul lui Homer. Pe lîngă acestea și ficțiunile prezentate par mult mai apropiate de adevăr, dacă sînt combinate cu unele adevăruri, fapt pe care-l susține și Polybios²⁰⁹, cînd vorbește despre rătăcirile lui Odysseus; o idee asemănătoare exprimă și versurile:

*Așa scornea el basme cîte toate
Asemeni cu-adevărul*²¹⁰

Într-adevăr, nu toate cîte le-a înșirat poetul, ci doar multe dintre ele, au fost curate plăsmuiri, altfel ele n-ar fi semănat atît de bine cu adevărul. Homer și-a procurat deci punctele de plecare din informația sa [întinsă]; astfel, el precizează că Eol a domnit peste insulele din jurul Liparei²¹¹, iar peste ținuturile din preajma Etnei și ale Leontinei²¹², stăpîni au fost ciclopul și laestrigonii²¹³ cei

inoșpitalieri; de aceea și locurile din împrejurimile strîmtorii erau pe vremea aceea cu neputință să fie trecute de corăbii, [deoarece] Charybda și Scyllaeum²¹⁴ erau stăpînite de pirați. Astfel aflăm din informații, că unele neamuri pomenite de Homer au locuit într-adevăr în cutare parte a lumii, altele, în altă parte. Astfel, știind că cimmericii²¹⁵ s-au statornicit lîngă Bosforul Cimmerician²¹⁶, spre miazănoapte și spre întuneric, poetul i-a așezat corespunzător pe un tărîm întunecos, lîngă Hades, fiind un mijloc potrivit de a da pribegiei [eroului] un caracter fabulos. Că Homer i-a cunoscut pe cimmericii, o afirmă logografia, care fixează invazia cimmericilor fie cu puțin înainte de Homer, fie chiar pe vremea lui.

- 21 10 Tot astfel, pentru că avea cunoștință de colchidieni și de expediția lui Iason în Aia²¹⁷ și cum, de asemenea, cunoștea poveștile și istorisirile despre Circe²¹⁸ și Medeea²¹⁹, cu formulele [lor magice] și cu celelalte trăsături comune ale lor, Homer le-a plămuit ca eroine înrudite; cu toate că ele își aveau atît de depărtate lăcașurile, una într-o înfundătură a Pontului, alta în Italia, el le-a strămutat pe amîndouă în afara oceanului; poate că și Iason a călătorit pînă în Italia²²⁰, pentru că se văd unele semne ale expediției argonauților și prin părțile munților Kerauni²²¹ și ale Mării Adriatice, prin golful Pasidoniates²²² și prin insulele din fața Etruriei; au contribuit întru cîtva [la făurirea episodului argonauților] și insulele Cyanee²²³ numite și Symplegade; ele sînt niște stînci ce fac anevoioasă trecerea corăbiilor prin Strîmtorile Bizantine. Într-adevăr, din apropierea ce-o face între Aia și Aiaia²²⁴, între Symplegade și Planctai, călătoria lui Iason printre insulele Planctai²²⁵ pare mai adevărată, după cum și apropierea de cele ce se știau despre Scylla și Charybda a făcut mai veridic episodul trecerii lui Ulise printre stîncile acelea²²⁶. Pe scurt, oamenii de pe vremea aceea socoteau Marea Pontică un alt Ocean, iar despre cei care călătoreau pe mare înspre acele tărîmuri credeau că s-au îndepărtat [de pămîntul

populat] la fel ca cei care înaintau binișor dincolo de Coloanele lui Heracles. Și, într-adevăr, ea era socotită cea mai întinsă din mările noastre, și de aceea ei i s-a dăruit cu osebire numele de Pont²²⁷ ca nume propriu cu care o desemnează poetul Homer. La fel, tot din această pricină, el a strămutat în ocean așezările din Pont, socotind că va fi ușor de admis datorită opiniei curente. Eu mai cred că, de vreme ce solymii stăpâneau crestele cele mai înalte ale muntelui Taurus²²⁸, din preajma Lyciei până în Pisidia²²⁹ și pentru că principalele piscuri dinspre miazăzi [ale muntelui] ocupate de ei se aflau la vederea celor din interiorul muntelui Taurus și mai cu seamă a riveranilor Pontului, tocmai datorită unei oarecare asemănări dintre locuri, și pe aceștia i-a strămutat în ocean. Într-adevăr, iată ce spune despre Odysseus, care se afla pe plută:

Neptun care venea de la poporul

Etiopian, zărindu-l de departe.

Din munți de la solymi²³⁰

Poate că și pe ciclopii cu un singur ochi i-a transplantat Homer din istoria Sciției, pentru că se spune că astfel de ființe au fost arimaspii²³¹ pe care i-a dat în vileag Aristeas din Procones²³², în poemul „Arimaspeia“.

11 După ce am precizat mai întâi aceste amănunte, trebuie să vedem acum ce spun cei care, potrivit vorbelor lui Homer, declară că peregrinările lui Odysseus au avut loc sau nu prin părțile Siciliei și ale Italiei. Negreșit, acest episod poate suscita două interpretări: una bună și alta rea²³³. Interpretarea este bună dacă vom vedea în Homer un om care, convins că rătăcirile lui Odysseus au atins acele meleaguri, a luat această temelie reală pe care a prelucrat-o doar poetic. Într-adevăr, această teorie este cea mai potrivită în acest caz și pentru că nu numai în împrejurimile Italiei, ci chiar până la hotarele Iberiei se pot găsi urme ale rătăcirilor lui Odysseu și ale unui mare

22

număr din tovarășii săi²³⁴. Interpretarea se face în sens rău, dacă și prelucrarea poetică se ia drept istorie, ca de pildă, oceanul homeric, Hadesul, boii Soarelui, popasurile lui Odysseus pe la zeițe²³⁵, metamorfozele, trupurile uriașe ale ciclopilor și ale laestrigonilor, forma hidoasă a Scyllei, distanțele imense ale călătoriei pe mare a eroului și mai multe altele de acest fel care, în chip limpede, aparțin unui plâsmuitor de situații miraculoase. Nici nu merită osteneală să-l contrazici pe acela care îl falsifică pe poet într-un chip atât de vădit, după cum nici pe acela care ar susține că tocmai așa cum povestește poetul s-a petrecut întoarcerea lui Odysseus în Ithaca²³⁶, uciderea peștorilor și încăierarea care s-a încins pe ogor între locuitorii Ithacai și el: pe de altă parte, e nedrept să cauți pricină acelora care înțeleg pe poet așa cum se cuvine.

12 Eratosthenes²³⁷ totuși osîndește amîndouă modurile de interpretare, într-un fel cu totul incorect; el respinge a doua teză cînd încearcă să contrazică prin argumente mari date vădit fictive, ce nu merită să fie combătute. Contrazice prima teză, cînd prezintă pe orice poet ca pe un scornitor de basme și socoate că nici cunoștințele geografice, nici cele tehnice nu contribuie cu nimic la valoarea acestuia. Și pentru că, unele dintre mituri sînt situate în locuri aieva, ca de pildă în Ilion, pe Ida și pe Pelion²³⁸, în vreme ce altele se desfășoară în locuri născocite, ca acelea unde trăiesc Gorgonele²³⁹ sau Geryon²⁴⁰, Eratosthenes afirmă că de genul acestora din urmă sînt și basmele povestite în legătură cu peregrinarea lui Odysseus; cei care susțin — continuă el — că aceste întîmplări nu au fost plâsmuite, ci s-au petrecut aieva, dovedesc greșeala lor prin însăși disensiunea dintre ei. De pildă — Sirenele, unii²⁴¹ le situează la capul Pelorias²⁴², alții la o distanță de peste 2 000 de stadii (370 km) în Sirenusse²⁴³, care sînt o stîncă cu trei capete ce desparte golful Kymaion²⁴⁴ de Posidonia. Dar de fapt nici stîncă cu pricina nu este propriu-zis cu trei capete și nici nu se înalță vîrfurile ei în

întregime spre cer, ci din părțile Syrrhentului²⁴⁵ pînă la strîmtoarea de la Capreae²⁴⁶ se întinde un fel de pinten lung și îngust pe care se află, pe o coastă de munte, sanctuarul Sirenelor, iar la poalele celui alt versant, spre golful Posidoniates, trei insulițe situate în fața coastei pustii și stîncoase, care se cheamă Sirene; chiar pe țărmul acestei strîmtori se ridică templul Athenei²⁴⁷, de la care își trage numele acest pinten.

13 Adevărul este că nu trebuie să lepădăm informația în întregimea sa, numai pentru că cei care ne transmit date topografice sînt în dezacord. Sînt împrejurări cînd acesta este chiar un motiv în plus de-a acorda mai mare încredere exactității întregului. Mă refer, de pildă, la chestiunea de-a afla dacă peregrinarea lui Odysseus s-a desfășurat prin Sicilia și Italia, și dacă Sirenele sînt prezente prin acele părți; fără îndoială, cel care le așează pe capul Pelorias este în contradicție cu cel care le situează în Sirenusse, dar nici unul, nici celălalt nu sînt în dezacord cu cel de-al treilea, care le localizează în preajma Siciliei și a Italiei, dimpotrivă amîndoi conferă mai mult credit punctului de vedere al acestuia din urmă; într-adevăr, deși primii nu indică același loc, ei nu au ieșit totuși din împrejurimile Siciliei și ale Italiei. Iar dacă altcineva ar mai adăuga că la Neapolis se poate vedea mormîntul Parthenopei²⁴⁸, una din Sirene, ar aduce o încredințare mai mult, deși acesta ar fi al treilea loc desemnat. Iar pentru că Neapolis este situat tocmai în golful format de Sirenusse, pe care Eratosthenes îl numește golful Cumae, credem cu mai multă convingere că Sirenele au trăit pe aceste meleaguri. Căci nu pretindem ca poetul să se fi informat exact despre fiecare în parte din aceste locuri, nici noi, la rîndu-ne, nu căutăm la el o precizie desăvîrșită. Pe de altă parte, noi nu mergem atît de departe, încît să-l bănuim pe poet că a compus cînturile fără să fi cules informații adevărate despre drumețiile lui Odysseus și fără să știe unde și cum s-au petrecut ele.

14 După presupunerea lui Eratosthenes²⁴⁰, Hesiod²⁵⁰ a știut că rătăcirile lui Odysseus au avut loc prin părțile Siciliei și ale Italiei, bizuindu-se cu încredere în părerea lui pe faptul că Hesiod nu numai că a pomenit despre locurile descrise de Homer, ci a și adăugat știri noi despre Etna și despre Ortygia²⁵¹, o insuliță din fața Siracuzei, precum și despre etrusci; în schimb, Homer, în credința lui Eratosthenes, n-a cunoscut aceste locuri și n-a voit să situeze pribegia lui Odysseus prin locuri cunoscute. Dar putem oare să admitem că Homer să fi cunoscut Etna și Etruria, dar de Scylla²⁵², Charybda²⁵³, Circaeum²⁵⁴ și Sirenuse să nu fi avut știre? Sau poate ar fi mai potrivit [să admitem] că Hesiod nu flecărește, ci urmează păreri curente, în schimb Homer „dă răsunset la toate nepotrivi-rile ce i-au venit pe buze”²⁵⁵. Căci, în afara celor spuse de noi mai sus în legătură cu caracterul aparte al fabula-ției homerice, numărul mare al scriitorilor care au înălțat în slavă acele isprăvi, precum și renumele de care se bucură pînă azi locurile cu pricina pot aduce [destule] mărturii că acestea nu sînt plăsmuiri de poet, nici de scriitor, ci urme de oameni și de fapte care au fost odată cu ade-vărat.

15 Polybios²⁵⁶ interpretează corect datele homerice despre rătăcirile lui Odysseus. Eol, zice acesta, pentru că a relevat căile prin care se poate face trecerea vaselor prin locurile din strîmtoare supuse fluxului și refluxului și greu de străbătut cu corăbiile din pricina bulboanei ape-lor, a fost numit stăpînul vînturilor²⁵⁷, și socotit rege; tot astfel și Danaos²⁵⁸, pentru că a arătat locul potrivit pentru puțuri în Argos²⁵⁹, și Atreus, deoarece a spus că drumul Soarelui²⁶⁰ este potrivit mișcării de rotație a cerului, au fost socotiți profeți și regi, ca unii care iscodesc tainele sfinte. Iar preoții egiptenilor, ai Chaldeii²⁶¹ și magii, care se deosebesc de alți oameni prin destoinicia lor într-o ramură a științei, au avut parte, la înaintașii noștri, de slujbe în conducerea cetății și de mari cinstiri. Tot astfel, fiecare

dintre zei este adorat ca descoperitor al unui meșteșug folositor. După ce a precizat toate acestea, Polybios refuză să socotească în întregime de domeniul legendei pe Eol ca și toată drumeția lui Odysseus; negreșit s-au adăugat aici și câteva plâsmuiri mitice, cum s-a întâmplat în cazul războiului troian, dar că esențialul s-a petrecut în preajma Siciliei, a arătat-o atât poetul cât și ceilalți scriitori care descriu locurile din preajma Italiei și a Siciliei²⁶². Acest istoriograf²⁶³ nu aprobă nici acea părere a lui Eratosthenes, prin care acesta din urmă susține că „atunci va găsi cineva urmele pe unde a rătăcit Odysseus, când va descoperi șelarul care a cusut burduful vînturilor”²⁶⁴. El adaugă că, ceea ce se practică lângă Scyllaeum cu prilejul vînătorii peștilor-săbii se potrivește cu cuvintele poetului despre Scylla²⁶⁵:

*Din fiorosul hău și-n jurul stîncii
Ea lăcomind tot pescuiește-acolo
Delfini și cîini-de-mare și tot soiul
De pești mai mari ce cresc în sînul mării*²⁶⁶.

Intr-adevăr, lacherdele care trec în bancuri pe lângă Italia, când cad în strîmtoare și sînt împiedicate de bulboană să se apropie de Sicilia, dau peste animale mai mari, ca delfini și cîini-de-mare și alte cetacee. Din vînatul de lacherde se îngrașă peștii-săbii care se mai numesc — zice Polybios²⁶⁷ — și *pești-spadă și cîini*. Și aici ca și cu prilejul revărsării Nilului și a altor ape, se întâmplă același lucru ca în caz de incendiu sau cînd o pădure este mistuită de flăcări: atunci animalele, adunîndu-se grămadă la un loc, fug de foc sau de apă și cad astfel pradă jivinelor mai puternice.

16 După aceste informații, Polybios descrie vînătoarea peștilor-săbii, care are loc în preajma regiunii Scyllaeum: în postul de observație se pune un singur pîndaș; comun pentru mai mulți vînători, care stau pitiți mai la o parte în niște bărouțe cu două vîșle, cîte doi oameni de fiecare

barcă. Îndată ce pîndarul indică prin semne ivirea peștilor-săbii, unul conduce într-acolo barca, iar celălalt stă gata la proră cu harponul în mîină; peștele își ține deasupra apei o treime din corp. Cînd luntrea aproape a ajuns peștele, vîntorul înfige în el harponul din mîină apoi îl smulge din nou din trupul peștelui, dar fără vîrfurile de fier care este ca un cîrlig de undiță: acesta este prins ușor de harpon cu anume vicleșug și este legat de o funie lungă, pe care ei o lasă slobodă animalului rănit pînă cînd acesta ostenește tot zbatîndu-se și căutînd scăpare. Atunci îl trag pe uscat sau îl urcă în barcă, dacă nu are cumva un corp peste măsură de mare. Harponul, chiar dacă îl scapă în mare, nu se pierde, pentru că este meșteșugit din lemn de stejar și de brad, astfel că, în vreme ce partea de stejar, din pricina greutății, se scufundă în apă, restul rămîne deasupra și poate fi pescuit ușor²⁶⁸. Se întîmplă uneori să fie rănit prin barcă însuși luntrașul, din pricina mărimii săbiei peștilor, iar datorită forței animalului, vînarea lui seamănă cu vînatoarea de mistreți. Din fapte de acest fel — zice Polybios — oricine ar putea să-și dea seama că Odysseus a rătăcit prin părțile Siciliei, potrivit vorbelor lui Homer, deoarece poetul leagă de Scylla o astfel de vînătoare care este foarte nimerită pentru Scyllaeum. Iar în ce privește vorbele lui Homer despre Charybda²⁶⁹, ele se potrivesc întru totul cu fenomenele din strîmtoare.

Cît privește versul homeric:

*De trei ori sloboadă ea apă*²⁷⁰

În loc să spună „de două ori“, este vorba, după Polybios, de o greșeală fie de grafie, fie de observație.

17 Și fenomenele din insula Meninx²⁷¹ [— continuă Polybios —] se potrivesc cu relatările poetului despre lotofagi. Iar dacă se ivesc unele nepotriviri, vina o poartă modificările suferite [de poeme] cu vremea, lipsa de cunoștințe precise sau licența poetică care a alcătuit poemul din informație, organizare de material și legendă. Scopul

istoriei este adevărul. Iată, de pildă, în Catalogul Corăbiilor²⁷², poetul descrie particularitățile fiecărui loc, arătând că un oraș este stîncos, altul așezat la capătul pămîntului, că unul este plin de porumbei, iar altul se înalță pe țărmul mării²⁷³. Scopul organizării materialului este puterea de înfrîurire, ca de pildă cînd poetul introduce războaie în descrieri. Scopul legendei este plăcerea și uimirea. Dar dacă totul ar fi numai plămuire, el n-ar avea nici putere de convingere, nici n-ar fi un procedeu homeric. Toți văd în opera lui Homer o adevărată meditație filozofică, contrar vorbelor lui Eratosthenes²⁷⁴ care ne recomandă să nu judecăm poemele homerice după principiile rațiunii și să nu căutăm în ele date cu adevărat istorice. Mai potrivit este [de pildă] ca versul

De aici turbate vînturi mă purtară

Po marea cea pescosă nouă zile²⁷⁵

să fie înțeles mai degrabă ca o referire la o distanță mică (pentru că vînturile primejdioase nu bat în linie dreaptă) decît ca o aluzie la o depărtare excesivă a lui Odysseus în ocean sprijinit de vînturi prielnice care bat fără încetare. Polybios²⁷⁶, care calculează distanțe de la capul Maleai pînă la Coloanele lui Heracles la 22 500 de stadii [4162 km], zice că, dacă am aprecia acest interval la nouă zile de drum, menținînd aceeași viteză, vasul ar străbate zilnic 2 500 de stadii [462,50 km]. Dar cine a putut pretinde vreodată ca un om, pornind din Lycia sau din Rodos să ajungă a doua zi la Alexandria, distanța fiind de 4 000 de stadii [739,90 km]? Iar celor care se întrebă cum [se poate ca] Odysseus, care a venit de trei ori în Sicilia, să nu fi trecut prin strîmtoare nici măcar o dată, Polybios le răspunde, apărînd pe Homer, că toți navigatorii, chiar și generațiile de mai tîrziu au ocolit această cale.

18 Iată deci faptele arătate de Polybios. Îndeobște mai sînt [multe] altele bine înfățișate de el. Cînd însă respinge

26 presupunerea trecerii lui Odysseus din Marea Interioară în Ocean și raportează navigația fiecărei zile la măsurători și la distanțe exacte, el atinge culmea incoerenței. Iată și următoarele versuri ale poetului pe care el le aduce în sprijin:

*De aici turbate vânturi mă purtară
Pe marea cea pescioasă nouă zile²⁷⁷*

și, în același timp, suprimă alte versuri ca:

Ale-Oceanului ape vasul când le lasă²⁷⁸

și versul:

'N insula Ogygia²⁷⁹, unde mijlocul mării se află²⁸⁰

și unde locuiește și fiica lui Atlas²⁸¹, la fel versul despre feaci²⁸²:

*Locuim noi doară departe, cei din urmă, pe noianul
Bătut de valuri, și la noi nu vine
Din altă parte nimeni²⁸³.*

Intr-adevăr, se vede limpede că toate acestea au fost plăsmuite în plin Atlantic. Dar Polybios, trecându-le sub tăcere, respinge cele spuse limpede de poet. Această atitudine negreșit nu este bună. Părerea sa, că rătăcirile lui Odysseus s-au abătut prin părțile Siciliei și ale Italiei, este corectă și o confirmă și numele locurilor. Intr-adevăr, ce poet sau ce scriitor i-a convins pe napolitani să se socotească posesorii mormântului sirenei Parthenope, iar cei din Cumae²⁸⁴, din Dicaia²⁸⁵ și de la Vezuviu, să localizeze pe meleagurile lor Pyriphlegethonul²⁸⁶, lacul Acheronului²⁸⁷, oracolul morților din Aornos²⁸⁸, numele lui Baios și Misenos²⁸⁹, acei tovarăși ai lui Odysseus? La fel stau lucrurile cu istorioarele despre Sirenusse, despre strîmtoarea Siciliei, despre Scylla și Charybda și despre Eol; toate acestea nu trebuiesc despicate [în patru] cu strictețe, dar nici nesocotite ca simple născociri fără rădăcini și fără temei, ca unele ce nu au nimic comun nici cu adevărul, nici cu interesul istoric.

19 Eratosthenes²⁰⁰ însuși pare să fi bănuțit toate acestea cînd presupune că poetul voia să localizeze drumețiile lui Odysseus pe meleagurile de la asfîntit. Dacă însă el s-a abătut de la hotărîrile luate, aceasta se datorește faptului că în unele cazuri n-a dispus de informații exacte, iar în altele, nu voia să le ia așa [cum erau], ci să le înfățișeze în amănunțime mai îngrozitoare și mai monstruoase. În acest ultim punct, Eratosthenes are dreptate. Dar pricina pentru care Homer a procedat astfel a înțeles-o greșit. Într-adevăr aceasta nu a fost flecăreala, ci folosul. Negreșit, Eratosthenes este îndrituit să fie criticat și din acest motiv și pentru că susține că Homer a situat la mari depărtări plăsmuirile lui fantastice, deoarece acolo i-a fost mai la îndemîna să-și disimuleze minciunile. Dar, de fapt, numărul născocirilor miraculoase situate în locuri îndepărtate formează o foarte mică părțică față de cele din Elada și din apropierea Eladei. Așa sînt, de pildă, poveștile legate de muncile lui Heracles și ale lui Theseus, cît și miturile ce se desfășoară în Creta, în Sicilia și în alte insule, ca și cele din jurul munților Citeron, Helicon, Parnas, Pelion²⁰¹, și în sfîrșit în Attica întregă și în Pelopones. Nimeni nu învinuiește pe poeții mitografi de neștiință din pricina miturilor pe care le creează. Mai mult, pentru că poeții nu plăsmuiesc totul, ci mai des adaugă povești la o tradiție istorică, și mai presus decît alții așa procedează Homer, cel care ar încerca să afle ce adaosuri fabuloase fac cei vechi, acela nu se interesează dacă aceste amănunte mitice au existat sau mai există, ci mai degrabă încearcă să caute adevărul ascuns sub numele locurilor și a personajelor astfel create, de pildă, să afle dacă rățaci-rile lui Odysseus au avut ele loc vreodată și unde anume.

27

20 Dar, îndeobște, Eratosthenes procedează greșit cînd pune poezia lui Homer pe aceeași treaptă cu a celorlalți poeți, atît în alte privințe, cît și în problemele ce ne preocupă acum în ale geografiei, și nu-i acordă nici o superioritate față de ei. Căci, în afara altor considerente,

dacă ai parcurge numai drama Triptolemos²⁹² a lui Sofocle sau prologul Bacantelor²⁹³ lui Euripide și le-ai compara cu preocupările lui Homer pentru asemenea probleme de geografie, mai ușor ți-ai putea da seama de superioritatea lui Homer sau de deosebirea dintre acești poeți. Căci acolo unde este nevoie de ordine în înșirarea locurilor pomenite, Homer respectă ordinea geografică atât a ținuturilor elene, cât și a celor depărtate.

*Cătau pe-Olimp s-așeze plaiul Ossa²⁹⁴
Și peste Ossa muntele Pelion²⁹⁵*

și aiurea:

*Hera Olimpul lăsînd și sărînd de pe culme la vale
Trece-n Pieria²⁹⁶ și prin Emathia²⁹⁷ cea desfătată
Peste-nălțimile munților plini de ninsoare din plaiul
Tracilor, buni călăreți: ea nici nu atinge pămîntul
Iar de pe muntele Athos dă fuga pe undele mării²⁹⁸.*

Și în *Catalogul corăbiilor* el nu înșiră la rînd orașele, pentru că nu e nevoie, dar neamurile le prezintă la rînd. La fel [face] și cu popoarele îndepărtate.

*În Cipru, în Fenicia și-n Egipt
Fusei, la etiopi, la cei din Sidon
Și la erembi și-n Libya²⁹⁹*

cea ce subliniază, de altfel, și Hipparchos³⁰⁰. Dimpotrivă, ceilalți [doi poeți], în privința locurilor, unde este strictă nevoie de ordine geografică, prezintă unul pe Dionysos Bacchus colindînd pe la diferite neamuri, celălalt³⁰¹, pe Triptolemos, cutreierînd țările înșămîntate de el, și apropie ținuturi mult depărtate, iar pe cele învecinate le îndepărtează unul de altul.

*Pămînturi lydiane cu-aur mult lăsînd
Și șesuri însorite la frigi și la persani
Și-a Bactrei mîndre ziduri, pe plaiuri reci la mezi
Și-n fericita țară a arabilor venii³⁰².*

La fel face și Triptolemos³⁰³;

Și în privința cliimei și a vînturilor³⁰⁴ dovedește Homer cunoștințe geografice întinse, pentru că adeseori, în descrierea locurilor, dă amănunte ca acestea:

28

*Ithaca-i cea mai depărtată-n mare
Și scundă spre apus, iar celelalte
Sînt mai spre răsărit³⁰⁵.*

Și:

*Iar peștera-i cu două porți: una înspre Borean
Alta spre Notos³⁰⁶.
Nu-mi pasă de zboară la dreapta-n întuneric
Spre răsărit, ori la stînga spre apus³⁰⁷.*

Iar necunoașterea unor amănunte ce acestea trec în ochii lui Homer ca cea mai desăvîrșită confuzie:

*Iubiții mei, noi nu știm unde e lăcașul
În care întuneric și-n care Aurora și soarele adastă³⁰⁸.*

Și apoi exprimîndu-se bine, poetul zice:

*Borean și Zefir sînt două vînturi ce din
Tracia vin³⁰⁹.*

Înțelegînd greșit pasajul, Eratosthenes³¹⁰ îi impută lui Homer că ar susține îndeobște că Zefirul suflă din Tracia. Dar departe de-a vorbi în general, poetul se referă aici numai la momentul cînd aceste două vînturi se întîlnesc, în preajma golfului Melas³¹¹, în Marea Traciei, care este o parte a Mării Egee. Într-adevăr, coasta Traciei, în locurile unde se învecinează cu Macedonia, face o cotitură spre sud, formînd un promontoriu și înaintînd în mare, astfel că pentru cei care locuiesc în Thasos³¹², în Lemnos³¹³, în Îmbros³¹⁴, în Samothrake³¹⁵ și, cu un cuvînt, în marea din jurul acestor insule, Zefirii bat în aparență dinspre Tracia, așa după cum pentru Attica ei se simt dinspre Stîncile Skironiene³¹⁶, de unde zefirii mai poartă

și numele de Skironi, dar și Argestai³¹⁷. Eratosthenes³¹⁸ nu a înțeles această stare de lucruri, poate doar să fi între-zărit ceva, pentru că el descrie această bruscă cotitură a țărmului Traciei, despre care vorbesc eu acuma. Dar cum el ia vorbele poetului în sens general, îl mai și învinuiește de ignoranță, deoarece zefirul suflă dinspre apus și dinspre Iberia, iar Tracia nu se găsește în acele părți. Oare [— între-băm noi —] într-adevăr Homer să nu fi știut că zefirul suflă dinspre asfințit? Tocmai el, care îi păstrează locul său propriu în înșirare, rostind vorbele ce urmează:

*Impreună băteau Euros și Notos³¹⁹
Zefirul cel cu rece suflu și Boreanul³²⁰.*

Sau poate Homer n-a știut că Tracia nu se întinde dincoace de munții Peoniei³²¹ și ai Thesaliei³²²? Dimpotrivă, el, care a cunoscut ținuturile din continuarea tracilor și care a delimitat litoralul de inima uscatului, îi desemnează pe unii magneți³²³, pe alții malieni³²⁴, și pe grecii din continuarea lor pînă la thesproți³²⁵, la fel și pe dolopii³²⁶ din vecinătatea peonilor, pe selii³²⁷ din jurul Dodonei pînă la Acheloos³²⁸; dar pe traci nu-i pomenește dincoace de aceste limite. În schimb este înclinat să numească mereu marea cea mai apropiată [de traci] și cea mai cunoscută de el, ca atunci cînd zice:

29

*Gloatele strînse s-au pus în mișcare ca niște talazuri,
Namile ce le răscoală pe Marea Icarică³²⁹.*

21 Sînt unii autori³³⁰ care pretind că numai două sînt vînturile mai de seamă, Boreanul și Notosul, că celelalte se deosebesc de acestea doar printr-o mică deviere de la direcția acestora: astfel vîntul care bate dinspre regiunea răsăritului de vară este Euros³³¹; cel dinspre răsăritul de iarnă, Apeliotes³³²; dinspre regiunea cerului în care asfințește soarele vara suflă zefirul, iar de unde apune el iarna, Argestes³³³.

În sprijinul teoriei celor două vînturi [principale] ei aduc mărturia lui Thrasyalkes³³⁴ și a poetului Homer însuși

care pune vîntul argestes alături de notos. *Notosul argestes* [„vijelios”]³³⁵ iar pe zefir, de borean:

*Cu Boreanul Zefirul sufla dinspre-a tracilor țară*³³⁰.

Dar Poseidonios spune³³⁷ că nici unul dintre specialiștii în materie, ca Aristotel, Timosthenes³³⁸ și Bion³³⁹ astronomul, n-a înfățișat o astfel de teorie despre vînturi. Dimpotrivă, ei numesc Caikias³⁴⁰, vîntul ce suflă vara dinspre răsărit, iar pe cel potrivnic lui, Libs³⁴¹; ultimul bate dinspre apusul de iarnă; iarăși apoi ei numesc pe Euros vîntul dinspre răsăritul de iarnă și Argestes vîntul potrivnic acestuia; ca vînturi intermediare ei desemnează pe Apeliotes și pe zefir³⁴². Poetul numește „Zefir ce suflă aspru” vîntul numit de noi Argestes, și „Zefir ce suflă lin”, vîntul ce se cheamă obișnuit la noi zefir, iar Notos-argestes pe Leucototos³⁴³ al nostru, pentru că acesta produce puțini nori, în opoziție cu celălalt Notos care e însoțit mereu de nori negri și grii.

*Asprul Zefir ca atunci cînd norii pe cer risipește
Aprig bătînd cu a vijeliosului Notos suflare*³⁴⁴.

Într-adevăr, poetul vorbește aici despre zefirul aspru care obișnuiește să împrăstie norii slabi adunați de Leucototos, pe ultimul numindu-l Notos însoțit de epitetul Argestes „Vijelios”. Iată, deci, acestea sînt îndreptările ce le-am socotit de cuviință să le facem teoriilor susținute de Eratosthenes la începutul cărții întîi a *Geografiei* sale.

22 Stăruind în părerile sale greșite despre Homer, Eratosthenes mai susține³⁴⁵ că poetul n-a știut că Nilul are mai multe guri și nici măcar numele acestui fluviu, în vreme ce Hesiod³⁴⁶ l-a cunoscut pentru că-l menționează. Dar s-ar putea ca numele Nilului să nu fi fost fixat încă pe vremea lui Homer. Iar în privința gurilor, dat fiind că pe atunci ele erau încă neexplorate și doar puțini știau că erau mai multe la număr și nu una singură, se poate admite că el n-a auzit nimic despre ele; iar dacă printre

30 minunățiile Egiptului cea mai vestită și mai minunată și cea mai vrednică de pomenit și de văzut a fost și este fluviul, cu revărsările și cu gurile sale³⁴⁷, cine ar putea bănuși că cei care l-au informat pe Homer despre fluviul egiptean și despre țara aceea, despre Theba Egiptului și despre insula Pharos³⁴⁸, n-au cunoscut aceste guri sau, cunoscându-le, să nu-i fi vorbit lui Homer despre ele, în afară de cazul că au ocolit un lucru tocmai prea cunoscut? Dar e încă și mai de necrezut ca Homer, care a pomenit Etiopia, pe sidoni, pe erembi și Marea Exterioară, el care a vorbit despre împărțirea în două a etiopienilor, să nu fi prezentat nimic despre locurile învecinate și de toată lumea cunoscute. Iar dacă despre aceste guri ale Nilului n-a adus de loc vorba, aceasta nu constituie o dovadă a necunoașterii lor (căci Homer n-a suflat o vorbă nici despre patria sa, nici despre multe altele), ci mai degrabă i s-a părut că nu merită să fie pomenite lucruri prea obișnuite unor cunoscători.

23 De asemenea, pe nedrept i se reproșează³⁴⁹ lui Homer că vorbește ca un necunosător, când spune despre Pharos că este o insulă din largul mării³⁵⁰. Căci tocmai această părere ar putea sluji ca mărturie a faptului că poetul nu a nesocotit nimic din particularitățile semnalate de noi mai sus, mai ales în legătură cu Egiptul. Iată dovada: oricine ar fi cel care își povestește propria pribegie este un laudăros; unul dintre aceștia a fost și Menelaos care mergând pînă la etiopieni, a aflat de bună seamă despre revărsările Nilului și despre cît mîl lasă el peste țărini și cum depunerile fluviului înaintea gurilor prelungesc țărmul, îngrămădind pămînt în fața revărsării sale încît, pe drept cuvînt, spune Herodot³⁵¹ că întreg Egiptul este un dar al fluviului; și într-adevăr [așa și este Egiptul] chiar dacă nu în întregimea lui, cel puțin regiunea Deltei, așa-numita Țară de Jos³⁵². Menelaos a primit negreșit și informația că insula Pharos era încinsă de mare în vechime. A exagerat însă că ea mai este și astăzi maritimă, când

de fapt nu mai este. Cel care le-a ticluit acestea astfel a fost însuși poetul. Prin urmare, din cele de mai sus se poate deduce că poetul cunoștea și revărsările Nilului și gurile lui.

24 Aceeași greșală rezidă și în învinuirea adusă³⁵³ poetului că n-a cunoscut istmul dintre Marea Egiptului și Golful Arabic și că a comis o greșală zicînd că

*Etiopienii-n două-mpărțiți sînt ultimii oameni*³⁵⁴.

Dar, de fapt, în vreme ce poetul prezintă corect acest adevăr, autorii de mai tîrziu³⁵⁵ îl acuză, dar pe nedrept. Păreră că Homer nu cunoștea istmul cu pricina este atît de departe de-a fi adevărată, încît eu declar deschis că poetul nu numai că l-a cunoscut, dar îl și descrie limpede, doar gramaticii, începînd cu Aristarchos și cu Crates³⁵⁶, corifei în ale criticii, n-au înțeles sensul cuvintelor lui.

Într-adevăr, după ce poetul spune:

*Etiopienii, ce-n două-s împărțiți, sînt ultimii oameni*³⁵⁷

o dată cu versul următor apare între ei divergența, Aristarchos³⁵⁸ scriind:

Unii unde apune Hyperion, alții unde răsare

iar Crates³⁵⁹:

*Atît, unde apune Hyperion*³⁶⁰, cît și unde răsare,

fără să existe vreo deosebire pentru ipotezele lor, dacă se adoptă una sau alta dintre variante. Crates, urmînd pe cei care par să utilizeze un limbaj științific, susține că zona toridă e înconjurată de ocean; de cele două părți ale ei se află zona temperată, una, de la noi, iar cealaltă din emisfera potrivnică. El conchide că, după cum la noi se numesc etiopieni acei oameni care, așezați în partea de miazăzi de-a lungul întregii lumi populate, sînt, dintre toți ceilalți oameni, ultimii locuitori la ocean, tot astfel, crede el, și dincolo de ocean trebuie să trăiască alți etiopieni, 31

ultimii dintre locuitorii celeilalte zone temperate, și care populează malurile aceluiași ocean. În felul acesta, ei sînt dubli și împărțiți în două de ocean³⁶¹, iar poetul adaugă versul

Atît unde apune Hyperion, cît și unde răsare,

pentru că — zice Crates — zodiacul ceresc aflîndu-se mereu la zenitul zodiacului terestru, iar acesta nedepășind în oblicitatea sa niciodată teritoriul celor două Etiopii, este necesar ca și drumul Soarelui să fie conceput în întregime în această zonă, și fiecare răsărit și apus al astrului să aibă loc în acest interval, sub diversele lor aspecte și sub diferitele semne ale cerului³⁶². Crates a dat această explicație, întemeindu-se mai mult pe astronomie. De fapt, el putea să se exprime și mai simplu, păstrînd totuși ideea în sine a împărțirii în două a etiopienilor, așa cum s-a arătat mai înainte, și anume că de la răsărit pînă la asfințit, pe amîndouă malurile oceanului, locuiesc etiopienii. Prin urmare, ce deosebire există ca sens dacă se adoptă versul în varianta dată de Crates sau în cea a lui Aristarchos de mai jos:

Unii, unde apune Hyperion, alții unde răsare?

Căci și această versiune înseamnă că etiopienii locuiesc pe amîndouă țărmurile oceanului, și pe cel de apus, și pe cel de răsărit. Dar Aristarchos, respinge interpretarea lui Crates. El crede că *împărțirea* în două se referă numai la etiopienii din emisfera noastră, cei mai depărtați spre miazăzi față de eleni. Dar, după părerea lui, aceștia astfel despărțiți nu formează două Etiopii, una spre răsărit, alta spre apus, ci doar una singură, cea situată la miazăzi de eleni și vecină cu Egiptul. Poetul, necunoscînd acest lucru, atît în acest loc ca și în atîtea altele semnalate de Apollodoros în cartea a doua a tratatului său *Despre Catalogul corăbiilor*³⁶³, a dat indicații geografice false care n-au avut niciodată o existență reală.

25 Pentru a combate pe Crates, ar fi nevoie de o discuție mai lungă, care însă, la fel, nu are contingențe cu

subiectul lucrării prezente. Cît despre Aristarchos, apreciem ca un merit al lui faptul de a fi respins interpretarea lui Crates care de altfel este susceptibilă de multe obiecții, și de a fi presupus că la Homer a fost vorba de Etiopia de la noi. Dar celelalte păreri ale lui Aristarchos să le supunem criticii și în primul rînd faptul că și el despică fără rost firul în patru în legătură cu textul poemelor homerice. Căci oricare dintre cele două lecțiuni se adoptă, ea se poate adapta interpretărilor lui. Într-adevăr, ce deosebire există dacă spui: „Există două grupări ale etiopienilor de la noi, unii spre răsărit, alții spre apus“; sau: „Sînt două grupări, și spre răsărit, și spre apus“? În al doilea rînd, i se poate imputa lui Aristarchos faptul că se sprijină pe anumite date greșite. Să admitem că poetul n-a știut că există istmul și că se referă la Etiopia de lîngă Egipt cînd spune

Etiopienii, ce-n două-s împărțiți.

Cum stau lucrurile așadar? Nu cumva etiopienii nu sînt împărțiți în două, ci din neștiință i-a înfățișat astfel poetul? Poate nici Egiptul, nici egiptenii, situați de la Delta pînă la Syene³⁶⁴, nu sînt despărțiți în două de Nil,

Unii la apusul Hyperionului, alții la răsăritul lui?

Dar ce altceva este Egiptul decît o insulă fluvială³⁶⁵, pe care o inundă apele? Această insulă se întinde pe amîndouă malurile fluviului, pe cel de răsărit și pe cel de apus. Iar Etiopia este o prelungire directă a Egiptului și este foarte asemănătoare cu el, atît prin prezența Nilului, cît și prin natura celorlalte locuri. Căci și Etiopia [la fel ca Egiptul], este îngustă, alungită și inundată de ape. Părțile ei neinundate sînt deșarte, sterpe și prielnice doar unor rare așezări omenești, care se află unele spre răsărit, altele spre apus. Prin urmare, cum să nu fie împărțită în două și Etiopia? Sau poate, pentru unii Nilul a apărut ca hotar destul de potrivit între Asia și Libya³⁶⁶, acest fluviu ce se prelungește spre miazăzi pe o lungime mai mare de 10 000 de stadii [1 850 km], iar în lățime, fiind atît de întins,

Încât cuprinde insule cu mii de oameni, dintre care cea mai mare este insula Meroe³⁶⁷, reședința regelui și metropola etiopienilor, dar n-ar fi în stare să despartă în două Etiopia însași? Doar și atunci când se critică diviziunea în două a continentelor prin fluviu, se aduce drept supremă învinuire tocmai faptul că se taie în două Egiptul și Etiopia și că se trece în Libya o parte a fiecăreia dintre cele două țări, o altă parte în Asia: sau dacă se ocolește acest neajuns, ori nu se fixează granița între continente, ori nu se marchează hotarul lor prin fluviu.

26 Pe lângă acestea, se poate concepe împărțirea Etiopiei și altfel. Căci toți navigatorii³⁶⁸ care au călătorit în ocean pe lângă țărmurile Libyei, unii pornind de la Marea Erythreë, alții de la Coloane³⁶⁹, după ce au înaintat câțiva, s-au întors din drum, împiedicați de numeroase greutate străni, încât multora le-au lăsat impresia că drumul acela ar fi stăvilit printr-un istm. De fapt, întreaga Mare Atlantică își are undele continui de jur împrejur și mai ales partea ei dinspre miazăzi. Toți acești navigatori au numit etiopiene ultimele ținuturi până la care au ajuns și sub această denumire le-au făcut cunoscute. Ce-ar fi, deci, de mirare dacă și Homer, îndemnat de o astfel de informație, a împărțit în două pe etiopieni, numindu-i pe unii de răsărit, pe alții de apus, fără să mai știe dacă ei ocupau sau nu și tot spațiul intermediar? Dar Ephoros³⁷⁰ a transmis și o altă știre veche, pe care nu-i cu neputință s-o fi aflat Homer. El arată că, după spusele locuitorilor din Tartessos³⁷¹, niște etiopieni care au năvălit în Libya până la apus au rămas o parte acolo în interiorul ținutului, în timp ce restul s-a răspândit de-a lungul țărmului. Ephoros aduce în sprijin următorul vers homeric:

*Etiopienii-n două-mpărțiți sînt ultimii oameni*³⁷².

27 Aceste replici i s-ar putea da³⁷³ lui Aristarchos și adepților săi, precum și altele mai convingătoare încă decît acestea, prin care se va înlătura învinuirea de gravă ne-

știință a poetului. În ce mă privește, eu mă declar în favoarea opiniei vechilor eleni³⁷⁴; așa cum semințiile de pe meleagurile nordice, cunoscute pe atunci, se numeau cu un singur nume *sciți* sau — ca la Homer *nomazi* —, iar mai târziu când s-au cunoscut popoarele de la asfințit, li s-a dat numele de *celți* și de *iberi*, sau, combinat, de *celt-iberi* și *celtosciți*, desemnându-se astfel cu un singur nume, din ignoranță, neamuri deosebite, tot astfel toate ținuturile de miazăzi, scăldate de ocean, poartă numele de Etiopia. Iată ce fel de mărturii se pot aduce [în sprijin] —. Eshil în *Prometeu dezlegat* vorbește după cum urmează:

*Acolo vei vedea
A Erythreei undă purpurie și sfintă
Și lacul cu reflexe arămii de lîngă
Ocean, care pentru etiopieni e-a belșugului izvor.
Acolo unde soarele³⁷⁵ atotvăzător
Trupul său nemuritor și-l reconfortează
Și oboseala cailor se-ndepărtează,
In undele lui calde și moi³⁷⁶.*

Pentru că oceanul, pe întreaga traiectorie a zonei sudice face acest serviciu soarelui și se află în această poziție față de el, e limpede că și poetul i-a așezat pe etiopieni pe toată lungimea aceluia climat meridional³⁷⁷. Și Euripide în tragedia *Phaethon*³⁷⁸ zice despre Clymene că i-a fost dată:

*Lui Merops³⁷⁹, craiul acestui ținut peste care, atunci
Cînd soare răsare, aruncă cu flăcări de aur prima dată
Pe pămînt, din căruța-i la patru cai înhămată,
Vecinii de rasă neagră le zic stațiuni luminoase
Ale cailor Soarelui și-ai Aurorei.*

În acest pasaj, Euripide fixează în același loc popasurile cailor Aurorei și ai Soarelui, dar în versurile ce urmează imediat în continuare el precizează că acestea se află doar în apropiere de locuința lui Merops; și iată că în toată drama este împletit în text acest amănunt geografic care

nu este propriu Etiopiei din părțile Egiptului, ci mai degrabă țărmlui de-a lungul întregii clime meridionale.

28 O veche părere despre Etiopia semnalează și Ephoros prezentând-o în lucrarea sa intitulată *Descrierea Europei*³⁸⁰; cum regiunile de pe bolta cerească, ca și de pe pământ, au fost împărțite în patru părți, porțiunea răsăriteană de unde suflă apeliotes o populează indienii, cea de miazăzi de unde suflă notosul, etiopienii, cea de asfințit, celții, iar cea de miază-noapte sciții. El mai adaugă că Etiopia și Sciția cuprind o întindere mai mare decât celelalte două; într-adevăr, se pare — zice el — că neamul etiopienilor se întinde de la răsăritul de iarnă pînă la apusul de iarnă, în vreme ce Sciția ocupă tocmai partea potrivnică³⁸¹. Concordanța poetului cu aceste idei reiese limpede și din cele ce urmează, cînd situează Ithaca:

*Către-ntuneric, care se află spre Ursă: iar alte
Insule cată spre soare răsare și auroră*³⁸²,

desemnînd în acest fel întreaga latură sudică. Și tot astfel, cînd zice:

*Nu vreau să știu de zboară la dreapta spre soare-răsare
Și auroră sau poate la stînga spre sumbru-ntuneric*³⁸³,

și iarăși:

*Iubiții mei, noi nu știm unde-apune
Luminătorul soare, cînd coboară
Pe sub pământ, și nici de unde vine
La răsărirea lui*³⁸⁴.

Asupra acestor pasaje vom reveni cu prilejul descrierii insulei Ithaca³⁸⁵, unde le vom lămuri mai bine. Cînd poetul spune, așadar:

*Zeus de ieri a purces și s-a dus la ospete cu zeii
Spre-Okeanos, departe la bunul norod etiopic*³⁸⁶.

trebuie să înțelegem expresia în sens mai larg, anume că oceanul se întinde pe toată traiectoria sudică și etiopienii la fel. Căci spre orice punct al acestei traiectorii ți-ai îndrepta privirea în gând, tot de ocean vei da și de Etiopia. Așa sună și versurile:

*[Neptun], care venea de la poporul
Etiopian, zărindu-l de departe,
Din munți de la solymi . . .³⁸⁷,*

ceea ce are aidoma înțelesul cuvintelor „din ținuturile de miazăzi”. Poetul nu vorbește aici despre solymii din Pisidia ci, așa cum am precizat mai înainte³⁸⁸, el a plăsmuit alții cu același nume; aceștia se aflau față de Odysseus care plutea în luntre și față de cei care locuiesc la miazăzi, cum sînt etiopienii — în același raport în care se găsesc solymii din Pisidia față de Pont și față de etiopienii din sus de Egipt. Tot astfel trebuie luate în sens mai larg cuvintele lui Homer despre cocori:

*Care de iarnă fugind [speriați] și de ploaia tomnie
Zboară cu strigăte peste ocean și se lasă departe
Unde amenință pe oamenii pitici cu omor și pîiere³⁸⁹.*

35

Căci nu numai în ținuturile din Elada se vede cocorul călătorind spre miazăzi, ci și în regiunile Italiei și ale Iberiei sau pe meleagurile Mării Caspice și din Bactriana. Deoarece oceanul scaldă întreg țărmul de miazăzi și deci spre întreg [acest țărm] fug de iarnă [cocorii], trebuie să admitem că și pigmeii³⁹⁰ au fost localizați de plăsmuirea poetului de-a lungul întregului țărm. Iar dacă autorii de mai târziu au restrîns pe etiopieni numai la cei de lângă Egipt și tot acolo [au fixat] și povestea cu pigmeii, aceasta s-ar putea să nu aibă nici o legătură cu cele vechi. Și, într-adevăr, noi știm astăzi că numele de ahei și de argieni nu cuprinde pe toți cei care au luat parte la războiul purtat împotriva Ilionului, dar Homer pe toți îi numește astfel. Această argumentare seamănă cu lămuririle mele despre împărțirea în două a etiopienilor, anume că trebuie să în-

țelegem sub acest nume toată populația înșirată de-a lungul întregului litoral [sudic] al oceanului, de la răsărit pînă la asfințit. Într-adevăr, înțelegînd lucrurile astfel, așa-numiții etiopieni sînt împărțiți în două printr-un hotar natural de Golful Arabic, ca de un segment apreciabil al arcului unui meridian care, asemenea unui rîu, s-ar întinde pe o lungime cam de 15 000 de stadii [2 775 km] și pe o lățime cu mult mai mare de 1 000 de stadii [185 km] în locul cel mai lat: la lungimea sa se mai adaugă și faptul că distanța dintre fundul zisului golf și marea de lîngă Pelusion este de trei sau patru zile de drum, cît ține istmul. Deci, așa după cum cei mai versați dintre învățații care au despărțit Asia de Libya socotesc acest golf un hotar mai firesc între cele două continente decît Nilul³⁹¹ (pentru că golful străbate aproape în întregime întinderea de la o mare la alta, în vreme ce Nilul se află la o depărtare atît de mare de ocean, încît nu desparte decît incomplet întreaga Asie de Libya), în același fel — după socotința mea — poetul a considerat că toate părțile meridionale ale întregii lumi populate sînt împărțite în două de Golful Arabic. Prin urmare, cum să nu fi cunoscut Homer istmul, pe care acest golf îl creează împreună cu Marea Egiptului?

29 Mai mult decît atît, este cu desăvîrșire absurd să crezi că poetul, care a știut cu precizie că Theba Egiptului³⁹² este situată la o depărtare de aproape 5 000 de stadii [925 km]³⁹³ de la marea noastră, să nu fi cunoscut înfundătura Golfului Arabic, nici istmul din continuarea lui, a cărui lățime nu depășește 1 000 de stadii [185 km]. Dar încă și mai ciudată ni se pare presupunerea că poetul a știut că Nilul purta același nume ca pămîntul întins al țării, dar n-a văzut pricina acestei potriviri. Căci negreșit i-ar fi putut veni în minte ceea ce spune Herodot, că țara Egiptului este un dar al fluviului, pricină pentru care ea s-a și învrednicit de același nume. De altfel, dintre particularitățile fiecărui loc acelea sînt cele mai cunoscute care au vreo latură neobișnuită și tuturor bătătoare la ochi.

36

Negreșit, o particularitate ieșită din comun prezintă creșterea Nilului și terasamentele făcute de el la mare. Și așa după cum cei care se duc în Egipt nu încearcă să afle nimic altceva despre acea țară mai înainte de a se informa asupra naturii Nilului pentru că nici băștinașii nu au de povestit străinilor lucruri mai extraordinare decât acestea nici mai evidente dintre ciudățeniile din țara lor (căci cel care primește informații despre fluviu se lămurește deopotrivă despre natura întregii țări), tot astfel și cei care primesc știri din auzite, sosite de departe, nu află nimic altceva înainte de fluviu. La aceasta se adaugă și curiozitatea poetului [Homer] și dragostea lui de călătorii peste granițele patriei sale, despre care vorbesc toți biografii³⁹⁴ lui, și poemele înseși oferă numeroase exemple. Din mai multe dovezi reiese deci că poetul a cunoscut și a spus răspicat cele ce erau de spus, dar a trecut sub tăcere lucruri prea cunoscute sau a făcut doar unele aluzii la ele prin anumite epitete³⁹⁵.

30 Se cuvine deci să ne mirăm de egipteni și de sirieni³⁹⁶ — împotriva cărora se îndreaptă acum criticile noastre — că nu înțeleg nici măcar știrile date de poet despre propria lor țară, ci îl învinuiesc de neștiință, de care [dreapta] judecată îi arată vinovați pe ei înșiși. Cu un cuvânt, tăcerea nu-i un semn de ignoranță. Căci Homer nu pomeneste nici despre curenții contrari ai Euripului³⁹⁷, nici despre Thermopyle, nici despre mai multe alte lucruri celebre de la eleni, totuși nu înseamnă că el nu le-a cunoscut. Dar, chiar în cazul că le menționează, cei de bunăvoie surzi nu aud, încât toată vina le revine numai și numai lor. Poetul, de pildă, numește „căzuți din cer”³⁹⁸ nu numai torenții de ploaie, ci îndeobște toate cursurile de apă, pentru că toate se împlinesc din apa ploilor. Dar ceea ce este o trăsătură generală devine o particularitate în cazul celor ieșite din comun. Căci alt sens ar avea epitetul „căzut din cer”, aplicat unui curent de apă căzut cu

37

ploaia din cer, și altul dacă i se atribuie unui rîu ce curge mereu; în cazul din urmă, scoaterea în relief a particularității este îndoită oarecum. Și, după cum există unele exagerări la exagerări, ca de pildă „a fi mai ușor decît umbra bărcii“, „mai fricos decît iepurele frigian“³⁹⁹, „a avea un ogor mai mic decît o scrisoare laconiană“⁴⁰⁰, tot astfel și aici se înregistrează o scoatere în relief de gradul doi cînd se spune „Nilul căzut din cer“⁴⁰¹. Căci dacă torentul are dreptul la atributul „căzut din cer“ mai presus de alte rîuri, Nilul are acest drept mai mult chiar decît torenții, într-atît îi întrece pe toți ca debit de apă și ca durată. Astfel, pentru faptul că poetul a cunoscut regimul fluviului, așa cum am arătat, și că i-a atribuit fluviului acest epitet, nu trebuie căutată altă interpretare decît cea pe care am dat-o. Revărsarea prin mai multe guri este un fenomen comun mai multor rîuri, de aceea Homer a socotit că nu merită să-l pomenească, mai ales unor cunosători, așa cum face de altfel și Alceu⁴⁰², deși spune că el a fost personal în Egipt. Cît privește terasamentele, ele pot fi concepute și din creșterile de nivel ale apelor fluviului și din știrile pe care le dă Homer despre insula Pharos. Căci cel care l-a informat pe poet despre Pharos⁴⁰³, sau poate mai degrabă însuși renumele insulei, n-ar fi putut să vînture o veste atît de mincinoasă că pe atunci ea se afla la atîta depărtare de uscat, cît spune poetul, anume cale de o zi de navigație. În schimb, creșterea apelor și terasamentele de acest fel erau negreșit mult mai cunoscute. De aici Homer, conchizînd că insula, pe vremea sosirii lui Menelaos, a fost și mai depărtată de continent decît pe vremea sa⁴⁰⁴, a mărit de la el distanța de dragul poveștii. Iar creațiile mitice ca, de pildă, întîmplările cu Proteus⁴⁰⁵, miturile privitoare la pigmei⁴⁰⁶, puterea farmecelor, în sfîrșit, orice altă plăsmuire asemănătoare creată de poeți nu constituie nicidecum semne de ignoranță; într-adevăr, nu din necunoașterea locurilor se spun acele povești, ci pentru plăcere și desfătare. Dar de

ce afirmă poetul că insula Pharos, care de fapt este lipsită de apă, are totuși apă?

*Acolo-i un liman tihnit, pe unde-s
Corăbieri ce scot din apa neagră
Și dau pe mare drumul la corăbii⁴⁰⁷.*

În primul rînd, nu-i cu neputință ca vinele de apă din insulă să fi secăt cu timpul; în al doilea rînd, poetul nu afirmă răspicat că apa se scoate neapărat din insulă, ci numai lansarea în larg a corăbiilor [avea loc de aici] datorită comodității portului; apa se putea procura și de la celălalt țărm din fața insulei; prin acest fel de a se exprima, poetul mărturisește, se pare, că înfățișînd insula *înconjurată* de mare n-a avut în vedere purul adevăr, ci a exagerat lucrurile potrivit fabulației poetice.

31 Deoarece cuvintele lui Homer despre pribegia lui Menelaos⁴⁰⁸ adevăresc, chipurile, ignoranța poetului în geografia acelor locuri, ar fi bine, poate, ca noi să înfățișăm pasajele criticate din versurile cu pricina, să le examinăm și să facem totodată mai vădită apărarea poetului. Menelaos îi grăi lui Telemah, care admira luxul palatului său, cele ce urmează:

*Ci multe-am pătimit și multă vreme
Pe lume-am rătăcit pînă ce-adus-am
Averea pe corăbii. Tocma-n anul
Al optulea venii din pribegia
Din Chipros, din Fenicia, din Egipt.
Fusei la etiopi, la cei din Sidon
Și la erembi și-n Libya⁴⁰⁹.*

Se pune mai întîi întrebarea: la ce etiopieni a venit Menelaos, călătorind pe mare din Egipt, căci la marea noastră nu s-a statornicit nici o seminție de etiopieni, nici nu pot fi trecute cu corăbiile cataractele Nilului. La fel, apoi, despre ce sidoni este vorba? Negreșit nu despre cei din

Fenicia, altfel Homer nu le-ar fi indicat mai întâi genul, pentru a le adăuga apoi specia. De asemenea, cine sînt erembii? Numele lor este pomenit pentru prima oară aici. Aristonicos⁴¹⁰, gramaticul timpurilor noastre, în lucrarea sa *Asupra pribegiei lui Menelaos*, a adunat [diverse] interpretări ale mai multora asupra fiecăruia din punctele principale; pentru noi va fi de ajuns să le reproducem chiar în rezumat. Printre cei care afirmă că Menelaos a ajuns în Etiopia pe mare unii strecoară ideea că el a făcut înconjurul continentului pe apă, din Gadeira⁴¹¹ pînă în India și aceasta, fără îndoială, pentru a potrivi lungimea drumului cu absența atît de îndelungată a eroului, despre care Menelaos însuși mărturisește că a ținut șapte ani. Alții susțin că drumul pe apă s-a făcut trecîndu-se peste istmul de la Golful Arabic, iar alții, pe vreunul dintre canalele⁴¹² (Nilului). Dar, pe de o parte, nici ocolul pe care-l introduce aici Crates⁴¹³ nu este de trebuință, nu pentru că ar fi cu neputință (doar nici rătăcirile lui Odysseus nu-s peste putință), ci pentru că nu adaugă nici un adevăr mai mult nici la ipotezele științifice ale autorului, nici la lămurirea duratei pribegiei. De fapt, întîrzieri nevoite l-au reținut [pe erou] din pricina greutăților călătoriei, după cum lămurește el însuși că din 60 de corăbii⁴¹⁴ numai cinci⁴¹⁵ i-au mai rămas, ca și zăboviri voite, de dragul înavușirii. Într-adevăr Nestor spune:

*Cînd Menelaos dup'averi și hrană
Cu flota colinda străinătatea⁴¹⁶*

(și Menelaos însuși):

Pribegind prin Cipru, Fenicia și-Egipt⁴¹⁷.

Dacă poetul ar fi prezentat trecerea eroului prin istm și prin canale, lumea ar fi ascultat-o ca pe o poveste, dar cum el nu o înfățișează astfel, ar însemna să i se atribue o vină de prisos, potrivnică bunei-credințe. Spun împotriva bunei-credințe, deoarece înainte de războiul troian nu era construit încă nici un canal, iar Sesostris⁴¹⁸, care

s-a apucat să șape unul, a întrerupt lucrarea, bănuind — se spune — că este mai înalt nivelul mării decât cel al uscatului. Dar, de fapt, pe atunci nici istmul nu era încă navigabil, iar Eratosthenes⁴¹⁹ și-l închipuie greșit astfel. Într-adevăr el crede că încă nu se surpase limba de pământ⁴²⁰ de la Coloanele lui Heracles; astfel că aici Marea Interioară nu comunica cu cea Exterioară și, pentru că Marea Interioară avea nivelul mai înalt, ea acoperea istmul, iar când s-a rupt acea fișie de pământ, nivelul Mării Interioare a scăzut și a descoperit pământul de lângă muntele Casios⁴²¹ și pe lângă Pelusion⁴²² din Egipt pînă la Marea Erythreë. Dar ce siguranță avem că această surpare nu s-a petrecut încă înainte de războiul troian? Se poate [admite] 39 că poetul l-a făcut pe Odysseus să iasă pe aici în ocean, ca și cum surparea limbii de pământ se întîmplase, în același timp, pe Menelaos îl duce cu corabia în Marea Erythreë din Egipt, ca și cum tăierea istmului de care vorbim n-a fost încă înfăptuită? Dar introduce [în această dispută] și cuvintele lui Proteus adresate lui Menelaos:

*Trimis vei fi de zei la capul lumii
Pe cîmpul Elysion⁴²³.*

Dar care capăt al lumii este acesta? Că se referă la un loc din apus, anume la unul care se află la capătul lumii, o dovedește zefirul pomenit alături de el:

*Ci pururea suflare de zefir
Dinspre Ocean adie⁴²⁴.*

De bună seamă, toate aceste interpretări [ale lui Eratosthenes] sînt pline de enigme.

32 Dacă, așadar, poetul a aflat că istmul [Arabic] a fost odinioară acoperit cu apă, cu atît mai mult am putea să dăm crezare împărțirii în două a etiopienilor separați printr-un braț de mare de-o asemenea importanță. Altfel, ce bogății ar fi putut aduce Menelaos de la etiopienii așe-

zați la Marea Exterioară și la țărmurile oceanului? Totodată Telemah și tovarășii săi se minunează de cantitatea podoabelor palatului regal [al lui Menelaos] care erau:

De-argint, de aur,

De-aramă și de chiblimbar și fildeș;⁴²⁵

Doar nici una dintre aceste bogății, în afară de fildeș, nu prisosea la etiopieni, care, în marea lor parte, erau lipsiți de orice mijloace de trai și totodată nomazi. Cu adevărat, pe Zeus — s-ar putea replica — dar lângă Etiopia se află Arabia și regiunile care țin pînă în India. [Este adevădat și aceasta] numai că din toate ținuturile pomenite, singură Arabia a fost numită Fericită. De bună seamă și India, chiar dacă nu i s-a spus anume fericită, totuși reiese acest lucru, iar în cărți ea este înfățișată ca cea mai înfloritoare țară. În primul rînd, India n-a cunoscut-o Homer; dacă ar fi avut cunoștință de ea, ar fi pomenit-o. Cît privește Arabia, pe care contemporanii noștri o numesc fericită, pe vremea aceea ea nu era bogată ci, dimpotrivă, o țară săracă, și cea mai mare parte a ei era populată de oameni nomazi ce trăiau în corturi. Cealaltă parte, care cultiva plante aromate, datorită căreia însăși țara și-a primit numele ce-l poartă⁴²⁶, era mică, deoarece și negoțul cu aromate în părțile noastre era rar și costisitor. În prezent însă, arabii trăiesc în prosperitate și belșug, pentru că și schimburile comerciale s-au întetit și s-au întins; dar pe vremea aceea se pare că lucrurile nu stăteau astfel. Din aromate și negustorul cu ridicata, cît și cel cu amănuntul, puteau să-și încropească o oarecare bunăstare, ținînd seama de astfel de mărfuri, dar Menelaos căuta prăzi și daruri la regi și la domnitori care aveau ce să dăruiască și care voiau (să-i facă daruri) pe măsura neamului și a gloriei numelui său. Iar egiptenii și vecinii lor, etiopienii și arabii nu erau într-atît de complet lipsiți de mijloace de trai, nici atît de neinformați în privința renumelui Atrizilor⁴²⁷ — și aceasta mai cu seamă datorită izbînzii războiului

troian —, încît Menelaos să nu poată trage nădejdea unui folos din partea lor, după cum grăiește și inscripția de pe platoșa lui Agamemnon: 40

Pe care

I-o dăruise odată din prietenie Kinyras⁴²⁸

Căci și în Cipru Atrid cîștigase un mare renume⁴²⁹.

Și, pe deasupra, trebuie să precizăm că cel mai mult timp al pribegiei lui Menelaos s-a scurs prin părțile Feniciei, ale Syriei, ale Egiptului și ale Libyei și prin preajma Ciprului și, cu un cuvînt, pe țărmul mării noastre și prin insule; iar de aici, el și-a putut aduna atît daruri de prietenie, cît și [prăzi] luate în parte cu sila, în parte prin piraterie, mai cu seamă de la aliații troienilor. Dimpotrivă, barbarii de pe țărmul mării Exterioare și din regiuni îndepărtate nu-i treziră o astfel de nădejde. Într-adevăr, se spune că Menelaos a ajuns în Etiopia, poate nu chiar pînă acolo, ci numai pînă la hotarele ei dinspre Egipt. Căci poate erau mai apropiate de Theba granițele de atunci ale Etiopiei decît cele de astăzi, dar, de fapt, și hotarele de acum sînt destul de apropiate la Syene și Philai⁴³⁰. Dintre acestea două, prima aparține Egiptului, iar Philai este o așezare comună a etiopienilor și a egiptenilor. Prin urmare, n-ar fi de loc absurd ca Menelaos, cînd a sosit la Theba, să fi ajuns pînă la hotarele Etiopiei, sau și ceva mai departe, și toate acestea numai mulțumită ospitalității regelui. Tot astfel și Odysseus declară că a ajuns pe pămîntul ciclopilor⁴³¹, înaintînd de la mare pînă la peștera situată, zice el⁴³², undeva pe țărmul insulei. Și în insula lui Eol zice că a ajuns și pe la laestrigoni⁴³³ și pe la alte neamuri, pretutindeni pe unde a aruncat ancora vreodată. În felul acesta deci a fost și Menelaos în Etiopia, precum și în Libya, acostînd în cîteva puncte ale țărmului acestora. De la trecerea lui pe acolo și portul de la Ardania⁴³⁴, cel din sus de Paraitonion⁴³⁵, poartă numele de Menelaos.

33 Iar dacă, vorbind de fenicieni, Homer pomenește și pe sidoni, al căror oraș era de fapt capitala Feniciei, el folosește o figură de stil obișnuită, ca de pildă:

*După ce duce pe Hector și pe troieni așa spre corăbii*⁴³⁶
și

*Nu mai trăiau acum fiii viteazului mare Oineus*⁴³⁷,
*Nu mai era nici Oineus însuși, muri și bălan' Meleagru*⁴³⁸

(și)

*La Ida sosi și la Gargaros*⁴³⁹

și

*Ei stăpîneau Eubee*⁴⁴⁰ — și
*Chalkisul și Eretria*⁴⁴¹

și Sappho⁴⁴²:

*Fie că te-are Ciprul, sau Paphos*⁴⁴³, *fie Panormos*⁴⁴⁴
[Ca fiu al patriei]

De fapt, alta este pricina care l-a făcut pe Homer, după ce a pomenit Fenicia, să numească deosebit și Sidonul. Căci pentru înșirarea semințiilor pe la care a trecut Menelaos, era de ajuns să fi spus

*Cipru, Fenicia, Egipt străbătînd, în Etiopia-ajunsei*⁴⁴⁵.

41 Iar ca să vorbească și de pribegia lui pe la sidoni, care a ținut ceva mai multă vreme, a socotit de bine fie să aducă din nou vorba de ea fie să o rezume. Astfel el indică prin elogii prosperitatea lor, dezvoltarea meșteșugurilor acelor și ospitalitatea acordată mai înainte Elenei de către oamenii din Sidon, cînd a sosit la ei cu Alexandru; de aceea, poetul pomenește multe lucrări de mîna sidoniene puse la păstrare în palatul lui Alexandru:

Pinze-o grămadă pe-aco' erau înflorate-n tot felul
Lucretul de mîn-al femeilor sidoniene, pe care
Paris ca zeii la chip din Sidon le-adusese
*Cum adusese-nainte pe mare la fel pe Elena*⁴⁴⁶.

La fel și în palatul lui Menelaos; într-adevăr, iată cum îi vorbește acesta lui Telemah:

*Ți-oi face darul cel mai scump și mîndru:
Acest ulcior meșteșugit ce este
Întreg de-argint cu buzele-aurite,
Lucrat de Hephaistos — Mi-l dete mie
Războinicul cel mult vestit și craiul
Sidonului, cînd eu trecui pe-acolo
La-ntorsul meu acasă⁴⁴⁷ —*

Trebuie să acordăm o valoare hiperbolică expresiei „opera lui Hephaistos“, tot așa după cum lucrările frumoase se cheamă „opera Athenei“ sau „opera Grațiilor“⁴⁴⁸, sau „a Muzelor“⁴⁴⁹. Pentru că oamenii din Sidon erau mari meșteri în artele manuale, Homer scoate în lumină [talentul lor] cînd laudă vasul crater⁴⁵⁰, pe care fiul lui Euneos⁴⁵¹ l-a dăruit pentru răscumpărarea lui Lycaon⁴⁵². Iată ce spune despre vas:

*Sculă ce n-avea pereche de meșteșugită pe lume
O-mpodobiseră meșterii mari de podoabe din Sidon
Fenicienii apoi o purtară [pe vîntăta mare]⁴⁵³.*

34 Despre erembii lui Homer multe s-au spus pînă acum: cei mai vrednici de crezare în această privință sînt cei care socot că este vorba de arabi. Zenon al nostru chiar așa și scrie:

La etiopi am sosit, la sidoni și la arabi⁴⁵⁴.

Dar nu trebuie schimbată grafia, fiind foarte veche: mai degrabă să se condamne stîlcirea atît de răspîndită și de obișnuită la toate neamurile a acestui nume. Fără îndoială, o astfel de deformare caută și unii gramatici, care schimbă literele unui cuvînt. Cel mai bine s-ar părea că procedează Poseidonios⁴⁵⁵ care, și în cazul de față, caută obîrșia numelui în înrudirea neamurilor și în interpenetrația lor. Într-adevăr, se constată că neamul armenilor, al sirienilor și al arabilor au între ele o mare afinitate și aceeași ramură de rudenie oglindită în limbă, în felul de viață și în tră-

42 săturile lor fizice; aceasta se vede mai cu seamă acolo unde ei sînt învecinați: dovada o poate da Mesopotamia; care este formată din trei semînții. Într-adevăr, mai cu seamă între aceste neamuri, asemănarea apare clar. Iar dacă cumva se ivește vreo deosebire, datorită climei, între regiunile de miazănoapte și cele de la miazăzi, precum și între acestea din urmă și cele din zona de mijloc, aceste deosebiri sînt dominate de trăsăturile lor comune. Iar asirienii și arianii seamănă într-un fel și cu cei de mai sus și între ei. Poseidonios conchide că de aceea și denumirile acestor neamuri seamănă între ele. Într-adevăr, cei pe care noi îi numim sirieni ei înșiși își zic (armeni și) arammei⁴⁵⁶; iar cu acest nume se potrivește cel al armenilor, al arabilor și al erembilor: de fapt, cu acesta din urmă îi desemnau vechii eleni pe arabi, negreșit pentru că și rădăcina numelui sugera această apropiere. Căci cei mai mulți deduc numele de *erembi* de la *eran embainein*⁴⁵⁷ („a intra sub pămînt”), pe care urmașii, schimbîndu-l, le-au zis mai limpede *troglođiți*. Aceștia sînt acei arabi care s-au așezat pe malul dinspre Egipt și dinspre Etiopia al Golfului Arabic. De bună seamă că pe aceștia i-a menționat poetul și la aceștia spune că a sosit Menelaos, exprimîndu-se la fel ca atunci, cînd a spus [că a venit] la etiopieni; căci și erembii, [ca și etiopienii], sînt vecini cu Thebaida⁴⁵⁸, de asemenea, aceste ținuturi au fost pomenite nu pentru calitatea lucrărilor nici pentru foloasele negoțului, și cu atît mai puțin pentru darurile lor bogate (căci negreșit nu au fost mari acele daruri), ci pentru depărtarea pribegiei și pentru renume, într-atîta este de mare gloria de-a fi ieșit din hotarele patriei.

Dovadă și versul:

*Și cunosc pe drumul lui tot felul
De oameni, de orașe și de datini*⁴⁵⁹

și următoarele:

*Ci multe-am pătimit și multă vreme
Pe lume-am rătăcit pînă ce-adus-am
Averea pe corăbii*⁴⁶⁰

Iar Hesiod în „Catalog“⁴⁶¹ spune:

*Fiica lui Arabos⁴⁶² cel pe care născutu-l-a Hermes
Bin(e)voitorul și Thronia⁴⁶³, fiica craiului Belos⁴⁶⁴.*

Tot așa se exprimă și Stesichoros⁴⁶⁵. Se poate deduce de aici că și țara Arabiei și-a luat numele încă de atunci de la Arabos; pe vremea eroilor poate că încă nu se numea astfel.

35 Cei care își imaginează că erembii sînt un neam aparte — mai întii, al etiopienilor, apoi al kephenilor⁴⁶⁶, și, în al treilea rînd, al pigmeilor, și sute de alte presupuneri asemănătoare — aceștia merită mai puțină crezare, deoarece, pe lîngă un argument lipsit de temei, ei dau dovadă și de o confuzie între mit și istorie. Cu aceștia se potrivesc în păreri și cei care îi situează pe sidoni la Marea Persiei sau pe vreo altă coastă a oceanului și care strămută pribegia lui Menelaos în ocean. În aceeași situație se află interpretările⁴⁶⁷ privitoare la fenicieni. Pricina neîncrederii ce și-o atrag nu este dintre cele mai mărunte, ci tocmai faptul că, în momentul în care își expun teoriile, se contrazic între ei; într-adevăr, unii susțin că fenicienii și sidonii de la noi sînt coloniști ai celor de la ocean⁴⁶⁸, arătînd și pricina pentru care se numeau fenicieni⁴⁶⁹, anume pentru că și Marea Exterioară este roșie: alții, dimpotrivă, că cei de la ocean sînt colonii acestora de la noi. Mai sînt însă unii care mută și Etiopia în Fenicia din părțile noastre și susțin că întîmplările legate de Andromeda⁴⁷⁰ s-au petrecut în Iope⁴⁷¹. Negreșit, nu din necunoașterea locurilor povestirea lor face astfel de strămutări, ci mai degrabă ca să-i dea o formă legendară, cum este cazul cu poveștile găsite la Hesiod și la alți autori, pe care îi pomenește Apollodoros⁴⁷² fără să cunoască modul în care se compară acestea cu creațiile lui Homer. Căci Apollodoros, punînd alături datele homerice despre Pont și despre Egipt, condamnă neștiința poetului, ca și cum acesta ar fi vrut să povestească lucruri aieva, dar n-a izbutit ci, din igno-

43

ranță, a prezentat date imaginare ca și cum ar fi existat cu adevărat. Dar (replicăm noi) nimeni n-a învinuit pe Hesiod de neștiință, cu toate că a vorbit⁴⁷³ despre căpcăuni, despre macrocefali și despre pigmei; într-adevăr, nici lui Homer nu i se fac imputări când prezintă astfel de povești, cum sînt și cele ou pigmeii⁴⁷⁴. Nici Alcman⁴⁷⁵ nu este învinuit de neștiință, cînd povestește despre „piciorongi”⁴⁷⁶ nici Eshil, cînd vorbește despre căpcăuni, despre „ochi-în-piept” și de „unochilă”⁴⁷⁷, după cum nu criticăm nici pe cei care scriu opere în proză, în genul istoriei, cu toate că, fără s-o mărturisească, ei compun mitologii. Se vede limpede că acești autori de bunăvoie împletesc în povestirile lor mituri, nu din necunoașterea lucrurilor de fapt, ci, prin plăsmuirea unor întîmplări peste puțință, ei urmăresc nemaipomenitul și desfătarea. Ceea ce lasă impresia unei anumite ignoranțe este mai ales faptul că ei înfățișează aceste plăsmuiri sub haina adevărului, și în domenii obscure și neștiute. Theopompos⁴⁷⁸ face singur această mărturisire, spunînd că el va strecura în istoriile sale și mituri mai bine însă decît o fac unii istorici ca Herodot⁴⁷⁹, Ctesias⁴⁸⁰, Hellenicos⁴⁸¹ și cei care au compus *Indica*⁴⁸².

36 Homer și-a îmbrăcat povestirea în haina mitului și în legătură cu fenomenele oceanului, deoarece îndeobște poetul trebuie să recurgă la această formă a povestirii. Într-adevăr, din fenomenul fluxului și al refluxului, Homer a plăsmuit legenda Charybdei care nu este scoasă pe de-a-ntregul din imaginația poetului, ci a fost ticluită din întîmplările ce se spune că se petreceau în strîmtoarea Siciliei. Dacă fluxul are loc de două ori în răstimp de o zi și o noapte, iar poetul a scris de trei ori,

*De trei ori pe zi sloboade ea apa
Și de trei ori o-nghite groaznic*⁴⁸³.

poate să se exprime astfel. De fapt, nu trebuie să înțelegem că poetul a înfățișat în acest fel fenomenul, din necunoașterea versiunii adevărate, ci de dragul tragicului și

al spaimii pe care Circe o strecoară din plin în cuvintele ei, ca să-l întoarcă din drum pe Odysseus, astfel că ea adaugă și neadevăruri. Iată, așadar, cum s-a exprimat Circe însăși în versurile privitoare la Charybda:

*Ea de trei ori
Pe zi sloboade apa și de trei ori
O-nghite groaznic. Dar vai și-amar
Să fii acolo cînd ea soarbe valul
Nu poate să te mîntuie nici însuși
Poseidon de rău*⁴⁸⁴.

Și Odysseus s-a nimerit acolo, tocmai în timpul resorbției și n-a pierit, după cum mărturisește singur:

44

*Mă pomenii din nou la stîncă Scyllei
La groaznică Charybdă, care lacom
Sorbi din unda cea sărat-a mării.
Dar eu mă salt în sus, m'agăț de'naltul
Smochin și mă-nceleștez de el acolo,
Intocmai cu un liliac*⁴⁸⁵.

Apoi, așteptînd rămășițele vasului său naufragiat și prinzîndu-se iarăși de ele, se salvează, astfel că Circe s-a dovedit mincinoasă. Comparabil cu acest pasaj este și acela care spune: „de trei ori pe zi sloboade ea apa” în loc de două, negreșit pentru că tuturor le era obișnuită această hiperbolă, deoarece se obișnuiește să se spună „de trei ori fericiți, de trei ori nefericiți”. Iată și poetul:

*De trei ori fericiții danai*⁴⁸⁶

și

*Noaptea de trei ori dorită*⁴⁸⁷

(și)

*[Spada sfarme-se] în trei și în patru*⁴⁸⁸.

De asemenea, chiar din aprecierea timpului s-ar putea scoate unele dovezi că Homer se sprijină într-un anumit fel

pe adevăr; astfel, de pildă, faptul că epava a rămas atîta vreme înghițită de genune și abia într-un târziu i-a fost aruncată înapoi lui Odysseus, care o aștepta cu înfrigurare și care se încleștase strîns de niște crengi de smochin, s-ar potrivi mai bine cu părerea că fluxul și refluxul au avut loc de două ori — în cele două unități de timp, de o zi și o noapte — decît de trei ori.

Iată vorbele lui Odysseus:

*Mă tot ținui așa, pînă ce dînsa
Napoi să voamă talpa și catargul;
La voia mea târziu ele veniră.
Abia în ceasul cînd judecătorul
Se scoală pentru cină de la sfatul
La care el descurcă-atîtea pricini
De-a tinerilor, cele două lemne
Iviră-se din pîntecul Charibdei⁴⁸⁹.*

Toate acestea și mai cu seamă faptul că resorbția a ținut pînă seara dovedesc că este vorba de un timp apreciabil; într-adevăr, Homer nu spune simplu: „Cînd se scoală judecătorul“, ci „cînd se scoală... după ce a judecat multe pricini“, încît se vede că el a zăbovit ceva mai mult. Într-alt chip, Homer nu i-ar fi oferit naufragiatului o scăpare vrednică de crezare dacă, înainte de-a-l fi smuls departe din vîltoare, refluxul l-ar fi aruncat imediat înapoi.

- 45 37 Apollodoros⁴⁹⁰, pledînd în favoarea opiniilor lui Eratosthenes⁴⁹¹, îi face imputări lui Callimachos⁴⁹² că, deși este gramatic, împotriva planului lui Homer și a fixării dincolo de ocean a locurilor pe unde a pribegit Odysseus, el a identificat aceste locuri cu Gaudos⁴⁹³ și Corcyra⁴⁹⁴. Dar dacă pribegia nu s-a întîmplat nicăieri, ci ea este în întregime o simplă plăsmuire a lui Homer, imputarea este îndreptățită; dar dacă, dimpotrivă, ea a avut loc doar prin alte părți (ale lumii), este nevoie să se precizeze îndată și prin ce locuri anume, pentru a corecta o greșală din ignoranță. Iar dacă este de necrezut ca totul să fie socotit o

născocire — așa după cum am arătat — și cum nu pot fi indicate nici alte locuri mai probabile, Callimachos ar trebui achitat de învinuirea ce i se aduce.

38 Pe de altă parte, nici Demetrios din Skepsis⁴⁹⁵ nu are mai multă dreptate în criticile sale, ci și el poartă vina unora din greșelile lui Apollodoros⁴⁹⁶; căci respingînd cu mai multă împotrivire pe Neanthes din Kyzicos⁴⁹⁷ (care afirmă că Argonauții cînd au călătorit cu corabia pînă la Phasis — navigație cunoscută de Homer și de alții⁴⁹⁸ — au fundat templele zeiței Idaia-Mater⁴⁹⁹ în preajma orașului Kyzicos), el susține că Homer nici măcar n-a știut despre expediția lui Iason pînă la râul Phasis. Dar această afirmație este în dezacord nu numai cu cuvintele lui Homer, ci chiar și cu ale sale proprii. Căci el susține că Ahile a cotoplit insula Lesbos și alte ținuturi, dar nu s-a atins de Lemnos și de insulele învecinate, datorită înrudirii lui Ahile cu Iason și cu fiul acestuia, Euneos, care stăpînea pe atunci insula [Lemnos]. Prin urmare, cum de a știut poetul că Ahile și Iason erau rude, din același neam, vecini sau într-un anumit fel înrudiți (înrudirea restrîngîndu-se de altfel la faptul că s-au nimerit să fie amîndoi din Thessalia, și anume unul din Iolcos⁵⁰⁰, celălalt din Ahaia Phthiotida)⁵⁰¹, dar să fi nesocotit pricina pentru care Iason, care era thessalian și din Iolcos, n-a lăsat nici un urmaș la tron în patria sa, dar a așezat pe fiul său stăpîn în Lemnos? Și cum de a avut Homer cunoștința de Pelias⁵⁰², de fiicele lui Pelias și de cea mai aleasă dintre ele, ca și de fiul acesteia:

*De Eumelos, născut la Admet de divina Alcesta,
Fiica lui Pelias, mîndră la chip și frumoasă femeie⁵⁰³,*

dar n-a auzit vorbindu-se despre peripețiile lui Iason, ale corăbiei Argo și ale Argonauților pomenite de toți scriitorii, ci [întreg] drumul lui Iason prin ocean, după despărțirea

lui de Aietes, să-l fi dat ca simplă plăsmuire poetică, fără să-i pună nici un temel istoric?

39 Într-adevăr, așa după cum afirmă toți că, de la bun început, călătoria pe mare întreprinsă din porunca lui Pelias, pînă la rîul Phasis, conține un sîmbure de adevăr vrednic de crezare, tot astfel stau lucrurile și cu întoarcerea Argonauților și cu vremelnica ocupare a unor insule în cursul călătoriei lor; ba, pe Zeus, pribegia prelungită a lui Iason, la fel ca și a lui Odysseus și a lui Menelaos, merită toată încrederea pentru urmele locale ce se văd și astăzi și pentru asigurările date de cuvîntul lui Homer⁵⁰⁴.

46 Într-adevăr, orașul Aia⁵⁰⁵ se mai vede încă pe malul rîului Phasis, iar Aietes e sigur că a fost regele Colchidei și numele lui le-a rămas familiar oamenilor de pe acele meleaguri. Se povestește mereu și despre vrăjitoarea Medeea, iar bogăția în aur, argint și fier a aceluși ținut mărturisește adevărata pricină a expediției Argonauților pentru care și Phrixos a pus la cale, mai înainte, o astfel de călătorie. De altfel se și găsesc destule monumente comemorative ale ambelor expediții: templul lui Phrixos pînă la hotarele dintre Colchida și Iberia, și templele lui Iason, ce se văd în mai multe părți ale Armeniei, ale Mediei și ale ținuturilor învecinate⁵⁰⁶ cu acestea; îndeosebi prin împrejurimile Sinopei și pe țărmul maritim al ei, prin regiunile Propontidei și ale Hellespontului pînă prin părțile insulei Lemnos se semnaleză, se spune, numeroase urme ale expediției lui Iason și a lui Phrixos; de asemenea, semne ale expediției lui Iason și a colchidienilor care l-au urmărit se mai găsesc pînă în Creta și în Italia și în Marea Adriatică, pe care, cel puțin în parte, le vizează Callimachos, cînd spune:

*Aigletes*⁵⁰⁷ și *Anaphe*, vecine cu *Thera*⁵⁰⁸ laconă⁵⁰⁹.

adăugînd:

*Incepînd cum eroi de la Kyteanul Aietes*⁵¹⁰

*Iar s-au înapoiat pe mare la vechea Haimonie*⁵¹¹;

totodată și despre colchidieni:

*In marea Ilyriei o dată ajunși, ei vîslele lasă
Lîngă piatra mormîntului blondei Armonii⁵¹² și-acolo
Intemeiară o mică cetate pe care elenul
Ar putea-o numi așezarea Fugarilor, iar în
Limba de baștină Polai⁵¹³ se cheamă.*

Unii mai susțin că tovarășii lui Iason au călătorit cu corabia pe Istru în sus pînă departe, iar alții pretind că aceia ar fi ajuns chiar pînă la Marea Adriatică; primii vorbesc astfel din necunoașterea locurilor, ultimii, presupunînd că fluviul Istru izvorăște din marele Istru⁵¹⁴, susțin că el se varsă în Adriatică, fără să afirme lucruri de necrezut sau de neconceput.

40 Folosind astfel de date, poetul, în unele privințe, se potrivește întru totul cu istoria, iar în altele, el adaugă istoriei și plăsmuiri de-ale sale, potrivit metodei generale a poezilor și a sa îndeosebi. El nu iese din marginile istoriei, cînd pomenește, de pildă, numele lui Aietes, cînd vorbește de Iason și de corabia Argo, cînd plăsmuiește Aiaia, după insula adevărată Aia, de asemenea cînd înscăunează pe Euneos și Lemnos și făurește din această insulă o aliată a lui Ahile și, în sfîrșit, cînd, după chipul Medeei, el creează pe vrăjitoarea Circe.

Propria soră a omucigașu(lui) Aietes⁵¹⁵

Pe de altă parte, el adaugă plăsmuiri la istorie, cînd strămută în mijlocul oceanului rătăcirile care au urmat expediției Argonauților. Ținînd seama de precizările de mai sus, și acea expresie

„Argo, tuturor cunoscută”⁵¹⁶

este foarte nimerită, deoarece expediția corabiei Argo s-a desfășurat pe meleaguri cunoscute și bine populate. Dar dacă lucrurile ar sta așa cum afirmă Demetrios din Skepsis⁵¹⁷, după mărturia lui Mimnermos⁵¹⁸, care, fixînd reședința lui

Aietes pe țărmurile oceanului, susține că Iason a fost trimis de Pelias în Marea Exterioară undeva în răsărit și de acolo a adus el lîna de aur, atunci povestirea expediției [de cucerire a] lînei de aur îndreptată spre soare răsare, spre locuri necunoscute și nemaiumblate, nici n-ar căpăta crezare, de asemenea nici călătoria în sine, pe ape pustii și prin locuri nepopulate, socotite pînă în vremea noastră cele mai depărtate, n-ar fi însemnat o fală și nici n-ar fi stîrnit interesul lumii întregi.

47

*Niciodată Iason lîna de aur n-ar fi adus
Din Aia, călătoria spinoasă la-ndeplinire ducînd,
Din silnicia lui Pelias, săvîrșind expediția grea
Niciodată pe-ale-Oceanului unde frumoase n-ar fi ajuns.*

Și mai jos:

*Oracol lui Aietes, unde Soarele rapid
Își odihnește razele pe un pat dăurit
De la marginea Oceanului, unde a plecat divinul
Iason⁵¹⁰.*

CAPITOLUL III

1 Nici în următoarea privință nu procedează bine Eratosthenes⁵²⁰ cînd pomeneste prea des, fie pentru a le respinge afirmațiile, fie pentru a le primi și a se folosi de mărturia lor, pe unii scriitori ce nu îndreptătesc aducerea noastră aminte, ca, de pildă, pe un oarecare Damastes⁵²¹ și pe alții ca el. Aceștia, chiar dacă prezintă cîte un adevăr, nu trebuia nici citați în acea problemă, nici crezuți numai din această pricină. Dimpotrivă, un astfel de tratament trebuie folosit numai față de oamenii vrednici de crezare care au înfățișat multe lucruri corect, pe multe le-au și trecut cu vederea sau nu le-au dat destulă dezvoltare, dar n-au prezentat nimic fals. Dimpotrivă, cel care se folosește de mărturia lui Damastes nu se deosebește întru nimic de

acela care invocă mărturia Bergeanului⁵²² sau a lui Euhermeros Messenianul⁵²³ și pe-a altora pe care de altfel însuși Eratosthenes i-a dat în vileag, biciuindu-le flecăreala. Eratosthenes redă una dintre poveștile lui Damastes, arătând cum acesta presupune că Golful Arabic este un lac și că Diotimos⁵²⁴, fiul lui Strombichos, în fruntea unei solii ateniene, a urcat pe Kydnos⁵²⁵, din Cilicia⁵²⁶ pînă la râul Choaspes⁵²⁷ — ce curge pe lîngă Susa — și a ajuns astfel în 40 de zile la Susa; aceste fapte (ne asigură Eratosthenes) i le-ar fi povestit [lui Damastes] însuși Diotimos. Apoi tot Eratosthenes se minunează cum de a putut râul Kydnos să taie în două Eufratul și Tigrul pentru a se vărsa în Choaspes.

2 Dar nu numai aceste critici i se pot aduce lui Eratosthenes, ci și faptul că afirmă despre anumite locuri că pe vremea sa încă nu erau cunoscute cu precizie unele detalii de geografie regională. Și în timp ce pe noi ne îndeamnă să nu dăm ușor crezare primilor veniți, ba ne și înfățișează pe larg pricinile pentru care nu trebuie să le dăruim încrederea noastră, — ca, de pildă, în legătură cu poveștile vînturate despre Pont și despre Adriatică —, tocmai el s-a încrezut în primul venit. Căci negreșit, punînd temelii pe buna-credință a altora, pretinde⁵²⁸ el că golful Issos⁵²⁹ ar fi locul cel mai depărtat spre răsărit din marea noastră, cînd de fapt golful Dioscurias⁵³⁰ din fundul Pontului este aproape cu 3 000 de stadii [555 km] mai spre răsărit, potrivit cu lămuririle lui însuși și cu distanțele în stadii indicate⁵³¹ chiar de el. De asemenea, cînd parcurge în descrierea sa regiunile din extremitatea nordică a Adriaticei, el nu se dă în lături de la nici o poveste. Tot astfel, el a dat crezare⁵³² multor plăsmuiri create despre ținuturile de dincolo de Coloanele lui Heracles, semnalînd în acele părți o insulă cu numele Kerne⁵³³ și alte locuri, care nu se văd astăzi nicăieri, date despre care vom mai vorbi și mai tîrziu. Zicînd⁵³⁴ apoi că generațiile din timpuri străvechi străbăteau mările pentru piraterie sau pen-

tru negoț, dar nu se avîntau în plină mare, ci se țineau pe lîngă coaste, așa cum a făcut, de pildă, Iason care, părăsindu-și corăbiile, a pus la cale o expediție din Colchida, pîna în Armenia și în Media, în cele din urmă, el spune că, în vechime, nimeni nu s-a încumetat să treacă cu corăbiile în Pontul Euxin și nici pe lîngă țărmurile Libyei, ale Syriei și ale Ciliciei. Dar dacă Eratosthenes desemnează cu numele de străvechi pe cei dinaintea aducerii noastre aminte, pe mine prea puțin mă interesează să știu ce se spune în legătură cu aceia, dacă au umblat sau nu pe mare.

Dar dacă el vorbește despre aceia de care noi ne mai aducem aminte, atunci nimeni n-ar șovăi să afirme că cei vechi se pare că au săvîrșit călătorii, atît pe uscat, cît și pe apă, mai lungi decît urmașii lor, dacă ținem seama de cele transmise de tradiție, de pildă, despre Dionysos Bacchus, despre Heracles și despre însuși Iason, ba încă și despre cei cîntați de marele poet, anume despre Odysseus și Menelaos. De asemenea, se cuvine să credem că Theseus și Peirithous, pentru că au dus la bun sfîrșit expediții îndepărtate, au lăsat în urma lor faima că au coborît în Hades, iar Dioscurii au fost porecliți „paznicii mărilor” și „scăparea marinarilor”⁵³⁵. Toată lumea cunoaște dominația pe mare a lui Minos, precum și călătoriile pe apă ale fenicienilor care, cu puțin după războiul troian, au ajuns pîna dincolo de Coloanele lui Heracles și au întemeiat colonii și în acele părți pîna pe la jumătate coasta Lybiei. Dar pe Aeneas, pe Antenor și pe eneți⁵³⁶ și, cu un cuvînt, pe toți cei care, în urma războiului troian s-au risipit pe toată fața pămîntului se cuvine oare să nu-i treci printre cei vechi? Căci elenilor de pe acele vremuri, la fel ca și barbarilor, li s-a întîmplat, din pricina zăbovei cu războiul, să-și piardă averile de acasă ca și pe cele dobîndite în război, astfel că, după prăbușirea Troiei, învingătorii, copleșiți de lipsuri, s-au îndreptat spre piraterie și cu atît mai mult încă învinșii care au supraviețuit războiului. Pîna și cetăți, chiar foarte numeroase, se zice⁵³⁷

că au întemeiat aceștia pe întreg țărmul mării, în afara Eladei; ba pe alocuri și în inima uscatului.

3 După ce a arătat el însuși cât a propășit generația de după Alexandru și cea de pe vremea lui, pe tarîmurile cunoașterii pămîntului locuit, Eratosthenes⁵³⁸ a trecut la discutarea configurației pămîntului, dar nu a pămîntului locuit, ceea ce era de fapt mai potrivit într-un studiu închinat acestuia, ci a întregului pămînt. Negreșit se cuvine ca și acesta din urmă să fie pomenit, dar nicidecum la nimereală. Eratosthenes, spunînd că pămîntul, în întregime sa, are forma unei sfere, fără ca aceasta să fie imaginată ca un obiect strunjit⁵³⁹, ci cu unele inegalități de nivel, se sprijină⁵⁴⁰ pe numeroasele transformări parțiale ale pămîntului, survenite din cauza apei, a focului, a cutremurelor, a erupțiilor vulcanice și a altor fenomene de acest fel; dar nici aici el nu respectă ordinea logică, căci forma sferică a întregului pămînt provine din structura întregului univers, iar prefacerile de mai sus nu schimbă pămîntul în întregimea lui, pentru că, la dimensiuni mari, dispar cu totul modificări atît de mici; ele afectează doar unele sau altele din dispozițiile pămîntului locuit și au la temelie unele sau altele din cauzele pur locale.

4 Ceea ce — zice el⁵⁴¹ — a stîrnit o vastă investigație a fost curiozitatea de-a afla de ce la două [370 km] și la trei mii de stadii [555 km] depărtare de mare, spre inima uscatului, se văd în multe părți o mulțime de scoici, de stridii și de cheramyde⁵⁴², cît și lacuri sărate, ca, de pildă, în preajma templului lui Ammon și a drumului⁵⁴³ ce duce la acest templu pe o lungime de 3 000 de stadii [555 km]; într-adevăr, acolo se află un mare depozit de scoici; sarea se găsește încă și astăzi în blocuri mari, iar emanările mării țîșnesc prin izvoare în sus; pe lîngă aceasta, se văd și epave de corăbii din mare adîncă, despre care oamenii spun că au fost vomate din străfunduri prin vreo crăpătură a pămîntului, și pe catarge sînt desenate figuri

de delfini purtînd inscripția theorilor cyrenieni⁵⁴⁴. Cînd vorbește despre aceste lucruri, Eratosthenes apreciază⁵⁴⁵ părerea lui Straton⁵⁴⁶ fizicianul, și pe a lui Xanthos⁵⁴⁷ din Lydia. Xanthos susținea⁵⁴⁸ că, pe vremea lui Artaxerxes⁵⁴⁹, a bîntuit o mare secetă de au secat rîurile, lacurile și puțurile. Chiar el a văzut, în multe părți mai depărtate de mare, pietre care păstrau urme lăsate de scoici și de ctenode, ca și amprente de cheramyde, precum și lacuri de mare la armeni, la matieni⁵⁵⁰ și în Frigia de Jos; din aceste fenomene, el deduce că pe locul cîmpiilor de astăzi s-a întins odinioară marea. Cît privește pe Straton, acesta, după părerea lui Eratosthenes, s-a dedicat și mai mult explicării cauzelor fenomenelor; el afirmă⁵⁵¹ că Pontul Euxin n-a avut înainte vreme gura de lîngă Bizanț, ci că rîurile care se varsă în el au forțat și au produs deschi-zătura prin care apoi apele Pontului au năvălit în Propontida și în Hellespont. Același fenomen s-a petrecut și în marea noastră; negreșit, și aici trecătoarea de la Coloane a fost creată forțat, cînd bazinul mării a fost supraumplut de debitul fluviilor, apoi, ca urmare a scurgerii apelor, părțile bazinului care mai înainte erau mlăștinoase, au rămas descoperite. Straton prezintă drept cauză a acestui fenomen, în primul rînd, presupunerea că fundul Mării Exterioare și cel al Mării Interioare au nivel diferit, în al doilea rînd, faptul că și astăzi o limbă de pămînt submarină leagă Europa de Libya⁵⁵², drept mărturie că Marea Interioară și cea Exterioară n-au format înainte un singur bazin. El mai adaugă că sînt părți în Pont foarte puțin adînci, în vreme ce mările Cretei, a Siciliei și a Sardiniei sînt foarte adînci⁵⁵³; deoarece rîuri foarte numeroase și foarte mari se varsă în Pont, curgînd dinspre miazănoapte și dinspre răsărit, acele funduri ale Pontului se umplu de mîl, în vreme ce alte funduri rămîn mereu la fel de adînci. De aceea este chiar mai dulce apa Mării Pontului, iar curenții ei se îndreaptă spre părțile în care înclină fundul. El mai crede că, pînă la urma urmei, Pontul întreg va fi umplut de mîl, dacă rîurile tributare

vor rămînea așa cum sînt: căci pînă și astăzi sînt mlăștinoase părțile de stînga ale Pontului, ca Salmydessos și așa-numitele Stethe „piepturi“ din limbajul marinarilor, găsite în preajma Istrului și a pusteii sciților⁵⁵⁴. Poate că și templul lui Ammon — presupune el — a fost situat odinioară la mare, apoi, datorită retragerii apelor, acesta a ajuns să fie astăzi în mijlocul uscatului. Straton își explică faptul că oracolul lui Ammon a devenit atît de celebru și de cunoscut tocmai datorită situării lui la mare; la depărtarea lui serioasă de mare așa cum se află astăzi, ar fi fost inexplicabile renumele și faima de care se bucură astăzi. Egiptul a fost odinioară acoperit de apa mării pînă la mlaștinile din preajma Pelusionului, a muntelui Casios și a lacului Sirbonis⁵⁵⁵, într-adevăr, și astăzi, în Egipt, cînd se deschid ocne de sare, săpăturile subterane scot mereu la iveală nisip și scoici, ca și cum ținutul ar fi fost odinioară fund de mare și întreaga regiune din jurul muntelui Casios și al locurilor așa-numite Gerrha⁵⁵⁶ ar fi fost o mlaștină cu ochiuri de apă ce se unea cu Golful Mării Erythre: prin retragerea mării, aceste locuri și-au arătat fața, doar lacul Sirbonis a mai rămas, dar cu timpul și acesta s-a surpat și s-a preschimbat în mlaștină. La fel și țărmurile lacului Moeris⁵⁵⁷ aduceau mai degrabă a coaste de mare decît de rîu. Ideea că marea a inundat odinioară, pentru anumite perioade de timp, o bună parte din continente și apoi din nou le-a lăsat descoperite, oricine ar putea-o admite, de asemenea și faptul că întreaga suprafață a pămîntului acoperită de apele mării prezintă anomalii de nivel, la fel, pe Zeus, ca fața pămîntului pe care o vedem și o populăm noi, suferind deopotrivă toate prefacerile pe care le semnaleză Eratosthenes însuși. În felul acesta, nimeni n-ar putea releva nimic absurd în raționamentul lui Xanthos.

5 În schimb împotriva lui Straton s-ar putea ridica unele obiecții, anume că în timp ce avea la îndemîină multe cauze reale, trecîndu-le cu vederea, el invocă altele

51 lipsite de temeii real. Prima cauză pe care o prezintă⁵⁵⁸ el este faptul că mările Interioară și Exterioară nu au același nivel și aceeași adâncime. Când marea se ridică și apoi scade, când inundă anumite locuri și iar se retrage de pe ele, cauza nu este faptul că unele porțiuni ale fundului său sînt mai joase, iar altele mai ridicate, ci pentru că aceleași funduri de mare uneori se înalță, alteori coboară din nou și astfel apa mării crește împreună cu fundul sau scade odată cu el: astfel, când apa mării crește, provoacă inundații, iar când scade, ea se retrage în vechea sa albie. Căci dacă lucrurile nu ar sta astfel, ar trebui ca oricărei creșteri subite a mării să-i urmeze neapărat o inundație, ca de pildă în cazul mareelor și al creșterii fluviilor, fie prin deplasarea apei dintr-un loc într-altul, fie prin creșterea volumului său. Dar asemenea creșteri de volum nu vin grămadă unele peste altele, nici subit, iar mările nu țin prea multă vreme și nu sînt neregulate; de altfel, nici nu se întîmplă inundații la marea noastră, nici în altă parte ori unde ar fi. Rămîne, așadar, să socotim drept pricină a fenomenului solul însuși, fie cel aflat pe fundul mării, fie cel inundat, dar mai degrabă cel din adâncime. De fapt, ceea ce este umed este mult mai mobil și este susceptibil la prefaceri mai rapide; căci acțiunea vînturilor⁵⁵⁹, care este cauza tuturor fenomenelor de acest fel, se exercită aici în mai mare măsură. Dar, după cum am spus, ceea ce produce fenomenele mai sus pomenite este faptul că aceleași funduri de mare uneori se înalță, alteori coboară, și nu faptul că unele funduri sînt înalte, altele mai joase; Straton⁵⁶⁰ îmbrățișează ultima cauză, deoarece socotește că ceea ce se petrece cu fluviile se întîmplă și cu mările, unde curentul depinde de panta terenurilor. Altfel el n-ar fi pus pe seama fundului mării curentul din strîmtoarea Bizanțului, pretinzînd că fundul Pontului Euxin este mai ridicat decît al Propontidei și al mării din continuarea acesteia și adăugînd totodată și cauza: albia Euxinului se umple treptat cu mîlul cărat de fluvii și devine astfel o mare puțin adîncă, iar din această pricină apele sale ies din matca lor.

Aceeași explicație o transferă el și asupra mării noastre, în întregimea ei, în comparație cu Marea Exterioară, deoarece și ea și-a ridicat fundul față de cel din marea Atlanticului; într-adevăr, și marea noastră se umple din debitul multor râuri și primește la fel depuneri de ml. Ar fi trebuit, prin urmare, ca și curentul de la Coloanele lui Heracles și de la Calpe⁵⁶¹ să fie asemănător cu cel de la Bizanț. Dar să las la o parte această dispută pentru că mi se va spune că și acolo se produce la fel curentul, doar că el este risipit de flux și reflux și [cu un cuvânt] de mare și în felul acesta rămîne neobservat.

6 Dar iată întrebarea la care aștept acum răspuns: înainte de-a se fi deschis strâmtoarea Bizanțului, ce a împiedicat bazinul Euxinului, care era pe atunci mai scăzut decît al Propontidei și al mării din continuarea ei, să nu se umple cu aluviunile fluviilor, fie că Euxinul forma și înainte vreme o mare, fie că era doar un lac ceva mai întins decît Macotis? Iar dacă mi se va accepta această primă obiecție, voi adăuga și întrebarea următoare: oare nu cumva suprafața apei acelei mări și a Propontidei se comporta astfel încît, atîta vreme cît avea același nivel, nu era silită să erupă dintr-un bazin în altul, datorită rezistenței și presiunii provocate de [două] forțe aidoma; dar de îndată ce apa din bazinul interior s-a ridicat față de a celorlalte, ea a forțat stavila și a evacuat matca mai plină? Și nu s-a ajuns de aici ca Marea Exterioară să comunice într-un singur curent cu cea Interioară și să ia aceeași suprafață ca ea, fie că aceasta din urmă a fost mai înainte mare, fie că a fost lac, în orice caz mare a fost pînă în cele din urmă, datorită amestecului și preponderenței Mării Exterioare [mai covârșitoare]? Iar dacă mi se va accepta și această explicație, nu-i așa că actuala scurgere nu putea fi împiedicată, dar fără să fi fost provocată nici de un sol submarin mai ridicat, nici de pantă, cum susține Straton?

7 Aceste explicații pot fi transpuse și la marea noastră, în întregimea ei, precum și la Marea Exterioară, fără să luăm drept cauză a eruperii unui bazin într-altul fundul mărilor și panta lor, ci fluviile tributare; de fapt, după părerea acestor autori⁵⁶², nu este neverosimilă nici ideea că întreaga noastră mare a fost odinioară lac, apoi, umplută de fluvii, ea a debordat, dând năvală prin strîmtorile Coloanelor lui Heracles, ca o cataractă; că apoi Marea Exterioară, mărită mereu și din ce în ce mai mult, s-a preschimbat de la sine, cu vremea, în mare confluentă cu a noastră și și-a unificat cu ea suprafața; iar lacul s-a schimbat atunci în mare, datorită dominației [Mării Exterioare].

Dar este cu totul împotriva legilor fizicii să compari marea cu râurile, căci acestea curg în direcția înclinării albiei lor, cîtă vreme marea nu are pantă. Strîmtorile apoi sînt străbătute de curenți supuși altor principii și sînt provocați de aluviunile pe care le depun fluviile pe fundul mării. Căci depunerile de mîl se îngrămădesc numai la gura fluviilor, cum sînt, de pildă, pomenitele stethes de la gurile Istrului, pusta sciților și Salmydessos, la formarea cărora au contribuit și alți torenți: la fel [s-au format] porțiunea din preajma gurilor râului Phasis, țărmul Colchidei, care este nisipos, jos și moale, împrejurimile Thermodontului⁵⁶³ și ale Irisului⁵⁶⁴, întreaga Themiskyra⁵⁶⁵, sau Cîmpie a Amazoanelor, și cea mai mare parte a Sidenei⁵⁶⁶, precum și regiunile de la gura altor râuri. Într-adevăr, toate râurile, la fel ca Nilul, prefac în uscat porțiunea mării din fața gurii lor, unele în mai mare măsură, altele în mai mică; mai puțin izbutesc râurile care nu cară la vale mult mîl, mai mult, cele care străbat un teritoriu întins, cu pămînt sfărîmicios, și care primesc mulți afluenți; așa este de pildă Pyramos⁵⁶⁷ care a mărit mult teritoriul Ciliciei, fapt pentru care s-a făurit chiar un oracol:

*Dat va fi celor de mîine, cînd Pyramos c-unde-argintii în Cipru v-ajunge-oferind întindere-uscatului sacru*⁵⁶⁸.

Căci ieșind din mijlocul câmpiilor Cataoniei⁵⁶⁹, unde acest rîu este navigabil, el se rostogolește în salturi prin trecătorile muntelui Taurus⁵⁷⁰, pînă în Cilicia și se varsă în brațul de mare⁵⁷¹ din fața acesteia și a Ciprului.

8 Pricina⁵⁷² pentru care aluviunile cărate de fluvii nu ajung de la bun început în largul mării este faptul că marea, în mișcarea ei de înaintare și de retragere ce-i este proprie, le respinge mereu; într-adevăr, marea seamănă cu ființele vii și, după cum acelea aspiră și expiră încontinuu, în același fel și ea săvîrșește o mișcare alternativă dinspre sine și înspre sine⁵⁷³. Acest fenomen apare limpede pentru oricine care stă pe țărm în timpul ridicării valurilor; căci deodată picioarele-i sînt scaldate de apă și apoi dezvelite și iarăși acoperite, și așa mereu; acestei ușoare oscilații i se suprapune talazul care, chiar dacă este mai domol, capătă totuși putere mai mare și azvîrle pe țărm orice corp străin:

Malduri de ierburi afară zvîrlind peste maluri...⁵⁷⁴

Acest fenomen se observă mai bine pe vînt, dar și pe vreme liniștită și chiar în timpul vînturilor ce bat dinspre uscat; căci valul chiar și atunci este împins spre țărm împotriva vîntului, ca și cum o mișcare proprie a mării l-ar sili să se miște o dată cu ea.

La aceasta se referă și versurile:

*Cum răscolite de vîntul de-apus ale mării talazuri
Repezi și dese spre mal cu vuiet pornesc dup-olaltă
Ele-nainte se-ncreastă venind și apoi cu putere
Gem sfărîmate de stînci și se-ncovoiaie-nalte la țăluri
Și pe uscat risipindu-se-mproașcă săratele spume⁵⁷⁵,*

la fel și versul:

*. Răsună pe-alături
Țărmul înalt peste care se-mproașcă talazul în spume⁵⁷⁶*

9 Înaintarea valului capătă o oarecare putere, încît azvîrle din sînul său orice corp străin. Acest fenomen se numește și purificarea mării⁵⁷⁷, prin care leșurile și epavele sînt aruncate de valuri la țarm. Dar înaintarea mării nu are atîta putere, încît valul să arunce pe țarm vreun leș sau lemn sau, ceea ce este mai ușor, vreo plută, dar, în același fel să le readucă în larg, cînd părăsește locurile din apropierea mării. Tot astfel și aluviunile, ca și apa înnămolită care le cuprinde, sînt respinse de valuri, în timp ce propria lor greutate le ajută să cadă mai grabnic la fund chiar lîngă țarm, înainte de-a fi cărate în larg. De altfel și forța rîului încetează îndată ce înaintează [în mare] doar puțin de la gura sa. În felul acesta, așadar, se poate admite [presupunerea] că, într-o bună zi, întreg bazinul mării va fi umplut cu mîlul depus, începînd de la țărături [înainte], dacă va primi continuu aluviuni din rîuri. Acest fenomen s-ar întîmpla, chiar dacă am presupune că Pontul este mai adînc decît Marea Sardiniei, despre care se spune că este cea mai adîncă din mările măsurate pînă acuma, anume de 1 000 de orgyi⁵⁷⁸, după cîte pretinde Poseidonios.

54

10 Numai că o astfel de cercetare a cauzelor mai greu se poate accepta; mai potrivit este să se adopte un raționament întemeiat pe fapte mai evidente, care pot fi văzute, într-un fel sau altul, zilnic; căci, de fapt, inundațiile, cutremurele, erupțiile vulcanice, ridicările fundului mării fac să se înalțe și marea, în vreme ce surpările lui o fac să coboare; negreșit, nu e cu putință ca numai blocurile de lavă și insulele mici să fie ridicate astfel, în vreme ce insulele mari nu; de asemenea, ca insulele să fie, dar continentele nu. Tot astfel se pot produce și surpările, mici sau mari, de vreme ce se vorbește despre crăpări ale scoarței pămîntului și despre înghițirea unor regiuni și a unor așezări întregi, sub forța cutremurelor, cum s-a întîmplat cu Bura și Bizone⁵⁷⁹, și cu alte mai multe locuri. Și Sicilia poate fi la fel de bine reprezentată ca o bucată ruptă din

Italia, cît și ca rezultatul unei mase aruncate la suprafață din străfunduri de focul Etnei; la fel stau lucrurile și cu insulele Lipari și Pithecusse⁵⁸⁰.

11 Eratosthenes⁵⁸¹ însă este atît de nostim, încît, deși este matematician, nu ratifică nici măcar principiul lui Arhimedes⁵⁸² care în lucrarea *Despre corpurile plutitoare* spune că suprafața oricărui lichid în echilibru și în stare de repaus ia forma unei sfere, dacă are același centru cu pămîntul. Acest principiu îl admit toți aceia care au cît de cît contingente cu matematicile. Eratosthenes însă consideră că Marea Interioară, deși este unică, după cum afirmă el însuși, nu este dispusă sub o suprafață unitară, nici măcar în părțile ei învecinate. El ia ca martori ai unei astfel de păreri greșite pe arhitecți, cu toate că matematicienii au declarat arhitectura o ramură a matematicii. El citează [în sprijinul său] pe Demetrios⁵⁸³ care a încercat să taie istmul Peloponesului ca să ofere o nouă trecere navelor, dar a fost oprit de arhitecții care, efectuînd măsurătorile i-au adus la cunoștință că marea din golful Corinthului are nivelul mai înalt decît cea din părțile orașului Kenchreai⁵⁸⁴, astfel că, dacă va tăia limba de pămînt dintre ele, inundația ar acoperi toate regiunile dinspre strîmtoarea Eaginei⁵⁸⁵, Egina însăși ca și insulele vecine, și nici măcar traversarea vaselor n-ar trage prea mari foloase. Din această pricină și euripii sînt impetuoși și îndeosebi curentul din strîmtoarea Siciliei, despre care spune că se comportă la fel ca fluxul și refluxul Oceanului; într-adevăr, curentul de aici își schimbă de două ori direcția în fiecare răstimp de o zi și o noapte, la fel ca oceanul care produce de două ori fluxul și refluxul. Fluxului îi corespunde curentul ce înaintea din Marea Tyrrheniană spre Marea Siciliei, ca și cum ar proveni de la o suprafață mai ridicată; pe acesta îl numește curent descendent; îl asimilează cu fluxul, pentru că începe și încetează în același timp: anume începe la răsăritul lunii și la apusul ei; încetează, cînd luna se află pe meridianul ceresc de pe amîndouă laturile

sferei deasupra pământului, și de sub pământ. Refluxului îi corespunde curentul invers, numit curent de ieșire, care începe o dată cu trecerea lunii pe unul sau altul din meridiene, la fel ca refluxul, începând o dată cu atingerea punctelor de pe [bolta] cerului de la răsăritul și de la apusul ei⁵⁸⁶.

12 Despre fluxuri și refluxuri au tratat îndeajuns Poseidonios și Athenodoros⁵⁸⁷. Cât privește curentul alternativ al strâmtorilor, cum explicația pe care aceștia o dau face apel la fizică mai mult decât se cere pentru lucrarea noastră, este de ajuns să spunem doar atât, că nu există numai un singur fel de curenți în strâmtori, cel puțin specifici; (altfel, curentul din strâmtoarea Siciliei nu și-ar schimba direcția de două ori în fiecare zi, cum spune Eratosthenes, iar la Chalkis de șapte ori⁵⁸⁸, în vreme ce curentul de lângă Bizanț nu-și schimbă niciodată direcția, ci curge păstrându-și mereu același sens dinspre Marea Pontului spre Propontida — după câte spune Hipparchos⁵⁸⁹ — și uneori se și oprește în loc). Dar chiar dacă comportarea lor n-ar fi decât una și aceeași, n-ar putea avea cauza pe care o indică Eratosthenes, și anume faptul că marea, de cele două părți ale strâmtorii, are nivel diferit; acest fenomen nu este cu puțință nici măcar în cazul râurilor, decât dacă au cataracte; dar chiar și în acest caz, curentul lor nu ia direcții contrare, ci este antrenat mereu spre nivelul inferior; și acest fenomen se întâmplă numai pentru că albia râurilor este în pantă, la fel și suprafața apei. În acest caz, strâmtorile nu numai că nu au curenți alternativi, dar le lipsește și starea de repaus și de echilibru, de vreme ce în ele are loc confluența apelor, dar suprafața apei nu este uniformă, ci de o parte, ea este mai ridicată, de cealaltă mai coborâtă. Cine, așadar, ar putea afirma că suprafața mării este înclinată? Și aceasta, mai ales de când cu ipoteza sfericității celor patru corpuri pe care le numim „elemente”⁵⁹⁰.

Într-adevăr, lucrurile nu se petrec cu apa la fel ca și cu pământul care, datorită constituției sale solide, are depresiuni și proeminențe permanente; dimpotrivă, apa se varsă peste pământ potrivit principiului gravitației și adoptă acea suprafață pe care o indică Archimedes.

13 După ce a vorbit⁵⁹¹ despre Ammon și despre Egipt, Eratosthenes adaugă⁵⁹² că și muntele Casios pare să fi fost odinioară udat împrejur de mare, și că întreg teritoriul în care acum se află regiunea așa-numită Gerrha, a fost acoperit de ape cu nivel scăzut, care atingeau golful Mării Erythree, iar când marea și-a retras apele, acesta a rămas descoperit. 56

A spune că regiunea în discuție a fost acoperită de ape cu nivel scăzut care atingeau golful Mării Erythree este o expresie echivocă, deoarece noțiunea de „a atinge” are și sensul de vecinătate și de contiguitate, astfel că, în cazul apelor, ar însemna o confluență a unei ape cu alta. Eu negreșit înțeleg expresia în sensul că apele cu nivel scăzut se aflau în vecinătatea Mării Erythree [ceea ce a durat] câtă vreme a fost închisă strâmtoarea Coloanelor lui Heracles; dar când limba de pământ din strâmtoare s-a surpat, apele s-au retras, scăzând nivelul mării noastre, datorită scurgerii apelor ei prin Coloanele lui Heracles. Dimpotrivă, Hipparchos⁵⁹³, înțelegând termenul „a atinge” în sensul de confluență a mării noastre (Mediterraneană) cu Marea Erythree, datorită creșterii apelor, atacă pe Eratosthenes, întrebându-se de ce marea noastră, antrenată de scurgerea apelor ei dincolo de strâmtoarea Coloanelor, nu a atras cu sine într-acolo și Marea Erythree cu care forma o singură confluență, ci aceasta din urmă a rămas la același nivel, fără să scadă. Căci — adaugă Hipparchos — potrivit afirmațiilor lui Eratosthenes, întreaga mare exterioară formează o singură confluență, astfel că și Marea Apuseană⁵⁹⁴ și Marea Erythree sînt o singură mare. Zicînd acestea, el adaugă și consecința anume că marea din afara Coloanelor

și Marea Erythree, precum și marea care este confluentă cu aceasta din urmă, au același nivel.

14 Dar Eratosthenes [poate] pretinde, mai întâi, că el n-a afirmat acest lucru, anume că marea noastră, pe vremea când avea debitul crescut, era confluentă cu Marea Erythree, ci numai că cele două mări erau apropiate una de alta; apoi, unitatea și continuitatea mării nu implică neapărat același nivel și aceeași suprafață, cum nu au nici marea noastră nici, pe Zeus, cea de lângă Lechaion⁵⁹⁵, nici cea din jur de Kenchreai. Această obiecție o aduce însuși Hipparchos în tratatul său împotriva lui Eratosthenes. Dar, de vreme ce el a cunoscut părerea lui Eratosthenes, să-l atace prin argumente adecvate cazului în speță și să nu ia imediat lucrurile în sensul că, dacă susține cineva că Marea Exterioară este unică, acela recunoaște implicit că suprafața ei este unitară.

15 Când Hipparchos⁵⁹⁶ declară apocrifă inscripția theorilor cyrenieni de pe figurile de delfini, el nu aduce dovezi convingătoare, anume că întemeierea Cyrenei⁵⁹⁷ e fixată de tradiție în timpuri istorice, în vreme ce nimeni nu pomeneste despre existența vreunui oracol pe țărmul mării. Ce-ar fi totuși dacă, printre dovezile din care aflăm că acel loc s-a aflat odinioară la țărmul mării, au figurat și ofranda delfinilor ca și inscripția theorilor cyrenieni, chiar dacă nimeni nu istorisește acest lucru? În vreme ce admite⁵⁹⁸ că, o dată cu ridicarea fundului, marea s-a înălțat și ea de a inundat ținutul pînă la templu, pe o distanță de peste
57 3 000 de stadii [555 km] de la marea actuală, el respinge presupunerea că ea a crescut într-atît, încît să poată acoperi sub ape și insula Pharos în întregime, precum și multe părți ale Egiptului, ca și cum nivelul apelor n-a fost atît de ridicat, încît să le acopere și pe acestea. El mai pretinde că, dacă, înainte de deschiderea strîmtorii Coloanelor, bazinul mării noastre s-ar fi umplut atît cît a pretins Eratosthenes⁵⁹⁹, neapărat ar fi trebuit să fie inun-

date mai întîi întreaga Libye ca și cele mai multe părți ale Europei și ale Asiei; la acestea, el mai adaugă că și Pontul ar fi fost confluent pe atunci cu Adriatica în anumite părți, deoarece Istrul, de prin părțile Pontului, se împarte în două brațe⁶⁰⁰, fiecare vărsîndu-se într-una dintre cele două mări, datorită înclinării locului. Dar, pe de o parte, Istrul nu-și are izvoarele în părțile Pontului, ci, tocmai dimpotrivă, în munții situați mai sus de Marea Adriatică, pe de altă parte, el nu se varsă în amîndouă mările, ci numai în Pont, iar în brațe se desparte numai spre gura de revărsare. În rest, Hipparchos a împărțit o astfel de ignoranță cu unii dintre înaintașii⁶⁰¹ săi care au presupus că mai există un fluviu cu același nume ca Istrul, doar că acela se varsă în Adriatica, desprinzîndu-se din fluviul Istru; de aceea și neamul pe la care trece și-a împrumutat numele Istrului; tot pe aici și-a croit drum de navigație și Iason la întoarcerea de la colchidieni.

16 Pentru a ne întări împotriva uimirii în fața preferențelor de acest fel pe care le-am înfățișat drept cauze ale inundațiilor și ale unor fenomene ca cele semnalate în preajma Siciliei, a insulelor lui Eol⁶⁰² și a Pithecuselor, se cuvine să înfățișăm și alte numeroase cazuri asemănătoare cu acestea, din cele care se petrec ori s-au petrecut cîndva în alte părți. Aceste pilde, adunate la un loc, și înfățișate înaintea ochilor noștri, vor pune capăt uimirii. În prezent, neobișnuitul ne mai tulbură simțirea și ne scoate în vileag lipsa de experiență pe tărîmul fenomenelor naturii și al vieții în general; aceasta s-ar întîmpla, de pildă, dacă cineva ne-ar povesti cele petrecute în preajma insulelor Thera și Therasia⁶⁰³, insule situate în porțiunea mării dintre Creta și Cirenaica — una dintre ele, Thera, este metropola⁶⁰⁴ Cyrenei — precum și fenomenele din Egipt și din multe părți ale Eladei.

Între Thera și Therasia, flăcările ce [au început deodată să] țîșnească din sînul mării vreme de patru zile, încît toată marea fierbea și ardea în vîlvătai, au dat naștere

peste puțin timp unei insule⁶⁰⁵ ridicate la suprafață parcă cu pîrghii, fiind formată din rocă vulcanică și cu un perimetru de 12 stadioi [2,126 km]. După încetarea erupției, rodienii care stăpîneau⁶⁰⁶ pe acele vremuri marea îndrăzniră, cei dintîi, să se apropie cu corăbiile de acel loc și să înalțe în insulă un templu al lui Poseidon Asfalianul. În Fenicia, povestește Poseidonios⁶⁰⁷, cu prilejul unui cutremur, a fost înghițit un oraș întreg situat mai sus de Sidon, în același timp s-au dărîmat aproape două treimi chiar din Sidon, dar nu dintr-o dată, încît nu s-a întîmplat o pierdere de oameni din cale-afară de mare. Același cutremur s-a întins și în Siria întreagă, doar ceva mai slăbit. El s-a răspîndit apoi și în cîteva din insulele Cyclade și în Eubeea, astfel că izvoarele Arehusei⁶⁰⁸ (un izvor din Chalkis) s-au astupat subit, iar după mai multe zile ele au țîșnit din nou prin altă vîină; în tot acest răstimp, insula nu a încetat să fie zguduită de cutremure într-un punct sau în altul pînă ce în cîmpia Lelantos⁶⁰⁹ scoarța pămîntului s-a despiciat și a aruncat din străfunduri un rîu de lavă în flăcări.

17 Cu toate că mulți au adunat date despre fenomene de acest fel, noi ne vom mulțumi cu culegerile lui Demetrios din Skepsis⁶¹⁰, deoarece sînt prezentate așa cum se cuvine. Într-adevăr, cînd citează versurile poetului:

*Trec pe la apa cea limpede a două fîntîni curgătoare
Unde izvoare țîșnesc și de unde purcede Scamandru!*⁶¹¹
*Șuruiie apă-ncropită dintr-unul și iese de-acolo
Aburi-ntocmai ca fumul ce iese cînd focul s-aprinde;
Chiar peste vară celalt e întocmai ca grindina rece
Ori ca omătul pe munte, ba chiar și ca apa-nghețată!*⁶¹²

el nu ne îngăduie să ne mirăm pentru că astăzi numai izvorul cu apă rece mai dăinuie, în schimb cel cu apă caldă nu se mai vede. Într-adevăr — zice el —, trebuie să vedem cauza acestui fenomen în secarea izvorului cu apă caldă. În sprijinul acestor afirmații, el menționează

Întâmplările istorisite de Democles⁶¹³, care povestește cum, în vechime, s-au produs niște cutremure puternice de pământ în părțile Lydiei și ale Ioniei pînă în Troada, sub violența cărora sate întregi au fost înghițite și muntele Sipylos⁶¹⁴ s-a prăbușit — acestea [s-au petrecut] pe vremea domniei lui Tantalos⁶¹⁵ — iar din mlaștini au apărut lacuri, iar valul mării a inundat atunci Troia. Insula Pharos a Egiptului se afla odinioară în largul mării, acum însă ea este lipită de continent; tot astfel și Tyrul⁶¹⁶ și Clazomenai⁶¹⁷. În timpul șederii noastre⁶¹⁸ la Alexandria Egiptului, marea din preajma Pelusionului și a muntelui Casios, înălțîndu-se, a inundat pămîntul și a făcut o insulă din munte, încît a putut fi străbătut în barcă drumul ce duce pe lîngă muntele Casios în Fenicia. N-ar fi, așadar, de loc de mirare, dacă într-o bună zi istmul, care separă marea Egiptului de marea Erythre, surpîndu-se sau spărgîndu-se, va da la iveală o strîmtoare și va uni apele Mării Exterioare cu ale Mării Interioare, cum s-a întîmplat cu strîmtoarea de la Coloanele lui Heracles. Am dat cîteva date despre fenomene de acest fel și la începutul lucrării noastre; ele trebuiesc adunate la un loc, ca să pregătim astfel o convingere puternică în acțiunile naturii și în diversele prefaceri care au loc.

18 Despre Pireu⁶¹⁹ se spune că, la început, a fost o insulă și pentru că era situată dincolo de țarm și-a primit numele ce-l poartă. Dimpotrivă, Leucade⁶²⁰, care era înainte vreme o peninsulă, s-a schimbat în insulă cînd corintienii au tăiat istmul; se spune că despre ea vorbește Laertes⁶²¹ în versurile:

*De-ar fi să fii cum eu am fost odată,
Cînd peste chefaleni domnind luat-am
Temeinica cetate de pe malul
Uscatului de dincolo, Neriton⁶²².*

Au fost deci în aceste locuri canale tăiate de mîna omului, iar în alte părți, s-au depus aluviuni ori s-au ridicat

poduri, așa cum și astăzi, în insula⁶²³ din fața Siracuzei se află un pod care o leagă de uscat, pe locul unde înainte vreme, după spusele lui Ibycus⁶²⁴, se afla un dig ridicat din pietre îngrămadite, numit „eclect”. Un alt exemplu este Bura și Helike⁶²⁵, care au dispărut una îngropată într-o prăpastie, alta sub valurile mării. În preajma Methonei⁶²⁶ din Golful Hermionic⁶²⁷, după o erupție de flăcări s-a ridicat un deal de 7 stadii [129,50 m] care în timpul zilei era inaccesibil din pricina căldurii și a duhorii de sulf, noaptea însă răspândea un miros plăcut, luminând în jur pînă departe și răspîndind căldura de ciocotea apa mării pe o întindere de 5 stadii [0,925 km]; marea era tulbură chiar pe 20 de stadii [3,700 km] și era acoperită cu grămezi de stînci piezișe ca turnurile de înalte. Lacul Copais a înghițit atunci orașele Arne și Midea⁶²⁸, pomenite de poet în *Calatalogul corăbiilor*.

Din Midea, din Arne mănoasă în struguri⁶²⁹

De asemenea, apele lacului Bistonis⁶³⁰ și ale actualului lac Aphnitis⁶³¹ par să fi inundat cîteva din orașele tracilor, după alții și de-ale trerilor⁶³², care au conviețuit cu tracii. Una din Echinade⁶³³, numită mai înainte Artemita, s-a unit cu continentul; același fenomen se spune că s-a petrecut și cu alte insulițe de la gura rîului Acheloos, prin depunerea aluviunilor fluviului la malul mării, și celelalte s-au legat la fel, după cîte spune Herodot⁶³⁴. Unele promontorii ale Etoliei⁶³⁵ au fost insule mai înainte; o astfel de schimbare a suferit și Asteria⁶³⁶, pe care poetul o numește Asteris:

Se află-ntre Ithaca

Și Sama cea cu mal stîncos la mijloc

Un mic ostrov ce Asteria se cheamă

Și-are el limanuri cu intrare

Din două părți, de-adăpostit corăbii⁶³⁷.

Acum ea nu prezintă nici măcar un singur loc de ancorat convenabil. Tot astfel în Ithaca nu se mai găsește peștera și sanctuarul Nimfelor, de care vorbește Homer⁶³⁸.

E mai bine să pun această nepotrivire pe seama schimbării produse de natură decît pe a neștiinței poetului sau a intenției lui de a da date false asupra locurilor, de dragul miraculosului. Pe de altă parte însă, fiind vorba de ceva obscur, las fiecărui libertatea de apreciere. 60

19 Antissa⁶³⁹ a fost odinioară o insulă, după cîte afirmă Myrsilos⁶⁴⁰. După insula Lesbos, numită mai înainte Issa⁶⁴¹, s-a întîmplat ca și insula din fața ei să-și primească numele Antissa. Azi Antissa este un oraș al insulei Lesbos. Unii au crezut că și insula Lesbos s-a rupt din promontoriul Idei, așa cum și Prochyta și Pithecussa s-au desprins din capul Misenum⁶⁴², iar Capreae⁶⁴³ din capul Athenaion⁶⁴⁴, Sicilia, din coasta de lîngă Rhegium⁶⁴⁵, și Ossa, din Olimp⁶⁴⁶. Și în jurul acestor regiuni s-au petrecut preschimbări ca cele de mai sus. De pildă, râul Ladon⁶⁴⁷ din Arcadia, la un moment dat, și-a încetat cursul. Duris⁶⁴⁸ susține că orașul Rhagai⁶⁴⁹ din Media și-a primit acest nume ca urmare a surpării⁶⁵⁰ pămîntului datorită cutremurelor din regiunea Porților Caspiene⁶⁵¹, astfel că numeroase orașe și sate au fost dărîmate și multe râuri au suferit tot felul de schimbări. Ion⁶⁵², în drama satirică Omphale⁶⁵³, spune despre Eubeea următoarele:

*Ușorul val din Eurip a despărțit
Pămînt eubean de cel beoțian,
Prin stînci spre mare-ntinse cale el tîind.*

20 Demetrios din Callatis⁶⁵⁴, înșirînd cutremurele de pămînt care s-au resimțit odinioară în toată Elada, spune că cea mai mare parte din insulele Lichade⁶⁵⁵ ca și din Kenaion⁶⁵⁶ s-a scufundat atunci și că apele calde din Aidepsos⁶⁵⁷ și de la Thermopyle, încetîndu-și trei zile cursul, au pornit din nou să curgă, doar că cele din Aidepsos au țîșnit atunci prin alte izvoare. Zidul dinspre mare al orașului Oreos⁶⁵⁸ și vreo 700 de case s-au surpat, iar la Echinon⁶⁵⁹, la Phalara⁶⁶⁰, la Heraclea din Thrachis⁶⁶¹, s-a dă-

rămat o bună parte a clădirilor, ba orașul Phalara a fost distrus chiar din temelii. Catastrofe asemănătoare au suferit și locuitorii din Lamia⁶⁶² și din Larisa⁶⁶³; Scarpheia⁶⁶⁴ a fost rasă din temelii și nu mai puține de 1 700 de persoane au fost înghițite (de pământ și apă), iar la Thronion⁶⁶⁵, mai bine de o jumătate din această cifră. După ce valul s-a despicat în trei curenți, unul a înaintat spre Tarphe⁶⁶⁶ și spre Thronion, al doilea spre Thermopyle, iar al treilea spre câmpie pînă la Daphnus⁶⁶⁷ în Phocida. Izvoarele rîurilor au secăt atunci pentru cîteva zile, iar Spercheios⁶⁶⁸ și-a schimbat cursul și a făcut navigabile drumurile de uscat; Boagrios⁶⁶⁹ a început să curgă printr-o altă vale, și multe cartiere ale orașelor Alope⁶⁷⁰, Kynos⁶⁷¹ și Opunt⁶⁷² au fost avariate: fortăreața Oion⁶⁷³, situată mai sus de Opunt, s-a dărîmat în întregime, iar o parte a zidului Elateei⁶⁷⁴ s-a surpat: la Alponos⁶⁷⁵, pe cînd sărbătoreau Thesmophoriile⁶⁷⁶, douăzeci și cinci de fecioare, care se urcaseră într-unul din turnurile portului ca să privească marea, cum turnul se prăbuși, căzură și ele în mare. Se spune că insula Atalante⁶⁷⁷ de lîngă Eubeea, crăpîndu-se în două, a lăsat pe aici loc de trecere pentru vase, în timp ce unele cîmpii au fost inundate pe o distanță de 20 de stadii [3,700 km], și [tot atunci] o triemă, luată pe sus din hangar, fu aruncată peste zid.

21 Unii mai adaugă la acestea și prefacerile provocate de migrațiunea popoarelor, vrînd să cimenteze și mai mult în noi acea rezistență față de uimire — pe care o slăvește Democrit⁶⁷⁸ și toți ceilalți filozofi⁶⁷⁹; căci această virtute este tovarășa unei inimi neînfricate, netulburate și senine. [Astfel de prefaceri s-au petrecut], de pildă, pe vremea migrațiunii iberilor din apus care s-au strămutat în regiunile de peste Pont și de Colchida (locuri pe care, după afirmația lui Apollodoros⁶⁸⁰, le desparte de Armenia nu Araxes⁶⁸¹, ci mai degrabă rîul Kyros⁶⁸² și munții Moshici⁶⁸³), ca și pe vremea migrațiunii egiptenilor spre Etio-

pia și spre Colchida, a eneților din Paflagonia⁶⁸⁴, pe malurile Adriaticii. Aceste fenomene s-au întâmplat și cu semințele elene, cu ionienii, dorienii, cu alieii și eolienii. De asemenea ainianii, în prezent vecini cu etolienii, locuiau odinioară în împrejurimea Dotionului⁶⁸⁵ și la poalele Ossei, împreună cu perhaibii; iar perhaibii înșiși erau emigranți. Plină este de astfel de pilde lucrarea noastră de față. Unele dintre ele se află la îndemâna multora; dar migrațiunile carienilor, ale trerilor, ale teucrilor și ale galaților⁶⁸⁶, precum și expedițiile îndepărtate ale unor căpetenii, ca Madyes Scitul⁶⁸⁷, Tearco Etiopianul⁶⁸⁸ și Cobos Trerul⁶⁸⁹, de asemenea ca egiptenii Sesostris⁶⁹⁰ și Psammetichos⁶⁹¹, și ca regii Persiei de la Cyrus până la Xerxes⁶⁹², nu le sînt tuturor la fel de cunoscute. Cimmerienii, care se numesc și treri, sau poate numai vreo seminție de-a lor, au făcut de multe ori incursiuni în regiunile din dreapta Pontului și în cele din continuarea acestora, atacînd cînd pe paflagoni, cînd pe frigieni, pe vremea cînd Midas⁶⁹³, bînd, după cîte se spune, din sîngele taurului, a plecat la cele veșnice. Lygdamis⁶⁹⁴, în fruntea oamenilor săi, a mărșăluit pînă în Lydia și în Ionia și a cucerit Sardesul⁶⁹⁵, apoi a pierit în Cilicia. În mai multe rînduri și cimmerienii și trerii⁶⁹⁶ au făcut astfel de incursiuni. Pînă în cele din urmă se spune că trerii și Cobos au fost puși pe fugă de Madyes, regele sciților. Acestea fie spuse la descrierea generală a întregului rotocol al pămîntului, avînd la bază o informație proprie.

22 Ne întoarcem acum la prezentarea în continuare a faptelor de la care ne-am abătut din drum. Cum Herodot⁶⁹⁷ a spus că n-au fost niciodată hyperborei pentru că nu există hypernotieni, Eratosthenes⁶⁹⁸ socotește vrednic de rîs argumentul și asemănător cu următorul sofism care ar zice că nu există oameni fericiți de răul altuia, pentru faptul că nu se găsesc oameni fericiți de fericirea altora. Din întîmplare însă există și hypernotieni; dar Notosul nu suflă în Etiopia, ci ceva mai jos de ea [spre nord]. De fapt,

dat fiind că vîntul bate în fiecare climat (și că cel care suflă dinspre miazăzi se numește pretutindeni Notos, de mirare ar fi dacă s-ar afla vreo așezare în care acest fenomen să nu se întîmple. Dimpotrivă, nu numai Etiopia s-ar putea să simtă Notosul din părțile noastre, ci chiar întreagă regiunea din sus de ea pînă la ecuator. Prin urmare, lui Herodot trebuia să i se reproșeze faptul că el a înțeles să numească hyperborei pe cei la care nu suflă Boreanul. Căci dacă poezii se exprimă astfel într-o formulă mai legendară, comentatorii lor ar putea da dovadă de bun simț și să înțeleagă prin hyperborei populațiile cele mai nordice. Hotarul semințiilor de la miazănoapte este polul, al celor de la miazăzi, ecuatorul; aceeași este și limita vînturilor.

23 În continuare, Eratosthenes⁶⁹⁹ critică pe cei care prezintă fapte vădit născocite și peste puțină fie sub formă de povești, fie sub formă de istorie, dar care, toate, nu merită să fie pomenite; numai că, pe temeiul aceleiași păreri, nici el nu trebuia să cerceteze scornituri.

Aceasta este prima carte a Comentariilor sale⁷⁰⁰.

CAPITOLUL IV

1 În cartea a doua, Eratosthenes⁷⁰¹ încearcă să facă o revizuire a geografiei și cu acest prilej înfățișează și propriile sale păreri, la care, dacă e nevoie de vreo îndreptare, trebuie să încercăm să o realizăm. Introducerea în studiul geografiei a postulatelor matematice și fizice este binevenită, precum și presupunerea că, dacă pămîntul este sferic, așa cum este universul, el este locuit de jur împrejur, și alte idei asemănătoare. Dar că pămîntul are mărimea pe care a arătat-o el, geografii ce i-au urmat nu sînt de aceeași părere, nici nu-i aprobă procedeul de măsurători. Cu toate acestea, pentru semnele cerești care

se văd în fiecare regiune, Hipparchos⁷⁰² se folosește de acele măsurători ale lui Eratosthenes, făcute pe meridianul ce trece prin Meroe, Alexandria și fluviul Borysthenes⁷⁰³, precizând doar că ele se abat puțin de la adevăr. Și când Eratosthenes vorbește pe larg despre figura pământului și arată că el are formă sferică, împreună cu elementul său lichid, după cum are și cerul, s-ar părea că dezvoltă teme străine de subiect. Într-adevăr, ar fi fost destule aici doar câteva cuvinte.

2 În continuare, determinând lățimea pământului locuit, Eratosthenes⁷⁰⁴ spune că de la Meroe, pe meridianul acestui oraș, pînă la Alexandria, sînt 10 000 de stadii [1 850 km], iar de aici pînă în Hellepont în jur de 8 100 de stadii [1 498 km], apoi pînă la Borysthenes 5 000 de stadii [925 km], iar pînă la paralela ce trece prin Thule⁷⁰⁵ (despre care Pytheas⁷⁰⁶ zice că se află la șase zile de navigație spre mieznoapte de Britannia, tocmai în apropierea Mării Înghețate⁷⁰⁷), alte 11 500 de stadii [2 127 km]. Dacă, așadar, vom mai adăuga, de la Meroe în sus, alte 3 400 de stadii [629 km], astfel ca să cuprindem și insula egiptenilor⁷⁰⁸, și regiunea Cinnamomophora⁷⁰⁹ și a Taprobanei⁷¹⁰, în total vor fi 38 000 de stadii [7 035 km].

3 Treacă de la noi celelalte măsurători ale lui Eratosthenes, căci sînt suficient recunoscute. Dar oare care om cu mintea întregă i-ar putea admite distanța de la Borysthenes la paralela Thule? Căci cel care informează despre Thule este Pytheas, omul cel mai mincinos [din lume]. Iar cei care au văzut Britannia și Ierne⁷¹¹ nu vorbesc nimic despre Thule, cu toate că pomenesc de alte insule mici din jurul Britanniei. Britannia însăși are aproape aceeași lungime ca Celtica, în fața căreia se întinde, fără să fie mai mare de 5 000 de stadii [925 km], fiind delimitată de extremitățile regiunii din fața ei. Căci extremitățile răsăritene [ale Britanniei] se află față în față cu extremitățile răsăritene

[ale Celticeii], cele apusene se opun celor apusene; iar cele de la răsărit sînt atît de apropiate între ele încît se văd dintr-o parte într-alta; este vorba de Cantium⁷¹² și de gurile Rinului; Pytheas susține că lungimea insulei este mai mare [decît Celtica] cu 20 000 stadii [3 700 km], iar Cantium se află la cîteva zile drum pe apă de Celtica. De asemenea, relatările lui despre ostimi⁷¹³ ca și despre populațiile de peste Rin pînă la sciți și tot ce a povestit despre ținuturile lor sînt doar minciună. Iar cel care a rostit atîtea minciuni în legătură cu locuri cunoscute cu greu s-ar putea crede să fi spus adevărul despre regiuni pe care nimeni nu le cunoaște.

4 Paralela fluviului Borysthenes este aceeași cu cea care traversează Britannia, presupun Hipparchos⁷¹⁴ și alții, din faptul că aceeași paralelă trece și prin Bizanț și prin Massalia; căci raportul pe care l-a găsit (Pytheas) la Massalia între gnomon și umbra sa, Hipparchos susține că l-a găsit identic⁷¹⁵ la Bizanț. Iar din Massalia pînă în inima Britanniei nu este mai mult de 5 000 de stadii [925 km]. Dar dacă s-ar înainta din mijlocul Britanniei nu mai mult de 4 000 de stadii [740 km], s-ar găsi un pămînt greu de locuit (acesta ar putea fi cel din împrejurimile Iernei), astfel că acele părți ale pămîntului, în care fixează Eratosthenes insula Thule, negreșit nu mai sînt prielnice așezărilor omenești. Pe ce temeii poate spune el atunci că distanța de la paralela Thule pînă la cea a Borysthenelui ar fi de 11 500 de stadii [2 127 km], eu nu văd.

64 5 Greșind în privința lățimii pămîntului locuit, Eratosthenes⁷¹⁶ a fost silit să se înșele și în privința lungimii lui. Că lungimea cunoscută a pămîntului este ceva mai mare decît de două ori lățimea lui cunoscută, sînt de părere și urmașii lui și, printre alții, și cei mai valoroși [geografi]⁷¹⁷; eu adaug doar că aceste dimensiuni se socotesc de la coastele Indiei pînă la coastele Iberiei și de la

paralela etiopienilor pînă la paralela Iernei. Determinînd lăţimea în discuţie de la hotarele cele mai depărtate ale Etiopiei pînă la paralela Thule, el întinde peste măsură lungimea pămîntului, ca s-o facă mai mult decît îndoită faţă de zisa lăţime. El susţine, aşadar, că partea cea mai îngustă a Indiei pînă la fluviul Indus numără 16 000 de stadii [2960 km] (căci restul Indiei care se întinde pînă la coastele ei are cu 3 000 de stadii [555 km] mai mult); de aici pînă la Porţile Caspiene el socoteşte 14 000 de stadii [2 590 km] apoi pînă la Euftrat 10 000 de stadii [1 850 km]; de la Euftrat pînă la Nil, 5 000 de stadii [925 km]; alte 1 300 de stadii [240,50 km] pînă la Gura Canobică, apoi de aici la Carthagina, 13 500 de stadii [2 497,50 km], iar de la Carthagina la Coloane, 8 000 de stadii [1 480 km] cel puţin; toate măsurătorile la un loc fac 70 800 de stadii [13 098 km]⁷¹⁸. La acestea ar trebui să se mai adauge curbura coastei Europei, din afara Coloanelor lui Heracles şi din faţa iberilor, care înaintează spre asfinţit, pe o întindere nu mai mică de 3 000 de stadii [555 km], cuprinzînd şi capurile geografice [din continuare], printre altele, cel al ostimilor, numit Cabaion⁷¹⁹, ca şi insulele vecine: cea mai depărtată dintre aceste insule, Uxisama⁷²⁰ se află [de la acel cap], zice Pytheas, la o depărtare de trei zile de navigaţie. Dar cînd a pomenit aceste locuri, adică ţinuturile cele mai depărtate, anume coasta cu promontorii, ţărmurile ostimilor şi ţinuturile Uxisamei, şi ale insulelor înşirate în faţa lor, el nu a adăugat nimic la lungimea în discuţie, pentru că toate acestea, recunoaşte el, sînt ţinuturi de miazănoapte şi celtice, nu iberice, poate chiar mai degrabă plăsmuiri de ale lui Pytheas. La dimensiunile lungimii pomenite, el mai adaugă alte 2 000 de stadii [370 km] spre asfinţit şi 2 000 de stadii [370 km] spre răsărit, ca să scoată lăţimea mai mică decît jumătatea lungimii.

6. Insistînd asupra faptului că este conform cu legile fizicii să se atribuie o lungime mai mare distanţei de la

65 răsărit pînă la asfințit, Eratosthenes susține⁷²¹ că este potrivit naturii ca pămîntul populat să fie mai întins de la răsărit la apus, cum am arătat; la fel ca matematicienii, el afirmă că întinderea acestuia descrie un arc de cerc, ce-și unește capetele; în felul acesta, dacă întinderea nemărginită a oceanului Atlantic n-ar sta ca piedică, am putea călători pe mare din Iberia pînă în India pe aceeași paralelă, partea rămasă în afara acestui interval cuprinzînd mai mult de o treime din cercul total, dacă într-adevăr paralela Atenei pe care s-au făcut măsurătorile de mai sus, din India pînă în Iberia, este ceva mai mică de 200.000 de stadii [27 000 km].

Prin urmare nici aceste date nu le prezintă corect Eratosthenes⁷²². Într-adevăr, acest argument ar putea fi, matematic vorbind, potrivit pentru zona temperată sau a noastră, din care face parte și pămîntul locuit, dar [în ce privește] pămîntul locuit... Căci noi numim „pămînt populat” pămîntul pe care-l locuim și pe care-l cunoaștem. E cu neputință ca în aceeași zonă temperată să se afle două pămînturi locuite sau chiar și mai multe, și îndeosebi în preajma paralelei Atenei, pe traiectoria ei din oceanul Atlantic. Cînd revine stăruitor asupra demonstrației sfericității pămîntului, el ar merita aceleași imputări. Tot astfel, în discuțiile sale împotriva lui Homer, el nu încetează să înfățișeze în aceste probleme păreri diferite.

7 În continuare, el spune⁷²³ că s-au purtat multe discuții despre continente. Unii geografi le-au despărțit pe acestea prin fluvii, ca Nilul și Tanais⁷²⁴, creînd din ele adevărate insule, în timp ce alții le-au hotărnicit prin istmuri, ca cel dintre Marea Caspică și Marea Pontului sau ca istmul dintre Erythraea și Egea⁷²⁵, privindu-le ca pe niște peninsule. Eratosthenes spune că el nu vede ce rezultat practic poate avea o astfel de cercetare, ci este doar o pricină de dispută în maniera adeptilor lui Democrit⁷²⁶. Deoarece, ca în cazul orașelor Colyttos și Melite⁷²⁷, nu există hotare

precise între ele, cum ar fi anumiți stâlpi sau împrejurări, astfel ca să putem spune hotărât că acesta este Colyttos și aceasta Melite, ci este cu neputință să le indicăm granițele, din această pricină s-au ivit deseori controverse pentru anumite locuri. Astfel, de pildă, s-au certat între ei argienii și lacedemonienii pentru Thyrea⁷²⁸, atenienii și beoțienii pentru Oropos⁷²⁹. De altfel, elenii au dat nume celor trei continente, fără să aibă în vedere pământul locuit, ci numai partea ocupată de ei și cea din fața lor, care era populată atunci de carieni și locuită acum de ionieni și de neamurile din continuarea lor. Cu timpul însă, ei au înaintat tot mai departe pe tărîmul cunoașterii și au descoperit din ce în ce mai multe regiuni, astfel că au transformat vechea împărțire în cea actuală. Dar oare primii care au fixat granițele celor trei continente — (ca să încep cu sfîrșitul, ducînd discuția nu în maniera lui Democrit, ci în maniera lui Eratosthenes însuși) — oare aceștia au fost cei dintîi care au căutat să tragă linia de hotar între pământul lor și pământul carienilor situat în fața lor? Sau poate aceștia au avut în vedere numai Elada și Caria și o mică parte din vecinătatea acesteia, dar nu au vizat nici Europa, nici Asia, după cum nici Libya, în vreme ce urmașii lor, în stare să consemneze în scris o anumită concepție despre lumea locuită în măsura în care și-au putut-o forma, au fost cei care l-au împărțit în trei continente? De altfel, cum s-ar și putea presupune că împărțirea lor nu s-a aplicat pământului locuit? Cine ar putea fi oare acela care, fixînd cele trei părți ale pământului populat și desemnînd-o pe fiecare în parte cu numele de continent, să nu fi conceput mai înainte întregul a cărui împărțire o face? Dar dacă acela nu ar avea în vedere întregul pământ locuit, ci ar împărți numai una dintre regiunile lui, atunci în care din subîmpărțirile pământului populat, ar spune el că intră Asia sau Europa sau, îndeobște, un continent oarecare? Negreșit, toate aceste teze ale lui Eratosthenes sînt greoaie.

8 Încă și mai grosolană este declarația lui Eratosthenes că nu vede ce folos practic prezintă cercetarea granițelor și citează în sprijin Colyttos și Melite, ca după aceea să facă tocmai pe dos. Căci dacă războaiele pentru Thyrea și Oropos au pornit din necunoașterea hotarelor dintre ele, se dovedește de-un folos cu totul practic delimitarea teritorială. Sau poate acest lucru înseamnă numai că, pentru teritorii mici și, pe Zeus, pentru fiecare neam în parte, o demarcație precisă este folositoare, dar pentru continente, ea este de prisos? Dimpotrivă, nici în ultimul caz utilitatea practică nu este inferioară. Într-adevăr, chiar în privința continentelor, s-ar putea naște neînțelegeri între marii suverani, de pildă, între cel care stăpânește Asia și cel care posedă Libya [pentru a hotărî] căruia dintre ei doi îi revine Egiptul, se înțelege partea Egiptului numită Țara de Jos? Dar, lăsînd la o parte această chestiune, pentru că se ivește rar, trebuie să precizăm doar că altfel se trasează hotarele continentelor, potrivit marilor diviziuni, care țin seamă de întregul pămînt locuit. În acest caz nu trebuie să fie pricină de îngrijorare faptul că cei care desemnează granițele continentelor prin fluvii lasă unele porțiuni fără să le contureze prin hotare, din cauză că fluviile nu se întind pînă la ocean, și astfel nu conscriu continentele cu adevărat ca pe niște insule.

9 La sfîrșitul Comentariilor sale, Eratosthenes⁷³⁰, neaprobînd pe cei care împart în două întreg efectivul neamului omenesc, anume în eleni și în barbari, nici pe cei care l-au sfătuit pe Alexandru să-i trateze pe eleni ca prieteni, iar pe barbari ca dușmani⁷³¹, spune că ar fi mult mai bine dacă oamenii ar fi împărțiți după virtute și după viciu. Căci mulți și dintre eleni sînt netrebnici, iar dintre barbari mulți sînt civilizați, ca de pildă indienii și arianii⁷³², precum și romanii și cartaginezii care sînt atît de minunat organizați în stat. De aceea și Alexandru, zice el, neluînd în seamă sfatul ce i s-a dat, a strîns în jurul său cît mai mulți oameni iluștri cu puțință și i-a copleșit cu binefacerile sale;

apoi, cum aceste diviziuni, care au calificat pe unii drept oameni vrednici de dispreț, pe alții, ca oameni demni de laudă, nu se datorează simplului fapt că la unii triumfă legea, ordinea politică și tot ce este potrivit cu educația și rațiunea, iar la ceilalți tocmai contrariul acestora, tot astfel și Alexandru, nedisprețuind povara primită, ci înțelegându-i sensul, acționează în consecință și nu în contradicție cu ea, adică ținu seama de intenția sfaturilor primite.

CARTEA A II-A

REZUMAT

In cartea a doua Strabon, supunând unui examen critic expunerea lui Eratosthenes, judecă rînd cu rînd și demonstrează toate cîte acesta nu le-a exprimat sau nu le-a distins sau, în sfîrșit, nu le-a descris corect; el menționează totodată multe opinii ale lui Hipparchos, supunîndu-le și pe acestea unui examen, iar la sfîrșit face un rezumat și, într-un anumit fel, o vedere de ansamblu a întregii sale lucrări, adică a istoriei geografice.

CAPITOLUL 1

1 În cartea a treia a Geografiei sale, Eratosthenes¹, schițînd harta întregii lumi locuite, o împarte în două, de la apus la răsărit, printr-o linie paralelă cu ecuatorul². Ca hotare ale ei, el fixează spre asfințit Coloanele lui Heracles, iar spre răsărit, promontoriile și ultimii munți ai lanțului care mărginește latura de miazănoapte a Indiei; linia pe care o trage pornește de la Coloane prin strîmtoarea Siciliei și peste promontoriile sudice ale Peloponeșului și ale Atticei, întinzîndu-se pînă la Rodos și la golful Issos³. Pînă aici — spune el — linia despre care vorbim traversează marea trecînd printre continentele situate pe țărmurile ei (căci marea noastră, în întregimea ei, se prelungește de fapt pînă la Cilicia), apoi înaintează aproape ca o dreaptă, pe lîngă regiunea muntoasă a muntelui Taurus, pînă în India. Taurus, ce se întinde direct în continuarea mării de la Coloane, taie în lung toată Asia, creîndu-i o parte de miazănoapte și alta de miazăzi; în felul acesta și muntele Taurus poate fi situat pe aceeași paralelă a Atenei, ca și marea ce se întinde de la Coloane pînă aici.

68

2 După ce a fixat aceste puncte, Eratosthenes socotește indispensabilă rectificarea vechii hărți geografice⁴, care face să devieze prea mult spre miazănoapte părțile răsăritene ale munților, ceea ce atrage cu sine și India mai spre miazănoapte decât trebuie să fie. În sprijinul acestor păreri, el aduce ca mărturie, în primul rând, faptul că promontoriile cele mai sudice ale Indiei — după mărturisirea multora — se află, judecând după condițiile atmosferice și după poziția astrelor, tocmai în fața regiunilor Meroei⁵; de aici pînă la extremitățile nordice ale Indiei de la poalele munților Caucazi⁶, Patrocles⁷ — geograf ce merită toată încrederea, datorită mării treceri de care se bucură și pentru că nu s-a dovedit un om de rînd în ale geografiei — susține că sînt 15.000 de stadii (2.775 km); distanța de la Meroe pînă la paralela Atenei este cam la fel de mare, astfel că părțile de miazănoapte ale Indiei, care ating munții Caucazi, se termină la această paralelă.

3 O altă dovadă pe care o aduce este faptul că distanța de la golful Issos pînă la Marea Pontică — luînd-o spre miazănoapte, pînă la regiunile de lîngă Amisos⁸ sau de lîngă Sinope⁹ — este în jur de 3.000 de stadii (555 km), la cît este apreciată de altfel și lățimea munților (Taurus). Iar dacă se pornește de la Amisos spre răsăritul echinocțial, se întîlnește mai întîi Colchida, apoi trecătoarea ce duce la Marea Hyrcaniei¹⁰, iar în continuare, drumul spre Bactra și spre Scitia ulterioară, avînd mereu munții în dreapta. Tot această linie, care trece prin Amisos, dacă se prelungește, de data aceasta, spre asfințit, traversează Propon-tida și Hellespontul¹¹. Iar de la Meroe pînă la Hellespont nu sînt mai mult de 18.000 de stadii (3.330 km); de altfel, aceasta este tocmai distanța de la coasta de miazăzi a Indiei pînă la meleagurile bactrienilor, adăugîndu-se 3.000 de stadii (555 km) la cele 15.000 (2.775 km), din care prima cifră reprezintă lățimea munților, a doua, lățimea Indiei.

4 Împotriva acestei păreri se ridică Hipparchos¹², care respinge argumentele lui Eratosthenes; după el, nici Patrocles nu este vrednic de încredere, deoarece se ridică două mărturii împotriva lui, a lui Deimachos¹³ și a lui Megasthenes¹⁴, care susțin că în unele locuri distanța de la Marea Australă¹⁵ este de 20.000 de stadii (3.700 km), iar în alte părți, chiar de 30.000 (5.550 km). Aceștia astfel de cifre dau, iar hărțile vechi se potrivesc cu calculul lor. Lui Hipparchos¹⁶ i se pare nefiresc să fii obligat să-ți dăruiești toată încrederea unei singure persoane, anume lui Patrocles, când se prezintă unii ce depun asemenea mărturii împotriva lui, și, pornind de aici, să corectezi hărțile vechi, în loc să lași lucrurile așa cum sînt pînă vom afla ceva mai vrednic de crezare despre ele.

5 Eu cred însă că această critică (a lui Hipparchos) necesită multe rezerve. În primul rînd, în vreme ce Eratosthenes a folosit mai multe mărturii, Hipparchos pretinde că el s-a servit de unica mărturie a lui Patrocles. Dar atunci cine au fost cei care spuneau că promontoriile sudice ale Indiei se află în fața Meroei? Cine au fost, de asemenea, cei care au fixat distanța de la Meroe pînă la paralela Atenei? Cine, iarăși, sînt cei care au calculat lățimea munților sau cei care au atribuit distanței de la Cilicia pînă la Amisos o întindere egală cu această lățime? Cine au fost apoi cei care spuneau că traiectul ce duce de la Amisos pe la colchidieni și prin Marea Hyrcaniei pînă la bactrieni și la regiunile care ating, în acele părți, Marea Orientală¹⁷ este o linie dreaptă ce se întinde spre răsăritul echinocțial, paralel cu munții pe care îi are în dreapta? Sau, iarăși, cei care afirmau că prelungirea acestei drepte spre apus trece prin Propontida și prin Hellespont? Negreșit, toate aceste date Eratosthenes¹⁸ le considera pe deplin confirmate de mărturiile celor care au călătorit prin locurile acelea; el a consultat apoi multe comentarii scrise care se aflau cu prisosință în vasta bibliotecă¹⁹ pe care o avea la dispoziția sa și de-a cărei bogăție vorbește Hipparchos însuși.

6 Pe de altă parte, chiar încrederea în Patrocles²⁰ se întemeiază pe multe dovezi, ca regii înșiși care i-au încredințat acestuia o misiune atât de importantă, autorii care l-au urmat, ca și cei care l-au contrazis și pe care îi citează Hipparchos însuși. În fapt, imputările ce i se aduc lui Patrocles se schimbă în dovezi ale celor susținute de acesta. Nu este lipsită de convingere nici următoarea afirmație a lui Patrocles²¹, că istoriografii care l-au însoțit pe Alexandru în expedițiile sale au cules doar informații fugitive, singur Alexandru a cunoscut totul în amănunt, deoarece el a pus pe cei mai valoroși experți²² să-i facă o dare de seamă asupra regiunii; iar lucrarea aceasta, afirmă Patrocles, i-a fost încredințată lui personal, mai târziu, de către Xenocles, vistiernicul palatului.

7 Hipparchos²³ mai spune că în cartea a doua a Comentariilor, Eratosthenes însuși respinge mărturia lui Patrocles din pricina dezacordului dintre acesta și Megasthenes, în privința lungimii coastei nordice a Indiei, Megasthenes²⁴ apreciind-o la 16.000 de stadii (2.960 km), Patrocles²⁵ socotind-o cu 1.000 de stadii (185 km) mai puțin; pornind atunci de la un anumit Tabel de etape²⁶, Eratosthenes nu s-a încrezut în cei doi de mai sus, din pricina deosebirii de păreri dintre ei, ci a îmbrățișat a treia variantă. Prin urmare, dacă din pricina dezacordului din acest punct, Eratosthenes a socotit că Patrocles nu merită încredere, cu toate că nepotrivirea se reduce doar la 1.000 de stadii (185 km), cu cât ar fi trebuit să nu se încreadă în același Patrocles, când deosebirea urca la 8.000 de stadii (1.480 km) și se afla în contradicție cu două opinii unanime care apreciază lățimea Indiei la 20.000 de stadii (3.700 km), în vreme ce el o evaluează la 12.000 (2.220 km).

8 Vom răspunde la întîmpinările de mai sus că Eratosthenes nu și-a întemeiat criticile doar pe simplul dezacord de cifre, ci a judecat datele în raport cu mărturia și pute-

rea de încredere ce-o inspiră Tabelul de etape. De altfel, nici nu-i de mirare dacă, față de un lucru vrednic de încredere, se ivește altul și mai de crezare și dacă aceluiași autor, în unele puncte, îi dăruim încrederea noastră, în altele însă nu, pentru că se ivește vreo informație și mai sigură (decît a lui). Totodată e caraghios să socoti că deosebirea de păreri îi face mai puțin vrednici de încredere pe cei care se contrazic; dimpotrivă, neîncrederea este mai mare tocmai cînd nepotrivirea este mică. Într-adevăr, o eroare mărunță mai grabnic își croiește drum și încă nu numai printre oamenii de rînd, ci și printre cei cu o judecată superioară, dar dacă este importantă, omul de rînd s-ar putea înșela, dar cel cu mai multă știință mai greu suferă acest neajuns; acesta și este, de altfel, motivul pentru care ultimul se bucură de o încredere mai grabnică.

9 Toți istoriografii care au scris despre India au fost, în ansamblul lor, niște mincinoși înrăiți, dar mai presus decît alții așa s-a dovedit Deimachos²⁷, iar după el, Megasthenes²⁸, Onesicritos²⁹ și Nearchos³⁰, precum și alții asemenea lor, care sînt niște buimaci. Nouă ne-a fost dat³¹ să băgăm de seamă ceva mai bine acest lucru, cînd am tratat istoria lui Alexandru³². Se cuvine, într-adevăr, să ne arătăm în chip deosebit neîncrederea față de Deimachos³³ și de Megasthenes³⁴, pentru că (ei sînt cei care au vorbit despre oameni „enotoceti“, „gură-lipsă“, „fără-nări“, „un ochilă“, „piciorongi“ și „labă-ntoarsă“;³⁵ tot ei au reîmprospătat homericul război al pigmeilor cu cocorii³⁶, făcîndu-i pe acești pitici, de trei spithame³⁷; de asemenea, ei au înfățișat furnici căutătoare de aur ce sapă pămîntul, fauni „cap-cucui“³⁸ și șerpi care înghit boi și cerbi cu coarne cu tot. În legătură cu aceste basme, se critică între ei, ceea ce remarcă și Eratosthenes³⁹. De altfel amîndoi au fost trimiși în solie la Palimbothra⁴⁰, Megasthenes⁴¹ la Sandrocottos⁴², Deimachos⁴³ la Allitrochades, fiul lui Sandrocottos. Iată, deci, ce fel de comentarii au lăsat despre călătoria lor, îndemnați de cine știe ce pricină. Patrocles⁴⁴

este însă departe de a fi un astfel de scriitor. La fel și ceilalți martori de care se folosește Eratosthenes nu sînt de loc din aceia care nu merită încredere...

71 10 ...⁴⁵Căci dacă meridianul ce trece prin Rodos și Bizanț a fost trasat⁴⁶ corect, și cel care duce prin Cilicia și prin Amisos va fi bine fixat, pentru că paralelismul acestor drepte reiese din multe probe, mai ales din faptul că nu se poate dovedi că se întîlnesc între ele.

11 Calea pe mare de la Amisos spre Colchida⁴⁷ o ia spre răsăritul echinoctial, ceea ce se adeverește din suflarea vînturilor, din felul anotimpurilor și al roadelor și din înseși punctele în care răsare soarele; tot astfel stau lucrurile și cu pasul din munți ce dă la Marea Caspică și cu drumul care duce de aici în continuare pînă la Bactra. Căci, adeseori evidența (simțurilor) și mărturia unanimă a tuturor merită mai mare încredere decît ceea ce arată vreun aparat. De altfel, Hipparchos⁴⁸ însuși, cînd a precizat că linia de la Coloane pînă la Cilicia are forma unei drepte și se întinde spre răsăritul echinoctial nu a stabilit-o în întregime cu ajutorul aparatelor sau a calculelor geometrice, ci, pentru întreaga porțiune de la Coloane pînă la strîmtoarea Siciliei, el s-a încrezut în mărturia navigatorilor. Astfel că nici declarația următoare nu poate fi luată în seamă⁴⁹: „Cîtă vreme nu putem preciza raportul dintre ziua cea mai lungă și ziua cea mai scurtă, nici raportul dintre gnomon și umbra sa pe porțiunea de la Munții Ciliciei pînă la Indii, noi nu putem arăta nici dacă oblicitatea acestei direcții se confundă cu o paralelă; în acest caz, mai bine să lăsăm necorectată acea linie, păstrîndu-i oblicitatea, așa cum o prezintă hărțile vechi“. Căci, mai întîi de toate, a nu te putea pronunța înseamnă același lucru cu a te abține, iar cel ce se abține nu înclină nici într-o parte nici în cealaltă; dar cînd Hipparchos recomandă să lăsăm lucrurile așa cum le prezintă hărțile vechi, el înclină în acea direcție. Mult mai consecvent cu sine

Însuși ar fi fost dacă ne-ar fi sfătuit să renunțăm cu desăvârșire la geografie, devreme ce nici poziția altor munți, ca de pildă poziția Alpilor, a Pirineilor, a munților Thraciei, ai Illyriei și ai Germaniei, la fel, nu putem s-o precizăm. Cine ar socoti de cuviință să acorde mai puțină încredere geografilor moderni decât celor vechi care, în făurirea hărților, au făcut atâtea greșeli pe care prea corect le-a scos în vileag Eratosthenes, fără ca Hipparchos⁵⁰ să-l contrazică în vreun punct.

12 Și raționamentele ce urmează sînt foarte încurcate. Într-adevăr, să luăm puțin aminte, dacă, pe de o parte, nimeni n-ar clinti⁵¹ din loc poziția capurilor meridionale ale Indiei din fața regiunilor Meroei, nici distanța de la Meroe pînă la gura strîmtorii Bizanțului evaluată la 18.000 de stadii (3.330 km) dar, pe de altă parte, ar face de 30.000 de stadii (5.549 km) intervalul de la ținuturile meridionale ale Indiei pînă la munții acesteia, cîte absurdități n-ar ieși în vileag? În primul rînd, dacă paralela Bizanțului este aceeași cu paralela Massaliei, cum a spus Hipparchos⁵² dînd crezare lui Pytheas⁵³ și dacă meridianul Bizanțului este unul și același cu meridianul fluviului Borysthenes — fapt pe care de asemenea îl susține Hipparchos⁵⁴ — și dacă, pe deasupra, el socotește că distanța de la Bizanț pînă la Borysthenes este de 3.700 de stadii (648,50 km), tot același ar trebui să fie și numărul stadiilor de la Massalia pînă la paralela fluviului Borysthenes⁵⁵, care, în acest caz, ar corespunde paralelei ce trece pe la coasta oceanică a Celticei, căci numai după ce s-a parcurs o cale de atîtea stadii se ajunge la ocean.

13 Și iarăși, deoarece noi știm că Cinnamomophora⁵⁶ este cea mai sudică regiune locuită, paralela ce o traversează alcătuiește, după părerea lui Hipparchos⁵⁷ însuși, începutul zonei temperate și a tărîmului populat și se află la o depărtare de ecuator în jur de 8.800 de stadii (1.628 km); pentru că, pe de altă parte, el apreciază⁵⁸

depărtarea de la ecuator pînă la paralela fluviului Borysthenes la 34.000 de stadii (6.289 km), s-ar putea ca de la paralela care desparte zona fierbinte, de cea temperată, pînă la paralela ce traversează Borysthenes și coasta oceanică a Celticei să mai fie 25.000 de stadii (4.662 km). Cel mai depărtat punct pînă la care au ajuns corăbiile de la Celtica spre mieznoapte este socotit în timpurile noastre cel din preajma Iernei, insulă ce este situată dincolo de Britannia și oferă grele condiții de locuit din pricina frigului, încît locurile aflate dincolo de ea sînt socotite fără așezări omenești. Iar Ierne nu s-ar afla, se spune⁵⁹, la o depărtare mai mare de 5.000 de stadii (925 km) de Celtica. În felul acesta numărul total al stadiilor care determină lățimea țării populat ar putea să atingă cifra de 30.000 de stadii (5.550 km) sau cu puțin mai mare.

14 Dar să parcurgem acuma regiunea situată din sus de Cinnamomophora, pe aceeași paralelă, doar spre răsărit; este vorba de regiunea Taprobanei.

Despre Taprobana s-a făurit convingerea⁶⁰ că este o mare insulă așezată în largul mării de miezăzi, în fața Indiei; ea se întinde spre Etiopia pe o lungime mai mare de 5.000 de stadii (925 km), după cîte se spune, și trimite pe piețele Indiei o mare cantitate de fildeș, de scoici și de alte mărfuri. Iar dacă i se atribuie acestei insule o lățime proporțională cu lungimea sa și i se mai adaugă brațul de mare care o desparte de India, distanța totală n-ar fi sub 3.000 de stadii (555 km), ceea ce ar fi, de altfel, egal cu intervalul de la capătul lumii populate pînă la Meroe, dacă este adevărat că promontoriile Indiei sînt situate chiar în fața Meroei; mai de crezut ar fi să se aprecieze chiar la mai mult de 3.000 (555 km). Dacă s-ar adăuga această distanță la cele 30.000 de stadii (5.550 km) pe care le numără Deimachos⁶¹ pînă la trecătoarea ce duce la bactrieni și la sogdieni, toate aceste neamuri ar cădea în afara țării locuit și a zonei temperate. Cine,

aşadar, ar cuteza să susţină această teorie, auzind şi pe autorii vechi şi pe contemporani cum laudă clima plăcută şi fertilitatea, în primul rând, a regiunii de miazănoapte a Indiei, iar apoi a Hyrcaniei, a Ariei şi, în continuare, a Margianeii⁶² şi a Bactrianei?⁶³ Într-adevăr, toate aceste meleaguri ating versantul nordic al muntelui Taurus, iar Bactriana se află tocmai în apropierea pasului ce duce în India; ele se bucură într-adevăr de o situaţie atât de prosperă, încât depărtarea lor de ţărîmul nepopulat este negreşit foarte mare. În Hyrcania, de pildă, butucul de vie dă, se spune, un metret⁶⁴ de vin, smochinul produce 60 de medimne⁶⁵ de fructe, grîul răsare din nou numai din boabele care se scutură din spice, albinele roiesc în arbori şi mierea curge de pe frunze, ceea ce se întîmplă, de altfel, şi în regiunea Matiana⁶⁶ a Mediei şi în ţinuturile Sacasena şi Araxena⁶⁷ ale Armeniei, în care însă acest belşug nu este surprinzător din moment ce aceste regiuni sînt mai sudice decît Hyrcania şi se disting printr-un climat mai plăcut decît alte locuri. Dimpotrivă, mai surprinzătoare este această stare de lucruri în Hyrcania. În Margiana se spune că se găsesc butuci de viţă pe care abia doi bărbaţi i-ar putea cuprinde cu braţele, iar ciorchinele este de doi coţi. Aria se zice⁶⁸ că este la fel, ba chiar superioară în calitatea vinului său care se conservă timp de trei generaţii în vase negudronate. De asemenea şi Bactriana, care este situată lîngă Aria, dă tot soiul de produse, în afară de ulei de măsline.

73

15 Dacă în aceste ţări se află şi ţinuturi reci, anume regiunile înalte şi muntoase, nu trebuie să ne surprindă căci şi în climatele meridionale munţii sînt răcoroşi şi, în general, toate podişurile înalte, chiar dacă ele sînt întinse ca nişte şesuri. Astfel părţile Cappadociei⁶⁹ dinspre Euxin sînt mult mai nordice decît regiunile ei dinspre muntele Taurus, dar în Bagadania⁷⁰ — un imens platou ce se întinde între munţii Argaios şi Taurus⁷¹ — e o raritate să întîlneşti, ici colo, cîte un arbore fructifer, cu toate că

această regiune este situată cu 3.000 de stadii (555 km) mai spre miazăzi decât Marea Pontică; în schimb, suburbiile Sinopei și Amisos ca și cea mai mare parte a Phanariei⁷² sînt adevărate plantații de măslina. Și râul Oxos⁷³, care desparte Bactriana de Sogdiana, oferă, se spune⁷⁴, o navigație atît de comodă, încît, odată ce mărfurile indiene au fost aduse pînă la acest fluviu, ușor coboară spre Hyrcania și spre ținuturile din continuare pînă în Pont, pe căi fluviale.

16 Unde ai putea găsi o înflorire ca aceasta în împrejurimile fluviului Borysthenes și ale țărmlui oceanic al Celticeii, unde nici măcar nu crește vița de vie sau, cel puțin, strugurii nu apucă să se coacă? Mai la miazăzi de aceste locuri, pe țărmurile mării și spre Bosfor⁷⁵, ei se coc, dar rămîn foarte mici și, iarna, butucul se îngroapă. Ghețurile din acele părți sînt așa de tari, (mai ales) la gura lacului Maeotis, încît în locul în care generalul⁷⁶ lui Mithridates i-a învins pe barbari într-o bătălie de cavalerie dată pe gheață în timpul iernii, asupra acelorași dușmani el a cîștigat în vara următoare o izbîndă într-o luptă navală, după ce gheața s-a topit. Eratosthenes⁷⁷ citează chiar o inscripție aflată în templul lui Asclepios din Panticapaion⁷⁸ pe un vas de aramă crăpat din pricina gerului.

*Dacă vreun om nu va crede în fapte la noi întîmplute,
Afle, vasul privind, că el nu-i o frumoasă ofrandă,
Zeilor dată, ci este un semn al iernii năprazne
Care-i la noi; de preotul Stratios vasul se-nchină.*

Dar cum nu se cuvine să fie confruntate locurile mai sus înșirate nici cu ținuturile din Bosfor, dar nici chiar cu cele din părțile orașelor Amisos și Sinope (pentru că ultimele s-ar putea socoti cu clima mai domoală decât cea din Bosfor), încă și mai greu s-ar putea ele compara cu meleağurile fluviului Borysthenes și ale hotarelor celor mai depărtate ale Celticeii. Într-adevăr, acestea anevoie s-ar putea

socoti pe aceeași paralelă cu regiunile de lângă Amisos, Sinope, Bizanț și Massalia, care după mărturia tuturor, se află cu 3.700 de stadii (684,50 km) mai la miazăzi decât meleagurile fluviului Borysthenes și ale Celticei⁷⁹.

17 Dacă Deimachos⁸⁰ și adepții săi vor adăuga, la cele 30.000 de stadii (5.550 km), și spațiul pînă la Taprobana și la hotarele zonei toride, întindere pe care nu trebuie să o evalueze sub 4.000 de stadii (740 km), vor strămuta Bactra și Aria în locuri situate la o depărtare de 34.000 de stadii (6.290 km) de zona caldă, cifră la care apreciașe Hipparchos distanța de la ecuator la Borysthenes. În felul acesta, Bactra și Aria vor cădea negreșit cu 8.800 de stadii (1.628 km) mai la miazănoapte decât Borysthenes și decât Celtica, de altfel întocmai cu cît este mai sudic și ecuatorul de paralela care desparte zona caldă de cea temperată și despre care spunem îndeosebi că traversează Cinnamomophora. Noi am arătat că ținuturile situate mai sus de Celtica, pînă la Ierne, aflate la o depărtare nu mai mare de 5.000 de stadii (925 km), prezintă condiții foarte grele de locuit. Dar raționamentul lui Deimachos pretinde că se află totuși o paralelă prielnică așezărilor omenești la 3.800 de stadii (703 km) mai spre miazănoapte de Ierne. În felul acesta, Bactra va fi cu mult mai nordică decât gura Mării Caspice sau Hyrcaniene, gură care se află cam la 6.000 de stadii (1.110 km) depărtare de înfundătura Caspicii și de munții armeni și medici; se pare că exista pe acel țărm care se întinde pînă în India un punct mai nordic și că o navigație în jurul uscatului⁸¹ pornind din India este cu putință, după cîte spune Patrocles⁸² care a fost guvernatorul acelor ținuturi⁸³. Bactriana se întinde încă pe 1.000 de stadii (185 km) în spre miazănoapte; apoi, dincolo de Bactriana, neamurile scite ocupă o regiune încă mult mai întinsă și teritoriile lor se termină la marea de miazănoapte; e drept că aceste neamuri trăiesc numai ca nomazi, dar trăiesc totuși. Cum este deci cu putință acest lucru, dacă însăși

75

Bactra cade în afara tărîmului locuit? Ar tot putea să fie acest interval, de la Caucaz pînă la marea de miazănoapte pe meridianul ce trece prin Bactra, cu puțin mai întins de 4.000 de stadii (740 km). Adăugînd această cifră la numărul de stadii fixat de la Ierne pînă la regiunile de miazănoapte, se realizează distanța totală a parcursului prin regiunea nelocuită, după calculul stadiilor Iernei, de 7.800 de stadii (1.443 km). Dar chiar dacă s-ar lăsa la o parte cele 4.000 de stadii (740 km), părțile Bactrianei dinspre Caucaz vor fi cu 3.800 de stadii (703 km) mai nordice decît Ierne și cu 8.800 (1.628 km), decît Celtica și Borysthenes.

18 Hipparchos⁸⁴ spune că, în părțile fluviului Borysthenes și în Celtica, lumina soarelui aruncă raze piezișe în toate nopțile de vară, în timp ce astrul își urmează calea de la apus la răsărit, iar la solstițiul de iarnă soarele se înalță pe bolta cerului cel mult de 9 coți,⁸⁵ la neamurile care sînt așezate la o depărtare de 6.300 de stadii (1.165,50 km) de Massalia — și pe care Hipparchos⁸⁶ îi presupune tot celți, dar eu cred că sînt britanni deoarece sînt statorniciți la 2.500 de stadii (463 km) mai spre miazănoapte de Celtica; acest fenomen este încă mult mai evident; acolo, în zilele de iarnă, soarele se înalță numai șase coți, patru⁸⁷ în regiunile aflate la 9.100 de stadii (1.850 km) depărtare de Massalia, mai puțin de trei coți⁸⁸, în ținuturile din continuarea acestora, care, după socoteala noastră, pot fi chiar mult mai spre miazănoapte decît Ierne. Dar Hipparchos, punînd temei pe mărturia lui Pytheas⁸⁹, fixează acest loc în părțile de miazăzi⁹⁰ ale Britanniei și susține că aici cea mai lungă zi este de 19 ore echinoctiale, și de 18 ore în regiunile unde soarele se înalță 4 coți; acestea din urmă — zice — se află la 9.100 de stadii (1.850 km) depărtare de Massalia⁹¹.

În felul acesta, cea mai sudică regiune a Britanniei este mai nordică decît aceste locuri. Negreșit, regiunile în discuție se află pe aceeași paralelă cu Bactra de lîngă Cau-

caz sau pe o paralelă apropiată; de fapt s-a spus că, potrivit părerilor lui Deimachos, se va întâmpla ca bactrienii de lângă Caucaz să fie fixați cu 3.800 de stadii (703 km) mai spre miazănoapte decât Ierne; dacă se adaugă această cifră la stadiile numărate de la Massalia până la Ierne, se fac în total 12.500 de stadii⁹² (2.312 km). Cine a observat însă, în ținuturile de acolo — vorbesc de ținuturile Bactrei — această durată a zilelor celor mai lungi sau o astfel de înălțare a soarelui pe meridian la solstițiile de iarnă? Căci toate aceste fenomene, care pot fi văzute cu ochiul liber chiar de un om obișnuit și nu au nevoie de o demonstrație matematică, au fost descrise de mulți, atât printre scriitorii vechi, autori de istorii persane, cât și printre urmașii lor până pe vremea noastră⁹³. Cum s-ar fi potrivit pomenita prosperitate a acelor locuri cu asemenea fenomene cerești? Din cele discutate (mai sus) reiese limpede cu câtă dibăcie critică (Hipparchos) demonstrația (lui Eratosthenes) (zicînd) că, dată fiind echivalența soluțiilor, Eratosthenes ia soluția în scopul de a demonstra cu ea.

76

19 Iată în continuare un alt loc unde Eratosthenes⁹⁴ vrea să-l dovedească pe Deimachos⁹⁵ un om de rînd și complet străin de aceste subiecte. Deimachos⁹⁶ este de părere că India este așezată între echinocțiul toamnei și solstițiul de iarnă⁹⁷ și respinge afirmațiile lui Megasthenes⁹⁸ care susține că în părțile de miazăzi ale Indiei Ursele apun și umbra cade în direcții contrare; el susține că nici unul dintre aceste fenomene nu se petrece în nici o parte a Indiei. Asemenea declarații trădează ignoranța sa. Dar, negreșit, adevărată ignoranță dovedește credința că echinocțiul toamnei se deosebește de echinocțiul primăverii prin distanța sa de solstiții cu toate că cercul (soarelui) este unul singur și unic răsăritul lui. La fel, deoarece distanța care separă tropicul terestru de ecuator — linii între care așază Deimachos India⁹⁹ — s-a dovedit, după măsura circumferinței terestre, cu mult mai mică de 20.000

de stadii (3.700 km) atunci s-ar putea întâmpla ca, după datele lui Deimachos însuși, să aibă dreptate Eratosthenes și nu Deimachos; căci dacă India ar avea 20.000 sau 30.000 de stadii (3.700—5.550 km) întindere, ea n-ar încăpea în spațiul pe care l-a delimitat Deimachos, dar ar intra cu dimensiunile date de Eratosthenes. De aceeași ignoranță dă dovadă și afirmația că nicăieri în India nu apun Ursele și nici umbrele nu alternează, fenomene care încep de fapt să apară de îndată ce se înaintează 5.000 de stadii (925 km) spre sud de Alexandria¹⁰⁰. Dar aceste raționamente ale lui Eratosthenes din nou Hipparchos¹⁰¹ le respinge incorect, în primul rând, înțelegînd tropicul de vară în locul celui de iarnă, apoi socotind că nu se cuvine să te folosești, în problemele de știință, de mărturia unui om nefamiliarizat cu astrologia, ca și cum Eratosthenes ar fi judecat-o de-o importanță capitală mărturia lui Deimachos și n-ar fi întrebuintat-o doar dintr-o obișnuință generală împotriva celor care scornesc lucruri deșarte. Într-adevăr, una singură este critica nimerită față de oponenți neserioși, aceea prin care dovedim că însuși argumentul lor, oricare ar fi el, pledează în favoarea noastră.

77 20 Pînă acum, așadar, admitînd presupunerea¹⁰² că hotarele de miazăzi ale Indiei se află în fața regiunilor Meroei — aceasta este de altfel părerea și convingerea generală exprimată — am arătat ce consecințe absurde decurg din ea. Dar pentru că Hipparchos¹⁰³, care nu face deocamdată nici o obiecție acestei ipoteze, dar în cartea a doua a lucrării sale o respinge, se cuvine să examinăm și următoarele raționamente pe care le face. Dat fiind că sînt situate la aceeași înălțime latitudinală punctele geografice de pe aceeași paralelă, cînd spațiul dintre ele este întins, nu e cu putință să se cunoască dacă ele se află pe aceeași paralelă, fără compararea climatelor din amîndouă părțile. Climatul¹⁰⁴ Meroei l-a descris Philon¹⁰⁵, cînd și-a povestit călătoria sa pe mare în Etiopia, anume că, cu 45 de zile înaintea solstițiului de vară, soarele se află la

zenit; tot el a arătat și raportul dintre gnomon și umbra sa în timpul solstițiului și al echinocțiului; însuși Eratosthenes se apropie aici foarte mult de părerea lui Philon; dar clima din India, (după părerea lui) nimeni n-a descris-o nici chiar Eratosthenes. Dacă amîndouă Ursele apun¹⁰⁶ în India, cum crede Eratosthenes, întemeindu-se pe cuvintele lui Nearchos¹⁰⁷, este cu neputință ca Meroe și capurile Indiei să figureze pe aceeași paralelă¹⁰⁸. Iar dacă Eratosthenes se declară de aceeași părere cu cei care susțin că cele două Ursele apun (în India), cum se poate afirma că nimeni nu a vorbit despre climatul Indiei, nici măcar Eratosthenes? Doar această discuție este tocmai despre climat. Dar dacă Eratosthenes nu se declară de aceeași părere, atunci să fie dezlegat de orice vină. Și în mod sigur, Eratosthenes nu se declară de acord; dar cînd Demachos susține că nicăieri în India nu apun Ursele și nici nu alternează umbrele — păreri pe care le-a promovat Megasthenes¹⁰⁹ — el îl acuză de neștiință luînd în considerare eroarea implicită, pentru că, după părerea generală și după a lui Hipparchos însuși, ideea că umbrele nu alternează implică o eroare. De fapt, chiar dacă promontoriile Indiei nu corespund întocmai regiunilor Meroei, Hipparchos pare totuși să se învoiască pe deplin că ele sînt mai sudice decît Syene¹¹⁰.

21 Și în cele ce urmează, Hipparchos¹¹¹, continuînd să dezbată aceleași teme, aduce argumente aidoma celor combătute de noi mai sus, sau se folosește de premise false, sau, în sfîrșit, trage concluzii incoerente. Astfel, din afirmația că de la Babilon pînă la Thapsacos¹¹² sînt 4.800 de stadii (888 km), iar de aici spre miazănoapte pînă în Munții Armeniei, 2.100 de stadii (388 km), nu decurge ca urmare că distanța de la Babilon, măsurată pe meridianul ce trece prin acest oraș, pînă la munții aceștia din miazănoapte, este mai mare de 6.000 de stadii (1.110 km). Mai întîi Eratosthenes nu susține că, de la Thapsacos pînă la munți, intervalul este de 2.100 de stadii

(388 km), ci că a mai rămas o porțiune mică nemăsurată, astfel că dintr-o premisă ce n-a fost dată, nu se poate încheia o concluzie. De asemenea, Eratosthenes¹¹³ n-a susținut nicăieri că Thapsacos este situat la mai bine de 4.500 de stadii (832,50 km), spre miazănoapte, de Babilon.

22 În continuare, Hipparchos, pledînd în favoarea hărților vechi, aduce în discuție nu cuvintele lui Eratosthenes despre cea de-a treia sfragidă a sa, ci pentru propria sa plăcere își plăsmuiește sie însuși argumente ușor de respins. Eratosthenes¹¹⁴, trăgînd consecințele ce reies din poziția susindicată a muntelui Taurus și a mării de la Coloane și divizînd tărîmul locuit cu ajutorul acestei linii în două părți, una numită boreală și alta australă, încearcă să împartă din nou fiecare din aceste jumătăți în cîte secțiuni este cu putință; el numește aceste secțiuni sfragide¹¹⁵. Și astfel, declarînd India ca primă¹¹⁶ sfragidă a emisferei australe, iar ca a doua sfragidă, Ariana¹¹⁷, amîndouă ușor de circumscris, el s-a străduit să dea și lungimea și lățimea fiecăreia și, într-un anumit fel, și figura lor, ca un geometru. El susține că India are formă romboidală, datorită faptului că unele dintre coastele ei sînt scaldate de marea de miazăzi și de răsărit, fără să sape în tărîmuri multe golfuri, iar celelalte laturi sînt mărginite una de munte, alta de un fluviu¹¹⁸, păstrîndu-se, într-un anumit fel, și aici forma rectilinie; văzînd că Ariana are trei laturi dispuse de la natură să determine figura unui paralelogram, dar neavînd semne distinctive prin care să marcheze latura apuseană, datorită faptului că neamurile de acolo sînt amestecate între ele, el o notează¹¹⁹ totuși printr-o linie care, pornind de la Porțile Caspiene, sffrșește la promontoriile Carmaniei¹²⁰ care ating Golful Persic. El numește apuseană această latură, răsăriteană, cea de-a lungul fluviului Indus, dar nu le declară paralele nici pe acestea, nici pe celelalte, anume pe cea mărginită de munte și pe cea de mare, ci le numește numai, pe una, latură nordică, pe alta sudică.

23 Astfel, după ce a înfățișat sfragida a doua într-o schiță sumară, Eratosthenes¹²¹ prezintă a treia sfragidă încă și mai sumar decât pe a doua, din mai multe pricini; prima este cea arătată mai sus, anume pentru că nu a fost determinată precis latura ce duce de la Porțile Caspiene la Carmania și care constituie hotarul comun al sfragidei a treia și a doua, apoi fiindcă în latura de miazăzi intră Golful Persic, ceea ce semnaleză însuși Eratosthenes, care a fost silit să considere ca o dreaptă linia care, pornind din Babilon, duce prin Susa și prin Persepolis¹²² pînă la munții Carmaniei și ai Persiei, traseu în care a putut să găsească un drum cu măsurătorile marcate, care, în întregimea lui, este cu puțin mai lung de 9.000 de stadii (1.665 km). Această latură pe care o numește sudică nu o prezintă paralelă cu cea nordică. E limpede că nici Eufratul, care marchează latura apuseană, nu se apropie de forma unei drepte, ci, curgînd din munți spre miazăzi, el cotește apoi spre răsărit și din nou se îndreaptă spre miazăzi, pînă la revărsarea lui în mare. Eratosthenes, de altfel, semnaleză acest curs neregulat al fluviului, cînd descrie forma Mesopotamiei pe care o creează Tigrul și Eufratul, prin unirea lor într-o singură albie, și care seamănă cu o corabie cu vîsle, după cum spune el. Dar nu este măsurată în întregime nici latura apuseană (cea de la Thapsacos pînă la Armenia) mărginită de Eufrat. Eratosthenes precizează că nu știe cît este de mare porțiunea ei dinspre Armenia și dinspre munții nordici, pentru că nu i s-au făcut măsurătorile. Din toate aceste pricini spune că a prezentat doar schematic sfragida a treia; într-adevăr, și distanțele pe care le dă, le-a combinat, zice, din diferite Itinerarii¹²³, dintre care, unele sînt chiar anonime¹²⁴. S-ar părea că Hipparchos este de rea credință, cînd combate cu argumente geometrice o exprimare globală ca aceasta pentru care, de fapt, ar trebui să păstrăm recunoștință celor care, oricît de imperfect, ne-au împărtășit totuși cunoștințe despre natura acelor locuri. Cînd el se servește de argumente geometrice fără să le

79

extragă din cele pe care le-a prezentat Eratosthenes, ci își făurește altele pentru sine, Hipparchos face și mai evidentă invidia sa.

24 Eratosthenes spune că a înfățișat schematic sfragida a treia, indicînd 10.000 de stadii (1.850 km) de la Porțile Caspiene pînă la Eufrat. Apoi, subdivizînd-o, o redă cu dimensiunile ei așa cum le-a găsit înregistrate (în Itinerarii), începînd din nou de la Eufrat, chiar de la punctul de trecere a fluviului, adică de la Thapsacos. Pînă la cursul Tigrului din locul pe unde l-a trecut Alexandru, el socotește 2.400 de stadii (444 km)¹²⁵. De aici înainte prin ținuturile ce urmează în continuare, prin Gaugamelai¹²⁶, Lycos¹²⁷, Arbelai și Ecbatana¹²⁸, pe unde a fugit Darius din Gaugamelai, pînă la Porțile Caspiene, el atinge totalul de 10.000 de stadii (1.850 km), cu 300 de stadii (55,49 km) excendentare. În felul acesta măsoară el latura nordică, fără s-o presupună paralelă nici cu munții și nici cu dreapta ce trece prin Coloane, Atena și prin Rodos; căci Thapsacos este situat departe de munți, în vreme ce și lanțul de munți și drumul de la Thapsacos converg spre Porțile Caspiene. Iată astfel trasate părțile nordice ale acestui hotar.

80

25 După ce descrie astfel coasta de miazănoapte, Eratosthenes susține că latura sudică nu poate fi luată de-a lungul coastei mării din pricina înaintării în spre inima uscatului a Golfului Persic, ci (ea trebuia trasă) de la Babilon, prin Susa și Persepolis, pînă la hotarele dintre Persia și Carmania, distanța ce măsoară 9.200 de stadii (1.702 km); iar cînd numește australă această latură, el nu prezintă paralele latura sudică cu cea nordică. Diferența de lungime dintre latura nordică, atît cît o determină el¹²⁹, și latura sudică se datorește faptului că Eufratul, curgînd pînă la un loc spre miazăzi, descrie apoi o largă curbură spre răsărit.

26. Dintre coastele laterale el descrie mai întâi pe cea apuscană; care sînt caracteristicile acestei laturi și dacă este ea unică sau dublă, iată îndeobște punctele ce le prezintă spre cercetare. Căci de la punctul de traversare de lîngă Thapsacos, urmînd cursul Eufratului, pînă la Babilon, Eratosthenes spune că sînt 4.800 de stadii (888 km), iar de aici pînă la gurile Eufratului și la orașul Teredon¹³⁰, 3.000 de stadii (555 km); de la Thapsacos în spre miazănoapte, calea pînă la Porțile Armeniei¹³¹ a fost măsurată și ea reprezintă cam 1.100 de stadii (203 km); dar de aci mai departe pe la gordyeni¹³² și armeni, ea nu mai este. De aceea, el nici nu ține seamă de aceasta. Porțiunea laturii de răsărit ce traversează în lung Persia, de la Marea Erytheree¹³³, pînă spre Media și spre miazănoapte, nu pare să fie mai mică de 8.000 de stadii (1.480 km) și chiar depășește 9.000 de stadii (1.665 km) dacă se pornește de la anumite promontorii; restul ei, trecînd prin Paraitakena¹³⁴ și prin Media pînă la Porțile Caspiene, este cam de 3.000 de stadii (555 km); fluviile Tigru și Eufrat, care, ieșind din Armenia, curg spre miazăzi, după ce au trecut Munții Gordyanei, descriu un mare ocol și cuprind în el o țară întinsă, numită Mesopotamia, apoi cotesc spre răsăritul de iarnă și spre miazăzi, mai cu seamă Eufratul; acesta, apropiindu-se tot mai mult de Tigru în vecinătatea Zidului Semiramidei¹³⁵ și a localității numită Opis¹³⁶ de care se află la o depărtare cam de 200 de stadii (37 km), străbate Babilonul și se varsă apoi în Golful Persic. Figura Mesopotamiei și a Babiloniei — zice el — ajunge astfel să semene cu o barcă cu vîsle. Acestea le-a spus Eratosthenes.

27. În legătură cu cea de a treia sfragidă, Eratosthenes face unele greșeli pe care le vom examina puțin mai departe¹³⁷; ele nu sînt însă acelea pe care i le pune la socoteală Hipparchos. Să examinăm mai întâi cele spuse de acesta. În dorința de-a confirma ideea ce constituie punctul de plecare anume că nu trebuie fixată India mai

81 spre miazăzi, cum crede de cuviință Eratosthenes, Hipparchos susține că acest lucru reiese foarte limpede chiar din argumentele pe care Eratosthenes însuși¹³⁸ le aduce. După ce a spus că a treia sfragidă este delimitată pe latura sa nordică de linia lungă de 10.000 de stadii (1.850 km), trasată de la Porțile Caspiene pînă la Eufrat, el adaugă apoi că latura sudică, de la Babilon pînă la hotarele Carmaniei, este cu puțin mai mare de 9.000 de stadii (1.665 km), iar latura dinspre apus, de la Thapsacos de-a lungul Eufratului face 4.800 de stadii (888 km) pînă la Babilon, și, în continuare, 3.000 de stadii (555 km) pînă la gurile fluviului; dar că, de la Thapsacos spre miazănoapte, numai parțial a fost măsurată, și anume numai primele 1.100 de stadii (203,50 km), în rest, însă, nu. Deoarece, așadar, — continuă Hipparchos — latura nordică a sfragidei a treia este cam de 10.000 de stadii (1.850 km), iar linia paralelă cu aceasta, trasă ca o dreaptă din Babilon pînă la latura de răsărit, a fost apreciată la ceva mai mult de 9.000 de stadii (1.665 km), e limpede că Babilonul este situat cu puțin peste 1.000 de stadii (185 km) mai spre răsărit decît podul de la Thapsacos.

28 (La acestea) noi vom obiecta următoarele: dacă Porțile Caspiene și hotarele dintre carmani și perși ar fi căzut cu precizie pe același meridian, și dacă de la zisul meridian s-ar fi tras linii perpendiculare una pînă la Thapsacos și alta pînă la Babilon, lucrurile ar fi stat într-adevăr așa. Căci de fapt, dacă s-ar prelungi¹³⁹ paralela ce trece prin Babilon pînă la meridianul ce traversează Thapsacos, această linie ar fi fost vizibil egală sau aproape egală¹⁴⁰ cu linia trasată de la Porțile Caspiene pînă la Thapsacos; în felul acesta Babilonul ar fi situat mai la răsărit decît Thapsacos cu acest excedent cu care linia de la Porțile Caspiene pînă la Thapsacos depășește pe cea trasată de la frontiera Carmaniei pînă la Babilon. Numai că Eratosthenes¹⁴¹ n-a afirmat nici că linia care

marchează latura apuseană a Arianei se află pe meridian, nici că linia trasă de la Porțile Caspiene pînă la Thapsacos este perpendiculara ce cade pe meridianul Porților Caspiene, ci mai degrabă linia descrisă de munte care formează un unghi cu linia ce duce la Thapsacos și pornește din același punct, din care pleacă și linia din munți. De asemenea, el n-a spus nici că linia trasă spre Babilon din Carmania ar fi paralelă cu linia ce duce la Thapsacos. De altfel chiar dacă ar fi fost paralelă cu aceea, ea n-ar fi fost perpendiculară pe meridianul Porților Caspiene și deci nu i-ar fi servit de loc în plus la argumentația sa.

29 Dar (Hipparchos¹⁴²), folosind fără ezitare aceste argumente și demonstrînd, după cîte crede el, că Babilonul, după părerea lui Eratosthenes însuși, este situat cu ceva mai mult de 1.000 de stadii (185 km) mai spre răsărit decît Thapsacos, își plămăuiește din nou o premisă pentru următoarele demonstrații ale sale. El spune¹⁴³ că, dacă se va imagina o dreaptă trasă de la Thapsacos spre miazăzi și o perpendiculară dusă pe ea de la Babilon, se va crea un triunghi dreptunghic format, pe de o parte, din latura ce se întinde de la Thapsacos la Babilon, pe de alta, din perpendiculara dusă de la Babilon pe linia meridianului ce trece prin Thapsacos, și, în sfîrșit, din însuși meridianul din Thapsacos. El face din linia ce duce de la Thapsacos la Babilon, și pe care o apreciază la 4.800 de stadii (888 km), ipotenuza acestui triunghi fiind opusă unghiului drept. El consideră apoi latura formată din perpendiculara dusă din Babilon pe meridianul din Thapsacos cu puțin mai mare de 1.000 de stadii (185 km), întocmai cu cît linia prelungită pînă în Thapsacos depășește linia trasă pînă la Babilon. De aici el determină prin calcul¹⁴⁴ și cealaltă catetă a unghiului drept, aceasta fiind cu mult mai mare decît perpendiculara de curînd pomenită. El mai adaugă la ea prelungirea acestei linii spre miazănoapte de la Thapsacos pînă la Munții Armeniei, despre care Eratosthenes zicea că parțial a fost măsurată pe o

lungime de 1.100 de stadii (203,50 km), dar cealaltă parte a ei, rămasă nemăsurată, a scos-o (din calcul). Hipparchos o presupune de cel puțin 1.000 de stadii (185 km), încât amîndouă aceste segmente ar face 2.100 de stadii (388,50 km). Adăugînd acest supliment la dreapta care formează latura triunghiului său dusă pînă la perpendiculara coborîtă din Babilon, el obține o distanța de mai multe mii de stadii¹⁴⁵, pornind de la Munții Armeniei și de la paralela Atenei pînă la perpendiculara dusă din Babilon care, de fapt, se și confundă cu paralela Babilonului. El mai arată¹⁴⁶ că distanța de la paralela Atenei pînă la paralela Babilonului nu este mai mare de 2.400 de stadii (444 km), presupunînd întreg meridianul de atîtea stadii cîte le dă Eratosthenes¹⁴⁷. Dacă lucrurile stau astfel, ar fi cu neputință ca Munții Armeniei și munții Taurus să se afle pe paralela Atenei, cum spune Eratosthenes, ci după propriile calcule ale acestui autor, cu mai multe mii de stadii mai spre miazănoapte. În acest raționament pe lîngă faptul că Hipparchos s-a folosit pentru alcătuirea triunghiului său dreptunghic de premise ce au fost respinse, el ia ca premisă ceea ce nu este dat, adică faptul că ipotenuza triunghiului dreptunghic, alcătuită din dreapta dusă din Thapsacos pînă la Babilon, este cam de 4.800 de stadii (888 km). Eratosthenes susține¹⁴⁸ de fapt (că linia aceasta) este tocmai calea care duce de-a lungul Eufratului, precizînd că Mesopotamia împreună cu Babilonia sînt cuprinse ca într-un mare cerc descris de Eufrat și de Tigru; el apreciază că porțiunea mai mare a circuitului este împlinită de Eufrat. Astfel dreapta dusă de la Thapsacos la Babilon nu poate fi concepută de-a lungul Eufratului, nici nu poate avea atîtea stadii, nici măcar pe aproape de această cifră. Iată, deci, raționamentul lui Hipparchos răsturnat. Și, așa după cum s-a spus¹⁴⁹, dacă se iau în considerare două drepte duse de la Porțile Caspiene, una pînă la Thapsacos, cealaltă pînă la Munții Armeniei, situați în dreptul localității Thapsacos și după socoteala lui Hipparchos însuși, la o depărtare de

83

Thapsacos de cel puțin 2.100 de stadii (388,50 km) nu este cu puțință să fie amîndouă paralele și între ele și cu linia dusă prin Babilon, pe care Eratosthenes a numit-o latura sudică¹⁵⁰ (a sfragidei sale). Acesta¹⁵¹ însă, neputînd să citeze măsurătorile drumului ce duce de-a lungul munților, a vorbit numai de calea ce duce de la Thapsacos pînă la Porțile Caspiene și a adăugat că le prezintă doar cu aproximație. De altfel, pentru (Eratosthenes), care voia să evalueze lungimea ținutului dintre Ariana și Eufrat, nu prezentau mare deosebire dimensiunile acestei linii sau ale celeilalte. (Hipparchos) însă, conchizînd de aici că cele două linii sînt date de (Eratosthenes) ca paralele, ar putea lăsa pînă în cele din urmă impresia că dovedește naivitatea copilărească a omului nostru. Dar, la rîndul nostru, se cuvine să lășăm la o parte tocmai asemenea critici, cu adevărat copilărești.

30 Ceea ce s-ar putea imputa de fapt lui Eratosthenes sînt cele ce urmează. Așadar, după cum diviziunea în membre se deosebește de simpla diviziune în părți, deoarece prima ia în considerare părțile corpului delimitate firesc, potrivit articulației și tipului caracteristic, așa cum spune și Homer:

*Victima membru cu membru împărțind-o*¹⁵², pe cînd a două diviziune nu are nimic asemănător cu prima, și, așa după cum ne folosim cum se cuvine de o metodă sau de alta, numai dacă avem în vedere momentul și nevoia, tot astfel în problemele de geografie, unde trebuie să realizăm diviziunea în părți cînd examinăm detaliile, se cuvine să urmăm mai degrabă împărțirea în membre, decît pe cea făcută la întîmplare; căci numai așa se pot obține trăsăturile lor distinctive și o delimitare riguroasă de care are nevoie geograful. O bună delimitare a unei regiuni se înfăptuiește cînd ea se poate face fie prin râuri, fie prin munți, fie prin mare, fie printr-un neam sau printr-o serie de neamuri ale ei, fie încă prin dimensiunile și forma ce o are, acolo unde este cu puțință acest

lucru. Pretutindeni, în lipsa unei determinări geometrice, va fi suficientă și una mai simplă și mai globală. Astfel, pentru dimensiuni, va fi destul, dacă se vor da lungimea și lățimea maximă, ca de pildă în cazul pământului locuit, dacă se atribuie acestuia o lungime de 70.000 de stadii (12.949 km) și o lățime puțin mai mică decât jumătatea lungimii; pentru formă ajunge dacă se va compara cu una din figurile geometrice, ca de pildă, Sicilia cu un triunghi, sau cu vreuna dintre alte figuri cunoscute, ca de exemplu, Iberia cu o piele de bou, Peloponesul cu o foaie de platan.

84 Iar cu cât va fi mai mare regiunea de delimitat, cu atât ar fi mai potrivit să i se redea mai sumar subîmpărțirile.

31 Prin urmare, tărîmul locuit a fost împărțit¹⁵³ în două foarte corect cu ajutorul muntelui Taurus și al mării pînă la Coloane. În emisfera australă, a fost conturată¹⁵⁴ India prin mai multe feluri de hotare: un munte, un fluviu, o mare, și un singur nume, negreșit pentru că este vorba de un singur popor; tot astfel ea este determinată corect și ca formă printr-un patruleter și printr-o figură romboidală. Ariana însă are o circumscriere mai puțin precisă, din cauza laturii apusene confuze, dar a fost totuși bine delimitată prin celelalte trei laturi ale ei trase ca niște drepte, precum și printr-un nume care denumește un singur neam. A treia sfragidă însă este cu desăvîrșire greu de delimitat, pentru că hotarele ei nu sînt încă fixate clar. Într-adevăr, latura care îi este comună atît ei, cît și Arianei este confuză, cum am atras atenția mai sus, iar latura sudică s-a trasat foarte imprecis: mai întîi această latură nu mărginește sfragida, ci, dimpotrivă, o taie prin mijloc, lăsînd în afară multe regiuni dinspre miazăzi, apoi ea nu reprezintă nici lungimea maximă a ei, pentru că latura de miazănoapte este mai lungă decît ea; iar Eufratul nu constituie latura apuseană a sfragidei nici măcar de-ar curge în linie dreaptă, deoarece capetele lui nu se află pe același meridian. De ce, așadar, Eufratul ar fi socotit latura apuseană a sfragidei, mai degrabă decît latura ei sudică? În

afară de aceasta, cum îi mai rămînea doar o mică distanță pînă la Marea Ciliciei și a Siriei, nu ne convinge de ce n-ar fi prelungit pînă aici sfragida sa, devreme ce și Semiramis și Ninos¹⁵⁵ sînt socotiți sirieni; dintre acești regi, ea a întemeiat orașul Babilon¹⁵⁶ pe care l-a făcut reședință regală, el, orașul Ninive¹⁵⁷, metropola Siriei. Și cum limba lor, care se păstrează pînă astăzi, este aceeași atît la cei din stînga, cît și la cei din dreapta Eufratului, este cu totul nepotrivit să se despartă în două printr-un astfel de hotar un neam atît de cunoscut și să se alipească regiuni de-ale lui la teritoriul altor popoare. Căci (Eratosthenes) n-ar putea spune că a fost silit la această împărțire de mărimea (sfragidei sale); într-adevăr, chiar dacă ea ar fi fost prelungită pînă la mare, această sfragidă încă n-ar fi fost pe potriva dimensiunilor Indiei, dar nici măcar a Arianei, chiar dacă i s-ar fi alipit pe deasupra porțiunea pînă la hotarele dintre Arabia Fericită și Egipt. Astfel că ar fi fost cu mult mai bine dacă Eratosthenes înainta pînă la punctul pomenit mai sus și cu acest adaus al teritoriului pînă la marea Siriei, prezenta ca latură sudică a sfragidei a treia nu cea pe care a indicat-o el, nici o linie dreaptă, ci un traseu ce ar duce din Carmania pe lîngă litoralul ce se întinde imediat în dreapta, cînd intri în Golful Persic, pînă la gura Eufratului, și de aici ar urma hotarele Mesenei și ale Babiloniei, unde se află un capăt al istmului care desparte Arabia Fericită de restul continentului, apoi ar traversa chiar acest istm și s-ar prelungi pînă în fundul Golfului Arabic și pînă la Pelusion, și, încă mai departe, pînă la Gura Canobică a Nilului. Aceasta ar fi deci latura ei sudică. Latura apuseană care a mai rămas este formată din țarmul mării, de la Gura Canobică pînă la Cilicia.

85

32 A patra sfragidă ar cuprinde Arabia Fericită, Golful Arabic, întreg Egiptul și Etiopia. Lungimea acestei secțiuni va fi delimitată între cele două meridiane, dintre care unul trece prin punctul cel mai apusean al ei, celălalt, prin

cel mai răsăritean. Lățimea ei corespunde intervalului dintre cele două paralele, dintre care, una trece prin punctul cel mai nordic, cealaltă prin punctul cel mai sudic al ei. În chip firesc la figuri neregulate, la care nu-i cu putință să precizezi prin anumite laturi lățimea și lungimea, în felul acesta trebuie să i se determine dimensiunile. Îndeobște trebuie să avem în vedere că lungimea și lățimea nu au aceeași semnificație când este vorba de întreg sau de parte. În cazul întregului, distanța cea mai mică se numește lățime; dacă însă este vorba de parte, oricare dintre cele două dimensiuni ar fi mai mare, lungime se numește segmentul paralel cu lungimea întregului, chiar dacă distanța măsurată în lățime este mai mare decât intervalul apreciat în lungime. De aceea, pentru că pământul locuit se întinde în lungime de la răsărit la apus, iar în lățime, de la mieznoapte la miezăzi, și cum lungimea lui este trasată pe o linie paralelă cu ecuatorul, iar lățimea îi este luată pe meridian, trebuie să se considere lungimi ale părților segmentele lui paralele cu lungimea, iar ca lățimi, segmentele paralele cu lățimea (întregului țărîm populat). În felul acesta s-ar reda mai bine, în primul rînd, dimensiunile întregului pământ locuit, apoi și dispoziția și figura părților sale, care, prin această comparație, ar da mai limpede la iveală ceea ce le lipsește și ceea ce le prisosește.

33 Eratosthenes socotește¹⁵⁸ lungimea pământului locuit pe linia presupusă dreaptă ce trece prin Coloane, Porțile Caspiene și Caucaz¹⁵⁹, apoi lungimea celei de-a treia sfragide, pe dreapta dusă prin Porțile Caspiene și Thapsacos, iar lungimea sfragidei a patra, pe linia trasă prin Thapsacos și Heroonpolis¹⁶⁰ pînă la linia ce trece printre gurile Nilului, pe care însă trebuia să o abată înspre locurile din jurul orașului Canobos și al Alexandriei, pentru că aici se află ultima gură a Nilului numită Canobică și Heraclotică. Apoi fie că le fixează lungimile lor în linie dreaptă unele față de altele, fie că aceste linii ar forma un unghi la Thapsacos, oricum, e limpede din înseși vorbele lui că

nici una nu este paralelă cu lungimea pământului locuit. De fapt, lungimea țărimului populat o trasează¹⁶¹ prin muntele Taurus și prin marea ce-i urmează drept în continuare până la Coloane, (mai precis) pe paralela ce trece prin Caucaz, Rodos și Atena; iar de la Rodos la Alexandria, pe meridianul ce le traversează, nu sînt — zice — mai puțin de 4.000 de stadii (470 km); astfel, tot la aceeași depărtare s-ar afla una de alta și cele două paralele, cea din Rodos și, cea din Alexandria. Dar paralela ce trece prin Heroonpolis este întrucîtva aceeași sau cu puțin mai sudică decît cea din Alexandria; astfel, linia ce cade pe această paralelă și pe cea din Rodos și Porțile Caspiene este fie dreaptă, fie frîntă, dar nicidecum n-ar putea fi paralelă cu nici una dintre cele două linii de mai sus. Prin urmare nu sînt stabilite corect lungimile, de asemenea, nu sînt stabilite bine nici secțiunile emisferice nordice.

34 Dar noi, revenind mai întîi asupra lui Hipparchos, să examinăm cele ce urmează. Acesta, plămăindu-și din nou premise sie însuși respinge prin raționamente geometrice informațiile date doar schematic de Eratosthenes. Hipparchos spune că, potrivit părerii lui Eratosthenes, distanța de la Babilon la Porțile Caspiene este de 6.700 de stadii (1.239 km), iar pînă la hotarele Carmaniei și ale Persiei, mai mult de 9.000 de stadii (1.665 km), ceea ce s-a calculat pe o dreaptă ce se întinde spre răsăritul echinoctial; cum această dreaptă este perpendiculară pe latura comună a sfragidei a doua și a treia, ar rezulta, după părerea lui Hipparchos, un triunghi dreptunghic, care are unghiul drept spre hotarele Carmaniei și ipotenuza, mai mică decît una din laturile care mărgineau unghiul drept.

De aici, așadar, (el trage concluzia) că Persia ar fi trebuit să intre în sfragida a doua. Împotriva acestor critici, noi ne-am exprimat obiecțiile și anume că Eratosthenes, pe de o parte, nu ia ca paralelă linia de la Babilon la Carmania, pe de alta, nici dreapta ce desparte sfragidele (a doua și a treia) nu a socotit-o aceeași cu meridianul.

87 Astfel că Hipparchos nu a rostit de fapt nimic împotriva lui (Eratosthenes). Nici în ceea ce urmează nu procedează corect (Hipparchos). Într-adevăr, când Eratosthenes a arătat că de la Porțile Caspiene pînă la Babilon este un anumit număr de stadii pe care l-a arătat mai sus, iar pînă la Susa sînt 4.900 de stadii (906,50 km) și de la Babilon pînă la Susa, 3.400 de stadii (629 km), Hipparchos¹⁶², pornind din nou de la aceleași ipoteze, spune că între Porțile Caspiene, Susa și Babilon se formează un triunghi obtuz care are unghiul obtuz la Susa, iar lungimile laturilor, cele mai sus indicate. După aceste ipoteze, el deduce că meridianul ce coboară de la Porțile Caspiene pe paralela Babilonului și a Susei își are punctul de intersecție cu mai bine de 4.400 de stadii (814 km) mai spre apus decît intersecția aceleiași paralele cu dreapta dusă de la Porțile Caspiene la hotarele Carmaniei și ale Persiei; că meridianul Porților Caspiene formează un unghi aproape cît jumătatea unghiului drept împreună cu linia care trece prin Porțile Caspiene și prin hotarele Carmaniei și ale Persiei, linie ce înclină în direcția intermediară dintre miazăzi și răsăritul echinocțial¹⁶³; că fluviul Indus este paralel cu această linie astfel că, coborînd din munți, el curge nu spre miazăzi, cum susține Eratosthenes, ci între miazăzi și răsăritul echinocțial, așa cum arată hărțile vechi. Cum se va admite deci că triunghiul astfel format are un unghi obtuz, cîtă vreme nu se admite că triunghiul ce-l cuprinde este dreptunghic? De asemenea, cum se va accepta că dreapta, care leagă Babilonul de Susa și care formează una dintre laturile unghiului obtuz, se află pe o paralelă, cîtă vreme nu se admite totodată întreaga linie prelungită pînă în Carmania? Cum se va admite că este paralelă cu Indul linia ce duce de la Porțile Caspiene la hotarele Carmaniei? Căci, fără de aceste premise, întreg silogismul ar șchiopăta. Și tocmai fără să țină seama de ele, Eratosthenes (zice Hipparchos¹⁶⁴) a spus că este romboidală figura Indiei. Și așa după cum latura ei răsăriteană a fost trasă mult mai spre răsărit, mai ales cu ultimul său promontoriu care se

îndreaptă spre miazăzi mai mult decât celălalt țarm, tot astfel (ar trebui să fie) și latura ei care este formată de Indus¹⁶⁵.

35 Toate aceste critici Hipparchos¹⁶⁶ le face pe temeiul unor dovezi geometrice, totuși fără să ne convingă; ba mai mult, îndreptînd (fără voie) împotriva sa însuși observațiile ce urmează, îl justifică de fapt (pe Eratosthenes), cînd zice (de pildă) că, dacă greșeala aceluia ar fi privit distanțe mici, i s-ar fi trecut cu vederea, dar pentru că ea pare să se refere la cîteva mii de stadii, îngăduința nu este cu putință; și aceasta mai cu seamă pentru că Eratosthenes a spus-o rîspicat că diferențele latitudinale chiar de 400 de stadii (74 km) sînt simțitoare¹⁶⁷, ca de pildă în cazul paralelei Atenei și a celei din Rodos. De fapt, în ceea ce privește caracterul simțitor (al distanțelor), lucrurile nu stau de loc simplu: una înseamnă „simțitor“ pentru întinderi mai mari și alta, pentru întinderi mai mici; în cazul întinderilor mari, (e suficient), pentru a judeca climatele, dacă ne încredem în mărturia ochilor, examinînd fie roadele, fie condițiile atmosferice (ale locurilor), pentru întinderi mai mici, numai dacă folosim instrumente gnomonice și dioptrice¹⁶⁸. Fixarea paralelei Atenei cu ajutorul gnomonului, la fel și a paralelei ce trece prin Rodos și Caria, a făcut, pe bună dreptate, simțitoare diferența dintre ele, cu tot numărul mic de stadii (ce le separă)¹⁶⁹. Dar acela care trasează o linie de la apus la răsăritul echinoctial într-un spațiu lat de 3.000 de stadii (555 km) și lung de 40.000 de stadii (7.400 km) în teren muntos și, în continuare, de 30.000 de stadii (5.550 km) într-unul maritim, și acela care numește boreale regiunile aflate de o parte a acestei linii, și australe cele situate de cealaltă parte a ei, pe care le împarte apoi în pătrate și sfragide, să se bage de seamă ce înțeles atribuie el acestor termeni; așa este cazul, de pildă, cînd se numesc unele laturi nordice, altele sudice, și iarăși unele apusene, altele răsăritene; iar dacă cineva trece cu vederea o greșeală mai gravă, se cuvine să fie tras la răspundere

(pentru că așa este drept), iar dacă este vorba de o greșeală mică, el trebuie totuși criticat, fără să i se treacă cu vederea. În această privință, Eratosthenes nu merită să fie criticat nici într-un caz și nici în celălalt. Și aceasta, în primul rînd, pentru că, nu se poate face o demonstrație geometrică, cînd este vorba de o întindere atît de mare, în al doilea rînd, nici în punctele în care Hipparchos se pregătește să demonstreze geometric (greșelile lui Eratosthenes), nu se folosește de premise unanim admise, ci de cele făurite de el însuși.

36 Mult mai bine decurge critica¹⁷⁰ sfragidei a patra. E adevărat că și aici Hipparchos strecoară ceva din plăcerea sa de a căuta pricină și de a se menține asupra aceluiași ipoteze sau asupra unora apropiate. Astfel el critică în mod corect faptul că Eratosthenes ia drept lungime a acestei sfragide linia de la Thapsacos pînă la Egipt, ca și cum ai spune că lungimea paralelogramului este diagonală lui. Căci nu sînt situate pe aceeași paralelă orașul Thapsacos și coasta Egiptului, ci pe paralele care se află la mare depărtare una de alta; în spațiul dintre ele se prelungește, ca o diagonală sau ca o linie oblică, linia de la Thapsacos pînă la Egipt. Dar Hipparchos nu procedează corect cînd se miră că Eratosthenes a îndrăznit să facă de 6.000 de stadii (1.110 km) distanța de la Pelusion la Thapsacos, cînd de fapt ea este mai mare de 8.000 de stadii (1.480 km). Luînd ¹⁷¹ ca demonstrație faptul că paralela ce trece prin Pelusion este mai sudică decît paralela Babilonului cu mai bine de 2.500 de stadii (462,50 km)¹⁷², că, potrivit părerii lui Eratosthenes (creată însă după propria sa credință), paralela ce trece prin Thapsacos este mai nordică decît cea din Babilon cu 4.800 de stadii (888 km), el conchide că acesta face în total peste 8.000 de stadii (1.480 km). Dar unde apare indicată la Eratosthenes o distanță atît de mare între paralela Babilonului și paralela din Thapsacos? Aceasta mă întreb și eu. Fără îndoială de la Thapsacos pînă la Babilon Eratosthe-

nes a prezentat așa de mare¹⁷³ intervalul, dar el n-a spus¹⁷⁴ niciodată că acesta este de la o paralelă la alta, după cum nici că Thapsacos și Babilonul se află situate pe același meridian.

Dimpotrivă însuși Hipparchos¹⁷⁵ a arătat că, după părerea lui Eratosthenes, Babilonul s-ar situa mai la răsărit decât Thapsacos cu mai bine de 2.000 de stadii (370 km). Am prezentat și noi¹⁷⁶ pentru comparație, afirmațiile lui Eratosthenes, în care se spune că Tigrul și Eufratul încercuiesc Mesopotamia și Babilonia și că partea mai mare a circuitului o formează Eufratul; căci acesta, curînd dinspre miazănoapte spre miazăzi, cotește spre răsărit, apoi se varsă din nou spre miazăzi. Iar traseul lui dinspre nord spre sud urmează sensibil direcția unui meridian, dar cotitura pe care o face spre răsărit și spre Babilon, reprezintă o abatere de la linia meridianului și nu rămîne o linie dreaptă, din pricina ocolului pomenit mai înainte. Eratosthenes a afirmat că drumul de la Thapsacos la Babilon este de 4.800 de stadii (888 km), precizînd „de-a lungul Eufratului”, pentru ca nimeni să nu o considere ca o linie dreaptă nici ca măsură a intervalului dintre cele două paralele. Dacă nu i se admite (lui Hipparchos) acest raționament, lipsit de sens este și ceea ce pare că demonstrează el în continuare, anume, că în triunghiul dreptunghic — format prin unirea Pelusionului cu Thapsacos și cu punctul de intersecție a paralelei ce trece prin Thapsacos cu meridianul¹⁷⁷ ce duce prin Pelusion — una dintre laturile unghiului drept, cea situată pe meridian, este mai mare decât ipotenuza adică decât linia trasă de la Thapsacos la Pelusion. Neîntemeiat este și argumentul ce decurge din primul, deoarece este pregătit dintr-o premisă care nu a fost recunoscută. Într-adevăr la Eratosthenes nu se afirmă nicăieri că distanța de la Babilon pînă la meridianul ce traversează Porțile Caspiene ar fi de 4.800 de stadii¹⁷⁸ (888 km). Noi am adus probe¹⁷⁹ contrarii că această concluzie a scos-o Hipparchos¹⁸⁰ însuși din date pe care nu le recunoaște Eratosthenes. Dar pentru a infirma datele furnizate de Era-

tosthenes, Hipparchos ia ca presupunere faptul că există mai mult de 9.000 de stadii¹⁸¹ (1.665 km) de la Babilon pînă la linia ce duce, așa cum a spus Eratosthenes, de la Porțile Caspiene la hotarele Carmaniei, apoi aceeași ipoteză o demonstrează.

90 37 De fapt nu aceasta este greșeala ce trebuie să i se reproșeze lui Eratosthenes¹⁸², ci faptul că, oricît de sumar prezintă el dimensiunile și formele unei anumite întinderi, trebuie să adopte o măsură comună și să se conformeze cu ea cu aproximații cînd în plus, cînd în minus. Într-adevăr dacă s-ar socoti de 3.000 de stadii (555 km) lățimea munților care se întind spre răsăritul echinocțial și tot atîta și lățimea mării pînă la Coloane, mai ușor s-ar admite să se confunde într-o singură dreaptă liniile ce-i sînt paralele în interiorul zisei lățimi, decît secantele, și, dintre secante, acelea care se întretaie în interiorul zisei lățimi mai degrabă decît cele care se întretaie în exteriorul ei; de asemenea, mai mult liniile a căror divergență nu depășește hotarele latitudinii (sus-pomenite), decît liniile care cad în afara lor; mai degrabă linii cu mai mare lungime, decît linii cu mai mică lungime. Căci numai astfel inegalitatea lungimilor și lipsa de asemănare a figurilor ar rămînea neobservată. De pildă, dacă, pentru lățimea întregului munte Taurus și a mării pînă la Coloane, se fixează 3.000 de stadii (555 km), se obține astfel imaginea unei figuri unice, de forma unui paralelogram, care cuprinde întreg muntele și marea sus amintită. Iar dacă se taie în lungime figura creînd mai multe paralelograme și dacă se ia diagonala paralelogramului total, cît și a părților sale, ar fi mai ușor să se considere în calcule aceeași, paralelă și egală cu latura care formează diagonala figurii totale decît cea a figurilor parțiale. Cu cît va fi mai mic paralelogramul parțial (luat în considerare) cu atît mai mult se poate constata acest lucru, pentru că oblicitatea diagonalei și inegalitatea lungimii sale sînt mai puțin sensibile în figurile mari, încît aici nimeni n-ar ezita să ia diagonala drept lungime

a figurii. Dar dacă diagonala și-ar accentua oblicitatea astfel încât să cadă în afara fie a amîndurora, fie numai a uneia dintre laturile figurii, n-ar fi același lucru. Iată, deci, ce înțeleg eu prin măsura comună a distanțelor prezentate pe o anumită întindere (nedeterminată). Cînd însă (Eratosthenes) presupune trasate pe aceeași paralelă ce duce pînă la Coloanele lui Heracles nu numai linia ce pornește de la Porțile Caspiene și traversează înșiși munții ci și linia care cotește imediat spre Thapsacos depărtîndu-se mult de munți, apoi cînd duce în continuare o a treia linie pe care o prelungeste din Thapsacos pînă în Egipt, adăugînd astfel toată această lățime, și oînd, apoi, măsoară prin întinderea acestei ultime linii lungimea întregii figuri, el lasă impresia că măsoară cu ajutorul diagonalei patrulaterului său lungimea însăși a acelui patrulater. Și cum aceasta nu este o diagonală ci o linie frîntă, el lasă și mai mult impresia că bate cîmpii; căci, negreșit este frîntă linia dusă de la Porțile Caspiene, prin Thapsacos, pînă la Nil. Prin urmare acestea sînt întîmpinările care se pot face împotriva lui Eratosthenes.

38 Împotriva lui Hipparchos¹⁸³ acum, iată ce avem de spus: pentru că el a făcut critica afirmațiilor lui Eratosthenes, s-ar fi cuvenit de asemenea să prezinte și o îndreptare a greșelilor aceuia, ceea ce încercăm să facem și noi. În schimb, el, chiar dacă pe alocuri pare să fi avut un astfel de gînd, ne invită mereu să ne întoarcem la hărțile vechi, deși ele ar avea nevoie de o corectare încă cu mult mai mare decît harta lui Eratosthenes. Și argumentația (următoare) îndreptată împotriva acestuia suferă de același neajuns: el ia¹⁸⁴ ca temelie stabilit ceea ce a scos din premise care n-au fost exprimate, ceea ce i-am mai reproșat; așa stau lucrurile de pildă cu afirmația că Babilonul este situat cu mai bine de 1.000 de stadii (185 km) mai spre răsărit decît Thapsacos. Astfel chiar dacă s-ar afirma că Babilonul se află cu mai bine de 2.400 de stadii (444 km) mai la răsărit decît Thapsacos, ținînd seamă de cuvintele

91 lui Eratosthenes care a precizat că drumul cel mai scurt de la Thapsacos pînă la punctul de traversare a Tigrului, pe unde l-a trecut Alexandru, este de 2.400 de stadii (444 km) — Tigrul și Eufratul, cît timp înconjură Mesopotamia, curg mereu spre răsărit pînă aici, apoi cotesc spre miazăzi și se apropie unul de altul, la fel ca și de Babilon — totuși aceasta nu dovedește nici o incoerență în raționamentul lui Eratosthenes.

39 Hipparchos¹⁸⁵ greșește cînd face următoarea afirmație: el vrea să demonstreze că drumul de la Thapsacos la Porțile Caspiene — pe care Eratosthenes¹⁸⁶ l-a făcut de 10.000 de stadii (1.850 km), fără să-l măsoare pe o linie dreaptă — ni-l înfățișează pe o linie dreaptă, cu toate că, socotit astfel, el este mult mai scurt. Iată apoi care este mersul raționamentului lui Hipparchos: el spune că, potrivit părerii lui Eratosthenes, meridianul ce trece prin Gura Canobică este unul și același cu cel ce străbate strîmtoarea Cyaneelor¹⁸⁷ și că se află la 6.300 de stadii (1.165,50 km) depărtare de meridianul din Thapsacos; Cyaneele se situează la o depărtare de 6.600 de stadii (1.221 km) de muntele Caspios¹⁸⁸, ce se înalță lîngă trecătoarea ce duce din Colchida la Marea Caspică, astfel că, cu o diferență de numai 300 de stadii (55,49 km), de la meridianul Cyaneelor este egală distanța atît pînă la Thapsacos, cît și pînă la muntele Caspios; în felul acesta, Thapsacos și muntele Caspios se află aproape pe același meridian. Urmarea acestui raționament ar fi faptul că Porțile Caspiene ajung să fie la aceeași depărtare atît de Thapsacos, cît și de muntele Caspios, cu toate că, de fapt, între Porțile Caspiene și muntele Caspios intervalul este mult mai mic de 10.000 de stadii (1.850 km), cifră pe care o dă Eratosthenes pentru distanța pînă la Thapsacos; și negreșit acest interval este mult mai mic de 10.000 de stadii (1.850 km), dacă se măsoară în linie dreaptă; dar traiectul circular împlinește cele 10.000 (1.850 km) pe care Eratosthenes le-a socotit în linie dreaptă de la Porțile Cas-

piene la Thapsacos. (La acestea) noi îi vom răspunde lui Hipparchos că, în timp ce Eratosthenes¹⁸⁹ apreciază dreptele doar în linii mari, așa cum se obișnuiește în geografie, și stabilește sumar și meridianele și liniile ce se întind pînă la răsăritul echinoctial, Hipparchos îl critică de pe pozițiile geometriei, ca și cum fiecare dintre acele linii ar fi fost fixată cu ajutorul instrumentelor. Dar nici Hipparchos însuși nu s-a folosit (mereu) de instrumente, ci mai degrabă de anumite conjecturi pentru a trage linii perpendiculare și paralele. Aceasta este prima lui greșală. A doua constă în faptul că el nu prezintă distanțele care se găsesc de fapt la Eratosthenes, nici nu-și îndreaptă atacurile împotriva lor, ci împotriva celor plătuite de el însuși. Astfel, cînd Eratosthenes apreciază distanța de la gura (Pontului) pînă la Phasis la 8.000 de stadii (1.480 km) și adaugă de aici pînă la Dioscurias¹⁹⁰, alte 600 de stadii (111 km), iar intervalul de la Dioscurias la muntele Caspios, de cinci zile de drum, care, după părerea lui Hipparchos însuși, se poate evalua cam la 1.000 de stadii (185 km), aceste măsurători fac în total, după Eratosthenes, 9.600 de stadii (1.776 km); dar Hipparchos¹⁹¹ a tăiat (din această cifră) și susține că de la Cyaneae la Phasis sînt 5.600 de stadii (1.036 km), iar de aici pînă la Caspios încă 1.000 (185 km). Iată, deci, că Thapsacos și Caspios au ajuns să figureze pe același meridian, nu după calculul lui Eratosthenes, ci după cel al lui Hipparchos însuși. Dar treacă de la noi, să fie după Eratosthenes; urmează oare din acest fapt că distanța de la Caspios la Porțile Caspiene trebuie să fie neapărat egală cu intervalul dintre Thapsacos și același punct?

92

40 În cartea a II-a a Comentariilor sale, Hipparchos¹⁹² reia discuția despre muntele Taurus considerat ca hotar¹⁹³. Despre aceasta însă noi am vorbit îndeajuns, apoi trece la examinarea emisferei nordice a tărîmului locuit. Aici el¹⁹⁴ înfățișează cele relatate de Eratosthenes¹⁹⁵ în legătură cu ținuturile de dincolo de Pont și îndeosebi părerile aceluia despre cele trei promontorii care înaintează în larg dinspre

miazănoapte: unul este promontoriul care cuprinde Peloponesul, al doilea îl formează Italia, iar al treilea Ligystica¹⁹⁶; acestea delimitează golfulurile Adriatic și Tyrrhenian. Dar cîtă vreme Eratosthenes a înfățișat acestea în linii mari, Hipparchos încearcă să-i combată fiecare afirmație în parte, mai mult pe temeiul geometriei decît al geografiei. Dar atît de mare este numărul greșelilor săvîrșite în acest domeniu de Eratosthenes și de Timosthenes, autorul unui tratat *Despre porturi* pe care Eratosthenes¹⁹⁷ îl laudă mai presus decît pe alții, cu toate că, fiind adesea în dezacord cu el, îl combate în foarte multe puncte încît eu socot că nu merită să zăbovesc cu examinarea nici asupra celor doi geografi, pentru că (în acest punct) s-au abătut atît de mult de la situația reală, dar nici asupra lui Hipparchos¹⁹⁸. Căci acesta din urmă trece cu vederea peste unele greșeli, pe altele nu le corectează, ci le critică numai zicînd că au fost redată greșit sau contradictoriu. De fapt, s-ar fi putut imputa lui Eratosthenes cu osebire următorul lucru, că vorbește numai despre trei peninsule ale Europei, făcînd unul singur promontoriul în care se află Peloponesul, cînd de fapt el se scindează în mai multe¹⁹⁹; într-adevăr și Sunionul are aceeași valoare de promontoriu cum o are Capul Laconiei, pentru că nu-i cu mult mai puțin sudic decît Capul Maleai și cuprinde un golf important. Și Chersonesul Thracic formează cu Sunion Golful Melas și, în continuare, golfulurile Macedoniei. Dar chiar dacă trecem peste acest argument, aprecierea vădit eronată pe care Eratosthenes o face pentru cea mai mare parte a distanțelor scoate la iveală ignoranța sa în privința geografiei acelor locuri, ceea ce nu avea nevoie de argumente geometrice, ci numai de probe evidente care să fie în stare să scoată de aici mărturii suficiente.

De pildă, cîtă vreme traiectoria de la Epidamnos²⁰⁰ la Golful Thermaic²⁰¹ depășește 2.000 de stadii (370 km), Eratosthenes²⁰² o dă numai de 900 de stadii (166,48 km); de la Alexandria la Carthagina el²⁰³ numără peste 13.000 de stadii (2.405 km), cînd de fapt nu sînt mai multe de

9.000 de stadii (1.665 km)²⁰⁴; dacă, după Eratosthenes, Caria și Rodosul se află pe același meridian cu Alexandria, atunci negreșit pe același meridian cu Carthagina se găsește și Strîmtoarea Siciliei; de fapt toată lumea este de părere că drumul pe mare din Caria pînă în Strîmtoarea Siciliei nu este mai lung de 9.000 de stadii (1.665 km); dacă este vorba de o distanță serioasă, s-ar putea lua ca unul și același două meridiane dintre care unul s-ar afla cu atît mai spre apus față de un alt meridian de la răsăritul său, cu cît se află Carthagina mai spre asfințit decît Strîmtoarea Siciliei; dar cînd depărtarea se referă la 4.000 de stadii (740 km), greșala lui este vădită. Eratosthenes însă, cînd o așează și Roma pe același meridian ce trece la o asemenea depărtare spre apus de Carthagina, a dovedit o nemaipomenită lipsă de cunoaștere a locurilor, atît a aceloră despre care vorbim acum, cît și a celor din continuarea lor, spre asfințit, pînă la Coloane.

41 Lui Hipparchos²⁰⁵, așadar, care nu este geograf, ci a dezbătut doar teoriile pe care Eratosthenes le prezintă în Geografia sa, îi era mult mai la îndemîină să facă o critică de amănunt. Noi însă am socotit de cuviință că este neapărată nevoie, atît în problemele pe care Eratosthenes le tratează corect, cît mai cu seamă acolo unde el comite greșeli, să facem un examen detaliat al datelor acestuia, pe unele îndreptîndu-le, pe altele apărîndu-le împotriva învinuirilor aduse de Hipparchos; îl combatem apoi pe Hipparchos însuși, de fiecare dată cînd critica sa a fost tendențioasă. În cazul de față, văzîndu-l pe Eratosthenes cu desăvîrșire în afara temei, iar pe Hipparchos învinuindu-l pe drept, socotim că este de ajuns pentru corectarea primului dacă prezentăm lucrurile în propria noastră Geografie așa cum sînt ele de fapt. În acele chestiuni însă în care greșelile se țin lanț și sînt covîrșitoare, mai bine este nici măcar să nu le pomenim, decît poate foarte rar și în linii mari, ceea ce vom încerca să facem în descrierea regională. Pentru moment să ne mărginim să spunem doar atît că

și Timosthenes, cât și Eratosthenes²⁰⁶, precum și înaintașii acestora nu au cunoscut geografia Iberiei, a Celticii și de mii de ori mai puțin încă geografia Germaniei, a Britanniei, precum și a geților și a bastarnilor²⁰⁷. De asemenea, o mare neștiință îi înconjură în privința datelor geografice ale Italiei, Adriaticii, ale Pontului și ale regiunilor nordice din continuarea acestora; numai că astfel de judecăți ar putea lăsa impresia unui spirit de șicană. Într-adevăr, când Eratosthenes zice că, pentru regiunile mai depărtate, va prezenta ca atare distanțele admise fără să insiste în confirmarea lor, mulțumindu-se să transmită ceea ce a primit, dar adăugînd din cînd în cînd că le înfățișează „mai mult sau mai puțin în linie dreaptă”, nu trebuie să adoptăm o critică aspră pentru distanțele care nu se potrivesc între ele. Acest lucru încearcă să-l facă Hipparchos²⁰⁸ și în pasajele pe care le-am citat mai înainte, cât și în acelea în care prezintă distanțele din împrejurimile Hyrcaniei pînă la bactriani și la neamurile de dincolo de ei, precum și cele de la Colchida pînă la Marea Hyrcaniei. El nu trebuie judecat în același fel cînd este vorba de astfel de ținuturi depărtate ca atunci cînd are în vedere țărmul continental al Europei și alte locuri tot atît de cunoscute. Dar nici în cazul acestora din urmă, critica nu trebuie să adopte o metodă geometrică, ceea ce spuneam (și adineaori), ci mai degrabă una geografică.

După ce la sfîrșitul cărții a doua a lucrării sale îndreptate împotriva Geografiei lui Eratosthenes, Hipparchos²⁰⁹ a combătut unele date din geografia Etiopiei, el declară că în cartea a treia²¹⁰ cercetarea sa va avea un caracter mai mult matematic și într-o oarecare măsură și geografic. Dar, după părerea mea, departe de a fi chiar „într-o oarecare măsură geografică”, ea se arată în întregime matematică. De altfel Eratosthenes²¹¹ însuși îi oferă un astfel de prilej, pentru că alunecă adesea în dezbateri mai științifice decît este nevoie pentru simpla informație ce i se cere și, cînd alunecă în acest domeniu, el își face afirmațiile nu în termeni exacti ci sumari, dovedindu-se într-un anumit fel

matematician în materie de geografie și geograf în ale matematicii, încît pe amîndouă țărîmurile oferă prilej de atac potrivnicilor săi. În acest comentariu, criticile ce-i sînt adresate atît lui, cît și lui Timosthenes, sînt corecte; astfel că nouă nu ne mai rămîne nimic de examinat; ne declarăm mulțumiți cu cele spuse de Hipparchos.

CAPITOLUL 2

1 Să vedem acum ce spune Poseidonios în lucrarea sa *Despre Ocean*²¹²; se pare că aici el prezintă (bine) multe probleme de geografie, pe unele potrivit cu această disciplină, pe altele însă, mai mult sub aspect matematic. Nu va fi deci deplasată examinarea la care vom supune cîteva dintre teoriile lui, pe unele acum, pe altele în cursul descrierii regionale, conduși de dreapta măsură. Există o temă de cercetare proprie geografiei, anume aceea (care presupune) că pămîntul, în întregimea lui, are formă sferică, după cum are și universul, și care admite și celelalte urmări ale acestei presupunerii; una dintre ele este și diviziunea pămîntului în cinci zone²¹³.

2 Poseidonios susține că autorul împărțirii în cinci zone a fost Parmenides²¹⁴, dar acesta prezintă aproape dublă zona fierbinte, făcînd-o să depășească cele două tropice spre inima zonelor temperate. (El mai adaugă) că Aristotel a numit zonă fierbinte regiunea dintre tropice, și zone temperate, ținuturile dintre tropice și cercurile arctice. Poseidonios respinge amîndouă sistemele și pe drept cuvînt. Zona fierbinte se cheamă, după el, porțiunea nelocuită din pricina arșiței; ori, mai bine de jumătate din lățimea zonei dintre tropice este locuită, socotind după etiopienii așezați mai sus de Egipt, dacă este adevărat că ecuatorul împarte în două jumătăți lățimea totală. O jumătate a acesteia începînd de la Syene, care reprezintă hotarul tropicului de vară, pînă la Meroe, este de 5.000 de stadii (925 km); de

aici pînă la paralela Cinnamomophorei, care reprezintă începutul zonei calde, sînt 3.000 de stadii (555 km). Întreagă această distanță poate fi măsurată pe mare și pe uscat; restul, mă refer la spațiul de aici pînă la ecuator, pare să fie, după măsurătorile pămîntului făcute de Eratosthenes²¹⁵, de 8.800 de stadii²¹⁶ (1.628 km); deci, potrivit acestui calcul, există în total 16.800 de stadii (3.108 km) față de cele 8.800 (1.628 km) de mai sus, ceea ce reprezintă raportul distanței dintre cele două tropice față de lățimea zonei fierbinți. Chiar dacă se ia în seamă aceea dintre măsurătorile mai noi care reduce cel mai mult pămîntul locuit, cum face de pildă, Poseidonios (care îl prezintă) cam la 180.000 de stadii²¹⁷ (33.300 km), această cifră prezintă zona caldă cam cît jumătatea intervalului dintre tropice sau cu puțin mai mare decît jumătatea lui, dar deopotrivă și întocmai, niciodată. Iar cu ajutorul cercurilor arctice, care nici nu se află în toate climatele, nici nu sînt aceleași²¹⁸ peste tot, cine ar putea mărgini zonele temperate, care sînt neschimbătoare? Dar obiecția că nu se întîlnesc cercuri arctice peste tot n-are nici o valoare pentru critică; ele există neapărat pentru toți locuitorii zonei temperate, fapt pentru care numai această zonă se cheamă temperată.

În schimb, afirmația că cercurile arctice nu sînt peste tot la fel, ci cu unele deosebiri, constituie un argument strălucit.

3 Poseidonios, împărțind pămîntul în zone, spune că este neapărată nevoie să fie cinci la număr potrivit fenomenelor cerești: două dintre ele sînt zonele cu umbra circulară²¹⁹, acelea care se întind de sub poli pînă în regiunile care au tropicele drept cercuri arctice²²⁰; urmează apoi în continuare două zone cu umbra simplă²²¹ care țin pînă la locuitorii de sub tropice; în sfîrșit, o zonă cu umbra dublă²²² între tropice. Dar din punct de vedere etnografic, se disting pe deasupra alte două zone ceva mai înguste, situate sub tropice²²³, în care o jumătate de lună (pe an)

soarele se află la zenit, fiind tăiate în două de tropice. Aceste zone, ca o particularitate a lor, sînt deosebit de secetoase și de nisipoase; ele nu produc altceva afară de silphium și de o specie de fructe roșii pînguite de arșiță; munți nu se întîlnesc prin apropiere care să oprească norii pe loc să se preschimbe în ploaie, nici nu e brăzdată de rîuri regiunea; de aceea, acolo se nasc rase de viețuitoare cu părul creț, cu coarnele răsucite, cu buze groase și cu nări turtite, iar membrele lor sînt strîmbe. Și ichthyophagii²²⁴ locuiesc în aceste părți. Că aceste zone prezintă astfel de caracteristici se adevărește — zice — din faptul că cei care locuiesc mai la miazăzi de ele au climatul mai temperat, pămîntul mai roditor și mai udat de ploi.

96

CAPITOLUL 3

1 Polybios²²⁵ creează șase zone: două care cad sub cercurile arctice, două între acestea și tropice, două între tropice și ecuator. Diviziunea în cinci mi se pare însă că a ținut seama atît de fizică, cît și de geografie: de fizică, deoarece ea se întemeiază atît pe fenomenele cerești, cît și pe condițiile atmosferice; ea se sprijină pe fenomenele cerului, pentru că, o dată cu delimitarea atît de precisă a zonelor cu umbră circulară și a celor cu umbră dublă se determină și zonele vizibile ale firmamentului care, printr-o diviziune sumară, își modifică pozițiile; ea ține seama apoi de condițiile atmosferice, pentru că temperatura aerului, judecată în raport cu soarele, prezintă în mare trei stări generice diferite, care au înrîurire asupra constituției animalelor, a plantelor și a tuturor celorlalte viețuitoare care trăiesc sub aer și în aer; aceste stări sînt prisosul de căldură, lipsa ei și caracterul ei temperat. Prin diviziunea în zone, condițiile atmosferice capătă o distincție proprie; căci cele două zone glaciale care se restrîng de fapt la o singură natură a atmosferei vădesc lipsa de căldură; zonele temperate, la fel, reprezintă o stare unică de căldură mo-

derată. Cît privește ultima zonă, ea este de asemenea unitară și corespunde arșiței. Că această împărțire are și caracter geografic este limpede.

Căci, geografia caută să determine porțiunea locuită de noi în limitele uneia dintre cele două zone temperate; la apus și la răsărit, hotarul ei este marea, spre miazăzi și spre miazănoapte este aerul, care, temperat în zona de mijloc și prielnic plantelor și animalelor, în cele două capete ale ei nu mai este temperat datorită excesului și lipsei de căldură. Pentru aceste trei stări deosebite (ale atmosferei) a fost neapărată nevoie de împărțirea în cinci zone.

97 Globul pămîntesc, tăiat în două de ecuator, într-o emisferă boreală, în care ne aflăm noi, și într-una australă, adeverește aceste trei deosebiri; căci regiunile de lîngă ecuator, și îndeobște din zona fierbinte, nu pot fi locuite din pricina arșiței, regiunile de la poli, de asemenea, din cauza frigului, în timp ce regiunile dintre ele sînt temperate și populate. Dar cînd Poseidonios creează în plus zonele de sub tropice, el nu procedează prin analogie cu celelalte cinci zone, nici nu folosește un criteriu comparabil, ci pare că le determină prin unele deosebiri etnice, distingînd o zonă etiopică, alta scitică și celitică, iar a treia, zona intermediară.

2 Polybios²²⁶ însă nu procedează corect cînd creează zone delimitate prin cercurile arctice, anume două care cad sub aceste cercuri și două între ele și tropice. Doar am spus mai înainte că nu se pot determina prin puncte de reper variabile realități invariabile. De asemenea nu trebuie să se folosească tropicele ca hotare ale zonei fierbinți. De fapt și acest lucru l-am mai spus²²⁷. În schimb, cînd el a împărțit în două zona caldă, pare să fi fost călăuzit de o concepție ce nu are nimic greșit în ea, pe temelul căreia și noi am împărțit atît de firesc întreg pămîntul în emisfera boreală și australă, cu ajutorul ecuatorului. E limpede că, prin această diviziune, se împarte în două și zona caldă și se creează astfel un fel de simetrie,

Încît fiecare dintre cele două emisfere se compune din trei zone întregi, care corespund între ele. Numai o astfel de diviziune permite împărțirea în șase zone, dar cealaltă, nu. Astfel, dacă s-ar tăia în două pămîntul cu ajutorul cercului ce trece prin poli, nu s-ar putea împărți la fel în șase zone fiecare dintre cele două emisfere, una apuseană, alta răsăriteană, ce-ar rezulta, ci diviziunea în cinci ar fi de ajuns. Într-adevăr, asemănarea dintre cele două jumătăți ale zonei calde, create de ecuator, și continuitatea lor dovedesc că această împărțire este de prisos și lipsită de sens; cu toate că și zonele temperate, precum și cele reci, corespund întocmai între ele, cel puțin ele nu sînt alăturate. Astfel, dacă pămîntul întreg este conceput cu două emisfere, diviziunea în cinci zone este de ajuns.

Dață, așa cum spune Eratosthenes²²⁸, există o zonă temperată ce cade chiar sub ecuator²²⁹ — părere împărțită de Polybios — (acesta din urmă o motivează prin faptul că ea are o altitudine foarte mare, de aceea este mult udată de ploii²³⁰, pentru că norii dinspre miazănoapte, purtați într-acolo de vînturile etesiene, se îngrămădesc în foarte mare cantitate deasupra înălțimilor), este mult mai potrivit, ca aceasta să fie delimitată ca a treia zonă temperată, ceva mai îngustă, decît să se admită zonele de sub tropice. În favoarea acestor păreri se pot cita și următoarele teze pe care le menționează și Poseidonios, anume că deplasarea soarelui pe cercul oblic este mai rapidă aici, la fel și rotația sa de la răsărit la apus, pentru că, în mișcări cu viteză egală, cele mai repezi sînt rotațiile cercului celui mai mare²³¹.

3 Poseidonios îl critică pe Polybios pentru afirmația că zona locuită de sub ecuator este foarte ridicată; de fapt — spune el — pe suprafața unei sfere nu se găsesc părți înalte, datorită uniformității figurii, nici nu se află vreun masiv muntos sub ecuator, ci mai degrabă sînt șesuri la fel de plane ca suprafața mării. Iar ploile care umflă Nilul provin din munții Etiopiei. După ce și-a exprimat aceste

idei, el se alătură în alte locuri părerilor potrivnice, zicând că presupune prezența munților în regiunile subecuatoriale, înspre care norii, îngrămădindu-se din cele două părți, adică dinspre cele două zone temperate²³², provoacă ploile. Această incoerență din vorbele lui este vădită. Dar chiar dacă am admite existența munților sub ecuator, o altă contradicție ar părea să se ivească. Într-adevăr acești autori susțin că oceanul înconjură pământul ca un inel²³³. Cum aşază ei, aşadar, munții în mijlocul lui? Afară doar de cazul în care s-ar avea în vedere anumite insule. Oricare ar fi răspunsul, el cade în afara domeniului geografiei; ar trebui poate să lăsăm în seama celui care-și va propune să compună un (nou) tratat *Despre Ocean* să examineze asemenea lucruri.

4 Pomenind apoi pe cei despre care se vorbește că au făcut înconjurul Libyei pe apă, Poseidonios spune că, potrivit afirmației lui Herodot, Darius²³⁴ ar fi trimis oameni ca să facă ocolul acestui continent; de asemenea Heraclides Ponticul²³⁵ a scris într-unul din *Dialogurile* sale că odinioară a sosit la curtea lui Gelon²³⁶ un mag care susținea că a făcut o astfel de călătorie. Și spunând că asemenea istorisiri sînt lipsite de mărturii, Poseidonios însuși povestește cum un oarecare Eudoxos din Kyzikos²³⁷, sol și crainic la jocurile de la Sărbătorile Fecioarelor²³⁸, a ajuns în Egipt pe vremea regelui Euergetes al II-lea; aici el a intrat în legătură cu regele și cu sftnicii acestuia și s-a informat mai ales asupra navigației pe Nil în sus, pentru că era un mare admirator al ciudațeniilor locului și, totodată, un om învățat; în același timp s-a întîmplat ca grănicerii de pe coasta Golfului Arabic să-i trimită regelui un indian, informîndu-l că l-au găsit pe jumătate mort și singur în corabie, dar că ei nu știu cine este și de unde vine, pentru că nu-i înțeleg limba. Indianul a fost predat atunci dascălilor care să-l învețe elena. După ce și-a însușit-o, el le-a povestit că, pornind cu corabia din India, a rătăcit drumul și și-a găsit scăparea aici, dar

că ceilalți tovarăși ai săi au rămas undeva în urmă prădă foamei. Apoi le-a făgăduit, luînd asupra sa această sarcină, să-i călăuzească pe mare pînă la indieni pe cei însărcinați de rege cu această poruncă; printre ei se afla și Eudoxos. Plecînd, așadar, pe mare cu multe daruri, Eudoxos s-a întors cu o altă încărcătură de arome și de pietre prețioase, din acelea pe care, în parte, le căra la vale râurile împreună cu alte pietre, în parte, le găsec în mine, pietrificate din material umed, ca și cristalele de la noi²³⁹. Dar el a fost înșelat în nădejtile sale, pentru că Euergetes i-a oprit întreaga încărcătură pentru sine. După ce acesta muri, a ajuns pe tron Cleopatra, soția lui; Eudoxos fu trimis din nou și de regină în expediție cu un echipaj mai mare încă. Dar pe cînd se întorcea, el fu aruncat de vînturi la țarm, din sus de Etiopia; ancorînd în cîteva puncte ale coastei, Eudoxos știu să-și apropie oamenii locului, împărțindu-le grâu, vin și smochine de care aceia duceau lipsă și, în schimbul lor, el a primit apă și cîrmaci pentru drumul de întoarcere, ba a întocmit și o listă de cuvinte din limba băștinașilor. Găcind apoi un capăt de proră de lemn, rămășița unui vas naufragiat, care avea sculptat pe ea figura unui cal, și aflînd că ea este o epavă a unui vas ce a aparținut odinioară unor navigatori din Occident, o luă cu el în drumul său de întoarcere spre casă. Sosind teafăr în Egipt unde nu mai domnea Cleopatra, ci fiul ei, Eudoxos fu despuiat a doua oară de toată încărcătura sa; de fapt a fost prins că sustrăsese el însuși multe din comorile aduse. Ducînd apoi bucata de proră în piața portului, o arată armatorilor și află că provenea din Gadeira²⁴⁰. Într-adevăr bogătașii din acest oraș echipează corăbii mari, săracii în schimb au corăbioare mici, pe care le numesc cai, după efigiile de pe proră; acestea din urmă se folosesc la pescuit pe lîngă coastele Mauritaniei pînă la râul Lixos²⁴¹.

Cîțiva dintre armatori recunoscuseră bucata de proră și precizară că ea aparținuse odinioară unuia dintre navigatorii care s-au hazardat pînă dincolo de râul Lixos și care

nu s-au mai întors niciodată. Trăgând de aici concluzia că ocolul pe apă al Libyei este cu putință, Eudoxos plecă acasă (în patria sa) și, după ce-și îmbarcă întregul său avut, porni din nou pe mare. Sosi mai întâi la Dikaiarchia, apoi la Massalia, iar de aici se țină în continuare pe lângă țarm pînă la Gadeira; cum, fără să înceteze să facă negoț, el își vestea pretutindeni în sunet de trompetă planurile, reuși astfel să-și echipeze o mare corabie și două bărci de transport, asemănătoare cu ambarcațiunile de piraiți; după ce le-a echipat cu tineri muzicanți, cu medici și cu alți meșteșugari, porni spre India, mînat de vînturi stăruitoare dinspre apus. Dar (cum la un moment dat) tovarășii săi se simțiră istoviți de călătorie, el se apropie de țarm ajutat de un vînt prielnic, fără voia sa însă, pentru că se temea de fluxul și de refluxul mareelor. Și într-adevăr, de ce se temea nu scăpă; corabia i se izbi de țarm, ceva mai ușor însă, încît nu se sfărîmă văzînd cu ochii, ci apucă să-și salveze mărfurile, cărîndu-le pe țarm, cît și cea mai mare parte a lemnăriei vasului. Construindu-și din ea un al treilea vas de transport de mărimea unei corăbii cu cincizeci de vîsle, porni din nou la drum, pînă cînd dădu peste oameni a căror limbă conținea aceleași cuvinte pe care le consemnase mai înainte în călătoria sa. El deduse atunci că oamenii de pe acele meleaguri făceau parte din aceeași seminție cu ceilalți etiopieni (vizitați mai înainte) și că erau vecini cu regatul lui Bogos²⁴². Apoi părăsind aici planul său de-a ajunge pînă la indieni, făcu cale-ntoarsă. Ținînd-o la întoarcere mereu pe lângă țarm, văzu o insulă bine înzestrată cu apă și cu copaci, dar pustie, și își întipări bine în minte poziția ei. Iar cînd ajunse teafăr în Mauritania și-și vîndu vasele, se duse pe uscat la regele Bogos și-l sfătui să ia asupra sa cheltuiala unei expediții similare; dar prietenii regelui au făcut presiuni împotriva lui, insuflîndu-i acestuia teama ca nu cumva țara să fie expusă lesne unor atacuri, în caz că s-ar arăta calea de pătrundere unor eventuali agresori din afară. Cînd Eudoxos înțelese că numai cu vorba va fi trimis în expe-

diția plănuită, dar că, de fapt, va fi părăsit într-o insulă pustie, el caută ocrotire pe teritoriul roman²⁴³, de unde ajunse în Iberia. După ce își construiește din nou o corabie rotundă și alta lungă cu cincizeci de vâsle, astfel încât cu una să se avânte în larg, iar cu cealaltă să iscodească țărmul, și după ce încarcă pe vas unelte de lucrat pământul, semințe și meșteri, porni din nou în aceeași expediție; el avea de gând, în caz că navigația ar zăbovi ceva mai mult, să ierneze în insula observată mai înainte și, după ce va semăna acolo și va secera roadele câmpului, abia apoi să-și ducă pînă la capăt călătoria propusă la început.

5 Eu, așadar, zice Poseidonios, pînă la acest punct cunosc povestea lui Eudoxios; ce s-a mai întîmplat cu el după aceea, ar putea s-o știe oamenii din Gadeira și din Iberia, dar din toate întîmplările de mai sus, zice, se adevărește că țărmul locuit este înconjurat ca într-un inel de cursul oceanului.

*Rîul pe care nici o liană terestră nu-l leagă
Curge deci la nesfîrșit, departe de orice miasmă²⁴⁴.*

Este într-adevăr admirabil Poseidonios pentru toate aceste povești ale lui; cîtă vreme socotește lipsită de temei călătoria în jurul uscatului a aceluia mag despre care a vorbit Heracleides²⁴⁵, precum și expediția trimișilor lui Darius, despre care ne informează Herodot²⁴⁶, el prezintă ca adevărată această poveste bergeeană²⁴⁷, fie născocită de el însuși, fie împrumutată de bună credință de la alți plămuitori. În primul rînd, ce mărturie există pentru temeinicia peripeției indianului? Golful Arabic este îngust ca un rîu și lung cam de 15.000 de stadii (2.775 km) pînă la intrarea sa, care de asemenea este îngustă. Este deci cu neputință ca indienii, care navigau în afara acestui golf, să fi pătruns în el numai din greșeală (pentru că îngustimea intrării trebuia să le atragă atenția că au rătăcit drumul, iar dacă ei au ajuns în golf cu bună știință, nu mai stă

În picioare pretextul unei rățaciri și al capriciului vînturilor. Cum s-au lăsat să moară de foame chiar toți, afară de unul singur? Iar cel care a supraviețuit cum a fost în stare să stăpînească el singur cîrma corabiei, care de bună seamă nu era mică, devreme ce putea să străbată atîtea mări adînci? Cum se explică și acea repeziciune cu care a învățat el limba (elenă), încît cu ajutorul ei a fost în stare să-l înduplece pe rege că ar fi el în stare să-i călăuzească drumul lor spre Indii? Ce înseamnă și acea lipsă de cîrmaci pe vremea lui Euergetes, cînd se știe că marea prin acele părți era cunoscută încă binișor înainte, de multă vreme? Iar acel crainic, acel sol din Kyzikos, cum și-a părăsit el patria cu gîndul anume ca să facă o călătorie pe mare în India? Și cum de i s-a încredințat tocmai lui o astfel de misiune? Cum se explică apoi faptul că, reîntors din călătorie, după ce, împotriva așteptării sale, a fost despuțiat de toate comorile și a fost acoperit de ocară, i s-a încredințat o nouă încărcătură de averi și mai mare încă? Iar în timpul călătoriei de înapoiere, cînd a fost împins la țarmul Etiopiei, din ce pricină a înregistrat limba băștinașilor²⁴⁸ sau pentru ce s-a informat în așa măsură de unde provenea acea frîntură de proră a unui vas pescăresc aruncată pe țarmul lor? Știrea primită cum că era vorba de o corăbioară a unor navigatori veniți dinspre asfințit nu putea să aibă nici o însemnătate, devreme ce el însuși, la întoarcere, a venit dinspre apus. Iar cînd a sosit la Alexandria și a fost dovedit că a sustras averi serioase, cum de n-a fost închis, ci s-a plimbat liber printre armatori ca să ceară informații, arătîndu-le bucata de proră? Dar chiar omul care a recunoscut-o nu prezintă în sine nimic ciudat? Apoi Eudoxos însuși, care l-a crezut, nu face oare să te minunezi și mai mult, mai cu seamă pentru că s-a întors acasă cu o astfel de speranță pe temeiul căreia a pus la cale o (adevărată) emigrație în regiunile de dincolo de Coloane? Numai că, în realitate, din Alexandria nu se putea ieși fără pașaport, și aceasta cu atît mai mult cînd era vorba de un om care a sustras din averea regelui. Apoi era

cu neputință să pleci din Alexandria cu o corabie fără să fii văzut, deoarece atât portul, cât și celelalte ieșiri sînt păzite de o gardă atât de puternică cum și azi mai există și despre care ne-am încredințat noi înșine în lunga noastră ședere la Alexandria²⁴⁹, cu toate că acum, cu stăpînirea romanilor, controlul a slăbit mult; gărzile regale însă erau mult mai severe.

După ce, așadar, Eudoxos a ajuns la Gadeira și și-a echipat o corabie, a pornit la drum cu un alai cu adevărat regesc, iar cînd vasul i s-a sfărîmat de țarm, cum și-a construit el al treilea vas de transport într-un loc pustiu? Apoi cînd și-a reluat drumul pe mare și a descoperit că etiopienii apuseni vorbesc aceeași limbă cu cei răsariteni, cum de nu s-a gîndit să-și ducă pînă la capăt restul călătoriei, el care era atât de mare iubitor de peregrinări, cînd putea spera că puțin a mai rămas din ceea ce nu cunoștea, ci a lăsat totul baltă și și-a pus toată nădejdea în expediția sprijinită de Bogos? Cum a aflat apoi de complotul ce se urzea în taină împotriva lui? Ce avea Bogos de cîștigat din pierderea unui om, cînd putea să scape de el și altfel? Iar cînd Eudoxos și-a dat seama de complot, cum de a reușit să fugă în locuri ce-i prezentau garanție? Negreșit fiecare în parte dintre aceste întîmplări nu este cu neputință, numai că prezintă greutate și se împlinește (foarte) rar, doar cînd se ivește o împrejurare prielnică. Eudoxos însă are totdeauna parte numai de noroc, după ce trece prin primejdii ce se țin lanț. Și iarăși, cum de nu s-a temut după ce a scăpat din mîinile lui Bogos, să întreprindă o nouă călătorie pe mare pe lîngă coasta Libyei cu un echipaj care putea să colonizeze o insulă întregă? Nu se deosebesc prea mult aceste povești de scoriturile lui Pytheas²⁵⁰, Euhemerus și Antiphanes²⁵¹. Numai că acestora li se iartă, ca unora care practică o astfel de meserie ca niște jongleri ce sînt. Dar unui învățat care demonstrează adevărul, unui filozof, unuia care se avîntă aproape în luptă pentru (a cîștiga) primele locuri, cine ar

putea să i le treacă cu vederea? Prin urmare, în această privință, Poseidonios nu procedează corect²⁵².

6 Cu totul corect însă apar tratate la el fenomenele de ridicare și de coborîre a scoarței pământului, care se petrec uneori, la fel prefacerile provocate de cutremure și de alte cauze asemănătoare, pe care le-am înșirat și noi; în sprijinul acestora, în mod corect el citează părerea lui Platon, care admite că nu este o plăsmuire ceea ce se spune despre Atlantida²⁵³; anume el arată că Solon a aflat de la preoții egipteni că această insulă care a existat cîndva cu adevărat și care nu avea întinderea întru nimic inferioară unui continent, a dispărut; și Poseidonios crede că e mai bine să se dea această explicație decît să se exprime ca Homer²⁵⁴ în legătură cu zidul aheenilor: „cel care l-a plăsmuit îl va face să dispară“. El mai presupune că emigrarea din patrie a cimbrilor²⁵⁵ și a neamurilor înrudite cu ei s-a datorat (unor scopuri prădalnice) și nu unei avansări năvalnice a mării. El presupune, de asemenea, că lungimea pământului locuit, pe care o dă de 70.000 de stadii (12.950 km) reprezintă jumătate din cercul total pe care se ia acea dimensiune. Astfel dacă un vas, pornind din apus, ar parcurge, ajutat de vîntul Eurus, intervalul acestor zeci de mii de stadii, ar ajunge la indieni²⁵⁶.

7 Începînd apoi să atace pe cei care trasează hotarele dintre continente, nu prin cercuri paralele cu ecuatorul, astfel ca ele să apară ca niște zone, prin care s-ar fi putut scoate în lumină deosebiriile dintre animale, plante și atmosferă, dat fiind că unele dintre ele se găsesc în apropierea zonei înghețate, altele, în vecinătatea zonei calde, Poseidonios își retrage îndată cuvintele și renunță la întîmpinarea sa, lăudînd, tocmai dimpotrivă, prezenta împărțire și creînd astfel o discuție cu două dezlegări potrivnice, care nu duc la nimic²⁵⁷. Într-adevăr, asemenea rînduieli (pe zone) nu se nasc dintr-o prevedere²⁵⁸, după cum nu provin, în acest fel, nici caracterele particulare

ale fiecărui neam, nici limbile, ci ele apar numai datorită întâmplării și (diferitelor) împrejurări; și artele, talentele și aptitudinile, dacă apar uneori, se dezvoltă, în bună măsură, în orice climat; există, de bună seamă, și unele care depind de climă, cum ar fi anumite particularități locale ce se datoresc naturii sau altele, obiceiului și exercițiului. Negreșit, nu de la natură sînt atenienii iubitori de litere, contrar lacedemonienilor și chiar unor vecini atît de apropiați ca thebanii, ci mai degrabă din obișnuință. Tot astfel nici babilonienii și nici egiptenii nu sînt filozofi de la natură, ci prin antrenament și obișnuință. De asemenea nu numai natura locurilor ci și antrenamentul dezvoltă unele calități la cai, boi și alte animale. Poseidonios însă confundă aceste lucruri.

Apoi aprobînd hotarele de astăzi ale continentelor, el dă ca exemplu diferența ce există între indienii și etiopienii Libyei, motivînd că indienii sînt mai viguroși și mai puțin storși de uscăciunea atmosferei. De aceea și Homer, cînd vorbește de toți etiopienii, îi împarte în două:

*Cei de la soare-apune și cei de la soare-răsare*²⁵⁹

Iar despre (Crates)²⁶⁰, cînd introduce aici ideea unui alt pămînt locuit, pe care Homer nu și l-a închipuit niciodată, este robul propriei sale presupunerii. El propune — spune Poseidonios — să se schimbe versul astfel:

Sau acolo pe unde Hyperion se retrage

ca și cum soarele s-ar abate de la linia meridianului.

8 Dar, în primul rînd, etiopienii din vecinătatea Egiptului, sînt și ei despărțiți în două, pentru că unii se află în Asia, alții în Libya, fără să se deosebească între ei. Iar Homer îi împarte pe etiopieni, nu pentru că îi știuse pe indienii mai trupeși (căci din capul locului se pare că Homer nici nu i-a cunoscut pe indienii, devreme ce nici Euergetul, cînd cu povestea lui Eudoxos, nu avea cunoștințe despre India, nici despre drumul pe mare pînă acolo),

ci mai degrabă s-a călăuzit după împărțirea pe care am pomenit-o mai înainte²⁶¹. Tot acolo am lămurit și lecțiunea lui Crates, arătînd că de fapt nu este nici o deosebire fie că scrii versul într-un fel sau în celălalt; Poseidonios susține, dimpotrivă, că este totuși o deosebire, că mai bine este să se schimbe versul astfel:

Sau acolo pe unde el se retrage

Dar ce deosebire prezintă lecțiunea de mai sus față de:

Sau unde apune?

Căci întreaga porțiune de la meridian spre apus se cheamă asfințit la fel ca și jumătate circumferința orizontului. Acest lucru vrea să-l înțeleagă și Aratos (cînd spune):

*Unde-și confund'a lor margini soare-răsare și-apune*²⁶²

Iar dacă o astfel de corectură a lecțiunii lui Crates ar crea o versiune mai bună, s-ar putea spune că trebuie să se modifice în acest sens și lecțiunea lui Aristarchos²⁶³. Acestea fie zise împotriva lui Poseidonios²⁶⁴. Negreșit multe date, cîte se tratează la el geografic, sînt prezentate de noi în adevărata lor lumină, în cursul tratării în amănunt a faptelor. Problemele, care țin mai degrabă de fizică, trebuiesc însă examinate în alte lucrări sau nici măcar să nu ne preocupe, pentru că Poseidonios duce multe discuții despre cauze, imitîndu-l pe Aristotel, față de care ai noștri își declină orice competență datorită obscurității cauzelor.

CAPITOLUL 4

1 Polybios, descriind regiunile Europei²⁶⁵, mărturisește²⁶⁶ că va trece peste autorii vechi, dar că va examina pe criticii lor, anume pe Dikaiarchos²⁶⁷ și pe Eratosthenes²⁶⁸, ultimul fiind autorul unui tratat de geografie; de asemenea îl va cerceta pe Pytheas²⁶⁹, care a dus în eroare

pe mulți cu vorbele lui, cînd spune că a cutreierat²⁷⁰ toate părțile accesibile ale Britanniei și cînd apreciază perimetrul acestei insule la mai bine de 40.000 de stadii (7.399 km), cînd povestește apoi despre Thule și despre acele tărîmuri în care nu se mai află pămînt propriu-zis, nici mare, nici aer, ci un fel de amalgam al acestor elemente, asemănător cu mîlul marin²⁷¹, „în care, zice, pămîntul, marea și toate, cu un cuvînt, stau în suspensie, unite ca și cum ar exista o coeziune universală, materie ce nu poate fi parcursă nici cu piciorul, nici cu corabia“. Și cîtă vreme acest amestec asemănător cu mîlul mării (Pytheas pretinde că) l-a văzut cu propriii săi ochi, pe celelalte le povestește numai din auzite. Acestea sînt relatările lui Pytheas. Tot el afirmă că, la întoarcerea de pe acele tărîmuri, a ocolit întregul țarm oceanic al Europei de la Gadeira pînă la Tanais²⁷².

2 Polybios²⁷³ însă declară că și acest lucru este de ne-crezut, anume cum de a putut un simplu particular, și încă sărac, să parcurgă pe mare și pe uscat distanțe atît de uriașe. Dar Eratosthenes²⁷⁴, care stătea la îndoială dacă se cuvine să dea crezare acestor povești, a primit întru totul cele istorisite de Pytheas despre Britannia, despre Gadeira și Iberia. Mult mai bine ar fi fost — zice Polybios — să se încreadă mai degrabă în povestea messenianului²⁷⁵ decît în cea a lui Pytheas. Măcar acela susține că a călătorit pe mare numai într-o singură țară, în Panchaia²⁷⁶, în vreme ce Pytheas pretinde că a văzut în întregime regiunea de miazănoapte a Europei pînă la capătul lumii, ceea ce n-ai crede chiar de ți-ar spune-o însuși Hermes²⁷⁷. Eratosthenes²⁷⁸ însă îl cinstește cu numele de Bergean pe Euhemerios și acordă încredere lui Pytheas pe care nici măcar Dikaiarchos nu l-a crezut. Această observație a lui Polybios, că nici Dikaiarchos nu i-a dat crezare, este vrednică de rîs; ca și cum Eratosthenes trebuia să se folosească ca de un model tocmai de acela împotriva căruia îndreaptă atîtea atacuri. Am arătat că Eratosthe-

nes nu cunoștea părțile apusene și de miazănoapte ale Europei. Dar pentru el și pentru Dicaiarchos²⁷⁹ se găsesc scuze, pentru că nu au văzut acele locuri. Lui Polybios și lui Poseidonios²⁸⁰ însă cine le-ar ierta (o astfel de lacună)? Polybios este cel care numește noțiuni populare evaluările distanțelor făcute de Eratosthenes și de Dicaiarchos pe care aceia le fac în legătură cu distanțele din regiunile de mai sus și din multe altele, cu toate că el însuși nu este scutit de greșeli nici măcar în pasajele unde face critici. De exemplu Dicaiarchos face de 10.000 de stadii (1.850 km) distanța de la Pelopones până la Coloane, mai mult decât atîta, până în fundul Adriaticii, iar din traiectul ce duce la Coloane, 3.000 de stadii (555 km) până la strîmtoarea Siciliei, astfel că rămîn 7.000 de stadii (1.295 km) de la această strîmtoare până la Coloane. Polybios²⁸¹ spune că el lasă (nediscutate) cele 3.000 de stadii (555 km), fie că sînt luate corect, fie nu, dar pe cele 7.000 de stadii (1.295 km) în nici un chip nu le admite, nici dacă s-ar măsura de-a lungul coastei, nici dacă (s-ar socoti) de-a dreptul prin mijlocul mării: de fapt coasta seamănă mult cu un unghi obtuz, ale cărui laturi ar fi linia ce duce la Strîmtoarea Siciliei și linia care se întinde până la Coloane, cu vîrf (unghiului) la Narbona²⁸². În felul acesta se creează un triunghi cu baza formată din dreapta ce taie marea și cu laturile formate din acele linii care alcătuiesc unghiul mai sus pomenit. Una dintre aceste laturi, cea care duce de la Strîmtoarea Siciliei la Narbona, are mai bine de 11.200 de stadii (2.172 km), iar cealaltă latură are cu puțin sub 8.000 de stadii (1.480 km);²⁸³ și îndeobște se constată că cea mai mare distanță dintre Europa și Libya, în Marea Tyrrheniană, nu are mai mult de 3.000 de stadii (555 km)²⁸⁴, mult mai puțin încă în Marea Sardiniei. Dar fie, zice, și în ultima tot de 3.000 de stadii (555 km), să se cuprindă însă în măsurători și înfundătura golfului Narbonei de 2.000 de stadii (370 km) ca o perpendiculară dusă din vîrf pe baza triunghiului cu unghi obtuz. Reiese deci limpede, chiar dintr-un calcul

elementar, că întreaga coastă de la Strîmtoarea Siciliei pînă la Coloanele lui Heracles depășește cu aproape 500 de stadii (92,49 km) dreapta ce traversează marea²⁸⁵. Dacă se adaugă la acestea cele 3.000 de stadii (555 km) de la Pelopones pînă la Strîmtoarea Siciliei, vor fi în total, în linie dreaptă, mai mult de îndoitul cifrei propuse de Dica-iarchos. Dar pentru a se conforma propriilor sale vederi, spune Polybios, va trebui să ia o distanță încă și mai mare pînă în fundul Adriaticii.

3 Dar, prietene Polybios, iată ce ar putea obiecta cineva: în cazul de față, experiența ce reiese din măsurătorile ce le-ai dat tu, scoate în lumină eroarea și justifică critica ta, cînd zici că sînt 700 de stadii (129,49 km) din Pelopones pînă la Leucade, și iarăși un număr egal de stadii, de aici pînă la Corkyra, de asemenea tot atîtea stadii de la Corkyra pînă la munții Keraunieni, pe coasta dreaptă (a Adriaticii) pînă la Iapygia²⁸⁶ și, în sfîrșit, 6.150 de stadii (1.137,75 km) pentru coasta Illyriei începînd de la munții Keraunieni. Dar amîndouă acele calcule, și cel pe care l-a dat Dica-iarchos, anume 700 de stadii (129,48 km) pentru distanța de la Strîmtoarea Siciliei pînă la Coloanele lui Heracles, precum și cel pe care crezi că l-ai demonstrat tu sînt greșite. Căci mai mare parte a autorilor sînt de aceeași părere că traiectul ce duce drept peste mare este de 12.000 de stadii (2.220 km), iar această cifră se potrivește și cu teza dată în legătură cu lungimea tărîmului populat, care este, se spune, de cel mult 70.000 de stadii (12.950 km). Porțiunea ei apuseană care se întinde de la golful Issos pînă la cele mai apusene promontorii ale Iberiei, reprezintă aproape 30.000 de stadii (5.550 km). Iată cum se calculează aceste stadii: de la golful Issos pînă la Rodos 5.000 de stadii (925 km); de aici pînă la Salmonion²⁸⁷, care este cel mai răsăritean promontoriu al Cretei, 1.000 de stadii (185 km), lungimea Cretei însăși face mai mult de 2.000 de stadii (370 km) pînă la Criu-metopon²⁸⁸; de aici la capul Pachynos²⁸⁹ în Sicilia, 4.500

106

de stadii (832 km), iar de la Pachynos pînă la Strîmtoarea Siciliei, mai mult de 1.000 de stadii (185 km); apoi traiectul pe mare de la Strîmtoarea Siciliei pînă la Coloane, de 12.000 de stadii (2.220 km); de la Coloanele lui Heracles pînă la capătul Promontoriului Sacru²⁹⁰ al Iberiei, în jur de 3.000 de stadii (555 km). În rest, Polybios n-a trasat corect perpendiculara, devreme ce Narbona este situată aproape pe aceeași paralelă cu paralela Massaliei, iar aceasta, la rîndul său, pe aceeași paralelă cu cea a Bizanțului, cum crede și Hipparchos²⁹¹; dacă linia care traversează marea se situează pe aceeași paralelă cu cea care trece prin Strîmtoarea Siciliei și prin Rodos, și dacă de la Rodos pînă la Bizanț, amîndouă aceste puncte fiind presupuse pe același meridian, sînt, așa cum s-a spus, cam 5.000 de stadii (925 km), tot atîtea stadii ar număra și perpendiculara sus-pomenită. De asemenea afirmația că traiectul maxim al acestei mări, de la coasta Europei, anume din fundul Golfului Galatic²⁹², pînă la Libya, este cam de 5.000 de stadii (925 km), mi se pare complet greșită pentru că în această parte coasta Libyei înaintează în larg spre miazănoapte și atinge astfel paralela ce traversează Coloanele lui Heracles²⁹³.

Nici următoarea informație nu este dată corect, cînd se afirmă că perpendiculara sus-pomenită se sfîrșește aproape de Sardinia. Căci acest traiect peste mare nu trece prin apropierea Sardiniei, ci mult mai spre apus, lăsînd în spațiul dintre ele întreaga Mare Ligistică și, pe deasupra, Marea Sardiniei²⁹⁴. Polybios a exagerat și lungimea țarmului, dar nu în aceeași măsură.

4 În continuare, Polybios corectează datele lui Eratosthenes, prezentînd lucrurile uneori bine, alteori mai rău decît acela. Într-adevăr, în timp ce Eratosthenes²⁹⁵ spune că de la Ithaca pînă la Corkyra sînt 300 de stadii (55,49 km), Polybios²⁹⁶ le rectifică zicînd că sînt mai bine de 900 de stadii (167 km); în vreme ce Eratosthenes numără 900 de stadii (167 km) pentru distanța de la Epidamnos

la Thessalonic²⁹⁷, acesta susține²⁹⁸ că ea depășește 2.000 de stadii (370 km). Până aici el procedează corect. Dar când Eratosthenes²⁹⁹ apreciază la 7.000 de stadii (1.295 km) distanța de la Massalia până la Coloane și la 6.000 de stadii (1.110 km), de la Pirinei la același punct, calculul lui Polybios³⁰⁰ este mai greșit, deoarece dă mai mult de 9.000 de stadii (1.665 km) pentru distanța de la Massalia și ceva mai puțin de 8.000 de stadii (1.480 km) pentru cea de la Pirinei, câtă vreme Eratosthenes s-a apropiat mai mult de adevăr. Astăzi, autorii sînt îndeobște de aceeași părere că, dacă nu se iau în considerare șerpuirile drumurilor, lungimea totală a Iberiei nu este mai mare de 6.000 de stadii (1.110 km) de la Pirinei până la coasta ei apuseană³⁰¹. Dar Polybios³⁰² presupune că numai lungimea fluviului Tag³⁰³, de la izvoare până la vărsare, este de 8.000 de stadii (1.480 km); negreșit, aceasta ar fi lungimea lui, dacă se calculează fără cotituri (într-adevăr, nu este geografic acest procedeu) și se prezintă în linie dreaptă³⁰⁴, și aceasta în cazul că izvoarele Tagului se află la o depărtare de Pirinei mai mare de 1.000 de stadii (105 km). În rest, Polybios³⁰⁵ arată corect că Eratosthenes³⁰⁶ nu cunoștea geografia Iberiei și că în legătură cu această regiune, are pasaje în care apar contradicții. Eratosthenes, după ce spune că țărmul exterior al Iberiei până la Gadeira este populat de galați³⁰⁷, dacă într-adevăr, așa cum spune el, acest popor acupă părțile apusene ale Europei până la Gadeira, uitînd de ei, nu-i mai pomenește nicăieri cînd descrie Iberia.

5 Cînd Polybios³⁰⁸ susține că lungimea Europei este mai mică decît lungimea Libyei și a Asiei la un loc, nu face corect comparația. Deschizătura strîmtorii Coloanelor lui Heracles, spune el, se află înspre apusul echinocțial iar fluviul Tanais curge dinspre răsăritul de vară; de aici, el deduce că Europa are o lungime mai mică decît celelalte două continente luate la un loc tocmai cu spațiul aflat între răsăritul de vară și răsăritul echinocțial. Acest inter-

val îl are Asia în prelungirea ei spre răsăritul echinoctial al semicercului boreal³⁰⁹. În afara firii sale seci, pe care și-o arată în chestiuni ușor de dezlegat, e greșită părerea lui că fluviul Tanais curge dinspre răsăritul de vară, pentru că toți experții în localizările geografice susțin că el curge dinspre miazănoapte și se varsă în lacul Maeotis, astfel încât gurile fluviului și gura Maeotidei, precum și fluviul însuși, pe porțiunea lui cunoscută, se află pe același meridian³¹⁰.

6 Unii autori³¹¹, care nu merită să fie pomeniți, au spus că fluviul Tanais își are izvorul în părțile din apropierea Istrului, undeva la apus, fără să-și dea seama că între aceste două fluvii curg alte fluvii mari ca Tyras, Borysthenes și Hypanis³¹², care se varsă în Pont, primul dintre ele fiind paralel cu Istrul, celelalte două cu Tanaisul. Dar cum izvoarele fluviului Tyras n-au fost încă explorate, nici izvoarele fluviilor Borysthenes și Hypanis, cu mult mai puțin cunoscute vor fi regiunile situate încă și mai spre miazănoapte decât acestea. Descrierea care face ca fluviul Tanais să treacă prin acele regiuni (ducându-l) pînă la Maeotis și care îl întoarce apoi spre acest lac (căci gurile lui se văd limpede în părțile cele mai răsăritene ale țărâmului de miazănoapte al lacului) n-ar putea fi decât o plăsmuire și o afirmație fără rost. Tot astfel fără rost este și părerea care susține că el curge prin Caucaz înspre miazănoapte, apoi de aici se întoarce spre Maeotis; într-adevăr, și așa ceva s-a spus. Dinspre răsărit însă nimeni nu i-a desemnat cursul niciodată. Căci dacă ar fi avut un astfel de curs, cei mai buni geografi³¹³ n-ar fi afirmat că-și are cursul potrivit Nilului și într-un anumit fel diametral opus, ca și cum cursul celor două fluvii s-ar afla pe același meridian sau pe unul învecinat.

108

7 Măsurarea lungimii pământului locuit se face pe o linie paralelă cu ecuatorul, deoarece și ecuatorul așa se întinde în lungime, astfel că tot așa trebuie să se ia și lungimea

fiecărui continent ce se întinde între două meridiane. Iar măsurătorile de lungime se exprimă în stadii pe care le obținem fie parcurgând acele lungimi, fie liniile paralele cu acele lungimi, pe uscat sau pe apă. Polybios însă, părăsind acest procedeu, introduce a nouă metodă (luând în locul) intervalului dintre cele două meridiane un fragment al emisferei boreale aflat între răsăritul de vară și răsăritul echinocțial. Dar pentru date fixe nimeni nu se folosește de norme și de unități de măsură schimbătoare și nici de puncte de reper care se fixează în raport cu fiecare poziție pentru măsuri absolute și pentru diferențe. Lungimea este socotită fixă și absolută, dar răsăritul și apusul echinocțial, ca și răsăritul de vară și cel de iarnă nu sînt puncte absolute, ci numai în raport cu noi. Cînd ne deplasăm dintr-un loc în altul, tot altele și altele sînt punctele apusului și ale răsăritului echinocțial și solstițial, în vreme ce lungimea continentului rămîne aceeași. A lua ca hotar fluviul Tanais și Nilul nu este un lucru nelalocul lui, dar a socoti ca hotar răsăritul de vară sau echinocțial este ceva straniu.

8 Despre Europa care înaintează în mare prin multe peninsule Polybios³¹⁴ a vorbit mai bine decît Eratosthenes, totuși încă nu îndeajuns. Eratosthenes³¹⁵ le-a prezentat în număr de trei: una, care se întinde spre Coloanele lui Heracles, conține Iberia, a doua, care se îndreaptă spre Strîmtoarea Siciliei, cuprinde Italia, și a treia, cea care începe la Maleai este populată de neamurile cuprinse între Marea Adriatică, Pontul Euxin și Tanais. Polybios prezintă în același fel primele două peninsule, dar pe a treia o delimitează între Maleai și Sunion, teritoriu ce cuprinde întreaga Eladă, Illyria și o parte a Thraciei; a patra peninsulă este formată din Chersonesul Thracic, unde se află strîmtorile dintre Sestos și Abydos³¹⁶; această peninsulă aparține thracilor; a cincea este situată între Bosforul Cimmerian și gura lacului Maeotis³¹⁷. Primele două peninsule trebuiesc admise negreșit, deoarece sînt mărginite

de golfuri simple: prima, de golful dintre Calpe și Promontoriul Sacru, golf în care este situată Gadeira, și apoi de golful dintre Coloane și Marea Siciliei; a doua peninsulă, de Marea Siciliei și de Marea Adriatică, deși promontoriul Iapygiei care înaintează lateral terminând Italia prin două capete îmi prezintă unele contradicții. Ultimele promontorii care sînt mai clar diversificate și cu multe ramificații pretind o altă diviziune. Tot astfel și împărțirea în șase (a Europei), făcută în strînsă legătură cu numărul promontoriilor, prezintă aceeași situație. În cursul tratării amănunțite a faptelor, noi vom face corectura de cuviință și a celor de mai sus, cît și a altor greșeli pe care le-a făcut Polybios în descrierea Europei și a Libyei. Pentru moment însă vor fi destule criticile îndreptate împotriva înaintașilor noștri pe care i-am socotit că ne pot sta în chip mulțumitor alături ca martori că sîntem îndreptății să alegem și noi același subiect, de vreme ce ei au nevoie de corectări atît de serioase și de adaosuri.

CAPITOLUL 5

1 Deoarece criticile pronunțate împotriva înaintașilor noștri se cuvine să fie urmate, în continuare, de înfăptuirea propriei noastre promisiuni³¹⁸, să spunem, făcînd o altă introducere, că cel care se apucă să descrie regiunile de pe fața pămîntului trebuie să pună temei pe multe dintre principiile fizicii și ale matematicii³¹⁹ și să-și desăvîrșească lucrarea, ținînd seamă de ipotezele și demonstrațiile acestor științe. Am spus (mai sus)³²⁰ că (de vreme ce) nici un constructor de case și nici un arhitect n-ar putea să clădească bine o casă sau un oraș, dacă nu ar medita mai înainte asupra zonelor boltei cerești, a configurațiilor terenului, a (diferitelor) dimensiuni, asupra căldurii sau a frigului și a altor condiții de acest fel³²¹, cu atît mai puțin (ar putea să le nesocotească) cel care fixează poziția întregii lumi locuite. Într-adevăr, însăși reprezentarea pe

una și aceeași suprafață plană³²² a Iberiei, a Indiei și a țărilor situate între ele, precum și determinarea în același fel a apusurilor precum și a răsăritelor și a punctelor mediale ale boltei cerești, ca și cum ele ar fi în toate locurile la fel³²³, pot procura cunoștințe geografice (folositoare) celui care are dinainte în vedere dispoziția și mișcarea cerului și care își dă seama că suprafața pământului este de fapt sferică și se prezintă plană numai pentru vederea ochilor, dar, pentru cel lipsit de asemenea cunoștințe, acestea nu pot avea vreun folos geografic. Lucrurile nu sînt la fel (în aparență și în realitate): căci dacă, pentru cei care străbat într-adevăr cîmpii întinse, de pildă cîmpiile babilonene, sau pentru cei ce cutreieră mările, toate obiectele din față și din spate, din stînga și din dreapta lor apar plane și nu prezintă nici o deosebire în raport cu corpurile cerești, nici în raport cu mișcarea și poziția soarelui și a altor astre față de noi; dar nu tot astfel trebuie să se prezinte ele, adică mereu uniforme, în fața ochilor geografilor. Într-adevăr, călătorul care străbate mările, și drumețul, care parcurge o cîmpie întinsă, se călăuzesc după anumite fenomene cu care sînt obișnuiți, potrivit cărora și omul simplu, fără educație, și omul de stat acționează în același fel, amîndoi nedeprinși cu fenomenele cerului și necunoscători ai deosebirilor ce decurg din ele. (Atît unul cît și altul) văd soarele răsărind, apunînd și atingînd meridianul ceresc, dar în ce chip se petrec aceste fenomene nu cercetează, deoarece nu prezintă nici un folos pentru preocupările lor imediate, așa cum nu are nici un interes să știe dacă se află pe aceeași paralelă sau nu cu interlocutorul lor. Dar chiar dacă ar căuta să afle, ei vor avea aceeași părere în problemele matematice ca oamenii din partea locului, pentru că fiecare loc își are prejudecățile sale greșite. În schimb, geograful nu-și potrivește descrierea după concepția unui localnic, nici după părerea unui astfel de om de stat care nu s-a preocupat niciodată de științele numite, la propriu, matematice; el nu este însă nici peotriva unui secerător și nici a unui

săpător, ci la fel cu cel care are putință să se convingă că pământul, în întregimea lui, este așa cum îl prezintă oamenii de știință, fiind tot astfel și celelalte urmări ce decurg dintr-o astfel de presupunere. El recomandă adepților săi să fie însuflețiți de principiile arătate mai sus,³²⁴ înainte de a ataca ceea ce urmează din ele, pentru că și el le va înfățișa numai urmările directe (ale acelor principii). În felul acesta și cititorii vor trage un folos mai sigur din învățăturile predate, dacă vor asculta cu înțelegere matematică; în schimb, celor care au o altă pregătire spirituală, zice, să nu li se vorbească de geografie.

2 Se cuvine ca geograful, pentru tezele care-i țin loc de principii, să facă apel la geometri, care au făcut măsurătorile întregului pământ locuit, geometrii, la rîndul lor, să se adreseze astronomilor, iar aceștia din urmă, fizicienilor. Fizica este o virtute³²⁵, iar virtuțile nu se sprijină pe ipoteze, ele depind numai de sine înseși și conțin în sine principiile și demonstrațiile lor. Adevărurile demonstrate de fizică sînt următoarele: universul și cerul³²⁶ au formă sferică; înclinarea corpurilor grele spre centru³²⁷; pământul, constituit în (formă) de glob și avînd același centru ca cerul, stă pe loc,³²⁸ atît el cît și axul prelungit prin el și prin mijlocul cerului, cîtă vreme cerul se învîrtește în jurul lui și al axului de la răsărit la apus; o dată cu cerul se învîrtesc și stelele fixe, care au o viteză asemănătoare în raport cu depărtarea lor de pol; stelele fixe sînt purtate în cercuri paralele³²⁹; cele mai cunoscute cercuri paralele sînt: ecuatorul, cele două tropice și cercurile arctice; planetele³³⁰, soarele și luna se mișcă în cercuri oblice, organizate în crugul zodiacului³³¹. Dînd crezare acestor axiome³³², fie în întregime, fie în parte, astronomii examinează urmările lor directe, mișcările astrelor, revoluțiile, eclipsele, dimensiunile, distanțele lor și mii de alte probleme la fel; în chip asemănător geometrii, cînd măsoară circumferința pământului, se servesc de doctrinele fizicienilor și

de ale astronomilor; și în sfârșit, de doctrinele geometrilor se folosesc, la rîndul lor, geografii.

3 Trebuie să presupunem că cerul este împărțit în cinci zone și tot în cinci zone este divizat și pămîntul, și că zonele inferioare corespund zonelor superioare. Cauzele diviziunii în zone le-am arătat³³³. Zonele se pot distinge prin cercuri paralele cu ecuatorul trase de o parte și de alta a acestuia; două care cuprind zona arșitei, alte două, din continuare, care delimitează în vecinătatea zonei fierbinți cele două zone temperate, iar lîngă zonele temperate, tot astfel, zonele glaciale. Sub fiecare dintre cercurile cerești se află pe pămînt un cerc corespunzător și tot astfel o zonă terestră corespunzătoare unei zone cerești. Se numesc zone temperate cele care pot fi locuite; celelalte sînt de nelocuit una din pricina arșitei³³⁴, celelalte (două), din pricina frigului. În același fel se definesc și fenomenele legate de tropice și de cercurile arctice, acolo unde există cercuri arctice³³⁵, desemnîndu-se prin numele lor de pe cer corespundentele lor de pe pămînt care le cad dedesubt ca o proiectare fidelă. Dar cum ecuatorul taie în două întreg cerul, în mod necesar și pămîntul este împărțit în două de ecuatorul său. Fiecare dintre cele două emisfere, de pe bolta cerească și de pe pămînt, se cheamă una boreală și alta australă. Cum, în acest fel, și zona caldă este împărțită în două de același cerc, o jumătate a ei va fi nordică, alta, sudică. E limpede că și dintre zonele temperate una va fi boreală, alta australă, corespunzător emisferei în care se află. Se cheamă emisferă boreală emisfera care cuprinde acea zonă temperată în care, pentru cel care stă cu spatele spre răsărit, iar cu fața spre apus, în dreapta lui se află polul, în stînga, ecuatorul; sau acea în care pentru cei ce privesc spre miazăzi în dreapta este apusul, în stînga răsăritul; emisfera australă este cea care are toate aceste (puncte cardinale) tocmai invers; e limpede deci că noi ne găsim într-una dintre cele două emisfere, și anume în

cea boreală; să fim în amîndouă în același timp este cu neputință³³⁶;

*N' mijloc mari fluvii se află, oceanul-nainte de toate,*³³⁷

apoi zona fierbinte. Dar nici oceanul, care taie (în două) întreg pămîntul, nu se află în mijlocul țării noastre locuit, la fel nici zona arșiței. De altfel nici nu se găsește o parte a pămîntului populat care să prezinte o corespondență inversă³³⁸ cu climatele din zona temperată boreală înșirate mai sus.

112

4 Geometrul, pe lîngă aceste date împrumutate, se mai folosește și de mijloace gnomonice, precum și de alte metode indicate de astronomi, cu ajutorul cărora ei găsesc, în fiecare regiune, cercurile paralele cu ecuatorul și cercurile care, trasate prin poli le taie pe acestea în unghi drept; el măsoară pămîntul locuit, parcurgîndu-l, iar pentru restul (globului); recurge la calculul distanțelor. În felul acesta, se poate afla cît de mare este distanța de la ecuator la pol, distanța care reprezintă a patra parte din cercul cel mai mare al pămîntului; iar dacă obții această cifră, deții cvadruplul ei, care reprezintă perimetrul pămîntului. Prin urmare, așa după cum cel care măsoară pămîntul a împrumutat premisele de la astronom iar astronomul, la rîndul lui, de la fizician, tot astfel și geograful trebuie să împrumute de la geometru care a măsurat întreg pămîntul și, dăruindu-i încredere atît lui, cît și celor în care acesta s-a încrezut, să prezinte în primul rînd pămîntul nostru locuit, dimensiunile lui, forma, caracterele naturale, precum și poziția pe care o ocupă în raport cu întreg globul pămîntesc. Acesta este de fapt țării propriu al geografului. El trebuie apoi, în studiul diverselor regiuni ale pămîntului și ale mării, să dea explicațiile adecvate, indicînd neajunsurile explicațiilor date de înaintași, mai ales de aceia care s-au dovedit a fi cei mai valoroși în acest domeniu.

5 Să se pună ca temelie (a studiului) principiul sfericității pământului cu marea dimpreună, deoarece (scoarța) pământului are una și aceeași suprafață cu mările. De fapt reliefurile pământului, negliabil fiind și în stare să ne scape din vedere, poate să se piardă în dimensiuni atât de uriașe. Forma sferică, din pricina acestor reliefuri, nu ar fi, ziceam, ca dintr-o strunjire³³⁹ nici cum și-o închipuie geometrul în calculul său, ci numai după cum o determină bunul simț și acesta mai mult în linii mari. Să se imagineze deci (această sferă) împărțită în cinci zone și ecuatorul ca un cerc trasat pe ea, apoi un alt cerc, paralel cu acesta, care delimitează zona glacială din emisfera boreală și în fine un cerc dus prin poli, care taie în unghi drept cele două cercuri de mai înainte. Emisfera boreală cuprinde două părți ale pământului, pe care le creează ecuatorul prin intersecția sa cu cercul ce trece prin poli; în fiecare dintre aceste două părți se determină câte un patruleter a cărui latură nordică o formează jumătate din paralela dinspre pol, latura sudică, jumătate din ecuator, iar celelalte două laturi, segmentele cercului ce trece prin poli și sînt opuse simetric și egale în lungime. Într-unul dintre aceste patruletere (în care anume nu are importanță, se pare) spunem că este așezat pământul nostru locuit, scaldat de jur împrejur de mare și asemănător cu o insulă. Am spus³⁴⁰ că acest lucru se poate dovedi și cu simțurile și cu rațiunea. Dacă cineva nu are încredere într-un astfel de raționament, pentru geografie nu poate avea nici o importanță dacă ne imaginăm pământul locuit ca o insulă, sau cu forma pe care am obținut-o din datele simțurilor; căci țărîmul populat poate fi ocolit pe mare din amîndouă direcțiile și dinspre răsărit și dinspre apus, afară doar de un mic spațiu intermediar. Nu prezintă nici o importanță dacă marginile pământului populat sînt delimitate de mare sau de pământ nelocuit³⁴¹, deoarece geograful care descrie pământul caută să vorbească despre părțile cunoscute ale țărîmului locuit, pe cele necunoscute le lasă la o parte, după cum face și cu părțile din afara lui. Va fi destul deci dacă

se vor uni printr-o linie dreaptă punctele extreme ale laturilor situate de cele două părți ale lui pe lângă care s-a navigat, pentru a obține figura întreagă a zisei insule.

6 Să situăm acum insula în patrulaterul indicat (mai sus). Trebuie să luăm mărimea ei aparentă, desprinzând, din mărimea totală a pământului, emisfera noastră, iar din aceasta, o jumătate a ei, și iarăși din această jumătate, patrulaterul în care spunem că este situat pământul locuit. În același fel trebuie să înțelegem și datele privitoare la figura lui, potrivit aparențele concrete cu principiile de bază. Dar pentru că porțiunea dintre ecuator și această paralelă concepută înspre polul emisferei boreale are figura unei balanțe³⁴², pentru că, pe de altă parte, cercul care trece prin pol și taie în două emisfera împarte de asemenea în două și balanța și creează astfel patrulaterul, va reieși limpede că patrulaterul care conține Oceanul Atlantic reprezintă jumătate din suprafața balanței. În mijlocul ei se situează pământul locuit ca o insulă de forma unei clamyde³⁴³, formînd o parte mai mică decît jumătatea patrulaterului. Aceasta reiese limpede din geometrie și din întinderea mării revărsate în jur, care ascunde capetele continentelor din amîndouă părțile și care reduce insula la o figură trunchiată³⁴⁴ și, în al treilea loc, din lungimea și lățimea sa maximă. Din aceste dimensiuni, lungimea este de 70.000 de stadii (12.950 km) și este mărginită în cea mai mare parte a ei de o mare care nu poate fi străbătută din pricina imensității și a pustietății sale, iar lățimea, mai mică de 30.000 de stadii (5.550 km), fiind mărginită de un teren nelocuit, din pricina căldurii sau a frigului. Însăși porțiunea patrulaterului nelocuită din pricina căldurii are o lățime de 8.800 de stadii (1.628 km) și o lungime maximă de 126.000 de stadii (23.298 km), ceea ce reprezintă jumătatea circumferinței ecuatorului; restul ar putea să fie și mai mare încă.

7 Oarecum pe potriva celor de mai sus sînt și părerile exprimate de Hipparchos³⁴⁵. Acesta spune că, dacă punem temei pe mărimea pămîntului dată de Eratosthenes³⁴⁶, trebuie să scoatem din ea pămîntul locuit; el crede că nu va fi mare deosebire, în ce privește fenomenele cerești din fiecare regiune, dacă se ia în considerare această măsurătoare sau cea transmisă de urmașii lui. Cum ecuatorul, potrivit părerii lui Eratosthenes³⁴⁷, este un cerc de 252.000 de stadii (46.620 km), un sfert al lui ar fi de 63.000 de stadii (11.655 km); aceasta înseamnă că distanța de la ecuator la pol reprezintă 15 șaizecimi, față de ecuator care are 60 de șaizecimi. De la ecuator pînă la tropicul de vară sînt patru șaizecimi³⁴⁸, iar tropicul de vară cade tocmai pe paralela ce trece prin Syene. Distanțele parțiale se calculează după măsuri concrete³⁴⁹. Astfel se întîmplă ca tropicul să se afle la Syene, deoarece acolo, la solstițiul de vară, gnomonul nu arată nici o umbră la amiază. Apoi meridianul din Syene³⁵⁰ se desenează aproape pe cursul Nilului, de la Meroe la Alexandria, ceea ce face cam 10.000 de stadii (1.850 km). Syene se întîmplă să fie situată la jumătatea acestei distanțe, încît de la ea pînă la Meroe, sînt 5.000 de stadii (925 km). Dacă înaintezi în linie dreaptă cam 3.000 de stadii (555 km) spre miazăzi, nu mai întîlnești alte așezări omenești din pricina arșiței, astfel că paralela ce traversează acele locuri, una și aceeași cu paralela Cinnamomophorei, trebuie luată ca hotar și ca început al pămîntului nostru locuit, dinspre miazăzi³⁵¹. Așadar, deoarece sînt 5.000 de stadii (925 km) de la Syene la Meroe, (dacă) s-ar adăuga la acestea alte 3.000 de stadii (555 km), ar fi în total 8.000 de stadii (1.480 km) pînă la hotarele pămîntului locuit. De la Syene la ecuator sînt³⁵² 16.800 de stadii (3.108 km), pentru că acesta este numărul stadiilor celor patru șaizecimi, dacă ținem seamă că fiecare șaizecime este de 4.200 de stadii (777 km); restul stadiilor, de la hotarele lumii populate pînă la ecuator, atinge cifra de 8.800 (1.628 km), iar de la Alexandria (pînă la același cerc) 21.000 de stadii (4.033

km). Și iarăși, de la Alexandria, după părerea tuturor, traversarea spre Rodos se face în prelungirea directă a cursului Nilului, la fel și navigația pe lângă coasta Cariei și a Ioniei pînă în Troada, ca și pe lângă Bizanț și Borysthenes³⁵³. Calculîndu-se, așadar, distanțele cunoscute și navigabile, se caută să se afle pînă în ce punct sînt locuite regiunile de dincolo de Borysthenes, în prelungirea directă a aceleiași linii, și unde se sfîrșesc părțile de miazănoapte ale pămîntului locuit. Cei mai depărtați locuitori din sus de Borysthenes sînt roxolanii³⁵⁴, din populațiile scite cunoscute; aceștia sînt totuși mai sudici decît ultimii locuitori cunoscuți, situați mai sus de Britannia. Regiunile de dincolo de aceștia sînt nelocuite din pricina frigului. Ceva mai sudici decît ei sînt și sauromații³⁵⁵ și sciții situați din sus de lacul Maeotis, pînă la sciții răsăriteni.

115 8 Pytheas din Massalia³⁵⁶ spune că Thule, cea mai nordică dintre insulele britannice, este ultima³⁵⁷ regiune a pămîntului populat; în acele părți, tropicalul de vară se confundă cu cercul arctic³⁵⁸. Dar eu nu găsesc la alți autori nici o informație, nici că Thule ar fi vreo insulă, nici dacă sînt locuite regiunile care se întind pînă în părțile unde tropicalul de vară ține loc de cerc arctic. Eu cred însă că acest hotar de miazănoapte al pămîntului (populat) se află mult mai spre miazăzi. Într-adevăr, autorii de astăzi³⁵⁹ nu au nimic de semnalat despre vreo regiune de dincolo de Ierne, insulă situată la miazănoapte de Britannia și locuită de oameni cu desăvîrșire primitivi, ce duc o viață grea din pricina frigului, astfel încît, socot eu, aici trebuie fixat hotarul (despre care vorbim). Cum paralela Bizanțului³⁶⁰, trece prin preajma Massaliei, după cîte spune Hipparchos³⁶¹ întemeindu-se pe mărturia lui Pytheas (el spune că în Bizanț raportul umbrei față de gnomon este același cu cel indicat de Pytheas în Massalia³⁶²) și, cum paralela ce trece prin Borysthenes se află la o depărtare de prima cam de 3.800 de stadii (743 km), s-ar putea, calculînd după distanța de la Massalia la Britannia, ca

cercul paralel ce trece prin Borysthenes să cadă pe undeva pe acolo³⁶³. De altfel Pytheas, care a amăgit mereu pe oameni, s-a înșelat și aici. Multă lume este de părere că linia trasă de la Coloane pînă în regiunile din preajma Strîmtorii Siciliei, a Atenei și a Rodosului, se află pe aceeași paralelă. De asemenea toată lumea afirmă într-un glas și că această linie de la Coloane pînă la Strîmtoarea Siciliei este trasată cam prin mijlocul mării. Cei care au străbătut acest spațiu cu vasele spun că cea mai mare distanță de la coasta Celticii, mai precis, din Golful Galatic pînă la țărmul Libyei, este de 5.000 de stadii (925 km)³⁶⁴; acest interval reprezintă și lățimea maximă a mării, încît s-ar putea ca distanța de la linia mai sus pomenită pînă în fundul acestui golf să fie de 2.500 de stadii (462,50 km), dar pînă la Massalia, ceva mai puțin, deoarece Massalia este mai sudică decît înfundătura golfului. Distanța de la Rodos la Bizanț este cam de 4.900 de stadii (906,50 km), astfel că paralela Bizanțului ar fi mult mai nordică decît paralela Massaliei. Se poate ca distanța de la Massalia pînă la Britannia să fie aproape aceeași cu cea dintre Bizanț și Borysthenes³⁶⁵; de acolo, în continuare, pînă la Ierne nu se știe ce întindere au locurile, nici dacă sînt locuite de acolo mai departe; dar nici nu este nevoie să ne preocupe aceste amănunte, din pricinile mai sus arătate³⁶⁶. Pentru știință este de ajuns să se stabilească, cum s-a făcut cu regiunile de miazăzi, unde s-a spus că hotarul lumii populate trebuie fixat după ce înaintezi 3.000 de stadii (555 km) dincolo de Meroe (fără pretenția că acesta ar fi un hotar foarte precis, ci numai ca o limită aproximativă); tot astfel și dincolo de Britannia trebuie să hotărîm un număr de stadii care să nu depășească cifra de 3.000 (555 km) sau să fie doar cu puțin mai mare, să zicem cam de 4.000 (740 km). Cunoașterea unor astfel de teritorii și a locuitorilor acestora ar putea aduce un mare câștig conducătorilor în activitatea lor, mai cu seamă dacă este vorba de populația unor astfel de insule care n-ar putea produce nici pagube, dar nici foloase, din lipsa

oricărei legături între ei și noi. De pildă, romanii, cu toate că puteau să pună stăpînire pe Britannia, au disprețuit s-o facă, văzînd, pe de-o parte, că britanii nu prezintă nici o pricină de îngrijorare (pentru că nu sînt atît de puternici încît să ne atace trecînd strîmtoarea), pe de alta, n-ar fi mare folosul să-i supună. Se pare apoi că mai mare venit aduc în prezent prerogativele noastre (comerciale) asupra lor, decît ar putea să procure tributul (regulat)³⁶⁷, mai ales dacă se scade din el cheltuiala pentru întreținerea trupelor însărcinate cu păstrarea ordinii în insulă și cu perceperea tributului. Ba încă și mai zadarnic ar fi fost ca romanii să-și fi întins posesiunile și asupra celorlalte insule din jurul acesteia.

9 Dacă la distanța de la Rodos pînă la Borysthenes s-ar adăuga 4.000 de stadii (740 km) calculate de la Borysthenes înspre mieznoapte, s-ar ajunge la suma totală de 12.700 de stadii (2.349 km). De la Rodos pînă la hotarul sudic al pămîntului locuit se numără 16.600 de stadii (3.071 km). Lățimea totală a tărîmului populat, de la miezăzi la mieznoapte, ar fi ceva mai mică de 30.000 de stadii (5.549 km). Lungimea lui se dă cam de 70.000 de stadii (12.949 km), măsurată de la apus la răsărit, anume de la ultimele capuri ale Iberiei pînă la capurile Indiei, fiind calculată în parte pe drumuri de uscat, în parte, pe cele de apă. Că această lungime este cuprinsă în interiorul patruleterului mai sus pomenit reiese din raportul dintre paralele și ecuator. Astfel, lungimea face mai mult decît îndoitul lățimii. Figura pămîntului locuit este imaginată aproape de forma unei chlamyde, deoarece se constată o strîmtoare a lățimii la capete și mai ales la extremitatea apuseană, cum se va vedea în descrierea noastră regională.

10 Iată, așadar, că am trasat aria de pe suprafața sferii în care spunem că se află pămîntul locuit. Se cuvine acum ca, printr-o machetă a locurilor populate, care să

imite cât mai fidel realitatea, să reprezentăm pământul printr-o sferă, ca sfera lui Crates³⁶⁸, și, după ce trasăm pe ea patrulaterul, să desenăm în interiorul acestuia harta geografică. Pentru aceasta este nevoie de un glob uriaș, astfel încât părțica lui care reprezintă zisul segment patrulater să fie îndeajuns de mare pentru a cuprinde deslușit părțile de cuviință ale pământului locuit și să ofere privirilor noastre o imagine precisă; cel care poate să-și procure o sferă de mari proporții va reda aceste amănunte mai bine; să fie (să zicem) o sferă cu diametrul nu mai mic de zece picioare. Dar cel³⁶⁹ care nu poate să-și procure una atât de mare, nici cu puțin sub mărimea acesteia, trebuie să-și înscrie harta pe o suprafață plană de cel puțin șapte picioare. Deosebirea va fi mică dacă, în loc de cercuri (paralele și de meridiane, prin care precizăm climatele și vânturile³⁷⁰, caracteristicile naturale și pozițiile relative ale diferitelor părți ale pământului, comparate între ele sau cu fenomenele cerești) vom trasa niște drepte paralele, în loc de cercuri paralele, și niște linii perpendiculare pe primele, în loc de cercuri perpendiculare pe paralele; mintea poate să transpună ușor și să-și imagineze circulară sau sferică orice figură și mărime văzute de ochiul nostru pe o suprafață plană. Tot astfel vom spune că stau lucrurile cu cercurile oblice și cu dreptele corespunzătoare. Dacă meridianele din fiecare loc, care sînt cercuri trase prin poli, converg toate pe sferă spre un singur punct, pe o hartă plană, nu va fi nevoie să se dea o ușoară convergență dreptelor, și aceasta, numai meridianelor; căci rar este necesar acest lucru și, apoi, nici nu reiese limpede convergența³⁷¹ după cum nu reiese nici concavitatea în cazul în care liniile au fost transpuse (de pe o suprafață sferică) pe o hartă plană și au fost redată prin drepte.

117

11 De aceea și studiul nostru de aici înainte îl vom prezenta în așa fel, ca și cum descrierea pământului am face-o pe o hartă plană. Vom înfățișa mai întîi ceea ce am văzut în timpul călătoriilor noastre pe uscat și pe

mare, apoi vom arăta pentru care părți am acordat încredere relatărilor orale și scrise. Noi am cutreierat lumea spre asfințit, începînd din Armenia pînă prin părțile Mării Tyrrheniene, din fața Sardiniei, spre miazăzi, de la Pontul Euxin pînă la hotarele Etiopiei. Negreșit, dintre ceilalți scriitori care au compus tratate de geografie nu s-ar putea găsi nici unul care să fi parcurs cu mult mai multe teritorii decît noi. Iar cei care ne-au întrecut în drumețiile lor prin părțile apusene, aceia n-au atins același număr de locuri din cele răsăritene, alții, dimpotrivă, au rămas în urmă cu vizitarea ținuturilor din apus; la fel stau lucrurile cu regiunile dinspre miazăzi și dinspre miazănoapte. Pentru că cea mai mare parte a informațiilor au fost culese, atît de înaintașii noștri, cît și de noi înșine, din auzite, pe temeiul lor alcătuim forma și dimensiunea și toate caracteristicile naturale (ale locurilor), arătînd calitatea și cantitatea lor, în același fel în care mintea alcătuiește noțiuni din datele simțurilor. De exemplu, forma, culoarea și mărimea unui măr, ca și aroma, aspectul lui la pipăit și savoarea lui ni le comunică simțurile; apoi din aceste informații mintea concepe noțiunea de măr. În cazul figurilor mari, simțurile nu percep decît părțile; numai rațiunea compune întregul din părțile percepute cu simțurile. Tot astfel și oamenii iubitori de știință, încrezîndu-se ca în organele de simț în cei care au vizitat diverse locuri care, după cum s-a nimerit, și care au colindat tot prin alte și alte părți ale pămîntului, cuprind într-o schemă unitară aspectul întregii lumi locuite. Într-adevăr, și comandantii înfăptuiesc toate isprăvile ei înșiși, cu toate că nu sînt de față personal peste tot; de cele mai multe ori ei obțin victorii prin intermediul celorlalți, încrezîndu-se în solii lor și împărțind poruncile conform cu informația primită pe calea auzului. Iar cel care crede că numai cei care văd știu scoate din calcul criteriul auzului care, pentru știință, este mult superior ochiului³⁷².

12 În general contemporanii noștri pot prezenta date mai sigure despre britanni, germani și despre locuitorii din preajma Istrului, de dincoace sau de dincolo de fluviu, adică despre geți³⁷³, tyregeți³⁷⁴ și bastarni³⁷⁵, precum și despre locuitorii din împrejurimile Caucazului, cum sînt albanii³⁷⁶ și iberii³⁷⁷. Noi am primit informații și de la istoricii războaielor cu parții, mai cu seamă de la Appollodoros din Artemita³⁷⁸ și de la alții ca el, care au furnizat știri mai precise decît mulți de pînă atunci asupra Hyrcaniei și a Bactrianei; apoi de cînd cu recenta pătrundere a romanilor în Arabia Fericită, împreună cu o oaste comandată de prietenul și tovarășul nostru Aelius Gallus³⁷⁹ și ca urmare a călătoriilor pe Nil în sus și în Golful Arabic pînă în India³⁸⁰, întreprinse cu o adevărată flotă de către negustorii din Alexandria, și aceste (două) ținuturi sînt mai bine cunoscute de contemporani decît de premergătorii noștri. Iar pe cînd Gallus era guvernatorul Egiptului³⁸¹, noi l-am vizitat și am urcat împreună fluviul pînă la Syene și la hotarele Etiopiei; de aceea noi putem depune mărturie că pînă la 120 de vase (de negoț) parcurg astăzi drumul pe mare din Myoshormos³⁸² spre India, că mai înainte, pe vremea regilor Ptolemei³⁸³, puțini negustori îndrăzneau să facă această cursă maritimă și să aducă mărfuri indiene.

13 Prin urmare, primul și cel mai important lucru, atît pentru știință, cît și pentru nevoile vieții politice, este de a încerca să se prezinte cît mai simplu cu putință forma și dimensiunile (fiecărei regiuni) de pe harta geografică, precizîndu-se în același timp natura regiunii și a cîta parte din întregul pămînt o reprezintă; negreșit, acesta este domeniul propriu al geografului. Dar examinarea mai amănunțită³⁸⁴ a pămîntului în ansamblul său și a întregii balanțe din zona pe care o discutăm intră în preocupările unei alte științe, la fel și cercetarea dacă balanța despre care vorbim este populată și în celălalt pătrar³⁸⁵. Iar dacă situația se adeverește a fi întocmai, negreșit acel pătrar nu este locuit de oamenii de la noi, ci pămîntul respectiv trebuie

socotit un alt tărîm populat, ceea ce este (întru totul) plauzibil³⁸⁶. Datoria ce ne revine este însă de a descrie regiunile din partea noastră.

14 Figura pămîntului locuit are deci forma unei chlamyde a cărei lățime maximă o desemnează linia trasă de-a lungul Nilului începînd de la paralela Cinnamomophorei și de la insula fugarilor egipteni³⁸⁷ și sfîrșind la paralela Iernei; lungimea ei este indicată de linia ce cade în unghi drept pe prima care este trasă dinspre apus, prin Coloanele lui Heracles și Strîmtoarea Siciliei, pînă la Rodos și la Golful Issos; de aici, ea înaintează de-a lungul muntelui Taurus, care încinge ca un brîu mijlocul Asiei, apoi se termină la marea răsăriteană aflată între indieni și sciții din sus de Bactriana. Trebuie, așadar, să ne imaginăm un paralelogram în care s-a înscris figura chlamydei în așa fel, încît lungimea acesteia să corespundă lungimii paralelogramului și să fie egale între ele, de asemenea lățimea ei să corespundă lățimii lui. Figura de chlamydă reprezintă tocmai pămîntul nostru locuit; lățimea lui, spuneam, este cuprinsă între laturile paralelogramului, adică între paralele extreme care separă partea locuită de cea nelocuită a fiecărui loc. Aceste laturi sînt: spre miazănoapte, paralela Iernei și, spre zona fierbinte, paralela Cinnamomophorei. Dacă liniile de mai sus se prelungesc spre răsărit și spre apus pînă în părțile pămîntului locuit aflate la același nivel, ele vor crea un paralelogram împreună cu liniile trase prin acele capete și legate cu ele³⁸⁸. Că în acest paralelogram este situat pămîntul locuit, reiese limpede din faptul că nici lățimea lui maximă și nici lungimea nu cad în afara limitelor paralelogramului. Că el are figură de chlamydă se deduce din faptul că cele două capete ale lungimii sînt teșite din ambele părți, aflîndu-se în bătaia valurilor mării, care i-au săpat din lățime.

Aceste cunoștințe le-am căpătat din informațiile navigatorilor care au trecut pe lîngă amîndouă coastele, atît răsăritene, cît și apusene. Ei mărturisesc că mult mai spre

miazăzi decît India³⁸⁹ se află așa-numita insulă Taprobana, care este populată și situată în dreptul insulei egiptenilor și al regiunii ce produce scorțișoară; condițiile lor atmosferice sînt foarte apropiate³⁹⁰. La fel ținuturile de la gura³⁹¹ Mării Hyrcaniei și mai cu seamă regiunile Iernei sînt situate mai spre miazănoapte decît extremitățile Sciției aflate mai sus de India.

Aceeași stare de lucruri se constată și în părțile din afara Coloanelor lui Heracles, pentru că punctul cel mai apusean al pămîntului locuit este promontoriul Iberiei numit Sacru. Acesta se află aproape pe paralela ce trece prin Gadeira, Coloane, Strîmtoarea Siciliei și Rodos. În aceste puncte corespund, se spune, cadranele solare, vînturile periodice care bat în amîndouă direcțiile, precum și durata celor mai lungi zile și nopți; într-adevăr, aici cea mai lungă zi și cea mai lungă noapte sînt de paisprezece ore și jumătate, socotite în ore echinoctiale.

De pe coasta maritimă a Gadeirei (și cea a Iberiei) s-a văzut (adesea Constelația Cabirilor³⁹², de lîngă Canobos). Poseidonios³⁹³ susține că de pe o casă înaltă a unui oraș situat cam la 400 de stadii (74 km) depărtare de aceste locuri, el a văzut o stea despre care a dedus că este Canobos³⁹⁴, punînd temeii atît pe faptul că navigatorii care au înaintat doar cît de cît din Iberia înspre miazăzi au mărturisit cu toții că au observat această stea, cît și pe indicațiile date la Cnidos³⁹⁵ de observatorul lui Eudoxos, fixat nu cu mult mai sus de înălțimea caselor; de la acel observator se spune că a văzut Eudoxos³⁹⁶ steaua Canobos; iar orașul Cnidos este situat în climatul Rodosului, în care se află, de altfel, și Gadeira și coasta învecinată cu ea.

15 De aici navigatorii care se îndreaptă spre miazăzi întîlnesc în cale Libya; coastele cele mai apusene ale acesteia înaintează în mare ceva mai mult decît Gadeira, apoi, după ce creează un promontoriu îngust, cotesc spre sud-est, pentru a se lăți apoi ușor pînă se unesc cu coastele apusene ale etiopienilor. Aceștia sînt ultimii etiopieni așezați

120

mai jos de hotarele carthaginezilor, atingînd paralela Cinnamomophorei.

Cei care călătoresc în sens opus pornind de la Promontoriul Sacru pînă la așa numiții artabri³⁹⁷ navighează spre miazănoapte, avînd Lusitania³⁹⁸ în dreapta lor; apoi întreg drumul ce a mai rămas de făcut cu vasele pe lîngă coastă, descriînd un unghi obtuz, o ține mereu spre răsărit, pînă la capătul Pirineilor care sfîrșesc la ocean. În fața lor spre miazănoapte se află părțile apusene ale Britanniei³⁹⁹; tot astfel, în fața artabrilor, se situează spre miazănoapte insulele maritime numite Cassiteride⁴⁰⁰, care au cam aceeași climă ca Britannia. Astfel, se vede limpede cît de mult îngustează din capetele pămîntului locuit, în sensul lungimii, oceanul revărsat în jurul lui.

16 Dată fiind o astfel de figură generală a pămîntului populat, pare de folos⁴⁰¹ să se ia două drepte care, intersectîndu-se în unghi drept⁴⁰², una va reprezenta lungimea maximă a pămîntului locuit, alta, întreaga sa lățime: prima va fi una dintre paralele, ultima, unul dintre meridiane. Apoi imaginîndu-se linii paralele cu amîndouă aceste prime linii, să împărțim cu ele pămîntul și marea pe care o străbatem. În felul acesta ar părea mai deslușită figura de care am vorbit, potrivit mărimii liniilor care comportă tot alte și alte dimensiuni în lungime, și în lățime; la fel se vor scoate mai bine la iveală deosebirile de climat dintre regiunile de răsărit și cele de apus, precum și între cele de miazăzi și cele de miazănoapte. Deoarece aceste drepte trebuie fixate prin locuri cunoscute — unele de fapt s-au și fixat, vorbesc de cele două drepte mediane, cea a lungimii și cea a lățimii (pămîntului locuit), pomenite mai sus — celelalte mai ușor pot fi determinate cu ajutorul celor dintîi, pe care le folosim ca pe niște axe de referință, stabilind corelații între regiunile paralele și diversele poziții ale locurilor geografice în raport cu globul pămîntesc și cu fenomenele cerești.

17 Înainte de toate, marea este cea care formează marginile pământului și-i creează o anumită formă⁴⁰³, săpînd în țărmurile lui golfuri, adîncituri profunde și strîmtori, precum și istmuri, peninsule și promontorii; la această acțiune iau parte și rîurile și munții. Într-adevăr, cu ajutorul lor au fost delimitate continentele, popoarele, pozițiile prielnice pentru orașe și toate caracteristicile cu care este încărcată o hartă geografică. Printre acestea figurează și numeroasele insule semănată în plină mare și de-a lungul întregului țărm. Cum unele locuri au anumite calități, altele unele lipsuri, precum și unele avantaje și dezavantaje ce decurg din ele provenite în parte de la natură, în parte fiind dobîndite⁴⁰⁴, se cuvine să prezentăm calitățile naturale, deoarece ele sînt permanente, cîtă vreme cele create de mîna omului sînt supuse schimbării. Bineînțeles și dintre acestea din urmă trebuie pomenite acelea care pot să dăinuie mai multă vreme sau acelea care, cu toate că nu au o durată lungă, se bucură de un oarecare prestigiu și strălucire, atît de durabilă în timp, încît a ajuns pentru locul respectiv o a doua natură, înlăturînd orice urmă de artificiu. E limpede că și acestea trebuie să fie pomenite. Negreșit, despre multe orașe se pot repeta cuvintele⁴⁰⁵ lui Demosthenes despre Olytnhos⁴⁰⁶ și despre locurile din vecinătatea acestuia; el spune că acestea în așa fel au dispărut (de pe fața pământului), încît, dacă vreun om s-ar abate prin părțile acelea, nu și-ar putea da seama dacă au fost vreodată pe acolo așezări omenești. Și totuși în aceste locuri și în altele asemănătoare sosesec amatori dornici să vadă urmele unor acțiuni atît de renumite cîndva, la fel cum se vizitează mormintele bărbaților iluștri. În felul acesta și noi menționăm și unele datini și forme de guvernămînt care nu mai dăinuie, avînd mereu în vedere și aici folosul, în același fel ca în cazul unor mari isprăvi; astfel de istorisiri urmăresc să dea pilde fie de urmat, fie de ocolit.

121

18 Revenind acum la planul nostru de la început, (spunem în continuare) că pământul nostru locuit, înconjurat de jur împrejur de apă, permite Mării Exterioare să sape în țărmurile lui dinspre ocean multe golfuri⁴⁰⁷, dintre care patru mai cu seamă sînt foarte mari: golful de miazănoapte se cheamă Marea Caspică, numită de alții și Marea Hyrcaniei⁴⁰⁸, apoi golfurile Persic și Arabic, care sînt înfundături ale Mării sudice, situate tocmai potrivit, unul, Mării Caspice, celălalt, Mării Pontice; al patrulea golf, care le întrece cu mult în întindere pe cele de mai sus, creează Marea Interioară numită și „a noastră”; ea începe, dinspre apus, la strîmtoarea Coloanelor lui Heracles, se întinde cu o lățime variabilă spre răsărit, despărțindu-se apoi și terminîndu-se în două golfuri de mare, unul la stînga, numit Pontul Euxin, celălalt (în continuare), fiind format de Marea Egiptului, a Pamfiliei și a bazinului Issos. Toate golfurile sus-pomenite, ce provin din Marea Exterioară, au intrarea îngustă; așa sînt mai ales strîmtoarea Golfului Arabic și strîmtoarea Coloanelor lui Heracles. Iar pământul care le cuprinde la mijloc este împărțit în trei, așa cum am spus⁴⁰⁹. Europa are cea mai neregulată figură dintre toate celelalte continente. Lybia este tocmai contrariul ei, iar Asia ocupă, în această privință, o poziție oarecum de mijloc între celelalte două. Toate, într-adevăr, își găsesc cauza formei lor mai mult sau mai puțin neregulate în țărmul interior; țărmul exterior, în afara golfurilor de curînd menționate, este uniform și schițează, după cum am spus, figura unei chlamyde; toate celelalte mici deosebiri de curbură pot fi trecute cu vederea, pentru că dimensiunile mici se pierd în marile ansambluri. Dar pentru că într-un domeniu de informație geografică nu cercetăm numai formele și dimensiunile locurilor, ci și pozițiile lor unele față de altele, așa după cum am spus⁴¹⁰ mai înainte, și din acest punct de vedere, țărmul interior oferă mai multă varietate decît țărmul exterior⁴¹¹.

De asemenea și locurile cunoscute, cu climă temperată, populate de orașe și de neamuri cîrmuite de legi bune, sînt

mult mai numeroase la țărmul interior decît la cel exterior⁴¹². Iar noi, oamenii, dorim să cunoaștem tocmai acele locuri în care sînt mai bogate faptele mărețe transmise de tradiție, mai variate formele de stat și mai (numeroase) artele și celelalte discipline care slujesc la luminarea minții omului. Apoi interesele noastre ne împing mereu spre acele țări cu care tragem nădejde să putem încheia acorduri comerciale și alianțe. Acestea sînt centrele populate, mai bine zis, civilizate populate. Sub toate aceste raporturi marea noastră, așa cum spuneam, prezintă o netă superioritate, tocmai de aceea trebuie să începem descrierea noastră cu această mare.

19 Am spus adineauri că golful (reprezentat de Marea Interioară) începe la strîmtoarea Coloanelor lui Heracles; cea mai îngustă porțiune a lui (reprezentată de strîmtoare) este, după cîte se spune, cam de 70 de stadii (13 km). După ce s-a parcurs acest pasaj de 120 de stadii (22,20 km), se observă cum țărmurile se depărtează simțitor, mai ales cel din stînga; apoi (înzaintea ochilor) se deschide priveliștea mării întinse. Marginile ei le formează, pe latura dreaptă, coasta Libyei pînă la Carthagina, iar de cealaltă parte, țărmul Iberiei și țărmul celtic de lîngă Narbona și Massalia, apoi, în continuarea acestora, coasta Ligysticii și, în sfîrșit, coasta Italiei pînă la Strîmtoarea Siciliei. Coasta răsăriteană a acestui bazin marin o formează Sicilia și strîmtorile situate de cele două părți ale insulei, cea dinspre Italia fiind de 7 stadii (1,295 km), cea dinspre Carthagina, de 1.500 de stadii (277,50 km). Linia trasă de la Coloane pînă la strîmtoarea de 7 stadii (1,295 km) este o fracțiune a liniei ce duce pînă la Rodos și la muntele Taurus; ea taie aproape prin mijloc⁴¹³ bazinul în discuție, căruia i se atribuie o întindere de 12.000 de stadii (2.220 km), ceea ce reprezintă lungimea bazinului; lățimea lui maximă, măsurată de la Golful Galatic dintre Massalia și Narbona pînă la țărmul potrivit al Libyei⁴¹⁴, este cam de 5.000 de stadii (925 km).

Întreaga porțiune a acestei mări din preajma Libyei se cheamă Marea Libyană, iar partea de lângă țărmul potrivnic se numește (la rînd) Marea Iberică, Marea Ligystică, Marea Sardinică și, ultima porțiune pînă la Sicilia, Marea Tyrrheniană. În ce privește insulele, ele sînt foarte numeroase pe lângă tot țărmul Mării Tyrrheniene, pînă la Ligystica; cele mai mari sînt Sardinia și Corsica, după Sicilia; aceasta din urmă este cea mai mare dintre (toate) celelalte insule ale mării noastre și cea mai roditoare. Mult mai puțin importante decît acestea sînt celelalte insule din plină mare, ca Pandataria și Pontia, și cele din apropierea litoralului, Aithalia⁴¹⁵, Planasia, Pithecussa, Prochyta, Caprai, Leucosia⁴¹⁶ și altele asemenea lor. De cealaltă parte a Ligysticii, lângă restul coastei pînă la Coloane nu mai sînt multe insule; printre acestea se numără Gymnesiai și Ebyssos⁴¹⁷. Nu sînt numeroase nici insulele din fața Libyei și a Siciliei, printre care se află Cossura, Aigimuros, și insulele Liparai, numite de unii insulele lui Eol⁴¹⁸.

20 Dincolo de Sicilia și de strîmtorile situate de o parte și de alta a ei se întîlnesc, în continuare, alte bazine ale mării: unul se întinde în fața Syrtelor⁴¹⁹ și a Cyrenaicei⁴²⁰ și cuprinde Syrtele înseși; celălalt corespunde Mării Ausoniene⁴²¹, după numele ei vechi, Mării Siciliei, în denumirea de astăzi; aceasta comunică cu primul bazin și se află în continuarea lui. Iar bazinul situat în fața Syrtelor și a Cyrenaicei se cheamă Marea Libyei care ține pînă la Marea Egiptului. În ce privește Syrtele, cea mai mică are perimetrul cam de 1.600 de stadii (296 km). De o parte și de alta a gurii acesteia se află insulele Meninx și Kerkina⁴²².

Perimetrul Syrtei Mari, după Eratosthenes⁴²³, este de 5.000 de stadii (295 km), iar profunzimea ei de la Hesperide⁴²⁴ pînă la Automala⁴²⁵ și la frontiera Cyrenaicei înspre restul Libyei este de 1.800 de stadii (333 km). Alți autori i-au apreciat numai la 4.000 de stadii (740 km) circumferința și la 1.500 de stadii (277,50 km) profunzimea,

cît este de altfel și lățimea intrării ei. Marea Siciliei se întinde în fața Siciliei și a Italiei, anume în partea lor de răsărit și pe porțiunea coastei italice dintre Regium și Locri, precum și de la Messenia pînă la Siracuza și Pachynos. Ea se prelungește spre răsărit, pînă la promontoriile Cretei, scaldă împrejur cea mai mare parte a Peloponesului și umple golful numit al Corinthului; spre miazănoapte, ea atinge promontoriul Iapygiei și intrarea Golfului Ionic, regiunile sudice ale Epirului pînă la Golful Ambracic și la coasta din continuare, care creează împreună cu Peloponesul Golful Corinthului. Golful Ionic este o parte a mării numită astăzi Adriatică. Coasta ei din dreapta o formează Illyria, cea din stînga, Italia, pînă la înfundătura ei de lîngă orașul Aquileia. Ea se întinde spre miazănoapte și în același timp spre apus, îngustă și alungită, avînd în lungime în jur de 6.000 de stadii (1.110 km) și o lățime maximă de 1.200 de stadii (222 km). Ea cuprinde multe insule: astfel, în fața Illyriei se situează insulele Apsyrtide, Kyritica și Liburnide; în continuare, Issa⁴²⁶, Tragurium, Corkyra Neagră și Pharos⁴²⁷; lîngă coastele Italiei se află insulele Diomedee⁴²⁸; Marea Siciliei de la Pachynos pînă în Creta are, se spune, 4.500 de stadii (832,50 km) și tot atîtea pînă la capul Tainaron al Laconiei; de la promontoriul Iapygiei pînă în fundul Golfului de Corinth, sînt ceva mai puțin de 3.000 de stadii (555 km), dar de la Iapygia pînă în Libya, mai mult de 4.000 de stadii (740 km). Insulele din aceste părți sînt Corkyra, în fața Epirului, și, în continuare, în fața Golfului Corinthului, Kephallenia, Ithaca, Zakynthos și Echinadele⁴²⁹.

124

21 În continuarea Mării Siciliei se află Marea Cretei, Marea Saronică și a Myrtului⁴³⁰; ultima se întinde între Creta, Argolida și Attica, avînd o lățime maximă, cam de 1.200 de stadii (222 km), pornind din Attica, și o lungime ceva mai mică decît înđoitul lățimii. Insulele de aici sînt: Kythera, Calauria⁴³¹ și cele grupate în jurul Egeinei și a Salaminei precum și cîteva Cyclade. În vecinătatea ei imediată

se întinde Marea Egee cu golful Melas și cu Hellespontul, apoi Marea Icariei și cea Carpathică⁴³² pînă la Rodos, Creta și Cipru⁴³³ și pînă la primele teritorii ale Asiei. În această mare se află insulele Cyclade și Sporade ca și insulele situate în fața Cariei, a Ioniei și a Eolidei pînă la Trcada, mă refer la Cos, Samos, Chios, Lesbos și Tenedos; de asemenea insulele situate de-a lungul litoralului Elladei pînă la Macedonia și la hotarul acesteia cu Thracia, anume Eubeea, Skyros⁴³⁴, Peparethos⁴³⁵, Lemnos, Thasos, Imbros, Samothrake și mai multe altele, pe care le vom face cunoscute în cursul tratării detaliate a fiecărui loc. Lungimea acestei mări este în jur de 4.000 de stadii (740 km) sau cu puțin mai mult, iar lățimea, cam de 2.000 de stadii (370 km). Ea este înconjurată de regiunile mai sus pomenite ale Asiei și de țărmul maritim (elen) ce se întinde de la capul Sunion spre miazănoapte pînă la golful Thermaic, apoi de la golfurile Macedoniei⁴³⁶ pînă la Chensonesul Thracic.

22 Lîngă acest promontoriu se află strîmtoarea de 7 stadii (1,295 km) dintre Sestos și Abydos⁴³⁷, prin care Marea Egee și Hellespontul comunică spre miazănoapte cu o altă mare, numită Propontida; aceasta, la rîndul său, dă în altă mare, în așa-numitul Pont Euxin, care, într-un anumit fel, are două bazine; căci aproape de mijlocul lui înaintează în larg două promontorii, unul de la țărmul Europei dinspre miazănoapte, celălalt dinspre coasta potrivnică a Asiei; acestea, apropiindu-se unul de altul, strîmtează spațiul dintre ele și creează două bazine întinse. Promontoriul european se cheamă Criumetopon, iar cel asiatic, Carambis, aflîndu-se la o depărtare unul de altul de 2.500 de stadii (462,50 km)⁴³⁸. Bazinul apusean, care se întinde de la Bizanț, pînă la gurile fluviului Borysthenes, are o lungime de 3.800 de stadii (703 km) și o lățime de 2.000 (370 km)⁴³⁹. În acest bazin se află insula Leuke⁴⁴⁰. Bazinul răsăritean este alungit, terminîndu-se într-o înfundătură îngustă spre Dioscurias; lungimea lui este de 5.000

de stadii (925 km), sau cu puțin mai mult, iar lățimea cam de 3.000 de stadii (555 km). Perimetrul întregii mări este în jur de 25.000 de stadii (4.625 km). Unii autori compară figura acestei circumferințe cu un arc scit întins, asemuind coarda arcului cu așa-zisa coastă din dreapta Pontului, adică de la gura Pontului pînă la înfundătura Dioscuriadei); într-adevăr, în afară de Carambis, întreg restul țărmului prezintă doar mici sinuozități, încît seamănă cu o linie dreaptă; cealaltă parte se aseamănă cu cornul arcului cu dubla sa curbură, mai concavă deasupra, mai dreaptă, dedesubt; tot astfel și această porțiune a coastei formează două golfuri, dintre care cel apusean este mult mai concav decît celălalt.

23 Mai sus de golful răsăritean spre mieznoapte se întinde lacul Maeotis, care are un perimetru de 9.000 de stadii (1.655 km)⁴⁴¹ sau poate chiar puțin mai mult. El comunică cu Pontul prin așa numitul Bosfor Cimmerician, iar Pontul comunică, la rîndul său, cu Propontida prin Bosforul Thracic, căci așa se cheamă gura Pontului de lîngă Bizanț (anume Bosforul Thracic)⁴⁴² care măsoară 4 stadii (0,740 km). Despre Propontida se spune că are o lungime de 1.500 de stadii (277,50 km), măsurată de la țărmul Troadei pînă la Bizanț; cam aceeași este și lățimea ei. Aici se situează insula Kyzicos și insulițele din jurul acesteia.

24. Acestea sînt, prin urmare, caracteristicile Mării Egee, în prelungirea ei spre mieznoapte, și aceasta este mărirea ei. Din nou acum, imediat după Rodos, o altă prelungire, care formează Marea Egiptului, Marea Pamphilică și Marea Issos, se întinde spre răsărit pînă la coasta Ciliciei de lîngă Issos pe un spațiu de 5.000 de stadii (925 km), de-a lungul coastelor Lyciei, Pamfiliei, și ale întregii Cilicii, de aici mai departe, Syria, Fenicia și Egiptul încheind bazinul acestei mări dinspre miezăzi și dinspre apus pînă la Alexandria. Întîmplător, insula Cipru este situată în același timp în golful Issos și în Marea Pamfilică, de ase-

menea ea atinge și Marea Egiptului. Traversarea acestui bazin de la Rodos la Alexandria, cu vîntul de miazănoapte, numără 4.000 de stadii (740 km), iar perimetrul lui este îndoiul acestei cifre. Eratosthenes⁴⁴³ spune că aprecierea de mai sus a traiectului în discuție reprezintă părerea navigatorilor care în parte îi acordă lungimea sus-pomenită, în parte o urcă la 5.000 de stadii (925 km), în vreme ce el însuși a găsit-o, pe baza raportului umbrei la gnomon, de 3.750 de stadii (693,75 km)⁴⁴⁴. Partea acestei mări dinspre Cilicia și Pamfalia, precum și așa zisele părți din dreapta ale Pontului, împreună cu Propontida și cu coasta din continuarea ei pînă în Pamfalia, determină o mare peninsulă, cu un istm lat care se întinde de la marea de lîngă Tarsos⁴⁴⁵ pînă la orașul Amisos și la Themiskyra, cîmpia Amazoanelor⁴⁴⁶. Într-adevăr, întreg teritoriul care se află în interiorul acestei linii, pînă în Caria, în Ionia și la neamurile care locuiesc dincoace de Halys⁴⁴⁷, este în întregime înconjurat de apa Mării Egee și de a celor două bazine de care am vorbit mai sus, care prelungesc Marea Egee din două părți. Și această (uriașă) peninsulă o numim în particular Asia, la fel ca pe întregul ei continent⁴⁴⁸.

25 Pe scurt spunînd, punctul cel mai sudic al mării noastre este fundul Syrtei Mari, iar în al doilea rînd, Alexandria Egiptului și gurile Nilului; punctul cel mai nordic este gura fluviului Borysthenes; dacă s-ar adăuga la această mare și lacul Maeotis (pentru că de fapt și el este o parte a ei) atunci punctul cel mai nordic îl constituie gura fluviului Tanais. Punctul cel mai apusean îl reprezintă strîmtoarea Coloanelor lui Heraoles, iar cel mai răsăritean, înfundătură Dioscurias menționată mai sus; Eratosthenes⁴⁴⁹ susține greșit⁴⁵⁰ că este Golful Issos, pentru că acest golf este situat pe același meridian pe care se află Amisos și Themiskyra; dacă vrei, adaugă și Sidene pînă la Pharnakia⁴⁵¹. De la aceste locuri spre răsărit pînă la Dioscurias calea pe apă este mai lungă de 3.000 de stadii (555 km),

cum va reieși mai limpede în descrierea regională amănunțită⁴⁵². Iată deci cum arată marea noastră.

26 Acuma se cuvine să descriem și regiunile care o înconjură, pornind din aceleași părți, de la care am început să conturăm marea. Dacă, așadar, intri în Marea Interioară prin strâmtoarea Coloanelor, în dreapta cade Libya pînă la cursul Nilului, iar în stînga, de partea potrivnică a strîmtoării, se întinde Europa pînă la Tanais; coastele celor două continente se termină în părțile Asiei. Trebuie să începem acum cu Europa, deoarece ea are o formă mai variată și este înzestrată cu o natură propice dezvoltării virtuților bărbătești și a formelor de stat⁴⁵³ precum și pentru că ea a împărtășit de foarte multe ori și altor continente din propriile sale bunuri; apoi, ea este în întregime populată, afară doar de o mică porțiune lipsită de așezări omenești din pricina frigului. Partea aceasta atinge hotarul populațiilor ce locuiesc în căruțe⁴⁵⁴ (călătorind ca nomazi) prin împrejurimile Tanaisului, ale Maeotidei și ale Borysthenelui. Regiunea cu ierni grele din partea locuită și regiunea ei muntoasă prezintă, de asemenea, grele condiții de locuit, din pricina naturii locurilor, dar, prin măsuri administrative bune, și aceste regiuni mai puțin prielnice așezărilor și călcate de hoți sînt astăzi civilizate populate. În felul acesta, elenii au acoperit cu așezăminte plăcute munții și stîncile pe care le posedau, mulțumită cîrmuirii lor prevăzătoare, artelor și înțelegerii (ce-o arată) față de alte nevoi ale vieții. Romanii apoi, luînd sub stăpînire multe popoare, sălbatice din fire din pricina locurilor aspre, lipsite de porturi, prea reci⁴⁵⁵, sau greu de locuit din vreo altă cauză, au pus în legătură popoare izolate odinioară și au învățat pe cele sălbatice să ducă o viață civilizată. Dar acea parte a Europei care este situată într-o climă uniformă și temperată are o natură care înlesnește aceste (măsuri civilizatoare), deoarece într-o țară (cu condiții materiale) fericite, totul respiră numai pace, în vreme ce într-una cu condiții triste, totul ia înfățișare răz-

boinică și bărbătească. În felul acesta, cele două feluri de neamuri (create de natura locurilor) ajung să-și facă servicii reciproce, unele vin în ajutorul celorlalte cu armele, altele, cu produsele solului și ale artelor și cu formația lor morală. Vădite sînt și vătămările ce și le pot face reciproc, în cazul că nu-și vin în ajutor; mai mare cîștig de cauză are, bineînțeles, silnicia posesorilor de arme, afară doar de împrejurarea cînd ar fi înfrinți prin număr. Și în această privință continentul nostru este bine înzestrat de la natură, căci, în întregimea lui, el se prezintă ca un mozaic de cîmpii și de munți, astfel că, pretutindeni, elementul agricol cu cel social și cu cel războinic trăiesc alături. Dar mai greu apasă în cumpănă primul care este însoțitorul păcii, astfel că acesta a ieșit aici biruitor asupra celorlalte, contribuind în acest sens și conducătorii, mai întîi ai grecilor, mai pe urmă ai macedonenilor și ai romanilor. De aceea și pentru pace ca și în vederea războiului, Europa se poate apăra singură; ea are un număr important atît de ostași, cît și de cultivatori de pămînt și de cîrmuitori ai orașelor. Ea se distinge și prin produsele cele mai bune și mai de trebuință vieții, cît și prin toate metalele cîte sînt de folos; doar aromatele și pietrele prețioase le importă⁴⁵⁶, de care cei care sînt lipsiți nu duc o viață mai grea decît cei care le au din belșug. Tot astfel Europa posedă o mare bogăție de animale domestice, în timp ce animalele sălbatice sînt o raritate aici. Așa este deci natura acestui continent în general.

27 Examinată acum pe părți, prima dintre toate țările Europei, începînd de la apus, este Iberia, asemănătoare ca formă cu o piele de bou⁴⁵⁷, părțile ei cervicale căzînd oarecum înspre Celtica, cu care se învecinează. Acestea sînt regiunile ei dinspre răsărit tăiate de muntele numit Pirineu⁴⁵⁸ care formează una din laturi. Restul ei este udat de jur împrejur de apele mării; astfel țarmul ei de miazăzi este udat de apele mării noastre pînă la Coloane, celelalte coaste pînă la capetele dinspre miazănoapte ale Pirineului,

de Marea Atlantică. Lungimea cea mai mare a acestei țări este în jur de 6.000 de stadii (1.110 km), iar lățimea de 5.000 (925 km).

28 Dincolo de Iberia, spre răsărit, se întinde Celtica⁴⁵⁹ până la Rin; coasta ei de miazănoapte este scăldată de apele strîmtorii Britanice⁴⁶⁰ pe toată întinderea ei. Într-adevăr, în întregime această insulă a Britanniei se prelungeste paralel cu Celtica, pe o lungime cam de 5.000 de stadii (925 km); latura răsăriteană a Celticei este desemnată de fluviul Rin, care-și are cursul paralel cu Pirineii; latura de miazăzi este formată în parte de lanțul Alpilor, începînd de la Rin, în parte, apoi de propria noastră mare, anume pe porțiunea în care așa-numitul Golf Galatic pătrunde în țărîm și unde se înalță două orașe celebre, Massalia și Narbona. Acestui golf i se împotrivesc întorcîndu-i spatele un alt golf, denumit cu același nume de Galatic⁴⁶¹, dar avînd orientarea spre miazănoapte și spre Britannia. În această parte, Celtica are cea mai îngustă lățime, deoarece ea se strîmtează într-un istm mai mic de 3.000 de stadii (555 km), dar mai mare de 2.000 (370 km). Între cele două (golfuri) se întinde ca o șiră a spinării lanțul muntelui ce cade în unghi drept pe Pirinei, numit muntele Kemmenos⁴⁶². El conține în inima cîmpiilor celților. Cînt privește Alpii, care sînt munți foarte înalți, ei descriu o linie circulară a cărei curbă este întoarsă spre cîmpiile celților sus-pomenite și spre lanțul Kemmenos, partea concavă, spre Ligistica și spre Italia. Acest munte cuprinde multe seminții, toate celtice, afară de ligieni. Aceștia din urmă sînt de alt neam, dar foarte apropiați de celți ca fel de viață⁴⁶³. Ei ocupă partea Alpilor ce atinge munții Apenini și stăpînesc chiar o porțiune din Apenini. Iar Apeninii formează lanțul muntos ce străbate în lung întreaga Italie, întinzîndu-se de la miazănoapte la miazăzi, și terminîndu-se la Strîmtoarea Siciliei.

29 Primele părți ale Italiei sînt cîmpiile care cad la poalele Alpilor pînă în înfundătura Adriaticii și în regiunile învecinate. Restul Italiei se prelungește ca un promontoriu îngust și lung ce ia forma unei peninsule, de-a lungul căreia, așa cum spuneam, se întinde Apeninul, pe un spațiu cam de 7.000 de stadii (1.295 km), dar cu o lățime inegală. Forma de peninsulă a Italiei o creează Marea Tyrrheniană, care începe de la Marea Ligysticii, precum și mările Ausoniană și Adriatică.

129 30 După Italia și Celtica urmează celelalte părți ale Europei dinspre răsărit, care sînt tăiate în două de fluviul Istru. Acesta curge de la apus spre răsărit și spre Pontul Euxin, dășînd în stînga Germania, în întregime, care începe de la Rin, întregul teritoriu al geților, al tyregeților, al bastarnilor și al sauromaților pînă la fluviul Tanais și la lacul Maeotis, iar în dreapta sa, Thracia toată, Illyria și ultima țară care a mai rămas, Elada. În fața Europei se află insulele pe care le-am pomenit; în afara Coloanelor lui Heracles, sînt situate Gadeira, Cassiteridele și Insulele Britannice; dincoace de Coloane, insulele Gymnesiai și alte insulițe ale fenicienilor⁴⁶⁴, ale massaliotilor și ale ligurenilor⁴⁶⁵; de asemenea, cele din fața Italiei pînă la insulele lui Eol, apoi insulele din preajma Siciliei, și iarăși toate cîte se află în jurul coastei Epirului și al Eladei pînă în Macedonia și la Chersonesul Thracic.

31 De la Tanais și Maeotis, în continuare, în Asia, se află regiunile de dincoace de Taurus, apoi, legate de ele, ținuturile de dincolo de Taurus; într-adevăr, Asia este împărțită în două de muntele Taurus, care se întinde de la coastele Pamfiliei pînă la Marea de Răsărit din părțile indienilor și ale sciților învecinați cu aceștia⁴⁶⁶; partea continentului care înclină spre miazănoapte a fost numită de eleni „interioară“ muntelui Taurus, iar partea dinspre miazăzi, „exterioară“. Părțile din continuarea Maeotidei și a Tanaisului aparțin regiunii interioare. Primele teritorii ale

acesteia le formează regiunile dintre Marea Caspică și Pontul Euxin; acestea se termină, de o parte, la Tanais și la ocean, atât la Oceanul Exterior cât și la golful lui numit Marea Hyrcaniei, de altă parte, la istmul reprezentat de cel mai îngust loc aflat între fundul Pontului și Marea Caspică. Apoi tot în regiunea interioară a muntelui Taurus figurează regiunile situate mai sus de Hyrcania, pînă la marea din vecinătatea indienilor și a acelor sciți care ating țărmurile aceleiași mări cât și muntele Imaos⁴⁶⁷. Regiunile mai sus pomenite sînt populate de meoți⁴⁶⁸ (sauromați⁴⁶⁹) și de neamurile așezate între Hyrcania și Pont pînă la Caucaz și pînă la hotarele Iberiei și ale Albaniei, anume de sauromați, sciți, ahei, zygi și heniochi⁴⁷⁰; în ținuturile aflate mai sus de Marea Hyrcanică locuiesc sciții, hyrcanii, parții, bactrienii, sogdienii și toate celelalte popoare din nordul indienilor. La sud de Marea Hyrcaniei, cel puțin de o parte a ei, și la miazăzi de întreg istmul dintre ea și Pont, se întinde cea mai mare parte a Armeniei, Colchida și Cappadocia întregă pînă la Pontul Euxin și la neamurile tibarenice⁴⁷¹, apoi regiunea așa-zisă de dincoace de Halys⁴⁷², care cuprinde, înspre Pont și Propon-tida, pe paflagoni, bithyni și mysieni, precum și Frigia așa-numita Hellespontică din care face parte și Troada; înspre Marea Egee și marea din continuarea acesteia se află Eolida, Ionia, Caria, Lycia; spre inima uscatului, Frigia și părțile ei numite Galatia gallogrecilor⁴⁷³, și Frigia Epic-teta⁴⁷⁴; în sfîrșit, lycaonii și lydieni.

130

32 În continuarea neamurilor de dincoace de muntele Taurus se află populațiile care stăpînesc munții, anume paropamisazii⁴⁷⁵, populațiile parților, ale mezilor, armenilor și ale cilicienilor, de asemenea cataonii și pisidienii. După acești munteni urmează țările de dincolo de Taurus. Prima dintre ele este India (care are) neamul cel mai mare din toate și cel mai prosper; el se întinde pînă la Marea răsăriteană și de miazăzi care sînt părți ale Atlanticului. În partea cea mai sudică a acestei mări, anume în fața Indiei,

se situează o insulă care nu este mai mică decât Britannia; este insula Taprobana. Dincolo de India, dacă te întorci cu fața spre apus, avînd munții în dreapta, dai de o țară întinsă, locuită în condiții grele, din pricina sărăciei solului, de oameni cu desăvîrșire barbari, aparținînd mai multor neamuri; ei se cheamă ariani și se întind de la munți pînă la Gedrosia și la Carmania⁴⁷⁶. În continuarea lor, spre mare, se află perșii, susianii și babilonenii care se întind pînă la Marea Persiei, apoi cîteva neamuri mărunte așezate în jurul acestora. La poalele munților sau chiar în munți locuiesc parții, mezii și armenii, precum și neamurile învecinate cu aceștia, ca și Mesopotamia. După Mesopotamia urmează ținuturile de dincoace de Euftrat; acestea sînt: Arabia Fericită în întregime, delimitată de Golful Arabic, pe care o ocupă skeniții și phylarchii⁴⁷⁷, care se întind pînă la Euftrat și pînă în Siria; după aceea urmează neamurile de dincolo de Golful Arabic pînă la Nil, anume etiopienii și arabii, iar după aceștia, egiptenii, sirienii și cilicienii, atît ceilalți cît și cei numiți cilicieni tracheoți⁴⁷⁸ și, ultimii, pamfilienii.

33 După Asia urmează Lybia, care se întinde în continuarea Egiptului și a Etiopiei; ea are țărmul dinspre noi, începînd de la Alexandria și pînă aproape de Coloane, ca o linie dreaptă, în afară de Syrte și poate și de alte cîteva curburi neînsemnate sau de unele capuri mai pronunțate care creează acele curburi; dar coasta ei oceanică, întinzîndu-se din Etiopia pe o anumită porțiune, este oarecum paralelă cu prima; apoi din aceste regiuni sudice, ea înaintează formînd un promontoriu, ce se termină într-un vîrf ascuțit, care se proiectează în mare puțin în afara Coloanelor lui Heracles, creînd astfel o formă de trapez. De fapt forma Libyei așa după cum dau lămuriri și alții și cum ne-a descris-o și Cnaeus Piso⁴⁷⁹, prefectul acestei provincii, este asemănătoare cu o blană de panteră; într-adevăr, ea este împestrită cu așezări omenești înconjurate de pămînt sterp și pustiu; egiptenii numesc aceste

așezări oaze. Avînd această înfățișare, Libya mai prezintă și alte particularități prin care se disting în ea trei regiuni: coasta ei dinspre marea noastră, în cea mai mare parte a ei este roditoare, mai cu seamă Cyrenaica și regiunea din preajma Carthaginei pînă la mauritani și la Coloanele lui Heracles; coasta oceanului oferă condiții de viață mediocre; cît privește regiunea centrală, care produce silphium⁴⁸⁰, ea este slab populată și pustie în cea mai mare parte, acoperită cu pietre și nisip. Aceeași înfățișare prezintă și fîșia de teren care se aliniază cu aceasta și care traversează Etiopia, Arabia și Gedrosia, țara ichthyophagilor. Popoarele care trăiesc în Libya sînt în cea mai mare parte necunoscute, deoarece, din întîmplare, numai o mică parte a ei a fost călcată de armate sau de călători străini, iar pe de altă parte, bășinașii, doar foarte puțini la număr; ajung pe la noi din acele părți depărtate și informațiile pe care le dau nu sînt nici vrednice de crezare nici complete. Iată totuși ce știri aduc: cei mai sudici locuitori (ai Libyei) se numesc etiopieni; cei așezați mai jos de aceștia sînt în mare parte garamanți, pharusieni și nigriți⁴⁸¹; cei stabiliți mai jos de aceștia se numesc gaetuli; populațiile ce trăiesc în apropierea mării sau chiar pe țărmurile ei înspre Egipt se cheamă marmarizi⁴⁸²; ei se întind pînă la Cyrenaica; mai sus de Cyrenaica și de Syrte, locuiesc psyllii, nasamonii⁴⁸³ și o parte din gaetuli, apoi asbyștii și byzacienii⁴⁸⁴, care ocupă un teritoriu pînă la Carthagina. Teritoriul Carthaginei este întins. Nomazii ajung pînă la hotarele lui. Cei mai cunoscuți dintre nomazi poartă numele, unii de masyli, alții de (masaisyli)⁴⁸⁵. Ultimii, la rînd, vin mauritanii. Întreaga regiune de la Carthagina pînă la Coloane este roditoare, dar împînzită de fiare sălbatice, așa cum este de altfel și interiorul continentului. Nu-i de loc ciudat apoi că unele dintre aceste popoare au fost desemnate cu numele de nomazi, deoarece în vechime ele nu puteau cultiva pămîntul din pricina mulțimii fiarelor. Locuitorii de astăzi ai Libyei, pe mai departe vînători destoinici încît romanii i-au chiar recrutat în acest scop ca mari amatori de lupte

cu fiarele (cercului), ei au ajuns astăzi să exceleze și în vânătoare, și în agricultură. Atîta aveam de spus despre continente.

132

34 Ne-a mai rămas să vorbim despre climate⁴⁸⁶, subiect care capătă aici aceeași schițare generală ca temele de mai sus și în care pornim de la acele drepte pe care le-am numit mai înainte, „axe de referință“⁴⁸⁷; mă refer la linia care determină lungimea maximă a pământului locuit și la cea care-i desemnează lățimea maximă și, cu deosebire, la linia lățimii. O dezvoltare mai amplă a acestui subiect, așa cum i-a dat Hipparchos, este de competența astronomilor. Hipparchos⁴⁸⁸ a consemnat, după propria sa mărturisire, deosebirile ce apar în poziția astrelor din fiecare loc de pe pământ aflat în pătratul nostru, mă refer la spațiul de la ecuator pînă la Polul Nord. Geograful însă nu trebuie să se preocupe de locurile situate în afara pământului nostru locuit, nici nu este nevoie să pună la îndemîna omului de stat deosebiri atît de amănunțite și de numeroase, pentru că ajung să fie niște înșirări sterpe. Va fi de ajuns, deci, dacă vom înfățișa pe cele mai însemnate și mai simple din tezele lui Hipparchos⁴⁸⁹, presupunînd, la fel ca acesta, că circumferința pământului este de 252.000 de stadii (46.619 km), cum o prezintă, de altfel, și Eratosthenes⁴⁹⁰. Într-adevăr, cu această întindere, diferența ce-ar apărea între aparențele cerești la diversele intervale dintre așezările omenești ar fi de mică importanță. Dacă cineva ar împărți cel mai mare cerc al pământului în 360 de secțiuni⁴⁹¹, fiecare secțiune a lui va fi de 700 de stadii (129,48 km); de această unitate de măsură⁴⁹² s-a folosit (Hipparchos) în fixarea distanțelor pe așa-zisul meridian al Meroei. El începe cu locuitorii de la ecuator și, apoi, examinînd tot la 700 de stadii (129,48 km) așezările omenești următoare pe meridianul suspomenit, el încearcă să determine fenomenele cerești proprii fiecărui popas. Noi nu trebuie să începem chiar din același punct. Într-adevăr, chiar dacă pot fi locuite și acele regiuni (ecuatoriale), așa

cum cred unii, negreșit ele constituie un tărîm de așezări aparte, care se întinde ca o fîșie îngustă prin mijlocul regiunii nepopulate din pricina arșitei, și nu constituie o parte a pămîntului locuit de noi⁴⁹³. Iar geograful cercetează numai tărîmul nostru locuit. Acesta este împrejmuț de hotarele următoare; la miazăzi, de paralela Cinnamomophorei, la miazănoapte, de paralela Iernei. Nici nu trebuie să parcurgem (cu examinarea) chiar atîtea așezări cîte le impune distanța mai sus pomenită și nici nu este nevoie să notăm toate fenomenele cerești dacă păstrăm în minte planul geografului. Să începem, așadar, așa cum face și Hipparchos, cu părțile de la miazăzi.

35 Hipparchos⁴⁹⁴ spune că locuitorii de la paralela Cinnamomophorei, care se află la 3.000 de stadii (555 km) depărtare spre miazăzi de Meroe și la 8.800 de stadii (1.628 km) de ecuator⁴⁹⁵ își au așezările la egală distanță de ecuator și de tropicul de vară care trece prin Syene. De fapt, Syene se află la 5.000 de stadii (925 km) depărtare de Meroe. Acestea sînt primele locuri în care Ursa Mică este cuprinsă în întregime în cercul arctic și este mereu vizibilă; steaua strălucitoare de la capătul cozii, fiind cea mai sudică, este situată pe cercul arctic, încît ea atinge orizontul. Aproape paralel cu meridianul mai sus pomenit se întinde, dinspre răsărit, Golful Arabic. Gura prin care acest golf comunică cu Marea Exterioară corespunde regiunii Cinnamomophorei, unde se vîna în vechime elefantul. Această paralelă⁴⁹⁶ se prelungeste într-o direcție spre regiunile situate puțin mai la sud de Taprobana⁴⁹⁷, sau spre ultimii locuitori ai acesteia, în direcția potrivnică, spre cele mai sudice regiuni ale Libyei.

133

36 În împrejurimile Meroei și ale orașului Ptolemais din Troglodytica⁴⁹⁸, cea mai lungă zi este de 13 ore echinoxiale⁴⁹⁹. Aceste așezări se află oarecum la mijlocul distanței dintre ecuator și paralela Alexandriei, doar cu 1.800 de stadii (333 km) în favoarea jumătății dinspre ecuator. Pa-

ralela Meroei se prelungeste, într-o parte, prin locuri necunoscute, în partea potrivnică, pe la capurile Indiei. La Syene și la Berenice⁵⁰⁰ din Golful Arabic și în regiunea Troglodytică, soarele, la solstițiul de vară, se află la zenit, iar ziua cea mai lungă este de 13 ore echinoctiale și jumătate⁵⁰¹; Ursa Mare apare aici cuprinsă în cercul arctic aproape în întregime⁵⁰², afară de picioare de capătul cozii și de una dintre stelele dreptunghiului. Paralela Syenei trece, într-o direcție, prin ținutul ichthyophagilor de lângă Gedrosia și prin India, în cealaltă, prin regiuni situate la aproape 5.000 de stadii (925 km) mai la miazăzi de Cyrene⁵⁰³.

37 Pentru toți locuitorii aflați între tropic și ecuator, umbrele cad alternativ, spre miazănoapte și spre miazăzi, iar pentru cei așezați de la Syene și de la tropicul de vară înainte, umbrele la amiază se întind mereu spre miazănoapte⁵⁰⁴. Primii dintre ei se numesc cei cu umbră dublă, ultimii, cei cu umbră simplă. Există și o altă deosebire⁵⁰⁵ caracteristică solului de sub tropice, pe care am pomenit-o în pasajul în care am discutat despre zone: anume acesta este nisipos, producător de silphium și arid, în vreme ce părțile situate mai la miazăzi sînt bine udate de ploii și roditoare.

38 În locurile⁵⁰⁶ ce se află cu 400 de stadii (74 km) mai spre miazăzi de paralela Alexandriei și a Cyrenei, unde ziua cea mai lungă este de 14 ore echinoctiale, constelația Arcturus⁵⁰⁷ se află la zenit, înclinînd puțin spre miazăzi. În Alexandria, gnomonul arată un raport de 5 la 3 față de umbra echinoctială.

Aceste locuri sînt cu 1.300 de stadii (240,50 km)⁵⁰⁸ mai spre miazăzi decît Carthagina și sînt, la fel, mai sudice decît Alexandria, devreme ce la Carthagina gnomonul arată același raport față de umbra echinoctială ca 11 la 7.⁵⁰⁹ Această paralelă⁵¹⁰ (a Alexandriei) se prelungeste într-o direcție prin Cyrene și prin regiuni cu 900 de stadii

(166,48 km) mai spre miazăzi decât Carthagina, pînă la mijlocul Mauritaniei; în cealaltă direcție, prin Egipt și prin Coile Siria, Siria Superioară⁵¹¹, Babilon, Susiana, Persia, Carmania, Gedrosia superioară, pînă în India.

134

39 În împrejurimile orașului Ptolemais din Fenicia⁵¹², în preajma Sidonului și a Tyrului⁵¹³, cea mai lungă zi este de 14 ore echinoctiale și un sfert; aceste locuri sînt cam cu 1.600 de stadii (296 km) mai spre miazănoapte decât Alexandria, și cam cu 700 de stadii (129,48 km) decât Carthagina. În Pelopones⁵¹⁴, în centrul Rodosului, în preajma orașului Xanthos⁵¹⁵ din Lycia sau puțin mai la miazăzi de el ca și în regiunile cu 400 de stadii (74 km) mai la miazăzi decât Siracuza, în toate aceste puncte, cea mai lungă zi este de 14 ore echinoctiale și jumătate. Locurile mai sus pomenite se află la o depărtare de Alexandria de 3.640 de stadii (673,40 km). Paralela aceasta trece, după părerea lui Eratosthenes⁵¹⁶, prin Caria, Lycaonia, Cataonia, Media, Porțile Caspiene și prin regiunile Indiei dinspre Caucaz.

40 În părțile Alexandriei Troas⁵¹⁷, la Amphipolis, la Apollonia⁵¹⁸ din Epir, în regiunile din sudul Romei, dar din nordul Neapolelui, cea mai lungă zi este de 15 ore echinoctiale⁵¹⁹; paralela acestor locuri se află la o distanță de aproximativ 7.000 de stadii (1.295 km) spre miazănoapte de paralela Alexandriei Egiptului, iar de ecuator, cu peste 28.800 de stadii (5.328 km) și, în sfîrșit, cu 3.400 de stadii (629 km) de paralela din Rodos, cu 1.500 de stadii (277,50 km) mai spre miazăzi de paralela Bizanțului, a Niceei⁵²⁰ și a regiunilor din părțile Massaliei; puțin mai la miazănoapte de ea trece paralela Lysimachiei⁵²¹, pe care Eratosthenes⁵²² o crede una și aceeași cu paralela ce traversează Mysia, Paflagonia și regiunile din preajma Sinopei, a Hyrcaniei și a Bactrei⁵²³.

41 În părțile din preajma Bizanțului⁵²⁴, cea mai lungă zi este de 15 ore echinoctiale și un sfert⁵²⁵, iar gnomonul, în timpul solstițiului de vară, arată același raport cu umbra sa ca 120 față de 42, lipsă o cincime⁵²⁶. Aceste locuri se găsesc cam la 4.900 de stadii (906,50 km) depărtare de paralela ce trece prin mijlocul Rodosului iar de ecuator, cam la 30.300 de stadii (5.605,50 km). Când intri în Pont și înaintezi spre mieznoapte cam 1.400 de stadii (259 km), cea mai mare zi apare acolo de 15 ore echinoctiale și jumătate; acele locuri se află la egală distanță de pol și de ecuator, și cercul arctic apare în acele părți la zenit; acest cerc cuprinde și steaua de la Gîtul Cassiopeii și steaua de la Cotul drept al lui Perseus⁵²⁷, ultima fiind puțin mai nordică.

135

42 În locurile⁵²⁸ situate la o depărtare cam de 3.800 de stadii (703 km) spre mieznoapte de Bizanț, cea mai lungă zi este de 16 ore echinoctiale⁵²⁹; aici constelația Cassiopeii se rotește în interiorul cercului arctic⁵³⁰; este vorba de regiunile din preajma fluviului Borysthenes și de la sud de Maeotis; ele se află la o depărtare de ecuator de 34.100 de stadii (6.307,50 km). Partea de mieznoapte a orizontului este luminată de soare cu o lumină crepusculară aproape continuu în nopțile de vară, ale cărei raze se răspîndesc de la apus spre răsărit într-o mișcare circulară inversă. Tropicul de vară se află atunci la o depărtare de orizont cu șapte douăsprezecimi ale unui semn al zodiacului; la aceeași depărtare de orizont se află și soarele la miezul nopții⁵³¹. Într-adevăr, și în părțile noastre, când soarele se găsește la această depărtare de orizont, el luminează cu lumină crepusculară atmosfera în partea de răsărit sau în cea de apus, înainte de ivirea zorilor sau în amurg. În zilele de iarnă⁵³², înălțimea maximă a soarelui este de 9 coți⁵³³. Eratosthenes⁵³⁴ spune că aceste locuri se află la o depărtare de Meroe cu puțin mai mare de 23.000 de stadii (4.255 km), pentru că (prima parte a traiectului) pînă la Hellespont este de 18.000 de stadii

(3.330 km), apoi încă alte 5.000 de stadii (925 km) până la Borysthenes. În locurile⁵⁹⁵ care se află la o depărtare de Bizanț în jur de 6.300 de stadii (1.165,50 km) și care sînt mai la miazănoapte decît lacul Maeotis, cea mai mare înălțare a soarelui pe bolta cerului, în zilele de iarnă, este pînă la 6 coți⁵⁹⁶, iar ziua cea mai lungă este de 17 ore echinoctiale.

43 Ținuturile de dincolo de acestea⁵⁹⁷, aflîndu-se în apropierea teritoriului nelocuit din pricina frigului, nu mai prezintă interes pentru geografi. Cel care vrea totuși să cunoască și acele regiuni și alte fenomene ale cerului pe care le-a consemnat Hipparchos⁵⁹⁸, dar pe care noi le lășăm la o parte, pentru că sînt noțiuni mai de strictă specializare decît îngăduie lucrarea noastră — să le împrumute de la acela. Mai strict sînt discutate și problemele referitoare la regiunile cu umbră circulară, cu umbră dublă și cu umbră simplă; în descrierea pe care o prezintă Poseidonios⁵⁹⁹. Negreșit, și pe acestea trebuie să le menționăm în lucrarea noastră, dar numai atît cît să clarificăm principiul, și să vedem în ce măsură ele sînt folositoare și în ce măsură nefolositoare geografului. Deoarece este vorba de umbrele solare, (precizăm că) soarele, pe cît se poate percepe cu simțurile, se învîrtește în același cerc paralel în care se mișcă și universul; în acele regiuni în care, cu prilejul fiecărei rotații a lumii, are loc perindarea unei zile și a unei nopți după cum soarele se află deasupra sau sub pămînt, în acestea se concep locuri cu umbră dublă și locuri cu umbră simplă. Cu umbră dublă sînt acele regiuni în care la amiază umbrele cad cît în direcția noastră, de fiecare dată cînd razele soarelui ating dinspre miazăzi tija verticală a gnomonului, proiectînd umbra sa pe o suprafață plană, cît în direcția potrivnică, de fiecare dată cînd soarele își urmează cursul de cealaltă parte. Acest fenomen se întîmplă numai în regiunile dintre tropice. Locurile cu umbră simplă sînt acelea în care umbra se proiectează mereu fie spre miazănoapte, cum se întîmplă la noi, fie

spre miazăzi, cum se petrece la locuitorii celeilalte zone temperate; acest fenomen se petrece deci în toate regiunile în care cercul arctic este mai mic decât tropicul. Dar acolo unde cercul arctic este la fel sau chiar mai mare decât tropicul, acolo începe zona cu umbră circulară (aflată) în regiunile de sub pol. În aceste părți, soarele, în timpul întregii rotații a universului, se mișcă deasupra pământului; e limpede deci că și umbra se va deplasa aici în cerc în jurul gnomonului. Deci din această pricină s-au și numit regiuni cu umbră circulară; de fapt acestea nu prezintă nici un interes pentru geografie, deoarece ele sînt nelocuite din pricina frigului, după cum am mai spus în pasajele scrise împotriva lui Pytheas⁵⁴⁰. Astfel, pe noi nu trebuie să ne preocupe nici întinderea acestei zone nelocuite, decât doar să acceptăm că cei care au tropicul drept cerc arctic⁵⁴¹ sînt situați sub cercul descris de polul zodiacului în timpul rotației diurne a universului, admitînd că distanța dintre ecuator și tropic reprezintă patru șazecimi din cel mai mare cerc al pământului⁵⁴².

CARTEA A III-A

Urmînd planul tradițional al geografilor greci, inițiat de Hecataios din Milet la începutul secolului V î.e.n., Strabon începe descrierea „pămîntului locuit” cu părțile occidentale ale Europei. Astfel, după un examen critic al predecesorilor și după prezentarea problemelor generale de geografie fizică și astronomică, ce constituie conținutul primelor două cărți, cartea a III-a cuprinde descrierea Iberiei și a insulelor înconjurătoare.

Repartizarea materialului, la fel ca la Poseidonios, are în vedere unitățile politice și etnice ale Iberiei preromane. Primele trei paragrafe ale capitolului întîi, în care se înfățișează forma și dimensiunile Iberiei, cu cîteva observații generale asupra poziției și a condițiilor geografice ale acestei țări, constituie o scurtă introducere. Urmează apoi descrierea ei pe regiuni, în următoarea ordine: Turdetania, Lusitania, Celtiberia și Insulele. Prezentarea Turdetaniei de la capitolul 1, 4 pînă la sfîrșitul capitolului 2 începe cu litoralul oceanic, așa cum se obișnuiește în geografia greacă în așa-numitele Periplusuri sau Ocoluri ale Uscatului¹. Descrierea Lusitaniei, care cuprinde întreg capitolul 3, respectă aceeași schemă. Celtiberia, care constituie conținutul capitolului 4, este descrisă începînd de la țărmul Mediteranei. Capitolul 5 și ultimul conține date despre insulele Iberiei, cu două digresiuni ceva mai lungi asupra locuitorilor insulelor Baleare și asupra fenomenelor oceanice observate la Gadeira.

Fiecare din unitățile etnice și politice de mai sus este înfățișată nu numai sub aspectul ei geografic propriu zis; descrierea teritoriului fiecărei regiuni constituie cadrul în care sînt localizate neamurile iberice, cu moravurile și obiceiurile lor raportate la clima și la natura

¹ Vezi R. Güngerich, *Die Küstenbeschreibung in der Griechischen Literatur*, Münster, 1950, p. 13—14.

solului, cu viața lor politică și istorică și, în general, cu gradul de civilizație atins în momentul cuceririlor romane. Notele etnografice, precum și observațiile din domeniul geografiei economice, al climatologiei, al geofizicii și hidrografiei, depășesc cadrele unei descrieri geografice propriu-zise, astfel că Geografia lui Strabon și în privința acestei cărți poate să stea alături de oricare din operele de știință ale antichității elene; prin permanenta referire la istoria popoarelor iberice, ea se aseamănă în esență cu o monografie istorico-geografică.

Îzvoarele lui Strabon pentru redactarea cărții a III-a² sînt în majoritatea lor operele înaintașilor săi, printre care se numără în primul rînd Poseidonios³. Învățații moderni înclină să creadă că însuși planul lucrării și însuși repartizarea materialului cărții a III-a sînt împrumutate de la acest geograf. Strabon a avut la dispoziția sa operele acestuia, azi pierdute; în primul rînd s-a servit de *Istoriile* lui Poseidonios care cuprindeau evenimentele anilor 144—86/85 î.e.n. (după alte conjecturi ale învățaților moderni, perioada anilor 144—96 î.e.n.). Această lucrare continuă astfel Istoria Universală a lui Polybios care relatează evenimentele pînă în 144 î.e.n. A doua operă utilizată de Strabon a fost *Istoria lui Pompei* menționată de autorul nostru în cartea a XI-a 1,6, lucrare care cuprinde istoria anilor 85 î.e.n. din perioada lui Sulla, pînă în 63 î.e.n., data morții lui Mithridate. A treia lucrare a lui Poseidonios, *Despre Ocean*, pierdută se pare ceva mai de timpuriu decît celelalte două, s-ar putea s-o fi utilizat Strabon doar indirect, prin materialul bogat din cuprinsul ei transpus de Poseidonios în Istorie.

² Vezi J. MORR, *Die Quellen von Strabons 3 Buch*, Philologus, Supplement XVIII, caiet 3, Leipzig, 1926; R. ZIMMERMANN, *Quibus auctoribus Strabo in libro tertio Geographiconum conscribendo usus sit*, Diss. Halle, 1883.

³ Vezi R. ZIMMERMANN, *Posidonios und Strabo*, Hermes, 23, 1888, p. 103—130; D. OHLING, *Quaestiones Posidoniana ex Strabone conlectae*, Diss. Göttingen, 1908; A. SCHULTEN, *Polybios und Posidonios über Iberien und die iberische Kriege*, Hermes, 46, 1911, p. 568—607; R. MUNZ, *Quellenkritische Untersuchungen zu Strabo's Geographie, mit besonderer Rücksicht auf die posidonianische Sprachtheorie*, Diss. Bâle, 1918; R. MUNZ, *Poseidonios und Strabon*, vol. I, *Voruntersuchungen*, Göttingen, 1926; A. SCHULTEN, *Estrabon, Geografia de Iberia* (Fontes Hispaniae antiquae, VI), Barcelona, 1952.

Astfel învățații moderni⁴ consideră că Strabon a împrumutat de la Poseidonios: prezentarea formei Iberiei (cap. 1, 2—3); descrierea coastelor Turdetaniei și controversa cu Artemidoros (cap. 1 4—9); prezentarea Turdetaniei propriu-zise (cap. 2, 1—9, 11 și 14), cu excepția observațiilor privitoare la Caesar și la Sextus Pompeius (din cap. 2, 1 și 2); prezentarea Lusitaniei (cap. 3 1—8), fără sfârșitul paragrafului 8 care-i aparține lui Strabon; descrierea Celtiberiei (cap. 4, 1—19), cu excepția câtorva argumente proprii din paragraful 4, a sfârșitului paragrafului 6 despre pacificarea Iberiei și a paragrafelor 7, 9, 10, 13 și 19, despre administrația imperială; descrierea insulelor Baleare, a Gadeirei și a Cassiteridelor (cap. 5, 1—11) în afara acelei părți din paragraful 3 care tratează despre lucrările lui L. Cornelius Balbus la Gadeira, din anii 44—43 î.e.n., de asemenea cu excepția controverselor lui Strabon cu Poseidonios, din partea a doua a paragrafului 5 și din 6, 8, 9.

Cum Poseidonios este, după câte se pare, izvorul său principal, Strabon, deși a făcut împrumuturi masive din acest autor, nu l-a copiat, ci fiecare împrumut l-a trecut prin prisma propriei sale judecăți. Acolo unde informația obținută astfel îi sugera anumite dubii, Strabon își citează izvorul, de altfel ca și în cazul altor surse, ceea ce denotă că el nu-și asumă răspunderea.

Un alt grup de informații, în mod vădit, i-au provenit lui Strabon dintr-o sursă romană. După toate probabilitățile, este vorba de Asinius Pollio, menționat de Strabon de două ori în cartea a IV 3,3 a Geografiei sale. Pollio este autorul războaielor civile, care cuprind evenimentele anilor 60—44 î.e.n. Ceea ce este mai greu de precizat azi este faptul dacă Strabon l-a citit pe Pollio în originalul latin sau în versiunea elenă a libertului acestuia, Asinius Pollio din Tralles. De asemenea Strabon a putut să utilizeze opera lui Asinius Pollio prin intermediul compilatorului acestuia, Timagenes⁵ din Alexandria, fondatorul unei școli și protejatul lui Pollio. Oricare ar fi situația, Asinius Pollio este izvorul său, direct sau indirect, în privința evenimentelor romane anterioare epocii lui Augustus. Astfel din această

⁴ Vezi Fr. Lasserre, *Strabon Géographie*, II Paris, 1966, p. 6 și următoarele.

⁵ Strabon îl citează de două ori pe Timagenes, IV 1, 13, și în XV 1, 57.

sursă a extras Strabon informații despre fondarea coloniei Iulia Izoa (cap. 1, 8), despre moartea fiilor lui Pompeius (cap. 2, 2), despre acordarea dreptului latin neamurilor iberice (cap. 3, 15), despre înfrângerea locotenenților lui Pompeius, Afranius și Petreius precum și despre luptele romanilor cu iacetanii (cap. 4, 10).

Tot unor surse romane, de altfel anonime, se datorează informațiile referitoare la epoca lui Augustus și Tiberius, asupra evenimentelor anilor 1 î.e.n., data construirii podului de peste Ebru, din Celsa (cap. 4, 10), pînă în 14 e.n. cînd a avut loc recensămîntul imperial (cap. 5, 3). Glorificarea operei pacificatoare și civilizatoare a lui Augustus, lauda binefacerilor renumitei *pax Romana*, menționarea unor bătălii recente și a unor colonii relativ noi etc. sugerează ca izvor al acestor evenimente *Res Gestae* de pe monumentul *Ara Pacis*, precum și unele opere cu caracter panegiric (cum este mai tîrziu *Gratiarum actio* a lui Plinius cel Tînăr referitoare la isprăvile împăratului Traian). Astfel de surse a utilizat Strabon în relatarea fundării coloniilor augusteene (cap. 2, 15), a pacificării Celtiberiei (4, 5) și a cantabrilor (cap. 3, 8), în datele furnizate despre sediul prefectilor romani la Tarracón (cap. 4, 7), despre administrația lui Augustus (cap. 4, 19—20), și despre recensămîntul imperial (cap. 5, 3) etc.

Deși Strabon nu dispune, pentru Iberia, de informații directe culese de el personal la fața locului, pentru că azi se știe precis că Strabon nu a vizitat Iberia, strădaniile lui au urmărit să aleagă acele izvoare scrise care au dispus de mărturii oculare. Poseidonios, pe care îl utilizează în special, a cercetat în parte personal locurile descrise, în parte s-a informat despre ele de la persoane care le-au vizitat și le-au văzut cu propriii lor ochi. Astfel Poseidonios însuși a parcurs drumul pe lîngă coastele Galliei și ale Iberiei, de la Massalia, pînă la Gadeira, a petrecut o lună la Gadeira în care răstimp a urcat cu corabia pe cursul Baetisului (Guadalquivir) pînă la Ilipa din sus de Hispalis (Sevilla), iar la întoarcere, a făcut un popas în insulele Baleare.

Prin Poseidonios, apoi, a utilizat informațiile lui Artemidoros care a făcut măsurătorile coastei iberice de la Pirinei la Promontoriul Sacru. De asemenea el s-a servit de datele lui Polybios despre Iberia, furnizate cu prilejul însoțirii lui Scipio Aemilianus la asediul Numanției din 151 î.e.n., pe valea superioară a râului Durios, și la Carthagina

Nouă (în 147 î.e.n.); informațiile lui Polybios despre Celtiberia, Lusitania și Galaecia provin de la martori oculari ai expediției lui Brutus Callaicus împotriva lusitanilor (3,2) și ai expedițiilor romane împotriva lui Viriathus (150—139 î.e.n.). De asemenea, prin Poseidonios a cules Strabon datele privitoare la Turdetania procurate de Asclepiades din Myrlea care a trăit o bună perioadă de timp în Turdetania ca profesor de gramatică. Prin intermediul lui Eratosthenes, Strabon a cunoscut stadiasmul făurit de Pytheas referitor la coastele iberice pe care acesta din urmă le-a vizitat personal. De asemenea datele lui Pytheas privitoare la insulele Baleare și Cassiteride i-au parvenit lui Strabon prin Timaios și probabil, în ultimă instanță, prin Poseidonios. În sfârșit Asinius Pollio, de asemenea utilizat de Strabon, a vizitat valea Baetisului, a traversat Cordilierii Baetici și a coborât la coasta Mediteranei între Gibraltar și Carthagina Nouă. În felul acesta Strabon a dispus aproape pentru întreaga Iberie, de date furnizate de martori oculari, ceea ce conferă mare valoare informațiilor sale, a căror precizie și extindere a fost remarcată de învățații moderni.

Redactarea cărții a III-a după toate probabilitățile a avut loc în anul 17 sau 18 e.n. În cartea a III-a 3, 18, Strabon vorbește despre ordinul lui Tiberius referitor la stabilirea a trei legiuni în Hispania, eveniment petrecut în 17 sau 18 e.n. Cum despre cartea a IV-a se știe că a fost redactată în anul 18 e.n., se ajunge la aceeași concluzie că a III-a carte s-a realizat fie în același an, fie în anul precedent⁶.

⁶ Vezi Fr. Lasserre, *Strabon Géographie*, II, Paris, 1966, p. 3. Pentru problemele etnografice ale Iberiei, care depășesc cadrul notelor explicative, se recomandă tratatele de specialitate ca P. Bosch-Gimpera, *Etnologia de la Peninsula Ibérica*, Barcelona, 1932 și *La formación de los pueblos de España*, Mexico, 1945; M. Almagro, *Origen y formación de pueblo hispano*, Barcelona, 1958.

1 După¹ ce am prezentat mai întâi schița generală a geografiei, se cuvine ca tratarea noastră să continue cu descrierea părților pământului populat; într-adevăr, aceasta ne-a fost făgăduiala² și, pînă aici, materialul tratatului nostru pare să fie corect împărțit. Trebuie deci să începem din nou cu Europa și cu acele părți ale ei, de la care [am pornit] și mai înainte, din aceleași pricini³.

2 Prima țară a Europei dinspre asfințit⁴ este, așa cum am spus⁵, Iberia. Cea mai mare parte a ei oferă grele condiții de locuit, pentru că populația are la îndemîna păduri și câmpii cu un strat subțire de sol cultivabil și chiar acesta, nu în întregime și nu deopotrivă brăzdat de ape. Apoi regiunea ei nordică este cu desăvîrșire rece, pe lîngă relieful său stîncos, și este situată la ocean, ceea ce i-a pricinuit izolarea și lipsa de relații comerciale cu alte regiuni; în felul acesta, ea depășește, în condiții mizere, orice loc de așezare. Aceasta este deci înfățișarea părții de miazănoapte a Iberiei. Regiunea ei sudică, dimpotrivă, aproape în întregime este roditoare, și cu deosebire porțiunea din afara Coloanelor lui Heracles, ceea ce se va vedea limpede în descrierea noastră amănunțită⁶; avem însă de prezentat mai întâi forma și întinderea acestei țări.

3 Iberia seamănă cu o piele de bou, care se întinde în lungime dinspre apus spre răsărit, cu părțile anterioare⁷ spre răsărit, iar în lățime, de la miazănoapte spre miazăzi. Ea are în total 6 000 de stadii [1 110 km]⁸ lungime și 5 000 de stadii [925 km] lățime maximă⁹, dar pe alocuri se întîmplă ca lățimea să fie chiar mult mai mică de 3 000 de

stadii [555 km] și aceasta mai ales înspre Pirinei¹⁰, care formează latura ei răsăriteană. Acest munte, ce se întinde în lung dinspre sud spre nord¹¹, desparte Celtica de Iberia. Cum și Celtica comportă o lățime variabilă, la fel ca și Iberia, cea mai îngustă porțiune a amândurora — între marea noastră și ocean — se află în partea care se apropie cel mai mult de Pirinei din ambele părți și care creează golfuri atât la ocean, cât și la marea noastră, doar că sînt mai mari golfulurile celtice, numite și Galatice¹², alcătuiind [între ele] un istm [ceva] mai îngust decît istmul iberic.

Latura răsăriteană a Iberiei o formează deci Pirineii, latura sudică, marea noastră, începînd de la Pirinei pînă la Coloane și la Marea Exterioară, apoi în continuare, pînă la așa-numitul Promontoriu Sacru; a treia, coasta apuseană, oarecum paralelă cu Pirineii, se întinde de la Promontoriul Sacru pînă la capul din părțile artabrilor¹³, numit Nerion¹⁴; a patra latură ține de aici pînă la extremitățile de miazănoapte ale Pirineilor.

4 Reluînd¹⁵ acum descrierea, să prezentăm părțile Iberiei¹⁶, începînd de la Promontoriul Sacru¹⁷. Acesta este punctul cel mai apusean nu numai al Europei, ci și al întregului pămînt locuit. Într-adevăr, pămîntul populat se termină înspre asfințit prin două continente, prin coastele Europei ocupate de iberi și prin primele teritorii ale Libyei, populate de mauritani; țărîmul iberic, în părțile sus-numitului promontoriu, înaintează în ocean cam cu 1 500 de stadii [277,50 km]¹⁸ mai mult [decît restul coastei Europei]. De aceea prelungirea lui se și numește în limba latină Cuneus¹⁹, ceea ce vrea să însemne „cui”. Promontoriul însuși cît și porțiunea care înaintează în mare sînt asemuite cu o barcă de Artemidoros²⁰, care a fost la fața locului; el spune că figura despre care vorbim o completează trei insulițe²¹, una care ocupă locul ciocului de vas, celelalte două, cu limanurile lor potrivit de bune, poziția urechilor prorei. Aici nu se vede — zice — nici templul lui Heracles — aceasta este o indicație falsă de-a lui

Ephoros²² — nici altarul lui sau al vreunui alt zeu, ci, în mai multe locuri, se află grămezi de trei sau patru bolovani pe care, după o datină locală, vizitatorii care sosesc în acele părți le întorc²³ și le mută dintr-un loc într-altul după ce mai întâi le-au stropit cu libații²⁴; nu este îngăduit să aduci jertfe pe acest promontoriu nici să pătrunzi noaptea acolo, răstimp în care — se zice — acel loc este stăpînit de zei. Străinii veniți ca să-l viziteze rămîn peste noapte într-un sat vecin, apoi ziua îl vizitează, ducînd și apă cu ei, din pricina uscăciunii solului.

5 S-ar putea ca cele de mai sus să fie într-adevăr așa și se cuvine să-l credem pe Artemidoros; dar în privința poveștilor ce le-a răspîndit luîndu-se după gura mulțimii, negreșit el nu merită încrederea noastră. Într-adevăr, cei mai mulți susțin, spune Poseidonios, că, în regiunile ce mărginesc oceanul, soarele, cînd apune, se vede mai mare și produce un șipot foarte asemănător, de parcă marea ar sfîrși la atingerea lui, pentru că se scufundă în adîncurile ei²⁵. Falsă este și părerea de mai sus și aceea care susține că noaptea cade în acele părți, îndată după apusul soarelui²⁶; de fapt, întunericul nu se lasă imediat, ci la puțină vreme după asfințit, așa cum se întîmplă de altfel și la alte mări întinse. Acolo unde soarele apune în munți, prelungirea zilei după asfințirea lui este de mai lungă durată, din pricina dispersării luminii. Dar pe țărmul oceanului, această prelungire nu are loc, fără ca totuși întunericul să urmeze subit, așa cum se întîmplă de altfel și în cîmpiile întinse. Iar impresia că deasupra mărilor soarele crește în mărime, deopotrivă la asfințirea ca și la ivirea lui, se datorește vaporilor de apă, care se înalță în mai mare cantitate din materia lichidă²⁷; într-adevăr prin acești vapori, raza vizuală, refractîndu-se, ca printr-o sticlă²⁸, obține imagini mărite, după cum se întîmplă și atunci cînd privești apusul sau răsăritul soarelui sau al lunii printr-un nor sec și subțire, moment în care astrul apare totodată roșcat.

[Poseidonios] spune că a dovedit eroarea acestei păreri, petrecându-și treizeci de zile la Gadeira și observând apusul soarelui. Artemidoros, dimpotrivă, susține că, în acele părți, soarele cînd apune, este de o sută de ori mai voluminos [ca de obicei] și că noaptea începe subit²⁹. Bineînțeles, nu se poate presupune că el însuși a văzut acest fenomen pe Promontoriul Sacru, ținînd seama de opreliștea pomenită, pentru că susținea că nimeni nu poate intra acolo noaptea, astfel că nici la apusul soarelui n-ar putea pătrunde cineva, dacă într-adevăr noaptea se lasă subit. Dar de fapt, el n-a observat acest fenomen nicăieri pe țărmul oceanului, pentru că și Gadeira se află la ocean și Poseidonios ca și mulți alți autori depun mărturii contrare.

139 6 Partea țărmului din continuarea Promontoriului Sacru pînă la gura fluviului Tag constituie începutul laturii apusene a Iberiei; cealaltă parte, pînă la un alt fluviu cu numele Anas, și anume pînă la revărsarea acestuia, formează începutul laturii sudice. Amîndouă fluviile despre care vorbim curg din părțile răsăritene, doar că primul, mult mai voluminos decît celălalt, se varsă în mare, curgînd drept spre asfințit, în vreme ce Anas³⁰ cotește spre miazăzi, mărghinind un teritoriu între ape, pe care îl ocupă în bună parte celtici³¹ și cîteva populații lusitane strămutate³² aici de romani de pe celălalt mal al Tagului; în părțile de sus ale acestui teritoriu locuiesc îngrămădiți carpetani, oretani și vettoni³³. Acest ținut este de-o fertilitate mijlocie, în schimb cel care-i urmează imediat, înclinat spre sud-est, nu îngăduie să fie întrecut ca bunăstare de vreun altul, judecat în comparație cu întregul pămînt populat, mulțumită produselor sale ce i le procură pămîntul și marea. Aceasta este regiunea pe care o străbate rîul Baetis³⁴, care izvorăște din aceleași locuri ca Anas și ca Tagul, ocupînd ca mărime un loc oarecum de mijloc, între acestea două. Foarte asemănător cu fluviul Anas, el curge la început spre apus; cotește apoi spre miazăzi și se varsă în mare la același țărm. După această apă, întreaga regiune a primit numele

de Baetica³⁵, iar după locuitorii ei, se cheamă Turdetania³⁶; populațiile de aici se numesc turdetani și turduli, unii autori socotindu-i o singură seminție, alții însă, două neamuri deosebite³⁷. Printre ultimii se numără și Polybios, care precizează că spre miazănoapte turdulii conviețuiesc cu turdetanii³⁸; în prezent nu se mai observă între ei nici o deosebire. Aceștia sînt considerați cei mai înțelepți dintre iberi; într-adevăr, ei folosesc scrierea și au cronici ale vechiului lor trecut, precum și poeme și legi în versuri [vechi], după cîte spun ei, de 6 000 de ani³⁹. Și ceilalți iberi practică scrierea, fără să întrebuițeze caractere unificate⁴⁰, deoarece nici nu vorbesc o singură limbă, ci fiecare seminție are limba sa proprie. Situată dincoace de Anas, această regiune se întinde spre răsărit pînă la Oretania, iar spre miazăzi, pînă la țărmlul dintre gurile fluviului Anas și Coloane.

Trebuie să descriem acum Turdetania și regiunile din imediata ei vecinătate, dînd mai multe amănunte care vor contribui la cunoașterea naturii fericite și a prosperității acestor meleaguri.

7 Oceanul Atlantic, pătrunzînd între țărmlul la care se varsă în mare Baetis și Anas, și extremitățile Mauritaniei, creează strîmtoarea Coloanelor, prin care Marea Interioară se unește cu Marea Exterioară. Aici se înalță un munte al iberilor numiți bastetani, care se mai cheamă și bastuli⁴¹, zis muntele Calpe, nu prea întins ca circumferință, dar înalt și abrupt, încît de departe lasă impresia unei insule. Cînd navighezi din marea noastră în Marea Exterioară, acest munte se află la dreapta, iar la poalele lui, la o depărtare de 40 de stadii [7,40 km] este așezat Calpe⁴², oraș vrednic de pomenit și vechi, care a fost odinioară stațiunea navală a iberilor. Unii autori susțin chiar că ar fi fundat de Heracles⁴³; printre aceștia se numără și Timosthenes⁴⁴, care precizează că, în vechime, orașul s-a mai numit și Heracleia⁴⁵, că se vede încă marea său zid înprejmuitor și hangarele pentru vase.

8 Urmează apoi Menlaria⁴⁶, cu sărăriile sale, și, după ele, orașul și râul Belon⁴⁷. Cu osebire de aici se fac traversările strîmtorii la Tingis⁴⁸ în Mauritania; și acest oraș are o piață de negoț și sărării⁴⁹. Zelis⁵⁰ a fost odinioară o cetate vecină cu Tingis, dar romanii au strămutat-o pe țărmul potrivit, după ce au adăus la populația ei și o parte din locuitorii orașului Tingis; totodată au trimis acolo coloniști și dintre ai lor înșiși, iar noul oraș l-au numit Iulia Ioză⁵¹. Vine apoi la rînd Gadeira, insulă despărțită de Turdetania, printr-un braț îngust de mare și situată la o depărtare de Calpe cam de 750 de stadii [138,74 km], după alții, la 800 de stadii [147,98 km]⁵². Această insulă nu se deosebește în alte privințe de celelalte dar, prin bărbăția locuitorilor ei în ale navigației și mulțumită atașamentului acestora față de romani, ea a cunoscut o atît de mare înflorire, pe toate tărîmurile încît, cu toate că este situată la capătul pămîntului, este cea mai renumită dintre toate insulele. De altfel, noi vom mai reveni asupra ei, cînd vom vorbi și despre celelalte insule.

9 Dincolo de Gadeira se află portul așa-numit al lui Menestheus⁵³ și estuarul Astei⁵⁴ și Nabrissei⁵⁵. Se cheamă estuare depresiunile țărmului umplute de apa mării în timpul mareelor, care permit vaselor să înainteze, ca pe adevărate râuri, spre interiorul uscatului, pînă la orașele construite pe malurile lor. Îndată după acest estuar se întîlnesc gurile Baetisului împărțite în două brațe. Insula cuprinsă între aceste guri, mare de 100 de stadii [18,50 km]⁵⁶, iar după unii chiar mai bine, este ruptă din litoral. Pe aici pe undeva se află și oracolul lui Menestheus⁵⁷, și tot aici se înalță Turnul lui Caepion⁵⁸ deasupra unei stînci udate de valuri, o construcție minunată, la fel ca Farul, destinată salvării navigatorilor. Într-adevăr, mîlul cărat de fluviu ridică fundul mării [în aceste părți] și totodată locul din fața lui este împînzit de stînci, astfel că este neapărată nevoie de un semn ușor vizibil. De aici, în continuare, se întîlnește brațul navigabil al Baetisului și orașul Ebura⁵⁹,

precum și templul zeiței Phosphoros, zisă și Lux Dubia⁶⁰; apar, în continuare, noi căi de navigație pe alte estuare în sus; după ele se întâlnește fluviul Anas⁶¹, și el cu două guri, amândouă navigabile de la mare în sus; în sfârșit, se vede Promontoriul Sacru, care se află la o depărtare de Gadeira ceva sub 2 000 de stadii [370 km]. Unii autori numără de la Promontoriul Sacru pînă la gura Anasului 60 de mile [88,80 km], iar de aici pînă la gura Baetisului, 100 de mile [148 km], apoi din acest loc pînă la Gadeira, 70 [103,60 km]⁶².

147

CAPITOLUL 2

1 Prin urmare⁶³, mai sus de coasta ce se întinde dincoace de Anas se află Turdetania, pe care o traversează fluviul Baetis. Limitele ei înspre apus și miazănoapte le formează fluviul Anas, spre răsărit, câteva triburi carpetane și oretane, spre miazăzi, acei dintre bastetani⁶⁴ care locuiesc pe țărmul îngust dintre Calpe și Gadeira, și, în continuare, marea pînă la Anas. Dar și bastetanii, pe care i-am pomenit mai înainte, pot fi cuprinși în Turdetania⁶⁵, tot astfel și populațiile⁶⁶ de dincolo de Anas și cea mai mare parte a locuitorilor din regiunile învecinate. Mărimea acestui ținut, în lungime și în lățime, nu depășește 2 000 de stadii [370 km]⁶⁷; orașele lui sînt peste așteptări de numeroase, pentru că sînt, se spune⁶⁸, vreo 200; cele mai vestite sînt cele situate pe malurile rîurilor, ale estuarelor și ale mării, datorită poziției lor comerciale prielnice. Cea mai mare dezvoltare, atît ca renume, cît și ca putere, a luat-o orașul Corduba⁶⁹, fondat de Marcellus⁷⁰, apoi orașul gaditanilor⁷¹, ultimul mulțumită navigației și atașamentului lor față de alianța cu romanii, primul, datorită fertilității și întinderii solului său, contribuind în mare măsură la prosperitatea sa și fluviul Baetis; în afară de aceasta, orașul Corduba a fost populat, de la bun început, numai de oameni aleși, romani și băștinași; de fapt,

el forma prima colonie pe care romanii au trimis-o pe acele meleaguri⁷². În al doilea loc, ca renume, după Corduba și după orașul gaditanilor, se situează orașul Hispalis⁷³, și el colonie romană⁷⁴; în prezent însă, el subzistă numai ca piață de negoț și este depășit ca cinstire de Baetis⁷⁵, datorită unei recente colonii formate din oștenii lui Caesar, cu toate că restul populației nu se bucură de vreo strălucire.

2 După aceste orașe vin la rând Italica⁷⁶ și Ilipa⁷⁷, situate pe Baetis, iar ceva mai departe, Astigis⁷⁸, Carmon⁷⁹ și Obulcon⁸⁰; mai sînt apoi orașele în care au fost învinși fiii lui Pompeius⁸¹, Munda⁸², Ategua⁸³, Urson⁸⁴, Tuccis⁸⁵, Ulia⁸⁶ și Aegua⁸⁷; toate aceste localități se află în apropierea Cordubei. Metropola aceluia ținut a devenit, într-un anumit fel, orașul Munda; acesta se află la o depărtare de 1 400 de stadii⁸⁸ [259 km] de Carteia, unde s-a refugiat Cnaeus⁸⁹, după înfrîngerea sa; iar apoi, îmbarcîndu-se aici și coborînd din nou pe uscat undeva într-o regiune muntoasă ce domina marea, el s-a sinucis. Fratele său Sextus⁹⁰, scăpînd teafăr din Corduba, după un scurt timp de lupte pe care le-a susținut la iberi, a răsculat Sicilia, după aceea, alungat de aici în Asia și prins de comandantul oștirii lui Antonius⁹¹, a fost executat în Milet⁹². La celtici, cea mai vestită cetate este Conistorgis⁹³ iar, pe țărmul estuarelor, Asta⁹⁴, unde gaditanii⁹⁵ își țin cu precădere adunările, deoarece este situată mai sus de portul insulei lor⁹⁶, spre inima uscatului, la o depărtare ce abia depășește 100 de stadii [18,498 km].

142 3 Fluviul Baetis este înțesat de jur împrejur de o populație foarte deasă, îngrămădită pe ambele lui maluri, și este navigabil, de la mare în sus, pe o distanță de aproape 1 200 de stadii [221,98 km]⁹⁷ pînă la Corduba, și mai sus încă, pînă la alte cîteva localități. În afară de aceasta, luncile sale sînt cultivate cu o grijă deosebită, la fel și insulițele din albia lui. Se mai adaugă la aceste avantaje și

o încântare a ochilor la priveliștea creată de pământurile bine cultivate, cu livezi și cu alte soiuri de plantații. Pînă la Hispalis deci, pe o distanță puțin mai mică de 500 de stadii [92,49 km]⁹⁸, navigația se poate face cu vase de transport considerabile, de mare tonaj, iar de aici, la orașele situate mai sus pînă la Ilipa, cu vase mai mici, apoi, pînă la Corduba, numai cu bărci de rîuri, încheiate azi din mai multe piese, în vechime⁹⁹, însă făurite dintr-o singură bucată de lemn; mai sus de Corduba, pînă la Castalon¹⁰⁰, fluviul nu mai este navigabil.

Cîteva lanțuri de munți se întind paralel cu albia Baetisului, apropiindu-se spre miazănoapte mai mult sau mai puțin de el; acești munți sînt plini de mine metalifere¹⁰¹. Într-adevăr argint se găsește foarte mult în părțile Ilipei și ale orașului Sisapon, atît a așa-zisului Vechiul Sisapon, cît și a Noului Sisapon¹⁰². În împrejurimile așa-numitului oraș Cotinae¹⁰³, subsolul produce atît bronz, cît și aur. Acești munți cad în stînga, cînd navighezi pe fluviu în sus, în vreme ce în dreapta lui se deschide o cîmpie întinsă, ceva mai ridicată, și roditoare, cu arbori înalți și cu pășuni mănoase.

Navigabil este și Anas, dar nu cu vase atît de mari și nu pe o distanță atît de lungă. Și el, la fel, este dominat de munți ce conțin mine și se prelungesc pînă la Tag. Ținuturile care ascund în străfunduri mine metalifere în mod firesc sînt pietroase și foarte sărăcicioase, așa sînt, de pildă, părțile din vecinătatea Carpetaniei¹⁰⁴ și, mai mult încă, cele din apropierea celtiberilor. Tot astfel este și Baeturia¹⁰⁵, care are cîmpii uscate și întinse de-a lungul Anasului.

4 Turdetania¹⁰⁶, în sine, este însă o regiune de o prosperitate cu totul deosebită¹⁰⁷; după ce că dă tot soiul de produse, și încă în mare cantitate, aceste daruri ale ei sînt dublate de export; într-adevăr, prisosul produselor sale se vinde cu ușurință în afara hotarelor, mulțumită numărului mare de vase de care dispune. Aceasta se datorează și rîurilor și estuarelor sale care seamănă, așa cum spu-

neam¹⁰⁸, cu niște râuri și care pot fi parcurse de la mare în sus nu numai de vase mici, ci și de cele mari, pînă la orașele situate departe în inima ținutului. Căci partea Turdetaniei care se întinde pe o mare porțiune deasupra litoralului cuprins între Promontoriul Sacru și Coloanele lui Heracles este în întregime o cîmpie. În mai multe părți ale acesteia pătrund dinspre mare în interiorul uscatului depresiuni ce seamănă cu niște văgăuni potrivit de adînci sau cu văile unor râuri, ce se întind pe multe stadioi; în timpul fluxului, năvala apelor mării umple aceste văi, astfel că se poate înainta pe ele cu vasele la fel ca pe râuri spre izvoare, ba poate și mai bine, deoarece o astfel de navigație este ca o coborîre pe râuri la vale, de vreme ce nu întîmpină în cale nici o rezistență, iar ridicarea nivelului mării, o dată cu fluxul, împinge vasul la fel ca și curentul unui râu. De fapt, creșterea apelor este mai mare aici decît în alte părți, deoarece apa mării, împinsă din larg spre strîmtoarea îngustă pe care o creează Mauritania înspre Iberia, se izbește de țarm și pătrunde ușor în părțile uscatului puțin rezistente la presiune. Unele dintre aceste depresiuni se golesc în timpul refluxului, pe altele apa nu le părăsește cu desăvîrșire, în sfîrșit, altele creează chiar insule în interiorul lor.

Așa se arată, deci, estuarele ce se află între Promontoriul Sacru și Coloane; apele lor se umflă mai puternic decît în alte locuri. De altfel pentru nevoile navigatorilor o astfel de creștere a apei prezintă avantaje mai mari; într-adevăr ea creează estuare mai multe și mai întinse, care sînt navigabile adesea chiar pe o întindere de 400 de stadioi¹⁰⁹ [73,99 km], astfel că, într-un anumit fel, întreg ținutul poate fi străbătut cu corăbiile și așa el apare prielnic exportului și importului de mărfuri. Situația prezintă însă și un neajuns: vase care navighează pe râuri, antrenate împotriva curentului acestora din pricina forței mereu mai puternice a fluxului, pun la grele încercări pe cîrmaci și cînd coboară la mare și, tot astfel, cînd urcă înspre inima uscatului. Iar refluxurile în estuar sînt deosebit de pri-

mejdioase, pentru că au o putere pe măsura fluxurilor și adeseori, în năvala lor, lăsau în urmă corabia pe fundul sec al vadului. Ba și animalele care treceau la păscut pe insulele de la gura râurilor sau a estuarelor au fost înghițite uneori de valuri, altele s-au văzut împresurate de ape, iar când s-au strădui să se reîntoarcă pe uscat, n-au mai avut puterea necesară și au pierit în valuri; se spune că vacile, după ce au băgat de seamă, în repetate rînduri, fenomenul ce se petrece, așteptau retragerea mării și numai după aceea se reîntorceau pe continent¹¹⁰.

5 Când oamenii din aceste părți și-au dat seama de natura locurilor și au înțeles că estuarele pot face aceleași servicii întocmai ca râurile, au întemeiat pe malurile lor, la fel ca și pe țărmurile râurilor, orașe și alte așezări; printre acestea se numără Asta, Nabrissa¹¹¹, Onoba¹¹², <Os>sonoba¹¹³, Mainoba¹¹⁴ și mai multe altele. Se mai adaugă în unele locuri și canalele, care au apărut pe măsură ce s-au înmulțit punctele de plecare și de destinație a transportului, fie în interior, între orașe, fie în exterior. Foloase asemănătoare aduc și confluențele [ocasionale], care se produc când mările ies din matca lor [revărsându-se] cu putere peste istmurile ce separă căile maritime și le fac navigabile¹¹⁵, încât se poate trece cu vasele [peste câmp] din râuri în estuare și din acestea, în râuri.

Întregul negoț este destinat Italiei și Romei, dispunând de bune condiții de navigație pînă la Coloane, afară doar de unele greutăți ce se ivesc în preajma strîmtorii și în langul mării noastre¹¹⁶. Cursele se duc la capăt proteguate de un climat liniștit¹¹⁷, mai cu seamă când navighezi în plină mare, ceea ce convine cu osebite vaselor voluminoase de comerț, pentru că vînturile din larg suflă cu regularitate. Se mai adaugă la aceasta și pacea instaurată acum, de când pirații au fost nimiciți¹¹⁸, astfel că navigatorilor li s-a ușurat mult sarcina. Poseidonios¹¹⁹ spune că, la întoarcerea lui din Iberia, a observat totuși un fenomen aparte, anume că vînturile de răsărit suflă, în acea parte

a mării pînă la Golful Sardiniei, în direcția vînturilor etesiene¹²⁰; din această pricină, abia după un drum de trei luni a ajuns, cu mare greutate, în Italia, după ce mai înainte fusese abătut din cale cînd spre insulele Gymnesiai, cînd spre Sardinia, cînd spre diferite puncte ale Libyei, din fața acestor insule.

6 Se exportă din Turdetania grîu, vin, foarte mult, precum și ulei, nu numai în mare cantitate, ci și de-o calitate superioară; se exportă de asemenea și ceară, miere, smoală, șofran în mari cantități, la fel și chinovar¹²¹, care nu stă de loc mai prejos de cel produs de solul Sinopei¹²². În această regiune, materialul de construcții navale provine în întregime din lemn local; la ei se găsesc și mine de sare și numeroase cursuri de apă sărată; nu sînt puține la număr nici sărăriile de pește, provenit nu numai din Turdetania, ci și din cealaltă parte a țărmlui de dincolo de Coloane; acestea, negreșit, nu sînt inferioare sărăriilor din Pont¹²³. Înainte vreme, turdetanii trimiteau peste hotare și stofe în mare cantitate, acuma însă exportă mai mult lînă neagră ca pana corbului¹²⁴. Într-adevăr, aceste lînuri sînt de-o neîntrecută frumusețe; de fapt și berbecii pentru reproducție se vînd cu un talant bucata¹²⁵. Neîntrecute sînt și țesăturile subțiri pe care le lucrează salacienele¹²⁶.

Și animale de tot soiul și vînat se găsește din belșug. Sălbăticiunile dăunătoare sînt rare aici, afară doar de iepurii de cîmp, pe care unii îi mai numesc și *leberizi*¹²⁷. Aceștia pricinuiesc mari pagube, rozînd arborii și semănăturile; pacostea aceasta se resimte aproape în toată Iberia și se întinde chiar pînă la Massalia, ba face ravagii și în insule. Se spune că locuitorii insulelor Gymnesiai au trimis o dată romanilor o solie ca să le ceară alt pămînt de locuit, de vreme ce sînt alungați din așezările lor de aceste jivine și nu pot să le țină piept din pricina numărului lor mare¹²⁸. În fața unui flagel ce ia asemenea proporții — ceea ce nu se întîmplă însă mereu — cu distrugerii asemănătoare cu ale ciumei, sau cum este cazul inva-

ziei de șerpi și de șoareci¹²⁹ de câmp, este neapărată nevoie de astfel de măsuri, dar pentru invazii mai moderate s-au născocit felurite vânători; printre altele, turdetanii folosesc cu rezultate bune pisici sălbatice pe care le aduc din Libya și pe care, după ce le-au pus botnițe, le dau drumul în vizuini; pisicile trag afară cu ghearele iepurii pe care îi prind sau îi silesc să-și caute scăpare pe o altă ieșire la suprafață, iar vânătorii, care îi așteaptă la gura vizuinii, îi prind pe loc, îndată ce se ivesc din pământ.

Bogăția mărfurilor exportate de Turdetania o dovedește capacitatea și numărul mare al vaselor; într-adevăr, corăbii de transport dintre cele mai voluminoase pornesc de la ei spre Dikaiarchia¹³⁰ și spre Ostia¹³¹, portul Romei; iar ca număr, puțin lipsește ca ele să fie pe potriva efectivului corăbiilor libyene¹³².

145

7 Deși interiorul Turdetaniei este atât de bogat, literalul ei ar putea [foarte bine] să-i stea alături la o comparație, datorită resurselor pe care i le procură marea. Într-adevăr, tot soiul de stridii și de scoici întrec, îndeobște, ca număr și mărime, producția întregii coaste a mării exterioare; în Turdetania, această producție este deosebit de bogată, deoarece aici fluxurile și refluxurile iau o mai mare amploare, fapt care, datorită mișcării periodice a apelor, pare să fie cauza prielnică a înmulțirii și a dezvoltării neobișnuite a peștilor. De asemenea, aceeași este situația cu toate soiurile de cetacee, ca narvali, balene, fișetri¹³³, a căror prezență, când respiră, apare celor care le privesc de departe, ca o adevărată coloană de apă. Și țiparii de mare¹³⁴ iau aici o dezvoltare monstruoasă, depășind mult în volum pe cei de la noi, la fel și murenele și cea mai mare parte a peștilor din acest soi. La Carteia, se spune că moluștele-buccinae¹³⁵ sînt de 10 cotyle¹³⁶ și au un aspect purpuriu; în părțile Mării Exterioare, murenele și țiparii ating o greutate de peste 80 de mine¹³⁷, iar caracatița, chiar un talant¹³⁸, calmarii¹³⁹ ajung pînă la doi coți lungime¹⁴⁰, și altele la fel.

O mare cantitate de toni¹⁴¹, grași și voluminoși, se adună adună aici din alte părți ale coastei Mării Exterioare. Ei se hrănesc cu ghinda unui stejar ce crește pe fundul mării, întins în întregime pe pământ, dar care produce totuși un fruct bine dezvoltat. Acest arbore¹⁴² este foarte răspândit și pe pământul Iberiei, avînd rădăcini vînjoase ca ale unui stejar obișnuit, dar care se înalță din tulpină ceva mai puțin decît să-i zici că este scund. El produce însă atîta ghindă, încît, după ce atinge culmea dezvoltării sale, coastele mării, dincoace și dincolo de Coloane, se acoperă de ghindă pe care o cară acolo marea; cu cît te depărtezi de Coloane spre interior, o găsești mereu mai măruntă și mai numeroasă. Polybios¹⁴³ susține că valurile poartă această ghindă pînă la țărmurile Lațiului, dacă nu cumva, zice, „o produce și Sardinia și locurile din vecinătatea ei”. De altfel și lacherdele cu cît se apropie mai mult de Coloane, venind din Marea Exterioară, cu atîta sînt mai mici, din lipsă de hrană; el¹⁴⁴ mai spune că acest animal este cît un porc de mare¹⁴⁵, pentru că se aruncă lacom la ghindă și se îngrașă din ea neobișnuit, iar acolo unde crește producția de ghindă, crește și cea de lacherde.

146 8 După ce am arătat cu cîte daruri ale firii este înzestrată regiunea pomenită, nu mică, ci, dimpotrivă, foarte mare mirare ar putea să te cuprindă, dacă ai mai afla și despre nesecata ei bogăție ce-i provine din exploatarea miniere¹⁴⁶. Într-adevăr, întreaga țară a iberilor este împînzită cu astfel de mine, dar ea nu este pretutindeni la fel de roditoare și de prosperă ca în Turdetania, mai ales acolo unde se află multe mine. Rar se întîmplă, de altfel, ca o regiune să aibă din abundență amîndouă soiurile de produse, rar se întîlnește, de asemenea, ca aceeași regiune, într-un teritoriu restrîns, să prisosească în tot felul de metale. Turdetania însă, la fel și regiunea din vecinătatea ei, nu permite cuvinte pe măsura vredniciei ei celor care ar vrea să-i ridice în slavă această prosperitate. Într-adevăr, nici aur, nici argint, și nici aramă, nici fier nu s-a văzut

pînă azi undeva pe fața pămîntului producîndu-se nici în asemenea cantități, nici de calitatea acestora.

Aurul nu se extrage doar din mine, ci și din dragaje: rîurile și torenții cară la vale nisip aurifer, care se întîlnește în multe părți chiar în regiuni lipsite de apă, numai că în acestea el rămîne îndeobște nevăzut, dar în locurile care mustesc de apă firișoarele de aur scapără raze sclipitoare; ba mai mult, turdetanii chiar provoacă sclipirea fi-relor de aur, inundînd și regiunile secetoase cu apă canalizată din altă parte; săpînd apoi puțuri și născocînd felurite căi, ei extrag prin spălare aurul din nisip; azi, într-adevăr, așa-zisele spălătorii de aur sînt mai dese chiar decît minele. Galații socot că la ei sînt mine la fel de bogate; anume, cele din muntele Kemmenos¹⁴⁷ și cele aflate la poalele Pirineilor¹⁴⁸, dar de fapt aurul provenit din Turdetania are mult mai mare preț. Aici printre firișoarele de aur se spune¹⁴⁹ că se găsesc uneori și bulgări de o semi-libră¹⁵⁰, numiți *pale*¹⁵¹, care au nevoie doar de o mică curățire. Se mai povestește că, despicîndu-se pietrele, s-au găsit bulgărași de aur în formă de mamelon; iar din aurul topit și curățit cu un soi de pămînt ca piatra acră, iese ca prim rezultat al prelucrării lui *electrum*; apoi după ce se topește din nou și acest produs, care conține un amestec de argint și de aur, argintul se pierde prin ardere, iar aurul subzistă; într-adevăr, ultimul este un gen de materie ușor fuzibilă și de duritatea pietrei; de aceea se și topește aurul mai mult la foc de paie, deoarece flacăra lui, fiind mai domoală, se potrivește cu acest metal fără rezistență și ușor fuzibil, focul de cărbune însă îl consumă prea mult, topindu-l peste măsură și cu violență, evaporîndu-l¹⁵². Pe de altă parte, în albiile rîurilor, aurul se exploatează prin dragaje și se spală în albiile fixate în apropiere, sau se sapă cîte un puț și pămîntul extras din el se spală. Cuptoarele pentru topit argintul le construiesc foarte înalte, pentru ca fumul ce se degajează din bulgări să se ridice în sus, deoarece este greu și vătămător. Unora din minele de cu-

pru le zic și azi băi de aur, ceea ce mărturisește că odinioară se extrăgea din ele aur.

147 9 Poseidonios¹⁵³, lăudând cantitatea și calitatea metalelor [Iberiei]¹⁵⁴, nu se abține de la obișnuitu-i retorism, ci entuziasmul îl face să se exprime în hiperbole. El mărturisește deschis că nu se ferește să dea crezare mitului¹⁵⁵ care spune că, odată, când pădurile au luat foc, pământul, ca un adevărat amestec de argint și de aur, topindu-se a fiert în dlocote la suprafață, deoarece fiecare munte și fiecare colină constituie de fapt o materie bună de bătut monede, îngrămădită aici de cine știe ce soartă prodigioasă. „În general — zice —, dacă cineva ar vedea aceste locuri, ar spune că ele sînt comorile firii ineputabile sau vistieria unei împărății fără sfîrșit; într-adevăr, această țară nu numai că este bogată la fața pământului, ci ea este în întregime numai belșug și în străfunduri și, pe drept cuvînt, zice, la iberi subsolul nu constituie lăcașul lui Hades¹⁵⁶, ci al lui Plutos¹⁵⁷. Iată deci în ce stil înflorit a vorbit despre aceste mine, ca și cum el însuși ar trage foloase din ele, cu lungă-i vorbărie. Iar cînd descrie hărnicia minerilor, prezintă un citat din Phalerean¹⁵⁸ care, în legătură cu minele de argint ale Atticei, spune că „oamenii lucrează cu atîta îndîrjire, încît lasă impresia că ar vrea să-l scoată din străfunduri pe Plutos însuși“. El scoate apoi în vileag zelul și ardoarea asemănătoare a turdetanilor, cînd sapă galerii întortocheate și adînci și cînd trudesc adesea ca să sece cu pompe egiptene¹⁵⁹ vinele de apă din mine care le stau în cale ca [adevărați] potrivnici. Dar, îndeobște, situația acestora nu este aceeași cu a minerilor din Attica, ci mineritul acestora din urmă se potrivește cu enigma: „cîte le-au prins în mâini — citează Poseidonios — nu le-au luat, iar cîte le-au avut, le-au aruncat“¹⁶⁰, în vreme ce turdetanii scot un profit nemăsurat¹⁶¹. Astfel minerii lor din minele de cupru obțin arama tot a patra parte din ex-

tracție, iar unii dintre lucrătorii care exploatează pe cale particulară minele de argint scot în trei zile un talant euboic¹⁶².

Cositorul, zice apoi, nu se găsește la suprafață, cum o repetă într-una istoricii¹⁶³, ci numai în mine; el se produce în minele de la barbarii situați mai sus de lusitani și în cele din insulele Cassiteride¹⁶⁴; el se mai transportă apoi din Insulele Britannice în Massalia. La artabri, care sînt ultimii locuitori ai Lusitaniei înspre miazănoapte și spre apus, pămîntul, se spune, înflorește parcă în fire de argint, de cositor, de aur alb (pentru că este aliat cu argint); iată, așadar, ce fel de pămînt cară rîurile lor la vale; apoi femeile, scoțîndu-l cu hîrlețele, îl spală în site împletite ca niște coșulețe.

Asemenea informații a dat Poseidonios despre mine.

10 Polybios¹⁶⁵, vorbind despre minele de argint¹⁶⁶ din preajma Carthaginei Noi¹⁶⁷, afirmă că ele sînt foarte mari, că se află cam la 20 de stadii [3,70 km] depărtare de oraș, avînd o circumferință de 400 de stadii [73,99 km]; aici locuia o populație de 40 000 de lucrători, care aducea pe atunci poporului roman un venit zilnic de 25 000 de drahme¹⁶⁸. Eu las la o parte alte amănunte pe care le dă Poseidonios despre activitatea acestora pentru că ar ocupa prea mult spațiu; dar, despre bulgării de argint rostogoliți la vale de rîuri el spune că sînt sfărîmați mai întîi cu pisălogul și apoi scufundați în apă cu ciurul; se zdrobește apoi din nou materialul rămas în ciur și iarăși se fărîmîțează, filtrîndu-se prin apa care pătrunde prin ciur, după ce s-a topit al cincilea rezultat și s-a separat plumbul, se obține argintul curat.

148

Există și azi ¹⁶⁹ aceste mine de argint, deși nu mai sînt obștești, de altfel nici cele despre care vorbim acum, nici cele din alte părți ale Iberiei, ci ele au trecut în proprietate particulară; dar cele mai multe mine de aur sînt exploatare de stat. La Castalon și în alte locuri există mine de plumb de un caracter cu totul aparte; și în acest minereu

se găsește amestecat puțin argint, dar nu în asemenea cantitate încât să fie rentabilă separarea lui.

11 Nu departe de Castalon se găsește și muntele din care curge — se spune¹⁷⁰ — râul Baetis; el se cheamă muntele Argyros¹⁷¹, din pricina minelor de argint din sânul lui. Polybios¹⁷² susține că și Anas și acesta curg din Celtiberia, la o depărtare unul de altul de aproximativ 900 de stadii [166,48 km]; într-adevăr celtiberii, crescând în putere, au extins numele lor asupra întregii regiuni din vecinătate¹⁷³.

Se pare că cei vechi¹⁷⁴ desemnau prin numele de Tartessos¹⁷⁵ râul Baetis, iar Gadeira și insulele din preajma ei, cu cel de Erytheia¹⁷⁶, de aceea se crede că Stesichoros s-a exprimat astfel¹⁷⁷ în legătură cu păstorul Geryon, deoarece acesta s-a născut

*Aproape în fața vestitei Erythiei
lingă izvoarele fără secare,
la rădăcinile-argintii ale râului Tartessos,
într-o grotă a stîncii¹⁷⁸.*

Cum acest râu se varsă prin două brațe, se spune¹⁷⁹ că, înainte vreme, în intervalul dintre ele se ridica un oraș, care se numea Tartessos, la fel ca râul, iar regiunea se chema Tartessida, aceea unde locuiesc azi¹⁸⁰ turdulii. Și Eratosthenes¹⁸¹ susține că porțiunea care se învecinează cu Calpe se numește Tartessida și că Erytheia este de fapt Insula Fericită. Artemidoros¹⁸², combătându-l, spune că sînt vorbe de clacă atît cele de mai sus, cît și afirmația că distanța de la Gadeira pînă la Promontoriul Sacru este de cinci zile de navigație, ceea ce ar însemna că nu măsoară mai mult de 1 700 de stadii [314,50 km]¹⁸³; la fel este și părerea că mările încetează la acest Promontoriu, în loc de-a le înfățișa acționînd în jurul întregului pămînt populat; la fel de greșită — continuă acesta — este și părerea că părțile de miazănoapte ale Iberiei, înspre Cel-

tica, prezintă navigatorilor locuri mai potrivite pentru acostări decât cele de la ocean¹⁸⁴ și câte alte informații pe care le-a dat acesta, încrezându-se într-un fanfaron ca Pytheas¹⁸⁵.

12 Poetul Homer, care are un limbaj atât de colorat și este multilateral informat, prezintă dovezi neîndoielnice că a auzit și despre aceste locuri, dacă vrei să iei în seamă cum se cuvine amândouă aspectele, anume atât relatările mai puțin sigure despre ele, cât mai cu seamă pe cele mai bune și mai potrivite adevărului. Mai puțin precis este pasajul în care susține că această regiune este ultima înspre asfințit, unde, așa cum se exprimă el, soarele se scufundă în ocean:

*Soarele-atunci luminos pe ape-asfințea, după dînsul
Peste pămîntul mănos se lăsa întunericul nopții*¹⁸⁶.

Iar pentru că, în chip limpede, noaptea este un nume sinistru care sugerează Hadesul, iar acesta, la rîndul său, Tartarul, s-ar putea presupune că Homer, auzind despre Tartessos, a numit Tartar, prin paranomie, ultima din regiunile subpămîntene și a plăsmuit în jurul lui un mit, păstrînd astfel caracterul poetic al informației. La fel, știind că cimmerienii locuiesc în părțile nordice și cetoase ale Bosforului, el i-a așezat la porțile Hadesului¹⁸⁷, negreșit și pentru ura comună a ionienilor față de această semintie, pentru că se spune că, pe vremea lui Homer sau cu puțin înaintea lui, a avut loc invazia cimmerienilor¹⁸⁸ [în Asia] pînă în Eolida și în Ionia.

De asemenea, el a localizat în apropierea Cyaneelor stîncile Planctai, făcînd ca miturile să aibă mereu ca izvor unele date reale. Într-adevăr, poetul le plăsmuiește ca stînci pline de primejdie, așa cum se spune de altfel că sînt Cyaneele, din care pricină ele se cheamă și Symplegade¹⁸⁹. Din același motiv, corabia lui Iason a făcut-o să treacă tocmai printre aceste stînci. De asemenea strămoșia Coloanelor și Strămoșia Siciliei i-au inspirat mitul Planctelor¹⁹⁰. Așadar, raportîndu-ne la un pasaj mai puțin bun, mitul Tar-

tarului s-ar putea interpreta ca o aluzie la locurile din jur de Tartessos.

13 Referitor acum la pasaje mai bune, iată ce decurge din cele ce urmează: înaintarea expediției lui Heracles ca și a fenicienilor pînă în acele părți ale pămîntului i-au inspirat lui Homer ideea bogăției și a lipsei de griji a oamenilor de acolo. Aceștia, într-adevăr, atît de adînc au căzut sub stăpînirea fenicienilor¹⁹¹, încît cea mai mare parte din orașele Turdetaniei și a locurilor din apropierea acesteia și azi sînt populate de fenicieni¹⁹². La fel și expediția lui Odysseus s-a desfășurat — mi se pare — în acele părți și, în cercetarea poetului, ea a devenit un pretext al creării poemului, astfel că și Odiseea, la fel ca Iliada, au transpus în poezie și în ficțiune mitică proprie poezilor unele dintre întîmplările aieva.

Intr-adevăr, nu numai locurile din Italia, din Sicilia și din alte cîteva părți [ale lumii] păstrează semnele unor astfel de întîmplări, ci și ținuturile din Iberia, unde se vede orașul Odyssea¹⁹³, templul Athenei și alte mii de vestigii atît ale rătăcirii lui Odysseus, cît și ale altor urmări¹⁹⁴ ale războiului troian; ele au fost deopotrivă de dezastruoase pentru cei învinși, cît și pentru cuceritorii Troiei (pentru că și aceștia, din întîmplare, au oștigat numai o victorie cadmeană¹⁹⁵), deoarece locuințele lor au fost distruse, iar prăzile au revenit puține fiecăruia în parte. S-a mai întîmplat cu supraviețuitorii dezastrului troian, scăpînd din primejdii, să se întoarcă spre piraterie; iar elenii, să le urmeze pilda, unii din pricina nenorocirilor abătute asupra lor, alții din cauza dezonoarei, fiecare socotind că

ar fi cu rușine

Vreme-ndelungată s-adaste și goi să se-ntoarne pe-acasă¹⁹⁶,

la ai lor. Astfel, tradiția ne-a transmis peregrinarea lui Aeneas¹⁹⁷, a lui Antenor¹⁹⁸ și a eneților¹⁹⁹, tot astfel și rătăcirile lui Diomedes²⁰⁰, ale lui Menelaos²⁰¹, ale lui Odys-

seus²⁰² și ale multor altora. De aceea poetul, cum avea cunoștință de aceste expediții duse pînă la capătul hotarelor Iberiei și pentru că aflate și despre bunăstarea acestei țări și despre alte avantaje ale ei (pentru că fenicienii le-au vînturat faima) a fixat aici, în plămuierea sa, locul de veci al sufletelor pioase și Cîmpiile Elizee, unde Proteus²⁰³ prezice că va locui Menelaos:

*Trimis vei fi de zei la capul lumii,
Pe cîmpii Elizei, pe unde șade
Bălanul Radamantis, unde omul
Trăiește mai ferice, că nu-i ploaie
Și nici ninsoare nu-i, nici iarnă lungă,
Ci pururea suflare lină-adie
Din ocean și mîngîie pe oameni²⁰⁴.*

Într-adevăr, aerul curat și suflarea plăcută a zefirului sînt atribute deosebite ale acestei țări, deoarece ea se află la asfințit și se bucură de căldura soarelui; de asemenea ea se găsește cu adevărat la capătul pămîntului, unde mitul spunem că plămuieste și Hadesul. Mențiunea numelui lui Radamantis evocă un loc din preajma lui Minos, despre care Homer spune:

*Atunci văzui pe Minos
Cel falnic, al lui Zeus fiu. Cu sceptru
Leit în aur; el ședea pe scaun²⁰⁵.*

Poetii care i-au urmat au repetat povești asemănătoare, ca, de pildă, expediția lui Heracles pentru răpirea boilor lui Geryon, la fel și isprăvile lui pentru cucerirea merelor de aur din grădina Hesperidelor²⁰⁶, desemnînd cu numele de Insule ale Fericiților niște insule despre care știm că și azi se văd nu prea depărtate de promontoriile Mauritaniei din fața Gadeirei.

14 Descoperitorii acestor ținuturi, repet, au fost fenicienii; de fapt, cea mai mănoasă regiune, atît a Iberiei, cît și a Libyei ei au deținut-o, încă înaintea vârstei lui Homer,

151 și au continuat să fie stăpînii acelor locuri, pînă ce romanii au pus capăt dominației lor. Iată și următoarele mărturii ale bogăției Iberiei: carthaginezii, cu prilejul unei expediții întreprinse în frunte cu Barca²⁰⁷, după cum relatează istoricii²⁰⁸, au găsit populația Turdetaniei servindu-se de iesle și de butoaie de argint.

S-ar putea presupune că, din pricina mării lor prosperități, oamenii din partea locului, și mai cu seamă conducătorii lor, au avut reputația de longevitate²⁰⁹, și poate din același motiv Anacreon²¹⁰ s-a exprimat precum urmează:

*Eu n-aș dori să am al Amaltheei²¹¹ Corn
Nici să fiu rege-n Tartassos²¹² o sută și
Cinci zeci de ani²¹³;*

[poate tot din aceeași pricină] Herodot²¹⁴ a menționat numele aceluși rege, numindu-l Arganthonios²¹⁵; într-adevăr, cuvintele lui Anacreon s-ar putea interpreta fie astfel, fie în sensul că el ar dori să trăiască la fel cu acest rege, fie, într-un sens mai general, adică să nu existe domnii atît de lungi, nici măcar în Tartessos. Unii autori²¹⁶ numesc Tartessos actuala Carteia.

15 Pe lîngă fertilitatea solului, turdetanii au mai avut parte de moravuri blînde și de bune rînduiri de stat. Chiar și celticii au avut de cîștigat din aceste roade, datorită vecinătății sau, cum s-a exprimat Polybios²¹⁷, mulțumită înrudirii dintre ei, numai că celticii au tras mai puține foloase; ultimii trăiesc cel mai des în confederații.

Turdetanii, mai ales cei situați la Baetis, și-au schimbat cu desăvîrșire felul de viață după cel al romanilor, nemaiadu-cîndu-și aminte nici măcar de limba²¹⁸ lor. Cei mai mulți au devenit latini²¹⁹ și au primit la ei coloniști romani, încît puțin lipsește să nu fie și ei în întregime romani. Orașele actuale cu populație mixtă, cum sînt Pax Augusta²²⁰ la celtici, Augusta Emerita²²¹ la turduli, Caesar-augusta²²² la celtiberi și alte cîteva colonii dovedesc schim-

barea formei lor de stat pomenită mai sus. Iar acei dintre iberi, cîți au îmbrățișat noul regim, se numesc *stolati*²²³; printre ei se numără și celtiberii, care erau socotiți odinioară cei mai feroci dintre toți.

Acestea le-am avut de spus despre turdetani.

CAPITOLUL 3

1 Pornind acum din nou de la Promontoriul Sacru, doar pe celălalt versant al coastei, înspre Tag, dai mai întîi de un golf; urmează apoi capul Barbarium²²⁴ și, în apropierea lui, gurile Tagului, pînă la care, în linie dreaptă pe mare, sînt zece stadii [1,85 km]; pe acest cap geografic se află un turn situat la zece stadii [1,85 km]²²⁵ de la țarm. În această parte a coastei²²⁶ se găsesc și niște estuare, dintre care unul, de la sus-numitul turn înaintea spre interior mai bine de 400 de stadii [73,99 km]²²⁷, unde vasele se aprovizionează cu apă potabilă. În fundul estuarului este situată <Sa>lacia²²⁸. Tagul are lărgimea gurii sale cam de 20 de stadii [3,7 km]²²⁹ și o mare adîncime, astfel încît vase de 10 000 de amfore²³⁰ îl pot urca. În timpul mareelor, în cîmpiile mai sus situate se formează două estuare, astfel că se călătorește pe apa mării pînă la 150 de stadii [27,75 km]²³¹ spre interior și în acest fel devine navigabilă însuși cîmpia; în estuarul situat mai sus e cuprinsă și o insulă cam de 30 de stadii [5,49 km] lungime și cu o lățime puțin mai mică decît lungimea; ea are o vegetație luxuriantă²³² și vii bogate. Această insulă se află în dreptul orașului Moron²³³, și el cu o bună poziție, pe un munte din apropierea rîului și cam la 500 de stadii [92,49 km] depărtare de mare; orașul are în jur cîmpii mănoase, iar căile de acces pînă la el se parcurg ușor pe o mare porțiune chiar cu vase mari, apoi în rest, numai cu ambarcații pentru rîuri. Mai sus de Moron, se poate naviga spre interior, pe o distanță încă și mai lungă. De acest oraș s-a servit ca bază de operații Brutus, supra-

152

numit Callaicus²³⁴, cînd a purtat război împotriva lusitanilor și i-a învins²³⁵. Pe malurile Tagului, Brutus a construit orașul Olosipon²³⁶, ca să dispună liber²³⁷ de circulația pe fluviu și de aprovizionarea cu cele de trebuință, astfel că, dintre orașele situate pe Tag, acestea două sînt cele mai puternice. Fluviul are mult pește și este plin de scoici. Izvorînd de la celtiberi, el curge pe la vettoni²³⁸, carpetani și lusitani, în direcția apusului echinocțial²³⁹, fiind, pînă la un anumit punct, paralel cu Anas și cu Baetis, apoi se desparte de ele, cînd acestea cotesc spre coasta sudică.

2 Oretanii²⁴⁰, situați mai sus de munții pomeniți mai înainte²⁴¹, sînt populația cea mai sudică a Lusitaniei, întinzîndu-se pînă la coasta Iberiei, din partea interioară a Coloanelor. După ei, spre miazănoapte, se întîlnesc carpetanii, apoi vettonii și vaccaeii²⁴², pe la care curge Durios²⁴³, rîu ce poate fi traversat în orașul Acontia²⁴⁴ al vaccaeiilor. Callaicii²⁴⁵ sînt ultimii ei locuitori, care ocupă o bună parte din regiunea muntoasă; din această pricină și pentru că sînt aprigi în luptă, numele lor s-a dat ca poreclă învingătorului²⁴⁶ lusitanilor și tot datorită lor cea mai mare parte a lusitanilor se cheamă și azi callaici. Cele mai importante orașe ale Oretaniei²⁴⁷ sînt Castalon²⁴⁸ și Oria²⁴⁹.

3 Lusitania²⁵⁰ este cea mai mare dintre regiunile neamurilor iberice așezate în partea de miazănoapte a Tagului și cea împotriva căreia romanii au purtat cel mai lung război. Această regiune este mărginită, în partea de miazăzi, de Tag, înspre apus și miazănoapte, de Ocean, iar înspre răsărit, de carpetani, vettoni, vaccaei și callaici²⁵¹, [ca să menționez doar] cele mai cunoscute din neamurile iberice; pe celelalte nu merită să le pomenim cu numele, din pricina micimii și a obscurității lor; contrar contemporanilor noștri, unii autori²⁵² îi numesc și pe aceștia lusitani.

Înspre răsărit, callaicii se învecinează cu neamul asturilor²⁵³, cu celtiberii, iar ceilalți, numai cu celtiberii.

Lungimea Lusitaniei este de 3 000 de stadii [554,9 km]²⁵⁴, iar lățimea, pe care o formează coasta răsăriteană pînă unde se apropie de țărmul potrivit este mult mai mică²⁵⁵. Accastă coastă de răsărit este înaltă și abruptă, dar regiunea care se întinde mai jos de ea este în întregime o cîmpie, pînă la mare, în afară de cîțiva munți nu prea înalți; de aceea și Poseidonios spune²⁵⁶ că Aristotel nu socotește corect că acest țărm și cel al Maurusiei ar fi pricina fluxurilor și a refluxurilor. Într-adevăr, Aristotel spunea că marea este respinsă în acele locuri, deoarece promontoriile sînt înalte și abrupte²⁵⁷ și se împotrivesc cu putere valului, împingîndu-l spre țărmul potrivit...²⁵⁸ asupra Iberiei, ale cărei coaste din fața lor sînt, în cea mai mare parte a lor, nisipoase și joase, dînd astfel o explicație corectă.

4 Ținutul despre care vorbim este prosper și este brăzdat de râuri mari și mici, toate curgînd dinspre părțile răsăritene, paralel cu Tagul; cele mai multe dintre ele pot fi urcate cu vasele și conțin firișoare de aur în mari cantități. Cele mai cunoscute dintre râurile situate dincolo de Tag sînt: Munda²⁵⁹, care este navigabil doar pe o mică porțiune, și Vacua²⁶⁰, la fel; după ele urmează Durios, al cărui curs vine de departe [și trece] pe la Numanția²⁶¹ și prin multe alte localități ale celtiberilor și ale vaccaeilor; el poate fi urcat cu vase mari pe un parcurs de aproximativ 800 de stadii [147,98 km]²⁶². Urmează apoi alte cîteva râuri, iar după ele, Lethe²⁶³, pe care unii îl numesc Limaia²⁶⁴, iar alții, Belion. Și acesta curge de la celtiberi și de la vaccaei, ca și râul Baenis²⁶⁵, ce-i urmează și care este numit de alți autori și Minius²⁶⁶; acesta este cel mai mare dintre râurile Lusitaniei, navigabil și el pe o porțiune de 800 de stadii [147,98 km]. Poseidonios²⁶⁷ susține că și acest râu curge de la cantabri; la revărsarea sa se află o

insulă²⁶⁸ și două curburi ale țărmului cu câte un port fiecare.

Se cuvine, negreșit, să laudăm natura acestor locuri, deoarece râurile au țărmuri destul de înalte pentru a primi în albia lor apa mării, când dă năvală pe uscat, astfel că ea nu se revarsă peste maluri, nici nu inundă câmpiile.

Acest râu constituie limita expediției lui Brutus²⁶⁹; dincolo de el se află mai multe alte râuri paralele cu cele înșirate mai sus.

5 Ultimii locuitori sînt artabrii²⁷⁰, așezați în preajma capului numit Nerion²⁷¹, care formează capătul coastei apusene și de miazănoapte a Iberiei. Împrejurimile acestui cap sînt locuite de celtici²⁷², care sînt înrudiți cu celticii de pe râul Anos. Ultimii împreună cu turdulii, făcînd o expediție în aceste locuri, se spune că s-au răsculat, după ce au traversat râul Limaia; cu prilejul revoltei, pierzîndu-și căpetenia, s-au statornicit aici, risipindu-se prin ținut. De la această împrejurare și-a tras și râul numele de Lethe²⁷³. Artabrii au orașe dese, îngrămădite într-un golf, pe care navigatorii și cei care călătoresc prin locurile din apropiere îl numesc portul artabrilor²⁷⁴. Contemporanii noștri numesc pe artabri, arotrebi²⁷⁵.

154

Cam treizeci de neamuri ocupă spațiul dintre Tag și artabri. Deși această regiune este înfloritoare în privința roadelor oîmpului, a animalelor și a bogatei producții de aur, de argint și de alte metale asemănătoare, totuși cea mai mare parte a locuitorilor ei, părăsind felul de viață întemeiată pe produsele solului, s-au dedat pirateriei și unui război fără sfîrșit atît în sînul lor, cît și împotriva vecinilor pe care-i atacau traversînd Tagul. Lucrurile s-au petrecut astfel, pînă ce romanii le-au pus capăt, umilîndu-i și preschimbîndu-le majoritatea orașelor în simple cătune; pe alții, silîndu-i să conviețuiască cu coloniștii romani, i-au învățat să ducă un trai mai bun²⁷⁶. Felul de viață nenormat de legi l-au început muntenii, după cum era și firesc, pentru că, locuind într-un ținut sărac și cîștigînd puțin,

au lăcomit la bunurile altora. Cei atacați, la rîndu-le, preocupăți să-i respingă, și-au părăsit de nevoie grija propriilor preocupări, astfel că, în loc de a lucra pămîntul, se războiau și ei, și urmarea a fost că ogorul neîngrijit încetă să le mai dea belșugul de roade și să fie populat de hoți.

6 Se spune²⁷⁷, așadar, că lusitaniii sînt destoinici în întinderea curselor, ageri la minte în a se instrui, iuți, ușori și supli; practică un mic scut, cu diametrul de doi coți, scobit în față, pe care-l atîrnă de gît cu curele, pentru că acest fel de scut nu are nici torți și nici mîner. În afară de aceste arme²⁷⁸, ei mai poartă un pumnal sau un cuțit²⁷⁹. Cei mai mulți îmbracă pieptare de in, doar puțini se folosesc de zale și de cască în trei colțuri; toți ceilalți întrebuintează căști din tendoane. Pedestrașii poartă pulpăre și fiecare mai multe sulite; unii se servesc și de lance; vîrfurile ei sînt de bronz.

Se povestește²⁸⁰ că unii dintre lusitani, care locuiesc pe malurile rîului Durios, duc o viață spartană; astfel, aceștia se ung cu ulei de două ori [pe zi] și fac băi de aburi în etuve de pietre încălzite la foc, se spală cu apă rece și mănîncă o singură dată pe zi, frugal și curat.

Lusitaniii practică jertfele; ei cercetează măruntaiele, fără să le extragă; examinează și vinele din piept și fac prevestiri atingîndu-le; consultă și viscerele umane ale prizonierilor de război; după ce aruncă mantale peste ei și haruspicele lovește victima sub viscere, se obțin primele prorociri din căderea ei. Tăind apoi mîinile drepte ale captivilor, le oferă ca ofrande [zeilor]²⁸¹.

7 Toți muntenii sînt sobri, beau numai apă și se culcă pe pămînt, lăsîndu-și părul să crească lung ca la femei; în luptă însă îl leagă strîns pe frunte. Se hrănesc mai ales cu carne de țap; zeului Ares îi jertfesc țapi, prizonieri de

război și cai; obișnuiesc să facă și hecatombe din fiecare soi de victime, ca elenii, după cum spune și Pindar:

*Din toate să jertfească o sută*²⁸²

Ei organizează și întreceri gimnice, hoplitice și hipice, care constau din pugilat, curse și lupta de hărțuială angajată pe trupe.

Muntenii se hrănesc două părți ale anului cu ghindă de stejar după ce o usucă și o pisează, fac apoi din ea făină și pâine care se conservă multă vreme. Beau și bere, dar vinul îl folosesc rar; puținul de care dispun îl consumă repede la ospetele cu rudele; în loc de ulei întrebuințează untul. Se ospătează șezând pe scaune clădite în jurul peretelui, pe care se așază după vîrstă și cinstire; mîncarea se servește de jur împrejurul sălii. Cînd vine rîndul băuturii, încep să danseze executînd mișcări în sunet de flaut și de trompetă, dar și săltînd și lăsîndu-se pe vine²⁸³; în Bastetania²⁸⁴ dansează și femeile împreună cu bărbații, prinzîndu-se de mîini unul în fața celuilalt.

Toți se îmbracă în negru, cel mai des cu mantale, cu care se și acoperă cînd se culcă pe paturi din fîn²⁸⁵. Folosesc vase ceruite, la fel ca celții. Femeile poartă mantii și rochii înflorate.

În loc de monede, unii se servesc de...²⁸⁶, iar cei situați mai în adîncul regiunii fac schimb de produse sau fac plățile decupînd lame de argint.

Pe condamnații la moarte îi aruncă de pe stînci, iar pe paricizi îi lapidează departe de munți și de râuri²⁸⁷. Căsătoriile lor se celebrează la fel ca la greci²⁸⁸. Pe cei stînși de vreo boală, cum făceau egiptenii în vechime, îi expun în stradă pentru a primi sfatul celor care au fost încercați de aceeași suferință.

Pînă la cucerirea lui Brutus²⁸⁹, ei foloseau bărci din piei cu care străbăteau marea și lacurile cu apă scăzută; acum ei au pînă și bărci construite dintr-o singură bucată de lemn, dar acestea sînt rare.

Sarea lor este roșie, dar după ce-o macină devine albă.

Așa este, deci, după cum spuneam, felul de viață al muntenilor, mă refer la populațiile care mărginesc coasta nordică a Iberiei, la callaici, asturi, cantabri pînă la vasconi²⁹⁰ și la Pirinei, pentru că felul de trai al tuturor acestora este același. Eu șovăi să dau mai multe nume, ferindu-mă de grafia lor neobișnuită, doar dacă nu face cuiva plăcere să audă denumiri ca pleutauri²⁹¹, bardyeți²⁹², allotrigi²⁹³ și altele mai urâte și mai nedesluite încă decît acestea²⁹⁴.

8 Caracterul lor aspru și grosolan nu provine numai din războaiele continue purtate, ci și din așezarea lor la capătul pămîntului. Drumul pe apă pînă la ei este lung, la fel și căile de uscat și, comunicînd greu cu alți oameni, ei și-au pierdut sociabilitatea și umanitatea. Azi totuși²⁹⁵ ei suferă mai puțin de acest neajuns, datorită păcii instaurate și a frecventării lor de către romani; cei care se împărtășesc mai puțin de acest avantaj sînt mai greoi și mai sălbatici. Aflîndu-se într-o astfel de stare nenorocită datorată atît depărtării lor, cît și prezenței munților²⁹⁶, pe drept cuvînt unora li s-a format o astfel de fire ciudată. Dar acum, așa cum spuneam²⁹⁷, toate războaiele au încetat, deoarece acei care s-au ținut pînă în prezent de prădăciuni, mai ales cantabrii și vecinii lor, au fost supuși de Caesar Augustus²⁹⁸ și, în loc de-a mai face incursiuni de jaf pe pămîntul aliaților Romei, ei luptă astăzi pentru romani. Așa sînt și coniacii²⁹⁹ și semințiile care locuiesc la izvoarele Ebrului...³⁰⁰ în afară de plentuiși³⁰¹. Iar urmașul lui Augustus, Tiberius³⁰², statornicind pe acele meleaguri un corp de armată de trei legiuni³⁰³, care au fost desemnate de Caesar Augustus, a izbutit nu numai să-i pacifice, ci și să-i civilizeze pe unii dintre ei.

156

CAPITOLUL 4

1 Rămîne să descriem acum coasta dinspre noi a Iberiei, de la Coloanele lui Heracles pînă la Pirinei și întreg interiorul situat mai sus de ea, a cărui lățime este schimbă-

toare, iar lungimea are ceva mai mult de 4 000 de stadii [739,9 km]³⁰⁴. Lungimea coastei în sine — s-a arătat mai înainte — are chiar cu 2 000 de stadii [369,96 km] mai mult³⁰⁵. Astfel, se dau ca distanțe, de la muntele Calpe situat la Coloane, pînă la Carthagina Nouă³⁰⁶, 2 200 de stadii [406,96 km]³⁰⁷; acest țarm este locuit de bastetani, numiți și bastuli³⁰⁸, și în parte și de oretani. Apoi, de la Carthagina Nouă pînă la Ebru, aproape tot atîtea stadii; această porțiune o ocupă edetanii³⁰⁹. Partea interioară a Ebrului pînă la Pirinei și la Trofeele lui Pompeius³¹⁰ măsoară 1 600 de stadii [296 km]³¹¹; aici locuiesc cîțiva edetani și, în rest, așa-numiții indikeți³¹², împărțiți în patru seminții.

2 Începînd acum descrierea în amănunt de la muntele Calpe înainte, în primul rînd se arată lanțul munților Bastetaniei și al oretanilor, acoperit de o pădure deasă cu copaci înalți; el desparte coasta de inima uscatului³¹³. Și aici se află în multe părți mine de aur și de alte metale. Primul oraș, situat pe acest litoral, este Malaca³¹⁴, deopotrivă depărtat de Calpe ca și Gadeira; el constituie piața de mărfuri pentru numizii³¹⁵ de pe țarmul potrivit și are însemnate sărării. Unii autori socot acest oraș unul și același cu Mainake³¹⁶, pe care tradiția ni l-a transmis ca pe ultimul oraș foceean întemeiat înspre asfințit; dar lucrurile nu stau astfel³¹⁷, ci Mainake se află la o depărtare mai mare de Calpe și a fost distrus cu desăvîrșire, păstrîndu-i-se doar vestigiile în incinta unui oraș elen; în schimb, orașul Malaca este situat mult mai aproape de Calpe și este fenician ca înfățișare.

În continuare, urmează orașul saxitanilor³¹⁸, de unde se spune că-și trag numele sărăriile care poartă același nume.

157 3 Vine apoi la rînd Abdera³¹⁹, de asemenea fundație feniciană. Mai sus de aceste localități, în regiunea muntoasă, se zărește orașul Odyssea³²⁰ și, în interiorul lui, templul Athenei³²¹, după cîte au relatat Poseidonios³²², Artemido-

ros³²³ și Asclepiades din Myrlea³²⁴; ultimul a fost dascăl de gramatică în Turdetania și a compus o descriere amănunțită a neamurilor din această regiune. El spune că în templul Athenei au fost atârinate, în amintirea pribegiei lui Odysseus, scuturi și ciocuri de corabie³²⁵, de asemenea că, printre callaici, au locuit unii dintre tovarășii de arme ai lui Teucros³²⁶, și că au fost cîndva în acele părți două orașe, unul cu numele Eleni³²⁷, celălalt, Amphilochi³²⁸, pesemne pentru că acolo ar fi murit Amphilochos³²⁹ și pentru că tovarășii acestuia au pribegit prin acele locuri pînă departe în inima uscatului. Se mai povestește — spune el — că unii dintre oamenii lui Heracles și din emigranții din Messenia³³⁰ au colonizat Iberia; iar că o parte a Cantabriei³³¹ au ocupat-o laconienii susține și acesta și alți autori³³². Aici, spun ei, se află și orașul Opsikella³³³, întemeiat de Okelas³³⁴, cel care împreună cu Antenor și cu fiii acestuia au traversat marea în Italia. Unii autori³³⁵, cum este de pildă Artemidoros³³⁶, dînd ascultare negustorilor din Gadeira, și-au format convingerea că, în Libya, locuitorii așezați mai sus de Mauritania spre etiopienii apuseni se cheamă lotofagi, deoarece se hrănesc cu lotus, anume cu iarba și rădăcina plantei, ceea ce-i scutește de băutură, pe care, de altfel, nici n-o au, din pricina terenului secetos; ei se întind pînă în regiunile din sus de Cyrene. Se mai numesc și alții lotofagi, anume locuitorii uneia dintre cele două insule situate în fața Syrtei Mici, cu numele Meninx³³⁷.

4 Nu este deci de mirare³³⁸ nici faptul că poetul Homer a plăsmuit poveștile despre pribegia lui Odysseus în așa fel, încît cele mai multe din întîmplările povestite despre el sînt localizate în afara Coloanelor lui Heracles, în Oceanul Atlantic (căci atît de locurile cu pricina, cît și de celelalte din plăsmuirile lui erau apropiate datele istoriei, astfel că născocirile lui nu au părut de necrezut); de asemenea, nu este de mirare nici că unii autori, încrezîndu-se în aceste povestiri și în cunoștințele întinse ale poetului,

au examinat poezia lui Homer prin unghiul de vedere al unor presupuneri științifice, așa cum a procedat Crates din Mallos³³⁹ și alții citiva. Dimpotrivă, alți autori cu atîta grosolanie au judecat o astfel de încercare, încît nu numai că au înlăturat pe poet, ca pe un săpător sau secerător de rînd, din domeniul oricărei științe de acest fel, ci și pe cei care au îmbrățișat o astfel de cercetare i-au socotit nebuni; dar ca să aducă o adevărire sau o îndreptare sau alte îmbunătățiri asemănătoare la cele spuse de primii cercetători, nimeni n-a îndrăznit nici dintre dramatici, nici dintre specialiștii în matematici. Totuși mie mi se pare că este cu puțință să pledezi în favoarea multora dintre afirmațiile acelorora și să le supui unor îndreptări, mai cu seamă în privința acelor informații cu care i-a amăgit Pytheas³⁴⁰ pe cei care s-au lăsat convinși de el, din pricina necunoașterii ținuturilor apusene și de miazănoapte [mărginite] de ocean. Dar să lăsăm la o parte aceste probleme, deoarece ele necesită o tratare aparte și de mari proporții.

5 S-ar putea socoti drept cauză a pribegiei elenilor³⁴¹ pe la neamurile barbare fărămîțarea lor în state mici și lipsa de legături între familiile domnitoare, datorită trufiei, astfel că, din această pricină, ei s-au dovedit slabi în fața cotropitorilor. O trufie asemănătoare a luat foarte mari proporții la iberi, care mai au, pe deasupra, și o fire vicleană și de loc simplă. Într-adevăr, aceștia au devenit agresivi și bandiți datorită felului lor de viață, cutezători însă numai în fapte mărunte, neaventurîndu-se în cele mari, deoarece nu și-au făurit forțe și confederații importante. Negreșit, dacă ar fi vrut să-și unească între ei armele, nici carthaginezii³⁴², care făceau la ei [dese] incursiuni, n-ar fi reușit să ocupe în plin cea mai mare parte a țării lor, și nici înainte vreme tyrienii³⁴³, și nici celții³⁴⁴ care se cheamă azi celtiberi și iberoni³⁴⁵, nici mai tîrziu banditul Viriathus³⁴⁶, apoi Sertorius³⁴⁷ și alții care au rîvnit la o împărăție mai mare. Romanii, în războiul

purtat în etapa împotriva iberilor, datorită unui astfel de regim politic, au zăbovit timp îndelungat cu supunerea, ici a unor neamuri, colo a altora, pînă ce, aproape după două sute de ani³⁴⁸ sau și mai bine, i-au supus pe toți. Dar acum să revin la descrierea [începută].

6 După locurile sus-pomenite urmează, așadar, (Abdera și) Carthagina Nouă, ultima întemeiată de Hasdrubal³⁴⁹; urmașul lui Barca, tatăl lui Hannibal³⁵⁰; ea este cu mult cea mai puternică dintre cetățile acelei regiuni; într-adevăr, este înzestrată cu o poziție naturală întărită, cu un zid frumos construit, cu porturi și cu un lac, precum și cu mine de argint, despre care am vorbit³⁵¹. Și aici, și în locurile din apropiere se află multe sărării³⁵²; acest oraș mai este o însemnată piață de negoț pentru populațiile din interior, dornice de mărfuri sosite de peste mări, ca și pentru toți străinii care caută produse locale. Pe țărmul din acest loc pînă la Ebru, cam pe la mijlocul intervalului, se află râul Sucron³⁵³, gura acestuia și un oraș cu același nume. Acest râu izvorăște dintr-un munte vecin cu lanțul ce domină Malaca și împrejurimile Carthaginei Noi, și poate fi trecut cu picioarele, fiind întrucîtva paralel cu Ebrul; el este mai puțin depărtat de Carthagina Nouă decît de Ebru. Între Sucron și Carthagina Nouă sînt situate trei orașe³⁵⁴ de-ale massaliotilor, nu prea departe de râu. Cel mai cunoscut dintre ele este Hemeroscopeion³⁵⁵, care are pe promontoriul său un templu foarte venerat al Artemidei Ephesiene³⁵⁶; acest promontoriu i-a servit lui Sertorius ca bază a operațiilor sale militare întreprinse pe mare; într-adevăr este întărit de la natură, potrivit pentru pirați și poate fi văzut de departe de navigatorii ce se apropie de țărm; el se numește capul Dianium, precum și Artemision³⁵⁷; în apropierea lui se află mine de fier de bună calitate³⁵⁸ și niște insulițe, Planesia și Plumbaria³⁵⁹, precum și o lagună³⁶⁰, aflată mai sus de coastă, cu o periferie de 400 de stadii [73,99 km]. Apoi, în dreptul Carthaginei Noi, se găsește insula lui Heracles, numită Scom-

braria³⁶¹, de la scrumbiile ce se prind aici, din care, de altfel, se prepară cel mai bun *garum*. Ea se află la 24 de stadii [4,44 km] depărtare de Carthagina Nouă.

Și iarăși acum, de cealaltă parte a Sucronului³⁶² spre gura Ebrului, se află Saguntum³⁶³, oraș fondat de zakynthieni³⁶⁴, pe care Hannibal, distrugându-l, prin încălcarea înțelegerii încheiate cu romanii, a provocat al doilea război punic³⁶⁵. În apropierea lui sînt situate orașele Cheronnesos³⁶⁶, Oleastron³⁶⁷ și Cartalias³⁶⁸; iar tocmai pe locul de trecere a Ebrului se află colonia Dertossa³⁶⁹. Ebrul, după ce izvorăște în regiunea cantabrilor, curge spre miazăzi printr-o cîmpie întinsă, paralel cu munții Pirinei³⁷⁰.

7 Între delta Ebrului și promontoriile Pirineilor, pe care se înalță Trofeele lui Pompeius, primul oraș întîlnit este Tarracon³⁷¹; acesta este lipsit de port, dar este situat într-un golf și are destule alte avantaje, iar azi este la fel de bine populat ca și Carthagina Nouă. Într-adevăr, are o poziție naturală foarte potrivită ca reședință a guvernatorilor³⁷² și este un fel de metropolă, nu numai a regiunii de dincoace de Ebru, ci și a unei bune părți de dincolo³⁷³. Insulele Gymnesiai, situate în fața lui, în apropiere, precum și Ebysos, insule ce merită să fie pomenite, sînt o mărturie a poziției avantajoase a orașului. Eratosthenes³⁷⁴ susține că el are și o stațiune navală, dar de fapt nu are o poziție prea potrivită pentru ancorări, după cîte a spus Artemidoros³⁷⁵, combătîndu-l pe Eratosthenes.

8 De altfel, întreg litoralul de la Coloane pînă aici are rare porturi, în schimb părțile lui din continuarea acestui loc sînt bine înzestrate cu porturi, la fel și regiunea bogată a lectanilor³⁷⁶, a Iartolaieșilor³⁷⁷ și a altora ca ei, pînă la Emporion³⁷⁸. Ultimul este o fundație a massaliotilor, fiind situat la o depărtare cam de 40 de stadii [7,399 km]³⁷⁹ de Pirinei și de hotarele Iberiei dinspre Celtica. Și acest oraș este foarte prosper în toate privințele și înzestrat

cu un port bun. Tot în aceste părți se află și Rodos³⁸⁰, un orașel al emporiților. După afirmația altor autori³⁸¹, el ar fi o fundație a rodienilor³⁸². Și aici, și în Emporion oamenii cinstesc pe Artemis Efesiană; vom arăta pricina în capitolul despre Massalia³⁸³. Emporiții locuiau mai înainte într-o insuliță situată în fața coastei, care se numește azi³⁸⁴ Vechiul Oraș³⁸⁵, acum ei sînt strămutați pe continent. Emporion este format din două orașele despărțite prin zid, deoarece mai înainte el avea și cîțiva locuitori indikeți³⁸⁶, care, cu toate că se cîrmuiau aparte, voiau să aibă totuși o incintă comună cu elenii, pentru siguranța lor; iată deci pentru ce este orașul dublu și despărțit la mijloc printr-un zid. Cu timpul însă, ei s-au unit în aceeași comunitate politică ce cuprindea un amestec de legi barbare și elene, ceea ce s-a întîmplat de altfel și în alte multe părți.

9 În apropierea acestui oraș curge și un rîu ce izvorăște din Pirinei, iar gura lui servește de port emporiților³⁸⁷. Aceștia sînt iscusiți lucrători ai lînei. Pe deasupra, ei au în interiorul țării un pămînt, în parte roditor, în parte însă producător de mărar, din cel mai nefolositor, și de trestie de baltă³⁸⁸; pămîntul din urmă se cheamă Cîmpia cu trestii³⁸⁹. Unii emporiți ocupă ultimele coline ale Pirineilor pînă la Trofeeale lui Pompeius, pe unde se trece, cînd vii din Italia, în așa-numita Iberia Ulterior și îndeosebi în Baetica. Drumul despre care vorbim³⁹⁰ se apropie pe alocuri de țărmul mării, în alte puncte se depărtează de ea și aceasta mai cu seamă în părțile apusene ale traseului său. El duce la Tarracon de la Trofeeale lui Pompeius, trecînd prin Cîmpia cu trestii, pe la betteri³⁹¹ și prin așa-numita Cîmpie cu mărar³⁹² din limba latină, deoarece crește în ea mult mărar³⁹³; de la Tarracon, drumul o ia pînă la punctul de traversare a Ebrului, la orașul Dertossa; de aici, trecînd prin Saguntum și prin orașul Setabis³⁹⁴, el se depărtează puțin de mare și se apropie de Cîmpul Spartar³⁹⁵ sau, cum s-ar zice, de Cîmpul cu pa-

pură; ultimul este o cîmpie întinsă și lipsită de apă, ce produce trestii spartare bune de împletit funii, care se exportă în toate părțile și mai ales în Italia. Înainte vreme³⁹⁶, acest drum s-a întîmplat să treacă prin mijlocul cîmpiei și prin Egelastai³⁹⁷, fiind astfel anevoios și lung, acum el a fost construit prin părțile dinspre mare, venind doar în atingere cu Oîmpul Spatar, deoarece se întinde pînă în același punct ca primul drum, adică pînă în preajma orașelor Castalon și Obulcon³⁹⁸, prin care trece drumul spre Corduba și Gadeira, cele mai importante piețe ale Iberiei. Obulcon se află ca la 300 de stadii [55,49 km] depărtare de Corduba. Istoriografii³⁹⁹ relatează că Caesar, în 27 de zile, a ajuns din Roma la Obulcon și la armata sa staționată acolo, cînd s-a pregătit să înceapă campania de la Munda⁴⁰⁰.

161 10 Acesta este deci aspectul general al țărmlui de la Coloane pînă la frontiera dintre iberi și celți.

Teritoriul din interior ce se întinde mai sus, mă refer la spațiul aflat între munții Pirinei și coasta de miază-noapte [a Iberiei], pînă la asturi⁴⁰¹, este brăzdat de două lanțuri de munți. Unul dintre ele este paralel cu Pirineii, începe la cantabri și sfîrșește la marea noastră; numele lui este Idubeda⁴⁰². Celălalt se desprinde din mijlocul primului lanț în direcția apusului, înclinînd apoi spre miazăzi și spre țărml [care se întinde] de la Coloane; format la început din simple coline, el are o înfățișare de munți pleșuvi; după ce străbate așa-numitul Cîmp Spatar, se contopește cu pădurea care domină Carthagina Nouă și împrejurimile Malacăi; acest munte se cheamă Orospeđa⁴⁰³. Între Pirinei și Idubeda curg, paralel cu ambele lanțuri de munți, fluviul Ebru⁴⁰⁴, care se împlinește cu rîurile ce coboară din acești munți și cu alte cursuri de apă. Pe Ebru se află un oraș numit Caesaraugusta și o colonie cu numele Celsa⁴⁰⁵, unde fluviul se trece pe un pod de piatră⁴⁰⁶.

Regiunea este populată de mai multe neamuri, dintre care cel mai cunoscut este cel al iaccetanilor⁴⁰⁷. Pământul acestora începe de la poalele Pirineilor, se lățește apoi pînă în regiunile de șes și atinge împrejurimile Ilerdei⁴⁰⁸ și ale Oscăi⁴⁰⁹, care aparțin ilergetilor⁴¹⁰ și se află nu mult prea departe de Ebru. În aceste orașe a dat Sertorius ultimele sale bătălii, precum și în Calaguris⁴¹¹, orașul vasconilor,⁴¹² și la Tarracon, pe coasta mării, și în sfârșit, după alungarea sa din Celtiberia⁴¹³, în Hemeroscopeion; a murit⁴¹⁴ la Osca. Mai târziu, Afranius și Petreius⁴¹⁵, locotenenții lui Pompeius, au fost înfrinți de divinul Caesar în preajma Ilerdei. Acest oraș se află la o depărtare de Ebru, dacă o iei spre apus, de 160 de stadii [29,60 km], cam la 460 de stadii [85,90 km] miazăzi de Tarracon, și la 540 de stadii [99,89 km] miazănoapte de Osca⁴¹⁶. Prin aceste locuri, începînd de la Tarracon [și ducînd] pînă la ultimele semînții vascone de pe țărmul Oceanului din preajma orașelor Pompelon⁴¹⁷ și Oiason⁴¹⁸ — ultimul, situat chiar la Ocean — trece un drum⁴¹⁹ lung de 2 400 de stadii [443,95 km], care ține pînă la hotarele dintre Aquitania și Iberia⁴²⁰.

Iaccetanii ocupă acele regiuni în care odinioară Sertorius a dat bătălii împotriva lui Pompeius⁴²¹, iar mai târziu, Sextus, fiul lui Pompeius, împotriva locotenenților lui Caesar⁴²². Mai sus de Iaccetania, spre miazănoapte, se află neamul vasconilor, la care este situat orașul Pompelon, altfel zis, Orașul lui Pompeius.

11 Versantul iberic al Pirineilor este bine acoperit de păduri, cu felurite soiuri de copaci și mai cu seamă de conifere; în schimb, versantul celtic este pleșuv, iar inima munților este brăzdată de văi prielnice pentru așezări. Cea mai mare parte a acestor locuri o stăpînesc cerretanii⁴²³, un trib iberic care prepară șunci minunate, ce concurează cu cele Kibyrice⁴²⁴, aducîndu-le venituri din cele mai însemnate⁴²⁵.

162

12 Dacă treci dincolo de Idubeda, imediat începe Celtiberia, regiune întinsă și cu relief variat; cea mai mare parte a ei este stâncoasă și expusă inundației râurilor; într-adevăr, prin ea trece Anas, Tagul și cele mai multe dintre râurile care vin la rînd după acestea și care curg la vale spre marea apuseană, izvorînd din Celtiberia; printre ele se numără Durios, care trece pe lângă Numantia și Serguntia⁴²⁶, la fel și Baetis, care izvorăște din Orospeđa, curge prin Oretania și se varsă în ocean în regiunea Baetica. [Începînd] din părțile de miazănoapte ale celtiberilor, primii locuitori sînt beronii, vecini cu cantabrii conisci⁴²⁷; și aceștia se trag din migrațiunea celtică⁴²⁸; orașul lor de căpetenie este Varia⁴²⁹, situat chiar la punctul de traversare a Ebrului. Ei sînt vecini și cu bardyeții⁴³⁰, care se cheamă azi bardulii⁴³¹; dinspre apus aceștia se mărginesc cu unele populații asture, callaice, vaccee⁴³², ba și vettone și carpetane; dinspre miazăzi, vecini le sînt oretanii și, printre alții, mai cu seamă acei dintre bastetani⁴³³ și edetani⁴³⁴, care populează Orospeđa. În partea lor de răsărit se află Idubeda.

13 Cum celtiberii sînt împărțiți în patru seminții, cei mai puternici dintre ei, arvacii⁴³⁵, sînt statorniciți mai mult spre răsărit și spre miazăzi, atingînd hotarele carpetanilor și izvoarele Tagului. Cel mai renumit oraș al lor este Numantia⁴³⁶. Locuitorii acestei cetăți au dat dovadă de bărbăție în timpul războiului celtiberic purtat împotriva romanilor timp de douăzeci de ani⁴³⁷; într-adevăr, multe oști [romane] au pierit aici împreună cu comandanții lor; în cele din urmă, împresurați fiind, numantini⁴³⁸ au rezistat pînă la capăt, în afară de cîțiva, puțini la număr, care în cele din urmă au predat cetatea [romanilor]. La răsărit [de numantini] se află lusonii⁴³⁹, care ating și ei izvoarele Tagului. Al arvacilor este și orașul Segeda⁴⁴⁰, precum și Pallantia⁴⁴¹. Numantia se află la o depărtare de Caesar-Augusta — despre care am spus⁴⁴² că este situată pe Ebru — cam de 800 de stadii [147,98 km]. Și Segobriga⁴⁴³ este

un oraș al celtiberilor, de asemenea și Bilbilis⁴⁴⁴, în preajma cărora s-au luptat Metellus și Sertorius⁴⁴⁵.

Polybios⁴⁴⁶, enumerând neamurile și ținuturile vaccaeiilor și ale celtiberilor, adaugă, la orașele de mai sus, Segesama⁴⁴⁷ și Intercatia⁴⁴⁸; Poseidonios⁴⁴⁹ spune că Marcus Marcellus⁴⁵⁰ percepea din Celtiberia un tribut de 600 de talanți⁴⁵¹, ceea ce poate dovedi că celtiberii erau mulți la număr și cu resurse bogate, cu toate că ocupau un ținut destul de sărac. Cum Polybios⁴⁵² susține că Tiberius Gracchus⁴⁵³ a distrus 300 de orașe de ale acestora, Poseidonios, făcând haz pe socoteala lui, spune că istoricul nostru a vrut să-i fie pe plac lui Gracchus cum se obișnuiește în alaiurile triumfale, de aceea a numit orașe niște simple cătune fortificate. Și, de bună seamă, această părere a lui Poseidonios nu este lipsită de temei; într-adevăr, generalii și istoriografuli ușor alunecă spre o astfel de denaturare a adevărului, înfrumusețând faptele; negreșit și cei care afirmă că orașele iberilor sînt mai multe de o mie mi se pare că ajung la această cifră numai pentru că socotesc în rîndul orașelor satele mari. Într-adevăr, nici natura locului nu îngăduie aici orașe prea numeroase din pricina sărăciei, a depărtării și a sălbăciei sale, dar nici felul lor de viață și nici preocupările lor, afară doar de cei așezați pe coasta mării dinspre noi, nu adevăresc nimic asemănător. Iar cei care locuiesc în sate sînt sălbatici; de altfel, așa sînt cei mai mulți dintre iberi. Nici chiar orașele nu pot îmblânzi ușor moravurile, cîtă vreme cei mai mulți dintre ei locuiesc în păduri, spre menorocirea vecinilor.

163

14 După celtiberi, spre miazăzi, vin la rînd locuitorii muntelui Orospea și a regiunii din preajma Sucronului, anume sedetanii⁴⁵⁴, care se întind pînă la Carthagina Nouă, iar bastetanii și oretanii, aproape pînă la Malaca.

15 Toți iberii au devenit, ca să zic așa, peltaști⁴⁵⁵ și soldați ușor înarmați, datorită deprinderii lor cu tîlhăriile, ceea ce am spus⁴⁵⁶ și despre lusitani; ei se servesc de sulită,

de praștie și de pumnal. În trupele lor de pedestrași era amestecată și cavaleria ai cărei cai erau dresați să străbată munții și să îngenuncheze ușor la comandă, când e nevoie.

Iberia are multe căprioare și cai sălbatici. Sînt locuri unde și lacurile sînt pline de vietăți: păsări de soiul lebedelor și altele asemănătoare, precum și multe dropii. În rîuri se află castori, dar castoreum⁴⁵⁷ de aici nu are aceeași putere ca cel din Pont; negreșit, cel pontic are o însușire aparte, de medicament la fel ca multe alte produse de pe acele meleaguri. Într-adevăr, spune Poseidonios⁴⁵⁸, și arama din Cipru numai ea produce piatra cadmeiană⁴⁵⁹, vitriolul și spodium⁴⁶⁰. Iată și unele ciudățenii proprii Iberiei: după afirmațiile lui Poseidonios⁴⁶¹, ciorile aici nu sînt negre⁴⁶², iar caii celtiberilor, ușor vărğați, cînd trec în Iberia Ulterior, își schimbă culoarea pielei. Ei seamănă cu caii parților, deoarece sînt mai iuți și mai rezistenți la drum decît alți cai.

164 16 Prisosesc aici și rădăcinile folositoare pentru tincturi. Cît privește măslinul, vița de vie, smochinul și alte culturi asemănătoare, țărmlul iberic dinspre noi produce de toate din belșug; bine înzestrată este și coasta din afara Coloanelor. Dar litoralul oceanic dinspre miazănoapte este sterp din pricina frigului, iar în unele părți mai ales datorită nepăsării oamenilor și a vieții pe care o duc, din rea obișnuință și dintr-o pornire animalică, fără să se conducă după anumite legi, ci mai degrabă după nevoia [împrejurării]; doar dacă nu socoate cineva că trăiesc o viață civilizată cei care se spală cu urină, strînsă de multă vreme în rezervoare, sau care își curăță dinții cu urină, atît ei, cît și femeile lor, cum se spune că fac cantabrii și vecinii acestora⁴⁶³. Și acest obicei și culcatul pe pămînt sînt comune iberilor și celților.

Unii⁴⁶⁴ susțin că sînt atei callaicii, dar că celtiberii și vecinii lor dinspre miazănoapte jertfesc unui zeu fără nume

În timpul nopților cu lună plină în fața porților, când toți ai casei dansează și veghează toată noaptea.

Vettonii, — se spune⁴⁶⁵ — când au pășit pentru prima oară într-un lagăr roman, văzînd pe unii ofițeri în plimbarea lor mergînd și venind pe același drum și socotîndu-i nebuni, i-au condus în corturi, ca și cum n-ar fi altceva de făcut decît să stai pe loc, șezînd liniștit, sau să lupți.

17 S-ar putea socoti, de asemenea, ca tipic barbară coafura unor femei, pe care o descrie Artemidoros⁴⁶⁶. Acesta povestește că, în unele locuri, femeile poartă în jurul gîtului cercuri de fier, care au un fel de ciocuri de corbi încovoiate deasupra creștetului și căzute mult în față pînă în dreptul frunții; peste aceste ciocuri, când vor ele, își pun vâlul astfel, încît acesta oferă feței o umbrelă deschisă pe care o privesc ca podoabă. În alte părți, ele se coafează cu un fel de tamburină⁴⁶⁷, ce se închide la ceafă și strînge capul pînă la înălțimea urechilor, restul fiind lăsat să urce puțin în sus și în părți; alte femei își rad părul dinspre frunte pînă într-atîta, încît pielea capului apare mai lucitoare decît fruntea; altele apoi, punîndu-și pe creștet un fel de condei cam de un picior de înalt, își împletesc părul în jurul lui, apoi îl acoperă cu un vâl negru.

În afara unor astfel de obiceiuri neobișnuite, multe altele au fost văzute cu ochii⁴⁶⁸ și povestite în legătură cu toate neamurile iberice îndeobște, și cu cele de la miază-noapte îndeosebi, nu numai în privința bărbăției acestora, ci și a cruzimii lor [în general] și a unei insensibilități de fiară; astfel, în războiul cu cantabrii, s-au văzut mame ucigîndu-și copiii înainte de a cădea prizonieri și un copil care, la porunca tatălui său, pentru că părinții și frații îi erau legați prizonieri, i-a ucis pe toți, după ce și-a făcut rost de un pumnal; tot astfel o femeie a omorît pe tovarășii ei de captivitate. Un om prins în mijlocul unor soldați beți s-a aruncat singur peste un rug aprins.

165 Aceste obiceiuri sînt comune neamurilor celtice, trace și scite, comune sînt ele în privința curajului atît al bărbaților, oît și al femeilor.

Femeile iberice lucrează la muncile cîmpului și, abia de curînd lăuze, își slujesc bărbații care se culcă înaintea lor. De multe ori, ele nasc în timpul muncilor, retrăgîndu-se mai la o parte pe marginea unui rîu, apoi singure își spală și își înfașă [nou-născutul]. În Ligystica, spune Poseidonios⁴⁶⁸, gazda sa Charmolaos, un bărbat din Masalia, i-a povestit că își tocmise la săpat niște bărbați și femei totodată, dar că una dintre femei, simțind durerile facerii, s-a îndepărtat de la lucru puțin mai la o parte, apoi, născînd, s-a întors îndată la muncă, spre a nu-și pierde simbria. Dar el, observînd-o că lucrează cu greutate și necunoscînd la început pricina, mai tîrziu [cînd] a aflat-o, i-a dat drumul, plătindu-i pentru acea zi; femeia, ducîndu-și atunci copilul la un izvor, după ce-l spală și-l înfașă cu ce avu la îndemîna, îl duse teafăr acasă.

18 Nu este un obicei propriu numai iberilor, nici acesta, anume ca să meargă doi călare pe un cal, iar în timpul luptei unul să se bată ca pedestru.

De asemenea, nu le este ceva propriu nici înmulțirea peste măsură a șoarecilor, care a fost urmată adesea de boli epidemice. Acest lucru li s-a întîmplat romanilor în Cantabria, încît vînătorii de șoareci au primit recompense potrivit unui barem dat publicității și numai cu greu au scăpat astfel de ei; s-a mai adăugat tot atunci și o lipsă de provizii și de grîu; aprovizionarea cu cereale din Aquitania se făcea cu greutate din pricina drumurilor rele.

Despre nesimțirea cantabrilor se mai povestește că niște prizonieri, bătuți în cuie pe cruce, intonară imnuri de biruință⁴⁷⁰.

Asemenea moravuri ar putea sluji ca pilde de sălbăticie, altele apoi, la fel mai puțin civilizate, nu au totuși caracter feroce; astfel, de pildă, la cantabri, bărbații aduc zestre

femeilor, fiicele rămân moștenitoare și pe frații lor ele îi însoară cu femei, pentru că la ei este în vigoare matriarhatul⁴⁷¹. Bineînțeles, această rânduială nu vedește o treaptă prea înaltă de civilizație.

Un obicei iberic este și de-a purta la ei o otravă, pe care o prepară dintr-o plantă asemănătoare cu țelina și care nu produce dureri⁴⁷², cu scopul de-a o avea la îndemână pentru întâmplări neprevăzute; la fel și de-a se dărui⁴⁷³ celor de care se leagă sufletește în așa măsură, încât să-și dea chiar viața pentru ei.

19. Unii autori, după cum am arătat⁴⁷⁴, spun că acest pământ al celtiberilor se împarte în patru părți, alții susțin că în cinci⁴⁷⁵. Nu se poate pretinde în asemenea lucruri o precizie strictă, din pricina schimbărilor care s-au petrecut și a lipsei de renume a acestor locuri. Într-adevăr, în regiunile cunoscute și vestite, se cunosc prefacerile care au avut loc și împărțirile teritoriale, precum și feluritele nume de țări și altele de acest fel, pentru că le repetă mulți și mai cu seamă dintre eleni, care au ajuns cei mai comunicativi dintre toți. Dar în privința țărilor barbare, îndepărtate, mici și fărâmițate, descrierile lor⁴⁷⁶ nu oferă nici siguranță, dar nici nu sînt prea numeroase; cu cît aceste țări sînt mai depărtate de eleni, cu auit se mărește neștiința lor despre ele. Cît privește apoi pe istoriografii romani, ei îi imită pe eleni, bineînțeles nu chiar aidoma; de fapt, ceea ce spun ei împrumută de la eleni, iar ceea ce dau de la sine nu dovedește mare dragoste de știință încît, ori de cîte ori primii prezintă vreo lacună, ultimii nu o umplu prea mult; de altfel, și denumirile acelea, cîte sînt foarte vestite, sînt în cea mai mare parte elene.

În vreme ce prömergătorii noștri⁴⁷⁷ au desemnat cu numele de Iberia întreaga regiune de dincolo de Ron și de istmul cuprins între cele două Golfuri Galatice, contemporanii noștri⁴⁷⁸ îi statornicesc ca hotar Pirineii și socot Iberia totuna cu Hispania; (alții apoi) restrîngeau Hispania numai la regiunea de dincoace de Ebru⁴⁷⁹. Cei de de-

mult mai foloseau pentru aceleași populații numele de igleți⁴⁸⁰; aceștia ocupau o regiune nu prea întinsă, după câte ne informează Asclepias din Myrlea⁴⁸¹. Romanii însă, dând întregii țări același nume de Iberia sau Hispania, i-au zis unei părți a ei Citerior, celeilalte Ulterior⁴⁸²; apoi în diferite epoci, ei îi schimbă împărțirea, cârmuind-o potrivit cu împrejurările momentului.

20 Dar cum provinciile au fost repartizate de curînd⁴⁸³ pe de o parte poporului și senatului, pe de alta, principelui romanilor⁴⁸⁴, Baetica revine poporului și i se trimite în frunte un praetor, care are la dispoziție un quaestor și un legatus; hotarul ei spre răsărit a fost trasat prin apropierea orașului Castalon. Restul Iberiei aparține Cezarului; el trimite acolo doi reprezentanți, unul pretorian, altul consular⁴⁸⁵, iar reprezentantul pretorian are cu el un legatus care să împartă dreptatea la lusitani. Aceștia sînt așezați de-a lungul Baeticei și se întind pînă la fluviul Durios, atingînd și gurile lui. Căci îndeosebi această regiune se cheamă în prezent Lusitania. Aici se află și Augusta Emerita⁴⁸⁶. Restul, care formează de fapt cea mai mare parte a Iberiei, este guvernat de reprezentantul consular, care dispune de o armată importantă cam de trei legiuni și de trei legați⁴⁸⁷; unul dintre ei, împreună cu două legiuni, apără întreaga regiune de dincolo de Durios, spre miazănoapte, pe ai cărei locuitori înaintașii noștri îi numesc lusitani⁴⁸⁸, iar contemporanii îi numesc callaici; cu ei se învecinează munții nordici și totodată asturii și cantabrii.

Pe la asturi curge râul Melsos⁴⁸⁹ și puțin mai departe de acesta este situat orașul Noiga⁴⁹⁰; în apropierea lui se află un estuar⁴⁹¹ la ocean, care desparte pe asturi de cantabri.

Poalele munților, în continuare pînă la Pirinei, le guvernează al doilea legatus în fruntea celeilalte legiuni. Al treilea legatus supraveghează interiorul țării și apără interesele așa-numiților *togati*⁴⁹², nume care vrea să arate că

Îmbrăcarea togii ar vădi firea lor pașnică și trecerea la un model de viață italic, cu moravuri mai blânde. Aceștia sînt celtiberii și cei care locuiesc în apropiere, pe amîndouă malurile Ebrului, pînă în regiunile de la mare. Însuși guvernatorul își petrece iarna în regiunile litoralului, ținînd judecățile cu precădere la Carthagina Nouă și la Tarracon, iar vara el face ocolul regiunii sale, inspectînd și cercetînd mereu neajunsurile care necesită îndreptare. Există acolo și procuratori ai Cezarului⁴⁹³, din tagma cavalierilor, care distribuie soldaților sumele de bani necesare pentru procurarea mijloacelor de trai.

CAPITOLUL 5

1 Dintre⁴⁹⁴ insulele situate în fața Iberiei, cele două Pityusse⁴⁹⁵ și cele două Gymnesiai (numite⁴⁹⁶ și Balaride⁴⁹⁷) se află din întîmplare în dreptul coastei dintre Tarracon și Sucron, acolo unde se ridică Saguntum; Pityusele se află mai în largul mării și înclină mai spre asfințit decît Gymnesiai. Una dintre ele se cheamă Ebusos⁴⁹⁸, avînd un oraș cu același nume; circumferința insulei este de 400 de stadii [73,99 km]⁴⁹⁹, avînd o lățime aproape egală cu lungimea; cealaltă, cu numele Ephiusa⁵⁰⁰, situată în apropierea primei insule, este pustie și mult mai mică. Iar dintre insulele Gymnesiai, cea mai mare are două orașe, Palma și Polentia⁵⁰¹, unul dintre ele așezat spre răsărit, anume Polentia, celălalt spre apus. Lungimea insulei mai mari măsoară puțin lipsă din 600 de stadii [110,99 km], iar lățimea este de 200 de stadii [37 km]⁵⁰²; Artemidoros⁵⁰³ a dublat și lățimea, și lungimea ei. Cea mai mică se află la o depărtare de 270 de stadii⁵⁰⁴ [49,50 km] de Polentia; în privința mărimii, ea este mult sub dimensiunile celei mari, dar cu fertilitate nu-i stă cu nimic mai prejos; într-adevăr, amîndouă sînt înfloritoare și bine înzestrate cu porturi, doar că acestea au țărmurile stîncose la intrare,

astfel că se cere mare băgare de seamă din partea navigatorilor când intră în port.

168 Datorită prosperității regiunii, și locuitorii ei sînt pașnici, așa cum sînt de altfel și cei din Ebusos. Dar din pricina unor răufăcători, de altfel puțini la număr, care au legat tovarășie cu pirații de pe mare, faima rea i-a acoperit pe toți și [din această pricină] Metellus, supranumit Balearicus⁵⁰⁵, a pornit expediția împotriva lor, în urma căreia a întemeiat acolo și [două] orașe⁵⁰⁶. Expuși uneltirilor străine din pricina aceleiași prosperități, cu toate că sînt pașnici, se spune⁵⁰⁷ că sînt cei mai iscușiți mînuitori ai praștiei; ei s-au exersat în mod deosebit la această armă, după cîte se spune, de cînd fenicienii au pus stăpînire pe insule. Se relatează totodată că fenicienii sînt cei dintîi care i-au îmbrăcat pe oamenii de aici în tunici cu bordură lată⁵⁰⁸;⁵⁰⁹ [înainte], ei plecau la luptă fără să se încingă la brîu, cu un scut în mînă sau cu o sulită călită în foc, rar prevăzută cu un mic vîrf de fier. Praștii poartă în jurul capului fiecare cîte trei, făcute fie din trestie neagră⁵¹⁰, fie din tulpină de crîn⁵¹¹, fie din tendoane; prima praștie avea o curea lungă pentru aruncarea la mare distanță, a doua, o curea mică pentru loviri la scurtă distanță, iar a treia, o curea mijlocie, pentru țintiri la o depărtare mediocră. Astfel ei se exersau la praștie încă din fragedă copilărie, în așa fel că nu dădeau pîine copiilor decît numai dacă nimereau ținta cu praștia. De aceea Metellus, cînd a ancorat la aceste insule, a întins piei pe deasupra punților corăbiilor, ca pavază contra praștilor. Apoi a adus aici 3 000 de coloni dintre romanii din Iberia.

2 La fertilitatea solului se mai adaugă și norocul că aici nu se găsește ușor vreun animal dăunător. Se spune⁵¹² că nici iepurii nu sînt indigeni, ci provin dintr-un mascul și o femelă aduși de cineva de pe țărmlul din față al continentului; dar, de la bun început, iepurii se înmulțiră aici atît de mult, încît și casele se surpau și copacii se răstur-

nau din pricina galeriilor subterane ale acestora, și oamenii se văzură deodată siliți, așa cum am mai arătat⁵¹³, să recurgă la sprijinul romanilor. Acuma însă măsurile bune de vânătoare nu îngăduie ca flagelul să iasă biruitor, ci proprietarii de pământ adună de pe el roade bogate.

Acestea sînt, prin urmare, insulele situate dincoace de Coloanele zise ale lui Heracles.

3 Chiar lângă Coloane se află două insulițe, dintre care una se numește Hera⁵¹⁴; sînt autori⁵¹⁵ care numesc Coloane chiar aceste insule.

În afara Coloanelor se află insula Gadeira⁵¹⁶, despre care am spus⁵¹⁷ pînă acum doar atît că se află la o depărtare de 750 de stadii [138,74 km] de Calpe; ea este situată în apropierea gurii Baetisului. Se găsesc mai multe descrieri ale insulei Gadeira. Locuitorii ei sînt cei care trimit cele mai multe și mai mari vase de negoț pe marea noastră și în Marea Exterioară, deși nu ocupă o insulă prea întinsă, nici nu stăpînesc prea mare porțiune din coasta continentală potrivnică, și nici nu-și pot procura venituri din alte insule ci, ducîndu-și viața mai mult pe mare, puțini sînt cei care rămîn tot timpul la Gadeira sau care își petrec vremea la Roma. De aceea, s-ar părea că în privința numărului populației, ea nu este mai prejos de vreun alt oraș, afară doar de Roma. Am auzit că, într-unul din recensămintele făcute în timpul nostru⁵¹⁸, s-au numărat 500 de cavaleri gaditani, efectiv pe care nu l-a dat nici unul dintre orașele Italiei, în afară de Patavium⁵¹⁹. Deși sînt atît de numeroși, ei ocupă o insulă nu cu mult mai mare de 100 de stadii [18,50 km] lungime, iar ca lățime are locuri unde este chiar de un singur stadiu [185 m]⁵²⁰.

Gaditanii locuiau la început într-un oraș foarte mic, dar Balbus Gaditanul⁵²¹, care a avut parte de cinstirile triumfale, le-a construit un altul pe care îl numesc Orașul Nou⁵²²; amîndouă așezările formează la un loc cetatea Didyme⁵²³, care nu are o periferie mai mare de 20 de stadii [3,70 km]⁵²⁴, dar nici această cetate nu le este prea

strâmță, deoarece puțini au gospodării statornice în ea, ci toți își duc cea mai mare parte a vieții pe mare; unii datorită avantajelor sale naturale și frumuseții poziției, au ales pe țărmul insulei situate tocmai în fața lor⁵²⁵ din care, datorită avantajelor sale naturale și frumuseții poziției au creat a doua Didyme⁵²⁶. Dar comparativ, locuitorii sînt puțini și în această insulă și în portul⁵²⁷ pe care l-a amenajat pentru ei Balbus pe coasta continentului.

Orașul este situat în părțile de apus ale insulei, și alături, la capătul ei, se află sanctuarul lui Chronos⁵²⁸, chiar în fața insuliței; sanctuarul lui Heracles este îndreptat spre răsărit [înalțîndu-se] de cealaltă parte a insulei, pe locul unde țărmul se apropie cel mai mult de continent, lăsînd la mijloc o strîmtoare⁵²⁹ doar de un stadiu [185 m] lățime. După unii autori⁵³⁰, templul lui Heracles se află la o depărtare de 12 mile [17,76 km] de oraș, potrivit în așa fel lucrurile ca numărul milelor să fie pe potriva isprăvilor eroului⁵³¹; de fapt distanța este mult mai mare, și anume ea este aproape cît lungimea insulei; iar insula se întinde în lung de la apus la răsărit.

4 Se pare că Pherekydes⁵³² desemnează insula Gadeira sub numele de Erytheia⁵³³, aceea în care se desfășoară întîmplările mitice legate de Geryon⁵³⁴. Dar alți autori⁵³⁵ o identifică cu o insulă⁵³⁶, pe care au văzut-o că se întinde în fața orașului Gadeira, fiind despărțită de el printr-o strîmtoare de un stadiu [185 m] lățime; această insulă are pășuni atît de minunate, încît laptele animalelor pășunate aici nu conține zer. Brînză o fac amestecînd laptele cu multă apă, din pricina grăsimii lui, iar animalul în treizeci de zile moare sufocat, dacă nu i se sloboade sînge. Iarba pe care o pasc este lipsită de apă, dar foarte grasă⁵³⁷. Dovadă este faptul că din această stare de lucruri s-a plămădit mitul boilor lui Geryon; [...⁵³⁸], întreg țărmul mării a fost populat în comun.

5 În legătură cu întemeierea Gadeirei, iată ce povestesc gaditanii⁵³⁹: se pomenește de un oracol care, spun ei, porunca tyrienilor să trimită coloniști la Coloanele lui Heracles; cei trimiși în recunoaștere, cînd au ajuns în strîmtoare lîngă Calpe, socotind că promontoriile care străjuiesc strîmtoarea constituie capătul pămîntului locuit și al expediției lui Heracles, crezură că oracolul pe acestea le numește Coloane; ei se opriră deci dincoace de Coloane, în locul unde se află azi orașul saxitanilor⁵⁴⁰; aici, aduseră jertfe, dar, cum victimele nu se arătau de loc prielnice, făcură cale întoarsă. 170

Mai tîrziu, trimișii tyrienilor înaintară dincolo de strîmtoare cam 1 500 de stadii [277,50 km]⁵⁴¹ pînă la o insulă închinată lui Heracles⁵⁴², ce se află în dreptul orașului Onoba⁵⁴³ pe coasta Iberiei și, fiindcă socoteau că aici se află Coloanele, jertfiră zeului, dar, cum din nou victimele nu meniră a bine, se întoarseră iarăși acasă.

În sfîrșit, cei sosiți cu a treia expediție au întemeiat Gadeira și au construit templul în partea de răsărit a insulei, iar orașul în cea de apus.

Din această pricină, unii cred că promontoriile strîmtorii constituie Coloanele, alții că însăși Gadeira, în sfîrșit alții sînt de părere că ele se află încă mai departe de Gadeira, în Marea Exterioară. După presupunerea altora⁵⁴⁴, Coloanele sînt formate de munții Calpe și de masivul numit Abilyx⁵⁴⁵, ce se înalță pe țărmul potrivit în Libya. Acest munte, spune Eratosthenes⁵⁴⁶, se află în Metagonion⁵⁴⁷, pe teritoriul unei seminții numide. Alții⁵⁴⁸ apoi le identifică cu două insule din apropierea ambilor munți; pe una dintre ele o numesc insula Herei. Artemidoros⁵⁴⁹ admite insula Herei și templul ei, dar indică sub acest nume o altă insulă, și susține că nu există nici muntele Abilyx, nici vreun neam metagonian. Și insulele Planctai și Symplegadele le strămută unii⁵⁵⁰ în aceste părți, socotindu-le Coloanele lui Heracles, pe care Pindar⁵⁵¹ le numește *Porțile Gadiride*, spunînd că Heracles a ajuns (prin îngustimea

strâmătorii) pe aceste meleaguri de la capătul pământului. Și Dicaiarchos⁵⁵², Eratosthenes⁵⁵³ și Polybios⁵⁵⁴, ca și cea mai mare parte o autorilor eleni, fixează Coloanele în preajma strâmătorii. Iberii însă și libyenii susțin că ele se află în Gadeira, deoarece locurile din preajma strâmătorii nu seamănă cu niște coloane. După alții apoi⁵⁵⁵, pilonii de aramă, lungi de opt coți⁵⁵⁶, ai templului lui Heracles din Gadeira, pe care s-a gravat costul construcției templului, ar constitui Coloanele; navigatorii care au sosit pînă aici, încheindu-și călătoria și aducînd jertfe lui Heracles, pentru a fi ajutați, au răspîndit versiunea că acesta este capătul și al pământului, și al mării. Poseidonios consideră că această explicație este cea mai convingătoare, iar orașul și expedițiile repetate sînt doar o înșelăciune feniciană.

Dar, cît privește expedițiile, cine ar putea să susțină ceva cu tărie în favoarea lor sau împotriva lor cîtă vreme nici una dintre păreri nu este lipsită de rațiune? Iar a spune că nici insulițele, nici munții nu seamănă a coloane și a căuta pentru coloanele propriu-zise hotarele pământului locuit sau limitele expediției lui Heracles înseamnă a da dovadă de un oarecare spirit critic; într-adevăr, exista un vechi obicei de-a se fixa asemenea borne, așa cum locuitorii din Regium au ridicat un stîlp în formă de turnuleț în Strîmtoarea Siciliei, iar turnul așa-numit al lui Peloros⁵⁵⁷ se înalță tocmai în fața acestuia; la fel sînt și Altarele zise ale Philainilor⁵⁵⁸, aflate undeva pe la mijlocul intervalului dintre cele două Syrte⁵⁵⁹; se mai pomenește de o coloană care se ridică înainte vreme în istmul Corintului, pe care au așezat-o în comun, pe de o parte, ionienii care ocupau pe atunci Attica⁵⁶⁰ și Megarida⁵⁶¹, după alungarea lor din Pelopones⁵⁶², pe de altă parte, stăpînii de pe acele vremuri ai Peloponesului; pe partea dinspre Megarida a coloanei, ei au scris:

Aceasta nu este Peloponesul, ci Ionia,

iar pe cealaltă latură:

*Acesta este Peloponesul, și nu Ionia*⁵⁶³

Alexandru cel Mare⁵⁶⁴ a ridicat, ca limite ale expediției sale în India, niște altare⁵⁶⁵ în locurile cele mai depărtate ale indienilor, pînă la care a ajuns spre răsărit, imitîndu-l astfel pe Heracles și pe Dionysos; iată deci că exista acest obicei.

6 Este firesc apoi ca locurile să ia aceeași denumire, mai ales cînd timpul distruge bornele fixate. Într-adevăr azi nu mai stau în picioare altarele Philainilor, dar locurile acelea au preluat denumirea lor. Nici în India, se spune⁵⁶⁶, nu se văd ridicate coloane, nici ale lui Heracles, nici ale lui Dionysos, și cînd li s-au descris sau li s-au indicat anumite locuri, macedonenii s-au încredințat că acelea sînt coloanele în care negreșit au găsit unele semne fie ale celor istorisite despre Dionysos, fie ale celor povestite despre Heracles. Tot astfel, și în strîmtoarea Coloanelor lui Heracles, nimeni nu s-ar putea îndoi că primii sosiți aici au însemnat capătul drumului lor prin altare făurite de mîna lor, sau prin turnuri sau, în sfîrșit, prin mici stîlpi, fixați în locurile cele mai depărtate pînă la care au ajuns și cele mai bătătoare la ochi (iar punctele geografice cele mai la vedere pentru marcarea capătului sau a începutului unor locuri sînt strîmtorile, munții ce le domină și insulele), apoi cînd monumentele făurite de mîna omului nu mai dăinuie, numele lor trece asupra locurilor, fie că vrei să spui că ele sînt insulele, fie promontoriile care formează strîmtoarea.

Într-adevăr, este greu să hotărâști cărora dintre cele două [forme de relief] li se potrivește mai bine denumirea, deoarece coloanele cu amîndouă seamănă. Spun că seamănă, deoarece coloane se ridică anume în acele locuri care marchează limpede hotarele cele mai depărtate; de aceea, strîmtoarea s-a mai numit și gură, atît aceasta despre care vorbim, cît și multe altele; iar gura, pentru cel

care intră în strâmtoare, este începutul ei, iar pentru cel care iese, capătul ei. Insulițele, așadar, de la gura strâmtoării, fiind circumscrise cu precizie și constituind bune puncte de reper, pe drept cuvânt s-ar putea asemui cu niște coloane, după cum, de altfel, și munții care domină strâmtoarea și care prezintă vreun vîrf asemănător cu stîlpii sau cu coloanele. Astfel că și Pindar le poate numi pe drept cuvînt *Porți Gadiride*, dacă se presupun Coloanele la gura strâmtoării, deoarece gurile seamănă cu niște porți.

Insula Gadeira însă nu este situată în astfel de locuri care să indice vreun capăt, ci ea se află oarecum în dreptul părții de mijloc a unei lungi coaste ce formează în fața ei un golf. Dar a le identifica cu înseși coloanele templului lui Heracles din această insulă este, după părerea mea, o versiune mai puțin bună; căci renumele [Coloanelor lui Heracles] s-a impus cu convingere, la fel ca în cazul Coloanelor Indiei, nu pentru că negustorii, ci mai degrabă conducătorii au lansat prima oară această denumire. Altfel și inscripția, pe care o invocă unii, cum nu se referă la un edificiu închinat [eroului], ci la un capitol de conturi, stă mărturie împotriva argumentului; or ar trebui ca aceste Coloane ale lui Heracles să amintească marile înfăptuiri ale eroului și nu cheltuielile fenicienilor.

7 Polybios⁵⁶⁷ povesteste că în templul lui Heracles din Gadeira se află o fîntînă în care se coboară pînă la apa potabilă numai cîteva trepte; această fîntînă suferă un fenomen de simpatie inversă⁵⁶⁸ cu fluxul și refluxul mării, anume în timpul fluxului, apa din fîntînă scade, în vreme ce în cursul refluxului, se umple.

Iată care este pricina fenomenului, după părerea lui: aerul care iese la suprafață din adîncul pămîntului este împiedicat să iasă afară pe căile lui obișnuite, atunci cînd solul este acoperit de valuri cu prilejul revărsării apelor mării, de aceea, întorcîndu-se spre interior, astupă vinele izvorului și provoacă astfel scăderea apei; dar, cînd solul rămîne din nou descoperit de ape, aerul, reluîndu-și dru-

mul său drept, eliberează vinele izvorului, astfel că apa urcă pe ele din belșug.

Artemidoros⁵⁶⁹, care îl contrazice pe Polybios și indică el însuși o cauză a fenomenului, menționând totodată și părerea istoriografului Silanus⁵⁷⁰, nu mi se pare că a dat lămuriri care merită să fie pomenite, deoarece este profan în acest domeniu, și el și Silanus.

Poseidonios⁵⁷¹, susținând că este greșită explicația lui Polybios, arată că în templul lui Heracles sînt de fapt două puțuri și un al treilea, în oraș; cel mai mic dintre puțurile templului lui Heracles, dacă scoți într-una apă din el, scade dintr-o dată, dar cum încetezi să mai scoți, se umple din nou; cel mai mare, care rezistă să fie folosit de-a lungul întregii zile, cînd îi scade apa o dată cu a tuturor celorlalte fîntîni, se și umple peste noapte, de îndată ce nu se mai scoate; deoarece refluxul se nîmerește adesea deodată cu umplerea puțului, localnicii au crezut, fără temei, că este vorba de o atracție inversă. Iar pentru că această poveste a cîștigat credit în fața [oamenilor], a relatat-o și Poseidonios și noi am aflat-o repetîndu-se printre curiozități⁵⁷².

Am auzit că mai sînt puțuri, unele în grădinile de la periferia orașului, altele chiar în interior și, pentru că apa din oraș nu era bună de băut, s-au înmulțit cisternele cu apă de ploaie⁵⁷³. Iar dacă vreuna dintre aceste fîntîni este pricina ipotezei despre o simpatie cu efect invers, noi nu știm; și iarăși, dacă se întîmplă ca lucrurile să se explice astfel, se cuvine ca motivarea acestor fenomene să fie privită printre problemele anevoioase. E cu putință ca fenomenul să se desfășoare așa cum spune Polybios; dar s-ar mai putea ca unele dintre vinele care alimentează izvoarele să se înmoaie, cînd sînt udate din exterior, și să lase astfel să li se împrăstie apa pe de lături, în loc de-a o forță să urce în izvor prin vechiul ei canal; iar vinele se înmoaie neapărat, cînd valurile inundă țărmlul. Sau dacă, așa cum susține Athenodoros⁵⁷⁴, fenomenul fluxului și al refluxului seamănă cu inspirația și expirația, s-ar putea

173

să existe unele cursuri de apă subterane care, în chip fi-
resc, au ieșirea la suprafață pe anumite căi, ale căror guri
le numim izvoare și fântâni, iar pe alte căi să se scurgă
spre adâncul mării; și când aceste cursuri provoacă crește-
rea apelor mării cu prilejul fluxului, cât timp ține acest
soi de expirație, ele își părăsesc calea lor obișnuită, dar
din nou intră în vechiul lor canal din momentul în care
și marea se retrage⁵⁷⁵.

8 Eu nu înțeleg cum se face că Poseidonios⁵⁷⁶, care i-a
prezentat pe fenicieni în alte privințe fără seamăn, în
această problemă i-a învinuit de prostie, în loc de [a le
sublinia] finețea spiritului.

Într-adevăr, ziua și noaptea se măsoară prin mișcarea
de rotație a soarelui, care apare când sub pământ, cât dea-
supra pământului. Poseidonios spune că mișcarea oceanului
suportă un ciclu periodic astral, împlinind, în atracție cu
luna, un ciclu zilnic, altul lunar și altul anual⁵⁷⁷.

Într-adevăr, când luna se înalță deasupra orizontului la
înălțimea unui semn al zodiacului, apele mării încep să se
umfle și să dea năvală simțitor asupra uscatului pînă ce
luna atinge mijlocul bolții cerești; când acest astru coboară
spre asfințit, marea se retrage din nou cîte puțin, pînă ce
luna se află mai sus cu un semn al zodiacului de locul în
care apune; apoi marea rămîne la același nivel atîta timp
cît luna atinge punctul său de asfințit și încă, mai mult,
atîta vreme cît luna, în mișcarea sa, se află depărtată de
orizont sub pământ pînă la un semn al zodiacului, după
aceea, marea urcă din nou pînă ce luna atinge mijlocul
bolții cerești de sub pământ; și iarăși se retrage, pînă ce
luna, în rotația sa spre răsărit, se află la depărtarea unui
semn de orizont; marea rămîne din nou pe loc, pînă ce
astrul se înalță cu un semn deasupra pământului și atunci
din nou marea începe să crească.

174 Aceasta, zice Poseidonios, este perioada ei zilnică.

Perioada lunară se explică astfel: cele mai mari fluxuri
și refluxuri au loc în preajma conjuncției lunii și a soarelui,

apoi ele se micșorează pînă la primul pătrar al lunii; din nou cresc pînă la luna plină și din nou descresc pînă la ultimul său pătrar; apoi pînă la noile conjuncții, iarăși are loc creșterea fluxului și a refluxului; creșterea din urmă le depășește pe celelalte și ca durată, și ca viteză.

Perioadele anuale mărturisește Poseidonios că le cunoaște numai din informațiile primite de la locuitorii Gadeirei, care i-au spus că fluxul și refluxul iau cea mai mare dezvoltare în timpul solstițiului de vară. Apoi el însuși deduce că ele se micșorează de la solstițiu la echinocțiu, apoi din nou cresc pînă la solstițiu de iarnă; după aceea se micșorează pînă la echinocțiul de primăvară; și iarăși se măresc pînă la solstițiu de vară⁵⁷⁸.

Dacă, așadar, aceste cicluri se împlinesc în fiecare zi și noapte și în răstimpul amîndorura marea urcă și se retrage de două ori, cu regularitate, atît în orele zilei, cît și în cele ale nopții, cum e cu puțință [zice Poseidonios] ca umplerea puțului să coincidă de mai multe ori cu refluxul și numai rar golirea lui? Sau poate coincidența are loc de multe ori, dar nu de egale ori? Sau chiar dacă ea a avut loc de egale ori, cum se poate că gaditanii n-au fost în stare să vadă aceste fenomene zilnice, ei care au observat perioadele anuale după fenomene ce se arată doar o dată pe an? Că Poseidonios acordă încredere acestora se vede și din faptul că el presupune micșorările și creșterile mareelor alternînd de la un solstițiu la altul și, în funcție de aceste date, repetîndu-se regulat. Și, într-adevăr, nici aceasta nu este cu puțință ca gaditanii, care erau buni observatori, să nu fi văzut fenomenele petrecute de fapt, dar să fi dat crezare celor care nu au avut loc.

9 Poseidonios⁵⁷⁹ mai spune că Seleucos⁵⁸⁰, originar de la Marea Erythraea, susține că neregularitatea din aceste fenomene ale mării, precum și regularitatea lor se datoresc diferenței dintre semnele zodiacului⁵⁸¹; cînd luna se află în cadrul semnelor echinoctiale, mișcările mării sînt normale, la semnele solstițiale însă, ele sînt anormale și ca volum.

și ca viteză, apoi la fiecare dintre celelalte semne, ele vor fi proporționale cu apropierea semnelor zodiacului [de echinocții sau de solstiții]⁵⁸². Poseidonios însuși spune că, petrecându-și mai multe zile în sanctuarul lui Heracles din Gadeira, pe timpul solstițiului de vară din preajma lunii pline, n-a putut observa diferențele perioadei anuale. În schimb, în timpul joncțiunii soarelui cu astrul lunar din acea lună, el a observat la Ilipa o mare schimbare în creșterea nivelului apelor fluviului Baetis față de umflările lui precedente, în care nu atingea nici jumătate din malurile sale abrupte; de data aceea însă apele lui s-au ridicat atât de sus, încât soldații au scos din el apă [de pe țărm] chiar din acel loc (deși Ilipa se află la 700 de stadii [129,49 km]⁵⁸³ depărtare de mare); iar în vreme ce câmpiile de la țărmul mării au fost acoperite de marea pînă la 30 de stadii⁵⁸⁴ [5,55 km] spre interior, lăsînd pe alocuri unele insule, el spune că temelia templului lui Heracles și digul care protejează portul din Gadeira n-au fost acoperite, la măsurători, nici pînă la zece coși⁵⁸⁵ înălțime. Chiar dacă se va dubla această cifră pentru eventualele creșteri ieșite din comun petrecute uneori, nici atunci ele n-ar fi oferit spectacolul pe care îl prezintă în câmpie enormitatea mareelor.

Acest fenomen este comun, spun istoricii, întregii coaste a oceanului, de jur împrejurul ei, dar comportarea rîului Ebru, zice Poseidonios, prezintă un fenomen nou și izolat: într-adevăr, el se revarsă uneori, chiar fără ploi și fără ninsori, cînd se întetesc vînturile dinspre miazănoapte; cauza acestui fenomen este, după el, lacul⁵⁸⁶ prin care curge Ebrul, deoarece apa lacului este împinsă [în rîu] de vînturi.

10 Poseidonios⁵⁸⁷ mai povestește că la Gadeira crește și un arbore cu crengile îndoite la pămînt și cu frunzele de forma unor săbii⁵⁸⁸, adeseori lungi de un cot și late de patru degete⁵⁸⁹. În împrejurimile Carthaginei Noi, un alt arbore⁵⁹⁰ lasă să se desprindă de pe spinii lui o scoarță din care se fac foarte frumoase țesături. Cunoaștem noi înșine⁵⁹¹ un arbore din Egipt asemănător cu cel din Ga-

deira, în privința aplecării ramurilor sale, dar acela are frunzele diferite și nu produce fructe, ceea ce Poseidonios atribuie celui din Gadeira⁵⁹². Fibre din spini se țes și în Cappadocia, dar nu este arbore cel ce poartă spinul din care se desprinde scoarța, ci o plantă scundă⁵⁹³. Despre arborele din Gadeira se mai povestește că, dacă i se rupe o creangă, curge din ea lapte, iar dacă i se taie o rădăcină, iese un lichid roșcat⁵⁹⁴.

Atâtea am avut de spus despre Gadeira.

11 Cassiteridele sînt în număr de zece⁵⁹⁵ și sînt situate în apropiere unele de altele, în plină mare, la mieznoapte de portul artabrilor; una dintre ele este pustie, în celelalte locuiesc oameni cu mantale negre, care îmbracă pe dedesubt tunici lungi pînă la pămînt, încingîndu-se în jurul pieptului, și plimbîndu-se cu bastoane în mîini, asemenea unor Furii⁵⁹⁶ răzbunătoare ale tragediei; trăiesc din produsele cirezilor⁵⁹⁷ lor, mai ales ca nomazi. Avînd mine de cositor⁵⁹⁸ și de plumb, ei schimbă la piață aceste produse, ca și piei de animale, pe vase de ceramică⁵⁹⁹, pe sare și pe obiecte de bronz. Înainte vreme, numai fenicienii trimiteau mărfuri cu corăbii din Gadeira pe această piață, ținînd tainută față de toată lumea calea spre insule. Cînd, odată, romanii s-au ținut pe urmele unui căpitan de vas [fenician], ca să cunoască și ei acele piețe, căpitanul, din rea voință, și-a abătut cu bună știință corabia din drum spre un loc cu apă scăzută, atrăgînd și pe urmăritorii săi în aceeași pierzanie; el a scăpat însă din naufragiu și a primit din fondul obștesc⁶⁰⁰ prețul mărfurilor pe care le-a pierdut. Romanii totuși, după mai multe încercări, au descoperit calea. Apoi cînd Publius Crassus⁶⁰¹, traversînd marea pînă la aceste insule, a aflat că metalele se scot aici de la mică adîncime și că populația este pașnică, a dat indicații suplimentare celor care voiau să exploateze această mare, cu toate că ea este mai întinsă decît marea care separă [calea ce duce în] Britannia.

Acestea le-am avut de spus despre Iberia și despre insulele situate în fața coastelor ei.

CARTEA A IV-A

Cartea a IV-a a Geografiei lui Strabon este închinată Galliei care este împărțită de lanțul munților Alpi în Gallia Transalpină și Gallia Cisalpină. Prima apare circumscrisă la Strabon de Pirinei, țărmul mării Mediterane, Alpi, Rin și litoralul oceanului Atlantic; a doua cuprind cîmpia Padului, închisă înspre nord de Alpi, care descriu în jurul ei un semicerc de la vest la est, de Apenini și de hotarele Umbriei, înspre sud. De asemenea, în această carte se rezervă cîte un capitol Liguriei și Alpilor, care constituie entități geografice independente.

Planul făurit de Strabon în redactarea geografiei Galliei, la fel ca la cartea a III-a, nu urmează diviziunea administrativă instituită de Augustus, ci aceea care era în vigoare pe timpul lui Poseidonios, izvorul său principal; la această diviziune a introdus sporadic observații referitoare la situația contemporană cu el. Astfel în primele două paragrafe ale capitolului I, Strabon prezintă diviziunea Galliei — în afara Liguriei — pe de o parte, în cele trei regiuni, după planul lui Poseidonios, anume Aquitania, Celtica propriu-zisă și Belgica, pe de altă parte, în cele patru provincii augusteene, Narbonensis, Aquitania, mărită cu teritoriul dintre Garumna și Loara, Lugdunensis și Belgica¹.

Prima parte în descrierea Galliei o formează provincia Narbonensis, care corespunde atît diviziunii administrative a lui Augustus, cît și limitei teritoriale ale Celticei lui Poseidonios (cap. 1, 3—sfîrșit). Partea a doua, care se întinde pe întreg capitolul 2, conține descrierea Aquitaniei, în limitele poseidoniene (1), și a regiunilor cuprinse între Garumna și Loara (2, 3), încorporate de Augustus la Aquitania. A treia parte (cap. 3, 2 — cap. 4, 1), după enunțarea celor două provincii, Lugdunensis și Belgica, create de Augustus în Gallia Transalpină, prezintă toate neamurile situate între Loara și Rin, care figurau la Poseidonios în Belgica. O digresiune asupra moravurilor celților ocupă întreg restul capitolului 4. Partea a patra, extinsă pe

¹ Vezi A. Wallenace, *Étude sur Strabon et sa description de la Gaule*, „Revue Belge de Philologie et d'histoire,” XXIV, 1945, 510.

întreg capitolul 5, este rezervată insulelor din împrejurimile Galliei, Britannia, Ierne (Irlanda) și Thule.

A cincea parte și ultima, mai puțin încheată, prezintă pe liguri, pe celto-liguri și populațiile din Alpi, împotriva cărora romanii au întreprins campanii militare; prisma acțiunilor romane prin care sînt privitye aceste popoare constituie firul de unire al capitolului 6.

Includerea Alpilor în aceeași carte cu Gallia este motivată de situarea în acești masivi a izvoarelor principalelor rîuri ale celor două Gallii.

Sursele² care i-au furnizat lui Strabon informații asupra Galliei sînt în primul rînd geografii greci care l-au precedat și, în primul rînd, Poseidonios. Acestui autor, direct sau indirect³, îi datorează Strabon următoarele episoade ale acestei cărți: diviziunea Galliei, în afara citării lui Caesar (cap. 1,1) sistemul hidrografic (cap. 1,2); descrierea drumului construit de Domitius, dimensiunile Provinciei Narbonensis (cap. 1,3); Massalia (cap. 1,4—5), în afară de episodul privitor la războaiele civile și consecințele lor; Provincia (cap. 6—14), cu excepția părților din paragrafele 9, 10, 12 și 13 în care se prezintă Forum Iulii, statuile orașelor Nicaia, Antipolis, Nemausus și tectosagii la Delfi, Aquitania (cap. 2,1), în afară de menționarea teritoriului alipit de Augustus la Aquitania și de statuia acestuia ridicată de ausci și de conveni; ocupația petrocoriilor, a biturigilor-cubi, a cadurcilor, a rutenilor și a gabalilor (cap. 2,2); arvernii (cap. 2,3); limitele Belgiei (cap. 3,1) cu excepția noilor modificări de frontieră; Lugdunum, segusianii și bazinurile rîurilor Dubis (Doubs) și Arar (Saône) (cap. 3,2), cu excepția informației despre Lugdunum roman; populațiile de pe

² Vezi H. Wilkens, *Quaestiones de Strabonis aliorumque rerum Gallicarum auctorum fontibus*, Diss, Marburg, 1886.

³ Vezi razumată la Fr. Lasserre, *op. cit.*, pp. 108—109, discuția asupra acestei probleme: A. Klotz, *Caesarstudien*, Leipzig—Berlin, 1910, pp. 57—135, susține că Strabon l-a utilizat pe Poseidonios prin intermediul lui Timagenes, K. Berwick, *Cesars Commentarii und das Corpus Caesarianum*, Philologus Supl. 31,2, Leipzig, 1938 crede că Poseidonios este izvorul direct al lui Strabon, că adausurile din istoria romanilor le-a făcut Strabon din observațiile sale personale. Teza lui K. Berwick este susținută prin argumente noi de W. Hering, *Strabo über die Dreiteilung Galliens*, Diss, Rostock in Wissenschaft Zeitschrift der Universität, Rostock, Reihe, 4, 1954/55, pp. 289—333.

Rin (cap. 3,3), în afară de citatele din Asinius Pollio și aluziile la campaniile lui Caesar; sequanii, mediomatrici, triboquii, haeduii, lingonii, arvernii, carnuții (cap. 3,4); veneții și osismii (cap. 4,1); moravurile gallilor (cap. 4,2—6), în afară de interesul gallilor față de educația romană și de înrolarea cavaleriei gallice în armata romană; insula Britannia (cap. 5,1—2) fără de informația despre cele două debarcări ale lui Caesar în această insulă; Ierne și Thule (cap. 5,4—5); ligurii și celtoligurii (cap. 6,1—5); lacul Comum (cap. 6,6); descrierea salasilor pînă la cucerirea lor de către romani (cap.6,7); reții și vindolicii (cap. 6,8); Alpii (cap. 6,9—12) în afară de campaniile lui Tiberius și Drusus.

A doua mare grupă de informații la cartea a IV-a se datorează lui Asinius Pollio, pe care Strabon l-a utilizat prin intermediul lui Timagenes sau prin versiunea greacă realizată de Assinius Pollio din Tralles. Astfel Strabon datorează acestei surse următoarele pasaje: menționarea Comentariilor lui Caesar (cap. 1,1); rolul Massaliei în războiul civil (cap. 1,5); Caesar împotriva lui Vercingetorix (cap. 2,3); luptele din pădurea Arduenna (cap. 3,5); bătăliile navale împotriva veneților (cap. 4,1); cele două traversări ale lui Caesar în Britania (cap. 5,2—3); lungimea Rinului, în opinia lui Asinius Pollio (cap. 3,3).

Informațiile posterioare morții lui Caesar, care trădează o notă elogiasă la adresa lui Augustus și Tiberius, aparțin vreunui panegirist. Lui i se atribuie informațiile despre diviziunea Galliei în patru provincii, făcută de Augustus (cap. 1,1), elogiul statutelor politice ale orașelor Nicaia, Antipolis (cap. 1,9) și Nemausus (cap. 1,12); populațiile înglobate de Augustus în Aquitania și acordarea dreptului latin auscilor și convenilor (cap. 2,1—2); crearea provinciei Belgica (cap. 3,1), guvernământul roman în Lugdunum și sanctuarul închinat de galli lui Augustus (cap. 3,2); cavaleria gallă înrolată în armata romană (cap. 4,2); politica economică a lui Augustus față de Britannia (cap. 5,3); organizarea politică a allobrigilor, voconților și a ligyenilor (cap. 6,4); acțiunea pacificatoare a lui Augustus la reți, vennoni, lepontini, tridentini, stoni, salassi (cap. 6,6—7); campaniile lui Tiberius și Drusus împotriva reților și a vindolicilor (cap. 6,8—9) și ale lui Augustus împotriva iapozilor și a dacilor (cap. 6,10).

Strabon s-a mai servit de un itinerar roman în descrierea căii care duce prin Alpii Cottieni și care este măsurată în mile romane, de asemenea și în localizarea frontierei regatului lui Cottius posterioară anului 8 î.e.n. (cap. 1,3).

Autorii care i-au servit ca sursă de informație lui Strabon au fost în bună parte martori oculari ai celor relatate de Strabon în această carte. Astfel Poseidonios a văzut personal coasta Mediteranei între Genua și Pirinei, cu prilejul călătoriei sale din anul 100 î.e.n. în aceste părți; el a făcut și o escală în Liguria și în împrejurimile Massaliei.

Prin Poseidonios, Strabon a cules informații de la alți martori oculari, ca Artemidoros, Polybios, Pytheas etc. Artemidoros a vizitat aceeași coastă mediteraniană, iar datele furnizate de el despre coasta Atlanticului și despre insula situată în fața gurilor Loarei, le-a procurat probabil de la Pytheas. Acesta din urmă a vizitat coastele oceanice ale Galliei, Britannia, Ierne și Thule. Polybios a văzut gurile Ronului, a parcurs trecătoarea muntelui Geneva. Participanții la campaniile lui C. Sextius Calvinus, din 123 î.e.n., tovarășii de arme ai lui Cn. Domitius Ahenobarbus, din 121—120 î.e.n., ai lui Marius din 102—101 î.e.n., au fost martorii oculari ai acelor evenimente și informatorii lui Strabon prin intermediul lui Poseidonios. De asemenea camarazii de arme ai lui Caesar i-au furnizat informații lui Strabon, prin intermediul lui Asinius Pollio, despre campaniile la care au participat. Panegiristul, în fine, i-a oferit lui Strabon date ca martor ocular al politicii și al acțiunilor lui Augustus. În afară de acestea, însuși Strabon a petrecut un timp la Roma, unde a cunoscut și a aflat multe din acțiunile familiei imperiale întreprinse în Gallia și în insulele de lângă coasta acestei țări. Astfel că relatarea lui merită toată încrederea.

Redactarea cărții a IV-a a Geografiei poate fi ușor datată, după o precizare făcută de Strabon în IV, 6,9; astfel el specifică aici faptul că în momentul în care scrie această carte s-au scurs 33 de ani de la expediția lui Tiberius și Drusus, în nordul Alpilor; cum această campanie a avut loc în vara anului 15 î.e.n., redactarea cărții a IV-a a avut loc în anul 18 e.n.

Notele pe care le-am dat la cartea a IV-a au avut mult de câștigat, la fel ca la cartea precedentă, din lucrarea profesorului Fr. L a s s e r r e, *op. cit.*, pp. 204—222 și indice, în precizarea, pe baza celor mai re-

cente lucrări de arheologie și istorie veche, a pozițiilor geografice și a celor mai recente identificări ale punctelor geografice ale Galliei, menționate de Strabon. În afară de aceasta, tratate de istorie, de geografie⁴, enciclopedii și diverse dicționare ne-au servit la întocmirea notelor de la finele acestui volum.

⁴ Pentru Gallia, vezi în special E. Desjardins, *Géographie politique et administrative de la Gaule romaine*, 4 vol. Paris, 1878—1893; *Carte archéologique de la Gaule romaine*. Pentru Alpi, vezi Walter W. Hyde, *Roman Alpine Routes*, Philadelphia, 1935; Ed. Meyer, *Die Schweiz in vorrömischer Zeit*, Zürich, 1934, 3—21 și *Die römische Schweiz*, Zurich, 1940; F. Staelin, *Die Schweiz in römischer Zeit*, ed. 3, Bâle, 1948; R. Heuberger, *Rätien im Altertum und Frühmittelalter*, Innsbruck 1932; W. Hering, *Strabo über die Dreiteilung Galliens*, *Wiss. Zeitschrift der Univ. Rostock* IV, 1954—55, pp. 289—333.

In cartea a IV-a sînt descrise regiunile Galliei (și ale Iberiei) și acelea pe care le mărginesc Alpii [închizîndu-le] în interiorul Italiei; pe lîngă acestea, mai sînt înfățișate și Britannia și cîteva insule din ocean care par să fie locuite, precum și meleagurile și neamurile barbare care populează celălalt mal al Istrului.

CAPITOLUL 1

1 În continuarea [Iberiei] se află Celtica Transalpină. Am schițat mai înainte¹, pe scurt, forma și mărimea ei; acum trebuie să-i prezentăm regiunile, luate fiecare în parte.

Unii autori² au împărțit pe celtici în trei părți³, desemnîndu-i prin numele de aquitani, belgi și celți; aquitanii au fost socotiți o seminție cu desăvîrșire aparte, nu numai ca limbă⁴, ci și ca trăsături fizice, fiind mai apropiați de iberi decît de galli; ceilalți sînt galli ca înfățișare, chiar dacă nu vorbesc toți aceeași limbă, ci unii practică alte limbi, de altfel, puțin deosebite; forma de stat și felul lor de viață le au de asemenea diferite. [Aceiași autori] numeau aquitani și celți pe cei situați lîngă Pirinei, fiind despărțiți unii de alții prin muntele Kemmenos. S-a mai spus⁵, iarăși, că Celtica despre care vorbim are ca fruntarii spre asfințit munții Pirinei, care ating, în ambele lor capete, Marea, de o parte, Interioară, de cealaltă, Exterioară. În răsărit o mărginește Rinul, care curge paralel cu Pirineii; părțile ei dinspre miazănoapte și dinspre miazăzi le conturează, în prima parte, oceanul, începînd de la extremitățile nordice ale Pirineilor pînă la gurile Rinului, iar în cealaltă, marea din preajma Massaliei și a Narbonei (începînd de

la promontoriile sudice ale Pirineilor pînă la gura rîului Var, care desparte Gallia Narbonensis de Italia⁶, și, în continuare, Alpii, care se întind de la Ligystica pînă la izvoarele Rinului. Perpendicular pe Pirinei, muntele Kemmenos trece prin mijlocul cîmpiilor și sfîrșește în inima țării, aproape de Lugdunum⁷, întinzîndu-se pe 2 000 de stadii [369,96 km]⁸.

Aquitani au fost numiți cei care stăpînesc părțile de miazănoapte ale Pirineilor și ale muntelui Kemmenos pînă la ocean și dincoace de rîul Garumna⁹, celți, apoi, cei care sînt așezați pe celălalt versant [al muntelui Kemmenos], precum și marea din părțile Massaliei și ale Narbonei, atîngînd și unii masivi din munții Alpi¹⁰; belgi li s-a spus celorlalți locuitori de pe țărmul oceanului pînă la gurile Rinului¹¹ și unora dintre populațiile de pe Rin și din Alpi. Așa i-a înfățișat¹² și divinusul¹³ Caesar în *Comentariile* sale.

Caesar Augustus, împărțindu-i în patru părți¹⁴, pe unii i-a socotit celți ai provinciei Gallia Narbonensis¹⁵, pe alții, aquitani, așa cum i-a delimitat de altfel și Caesar, dar a mai adăugat paisprezece neamuri¹⁶ din cele statornicite între Garumna și Liger¹⁷; după ce a împărțit restul țării în două, a alipit o parte la regiunea orașului Lugdunum, pînă la ținuturile din preajma Rinului de sus, iar cealaltă parte a trecut-o la belgi.

Geograful trebuie să prezinte, așadar, diviziunile naturale, cît și pe cele etnice [ale unei regiuni], în caz că ele merită să fie pomenite; dar districtele pe care le creează conducătorii în diferite feluri, după nevoile de moment ale cîrmuirii lor, e destul să se pomenească doar sumar, iar pentru [o mai mare] exactitate, să se recurgă la alți autori.

2 ...¹⁸ Prin urmare, această țară este brăzdată în întregime de rîuri, unele ce coboară din Alpi, altele, din Kemmenos și din Pirinei, vîrșindu-se, o parte, în ocean, alta, în marea noastră. Regiunile prin care trec ele sînt în cea mai mare parte cîmpii sau pămînturi cu coline brăzdate de văi navigabile. Albiile rîurilor sînt atît de bine distribuite de la natură unele față de altele, încît pe ele se

face transportul de la o mare la alta, și astfel mărfurile numai puțină cale sînt cărate pe uscat, și atunci doar prin cîmpii ușor de străbătut; cel mai des, așadar, ele se transportă pe căi fluviale, pe unele, la urcare, pe altele, la coborîre.

În această privință, Ronul¹⁹ prezintă avantaje mai mari; într-adevăr, el primește afluenți din multe părți, așa cum s-a arătat²⁰, și ajunge pînă la marea noastră, care prezintă mai mare interes decît marea exterioară; de asemenea, el parcurge regiunea cea mai prosperă din Celtica. Într-adevăr, regiunea Narbonei, în întregimea ei, produce aceleași roade ca Italia. Dacă înaintezi însa spre miazănoapte și spre muntele Kemmenos, culturile de măslini și de smochini lipsesc, doar celelalte plante mai cresc. Iar dacă mergi și mai departe, via nu dă ușor rodul în pîrg. Restul Celticei, în întregime, produce grîu din belșug, la fel și mei și ghindă; ea mai are animale domestice de tot soiul, dar pămînt necultivat, de loc, în afară doar de cel care nu este prielnic pentru culturi din pricina heleșteielor sau a pădurilor; totuși și în aceste locuri sînt așezări omenești, datorită populației numeroase mai degrabă decît unei griji deosebite. Într-adevăr, femeile lor sînt prolifiche și bune doici, iar bărbații, mai mult războinici decît agricultori; în prezent însă, ei sînt siliți să cultive pămîntul, deoarece au depus armele. Acestea le spunem îndeobște despre întreaga Celtică Transalpină. Reluînd acum fiecare dintre cele patru părți ale ei, să le înfățișăm pe rînd, descriindu-le în linii mari, începînd cu provincia Narbonensis²¹.

178

3 Aceasta are, în linii mari, forma unui paralelogram, desemnat spre apus de Pirinei, și spre miazănoapte de Kemmenos; dintre celelalte laturi, pe cea dinspre miazăzi o formează marea dintre Pirinei și Massalia, iar pe cea răsăriteană, în parte Alpii, apoi intervalul dintre Alpi, luat în linie dreaptă cu ei, și dintre poalele muntelui Kemmenos care se învecinează cu Ronul și creează un unghi drept cu linia sus-pomenită²² în continuarea Alpilor. În

sud, se adaugă [la completarea] figurii pomenite coasta maritimă din continuare pe care o ocupă massaliotii și salyenii²³ pînă la ligyenii²⁴ din părțile Italiei și ale râului Var²⁵. Acesta constituie, așa cum am spus mai înainte²⁶, hotarul dintre provincia Narbonensis și Italia; el este mai mic vara, dar în cursul iernii crește chiar pînă la șapte stadii [1,225 km]²⁷ lățime. De aici, așadar, țărmul mării se întinde pînă la templul Afroditei din Pirinei²⁸, care formează frontiera²⁹ dintre această provincie și Iberia; unii autori³⁰ prezintă ca hotar dintre Iberia și Celtica locul în care se află Trofeele lui Pompeius³¹.

De la templul Afroditei pînă la Narbona³² sînt 63 de mile [93,24 km]³³ depărtare, de aici la Nemausus, 88 de mile [130,24 km]³⁴, din Nemausus³⁵ prin Ugernum³⁶ și Tarusco³⁷ pînă la apele termale numite Aquae Sextiae³⁸, situate în apropierea Massaliei, 53 de mile [78,44 km]³⁹, de aici pînă la Antipolis⁴⁰ și la râul Var, 73 de mile [108 km]⁴¹, astfel că, în total, se fac 277 de mile [409,96 km]. Unii autori au înregistrat de la templul Afroditei pînă la Var 2 600 de stadii [480,95 km], alții au mai adăugat la această cifră 200 de stadii [37 km]⁴², pentru că nu există o părere unitară în privința distanțelor⁴³.

179 Cît privește cealaltă cale care duce la voconți⁴⁴ și prin Pămîntul lui Cottius⁴⁵ pînă la Ugernum și Tarusco, traseul este comun cu drumul ce vine [pînă aici] de la Nemausus; de aici pînă la hotarele voconților și pînă la primele urcușuri ale Alpilor, prin Druentia⁴⁶ și Caballion⁴⁷, sînt 63 de mile [93,24 km]⁴⁸; și iarăși de aici pînă la celelalte hotare ale voconților dinspre țara lui Cottius pînă la localitatea Ebrodunum⁴⁹ sînt 100 de mile lipsă una [146,67 km]; apoi încă pe atîtea mile de aici, prin localitățile Brigantium⁵⁰, Excingomagus⁵¹ și pasul din Alpi, pînă la Ocelum⁵², care constituie hotarul pămîntului lui Cottius; iar de la Excingomagus înainte este Italia propriu-zisă; de aici pînă la Ocelum sînt 28 de mile [41,44 km]⁵³.

4 Massalia este o fundație foceană⁵⁴ și este așezată pe un teren stîncos; la poalele ei se află portul pe o faleză în formă de amfiteatru, cu vederea spre miazăzi. E bine îngrădită cu zid și faleza, și cetatea în întregime, care are o întindere serioasă. Pe acropole se înalță Ephesium și templul lui Apollo Delphinus⁵⁵; cultul acestuia este comun tuturor ionienilor, Ephesium însă este templul Artemidei, venerată în Ephes.

Se spune⁵⁶ că foceanilor, în clipa în care își ridicau ancora de la țărmul patriei lor, le-a sunat în urechi un glas [care le propunea] să ia de conducător în călătoria lor pe mare persoana pe care o vor primi din partea Artemidei din Ephes; aceștia deci, ducîndu-se la Ephes, cercetară în ce chip și-ar putea rostui ceea ce li s-a prezis. Pe de altă parte, Aristarhei⁵⁷, una dintre cele mai cinstite femei [din Ephes], i se arătă în vis zeița și-i porunci să se îmbarce cu foceanii, luînd cu ea o mică machetă a templelor ei; după ce, așadar, se împlini porunca și coloniștii își atinseră ținta, clădiră zeiței un templu și cinstiră pe Aristarhe în chip deosebit, numind-o preoteasă. De atunci peste tot în orașele colonii ale Massaliei ei cinstesc, mai presus de toți zeii, pe această zeiță și păstrează aceeași poziție a statuii ei de lemn și aceleași rituri ca acelea care se obișnuiau în metropolă⁵⁸.

5 Massalioții se cîrmuiesc după un regim aristocratic cel mai bine orînduit din toate⁵⁹, ei au instituit un colegiu de 600 de membri, numiți timuchi, care dețin această funcție de-a lungul întregii lor vieți. În fruntea colegiului se află cincisprezece membri, cărora li s-a încredințat grija treburilor zilnice. Pe cei cincisprezece îi prezidează trei care dețin puterea supremă, iar între aceștia, unul îndeosebi; nu devine timuch cel care nu are copii, nici cel care nu face parte dintre cetățeni de trei generații în urmă. Legile lor sînt ionice, și se afișează în public.

Ei au pămînt pe care și-l cultivă cu măslini și cu viță de vie, mai puțin cu grîu, din pricina solului stîncos, astfel că, punîndu-și mai mari nădejdi în mare decît în glie, ei au cules roadele firești ale călătoriilor pe apă. Mai tîrziu⁶⁰ totuși, prin bărbăția lor, puterile le-au mai crescut atît cît să-și poată adăuga cîteva cîmpii din jur; apoi, pe temeiul aceleiași forțe militare cu care au întemeiat orașele, ca paveze, pe unele înspre Iberia contra iberilor — cărora le-au transmis și cultul patriotic al Artemidei din Ephes, astfel că și aceia aduc jertfe ca grecii⁶¹ — pe altele, anume Rhodanusia⁶² și Agathe⁶³, împotriva barbarilor care locuiesc în preajma Ronului, și, în sfîrșit, pe altele, ca Tau-roentium⁶⁴, Olbia⁶⁵, Antipolis⁶⁶ și Nicaia⁶⁷, împotriva neamului salyenilor și împotriva ligenilor care locuiesc în Alpi.

Ei mai au ateliere de reparat nave și un arsenal. Înainte vreme, aveau și un mare număr de corăbii, de arme și de mașinării de folos la transportul pe mare și la împresurarea cetăților. Cu ajutorul acestora, ei au ținut piept barbarilor și au dobîndit prietenia romanilor, cărora le-au prestat multe servicii, și care, la rîndul lor, au înlesnit dezvoltarea puterii acestora. Sextius⁶⁸, care i-a înfrînt pe salyeni, întemeind un oraș cu numele lui nu departe de Massalia și de apele termale⁶⁹ — despre care se spune⁷⁰ că s-au schimbat în parte în ape reci — a cantonat aici o garnizoană romană și a alungat barbarii de pe coasta ce se întinde din Massalia pînă în Italia, deoarece massalioții nu putură să-i îndepărteze cu desăvîrșire. Nici Sextius însuși n-a înfăptuit prea mult, decît doar că i-a silit pe barbari să se retragă de la mare 12 stadii [2,22 km] în locurile prielnice pentru porturi, 8 stadii [1,48 km] în cele stîncoase; terenul părăsit de aceștia l-a dăruit apoi massalioților.

În oraș au fost puse la vedere multe trofee, pe care massalioții le-au cîștigat cu prilejul luptelor navale nesfîrșite împotriva celor care le tăgăduiau pe nedrept suveranitatea mării.

Înainte vreme, massalioții se bucurau de o situație deosebit de prosperă și în alte privințe, și mai cu seamă ca urmare a prieteniei lor cu romanii, despre care ai putea da multe dovezi; printre altele, romanii au așezat statuia Artemidei⁷¹ de pe Aventin în aceeași poziție cu cea de la massalioți⁷². Dar pe vremea războiului civil al lui Pompeius împotriva lui Caesar, massalioții, alăturându-se partidei învinse⁷³, au pierdut mult din bunăstarea lor; totuși oamenii au mai păstrat urme ale vechiului lor zel, mai cu seamă în făurirea mașinilor de război și în echiparea flotei. Cum apoi și barbarii, așezați din sus de ei, s-au îmblițit mereu și, în loc de a se ține de războaie, s-au întors, datorită stăpînirii romane, spre preocupările urbane și spre muncile câmpului, o strădanie atît de obositoare în activitățile massalioate arătate mai sus nu și-ar mai fi avut rostul. Dovadă sînt rînduiele lor de astăzi: toți massalioții de bune condiții se dedică oratoriei și filozofiei, astfel că orașul lor, [pîna] cu puțină vreme înainte, servea de școală barbarilor și insufla gallilor dragoste pentru limba elenă, în așa fel că aceștia ajunseră să-și scrie în elenă contractele. Iar astăzi i-a înduplecat și pe cei mai iluștri romani, dornici de-a se instrui, să vină în Massalia la studii mai degrabă decît să plece la Atena. Gallii apoi, văzîndu-i pe romani și totodată ducînd acum o viață pașnică, în care au parte de răgaz, îmbrățișează ei înșiși acest fel de viață, dar nu cîte unul izolat, ci cu toți în masă; ei primesc pe pămîntul lor învățați străini, pe care îi plătesc, în parte, pe cale particulară, în parte, în comun; de asemenea, își aduc în țară și medici⁷⁴.

181

Pentru simplitatea felului de viață și pentru înțeleapta cumpătare⁷⁵ a massalioților, iată cea mai grăitoare pildă care s-ar putea aduce: la ei cea mai mare zestre este de o sută de piese de aur⁷⁶, și încă cincii, pentru îmbrăcăminte și alte cincii, pentru podoabe de aur; mai mult nu este îngăduit.

Și atît Caesar, cît și capii statului ce i-au urmat au tratat cu blîndețe greșelile acestora din timpul războiului civil,

aducându-și aminte de vechea lor prietenie față de romani, și le-au păstrat pe mai departe autonomia⁷⁷, pe care acest oraș o avea de la început, astfel că nici Massalia, nici supușii ei, nu se aflau sub ascultarea guvernatorilor romani trimiși în Provincie.

Acestea [le-am avut de spus] despre Massalia.

6 În locul unde lanțul muntos al salyenilor face o cotitură mai pronunțată dinspre apus spre miazănoapte și se depărtează puțin de mare, tot acolo și coasta o ia spre apus⁷⁸; apoi, după ce înaintează puțin de la orașul massaliotilor, cam 100 de stadii [18,498 km], pînă la un mare promontoriu din apropierea unor cariere de piatră⁷⁹, coasta începe să se curbeze⁸⁰ și să creeze de aici Golful Galatic pînă la templul Afroditei de la capătul Pirineiilor. Acesta se mai numește și Golful Massaliotic⁸¹; el este de fapt dublu, pentru că în aceeași curbură muntele Sigion⁸², prelungit cu o insulă situată aproape de Blascon⁸³, se proiectează în afară, conturînd astfel două golfuri; cel mai mare dintre ele, în care se descarcă și gura Ronului, se cheamă îndeosebi Golful Galatic, cel mai mic se află în preajma Narbonei⁸⁴ și se întinde pînă la Pirinei.

Orașul Narbona este clădit mai sus de gurile râului Atax⁸⁵ și de Lacul Narbonitic⁸⁶, fiind cea mai importantă piață de negoț din acea regiune. Lîngă Ron este un oraș și în același timp piață de negoț, nu de mică importanță, cu numele Arelate⁸⁷; aceste două piețe se află într-un anumit fel la aceeași depărtare una de alta, ca și de zisele promontorii, Narbon, de promontoriul Afroditei, Arelate, de cel al Massaliei⁸⁸. De o parte și de alta a Narbonei curg alte râuri, unele din munții Kemmenos, altele din Pirinei, avînd pe malurile lor orașe spre care navigația în sus spre izvor este cu puțință doar pe o mică distanță și cu ambarcații mici. Astfel din Pirinei coboară la vale Ruskinon și Ilibirris⁸⁹, pe fiecare dintre ele se înalță cîte un oraș cu același nume⁹⁰; aproape de Ruskinon se găsește și un lac și un teren mlăștinos puțin mai sus de mare, în-

țesat de saline; pe acest teren se scot chefali din pământ⁹¹; într-adevăr, dacă sapi pînă la o adîncime de două sau trei picioare și vîri în apa nămolosă un trident, poți să-l înfigi într-un pește de o mărime serioasă; acești pești cresc sub nămol ca țiparii. Rîurile mai sus pomenite curg deci din Pirinei [și se varsă] la țarmul mării dintre Narbon și Aphrodision. De partea cealaltă a Narbonei, din Kemmenos, de unde vine și Atax, coboară la mare rîurile Orbis⁹² și Arauris⁹³, pe unul dintre ele se ridică orașul bine întărit Baeter(r)a⁹⁴, aproape de Narbon, pe celălalt, Agathe, fundație a massalioților.

7 Coasta descrisă mai sus prezintă primul fenomen ciudat în legătură cu peștii scoși din pământ; al doilea, pe care-l vom descrie acuma, este aproape și mai straniu. Între Massalia și gurile Ronului se întinde o cîmpie de formă rotundă, care se află cam la 100 de stadii⁹⁵ [18,498 km] depărtare de mare, avînd un diametru tot atît de lung. Ea a fost numită Pietroasa⁹⁶ și iată pentru ce. Cîmpia cu pricina este plină cu pietre cît pumnul, de sub care crește pir, ce oferă localnicilor pășuni bogate pentru animale; în mijlocul cîmpiei se află apă, izvoare sărate și sare. Întreaga regiune din sus de ea este bătută de vînturi, dar cu osebire asupra acestei cîmpii se năpustește cu viscole Boreanul Negru⁹⁷, un vînt violent și înspăimîntător. Se spune⁹⁸ că el cară cu sine și rostogolește o parte din pietre, doboară oamenii din căruțe și-i despoaie, în suflarea sa, de arme și de haine.

Aristotel⁹⁹ susține că aceste pietre au fost scoase la suprafața pămîntului de cutremurele numite *brastai*¹⁰⁰ și că ele au alunecat apoi în părțile mai joase ale terenului. Poseidonios¹⁰¹ este de părere că în acel loc a fost odată un lac ce s-a pietrificat pe timp de viscol și din cauza aceasta s-a fărîmițat în mai multe pietre¹⁰², ca pietrișul rîurilor și ca nisipul litoralului mării, doar că acestea de aici au fost toate deopotrivă șlefuite și la fel de mari; iată deci cauzele pe care le-au presupus cei doi [învățați].

Explicația amîndurora este convingătoare; într-adevăr este nevoie ca pietrele astfel alcătuite să nu se fi format de la sine, ci sau să-și fi preschimbat înfățișarea primitivă, solidificîndu-se, sau să se fi desprins din stînci mari, care au suferit rupturi continui. Eshil, înțelegînd că teoria este totuși slab apărută, [fie de la sine], fie luînd-o de la altul, a transplantat-o în mit. Astfel Prometheu, cînd îi explică lui Heracles căile ce duc din Caucaz la Hesperide¹⁰⁹, spune, în tragedia sa, următoarele:

*In oastea ligyană ce mult e agitată,
Acolo, o știu bine, tu vei ajunge-odată.
Chiar dacă au ei lance, iar ție îți lipsește,
Tu nu te da în lături, destinul hotărăște.
Nu vei avea de unde să iei nici chiar o piatră,
Pămîntul va fi moale, [să se scufunde cată].
Dar Zeus milostivul, văzîndu-te-n strîmtoare,
Luînd un nor de pietre, și le va pune în cale,
Rotunde, ca ninsoarea, pe umbra voastră glie,
Vei reuși, vezi bine, [coala în fapt de sară],
S-alungi cu ușurință oștirea ligyană.¹⁰⁴*

Ca și cum n-ar fi fost mai bine, observă Poseidonios, ca pietrele să fi căzut chiar peste ligieni și să-i fi acoperit sub ele pe toți, decît să-l facă pe Heracles să aibă nevoie de atîtea pietre. Dar, de fapt, era neapărată nevoie de o cantitate mare de pietre, dacă ținem seama că acesta avea de luptat împotriva unei mulțimi atît de numeroase; în acest punct, autorul mitului este mai convingător decît criticul lui. Dar și în alte privințe, cum poetul spune răspicat că [toate] au fost rînduite de destin, el nu dă loc la critici de șicană. De fapt, și în tratatele *Despre providență* și *Despre destin*¹⁰⁵, s-ar putea găsi multe situații, fie ale condițiilor umane, fie ale fenomenelor firii, de așa natură, încît să spui despre ele că ar fi fost mai bine să se întîmple într-un fel decît în altul; de pildă, ca Egiptul să fie bine udat de ploi și nu să-i procure apa glia Etiopiei¹⁰⁶; sau Paris¹⁰⁷ mai bine ar fi pierit în naufragiu în drumul

său spre Sparta și să nu fi ajuns, răpind pe Elena, să-și ia în cele din urmă pedeapsa de la cei pe care i-a jignit, abia după ce elenii și barbarii au suferit atâtea pierderi, nerocire pe care Euripide i-o atribuie lui Zeus:

*Troienilor și Eladei dorind măcelul crunt,
Al zeilor părinte acestea le-a făcut.*¹⁰⁸

8 În legătură acum cu gurile Ronului, Polybios¹⁰⁹ îl combate pe Timaios¹¹⁰, pretinzând că ele nu sînt cinci, ci numai două; Artemidoros¹¹¹, la rîndul său, susține că sînt trei¹¹². Mai tîrziu, Marius, văzînd că brațele Ronului se înfundă mereu din pricina aluviunilor și devin greu de parcurs, a tăiat un nou braț¹¹³, care primește cea mai mare parte a apelor fluviului și pe care l-a dăruit apoi massalioților ca răsplată pentru comportarea lor vitejească în războiul dus împotriva ambronilor și a toygenilor¹¹⁴; din această [amenajare], massalioții au scos un mare profit, percepînd taxe pentru transporturile care urcau sau coborau pe fluviu; cu toate acestea, gurile fluviului rămîn pe mai departe greu de străbătut cu corăbiile, din pricina vitezei curentului, a aluviunilor și a nivelului jos al terenului, astfel că, pe timp de furtună, nu se zărește [coasta] nici măcar din apropiere. De aceea, massalioții au ridicat turnuri¹¹⁵ ca semnale, arogîndu-și în toate chipurile dreptul de proprietate asupra acestui loc. Ba, mai mult, ei au clădit aici un templu al Artemidei din Ephes, atribuindu-i și un teren pe care gurile fluviului îl îmbrățișează ca pe o insulă¹¹⁶.

184

Mai sus de gurile Ronului se află o lagună, numită *Lacul gurii*¹¹⁷, cu foarte multe stridii și, de altfel, cu mulți alți pești. Această lagună unii¹¹⁸ au adăugat-o la numărul gurilor Ronului, mai cu seamă cei care-i atribuie șapte guri, fără să prezinte corect nici prima, nici ultima variantă, pentru că la mijloc se află un munte, care desparte laguna de rîu.

Aceasta este, așadar, înfățișarea și întinderea coastei de la Pirinei pînă în Massalia.

9 Țărmlul [de la Massalia] pînă la Var și pînă la ligyenii de pe coastă cuprinde următoarele orașe ale massalioților: Tauroention, Olbia, Antipolis, Nicaia și portul lui Caesar Augustus, numit Forum Iulii¹¹⁹. Acesta este situat între Olbia și Antipolis, la o depărtare de Massalia de 600 de stadii [110,99 km]¹²⁰. Iar Varul curge printre Antipolis și Nicaia, la o depărtare de 20 de stadii [3,700 km]¹²¹ de al doilea oraș, și de 60 de stadii [11,099 km]¹²² de primul; astfel Nicaia face parte din Italia, potrivit cu granița trasă acum, deși aparține massalioților; într-adevăr, massalioții au întărit aceste orașe fondate de ei împotriva barbarilor așezați mai sus, vrînd să aibă mîna liberă pe mare; sub stăpînirea aceloră rămîne [tot] teritoriul ce-a mai rămas; acesta este de fapt muntos și întărit de la natură, lăsînd doar o fîșie de pămînt șes înspre Massalia de lățime mijlocie; dacă înaintezi spre răsărit, muntele o strîmtează de tot înspre mare, lăsînd doar cu anevoie loc pentru un drum practicabil. Primele regiuni ale muntelui le stăpînesc salyenii, ultimele, ligyenii care ating hotarele Italiei. Despre ei voi vorbi în continuarea acestora¹²³. Pentru moment trebuie să mai adăugăm doar atît că, deși orașul Antipolis este situat în părțile Galliei Narbonensis, iar Nicaia, în cele ale Italiei, Nicaia rămîne sub tutela massalioților și aparține Provinciei, în timp ce Antipolis se numără printre orașele Italiei, deoarece s-a despărțit prin judecată de massalioți și a ieșit de sub ordinele lor¹²⁴.

10 În fața fîșiei înguste de șes, începînd de la Massalia, se situează insulele Stoichade¹²⁵, trei mari și două mici; le cultivă massalioții. În vechime, ei aveau și un post de pază, construit aici împotriva incursiunilor piraților, pe vremea cînd aveau destule porturi.

185 Dincolo de Stoichade, se află insulele Planasia și Leron¹²⁶, care conțin așezări omenești. În Leron se află și un sanctuar al eroului Lero¹²⁷; această insulă se află în fața orașului Antipolis¹²⁸. Mai sînt și alte insulițe, care însă nu

merită să fie pomenite, situate unele în fața Massaliei, altele, lângă restul coastei continentale descrise mai sus.

Dintre porturi, importante sînt portul de la baza navală¹²⁹ și portul massalișilor, celelalte sînt mijlocii; printre ultimele se numără și portul numit Oxybios¹³⁰, nume primit după ligyenii oxybii¹³¹.

Acestea le aveam de spus despre litoral.

11 Regiunea ce se întinde mai sus de țărîm o conturează geografic mai mult munții, care o înconjură, și râurile, mai cu seamă Ronul. Acesta este cel mai mare curs de apă și prezintă cea mai lungă porțiune navigabilă, împlinindu-se cu apele multor afluenți. Să vorbim, în continuare, despre aceste locuri.

Începînd de la Massalia și înaintînd pînă în regiunea dintre Alpi și Ron, anume pînă la fluviul Druentia, întîlnim așezările salyenilor întinse pe 500 de stadii [92,49 km]¹³²; trecînd apoi cu barca peste fluviu în orașul Caballion¹³³, întreg teritoriul ce ne apare în față aparține cavarilor¹³⁴ pînă la gurile dinspre Ron ale Isarului¹³⁵; tot în acest loc, muntele Kemmenos se unește cu Ronul¹³⁶. Distanța de la Druentia pînă aici este de 700 de stadii [129,49 km] lungime. Salyenii, în limitele [adineaori] trasate¹³⁷, ocupă și cîmpiile, și munții ce se înalță dincolo de cîmpii. Mai sus de cavari sînt situați voconții¹³⁸, tricornii¹³⁹, iconii¹⁴⁰ și medulii¹⁴¹.

Între Druentia și Isar curg la vale și alte râuri din Alpi în Ron. Două¹⁴² dintre ele, după ce cuprind la mijloc (Durion) Luerion¹⁴³, orașul cavarilor, se varsă printr-o albie comună în Ron. Al treilea râu este Sulga¹⁴⁴, care-și unește apele cu Ronul în preajma orașului Undalum¹⁴⁵, unde Cnaeus Ahenobarbus¹⁴⁶ a învins într-o mare bătălie¹⁴⁷ mai multe zeci de mii de celți¹⁴⁸. În spațiul dintre ele se află și orașele Avenion¹⁴⁹, Arausion¹⁵⁰ și Aëria¹⁵¹; ultimul oraș este într-adevăr aerian, zice Artemidoros¹⁵², deoarece este clădit la o mare înălțime. Restul ținutului, în întregime, este șes și cu bune pășuni, dar de la Aëria pînă la Durion, el

cuprinde trecători în munți, înguste și împădurite. În locul unde se întâlnesc Isarul, Ronul și muntele Kemmenos, Quintus Fabius Maximus Aemilianus¹⁵⁹ a măcelărit, și nu cu întreg efectivul celor 30 000 de ostași ai săi, pe cei 200 000 de celți¹⁵⁴ și a ridicat acolo un trofeu din piatră albă, precum și două temple, unul al lui Ares, celălalt al lui Heracles.

186 De la Isar pînă la Vienna¹⁵⁵, capitala allobrigilor, așezată pe Ron, sînt 320 de stadii [59,19 km]¹⁵⁶. Mai sus de Vienna, în apropiere, se află Lugdunum, unde-și unesc apele Ararul¹⁵⁷ și Ronul. Pînă în acest loc sînt cam 200 de stadii [37 km]¹⁵⁸ pe drumul de uscat ce trece pe la allobrigi; pe apă, ceva mai mult. Allobrigii, înainte vreme, mobilizau sub arme multe zeci de mii de oameni, azi însă ei cultivă cîmpiile și văile din Alpi; o parte dintre ei trăiesc în sate, iar cei mai de viță populează orașul Vienna, care odinioară a fost un sat, dar, cum și așa era socotit metropola neamului [întreg], l-au ridicat la rangul de oraș.

Vienna este clădită pe malurile Ronului. Acest fluviu coboară din Alpi tumultuos și violent, astfel că, și în timp ce străbate (marele) lac (Lemenna)¹⁵⁹, cursul său se vede limpede de-a lungul multor stadii¹⁶⁰. Iar după ce răzbate în cîmpiile din ținutul allobrigilor și al segosianilor¹⁶¹, el se unește cu Ararul în orașul segosianilor Lugdunum. Și Ararul curge din Alpi, formînd hotarul dintre sequani¹⁶² și haedui¹⁶³, lingoni¹⁶⁴ și tricași¹⁶⁵; apoi el primește apele fluviului Dubis¹⁶⁶ care coboară din aceiași munți și este de asemenea navigabil; după ce amîndouă fluviile s-au contopit într-unul singur, prevalînd numele Ararului, acesta se unește cu Ronul. Din nou ieșind biruitor, Ronul se îndreaptă spre Vienna. Întîmplător, toate aceste trei ape curg la început spre miazănoapte, apoi spre apus¹⁶⁷; după ce se unesc într-o singură albie, făcînd iar o altă cotitură și primind și alți afluenți¹⁶⁸, fluviul se îndreaptă spre miazăzi, pînă unde se desparte în brațele sale de revărsare, de aici înainte își continuă pe ele restul cursului pînă la mare.

Așa este, prin urmare, ținutul dintre Alpi și Ron.

12 Cea mai mare suprafață a teritoriului ce se întinde de cealaltă parte a fluviului o ocupă volcii¹⁶⁹, supranumiți arecomisci. Portul acestora se zice că este Narbon, despre care s-ar putea spune mai corect că servește de port și restului din Celtica, într-atâta depășește [pe celelalte] prin numărul [antreprizelor], care îl folosesc ca piață. Volcii se învecinează cu Ronul, avînd în fața lor, pe celălalt țărm, pe salyeni și pe cavari. Predomină însă numele cavarilor; într-adevăr, toți barbarii din aceste părți sînt supranumiți astfel; de fapt, ei nu mai sînt barbari, ci în mare parte s-au schimbat după modelul romanilor și ca limbă, și ca fel de viață, unii chiar ca formă de stat. Mai există și alte neamuri în aceste părți, dar lipsite de renume și mărunte, învecinîndu-se cu arecomiscii și întinzîndu-se pînă la Pirinei.

Capitala arecomiscilor este Nemausus¹⁷⁰, care rămîne mult în urma Narbonei în privința populației străine și a importanței comerciale, dar care o întrece pe plan politic; într-adevăr, Nemausus are sub ascultarea sa douăzeci și patru de localități, [toate] cu locuitorii de aceeași obîrșie etnică, și distinse printr-o populație aleasă, formînd cu el o confederație¹⁷¹; acest oraș are și așa-numitul Drept Latin¹⁷²; astfel că cei care s-au învrednicit cu funcția de edil sau de quaestor, în Nemausus, au devenit cetățeni romani; de aceea, acest neam nu se află sub ordinele guvernatorilor trimiși aici din Roma¹⁷³.

Orașul este clădit pe drumul¹⁷⁴ ce duce din Iberia în Italia; este un drum ușor de străbătut vara, dar în timpul iernii și al primăverii el se desfundă în noroaie și este inundat de rîuri; unele dintre aceste cursuri de apă se trec cu bărci, altele pe poduri construite, unele, din lemn, altele, din piatră. Această revărsare a apelor e provocată de torenții care curg din Alpi, după topirea zăpezii, uneori pînă vara tîrziu. Un traseu al drumului sus-pomenit, ce duce direct în Alpi, este, după cum am spus¹⁷⁵, o scurtătură pe la voconți; celălalt traseu, trecînd peste lito-

ralul massaliotic și ligystic, este mai lung, dar are mai ușoare trecătorile spre Italia, deoarece munții sînt mai scunzi în acele părți. Nemausus se află cam la 100 de stadii [18,498 km]¹⁷⁶ depărtare de Ron, anume de locul unde, pe țărmul potrivit, se află un orașel, Tarusco¹⁷⁷, situat la 720 de stadii [133,190 km]¹⁷⁸ depărtare de Narbon.

Spre muntele Kemmenos¹⁷⁹, pe care îl ating ocupîndu-i și versantul sudic pînă la promontoriile sale, locuiesc, dintre volci, așa-numiții tectosagi¹⁸⁰, precum și alții cîțiva. Despre acești „alții” vom vorbi însă mai tîrziu¹⁸¹.

13 Cei care poartă numele de tectosagi își au așezările în apropierea Pirineilor, dar ating puțin și versantul nordic al munților Kemmenos, ocupînd un teritoriu bogat în aur. Odinioară se pare că au fost puternici¹⁸² și au ajuns [la un moment dat] atît de numeroși încît, cu iscarea unei răscoale, [au fost nevoiți] să alunge din patrie un mare număr dintre ei¹⁸³. Cu acești fugari s-au unit apoi și alți oameni, proveniți de la alte neamuri. Din ei se trage și populația care stăpînește [azi] Frigia din vecinătatea Cappadociei și a paflagonilor; dovada este faptul că aceia încă și astăzi se numesc tectosagi¹⁸⁴. Într-adevăr, pe vremea aceea au existat trei seminții, una dintre ele, cea din preajma orașului Ankyra¹⁸⁵ se cheamă tectosagi, celelalte două sînt trocmii¹⁸⁶ și tolistobogii¹⁸⁷; că aceștia s-au strămutat acolo din Celtica o dovedește înrudirea lor cu tectosagii; din ce ținuturi anume au plecat, nu putem s-o spunem cu precizie, pentru că noi n-am mai apucat populații trocme sau tolistoboge care să locuiască azi (în Celtica). Transalpină, nici în Alpii înșiși, nici în Celtica Cisalpină. Se pare că ei s-au stins în urma deselor emigrări, cum s-a întîmplat cu multe alte popoare; astfel, de pildă, spun unii autori că și Brennos¹⁸⁸ al doilea care a atacat Delfi¹⁸⁹ ar fi fost de neam praus¹⁹⁰, dar nici despre prauși nu putem spune astăzi în ce loc de pe fața pămîntului au locuit pe vremuri.

Se spune¹⁹¹ că și tectosagii au luat parte la expediția împotriva orașului Delfi, iar comorile găsite la ei de Caepion¹⁹², generalul romanilor, în orașul Tolossa¹⁹³, sînt o parte a averilor din Delfi, la care oamenii din Tolossa au adăugat ofrande prin propriile lor gospodării, închinîndu-le pe toate zeilor și cerîndu-le milostivirea; Caepion, care s-a atins de ele, și-a sfîrșit viața din această pricină în [mari] nenorociri: el a fost izgonit din patria sa ca pîngăritor al celor sfinte, lăsînd în urmă două fiice cărora, silite să se prostitueze, le-a fost dat, după cîte relatează Timagenes¹⁹⁴, să sfîrșească în chip rușinos. Mai convingătoare este însă versiunea relatată de Poseidonios¹⁹⁵; comorile găsite la Tolossa, zice acesta, au valorat cam 15 000 de talanți¹⁹⁶; ele au fost depuse, parte în sanctuare, parte în locuri sacre, fără să conțină vreun obiect prelucrat, ci numai lingouri de aur și de argint brut; sanctuarul din Delfi a fost golit în acele vremuri¹⁹⁷ de comorile sale, fiind jefuit de foci-dieni¹⁹⁸ în timpul războiului sacru¹⁹⁹; chiar dacă a mai rămas ceva din acele comori, mulți le-au împărțit între ei; nici nu este cu putință ca jefuitorii să fi ajuns teferi pe la casele lor, de vreme ce, după părăsirea orașului Delfi²⁰⁰, ei sfîrșiră în chip nenorocit și apucară, care încotro, în vrajba dezbinării. Dar, așa cum a spus Poseidonios și mai mulți alții²⁰¹, pentru că țara Celticei conținea aur din belșug, iar locuitorii ei trăiau în frica de zei și duceau o viață lipsită de lux, în multe părți (ale Celticei) s-au găsit comori; mai ales lacurile²⁰² le-au oferit o siguranță împotriva jefuitorilor; [de aceea] au scufundat în ele stocuri [întregi] de argint și de aur. Romanii, ajungînd stăpîni peste acele locuri, au vîndut lacurile în folosul vistieriei publice și mulți dintre cumpărători au găsit în ele pietre de moară din argint fasonate cu ciocanul. În Tolossa, și sanctuarul era sfințit și foarte cinstit de locuitorii din împrejurimi, de aceea și averile, închinat aici de multă lume, s-au înmulțit, fără să cuteze cîneva să se atingă de ele.

14 Tolossa este așezată în partea cea mai strâmtă a istmului care separă oceanul de marea de lângă Narbona, și care, zice Poseidonios²⁰³, are mai puțin de 3 000 de stadii²⁰⁴ [554,900 km] lățime. Se cuvine ca, înainte de toate, să subliniem aici din nou ceea ce am pomenit mai înainte, anume armonia²⁰⁵ care domnește în această țară în privința râurilor și a Mării, atât Exterioare, cât și a celei Interioare; meditănd puțin asupra acestei stări de lucruri, ți-ai putea repede da seama că ea nu constituie cel mai neînsemnat avantaj al acestor locuri, mă refer [mai cu seamă] la nevoile vieții care [pe această cale] și le îmbină cu ușurință unii cu alții în întregimea lor; foloasele apoi devin și ele comune, mai ales acum²⁰⁶ când, mulțumită răgazului din partea armelor, ei își cultivă cu grijă pământul, și își rânduiesc felul de viață în sînul societății; în asemenea împrejurări, s-ar părea că se adeverește mîna providenței, deoarece locurile sînt împărțite nu la nimereală, ci cu o anumită judecată. Ronul, de pildă, prezintă o mare porțiune care poate fi urcată, de la mare în sus, de vase cu încărcături mari, [care ajung] pînă în multe părți ale țării, datorită faptului că râurile care se varsă în el sînt navigabile și în stare să primească încărcături foarte mari. Ararul preia [mărfurile de pe Ron] și în continuare Dubis, afluentul său²⁰⁷, apoi transportul se face pe uscat pînă la fluviul Sequana și de aici ele coboară pe acesta la ocean în ținutul lexobiilor²⁰⁸ și al celților²⁰⁹; de la aceștia pînă în Britannia e cale mai scurtă de o zi. Deoarece Ronul este iute și greu de parcurs în sus [spre izvoare], unele dintre mărfurile regiunii lui sînt transportate cu precădere pe uscat în căruțe²¹⁰, mai ales acelea care sînt duse la arverni pentru a fi imbarcate pe Liger²¹¹, cu toate că Ronul se apropie pe alocuri de acele regiuni; dar cum drumul este pe teren de cîmpie și nu este lung, cam de 800 de stadii [147,98 km]²¹², face să te lipsești de transportul pe fluviu, deoarece drumul pe uscat decurge mai ușor; de aici Ligerul preia cu ușurință mărfurile; el curge din munții Kemmenos în ocean. De la

Narbona transportul se face, o mică bucată de drum, pe Atax în sus, apoi o distanță mai mare, pe cale de uscat, pînă la Garumna, și aceasta cam pe 800 sau 700 de stadii [147,99 km — 129,49 km]; Garumna se varsă la fel în ocean²¹³. Acestea le avem de spus despre locuitorii Provinciei Narbonensis, pe care înaintașii noștri i-au numit celți; după aceștia, cred eu, elenii au numit celți pe toți gallii, datorită renumelui lor, sau pentru că au contribuit la aceasta și massaliopii, datorită vecinătății dintre ei.

CAPITOLUL 2

1 În²¹⁴ continuare avem de vorbit despre aquitani²¹⁵ și despre paisprezece seminții gallice din același district²¹⁶, anume care locuiesc între Garumna și Liger; unele dintre ele se întind pînă în lunca Ronului și în cîmpiile din provincia Narbonensis. În trecut fie zis, aquitanii se deosebesc de neamul gallic atît prin constituția lor fizică, cît și prin limbă, și seamănă mai mult cu iberii. Granița dintre ei o formează fluviul Garumna, locuind între acesta și Pirinei. Există mai mult de douăzeci de seminții aquitane, mici și lipsite de renume, cele mai multe așezate pe coasta oceanului, celelalte întinzîndu-se spre inima uscatului și spre culmile munților Kemmenos pînă la tectosagi. Deoarece teritoriul descris aici forma un district prea mic, s-a adăugat la el și regiunea dintre Garumna și Liger. Într-un fel, aceste rîuri sînt paralele cu Pirineii și creează cu ei două regiuni de forma paralelogramului, mărginite la celelalte laturi de ocean și de munții Kemmenos; ambele fluvii sînt navigabile pe o distanță de 2 000 de stadii [369,96 km]²¹⁷. Mărită de trei afluenți, Garumna se varsă la țarmul dintre biturigii, supranumiți vibisci²¹⁸, și santoni²¹⁹, amîndouă neamuri gallice. De altfel, singur neamul acestor biturigi s-a așezat printre aquitani ca populație de altă seminție, și nu le plătește acestora impozit²²⁰; Burdigalla²²¹ este piața lor de negoț, situată pe malul unei lagune marine, pe care

190

o formează brațele de la gura fluviului [Garumna]²²².

Ligerul își are revărsarea între pictoni²²³ și namniți²²⁴. Înainte vreme, pe acest fluviu se afla o piață de comerț cu numele corbilon²²⁵, despre care a vorbit Polybios²²⁶, repetînd una dintre poveștile plătuite de Pytheas²²⁷, anume că, într-o zi, cînd massalioții s-au întretinut la discuții cu Scipio²²⁸, nici unul dintre ei n-a putut să-i spună acestuia ceva vrednic de pomenit, cînd fură întrebați despre Britannia, după cum n-au putut-o face nici dintre locuitorii Narbonei, nici dintre cei din Corbilon, cu toate că acestea erau cele mai importante orașe din acel ținut. Iată cîte înșelăciuni a cutezat să strecoare Pytheas.

Orașul santonilor este Mediolanium²²⁹.

Țărmul oceanic al aquitanilor este, în cea mai mare parte a lui, nisipos și cu un strat subțire de pămînt [cultivabil]; el produce doar mei, dar în privința altor roade este mai degrabă neproductiv; aici se află și golful care creează istmul, împreună cu Golful Galatic de la Coasta Narbonitică, cu care poartă același nume. Acest golf este ocupat de tarbelli²³⁰, la care se află cele mai productive mine de aur din toate cîte există aici; în gropi săpate la mică adîncime, se găsesc plăci de aur care-ți umplu mîinile și care uneori au nevoie doar de o mică curățire. Restul mine-reului este format din firișoare și bulgări de aur care, de asemenea, nu are nevoie de multă prelucrare. Interiorul ținutului, ceva mai muntos, conține un sol mai bun; așa este, de pildă, lîngă Pirinei, pămîntul convenilor²³¹, nume ce înseamnă „îngrămădiți“, unde se află orașul Lugdunum și Termele Onesiene²³², strălucite în privința apei de băut; bun este, așijderea, pămîntul auscilor²³³.

2 Între Garumna și Liger se află următoarele neamuri statornicite în Aquitania: [mai întîi] eluii²³⁴, care se întind începînd de la Ron; după ei vin la rînd vellavii²³⁵, care odinioară se aflau între aceleași granițe cu arvernii²³⁶, dar acum ei sînt autonomi²³⁷; urmează apoi arvernii, lemovicii²³⁸ și petrocarii²³⁹; lîngă ei sînt așezați nitiobrigii²⁴⁰,

cadurcii²⁴¹ și biturigii numiți cubi²⁴². Înspre ocean s-au așezat santonii și pictonii, primii statornioți pe malurile Garumnei, așa cum am spus²⁴³, ultimii, pe Liger. Rutenii²⁴⁴ și gabalii²⁴⁵ se învecinează cu provincia Narbonensis. La petrocorii se află instalații urbane pentru prelucrarea fierului, la fel și la biturigii cubi; la cadurci sînt ateliere de prelucrat inul, iar la ruteni, mine de argint; astfel de mine au și gabalii.

Romanii le-au mai dăruit Dreptul Latin²⁴⁶ unora dintre aquitani, ca de pildă auscilor și convenilor.

3 Arvernii sînt așezați pe Liger; capitala lor este Nemausus, oraș situat pe fluviu. Acesta, curgînd pe lîngă Cenabum²⁴⁷, piața de negoț a carnuților²⁴⁸ cu o populație amestecată²⁴⁹, este situat cam la mijlocul porțiunii navigabile a Ligerului, de unde acesta se varsă în ocean. O mare dovadă a vechii puteri a arvenilor o reprezintă dese războaie pe care ei le-au purtat împotriva romanilor, uneori înarmîndu-se pînă la 200 000 de bărbați, alteori chiar dublul acestei cifre. Într-adevăr, cu acest efectiv²⁵⁰ s-au luptat²⁵¹ ei împotriva divinului Caesar, în frunte cu Vercingetorix²⁵², iar, mai înainte, cu 200 000²⁵³ de ostași împotriva lui Maximus Aemilianus și, tot astfel, împotriva lui Domitius Ahenobarbus²⁵⁴. Luptele cu Caesar s-au desfășurat în preajma Gergoviei²⁵⁵ — un oraș al arvernilor situat pe un munte înalt²⁵⁶ și totodată patria lui Vercingetorix — și lîngă Alesia²⁵⁷, oraș al mandubilor²⁵⁸, un popor învecinat cu arvernii; și acesta din urmă era clădit pe o colină înaltă, înconjurat de munți și de două râuri. Aici a căzut prizonier șeful arvernilor și războiul a luat astfel sfîrșit²⁵⁹; bătălia purtată împotriva lui Maximus Aemilianus a avut loc la confluența Isarei cu Ronul²⁶⁰, acolo unde și muntele Kemmenos se apropie de Ron; iar împotriva lui Domitius, bătălia s-a dat încă și mai jos, la confluența Sulgei²⁶¹ cu Ronul²⁶². Arvernii se întindeau la început pînă la Narbona și la hotarele Massaliotidei, și stăpîneau populațiile cuprinse între Pirinei, ocean și

Rin²⁶³. Se povestește²⁶⁴ apoi că Luerius²⁶⁵, tatăl lui Bituitus²⁶⁶ care s-a războit cu Maximus și cu Domitius, a dus o viață atât de bogată și de fastuoasă, încît o dată, ca să le dea prietenilor o dovadă despre averile sale, străbătu cîmpia urcat într-o căruță, de unde semăna din loc în loc monede de aur și de argint, ca să le culegă cei din suita sa.

CAPITOLUL 3

1 După²⁶⁷ districtul Aquitaniei și cel al Narbonei, urmează regiunea ce se întinde pînă la Rin, pe toată lungimea lui, începînd de la Liger și de la Ron, pe porțiunea de la izvoare pînă la locul unde Ronul se apropie de Lugdunum. Părțile de sus ale acestei regiuni, adică de la izvoarele fluviilor Rin și Ron, pînă aproape de mijlocul cîmpiilor, au trecut în subordinea orașului Lugdunum, celelalte, împreună cu litoralul oceanic, sînt cuprinse într-un alt district care se atribuie cu osebire belgilor²⁶⁸; noi le vom descrie în linii mari pe fiecare în parte²⁶⁹.

192 2 Lugdunum însuși, întemeiat pe o colină la confluența Ararului cu Ronul, aparține romanilor²⁷⁰. El este orașul cu cea mai numeroasă populație, după Narbona și slujește și ca piața de negoț, iar guvernatorii romani aici bat monede de argint și de aur²⁷¹. Sanctuarul închinat²⁷² de toți gallii în comun lui Caesar Augustus se află în fața orașului, la confluența²⁷³ [celor două] fluvii; acest sanctuar are un altar mare cu o inscripție în care sînt înșirate șaiszeci de neamuri, de asemenea și statui de ale lor, una de fiecare seminție, precum și un alt mare altar.

Orașul Lugdunum este capitala neamului segusianilor²⁷⁴, care ocupă teritoriul dintre Ron și Dubis²⁷⁵. Neamurile ce urmează²⁷⁶, întinzîndu-se pînă la Rin, sînt mărginite în parte de Dubis²⁷⁷, în parte de Arar. Aceste două ape, după cum am spus mai înainte²⁷⁸, coborînd și ele din Alpi și unindu-se apoi într-o singură albie, se varsă în Ron. Mai

este și un alt flüviu, care izvorăște la fel din Alpi; acela se numește Sequana²⁷⁹ și curge spre ocean, paralel cu Rinul, pe la un popor cu același nume²⁸⁰, care atinge părțile de răsărit ale Rinului, din fața Ararului; de la ei provin cele mai frumoase cărnuri de porc sărate ce se exportă la Roma. Între Dubis și Arar se află așezările neamului haeduilor²⁸¹, cu orașul lor Cabyllinon²⁸², situat pe Arar, și cu o fortăreață, Bibracte²⁸³. Haeduii purtau atributul de rude ale romanilor²⁸⁴ și ei, cei dinții dintre locuitorii Galliei, au căutat prietenia și alianța romană²⁸⁵.

De cealaltă parte a Ararului locuiesc sequanii, care au fost din timpuri îndepărtate dușmani atât romanilor, cât și haeduilor; astfel că ei s-au unit adesea cu germanii, cu prilejul incursiunilor acestora în Italia, și au dat dovadă de o forță nu din cele întâmplătoare, ci tovărășia lor îi făcea pe germani măreți, în vreme ce ruptura de germani îi făcea pe aceștia din urmă mici [și neînsemnați]. Ei erau potrivnici haeduilor și din aceste pricini, dar dușmănia a făcut-o să crească mai ales cearta dintre ei pentru apa care-i desparte, fiecare din aceste popoare socotind că Ararul trebuie să ajungă proprietatea sa exclusivă și că lui i se cuvin taxele percepute asupra transportului fluvial²⁸⁶; acum toate aceste locuri se află sub stăpânirea romană²⁸⁷.

3 Teritoriul de lângă Rin îl ocupă, mai întâi și întâi dintre toți, nantuații, apoi helveții²⁸⁸, la care se află, în muntele Adula²⁸⁹, izvoarele fluviului pomenit aici. Aceasta este de altfel partea Alpilor de unde curge și Adua²⁹⁰, doar în direcția potrivnică, spre Celtica Cisalpină; el umple cu apele sale lacul Larios, pe malul căruia a fost întemeiat orașul Comum²⁹¹, apoi de aici se unește cu Padul; dar despre acestea vom vorbi mai târziu²⁹².

Și Rinul se înfundă în niște mlaștini întinse și într-un mare lac²⁹³, pînă la care ajung [cu așezările] unii reți²⁹⁴ și vindolici²⁹⁵ din Alpi și de dincolo de Alpi. Lungimea acestui fluviu este de 6 000 de stadii [1 110 km] spune Asinius²⁹⁶, dar de fapt nu este atîta²⁹⁷ [de lung] ci, mă-

193

surat în linie dreaptă, s-ar putea să depășească cu puțin jumătatea acestei cifre, iar dacă pentru cotituri am adăuga încă 1 000 de stadii [185 km], măsura dată ar fi îndestulătoare; într-adevăr, cursul lui este rapid, de aceea este și greu de legat cu poduri²⁹⁸ de la un mal la altul; în rest însă, după ce a coborât din munți, el își are cursul orizontal prin câmpii. Într-adevăr, cum ar putea să fie pe mai departe iute și violent, dacă am adăuga pe lângă planul său orizontal și numeroasele și marile lui meandre? Asinius mai susține că el are două guri, criticând pe cei²⁹⁹ care-i atribuie mai multe³⁰⁰; fapt sigur însă că și acest fluviu și Sequana cuprind în meandrele lor o bună întindere de pământ, dar nu chiar atât de mare [pe cât se pretinde].

Amîndouă apele pomenite mai sus curg spre miazănoapte, dinspre miazăzi; în fața gurii lor se întinde Britannia, care este ceva mai aproape de Rin, încît de la gura lui se zărește Cantium³⁰¹, care este cel mai răsăritean promontoriu al insulei, dar de Sequana Britannia se află puțin mai departe. Pe acest promontoriu și-a așezat divinul Caesar șantierul naval³⁰², cînd a trecut marea în Britannia. Porțiunea Sequanei parcursă de vasele care preiau mărfurile de pe Arar este cu ceva mai lungă decît distanța navigabilă a Ligerului și cea a Garumnei; iar de la Lugdunum pînă la Sequana sînt 1 000 de stadii [185 km]³⁰³ și ceva mai puțin de dublul acestei cifre, de la gurile Ronului pînă la Lugdunum.

Se spune³⁰⁴ că helveții, deși bogați în zăcăminte de aur, s-au datat totuși și ei tîlhăriilor, mai ales cînd au văzut averile cimbrilor³⁰⁵; în timpul bătăliilor³⁰⁶ le-au pierit chiar două triburi, căci odinioară erau trei. Cu toate acestea, numărul urmașilor proveniți din cei rămași [în viață] l-a scos în vileag războiul contra divinului Caesar, cînd au pierit ca la 400 000³⁰⁷ de oameni; supraviețuitorilor, în număr cam de 8 000, Caesar le-a îngăduit să trăiască ca să nu-și lase țara pustie pe mîna germanilor, vecinii lor.

4 După helveți, sequanii și mediomatrici³⁰⁸ populează malurile Rinului; printre ei s-a statornicit și o seminție germană, care a trecut aici de pe celălalt mal al fluviului, unde se aflau vechile ei așezări; [este vorba de] tribocchi³⁰⁹. La sequani se află muntele Iurasius³¹⁰, care constituie granița dintre helveți și sequani. Mai sus de helveți și de sequani locuiesc haeduii și lingonii, înspre asfințit, iar mai sus de mediomatrici, leukii³¹¹ și o parte din lingoni.

Neamurile situate între Liger și Sequana, dincolo de Ron și de Arar, se află la hotarul de miazănoapte al allobrigilor și al populației din împrejurimile orașului Lugdunum. Cel mai vestit dintre aceste neamuri este al arvernilor și cel al carnuților; pe la amîndouă trece Ligerul, în drumul său spre ocean. Distanța pînă în Britannia, de la gurile rîurilor Celticei, este de 320 de stații [59,20 km]³¹²; într-adevăr, îmbarcîndu-se seara o dată cu refluxul, în ziua următoare, în răstimp cam de opt ore, ei acostează în insulă.

După mediomatrici și tribocchi, pe malurile Rinului, locuiesc în continuare treveri³¹³, la care țărnicurile fluviului au fost legate printr-un pod³¹⁴, de către comandantii romani care conduc în prezent³¹⁵ războiul germanic. Pe celălalt mal al fluviului, cam în aceleași părți, locuiau înainte ubii³¹⁶, pe care Agrippa³¹⁷ i-a strămutat, cu propriul lor consimțămînt, dincoace de Rin. În continuarea treverilor urmează nervii³¹⁸, și ei o seminție germanică; ultimii vin la rînd menapii³¹⁹ care ocupă în apropierea gurilor fluviului, pe cele două maluri ale lui, o regiune mlăștinoasă și niște păduri cu copaci nu prea înalți, dar deși și spinoși. În vecinătatea lor se află așezările sugambrilor³²⁰, germani de neam. Mai sus de toată această regiune de vale sînt așezați germanii supranumiți suebi³²¹, care se deosebesc de ceilalți germani și ca forță, și ca număr; ei sînt aceia din fața cărora fugeau cei³²² care căutau [pînă] de curînd scăpare dincoace de Rin; apoi alți germani își exersează stăpînirea asupra altor locuri,

și preiau făcliile războiului de la înaintașii lor, pe măsură ce aceștia sînt înfrinți³²³.

5 La apus de treveri și de nervi locuiesc senonii³²⁴ și remii³²⁵, precum și atrebații³²⁶ și eburonii³²⁷; imediat în continuarea menapilor, pe malul mării morinii³²⁸, bellovacii³²⁹, ambianii³³⁰, suessionii³³¹ și caleții³³², se întind pînă la gura Sequanei. Asemănător cu pămîntul menapilor este teritoriul morinilor și cel al atrebaților, precum și al eburonilor; într-adevăr, acesta este teren de pădure cu copaci nu prea înalți, dar [foarte] întins, totuși nu în măsura în care l-au înfățișat istoriografii³³³, care îl fac de 4 000 de stadii [740 km]³³⁴; pădurea cu pricina se numește Arduenna³³⁵. În momentele de atac ale războiului, neamurile de aici, împletind lujerii tufişurilor, care sînt un fel de mărăcini, baricadau astfel căile de intrare în pădure; sînt locuri unde în același scop au înfipt în pămînt țărushi. După aceea ei se afundau cît mai adînc în pădure, cu toată familia, ocupînd insulițele din mijlocul mlaștinilor; pe timpuri ploioase, aceste locuri de adăpost le ofereau mare siguranță, dar în vremuri de secetă, erau prinși acolo cu multă ușurință³³⁶.

În prezent, toți care locuiesc dincoace de Rin, pacificați fiind, se află sub ascultarea romanilor.

În preajma Sequanei s-au statornicit și parisii³³⁷, care ocupă o insulă în mijlocul rîului și un oraș cu numele Lucotocia³³⁸; în acele părți locuiesc de asemenea și meldii³³⁹ și lexovii³⁴⁰, ultimii fiind așezați pe coasta oceanului. Cea mai de seamă seminție din cele aciuite în acele locuri o formează remii, iar capitala lor, Duricortora³⁴¹, cuprinde³⁴² o populație foarte mare și adăpostește în incinta ei pe guvernatorii romani.

CAPITOLUL 4

1 După neamurile pomenite mai sus, [toate] celelalte sînt seminții de-ale belgilor de pe țărmul oceanului; din

ele fac parte în primul rînd veneții³⁴³, cei care au dat luptă navală³⁴⁴ împotriva lui Caesar; într-adevăr, ei erau gata să-i oprească acestuia trecerea în Britannia, pe care o foloseau ca piață de negoț. Caesar i-a biruit însă cu ușurință, nemaiservindu-se de ciocurile corăbiilor (pentru că lemnul era prea gros), ci romanii sfîșiară, cu niște lănci prevăzute cu cîrlig, pînzele corăbiilor dușmane mînate de vînt spre ei; aceste pînze erau de piele din pricina violenței vînturilor, și le țineau întinse niște lanțuri³⁴⁵ în loc de funii. Veneții își construiesc corăbiile cu talpa lată și cu pupa și prora înalte din pricina mareelor, confecționîndu-le din lemn de stejar pe care îl au din belșug; de aceea, ei nu assemblează planșele astfel ca să se îmbuce unele într-altele, ci lasă între ele spații libere, pe care le înfundă cu alge³⁴⁶ ca să nu se usuce lemnul, neumezit, în timpul tragerii corăbiilor la țarm, alga fiind mai umedă de la natură, în vreme ce stejarul este sec și fără grăsime.

Eu cred³⁴⁷ că aceștia sînt veneții care au întemeiat așezările venete de pe malurile Adriaticii³⁴⁸, deoarece aproape toți ceilalți celti din Italia, cum sînt de pildă boiții³⁴⁹ și senonii, s-au strămutat acolo, emigrînd din ținuturile de peste Alpi³⁵⁰; apoi numai din pricina identității de nume, ei au fost socotiți originari³⁵¹ din Paflagonia. Eu prezint cele de mai sus fără să stărui asupra lor, pentru că în legătură cu astfel de amănunte ne mulțumim și cu o precizare aproximativă.

Osismieni³⁵² sînt cei pe care Pytheas³⁵³ îi numește ostimnieni; ei locuiesc pe un promontoriu care înaintează bineșor în ocean, totuși nu în măsura în care susține Pytheas și cei care se încred în el³⁵⁴. Dintre neamurile³⁵⁵ așezate între Sequana și Liger, unii se învecinează cu sequanii, alții cu arvernii.

2 Întregul neam, care se numește astăzi gallic și galatic, este războinic, iute la mînie și la bătaie, altfel modest și fără patimi. De aceea, oînd sînt provocați, ei se strîng la luptă toți grămadă, deschis și fără să privească în jur,

196 încît sînt ușor de răpus de cei care vor să folosească împotriva lor anumite șiretlicuri; într-adevăr, ațîțați cînd și unde vrei și dintr-un pretext iscat la nimereală, îi ai la îndemîna gata să se arunce în primejdie, fără să aibă vreun alt sprijin în luptă decît forța și îndrăzneala lor proprie. Luați cu vorbe bune și convingătoare, ei ușor se dăruiesc unei cauze folositoare și îmbrățișează studiul artelor liberale și al elocinței. Forța lor se datorește, în parte, taliei lor înalte, în parte, numărului lor mare; ei se adună laolaltă în mare mulțime, cu multă ușurință, datorită firii lor simple și drepte [ca să asculte plîngerile] vecinilor lor indignați de unele jigniri ce par să li se fi adus. În prezent, cum sînt înrobiți, ei trăiesc cu toții în pace, potrivit cu dispozițiile romanilor³⁵⁶ care i-au supus; prezenta descriere ce le-am făcut-o este luată din timpuri străvechi, și după obiceiurile lor care se păstrează pînă azi la germani. De fapt, aceștia din urmă seamănă cu ei atît prin fire, cît și prin instituțiile lor politice, deoarece sînt înrudiți între ei; ocupă apoi un teritoriu vecin cu al lor, despărțit doar de fluviul Rin și asemănător în foarte multe privințe. Dar, în afară de acestea, Germania este mai nordică, dacă judeci părțile ei sudice în raport cu sudul Galliei și părțile nordice, cu nordul acesteia³⁵⁷.

Tot datorită firii pe care o au, și migrațiunile lor s-au întîmplat să se desfășoare cu ușurință, deoarece plecau în grupuri mari și cu toată oastea odată, ba mai mult, luînd cu ei întreaga familie, ori de cîte ori erau împinși de alții mai puternici decît ei. Romanii, de asemenea, i-au supus cu mult mai ușor pe aceștia decît pe iberi; într-adevăr, romanii au început luptele cu iberii mai devreme și le-au terminat mai tîrziu³⁵⁸, în schimb au biruit între timp toate semințiile galle, de la Rin pînă la munții Pirinei. Căci gallii, dînd atacul toți laolaltă și în mare număr, tot grămadă erau și măcelăriți, în vreme ce iberii se dovediră mai cruțători cu bătăliile lor și le împărțiră pe teren purtînd-o pe fiecare la o altă dată și în altă parte, și luptîndu-se astfel în felul tîlharilor de codru. Cu toate acestea, gallii

sînt cu toții buni luptători din fire, mai dibaci călăreți decît pedestrași, de aceea cea mai bună cavalerie a armatei romane se recrutează de la ei³⁵⁹. De altfel, pe măsură ce sînt așezați mai spre miazănoapte și mai spre ocean, ei sînt mereu mai vajnici luptători.

3 Cei mai bravi dintre ei se spune³⁶⁰ că sînt belgii care sînt împărțiți în cincisprezece seminții³⁶¹, ce populează țărmul oceanului între Rin și Liger; într-adevăr, odinioară singuri ei au ținut piept invaziei³⁶² germane a cimbrilor și a teutonilor. Apoi între belgii înșiși, bellovacii sînt socotiți cei mai destoinici, iar după ei, suessionii. O dovadă a numărului mare al bărbaților acestora este, se spune, faptul că la un recensămînt s-au numărat pînă la 300 000³⁶³ de belgi care erau pe atunci în stare să poarte arme, de asemenea s-a citat mai înainte³⁶⁴ efectivul helveților, al arvernilor și al aliaților lor; din cele de mai sus iese în vileag ce importanță prezintă numărul populației și, ceea ce am mai spus³⁶⁵, calitatea [deosebită] a femeilor acestora de a naște și a alăpta copii.

Gallii îmbracă *sagum*³⁶⁶ și își lasă plete lungi; ei folosesc pantaloni largi³⁶⁷, iar în loc de tunici, poartă bluze cu mâneci răscoite³⁶⁸, ajungînd pînă din jos de pîntece și pînă la șezut. Lîna din care țes stofa deasă pentru *sagum* este aspră, dar cu fire lungi, pe care o numesc *laenae*³⁶⁹. Romanii³⁷⁰ cresc turme de oi chiar în regiunile cele mai nordice³⁷¹ ale Galliei, acoperindu-le cu o învelitoare; aceste oi dau lînă destul de fină. Armamentul gallilor este pe măsura taliei lor [și constă din] săbii lungi, ce le atîrnă pe șoldul drept, un scut alungit, mare, și lănci pe măsură, precum și *madaris*, un soi de suliță. Unii folosesc și arcul și praștia; au de asemenea și o armă de lemn ce seamănă cu *pilum*³⁷², care se aruncă din mînă fără curea de lansare³⁷³ și care nimerește o țintă mai depărtată chiar decît o săgeată; de ea se folosesc mai ales la vînătoarea de păsări.

Cei mai mulți galli se culcă pînă și azi pe pămînt, și iau masa șezînd pe paturi de paie. Hrana lor este foarte

îmbelșugată, compusă din lapte și carne de tot soiul, mai ales de porc proaspăt și sărat. Porcii lor cresc în aer liber, atingând o înălțime, forță și viteză deosebită; e primejdios să te apropii de ei pentru cine nu le cunoaște năravul, la fel și pentru un lup³⁷⁴.

Casele și le construiesc mari și de formă circulară³⁷⁵, din planșe și din clei, acoperindu-le cu multă papură. Turmele lor de oi și de porci sînt atît de bogate, încît furnizează cu prisosință materiale pentru sagum, precum și cărnuri sărate, nu numai Romei, ci și celor mai multe regiuni ale Italiei.

Cea mai mare parte din formele lor de guvernămînt au fost aristocratice; din vechime ei își alegeau anual cîte un singur conducător, tot astfel și pentru război era desemnat de mulțime un singur comandant; în prezent, ei se supun în cea mai mare parte ordinelor romanilor. Comportarea în adunări le este specifică: dacă cineva întrerupe pe vorbitor, făcînd zgomot și vociferînd, cel care face de gardă, apropiindu-se de el cu sabia scoasă, îi poruncește să tacă amenințîndu-l; dacă totuși el nu încetează, garda repetă a doua și a treia oară aceeași amenințare, în cele din urmă îi taie din sagum atîta cît să-l facă în rest de nefolositor.

Faptul că muncile s-au distribuit între bărbați și femei, tocmai contrar situației de la noi, este ceva comun multor altor neamuri barbare³⁷⁶.

4 La toate semințiile galle, vorbind îndeobște, sînt trei clase de oameni care se bucură de cinste în chip deosebit, *barzii*, *vates*³⁷⁷ și *druizii*³⁷⁸; *barzii* sînt cîntăreți și poeți, *vates* practică slujbele sacre și științele naturii, iar *druizii*, pe lîngă științele naturii, se mai consacră ramurii morale a filozofiei; ei sînt socotiți cei mai dreپți oameni și de aceea lor li se încredințează judecarea diferendelor particulare și publice, astfel că, înainte vreme, ei erau și arbitrii războaielor și puteau opri pe luptători chiar și în momentul în care aceștia se așezau pe poziții, dar cu osebire, lor

li s-a încredințat judecarea proceselor criminalistice. Când numărul criminalilor este ridicat, gallii socotesc că și belșugul în țară va fi mare. Și ei și alții susțin³⁷⁹ că sufletele și universul sînt nepieritoare, dar că o dată vor birui în univers focul și apa.

5 La simplitatea și curajul gallilor se mai adaugă însă și multă nechibzuință, lăudăroșenie și dragoste de găteli; într-adevăr, ei poartă podoabe de aur, cum sînt colierele din jurul gîtului, brațările de la brațe și de la încheietura mîinii, iar demnitarii îmbracă haine pestrițe și cu ținte de aur. Din pricina acestei firi ușuratece, ei sînt nesuferiți cînd ies biruitori și par uluiți cînd sînt înfrinți. La nechibzuința lor se mai adaugă și o trăsătură barbară și stranie, care se întîlnește cu osebire la populațiile nordice, ca de pildă atîrnarea capetelor dușmanilor de gîtul cailor, la întoarcerea din luptă, și înfigerea lor în parii³⁸⁰ din fața porților, după ce le-au adus acasă. Poseidonios³⁸¹ mărturisește că el însuși a văzut, în multe părți, această priveliște și că la început l-a tulburat neobișnuința ei, dar după o vreme, deprinzîndu-se cu ea, a privit-o cu seninătate. Îmbalsămînd cu ulei de cedru craniile dușmanilor de vază, ei le arătau musafirilor și nu socoteau cu cale să le înapoieze nici dacă erau răscumpărate pe o greutate egală de aur. Acestor datini, cît și practicilor legate de jertfe și de divinație, potrivnice obiceiurilor noastre, le-au pus capăt romanii. Căci, după ce loveau în spate cu cuțitul un om ales ca jertfă, ei dădeau prorociri din convulsiile acestuia. Jertfe nu aduceau decît în prezența druizilor. Se mai pomenesc și de alte forme de jertfe umane: astfel pe unii îi doborau cu săgeți, pe alții îi răstigneau în temple și, în sfîrșit, construind un colos de paie și de lemne și vîrînd înăuntrul lui animale domestice și sălbatice de tot soiul, la fel și oameni, le ardeau pe toate la un loc³⁸².

6 Poseidonios³⁸³ spune că se află o insulă³⁸⁴ în ocean, mică, nu prea departe în larg, situată în fața gurii fluviului Liger; ea este locuită de femeile samniților³⁸⁵, pose-

date de Dionysos, care încearcă să-l împace pe acest zeu prin ceremonii mistice și prin alte slujbe sfinte; nici un bărbat nu pune piciorul în insula lor, ci femeile, trecând marea pe continent, se unesc cu bărbații și se întorc apoi iarăși înapoi. Ele au obiceiul ca, o dată pe an, să dezvelească templul și să-i refacă din nou acoperișul, în aceeași zi pînă la asfințitul soarelui, fiecare femeie purtînd cîte o încărcătură; aceea, căreia îi cade sarcina din mîini este sfîșiată în bucăți de celelalte; apoi purtîndu-i mădularele în procesiune în jurul templului în strigăte de bacchante, ele nu încetează mai înainte ca delirul lor să ia sfîrșit; și se întîmplă mereu ca una dintre ele să cadă și să îndure această soartă.

Iată acum o altă istorioară, mai fabuloasă încă, povestită de Artemidoros³⁸⁶ despre o întîmplare cu corbii.

El povestește că la țărmul oceanului se află un port, numit „Doi corbi”³⁸⁷, unde se puteau vedea doi corbi cu aripa dreaptă cu desăvîrșire albă; cei care își disputau anumite lucruri, sosind aici, puneau într-un loc mai ridicat niște tăblițe cu orz măcinat, fiecare aparte; păsările, lăsîndu-se din zbor asupra lor, pe unele le ciuguleau, pe altele le împrăștiau; biruitor iese posesorul tăblițelor cu orzul risipit. Negreșit, asemenea povești pe care le relatează Artemidoros sînt mai mult de domeniul legendei; dar cele povestite de el³⁸⁸ despre Demetra și Core³⁸⁹ sînt mai vrednice de crezare, anume că există o insulă³⁹⁰ lîngă Britannia, în care se celebrează ceremonii sfinte în cinstea Demetrei și a Corei, la fel ca în Samothrake³⁹¹. Și următoarea informație este din cele vrednice de crezare, anume că în Celtica crește un arbore³⁹² ce seamănă cu smochinul, care dă un rod foarte asemănător cu un capiteliu corintian³⁹³, dacă se taie acest fruct, iese din el un suc uci-gător cu care se ung săgețile. Dar următorul fapt face parte din cele care se vîntură mereu, anume că toți celții sînt certăreți³⁹⁴ și că la ei nu se socotește o rușine ca tinerii să nu-și cruțe floarea tinereții.

Ephoros³⁹⁵ înfățișează Celtica din cale afară de mare, închizînd în fruntariile ei foarte multe regiuni³⁹⁶, [ca cele] pînă la Gadeira, pe care noi le socotim ale Iberiei. El prezintă pe oamenii Celticei ca fileleni și povestește despre ei, într-un fel cu totul original, multe lucruri care nu seamănă de loc cu faptele aievea de astăzi. O trăsătură proprie lui descoperă și următoarea informație, anume că celtii fac exerciții ca să nu se îngrășe și să nu facă burtă, că acela dintre tineri care depășește o anumită măsură a centurei este pedepsit.

Acestea, despre Celtica Transalpină.

CAPITOLUL 5

1 Britannia are formă de triunghi; cea mai lungă coastă a ei se întinde paralel cu Celtica, fără să depășească sau să nu atingă lungimea aceleia, pentru că amîndouă coastele sînt cam de 4 300 sau 4 400 de stadii [795,40 km — 814 km]³⁹⁷ lungime, coasta celtică fiind socotită de la gurile Rinului pînă la promontoriile nordice ale Pirineilor din Aquitania, iar coasta Britanniei, de la Cantium, situat în fața gurilor Rinului, ca cel mai răsăritean punct al Britanniei, pînă la extremitatea apuseană a insulei din dreptul Aquitaniei și al Pirineilor. Această cifră reprezintă cea mai scurtă distanță de la Pirinei la Rin, pentru că cea mai lungă am arătat că măsoară 5 000 de stadii [925 km]³⁹⁸; dar se pare să există o anumită deviere a fluviului de la linia paralelă, spre munte, din amîndouă părțile formînd o cotitură la capetele dinspre ocean.

2 Există patru căi de acces de pe continent în insulă, care se folosesc în mod obișnuit; ele încep de la gurile fluviilor Rin, Sequana, Liger și Garumna. Cei care pleacă din regiunea Rinului nu se îmbarcă chiar la gurile fluviului, ci la morini, vecinii menapilor, la care se află și Itium³⁹⁹, stațiunea navală de care s-a folosit divinul Caesar, cînd s-a pregătit să treacă în insulă; el porni noaptea și

ajunse acolo în ziua următoare în jurul orei patru⁴⁰⁰, după ce parcursese cu flota sa o cale de 320 de stadii [59,19 km]; el găsi grâul încă [neseccerat] pe câmp⁴⁰¹.

200 Cea mai mare parte a insulei o formează câmpiile și pădurile dar multe sînt și regiunile ei cu coline⁴⁰²; ea produce grâu, vite, aur, argint și fier; acestea sînt articolele de export ale insulei, precum și piei de animale, sclavi și cîini excelenți de vînătoare. Celții se servesc de ei la război, ca de altfel și de cîinii lor indigeni. Britannii sînt mai înalți decît celții și cu părul mai puțin blond, dar cu pielea trupului mai poroasă⁴⁰³. Iată o dovadă a mărimii lor: noi am văzut la Roma niște adolescenți care întreceau pe cei mai înalți oameni din localitate chiar cu o jumătate de picior, dar sînt cu picioarele strîmbe și cu liniile trupului nu prea frumos dăltuite de la natură⁴⁰⁴. Obiceiurile lor sînt în parte asemănătoare cu ale celților, în parte însă mai necioplite și mai barbare, încît unii dintre ei, deși au lapte din belșug, nu fac din el brînză, din nepricepere; ei nu cunosc de asemenea grădinaritul și alte munci agricole. Au familii domnitoare. La război se folosesc mai mult de căruțe, la fel cum fac unii dintre celți. Cetățile lor sînt pădurile: încercuind cu arbori doborîți la pămînt un teren întins de formă circulară, își fac înăuntrul lui colibe și staule pentru vite, dar nu pentru multă vreme.

Cerul lor este mai mult acoperit cu nori de ploaie decît de ninsoare; pe timp senin, ceața stăruie atît de multă vreme, încît în ziua întreagă abia trei sau patru ore, în jurul amiezii, se vede soarele. Aceasta se întîmplă și la morini și la menapi și, de altfel, la toți cîți se află în vecinătatea lor.

3 Divinul Caesar a trecut de două ori⁴⁰⁵ în insulă, dar s-a întors în grabă, fără să fi săvîrșit lucruri mari și fără să fi înaintat mult în interiorul insulei, din pricina revolțelor care s-au iscat la celți, fie printre barbari, fie printre propriii săi ostași⁴⁰⁶, și pentru că și-a pierdut multe

corăbii⁴⁰⁷ cu prilejul creșterii deosebite a fluxului și a refluxului o dată cu luna plină⁴⁰⁸. A câștigat totuși două sau trei biruințe asupra britanilor⁴⁰⁹, cu toate că a trecut marea doar cu două legiuni⁴¹⁰, și a adus cu el ostatici, sclavi și o mulțime de alte jafuri⁴¹¹. Astăzi unii din căpeteniile lor de acolo căutând să-și creze, prin soli și tot felul de servicii, legături de prietenie cu Caesar Augustus, au închinat ofrande pe Capitoliu și aproape și întreaga insulă au pus-o la picioarele romanilor⁴¹²; ei mai îndură pe deasupra atît de grele taxe vamale pe mărfurile exportate de ei în Celta și pe cele importate de acolo (este vorba de salbe de ivoriu, coliere și chihlimbare, unelte de sticlă și alte articole de acest fel), încît nu este nevoie de nici o garnizoană în insulă; într-adevăr, ar fi nevoie de cel puțin o legiune și de o unitate de cavalerie ca să perceapă și impozitele de la ei, iar cheltuiala cu întreținerea armatei ar echivala cu sumele încasate, pentru că în acel caz trebuie să se micșoreze taxele vamale impuse asupra mărfurilor, totodată s-ar întâmpina primejdii, dacă s-ar recurge la silnicie⁴¹³.

201

4 Mai sînt și alte insule în jurul Britanniei, numai că sînt mici; mare este doar insula Ierne⁴¹⁴, care se întinde la mieznoapte, paralel cu Britannia, avînd mai mult o formă alungită, dar îngustă. Despre această insulă nu putem spune nimic limpede, afară de faptul că locuitorii ei sînt mai sălbatici decît britanii, hrănindu-se cu carne de om și cu buruieni; ei socot un lucru frumos să-și mănînce părinții după moartea acestora; au legături în văzul lumii și cu alte femei și cu propriile lor mame și surori⁴¹⁵. Numai că aceste informații noi le prezentăm cu rezervă, fără să avem martori vrednici de încredere⁴¹⁶; totuși practica antropofagiei se spune⁴¹⁷ că se întîlnește și în obiceiul sciților, și se mai povestește că, în nevoile împresurării, celtii înșiși, precum și iberii și mai mulți alții, au recurs la această măsură.

5 Despre insula Thule⁴¹⁸ informația noastră este încă și mai tulbure, din pricina depărtării ei; într-adevăr, aceasta

este socotită⁴¹⁹ cel mai nordic din țărmurile care poartă un nume. Datele pe care le-a procurat Pytheas⁴²⁰, în legătură cu această insulă și cu alte locuri din părțile acelea, e limpede că sînt curate născociri, ținînd seamă de știrile date de el despre ținuturile cunoscute; într-adevăr, cele mai multe dintre aceste informații sînt false, după cum am spus și mai înainte⁴²¹, încît nu încapе îndoială că el a denaturat lucrurile cu atît mai mult cînd a fost vorba de locuri îndepărtate.

Totuși s-ar părea că el s-a folosit de lucrări de astronomie și de teorie a matematicii⁴²², cînd spune că locuitorilor din apropierea zonei glaciale le lipsesc cu desăvîrșire roadele culturilor și animalele din părțile noastre, iar alte produse sînt o raritate la ei, de aceea se hrănesc cu mei, cu alte plante leguminoase, cu poame și cu rădăcini; acei la care se produce grîu și miere își scot din ele și băutura⁴²³, dar grîul, deoarece soarele nu-l au niciodată senin pe cer, îl îmblătesc în șoproane mari după ce au cărat aici spicele; nu practică arile deschise din pricina lipsei de soare și din cauza ploilor.

CAPITOLUL 6

1 După⁴²⁴ Celtica Transalpină și după neamurile care ocupă această țară, se cuvine să vorbim despre Alpii înșiși și despre cei care îi populează, apoi despre întreaga Italie, dacă păstrăm în descrierea noastră aceeași ordine pe care o prezintă natura locurilor.

Alpii, așadar, încep nu de la portul Monoicos⁴²⁵, cum au spus unii autori⁴²⁶, ci din aceleași locuri de unde pornesc și munții Apenini, anume de lîngă Genua⁴²⁷, piața de negoț a ligyenilor⁴²⁸, și de la așa-numitele Vada Sabati⁴²⁹, care sînt niște mlaștini; într-adevăr, Apeninul începe la Genua, Alpii, la Sabata; între Genua și Sabata sînt 260 de stadii [48,10 km]⁴³⁰; la 370 de stadii [68,44 km]⁴³¹ de aici, se află orașelul Albingaunum⁴³², iar ligyenii care îl populează

se cheamă ingauni⁴³³; de aici pînă la portul Monoicos sînt 480 de stadii [88,79 km]⁴³⁴. În intervalul dintre ele se găsește un oraș bine dezvoltat, Albium Intemelum⁴³⁵, ai cărui locuitori sînt intemeli⁴³⁶. Pînă și din aceste denumiri reiese⁴³⁷ că Alpii încep de la Sabata, deoarece Alpii se numeau înainte vreme Albia, după cum și Alpionia⁴³⁸. Într-adevăr, încă și astăzi masivul înalt de la iapozi⁴³⁹, care se întîlnește într-un fel cu Odra⁴⁴⁰ și cu Alpii, se cheamă Albius⁴⁴¹, ca și cum Alpii s-ar întinde pînă acolo.

2 Deoarece, așadar, o parte din ligieni sînt ingauni, alții intemeli⁴⁴², pe drept cuvînt așezările lor de pe țărmul mării se numesc una Albium Intemelum, adică Intemelum Alpin, cealaltă, mai des sub formă prescurtată, Albingaunum. Polybios⁴⁴³ mai adaugă la aceste două seminții ligiene⁴⁴⁴ neamul oxybiilor și pe cel al decieților.

Îndeobște, întreg țărmul de la portul Monoicos pînă la Marea Tyrrheniană este bătut de vînturi și lipsit de porturi, afară doar de cîteva locuri de acostare și de ancorare, puțin adînci. Coastele sînt dominate de povîrnișurile abrupte, foarte înalte, ale munților, care lasă doar o trecere strîmtă între ei și mare. Aceste meleaguri le ocupă ligienii, care se hrănesc mai mult cu produsele de carne ale vitelor tinere, cu lapte și cu o băutură de orz, populînd regiunile dinspre mare și mai ales munții. Ei au aici foarte multe păduri de lemn bun pentru construcții navale și cu copaci atît de uriași, încît se găsesc unii cu o grosime de opt picioare diametru⁴⁴⁵; mulți dintre ei, prin coloratura variată, nu sînt mai prejos de lemnul thyia⁴⁴⁶, bun pentru construirea meselor. Ei duc aceste materiale pe piața Genuiei, precum și puietul turmelor lor, piei și miere, și cumpără în schimb ulei și vin din Italia; vinul de la ei este puțin, rășinos și oțărît. Din părțile lor provin așa numiții *ginni*, cai și catîri totodată, precum și tunici și cămăși ligurice⁴⁴⁷; le prisosește și chihlimbarul galben, pe care unii îl numesc electrum⁴⁴⁸. Armata o fac mai rar în unități de

cavalerie, dar sînt bravi ostași greu înarmați și buni aruncători la țintă; iar faptul că poartă scuturi de aramă, după unii autori⁴⁴⁹, ar fi o dovadă că sînt eleni.

203

3 Portul Monoicos e un simplu loc de acostare, potrivit pentru vase nu prea mari și nu prea numeroase. El are și un templu al lui Heracles zis Monoicos⁴⁵⁰; după nume⁴⁵¹, se pare că navigația massaliotă se întindea pînă aici; portul se află la o distanță cu puțin mai mare de 200 de stadii [37 km]⁴⁵² de Antipolis⁴⁵³. De aici pînă la Massalia și, puțin chiar mai departe, locuiește neamul salyenilor, amestecat cu eleni, în Alpii care predomină țărmul și pe o porțiune a litoralului însuși. Vechii autori eleni⁴⁵⁴ numesc pe salyeni ligyeni și desemnează Ligystica regiunea pe care o ocupă massaliotii⁴⁵⁵. Autorii ce le-au urmat îi numesc celto-ligyeni⁴⁵⁶ și le atribuie acestora întreaga cîmpie pînă la Luerion și la Ron, de unde, împărțiți în zece părți, ei recrutau nu numai trupe de infanterie, ci și de cavalerie. Salyenii au fost primii dintre celții de peste Alpi pe care i-au supus romanii⁴⁵⁷, după lupte îndelungate purtate și cu aceștia și cu ligyenii, deoarece ei baraseră romanilor căile ce duceau de-a lungul coastei în Iberia. Aceste două populații făceau jafuri pe uscat și pe mare și erau atît de puternice, încît drumul cu greu putea fi parcurs, chiar de oști mari. Abia în al optzecilea⁴⁵⁸ an de luptă cu ei, romanii au dobîndit cu greu îngăduința să li se lase un drum liber de 12 stadii [2,22 km] lățime pentru cei care călătoreau pe aici în interesul slujbei⁴⁵⁹. După aceea, totuși romanii i-au supus pe toți și au cîrmuit ei treburile obștești ale acestora, silîndu-i să plătească tribut.

4 După salyeni, albi⁴⁶⁰, albiicii⁴⁶¹ și voconții⁴⁶² ocupă părțile de miazănoapte ale munților⁴⁶³. Voconții se întind pînă la allobrigi, stăpînind văi în adîncul munților vrednice de pomenit și nu mai sărace decît acelea pe care le ocupă allobrigii. Allobrigii, apoi, și ligyenii se află sub porunca guvernatorilor sosiți în provincia Narbonensis⁴⁶⁴, vo-

conții însă, după cum am spus⁴⁶⁵ că sînt și volcii din preajma orașului Nemausus, se cîrmuiesc singuri. Ligyenii de pe țărmul mării dintre Var și Genua au aceleași drepturi ca italoții⁴⁶⁶, în vreme ce la munteni se trimite un prefect⁴⁶⁷ din ordinul cavalerilor, la fel ca și la alte populații cu desăvîrșire barbare.

5 După voconți vin la rînd iconii⁴⁶⁸ și tricornii, iar după ei, medulii, care ocupă cele mai înalte piscuri; se spune⁴⁶⁹ despre masivul lor cel mai abrupt că ar avea un urcuș de 100 de stadii [18,50 km]⁴⁷⁰ și, de acolo, tot pe atîta coborîșul pînă la hotarele Italiei. Sus pe culmi, în depresiuni, se află un lac mare⁴⁷¹ și două izvoare nu departe unul de altul; dintr-unul dintre ele ia ființă fluviul năvalnic Druentia, care coboară în cascade pînă la Ron, precum și Durias⁴⁷², ce curge pe versantul celălalt și-și unește apele cu Ronul, după ce a străbătut pămîntul salassilor trecînd în Celtica Cisalpină; din al doilea izvor, aflat mai jos de aceste locuri, țîșnește însuși Padul, mare și impetuos; dar pe măsură ce înaintează el crește și se domolește, deoarece, ajuns pe cîmpie, se mărește cu afluenții săi numeroși și se lățește; iar datorită împrăstierii [apelor sale], el își resfiră și își încetinește curentul; se varsă în Marea Adriatică, după ce a ajuns cel mai mare⁴⁷³ din rîurile Europei, afară de Istru.

204

6 Medulii⁴⁷⁴ sînt așezați mai cu seamă pe înălțimile ce domină confluența Isarului cu Ronul. Pe versantul potrivit ce se înclină spre Italia al acestui munte locuiesc taurinii⁴⁷⁵, un neam ligystic, precum și alți ligyeni. Aceștia stăpînesc și așa-zisul pămînt al lui Donnus⁴⁷⁶ și al lui Cottius⁴⁷⁷. După ei și dincolo de Pad⁴⁷⁸, sînt așezați salașii; mai sus de ei, pe crestele munților se află keutronii⁴⁷⁹, catorigii⁴⁸⁰, varagrii⁴⁸¹, nantuații⁴⁸² și lacul Lemenna⁴⁸³, prin care curge Ronul, precum și izvorul acestui fluviu. Nu se află departe de aceste locuri nici izvoarele Rinului, nici muntele Adulas, din care curge atît Rinul, spre miazănoapte,

cît și Aduas, în direcția potrivnică, vârsîndu-se în lacul Larius situat lîngă Comum⁴⁸⁴. Mai sus de Comum, care se află la poalele Alpilor, s-au așezat de o parte reții și venonii⁴⁸⁵, înclinînd spre răsărit, de cealaltă parte, leponții⁴⁸⁶, tridentinii⁴⁸⁷, stonii⁴⁸⁸ și mai multe alte seminții mărunte care populau Italia în timpurile de odinioară, trăind în hoții și în lipsuri; astăzi⁴⁸⁹, o parte dintre ei a fost nimicită, o altă parte a fost potolită cu desăvîrșire, astfel că trecătorile muntelui ce duc pe la ei, înainte vreme puține și greu de străbătut, se deschid azi din toate părțile și prezintă siguranță din partea populației, și datorită amenajărilor lor sînt cum nu se poate mai ușor de bătătorit. Ne-greșit, Caesar Augustus a contribuit la nimicirea tîlharilor prin construirea șoselelor pe cît i-a stat în putință; într-adevăr, nu peste tot se poate forța natura din pricina stîncilor și a povîrnișurilor înalte, care aci se ridică ameteitoare deasupra drumului, aci deschid prăpăstii adînci sub el, astfel că, la un mic pas greșit, nu scapi de primejdia căderii în văgăuni fără fund. Astfel, în unele părți, drumul este atît de îngust, încît provoacă ameteți atît celor care merg pe jos, cît și animalelor de povară nedeprinse cu el; dar animalele din partea locului își poartă sarcinile în toată siguranța. Prin urmare, nici neajunsurile acestea nu au leac, nu au, de asemenea, nici blocurile uriașe de gheață, care alunecă de pe înălțimi în stare să ia cu sine o caravană întregă și s-o rostogolească în genuni ce se deschid din jos de drum; într-adevăr, multe blocuri se îngrămădesc unele peste altele cînd se adună ghețari peste ghețari, formați ca și cristalul din zăpadă, cei de deasupra desprinzîndu-se mereu de pe cei de dedesubt, înainte de a se topi cu desăvîrșire sub razele soarelui.

205 7 O mare parte a pămîntului salassilor⁴⁹⁰ se află într-o vale adîncă, închisă din amîndouă părțile de munți, o altă parte apoi se întinde chiar pînă pe culmile ce străjuiesc valea. Drumul celor care trec munții din Italia duce prin valea despre care vorbim. Apoi el se bifurcă⁴⁹¹: unul duce

prin așa-numitul Poenin⁴⁹², fiind impracticabil cu căruțele sus pe crestele Alpilor, celălalt⁴⁹³, pe la keutroni, trece mai spre apus. Pământul salassilor conține și zăcăminte de aur⁴⁹⁴, pe care mai înainte le stăpîneau salassii înșiși, pe vremea cînd alcătuiau o mare putere și cînd erau și stăpîinii drumurilor ce treceau pe acolo. La prelucrarea acestui metal, de foarte mare folos le-a fost rîul Durias, prin alimentarea cu apă a bazinelor de spălat aurul. În acest scop, împărțindu-i cursul pentru a distribui apa în multe locuri, ei i-au secăt albia comună. Această împrejurare le-a slujit la vînătoarea lor de aur, dar a provocat daune agricultorilor care cultivau cîmpiile mai din vale⁴⁹⁵, din pricină că aceștia erau privați de apa de trebuință pentru irigații, cu toate că rîul ar fi putut alimenta cu apă [întreg] ținutul, deoarece își avea cursul ceva mai sus de el. Din pricina zăcămintelor s-au purtat războaie continuu între cele două popoare⁴⁹⁶: ieșind biruitori romanii, salassii fură scoși din instalațiile lor de preparare a aurului și chiar din ținutul lor, dar, rămînînd pe mai departe stăpîni în munți⁴⁹⁷, ei vindeau apă publicanilor⁴⁹⁸ care arendaseră minele de aur. Din pricina lăcomiei acestora, erau în veșnice neînțelegeri. Așa s-a întîmplat că întotdeauna acei romani care comandau operații militare și erau trimiși în aceste locuri aveau din prisosință pretexte pentru care să se bată.

Pîna de curînd, salassii, cînd luptîndu-se, cînd întrerupînd prin armistiții războiul cu romanii, erau totuși puternici și provocau prin deprinderile lor tîlhărești mari pagube celor care treceau munții pe la ei; astfel, cînd Decimus Brutus⁴⁹⁹ fugea de la Mutina⁵⁰⁰, i-au luat o drahmă pe cap de om, iar cînd Messala⁵⁰¹ și-a așezat în apropierea lor taberele de iarnă⁵⁰², le-a plătit acestora prețul lemnului de foc și al lemnului de ulm pentru lănci și pentru arme de instrucție. Acești oameni jefuiau într-o zi și banii Cezarului⁵⁰³ și rostogoliră stînci peste cantonamentele de ostași romani, sub cuvînt că ei construiesc un drum sau că fac poduri peste rîuri. În cele din urmă, totuși, Augustus i-a

supus în întregime și i-a vîndut ca pradă de război, după ce i-a dus la Eporedia⁵⁰⁴, o colonie a romanilor pe care a întemeiat-o⁵⁰⁵ în dorința de a avea acolo o garnizoană de strajă împotriva salassilor; localnicii însă cu greu au putut să le țină piept, pînă ce acest neam a fost nimicit cu desăvîrșire; s-au socotit atunci 36 000 de prizonieri din oamenii rămași în viață și 8 000 de luptători; pe toți i-a vîndut la licitație⁵⁰⁶ Terentius Varro⁵⁰⁷, generalul care i-a învins; apoi trimițînd acolo 3 000 de romani, Caesar a fundat orașul Augusta⁵⁰⁸ pe locul în care Varro și-a așezat tabăra; în prezent, întreg ținutul din apropiere trăiește în pace, pînă la înălțimile trecătorilor din munții Alpi.

8 În continuare, părțile dinspre răsărit ale munților și cele care privesc spre miazăzi sînt ocupate de reți și de vindolici, care se învecinează cu helveții și cu boiții; într-adevăr ei domină cîmpiile acestora. Reții se întind pînă la hotarul Italiei din sus de orașele Verona⁵⁰⁹ și Comum. Vinul retic, socotit a nu fi mai prejos de vinurile lăudate ale Italiei, se produce la poalele munților acestora; ei se întind și pînă în regiunile pe care le străbate Rinul; din acest neam fac parte și leponții, și camunii⁵¹⁰. Vindolocii apoi și noricii⁵¹¹ ocupă cea mai mare parte a poalelor versantului exterior al muntelui, împreună cu breunii⁵¹² și genaunii⁵¹³, care sînt illyri.

Toate aceste neamuri făceau mereu incursiuni în ținuturile învecinate atît ale Italiei, eît și ale helveților, sequanilor, boiilor și germanilor. Cei mai îndrăzneți dintre vindolici sînt socotiți licatii⁵¹⁴, clautenații⁵¹⁵ și vennonii⁵¹⁶, iar dintre reți, rucantini⁵¹⁷ și cotuanții⁵¹⁸. Și estionii⁵¹⁹ fac parte din vindolici și brigantii⁵²⁰ de asemenea⁵²¹; orașele lor sînt Brigantion⁵²² și Cambodunum⁵²³, precum și Damasia⁵²⁴ care este un fel de acropole a licaiilor.

Se povestește următoarea deprindere brutală a acestor tâlhari față de populațiile italiene, anume că, atunci cînd cuceresc vreun sat sau vreun oraș, eiucid nu numai pe bărbații în floarea vîrstei, ci merg pînă la cei mai fragezi

copii de parte bărbătească, și nu se opresc nici aici, ci omoară și femeile însărcinate despre care vracii le prezic că vor naște băieți.

9 Dincolo de aceste populații locuiesc cei din apropierea înfundăturii Adriaticii și a regiunii Aquileii⁵²⁵, anume câțiva norici și carni⁵²⁶; din norici fac parte și tauriecii⁵²⁷. Dar tuturor acestor incursiuni fără măsură le-a pus capăt într-o singură vară⁵²⁸ Tiberius și fratele său Drusus⁵²⁹, astfel că astăzi sînt treizeci și trei de ani⁵³⁰ de cînd aceștia își plătesc impozitele trăind în pace.

Pe tot parcursul munților Alpi se află coline care pot fi bine cultivate cu plante agrare, precum și văi frumos colonizate. Totuși cea mai mare parte a lor și mai cu seamă în jurul creștelor, unde s-au și strîns hoții, este săracă și stearpă, din pricina ghețarilor și a pămîntului stîncos. În lipsa lor de hrană și de alte resurse, ei au cruțat uneori populația din cîmpie ca să aibă la îndemîină furnizori, cărorora ei le dădeau în schimb rășină, smoală, lemn de pin, ceară, brînză și miere, pentru că asemenea produse le prisoseau.

Mai sus de carni, se înalță muntele Apenin, care are un lac⁵³¹ ce se scurge în râul Isara⁵³², care la rîndul său, primind apele unui alt râu cu numele Atesis⁵³³, se varsă în Adriatică. Din același lac se desprinde încă un râu, numit Ainos⁵³⁴, care se varsă în Istru. Căci Istrul însuși izvorăște din acești munți care sînt cu multe ramificații și cu multe piscuri. De fapt, începînd din Ligystica și pînă în punctul descris aci, culmile Alpilor se țin lanț și lasă impresia unui singur masiv, apoi întrerupîndu-se și scăzînd în înălțime, ele se înalță iarăși în mai multe părți și prin mai multe creste. Primul din aceste lanțuri potrivit de înalt, se îndreaptă spre răsărit, întinzîndu-se dincolo de Rin și de lacul acestuia, pînă la izvoarele⁵³⁵ Istrului, în apropierea suebilor și a pădurii Hercynia⁵³⁶. Alte lanțuri muntoase cotesc spre Illyria și spre Adriatică; din acestea fac parte muntele Apenninus⁵³⁷, pomenit mai înainte, Tullus⁵³⁸ și

207

Phligadia⁵³⁹ care sînt situați mai sus de vindolici și din care izvorăște Duras⁵⁴⁰, Clanis⁵⁴¹ și alte mai multe râuri torențiale care își unesc apele în aceeași albie a Istrului.

10 În preajma acestor locuri sînt și așezările iapozilor⁵⁴² (aceștia sînt un neam amestecat de illyri și de celti), de asemenea în apropierea lor se află și Ocra. Iapozii, așadar, care erau puternici înainte vreme și populau amîndouă coastele muntelui, dominînd ținutul prin acțiunile lor de jaf, au fost distruși cu desăvîrșire fiind înfrinți de Caesar Augustus⁵⁴³. Orașele lor sînt Metulum⁵⁴⁴, Arupium⁵⁴⁵, Monetium⁵⁴⁶ și Vendon⁵⁴⁷.

Dincolo de aceștia, în cîmpie se întîlnește orașul Segestica⁵⁴⁸; pe lîngă el curge râul Sava⁵⁴⁹, ce se varsă în Istru; acest oraș are o bună poziție de la natură în războiul purtat împotriva dacilor⁵⁵⁰. Ocra apoi este cea mai joasă regiune a Alpilor, în punctul unde aceștia se învecinează cu teritoriul carnilor și pe unde se transportă în căruțe mărfurile din Aquileia în localitatea numită Nauportum, pe o cale nu cu mult mai lungă de 400 de stadii [73,99 km]⁵⁵¹; de aici, mărfurile sînt coborîte pe râuri pînă la Istru și la regiunile din preajma acestuia. Într-adevăr, pe lîngă Nauportum⁵⁵² curge un râu⁵⁵³ navigabil, care vine din Illyria și se varsă în Sava, astfel că mărfurile sînt cărate la vale cu ușurință pînă la Segestica și la pannoni⁵⁵⁴ și taurici. În orașul Segestica își unește apele cu Sava și râul Colapis⁵⁵⁵; amîndouă aceste ape sînt navigabile și curg din Alpi⁵⁵⁶.

208 În munții Alpi trăiesc și cai sălbatici, și boi. Polybios⁵⁵⁷ susține că în acești munți crește și un animal cu înfățișare aparte, cu chip de cerb, în afara gîtului și a părului care seamănă cu ale mistrețului; sub bărbie are un boț de carne cu smoc de păr în vîrf, cam de o spithame de lung⁵⁵⁸ și gros cît o coadă de mînz.

11 Una dintre trecătorile ce străbat munții din Italia în Celtica Transalpină și nordică este aceea care duce prin

ținutul salassilor pînă la Lugdunum; ea are două traseuri: unul, ce poate fi parcurs de căruțe pe o lungime mai mare — este vorba de calea ce trece pe la keutroni — celălalt, pieziș și îngust, dar mai scurt, duce prin Poenin⁵⁵⁹. Iar Lugdunum se află în mijlocul țării Celticei, ca o citadelă a ei, datorită faptului că se află la confluența râurilor și în apropierea tuturor regiunilor țării. De aceea și Agrippa⁵⁶⁰ de aici a pornit să construiască drumurile, unul prin munții Kemmenos pînă la santoni și în Aquitania, altul pînă la Rin, al treilea pînă la ocean, care duce la bellovaci și la ambiani; al patrulea drum se întinde pînă în provincia Narbonensis și pînă la țărmul massaliotic. Mai este încă o cale ce se abate de la acest drum⁵⁶¹ — lăsînd în stînga Lugdunum și regiunea ce se întinde mai sus de el —, chiar în Poenin, traversînd Ronul sau lacul Lemenna spre cîmpiile helveților, iar de aici urmează prin muntele Jura⁵⁶², trecătoarea⁵⁶³ ce duce la sequani și la lingoni⁵⁶⁴; după ce trece de aceștia, drumul se desparte în două ramuri⁵⁶⁵, una care înaintează spre Rin, alta, spre ocean.

12 Polybios⁵⁶⁶ mai povestește că, pe timpul său, s-a găsit, mai cu seamă în împrejurimile Aquileii la tauriscii norici⁵⁶⁷, o mină de aur atît de avantajoasă, încît, dacă se scoteau numai două picioare de pămînt de la suprafața solului, îndată se găsea aur, iar excavația, de obicei, nu depășea adîncimea de cincisprezece picioare; o parte din aurul scos de acolo era curat, format din fire de mărimea bobului sau a lupinului, din care numai a opta parte se pierdea la topire; ce rămînea avea nevoie de o curățire mult mai adîncă, totuși încă foarte avantajoasă. Cum italieții au exploatat [aceste mine] împreună cu barbarii un răstimp de două luni, dintr-o dată prețul aurului a scăzut cu o treime în toată Italia; cînd și-au dat seama de această stare de lucruri, tauriscii, alungîndu-și asociații, au pus ei singuri stăpînire pe mine⁵⁶⁸. Dar în prezent, toate exploatările aurifere se află în posesiunea romanilor. Și în această parte, la fel ca în Iberia, pe lîngă aurul din mine,

și râurile cără la vale firișoare de aur, numai că nu în aceeași cantitate. Același scriitor⁵⁶⁹, vorbind despre întinderea și înălțimea Alpilor, îi pune alături de cei mai înalți munți ai elenilor, ca Tayget, Lycaion, Parnas, Olymp, Pelion și Ossa⁵⁷⁰, și alături de Munții Thraciei, ca Haemus, Rodope, Dunax⁵⁷¹, și spune că fiecare dintre aceste culmi poate fi urcată de oameni bine încinși la brâu, în răstimp de aproape o zi și de o zi întreagă ca să-l ocolească, în vreme ce Alpii⁵⁷² nu s-ar putea urca nici în cinci zile; lungimea lor, măsurată de-a lungul cîmpiei înconjurătoare este de 2 200 de stadii [407 km]⁵⁷³. El pomenește numai patru trecători în Alpi: una pe la ligieni, care se află foarte aproape de Marea Tyrrheniană, apoi trecătoarea ce duce pe la taurini și pe care a străbătut-o Hannibal, alta pe la salassi și, în sfîrșit, a patra pe la reți⁵⁷⁴, toate fiind povîrnite. Lacuri se află mai multe în acești munți, zice Polybios⁵⁷⁵, dar trei dintre ele sînt mai mari; dintre acestea, Benacus⁵⁷⁶ are o lungime de 500 de stadii [93 km] și o lățime de 50 de stadii [9,30 km]⁵⁷⁷; din el izvorăște râul Mincius⁵⁷⁸; următorul lac, Verbanus⁵⁷⁹, de 400 de stadii [74 km]⁵⁸⁰ lungime și cu o lățime puțin mai îngustă decît a celui dinainte, constituie izvorul râului Adua⁵⁸¹; al treilea lac, Larius⁵⁸², lung aproape de 300 de stadii [56 km], lat de 50 de stadii [9,30 km]⁵⁸³, dă naștere unui râu mare numit Ticinus⁵⁸⁴; toate aceste râuri își unesc apele cu Padul.

Atîtea aveam de spus despre munții Alpi.

NOTE

- ¹ *Anaximandros din Milet*, vezi Studiul introductiv, 3.2.1.2.
- ² *Hecataios din Milet*, vezi Studiul introductiv, 3.3.1.
- ³ *Eratosthenes*, vezi Studiul introductiv, 3.3.4.
- ⁴ *Democrit*, vezi Studiul introductiv, 3.2.3.
- ⁵ *Eudoxos din Cnidos*, vezi Studiul introductiv 3.3.2.
- ⁶ *Dicaiarchos* vezi Studiul introductiv 3.3.2.
- ⁷ *Ephoros*, orator și istoric grec (363—300 î.e.n.), născut la Kyme în Eolida (Asia Mică), discipolul lui Isocrates. A scris o Istorie a *Peloponesului* pentru ale cărei fragmente vezi C. și Th. Müller, *Fragmenta Historicorum Graecorum*, vol. I (F.H.G.) Paris, 1874, pp. 234—277. Vezi și E. Dopp, *Die geographischen Studien des Ephoros*, Rostock, 1900—1903 și J. Forderer, *Ephoros und Strabon*, Diss. 79, Tübingen, 1913.
- ⁸ *Polybios*, vezi Studiul introductiv, 3.3.6.
- ⁹ Poseidonios din Apameea Siriei, vezi Studiul introductiv 3.3.7., vezi și G. D. Ohling, *Quaestiones Posidoniana ex Strabone*, Göttingen, 1908.
- ¹⁰ *Hipparchos*, un vestit astronom și matematician grec din secolul al II-lea î.e.n. vezi Studiul introductiv 3.3.5.; vezi și H. Berger. *Die geografischen Fragmente des Hipparch*, zusammengestellt und besprochen, Leipzig, 1869 și D.R. Dicks, *The Geographical Fragments of Hipparchus*, Londra, 1960, aici fr. 1.
- ¹¹ *Libya* este denumirea regiunii nordice a Africii, de la vest de Egipt pînă la Oceanul Atlantic.
- ¹² *Etiopia*, țară vag conturată în antichitate, care cuprinde regiunile ce se întind la sud de Egipt. Cu timpul, s-a dat numele de Etiopia bazinului format de cursul superior al Nilului pînă la Delgado.
- ¹³ *Sidoni*, locuitori ai Sidonului, una din cele două cetăți vestite ale Feniciei. Numele poate desemna însă și pe toți fenicienii.

- ¹⁴ *Erembii*, populație antică a căror așezare pe harta pământului era neclară încă din antichitate. După părerea lui Strabon (I, 41 și urm.), prin *erembi* sînt desemnați *arabii*. Aceste aluzii (notele 11—14) se fac în *Odiseea*, IV, 81. Vezi discuția mai pe larg în I, 2, 31 și 35.
- ¹⁵ *Troglodiții arabi*, populație legendară care a fost localizată pe coastele Africii orientale. Numele lor înseamnă „locuitori ai gropilor” (adică ai peșterilor).
- ¹⁶ Homer, *Iliada*, VII, 421 (trad. Murnu, 410).
- ¹⁷ Homer, *Iliada*, VII, 485 (trad. Murnu, 478).
- ¹⁸ Homer, *Iliada*, V, 246. Aceste două citate din Homer sînt omise de A. Meineke.
- ¹⁹ *Iberia* este denumirea prin care, în antichitate, s-a desemnat mai întii numai regiunea Hispaniei, udată de Ebru, apoi întreaga peninsulă. Vezi descrierea Iberiei la Strabon, cartea a III-a.
- ²⁰ *Heracles*, erou grec după legendă, fiul lui Zeus și al Alcmenei. Despre expediția lui Heracles în Iberia vorbește și Stesichoros în a sa *Geryoneida*, fr. 4—9 Page, în legătură cu furtul boilor lui Geryon, semnalînd în această ordine de idei existența minelor de argint la Tartessos. Sallustius, *Bellum Iugurthinum*, XVII—XVIII prezintă expediția lui Heracles în Hispania ca o tradiție viabilă în Africa de nord-vest.
- ²¹ *Cucerirea Iberiei de către fenicieni* s-a făcut în mai multe reprize, astfel carthaginezii înainte de 266 î.e.n. au pus stăpînire pe litoralul Baeticei; între 236—219, sub Hamilcar, Hasdrubal și Hannibal, ei și-au întins cuceririle adînc în interior. Dar cu mult înainte, prin 1100 î.e.n., fenicieni din Tyr au întemeiat Gadeira în insula iberică cu același nume.
- ²² Romanii au obținut teritorii în Hispania la sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n., în urma victoriilor lui Scipio în Africa (Zama, 202 î.e.n.); cucerirea ei, după lungi bătălii, s-a încheiat cu luarea Numanției de către Scipio Aemilianus, în 133 î.e.n.; pacificarea ei se datorește lui Augustus, în 19 î.e.n. (Pentru intervențiile împăratului aici, vezi III, 4, 5).
- ²³ *Cîmpiile Elyzee* au fost localizate în Insulele Fericîților sau Canare, la vest de Peninsula Iberică.

- ²⁴ *Radamanthes*, fiul lui Zeus și al Europei, fratele lui Minos și unul dintre cei trei judecători ai infernului.
- ²⁵ Homer, *Odiseea*, IV, 563 (trad. Murnu 749 și următoarele).
- ²⁶ *Mauritania*, regiune pe coasta de nord-vest a Africii, udată de Mediterana la nord, de Oceanul Atlantic la vest.
- ²⁷ În antichitate, nu se știa aproape nimic despre acești ultimi locuitori spre ocean. Vagi ecouri ale unor călătorii în jurul „Libyei” au furnizat informații mai mult fabuloase și fantastice despre ei. Cu timpul anticiei și-au formulat o idee mai clară asupra lor, pe baza descifrării unor manuscrise din Egipt și Mesopotamia.
- ²⁸ *Odiseea*, I, 23 (trad. Murnu, 36).
- ²⁹ *Iliada*, I, 423 (trad. Murnu, 419). În legătură cu localizarea Etiopiei și a oceanului în jurul pământului populat, vezi I, 2, 24.
- ³⁰ *Iliada*, XVIII, 489; *Odiseea*, V, 275 (trad. Murnu, 365).
- ³¹ În acest loc ne-am conformat ediției „Les Belles Lettres” 1969, care păstrează (p. 67) negația μή din manuscrise, suprimată de editori începînd cu Xylander; motivul adus de autoarea G. Aujac, (p. 175, n. 5): o constelație poate fi repetată cu mult înainte de a fi numită și catalogată; fenicienii s-au orientat în navigație după Ursa Mică, vezi Aratos, *Fenomenele*, 37—44.
- ³² *Cosița Berenicei* (Coma Berenicis), o constelație a emisferei boreale între Bour și Leu, căreia astronomul antic Conon din Samos i-a dat acest nume în cinstea reginei egiptene Berenice, fiica lui Magas, regele Cyrenei și soția lui Ptolemeu Euergetul (246—221). Vezi Callimachi *Aitia*, IV fr. 110 Pfeiffer.
- ³³ Constelația Canopos sau Canobos, cea mai strălucitoare pe cer după Sirius, și-a primit denumirea — spune legenda — după cîrmaciul corabiei lui Menelaos căzut aici. Totodată acesta este numele cîrmaciului corabiei lui Osiris, vezi Plutarh, *De Iside et Osiride*, 359 E. Prima oară a fost semnalată de Eudoxos din Cnidos, ca „astru ce se vede în Egipt”, vezi Hipparchos, *In Aratum*, I, 11, 6.
- ³⁴ *Crates*, fiul lui Timocrates din Mallos, filozof stoic și gramatic, supranumit Homericos, datorită lucrărilor sale asupra poemelor homerice. A trăit mult la Pergam pe timpul lui Ptolemeu Philometor (180—145 î.e.n.).
- ³⁵ În manuscrise, pasajul prezintă două variante: οτοϛ (masculin)

- „singur“ — cum propune Crates — și în acest caz este vorba de cercul polar, și οἴη (feminin) „singură“ — cum propun alți critici de text — și atunci este vorba de Ursă.
- ³⁶ *Heraclit* din Efes, vestit filozof grec din Ionia, care a trăit la sfârșitul secolului al VI-lea, începutul celui de-al V-lea î.e.n. Pentru fragmentele păstrate din opera lui Heraclit, vezi H. Diels, *Herakleitos von Ephesos*, ed. II, Berlin, 1910. Ele au fost traduse în limba română și comentate de I. Banu, *Heraclit din Ephes*, București, 1963.
- ³⁷ *Constelația Orionului*, o strălucitoare constelație a zonei ecuatoriale. Aici aluzie la Homer, *Iliada*, 487, *Odiseea*, V, 273—4.
- ³⁸ Aluzie la Homer, *Odiseea*, V, 274.
- ³⁹ „Orizontul este punctul de pe pământ care se unește cu oceanul“, deoarece, în concepția celor vechi, oceanul era un fluviu uriaș care cuprindea ca într-un cerc pământul locuit, imaginat, la rîndu-i, ca o insulă mare. În orice direcție s-ar fi pornit, „capătul“ pământului îl forma oceanul. Iar pentru că la „capătul“ pământului — dintr-o iluzie optică — se presupunea că se unește cerul cu pământul, la ocean era și orizontul.
- ⁴⁰ „Mulgători de iepe“, în gr. ἰππημολγούς; „băutori de lapte“, în gr. γαλακτοφάγους; „cu trai mizer“, în gr. ἀβίους, denumiri de popoare nomade de păstori. Vezi, Homer, *Iliada*, XIII, 5—6.
- ⁴¹ Homer, *Iliada*, XIV, 200, 301 (trad. Murnu, 195 și urm.).
- ⁴² Episodul scutului lui Ahile, cunoscut sub denumirea de Hoplopee, se află la Homer, *Iliada*, XVIII, 607 și urm.
- ⁴³ Expresia aparține lui Homer, *Iliada* XVIII, 399 (trad. Murnu, 388).
- ⁴⁴ Homer, *Odiseea*, XII, 105 (trad. Murnu, 145). *Charybda* era o văgăună celebră, situată pe coasta de nord-est a Siciliei, în fața Scyllei, situată pe coasta meridională a Italiei. Ele alcătuiau strîmtoarea Siciliei sau a Messinei, foarte primejdioasă pentru corăbii, datorită vârtejului apelor care loveau vasele de aceste stînci sau le vîrau în peșterile de sub ele.
- ⁴⁵ Cu ape line. Expresia aparține lui Homer, *Iliada*, VII, 422.
- ⁴⁶ Fr. 83 Iacoby.
- ⁴⁷ Homer, *Iliada*, XIV, 245; *Odiseea*, XII, 235.

- ⁴⁸ Pentru „curent adînc“, *Iliada*, VII, 422; XIV, 311; *Odiseea*, XIX, 434; pentru „curent invers“, *Iliada*, XVIII, 399, *Odiseea*, XX, 65; pentru „fluviu“, *Iliada*, XIV, 245, XVIII, 607.
- ⁴⁹ *Odiseea*, XII, 1 și urm. (trad. Murnu, idem).
- ⁵⁰ Deci de la tropicul Capricornului pînă la polul sud; estuarul în discuție se întinde în acest caz de la limita nordică la cea sudică a zonei temperate din emisfera australă. Crates presupunea că există patru lumi populate situate simetric, fiecare într-o jumătate de emisferă, înconjurate de ocean. Estuarul ar fi deci partea oceanului care separă cele două lumi populate ale emisferei sudice. În acest fel explică Crates și diviziunea în două a etiopienilor.
- ⁵¹ Pasajul privitor la măsurarea periferiei „insulei terestre“ trebuie înțeles astfel: „periferia uscatului poate fi calculată practic și cu rațiunea. Practic, se măsoară porțiunea coastei ocolită cu corăbiile; cu rațiunea se calculează porțiunea coastei neocolită de vase. Pînă pe vremea lui Strabon, corăbiile au făcut curse pe lîngă coastele de răsărit și pe lîngă cele de apus ale acestei insule, pe o mare întindere de loc atît în direcția nordului, cît și a sudului. Cu rațiunea a rămas să se calculeze porțiunea coastei de la miazănoapte și de la miazăzi, pe lîngă care nu s-au efectuat încă navigații, pentru că locuitorii de apus ai uscatului nu au luat contact cu cei de răsărit, cu cei care navighează în sens contrar cu „noi“.
- ⁵² Această teorie a istmurilor, care preconizează continuitatea uscatului, este contrariul teoriei tradiționale a insularității lumii locuite. Ea a fost susținută, probabil, de Hipparchos, vezi I, 1, 9.
- ⁵³ În operele antice sînt consemnate numele mai multor navigatori care au parcurs o porțiune a ocolului, „insulei terestre“. Astfel de la Coloanele lui Heracles au navigat spre nord cartaginezul Himilcon (înainte de 480 î.e.n., vezi Pliniu, *Naturalis Historia*, II, 169), apoi Pytheas din Massalia (prin 320 î.e.n.); spre sud: Eumenes din Massalia, la sfîrșitul secolului al V-lea î.e.n. (Avienus, *Ora maritima*), Hannon din Carthagina, înainte de 480 î.e.n. Sataspes, cam în 470 (vezi Herodot, IV, 43), Eudoxos din Kyzicos (II, 3, 4).

- Spre est, o expediție feniciană, pornită la porunca faraonului Nechao, a pornit din Marea Roșie pentru a înconjura Africa (Herodot, IV, 42, Strabon, II, 3,5); Skylax din Caryanda a navigat din Indus pînă în Golful Arabic, la porunca lui Darius. (Herodot, IV, 44). Vezi pentru întreaga notă, G. Aujac, *Strabon Géographie*, I 1, p. 177, nota 3.
- ⁵⁴ VIII 1 (p. 71,11—72,3) = 4 (p. 71,24—72,3) Dicks.
- ⁵⁵ Opinia aparține lui Eratosthenes, II A 13 (p. 71,19—72,3).
- ⁵⁶ *Seleucos din Babilon sau Seleucos I. Nicator*, a fost regele Siriei și unul dintre cei mai buni ofițeri ai lui Alexandru cel Mare (secolul al IV-lea î.e.n.).
- ⁵⁷ Fr. 82 (71,24—72,9) Iacoby.
- ⁵⁸ *Athenodoros*, fiul lui Sandron, filozof stoic, originar din Cana, în Tarsos și contemporan cu Strabon. Vezi Iacoby, Fr. Gr. Hist. 746 F 6 a (3—6).
- ⁵⁹ Teză stoică, vezi S.V.F., II 690, susținută și de Poseidonios (Diogenes Laertios, VII 144) de la care a împrumutat-o Strabon. Vezi și Plutarh, *De Iside et Osiride*, 367 E.
- ⁶⁰ *Marea Interioară* (Mare Internum) este denumirea dată de romani Mării Mediterane.
- ⁶¹ *Solymii*, numiți și myliași și termili, alături de lycieni, populații antice din Lycia, o regiune din Asia Mică, situată la sud de Frigia, între Caria și Pamfilia.
- ⁶² *Carienii*, locuitorii Cariei, vechi ținut al Asiei Mici, în partea de sud-vest a peninsulei, învecinându-se la nord cu Lydia, la sud-est cu Lycia, fiind udată la vest de Marea Egee, la sud-vest de Mediterana.
- ⁶³ *Mycale și Troada*: Mycale este un munte, în Ionia, avansînd sub formă de cap în mare, în fața insulei Samos, între Panionium și Pirene. Capul Mycale a devenit celebru prin bătălia navală dată aici între perși și grecii conduși de Leutyichides și de Xanthippos (în 479 î.e.n.). *Troada* a fost o mică țărișoară din Asia Mică, între Hellespont, Marea Egee și Ida, cu capitala Troia, vestită cetate asediată de greci timp de zece ani și cîntată de Homer în *Iliada*.
- ⁶⁴ *Colchida*, țară în partea de răsărit a Mării Negre, între Caucazi, la nord, Armenia și Armenia Minor, la sud.

- ⁶⁵ *Bosforul Cimmerian*, azi strâmtoarea Kerçi, în Crimeea, la intrarea în Marea Azov.
- ⁶⁶ Expedițiile cimmerienilor au avut loc spre sfârșitul secolului VIII î.e.n. Strabon pune aceste expediții în legătură cu Homer, în trei pasaje: I, 1, 10; I, 2, 9 și III, 2, 12. După Theopomp (F. Gr. Hist. 115 F 205) opinie adoptată de Strabon, Homer ar fi trăit la 500 de ani după războiul troian, deci pe vremea lui Archiloch (680 î.e.n.).
- ⁶⁷ *Ionia*, regiune de pe coasta mediteraneană a Asiei Mici, cuprinsă între râurile Meander și Hermos, care a fost colonizată de triburile ioniene ale grecilor.
- ⁶⁸ Homer, *Odiseea*, XI, 15 și urm. (trad. Murnu, 19 și urm.).
- ⁶⁹ *Mysienii*, locuitorii Mysiei, ținut de pe coasta apuseană a Asiei Mici, la nord de Lydia.
- ⁷⁰ *Tracia* (Thracia), țară antică întinsă, situată între muntele Haemus (Balcani) la nord, Marea Egee și Propontida la sud și Pontul Euxin la est și Macedonia la sud-vest, fiind locuită de traci, populație indo-europeană, divizată în numeroase triburi.
- ⁷¹ *Peneu*, azi Salampria, este un râu al Thesaliei, veche regiune a Greciei; râul izvorăște la hotarul cu Epirul, străbate o parte a Thesaliei, curge prin munții Olymp și Ossa, udând celebra vale Tempe și se varsă în golful Thermaic (azi Salonic).
- ⁷² *Peonii*, locuitorii Peoniei, regiune situată în nord-estul Macedoniei și sud-vestul Traciei.
- ⁷³ Muntele *Athos*, azi Hagion Oros sau Sfântul Munte situat în peninsula Chalcidică a Greciei.
- ⁷⁴ *Axios*, râu al Macedoniei, azi Vardar.
- ⁷⁵ *Thesproții*, locuitorii Thesproției, regiune a Epirului occidental, la vest de Ambracia, de-a lungul Mării Ionice.
- ⁷⁶ *Temesa* și *Tempsa*, azi Torre di Nocera, oraș pe coasta apuseană a provinciei italice Brutium (azi Calabria). În antichitate a fost celebru prin minele sale de aramă.
- ⁷⁷ *Sikelii* sau *siculii*, locuitorii foarte îndepărtați în timp ai Italiei antice, poate de origine illyrică. Migrațiunea lor în Italia este mult anterioară venirii grecilor în peninsulă. În cursul epocilor, împinși de alte populații, siculii au coborât spre sud, unii fiind

- asimilați de noii veniți, alții sfârșind prin a trece în Sicilia, insulă care și-a primit numele de la ei.
- ⁷⁸ Vezi imediat mai sus § 4 și urm.
- ⁷⁹ *Thales*, vezi *Studiul introductiv*, 3.2.1.
- ⁸⁰ *Alexandria Egiptului*, oraș și port la Marea Mediterană, în Egiptul de Jos, fondată de Alexandru cel Mare în 332.
- ⁸¹ *Babilonul*, unul dintre cele mai vestite și mai strălucite orașe antice, fosta capitală a Babiloniei, situat pe Eufrat.
- ⁸² *Margiunile Sciției și ale Celticei* echivalează, în cunoștințele geografice ale celor vechi, cu hotarele nordice ale Europei, pe toată întinderea continentului de la răsărit (Sciția) pînă la apus (Celtica). Sciția cuprindea ținutul întins din nordul Pontului Euxin, corespunzînd, în mare, teritoriului european de azi al U.R.S.S.; Celtica era, cu aproximație, teritoriul de azi al Franței.
- ⁸³ Pythagoras este primul care a vorbit de existența antipozilor (Diogenes Laertios, VIII, 13, VII, 24); la Platon devine o noțiune curentă (Timaios, 63 A). Geminus, *El. Astr.*, XVI, 1, definește antipozii, după Poseidonios: „acei care locuiesc în zona sudică și în cealaltă emisferă (o emisferă limitată printr-un cerc ce trece prin poli) diametral opuși pămîntului nostru populat... dacă dintr-un punct oarecare al pămîntului nostru populat se trage o linie dreaptă trecînd prin centrul [pămîntului], cei situați la celălalt capăt al diametrului în zona sudică vor avea picioarele diametral opuse“. Aici, India și Iberia nu corespund exact acestei definiții, de aceea se adaugă „într-un anumit fel“. Ele se află pe aceeași paralelă, la 120° distanță, după Eratosthenes (I, 4,6), la 180° după Poseidonios (II, 3,6).
- ⁸⁴ Homer, *Iliada*, VIII, 16. Vezi și K. Reinhardt, *Kosmos und Sympathie*, München, 1926, pp. 52—53, 105—106.
- ⁸⁵ Homer, *Odiseea*, I, 3.
- ⁸⁶ *Nestor*, eroul homeric care a trăit „trei vârste de oameni“ și a întruchipat ca personaj legendar tipul omului înțelept și cumpătat, foarte dibaci la vorbă.
- ⁸⁷ *Lapiții*, străveche populație a Thesaliei de pe valea Peneului, avînd ca regi legendari vestiți pe Ixion și Pirithous.
- ⁸⁸ Homer, *Iliada*, I, 270 (trad. Murnu, 265 și urm.).

- ⁸⁹ Homer, *Odiseea*, IV, 83 și urm. (trad. Murnu, 415 și urm.).
- ⁹⁰ Homer, *Odiseea*, IV, 86 (trad. Murnu, 120).
- ⁹¹ Theba Egiptului, în vechea egipteană *Tpe*, era situată în Egiptul de Sus, pe ambele maluri ale Nilului.
- ⁹² Homer, *Odiseea*, IV, 229 (trad. Murnu, 320).
- ⁹³ *Theba cu o sută de porți*, în gr. ἐκατόνπολοι este denumirea greacă și romană a Thebei Egiptului, deoarece de fapt zidul ce înconjura orașul avea 100 de porți.
- ⁹⁴ Homer, *Iliada*, IX, 383 (trad. Murnu, 378).
- ⁹⁵ Homer, *Odiseea*, XXI, 26 (trad. Murnu, 38).
- ⁹⁶ *Vezi I 1,1*, unde Strabon afirmă că geografia intră în competența filozofului.
- ⁹⁷ În gr. ἡ οἰκουμένη „cea locuită“ se subînțelege „pământul locuit“.
- ⁹⁸ Idei vădit sugerate de forma Imperiului roman, consolidat în vremea lui Strabon.
- ⁹⁹ *Illyria*, regiune situată în ținuturile muntoase de la nord-vest de Elada, la sud de Dunăre și la est de Italia.
- ¹⁰⁰ *Aulida*, ținutul orașului grec Aulis, în Beoția, situat la mare, în fața Chalkisului euboic.
- ¹⁰¹ *Eteonos*, un vechi oraș al Beoției, denumit mai târziu *Scarphe*.
- ¹⁰² *Schoinos*, oraș al Beoției.
- ¹⁰³ *Scolos*, de asemenea oraș al Beoției. Versurile sînt din Homer, *Iliada*, II, 496 și urm. (trad. Murnu, 488).
- ¹⁰⁴ După cum Polybios, în secolul al II-lea î.e.n., preconizează o istorie universală „pragmatică“, bazată pe fapte și cu scop utilitarist, tot astfel Strabon în secolul I î.e.n., prevede ca scop al geografiei *utilitatea ei socială*.
- ¹⁰⁵ *Agamemnon*, regele Argosului și al Mycenei, fratele lui Menelaos și șeful aheilor în războiul troian.
- ¹⁰⁶ *Mysia*, vezi nota 69 la această carte. În acest loc, Strabon, după Poseidonios (vezi K. Reinhardt, Poseidonios, München, 1921, p. 44, n. 1 și 2), folosește în legătură cu Agamemnon varianta legendei din cîntecele cipriene.
- ¹⁰⁷ *Salganeus* a fost cîrmaci beoțian condamnat la moarte de Megabates (poate de Megabazos, fiul acestuia, vezi Herodot, VII 97). Lîngă Chalkis există o localitate cu numele condamnatului.

- ¹⁰⁸ *Euripul Chalcidic*, azi Evripo, este strâmtoarea care desparte Eubeea de Attica și de Beoția, între Chalkis, la est, și Aulis, la vest.
- ¹⁰⁹ *Golful Maliac* sau Malieus, azi Zeitun, se află pe coasta thesaliană a Mării Egee, în apropierea Thermopylelor, în fața Eubeei.
- ¹¹⁰ *Mormîntul lui Peloros* se află în Sicilia, la capul Pelorius sau Capo di Faro sau Capo di Messina. Peloros a fost cărmaciul flotei lui Hannibal, în timpul războaielor punice (secolul al III-lea î.e.n.), și a vrut să treacă prin strâmtoarea Siciliei. Văzînd coastele apropiindu-se și neștiind de existența strîmtorii, Hannibal, crezînd că urmărește să-i lovească vasele de țărîm, l-a condamnat la moarte. Vezi Pomponius Mela, II, 7 și Valerius Maximus, IX, 8. Tyrienii de aci sînt carthaginezii.
- ¹¹¹ *Expediția lui Xerxes* împotriva Eladei, sau al doilea război medic, a avut loc în 480 î.e.n.
- ¹¹² *Colonizarea eolienilor*. Eolienii, trib al elenilor, au populat mai întîi nordul Thessaliei, apoi au coborît înspre sudul peninsulei pînă în Pelopones. Prin secolul al XII-lea î.e.n., ei au început să colonizeze insulele din nord-estul Eladei, stabilindu-se în nord-vestul Asiei Mici, regiune numită apoi Eolida.
- ¹¹³ *Colonizarea ionienilor*. Ionienii, o ramură a grecilor, prin secolul al XV-lea î.e.n., au colonizat Ogygia apuseană și Aigialos, dînd acestor două regiuni (numite de atunci înainte Attica și Achaia) denumirea de Ionia. La invazia dorienilor (secolul al XII-lea î.e.n.), împinși de aheieni, ionienii din Achaia se refugiară la cei din Attica. Spre sfîrșitul secolului al XII-lea, sub Neleus și ceilalți fii ai lui Codros, ei pomiră în mare număr să colonizeze Cycladele și coasta apuseană a Asiei Mici.
- ¹¹⁴ *Trecătorile Thermopylelor* (azi Lycostomos) „Gura Lupului“ defileu în Thessalia, între muntele Oita și coasta golfului Maliac, formînd „porțile“ în gr. πύλαι, de pătrundere din Thessalia în Grecia centrală.
- ¹¹⁵ *Leonidas*, regele Spartei (491—480 î.e.n.) din familia Agizilor, eroul de la Thermophyle.
- ¹¹⁶ La începuturile imperiului, părții au fost cei mai de temut rivali ai romanilor în răsărit. Vezi despre catastrofa expediției

- lui Crassus împotriva lor (54—53 î.e.n.) la J. Carcopino, *Histoire romaine, Caesar*, Paris, 1936, p. 765. Strabon se referă aici, probabil, la una din campaniile lui Antoniu (41—36 î.e.n.) vezi Strabon, XVI, 1, 28.
- ¹¹⁷ Strabon se referă probabil la dezastrul lui Varus din anul 9 e.n. tras într-o cursă de cherusci (vezi VII, 1,4). Tot așa de bine poate fi vorba însă și de o apreciere generală a modului de luptă al acestor popoare, constatat cu prilejul războaielor purtate de Caesar împotriva lor (59—51 î.e.n.), mod descris de Strabon în IV 3,5.
- ¹¹⁸ Acestea erau cele trei forme de guvernământ mai frecvent întâlnite în antichitate: monarhia, oligarhia și democrația sclavagistă. Despre avantajele și neajunsurile fiecăreia vorbește Herodot, III, 80. Vezi aceleași probleme la Polybios, VI, 3, 5.
- ¹¹⁹ Definiția dreptului „ca interesul celui mai tare” este dată de Platon, *Republica*, I, 12, 338 c; *Legile*, IV, 6, 714 c. Strabon a luat-o fie direct, fie prin intermediul lui Poseidonios.
- ¹²⁰ În I, 1, 13.
- ¹²¹ Este invocată deci legea gravitației, menționată și de Platon, *Timaios*, 26, 62 d, Aristotel, *Fizica*, VIII 4, *De caelo*, 1, 2—3; II, 14; IV, 1 și 4. Vezi și Strabon I, 3, 12.
- ¹²² Homer, *Odiseea*, V, 393 și urm. (trad. Murnu, 525 și urm.).
- ¹²³ *Cadranele solare* sau gnomonul, instrumentul cel mai simplu al astronomiei. Ele constau dintr-un cadran orizontal, de obicei desenat pe pământ, în centrul căruia era înfiptă o tijă verticală. După umbra ce o proiecta aceasta pe cadranul descris de cerc, se putea cunoaște ora respectivă. Acest ceas solar s-a folosit și pentru determinarea meridianului prin metoda înălțimilor egale, a latitudinii geografice, a oblicității ecliptice, a echinocțiilor și a solstițiilor, a duratei anotimpurilor. Vezi A. Danjon, *Cosmographie*, Paris, 1948, pp. 124—125.
- ¹²⁴ Această idee era susținută de Xenophanes din Colophon, vezi Aristotel, *De Caelo*, II 13, 294 a.
- ¹²⁵ Termenul *clima* (κλίμα) desemnează la Strabon, în general, latitudinea sau o bandă circulară de o anumită grosime așezată peste o paralelă definită.

Uneori însă termenul are valoare aproximativă, ca de pildă τὸ μεσημβρινὸν κλίμα care desemnează toată partea sudică a lumii populate. Alteori, acest termen se confundă la Strabon cu meridianul (vezi II, 5, 16), privind deosebiri între est și vest. În sfârșit *clima* mai desemnează condițiile atmosferice (I, 1, 10). Pentru studiul acestui termen, vezi D. R. Dicks, *The κλίματα in Greek Geography*, Class. Quart, 49, 1955 p. 250.

- ¹²⁶ Strabon face aluzie aici probabil la lucrările intitulate Περὶ οὐρανῶν. Cea mai veche dintre acestea aparține lui Theodosios din Bithynia (aprox. 150—70 î.e.n.), menționat de Strabon în XII 4,9. Geminos și Achilles Tatios în *Introduceri la Fenomene* pe care le-au scris desemnează cu acest titlu câteva capitole.
- ¹²⁷ Homer, *Odișsea*, X, 190 și urm.
- ¹²⁸ Vezi tabloul climatelor înfățișat de Strabon în II, 5, 34.
- ¹²⁹ *Zodiacul* este zona sferei cerești unde apar planetele cunoscute în vechime, mișcându-se în jurul eclipticei sau a căii soarelui. Zodiacul este un monument al astronomiei celor vechi. Originea lui este în Babylonia, datînd cel puțin din secolul al XIV-lea î.e.n. Fiecare semn cuprinde 30 de grade. Soarele parcurge cîte un semn pe lună, pe toate într-un an. În Grecia, *Eudoxos din Cnidos* are cea mai veche descriere a constelației, dar n-o cunoaștem decît prin *Hipparchos*. În *Arati et Eudoxi Phainomena Commentarii*, Ed. Manitius, 1894, II, 2 și urm.
- ¹³⁰ Vezi, pentru autorii despre porturi (Περὶ λιμένων), pe Timagetes (în jurul an. 350 î.e.n., FHG, IV p. 519) și pe Timosthenes din Rodos (260 î.e.n.) menționat de Strabon în II 1,40; pentru autori de peripluri, vezi Pseudo-Skylax (secolul al IV-lea î.e.n.) care a descris periplusul Mediteranei și al Mării Negre; Nearchos (secolul al IV-lea, î.e.n.) a relatat călătoria sa pe Indus și pe Euphrat, transmisă de Arrian și mulți alții.
- ¹³¹ *Studiile ciclului* sau *educația liberală* cuprindea trei grade de învățămînt: ciclul elementar, în care se învăța cititul, scrisul, memorizarea; *ciclul mediu*, în care disciplina de bază era gramatica, și *ciclul superior*, în care se studia cu precădere retorica. Apuleius, *Floridele*, 20, redă sugestiv esența fiecărui ciclu: *prima cratera litteratoria ruditatem eximit, secunda grammatici doctrina instruit, tertia rhetoris eloquentia armat.* „Prima treaptă

[ciclu] îndepărtează asprimea [oferind cunoștințele] cu cupa dascălului, a doua te instruește în disciplina gramaticului, a treia te înarmează cu elocința retorului". Muzica și gramatica făceau parte din disciplinele școlare începând cam de la sfârșitul primului ciclu, iar filozofia era studiată la sfârșitul ciclului superior, la orice vîrstă adultă, și constituia apanajul „celor chemați” care se simțeau atrași spre studii înalte.

- ¹³² Vezi F. Gr. Hist., 91 F 2 (p. 84, 16—85, 14).
- ¹³³ În acest pasaj, Strabon atinge tema „colosurgiei” tratată de Caecilius din Caleacte în lucrarea sa *Περὶ ἰσοπλάτας* (fr. 3 Ofenloch), unde se pune în opoziție aspectul colosal al ansamblului unei istorii cu finețea detaliilor cuprinse în ea.
- ¹³⁴ Alexandru cel Mare a descoperit, prin cuceririle sale începînd din 334 î.e.n., partea sud-vestică a Asiei cuprinsă între Taurus, Indus și Marea Roșie. Cît privește Europa, este vorba de Peninsula Balcanică, pînă la Istru, cunoscută, bineînțeles, mult înaintea acestuia.
- ¹³⁵ Romanii, în linii mari, pînă la Strabon au făcut cunoscute lumii Gallia, Iberia, Germania, sudul Britanniei.
- ¹³⁶ *Albis*, azi Elba, fluviu al Germaniei.
- ¹³⁷ *Tyras*, azi Nistrul. Este vorba deci de Dacia, care, pe vremea lui Strabon, devenise vecină cu Imperiul roman.
- ¹³⁸ *Meotii*, populație antică a Sciției meridionale, care ocupau țărmurile lacului Maeotis sau ale actualei Mării Azov.
- ¹³⁹ Este vorba de țărmul Mării Negre pînă în Caucazi.
- ¹⁴⁰ *Mithridates Eupator* (132—63 î.e.n.) rege al Pontului și cel mai aprig dușman al romanilor în Orient. Luptele lui cu romanii au fost consemnate de Teophanes din Mytilene, care a luat parte la expedițiile lui Pompeius împotriva acestuia (F. Gr. Hist., 188) și a scris „Istoria lui Pompeius”. Heraclit din Magnesia a compus o lucrare „Mithridatica” (F. Gr. Hist., 187). Vezi și Studiul introductiv, 1.3.
- ¹⁴¹ Parții, la care se referă aci Strabon sînt de fapt un număr de popoare cîrmuite de regii Arsacizi într-un vast teritoriu al Asiei Centrale și al Orientului Apropiat, a căror împărăție glorioasă a durat aproape cinci secole. Autorii care au scris războaiele romanilor cu parții, intitulîndu-și operele *Parthica*,

- au făcut cunoscute regiunile Asiei de peste Eufurat. Astfel, Apollodoros din Artemita (prin 50 î.e.n.) a furnizat informații despre Bactriana și Hyrcania (vezi II 5, 12 și F. Gr. Hist. 779 F 3b). Sciții au fost prezentați mai ales de Hellanicos din Lesbos (a doua jumătate a secolului al V-lea î.e.n.), autorul unei *Scythica* (F. Gr. Hist. 4), puțin apreciat de Strabon (I 2,35).
- ¹⁴² *Hyrcania*, un ținut în Asia, situat în partea sudică a Mării Caspice, de la gurile râului Ochos pînă în preajma gurilor Maxeras-ului (azi Gurganrud).
- ¹⁴³ *Bactriana*, o regiune a Asiei, corespunzînd azi Turkestanului mărginită la nord-est cu Sciția, la miazănoapte cu Sogdiana, la miazăzi cu munții Parapamisos și cu Indusul.
- ¹⁴⁴ Vezi II 5,12.
- ¹⁴⁵ Fr. 11 (p. 86,14—88,10).
- ¹⁴⁶ F. Gr. Hist. 241 T 10.
- ¹⁴⁷ *Polemon* din Ilion, supranumit Periegetul (220—160 î.e.n.), filozof grec din școala Academică, autorul unei lucrări intitulată Περὶ τῆς Ἀθῆνῶν Ἐρατοσθένους ἐπιδημίας, în mai multe cărți. Vezi FHG, III, 130 Müller.
- ¹⁴⁸ *Ariston* din Kios (secolul al III-lea î.e.n.) filozof stoic, elev al lui Zenon, a părăsit stoicismul în favoarea cinicilor. (Vezi Diogenes Laertios, VII 1.)
- ¹⁴⁹ *Arkesilaos* (secolul al III-lea î.e.n.) fondatorul Școlii Academice Mijlocii din Pitane. Discipol al lui Theophrast, a pornit o polemică împotriva lui Zenon din Kition.
- ¹⁵⁰ *Apelles*, probabil un discipol de-al lui Arkesilaos, menționat de Athenaios, Deipnosophistai, X 420 d.
- ¹⁵¹ *Bion* din Borysthenes (c. 300—250 î.e.n.), filozof foarte popular, vezi Diogenes Laertios, IV 46.
- ¹⁵² Parodie după versul homeric *Odiseea*, XVIII 74, în care în loc de *Bion*, era de fapt *bătrînul*, și în loc de *ce fel*, figura *coapse*.
- ¹⁵³ *Zenon din Kition*, întemeietorul stoicismului, secolul al IV-lea î.e.n. Născut la Kition, oraș din Cipru, Zenon a deschis o școală proprie la Atena sub un portic numit *Stoa Poikile* „Porticul pestriț”, de unde își trage numele stoicismul.
- ¹⁵⁴ Vezi nota 131 la această carte.
- ¹⁵⁵ I A 20 (14—15).

- ¹⁵⁶ Aceeași idee a rolului educativ al poezilor apare la Platon, *Phaidros*, 245 a și în special al lui Homer, Platon, *Protagoras*, 338 d.
- ¹⁵⁷ Despre triada $\eta\theta\eta$, $\pi\acute{\alpha}\theta\eta$, $\pi\rho\acute{\alpha}\xi\epsilon\iota\varsigma$, vezi Aristotel, *Poetica*, 1447 a 27 și H. Koller, *Die Mimesis in der Antike*, Berna, 1954, p. 195.
- ¹⁵⁸ Adică *stoicii*, afirmația ce urmează că numai înțeleptul este poet aparține lui Chrysipp, vezi SVF III, 654 și 655.
- ¹⁵⁹ *Pythagoreicii*, filozofi idealisti antici, discipoli și continuatori ai lui Pythagoras, care a întemeiat o școală filozofică în secolul al IV-lea î.e.n. la Crotona.
- ¹⁶⁰ *Aristoxenos*, filozof și muzician grec din Tarent (Italia) care a trăit în secolul al IV-lea î.e.n., unul din cei mai celebri discipoli ai lui Aristotel. Vezi Plutarh, *De musica*, § 43, 1146 F. Pentru acest loc vezi fr. 123 Wehrli.
- ¹⁶¹ Homer, *Odiseea*, III, 267 și urm. (trad. Murnu 367 și urm.).
- ¹⁶² *Egist*, pe când Agamemnon se lupta la Troia, i-a sedus acestuia soția, pe Clytemnestra, și, împreună cu ea, l-a ucis la întoarcerea de la Troia.
- ¹⁶³ Homer, *Odiseea*, III, 270 și urm. (trad. Murnu, 371 și urm.).
- ¹⁶⁴ I A 4 (9—20).
- ¹⁶⁵ *Thisbe*, oraș în Beoția, aproape de Kakosi.
- ¹⁶⁶ Homer, *Iliada*, II, 502.
- ¹⁶⁷ *Haliartul ierbos* (Homer, *Iliada*, II, 503), un oraș în Beoția pe coasta sudică a lacului Copais. Lângă zidurile lui a pierit generalul spartan Lysandros (394 î.e.n.).
- ¹⁶⁸ *Anthedon* — azi Lukisi — oraș al Beoției. Vezi Homer, *Iliada*, II, 508.
- ¹⁶⁹ *Lilaia* — azi Paleocastro sau Lellen — oraș al Phocidei, vezi Homer, *Iliada*, II, 523.
- ¹⁷⁰ *Kephisos*, azi Mavronero, rîu mare care traversează Focida și se varsă în lacul Copais. Vezi Homer, *Iliada*, II, 523.
- ¹⁷¹ T. A. 21.
- ¹⁷² Platon, *Phaidros*, 271 c, definește retorica drept o $\psi\theta\chi\alpha\omega\gamma\iota\alpha$ „artă de a captiva sufletul“. Asupra acestei noțiuni, vezi G. Kennedy, *The Art of Persuasion in Greece*, Londra, 1963, p. 95—96, și F. Solmsen, *Aristotele and Ciceron on the orator's*

- playing upon the feelings*, *Classical Philology*, 33, 1939, p. 390—404.
- ¹⁷³ Vezi Zenon, S.V.F. p. 274, I, 63.
- ¹⁷⁴ VII 3 (1—8) = 2 (4—8) Dicks.
- ¹⁷⁵ Aluzie la ramura de măslin împodobită cu franjuri de lână colorată și cu diferite fructe, pe care o purta un copil din casă în casă cîntînd, cu prilejul sărbătorilor Pyanepsia, ținute la Atena. Vezi Plutarh, *Theseu*, 22.
- ¹⁷⁶ I A 19 (8—12).
- ¹⁷⁷ Vezi F. Wehrli, *Zur Geschichte der allegorischen Deutung Homers im Altertum*, Leipzig, 1928, p. 67: în special stoicii au văzut în Ulise un erou înzestrat cu toate virtuțile.
- ¹⁷⁸ Homer, *Odiseea*, I, 3 (trad. Murnu, 6—7), vezi și I 1, 16.
- ¹⁷⁹ Homer, *Iliada*, III, 202 (trad. Murnu, 200).
- ¹⁸⁰ Vezi *Iliada* II 278.
- ¹⁸¹ Versul nu aparține lui Homer. Retorul macedonean din secolul al II-lea, la începutul *Stratagemei* sale (I proem 8), îl atribuie altor poeți.
- ¹⁸² Homer, *Iliada*, X, 246 (trad. Murnu, 231 și urm.).
- ¹⁸³ *Tydid Diomedes*, eroul homeric, fiul lui Tydeus, regele Etoliei, care în războiul troian s-a distins printre cei mai bravi ostași.
- ¹⁸⁴ Homer, *Odiseea*, XVIII, 366 și urm. (trad. Murnu, 479 și urm.).
- ¹⁸⁵ Homer, *Odiseea*, XVIII, 375 (trad. Murnu, 490).
- ¹⁸⁶ Vezi Homer, *Iliada*, II, 200—206.
- ¹⁸⁷ Vezi Homer, *Iliada*, IX, 225—306.
- ¹⁸⁸ Homer, *Iliada*, III, 221—224.
- ¹⁸⁹ Homer, *Iliada*, III, 221 și urm. (trad. Murnu, 219 și urm.).
- ¹⁹⁰ Teoria imitației atinsă aici de Strabon urcă la Platon, *Republica*, III, 392 C. Vezi și Aristotel, *Poetica*, 1447 a și b.
- ¹⁹¹ Tema aspectului moral al poeziei, ca un concept de critică literară dezbătut în cercurile culte din Roma, provine de la stoici, vezi V. de Falco, *Archiloco nei papiri ercolanesi*, *Aegyptus*, 3, 1922, p. 287—290, și F. Lasserre, notă la Plutarh, *De musica*, Lausanne, 1954, p. 158.
- ¹⁹² Cicero, *Brutus*, 40 și 50, susține că teoriile retorice pot fi ilustrate prin poemele homerice. În acest sens, Homer este privit

- ca sursă a oricărei retorici, vezi F. Wehrli, *Zur Geschichte der allegorischen Deutung Homers* ... p. 6.
- ¹⁹³ *Cadmos*, din Milet, personaj aproape legendar, vezi F. Gr. Hist. 489 T3.
- ¹⁹⁴ *Pherekydes* din Atena, F. Gr. Hist. 489, 3T1.
- ¹⁹⁵ *Hecataios*, F. Gr. Hist. 489, 1 T16.
- ¹⁹⁶ Vezi teoria sublimului la Pseudo Longinus, *Περὶ ὕψους* și la Plutarh, *De Pyth. orac.* 406 BE.
- ¹⁹⁷ Vezi H. Koller, *Die Mimesis* p. 193—194, despre sensul rar al termenului *φράζειν* privind atât proza cât și discursul oratoric, după cum *ἀείδειν* se aplică la muzică și la poezie.
- ¹⁹⁸ Numele tuturor acestor specii de poezie este compus în greacă cu cuvântul ode „cîntec“.
- ¹⁹⁹ Vezi aceeași imagine la Plutarh, *De Pyth. orac.* 406 E.
- ²⁰⁰ I A 11 (16—24).
- ²⁰¹ Vezi I 1,3.
- ²⁰² Printre comentatorii alegorici ai lui Homer, vezi Theagenes din Rhegion (secolul al VI-lea î.e.n.), stoicii Zenon și Cleanthes și Callimach (I 2,27).
- ²⁰³ Vezi Platon, *Republica*, II, 17, 377 b.
- ²⁰⁴ *Lamia*, *Gorgo*, *Coșmarul* și *Scheletul*, ființe fantastice, *Lamia*, monstru feminin care „fură“ copiii. Gorgonele, monștri feminini cu solzi de aur, cu șerpi în cap. *Ephialtes*, monstru sau demon imprecis, probabil același cu *Pan. Mormolyke*, monstru care întruchipează frica, doica Acheronului.
- ²⁰⁵ *Theseus*, erou legendar grec, fiul lui Egeu, regele Atenei, a ucis taurul de la Marathon și Minotaurul din Creta, a vînat mistrețul din Calydon, a participat la expediția argonauților și a luptat cu Amazoanele etc.
- ²⁰⁶ În concepția celor vechi, fiecare zeu își avea arma sa specifică: Zeus lovea pe vinovați cu fulgerul; armele Atenei erau egida, lancea și casca; tridentul era arma lui Poseidon; șerpii, ai lui Asclepios; thyrsul era caracteristica lui Bacchus; arma lui Mercur era caduceul, iar a Iunonei — praștia etc. De remarcat în acest pasaj caracterul raționalist cu care Strabon privește și combate întreaga creație a mitologiei și a teologiei timpurilor străvechi, declarîndu-le curate povești.

- ²⁰⁷ Strabon face aluzie în acest loc la istoricii Pherekydes, Hecataios, Acusilaos din Argos, Hellanicos din Lesbos, Herodoros din Heracleea; la fizicienii Thales, Heraclit, Empedocle, Xenophanes, Parmenides și alții.
- ²⁰⁸ Homer, *Odiseea*, VI, 232 și urm. (trad. Murnu, 312 și urm.).
- ²⁰⁹ Istorii, XXXIV, 2, 1—3.
- ²¹⁰ Homer, *Odiseea*, XIX, 203 (trad. Murnu, 267).
- ²¹¹ Insulele din jurul *Liparei* sînt insulele Vulcanice, împărăția lui Eol. Situate în Marea Tyrrheniană, la nord de Sicilia, erau mai multe la număr, dintre care vreo șapte populate. Cea mai importantă din aceste insule era *Lipara*, foarte fertilă în antichitate.
- ²¹² *Etna și Leontina*. Etna un celebru vulcan al Siciliei, *Leontina* (azi Leontini), oraș în partea de est a Siciliei între Catana și Syracusea.
- ²¹³ *Lestrygonii* (Laestrygones), personaje mitologice localizate în partea de răsărit a Siciliei, vecinii Cyclopilelor, cu moravuri sălbatice; erau socotiți uriași și antropofagi; ei au mîncat — spune epopeea homerică — pe mulți dintre tovarășii lui Ulise.
- ²¹⁴ *Scyllaeum*, peninsulă în sudul Italiei, la Bruttium, în fața capului Pelorias al Siciliei.
- ²¹⁵ *Cimmerienii*, popor antic de origine indo-europeană, se pare, stabilit într-un timp aproape de Palus Maeotis (Marea Azov), în Crimeea de azi, care se pare că le atestă numele. Împinși de sciții asiatici, ei au înaintat pe lîngă coasta răsăriteană a Mării Negre, apoi au apucat-o spre vest și sud-vest pătrunzînd în Pont, în Cappadocia, au cucerit Lydia cu capitala Sardes, de unde i-a alungat Alyattes, la sfîrșitul secolului al VI-lea î.e.n. După Herodot, o parte dintre ei a migrat și spre vest, în țara noastră și în Balcani.
- ²¹⁶ Vezi nota 66 la această carte.
- ²¹⁷ *Aia* este vechiul nume al Colchidei.
- ²¹⁸ *Circe*, vestită vrăjitoare din epopeea homerică, fiica Soarelui și a nimfei Persa. Locașul ei era Aia sau Colchida, la gurile rîului Phasis, sau la poalele promontoriului Circeii, în Italia.
- ²¹⁹ *Medeea*, vestită magiciană de pe vremea legendară a eroilor, fiica lui Aietes, regele Colchidei, și soția lui Iason, șeful argonauților.

- ²²⁰ Aceasta este varianta legendei argonauților prezentată de Apollonios din Rodos și de Timaios, vezi T. S. Brown, *Timaeus of Tauromenium*, Berkely, 1958, p. 30—37, și J. Geffcken, *Timaios Geographie des Westens*, Berlin, 1892.
- ²²¹ Munții *Kerauni*, lanț de munți în Illyria, cam la 75 km nord-vest de Korfou.
- ²²² Golful *Poseidoniates*, sau Posidonia, golf la țărmul Italiei, în provincia Lucania, în latină Paestum, azi Salerno, vezi și I 2, 12; V 4, 13; VI 1, 1.
- ²²³ *Insulele Cyaneae sau Symplegade*, vestite în antichitate și temute de navigatori pentru primejdia pe care o reprezentau, sînt de fapt două stînci din apropierea Constantinopolului, în Bosforul tracic. În credința celor vechi, aceste două stînci se ciocneau într-una și astfel trecerea printre ele era cu neputință. Primul vas care, prin iscusința corăbierilor, a reușit să se strecoare printre ele a fost faimoasa corabie Argo, după care eveniment a dispărut și vraja care punea în mișcare aceste stînci, devenite de atunci imobile.
- ²²⁴ *Aiaia*, insulă homerică fictivă, reședința Circei, vezi *Odiseea* X, 153, XII 3 etc.
- ²²⁵ *Planctai*, sau „Rătăcitoare“, insule pomenite de Homer în *Odiseea*, XII, 61 — corespunzînd se pare unor stînci din strîmtoarea Siciliei.
- ²²⁶ Strabon face în acest loc o apropiere între expediția argonauților și peripețiile lui Odysseus. Pentru legăturile dintre cele două cicluri de legende la Homer, vezi K. Meuli, *Odyssee und Argonautika*, Bâle, 1921.
- ²²⁷ În gr. *pontos* înseamnă „mare“.
- ²²⁸ Muntele Taurus, lanț de munți din Armenia și Cilicia.
- ²²⁹ *Pisidia*, regiune mitică din sudul Asiei Mici, situată la nord de Pamfilia, în munți. Populația Pisidiei, într-un stadiu rudimentar de civilizație, a fost probabil împinsă dinspre coasta mării spre munți de grecii colonizatori. Dintre orașele Pisidiei se cunosc mai bine Selga, Baris și Antiochos.
- ²³⁰ Homer, *Odiseea*, V, 282 și urm. (trad. Murnu, 375 și urm.).
- ²³¹ *Arimaspii* — nume de origine scită (vezi Herodot, I, 12,2; III 169; IV, 13) însemnînd „cu un singur ochi“, populație mai

- mult sau mai puțin legendară. Despre ei vorbește și Ioannes Tzetzes, *Chiliades*, VII, 689, Pausanias, *Descrierea Elladei*, I, 24, 6, Eshil, *Prometeu înlănțuit*, 703.
- ²³² *Aristeas din Procones*, personalitate aproape legendară, autorul unui poem în 3 cînturi „Arimaspeia”, citat de Herodot, IV, 13; a trăit în jurul Olimpiadei 50 (deci cam prin 576 î.e.n.). Vezi J. D. Bolton, *Aristeas of Proconnesus*, Oxford, 1962 p. 208, fr. 7 Bolton.
- ²³³ Interpretarea bună, care vede în poemele homerice o parte de adevăr și alta de ficțiune, este probabil cea a lui Zenon (S.V.F. 274). Interpretarea rea, care caută adevărul istoric și în ficțiuni, aparține probabil sofștilor din secolul al V-lea î.e.n. ca Palai-phatos, vezi F. Buffière, *Les mythes d'Homère et la pensée grecque*, Paris, 1956, p. 229—237.
- ²³⁴ Vezi exemple date de Strabon în III, 2,13; III, 4,3—4; V, 3,6; V, 4,5 etc.
- ²³⁵ *Șederile lui Odysseus la zeițe* — este vorba de divinitățile Circe și Calypso, la care a fost reținut eroul Odiseei, la întoarcerea lui în patrie, din războiul troian. Circe locuia în insula Aia, situată undeva prin preajma Italiei, iar Calypso, în insula Ogygia (poate aceeași cu peninsula Ceuta din fața Gibraltarului). Vezi Odiseea, X 36; I 85; VI 172 etc.
- ²³⁶ *Ithaca*, azi Theaki sau Mica Kefhalonie, este una din cele 7 insule ale Mării Ionice, între Kefhalonia și Sf. Mavros. Pentru episoadele vizate aici de Strabon, vezi Homer, *Odiseea*, XXI 188—244; XXII 241—329; XXIV 413—471.
- ²³⁷ I A 12 (p. 99, 13—100, 4).
- ²³⁸ *Ida și Pelion*. Ida, azi Kas-dagh, este vestitul munte al Asiei Mici, la poalele căruia se întindea Troia, în Mysia. Din el izvorau râurile Scamandru, Rhesos și Granicos, care udau cîmpia troiană și se vărsau în mare. *Pelionul* era un munte al Thessaliei, în Magnesia, constituind o prelungire a Olympului. De numele lui se leagă poveștile despre titani.
- ²³⁹ *Gorgonele*, vezi nota 204 la această carte.
- ²⁴⁰ *Geryon*, uriaș cu trei capete și trei trupuri pînă la șold, din insula Erythia, situată dincolo de Gibraltar, în ocean. **Averea** lui consta într-o turmă de boi, pe care a furat-o Heracles.

- ²⁴¹ Vezi Eratosthenes, III B 115 (1—4).
- ²⁴² *Pelorias* sau *Pelorum* este promontoriul Siciliei cel mai nordic, proiectat în fața Italiei, în strâmtoarea Messinei. Versiunea care plasează în acest loc sirenele este atestată și de Statius *Silvae*, II 2,116, Seneca, *Hercules Oeteus*, 188, vezi în legătură cu aceasta J. Berard, *La colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'Antiquité*, Paris 1941, p. 313, n. 5.
- ²⁴³ *Sirenussele* sînt trei promontorii ce înaintează în Marea Tyrrheniană din Peninsula Picentină, care desparte golful *Cumaeus*, la nord, de golful *Posidoniates*, la sud.
- ²⁴⁴ *Golful Kymaion*, în latină *Cumaeus sinus*, sau *Cumanus*, sau *Crater*, sau *Puteolanus*, este golful Mării Tyrrheniene la coasta Italiei de lângă Napoli.
- ²⁴⁵ *Syrrentul* (*Surrentum*), azi Sorrento, oraș în Italia, la vest de Salerno, în fața insulei Capri.
- ²⁴⁶ *Strâmtoarea Capreae* se află între insula Capri și promontoriul Sorrento.
- ²⁴⁷ *Templul Athenei*. Promontoriul care desparte golful Cumanus de golful Posidonia era numit de Timaios promontoriul *Sirenusse-lor*; el se mai chema Surrentum, terminîndu-se în două capuri dintre care unul se numește Capul Athenei sau al Minervei. Pe acesta se afla și templul socotit o ctitorie a lui Iason.
- ²⁴⁸ După legendă, Parthenope a fost una dintre Sirene (Vezi și V, 4, 7). Cînd, în urma insuccesului lor de a-l atrage pe Odysseus și pe tovarășii lui, sirenele s-au aruncat în mare, trupul Parthenopei a fost azvîrlit pe țărmul napolitan, unde a fost înmormîntată și unde i s-a ridicat un monument. *Parthenope* este numele vechi al orașului, care, ulterior, prin generalizarea numelui unui nou cartier al său avea să se cheme Neapolis (azi Napoli).
- ²⁴⁹ I B 3 I (9—13) și mai jos I A 15 (13—15).
- ²⁵⁰ *Hesiod*, fr. 65 (9—13) Rzach.
- ²⁵¹ *Ortygia*, în antichitatea greacă, numele mai multor insule, deoarece acest nume (*ortyges* „pietros”) se folosea ca un epitet potrivit mai multor insule stîncoase. L-au purtat, printre altele, insula Delos, apoi o insuliță în fața Syracusei, unde se afla fîntîna Arethuzei, de asemenea un loc în vecinătatea Efesului, aproape de Kenchreios, unde s-a odihnit Latona.

- ²⁵³ *Scylla* sau *Skyllaion* a fost un cap geografic al Italiei, celebru în antichitate. El se afla la sud de Neapole, în Marea Tyrrheniană. Aspectul stîncos al promontoriului, care înaintează în strîmtoarea Messinei și se înalță în fața stîncii siciliene Charybda, a constituit pentru navigatori una dintre cele mai înfricoșătoare încercări. Azi, se pare că, datorită erupțiilor vulcanice prin care s-a dărîmat o parte dintre aceste stînci, strîmtoarea nu mai constituie o primejdie.
- ²⁵³ *Charybda* sau *Charybdis* era o stîncă cu o genune la bază, situată pe coasta de nord-est a Siciliei, la sud-vest de Scylla. Ambele înaintau în mare din direcții contrare formînd *Siculum fretum* „Strîmtoarea Siciliei“ sau a Messinei.
- ²⁵⁴ *Circaeum* sau gr. *Kircaion* este un promontoriu în Latium, azi Monte Circelio, foarte asemănător cu o insulă. Lîngă el s-ar fi aflat în vechime templul Circei și un altar al Minervei. Tot aici se afla un mic port.
- ²⁵⁵ Strabon citează aici un vers liric anonim (fr. 102 Page).
- ²⁵⁶ Polybios, *Istorie*, XXXIV, 2, 4—4, 8.
- ²⁵⁷ De ce este Eol regele vînturilor explică Polybios în *Istorie* XXXIV, 2, 4 și urm.; XI, 20; vezi și Timaios la Diodor din Sicilia, V 7.
- ²⁵⁸ *Danaos*, după tradiția legendară greacă, fiul lui Belos, din Egiptul de jos; a ajuns la Argos, unde a primit domnia de la regele Gelanor. După acest strămoș îndepărtat, și grecii se numeau des, în vechime, *danai*.
- ²⁵⁹ *Argos*, una dintre cele mai vestite și mai vechi cetăți ale Eladei, situată în Argolida, în Pelopones. Legenda spune că o fiică a lui Danaos a dat naștere izvorului Lerne.
- ²⁶⁰ *Cursul Soarelui este potrivit mișcării de rotație a cerului* — este o observație care se referă la sensul contrar al mișcării de rotație a Pămîntului (de la apus spre răsărit), față de iluzia mișcării soarelui, de la răsărit la apus. Observația mișcării reale a soarelui i se atribuie lui Atreus, tatăl lui Agamemnon, deoarece, după legendă, acesta a obținut domnia de la fratele său Thyestes printr-un miracol: fratele i-a promis că-i cedează tronul dacă Soarele își va schimba cursul și minunea s-a petrecut.
- ²⁶¹ *Chaldeii* au fost un popor al vechii Babilonii, situați deci între Tigru, Eufrat și golful Persic; numele se restrînge cu vremea

- pentru a desemna pe preoții din Babylon, preocupați de magie, astrologie, astronomie.
- ²⁶² Istoriografi ai Italiei și ai Siciliei au fost: Antiochos din Syracuza (c. 430—410 î.e.n., vezi F. Gr. Hist., 555); Philistos din Syracuza (c. 430—355, vezi F. Gr. Hist., 556); Lycos din Rhegion (secolele IV—III î.e.n., vezi F. Gr. Hist., 570); Timaios din Tauromenium (secolele IV—III î.e.n., vezi F. Gr. Hist., 566), vezi pentru informație G. Aujac, *Strabon, Géographie*, I 1, p. 190, n. 4.
- ²⁶³ Referitor la ceea ce a scris Homer despre Sicilia, Polybios discută în *Istorie*, XXXIV, 2, 10; 3, 9 și urm.; 4, 8; 6, 1 și urm. etc.
- ²⁶⁴ *Cîrpaciul care a cusut burduful vînturilor*. Vezi Homer, *Odiseea*, X, 19—25; Eratosthenes, I A 16 (23—26).
- ²⁶⁵ Vezi Polybios, *Istorie*, XXXIV, 2, 12; 3, 9.
- ²⁶⁶ Homer, *Odiseea*, XII, 95 (trad. Murnu, 131).
- ²⁶⁷ *Istorie*, XXXIV, 2, 12; 3, 9.
- ²⁶⁸ Organizarea și metodele pescuitului peștelui sabie, descrise de Polybios și citate de Strabon, I, 2, 24—25, s-au păstrat pînă azi — susține A. D'Arrigo, *La pesca del pesce-spada in Calabria dal secondo secole avanti Cristo ai nostri tempi*, Archivio Storico per la Calabria et Lucania, Roma, 1956, XXV, 101—121.
- ²⁶⁹ Vezi Polybios, *Istorie*, XXXIV, 3, 10.
- ²⁷⁰ Homer, *Odiseea*, XII, 105.
- ²⁷¹ *Meninx* sau *Girba*, azi Zerbi, este o insulă a Mediteranei, situată în Syrta Mică, în apropierea coastei nord-estice a Numidiei. Datorită lotusului bogat ce crește acolo, constituind o hrană de bază a populației, ea s-a numit și insula lotofagilor. Vezi Polybios, *Istorie*, I, 39, 2; XXXIV, 3, 12.
- ²⁷² Vezi Homer, *Iliada*, II, 485—877.
- ²⁷³ Vezi I 2, 3.
- ²⁷⁴ I A 17 (1—5).
- ²⁷⁵ Homer, *Odiseea*, IX, 82 (trad. Murnu, 111).
- ²⁷⁶ Vezi Polybios, *Istorie*, XXXIV, 4, 6.
- ²⁷⁷ Homer, *Odiseea*, IX, 82 (trad. Murnu, 111).
- ²⁷⁸ Homer, *Odiseea*, XII, 1 (trad. Murnu, 1).
- ²⁷⁹ *Insula Ogygia*, neidentificată exact, era situată, în concepția celor vechi, în vecinătatea coastelor Italiei. Ea era socotită patria fru-

moasei Calypso, unde a fost reținut Odysseus, la reîntoarcerea lui de la Troia. Ogygia s-a numit și pământul peste care a domnit Ogyges și care s-a denumit mai apoi Attica și Beoția.

²⁸⁰ Homer, *Odiseea*, I, 50 (trad. Murnu, 77).

²⁸¹ *Atlas*, personaj legendar, fiul lui Japet și al Clymenei, și regele Mauritaniei, care a fost transformat în muntele cu același nume, după o variantă a legendei, pentru că a ținut partea Titanilor în lupta dintre aceștia și Zeus, iar după altă variantă, fiindcă a refuzat să-i acorde ospitalitate lui Perseus. Ca pedeapsă, el a fost silit să poarte cerul pe umeri.

²⁸² *Feacii* (Phaeaces) sînt, în *Odiseea* lui Homer, locuitorii Corcyrei (azi Corfu), insulă în Marea Ionică.

²⁸³ Homer, *Odiseea*, VI, 204 (trad. Murnu, 277).

²⁸⁴ *Cumae*, oraș al Italiei, situat în Campania, la nord de Napoli.

²⁸⁵ *Dicaearchia*, numit ulterior *Puteoli*, oraș în Campania, la nord de Napoli, azi Puzzoli.

²⁸⁶ *Pyriphlegethonul*, în concepția mitologică greacă, rîu al infernului, cu unde de foc.

²⁸⁷ *Lacul Acheron*, în mitologia greacă, rîu al infernului (alături de Pyriphlegeton și de Cokytyos).

²⁸⁸ *Aornos*, lat. *Avernus*, lac din apropierea orașului Cumae, lângă care se afla un oracol al morților pe care l-a consultat Odysseus.

²⁸⁹ *Baios* și *Misenos*, personaje homerice, Baios, cîrmaciul lui Odysseus, eponimul orașului *Baiae*; *Misenos*, unul dintre tovarășii lui Odysseus, eponimul promontoriului *Misenum* din Campania, lângă Baiae și Cumae.

²⁹⁰ I A 14 (1—10).

²⁹¹ *Citeronul*, *Heliconul*, *Parnasul* și *Pelionul* sînt cei mai vestiți munți ai Greciei antice. Citeronul (*Cithaeron*) era un mic lanț de munți între Beoția și Attica, întinzîndu-se pînă în Megarida. În el se afla reședința Eryniilor. La vest se învecina cu Heliconul, care se prelungea în Beoția pînă în Phocida. Era muntele închinat Muzelor, pentru care fapt, era împodobit cu multe statui. La poalele Heliconului se afla Ascra, patria lui Hesiod. Parnasul se afla în Phocida, la nord de Delfi, și era foarte înalt (2459 m), reprezentînd, după legendă, reședința lui Apollon și a Muzelor. Despre Pelion, vezi nota 238 la această carte.

- ²⁹² Drama *Triptolemos* a lui Sofocle, menționată aici de Strabon, nu s-a păstrat. Un fragment păstrat întâmplător din ea conține cea mai veche mențiune despre geți, numind și pe un rege al lor, Charnabon (*Tragicorum Graecorum Fragmenta*, ed. A. Nauck, Leipzig, 1926, fr. 547).
- ²⁹³ Vezi, în continuare, al patrulea grup de versuri citat din acest prolog și nota 302. Versurile 13—20.
- ²⁹⁴ *Ossa*, azi Kissabo sau Kissavo, un mic lanț de munți în Magnesia Thessaliei, de-a lungul golfului Thermaic.
- ²⁹⁵ Homer, *Odiseea*, XI, 315 (trad. Murnu, 420). Olimpul, Ossa și Pelionul sînt situați în Thessalia în această ordine de la nord spre sud.
- ²⁹⁶ *Pieria*, regiune antică a Macedoniei, situată pe coasta apuseană a golfului Thermaic, avînd orașele mai importante Dion, Pydna și Methona. Numele regiunii se trage de la muntele *Pieros*.
- ²⁹⁷ *Emathia*, cea mai veche provincie a Macedoniei, mărginită la nord-vest de Axios și Erigon, la vest de Lynkestida, la sud de Haliacmon. Orașul său cel mai important era Edessa (azi Vodena). Adesea prin Emathia se înțelege întreaga Macedonie antică.
- ²⁹⁸ Homer, *Iliada*, XIV, 225 (trad. Murnu, 220). Înșirarea locurilor de aici urmează ordinea lor geografică, pornind din Thessalia, și ocolind Peninsula Calcidică.
- ²⁹⁹ Homer, *Odiseea*, IV, 83 (trad. Murnu, 116).
- ³⁰⁰ VII 2 — 3 Dicks.
- ³⁰¹ Primul este Euripide, al doilea Sofocle.
- ³⁰² Euripide, *Bacantele*, 13 și urm.
- ³⁰³ Vezi Sofocle, *Triptolemos*, 261—262 Nauck.
- ³⁰⁴ Crates, fr. 21 d (3—16) Mette. H. J. Mette, *Sphairopoia* p. 1—10. În acest context, clima și vînturile „indică punctele cardinale”. Vezi în problemă și D. R. Dicks, *The climata in Greek Geography*, *Class. Quart.*, 19, 1955, p. 250 și G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, p. 231.
- ³⁰⁵ Homer, *Odiseea*, IX, 25 (trad. Murnu, 33).
- ³⁰⁶ Homer, *Odiseea*, XIII, 109 (trad. Murnu, 153).
- ³⁰⁷ Homer, *Iliada*, XII, 239 (trad. Murnu, 230).
- ³⁰⁸ Homer, *Odiseea*, X, 190 (trad. Murnu, 258); vezi și I, 1, 21.

- ³⁰⁹ *Boreanul* și *Zefirul* băteau din Tracia, deci pentru Grecia dinspre nord.
Vezi Homer, *Iliada*, IX, 5 (trad. Murnu, 4).
- ³¹⁰ I A 10 (p. 109, 17—110, 12).
- ³¹¹ *Golful Melas* sau *Negru* se afla între coasta egeică a Traciei și peninsula Chersones (vezi Galipoli).
- ³¹² *Thasos*, una dintre insulele Mării Egee, nu departe de coasta Asiei. Avea în antichitate un sol fertil, mine de aur, marmură vestită și lemn de construcție.
- ³¹³ *Lemnos*, insulă a Mării Egee, la sud de Imbros și de Samothrake vestită în special prin vulcanii săi, pentru care în antichitate trecea drept reședința lui *Hephaistos*.
- ³¹⁴ *Imbros*, insulă în Marea Egee, la sud de Samothrake și aproape de intrarea în Hellespont.
- ³¹⁵ *Samothrake* (Samothracia), insulă în apropiere de coasta Traciei, la nord-vest de Imbros, în fața gurilor Hebrului (Mărița). Populată de pelasgi, de thraci, de carieni, de fenicieni și de eleni, această insulă a fost centrul cultului cabirilor, poate un rest al religiilor originare ale pelasgilor.
- ³¹⁶ Este vorba de stîncile insulei Skyros — insulă a Greciei în Marea Egee, la 8 zile spre răsărit de Eubeea. Insula este celebră în mitologie, pentru că e considerată locul de retragere al lui Ahile și cel în care a murit Theseu.
- ³¹⁷ *Argestai* este denumirea (antică a) unor vînturi ce băteau dinspre nord-vest, față de Attica. Ele se mai chemau vînturi *Skironiene*, deoarece suflau dinspre Stîncile sau Insulele Skironiene.
- ³¹⁸ III B 100 (p. 100, 23—110, 8).
- ³¹⁹ *Euros* și *Notos* sînt de asemenea două vînturi ce se simt în regiunile Mediteraneene. *Euros* este un vînt dinspre nord-est și bate mai ales în regiunea Mării Mediterane dintre Spania și Italia. *Notos* este un vînt dinspre sud.
- ³²⁰ Homer, *Odiseea*, V, 295 (trad. Murnu, 391).
- ³²¹ *Peonia*, vezi nota 72 la această carte.
- ³²² *Thessalia* — numită în timpuri străvechi Hemonia — este unul din ținuturile Eladei continentale, fiind mărginită la nord de muntele Olimp, prin care se desparte de Macedonia, la vest de

- lanțul Pindului, care o desparte de Epir, la sud de munții Oeta, care o separă de restul Eladei, la est fiind scăldată de mare.
- ³²³ *Magnezii*, locuitorii Magnesiei, o peninsulă între Marea Egee și Golful Pelasgic.
- ³²⁴ *Malienii*, locuitorii regiunii dintre muntele Othrys și golful Maliac.
- ³²⁵ *Thesproții*, străveche populație a unei părți a Epirului, numită Thesproția. Această regiune era situată în partea apuseană a Epirului la vest de Ambracia, pe coasta Mării Ionice. La thesproții se afla și celebrul oracol al lui Zeus din Dodona.
- ³²⁶ *Dolopii*, străveche populație a Thesaliei de sud-vest, la hotarul dinspre Epir și Etolia. Pe la dolopi curgea râul Acheloos. Ei sînt pomeniți în poemele homerice și localizați în Phthia Thesaliei; la asediul Troiei au luat parte sub comanda lui Phoenix.
- ³²⁷ *Selii* sînt preoții lui Zeus de la Dodona. Seli sînt denumiți apoi toți locuitorii Dodonei, la care se referă de fapt și Strabon în acest pasaj.
- ³²⁸ *Acheloos*, fluviu ce traversează Epirul și Etolia de la nord la sud și se varsă în Marea Ionică, la intrarea în golful Corinthului.
- ³²⁹ *Marea Icarică* este o parte a Mării Egee, din preajma insulei Icaria (azi Nicaria) situată între Samos și Pathmos. Pentru versuri, vezi Homer, *Iliada*, II, 144 și urm. (trad. Murnu, 140 și urm.).
- ³³⁰ Theophrast, *De ventis*, 2 și Aristotel, *Meteorologica*, II, 6, 11 vorbesc de vînturi dominante.
- ³³¹ *Euros*. Vezi nota 319 la această carte.
- ³³² *Apeliotes*, adică „subsolarul”, denumire antică a unui vînt care bătea dinspre sud-est.
- ³³³ *Argestes*, vînt ce bate dinspre sud-vest.
- ³³⁴ *Thrasylkes* din Thasos, „unul dintre fizicieni”, care a trăit — se pare — înaintea lui Thales (secolul al VII-lea î.e.n.). A studiat vînturile și a explicat revărsările Nilului prin ploii. VS, 35 fr. 2 (I 377).
- ³³⁵ Vezi Homer, *Iliada*, XI, 306; XXI, 334.
- ³³⁶ *Boreanul*, vîntul rece dinspre miazănoapte. Vezi Homer, *Iliada* IX, 5.
- ³³⁷ 87 F 74 (p. 111, 3—112, 9).

- ³³⁸ *Timosthenes* din Rodos, amiralul regelui Ptolemeu al II-lea și autorul unei lucrări *Despre porturi*, în 10 cărți.
- ³³⁹ VS, 77 V 2 (7—19).
- ³⁴⁰ *Caikias*, nume grec al unui vînt ce bătea dinspre sud-est. El corespunde vîntului Vulturnus al romanilor.
- ³⁴¹ Vîntul *Libs* bate dinspre apusul de iarnă, deci dinspre sud-vest; suflînd deci dinspre Africa spre Europa, se mai cheamă și *Africanus*.
- ³⁴² În acest pasaj, Strabon atinge tema rozei vînturilor. La echinocții, soarele răsare și apune exact la estul și la vestul orizontului. La solștiții, punctele de pe linia orizontului în care răsare și apune se află la o oarecare depărtare de est și vest, variînd cu latitudinea locului. La paralela Rodosului, 36°, răsăritul de vară și de iarnă formează cu răsăritul echinocțial un unghi cam de 30°. Acest unghi crește pe măsură ce se înaintează spre poli. În acest pasaj, dacă apeliotes și zefirul sînt vînturi de est și de vest, caikias și euros formează un unghi de 30° cu apeliotes, la fel libs și argestes, cu zefirul. Mai există patru vînturi suplimentare ce formează un unghi de 30° cu vînturile de nord și de sud. În felul acesta, cercul orizontului este repartizat în 12 părți de cele 12 vînturi. Vezi Ptolemeu, *Sintaxa matematică*, VI, 12; Aristotel, *De mundo*, 394 b; G. Aujac, *Strabon Géographie*, I 1, p. 193 n. 9 și A. Rehm, *Griechische Windrosen*, München, 1916.
- ³⁴³ Vîntul *Leuconotos* este numele antic al unui vînt uscat ce bate dinspre sud, sud-vest. Numele său înseamnă „vîntul alb”, poate pentru că nu aducea nori negri de ploaie. Vezi și Aristotel, *Meteorologica*, 2, 5, 8.
- ³⁴⁴ Homer, *Iliada*, XI, 305 și urm.; pentru Zefir lin, *Odiseea*, IV 567; pentru asprul Zefir, *Iliada* XXIII, 200.
- ³⁴⁵ I B 1 (6—9).
- ³⁴⁶ *Theogonia*, 338.
- ³⁴⁷ Tema revărsărilor Nilului este un loc comun în literatura greacă (vezi Herodot, II, 20), începînd de la Thales. S-au propus diverse explicații de către Thales, Anaxagoras, Thrasyalkes, Aristotel, Poseidonios etc., vezi W. Capelle, *Die Nilschwelle*, Neue Jahr-

- bücher, 1914, pp. 317—361 și D. Bonneau, *Les crues du Nil*, Paris, 1964.
- ³⁴⁸ *Pharos*, mică insulă din apropierea portului Alexandria, în Egipt, legată de continent, prin 285 î.e.n., printr-un stăvilar de șapte stadii. Era vestită prin turnul ce s-a înălțat pe ea, unde noaptea se aprinde un foc puternic pentru a călăuzi corăbiile pe mare. De la numele insulei, însăși coloana de luminat se cheamă far.
- ³⁴⁹ *Eratosthenes*, I A 7 (1—3).
- ³⁵⁰ Homer, *Odiseea*, IV 354. De fapt Homer spune că această insulă este „bine scăldată” de mare și nu „din largul mării” cum afirmă Strabon.
- ³⁵¹ II 5, 1.
- ³⁵² *Regiunea de sub Deltă* sau *Țara de Jos*, este regiunea Egiptului udată de cursul inferior al Nilului, aproape de revărsare. Această regiune s-a dezvoltat mereu, întinzându-se în mare, prin aluviunile cărate de fluviu. Este regiunea cea mai expusă inundațiilor Nilului, roditoare, dar ceva mai mlăștinoasă.
- ³⁵³ De Eratosthenes, I A, 8 (19—22).
- ³⁵⁴ Homer, *Odiseea*, I, 23. Vezi și I 1, 6.
- ³⁵⁵ Vezi Apollodor, F. G. H. 244 F. 157 C.
- ³⁵⁶ *Aristarchos* și *Crates*, învățați alexandrini care s-au distins în întocmirea edițiilor critice ale poemelor homerice. Aristarchos, critic și gramatic celebru din secolul al II-lea î.e.n. originar din Samothrake și discipolul lui Aristofan din Bizanț; stabilit la Alexandria, în Egipt, el a fost profesorul fiului lui Ptolemeu Philometor. Despre *Crates*, vezi nota 34 la această carte.
- ³⁵⁷ *Odiseea*, I, 23 și 24.
- ³⁵⁸ I, p. 507 (6—8) Ludwich.
- ³⁵⁹ Fr. 34 C (p. 113, 19—116, 9).
- ³⁶⁰ *Hyperion*, în mitologia greacă, unul dintre Titani, care a avut ca fii pe Helios (Soarele), Selene (Luna) și Eos (Aurora), vezi Hesiod, *Theogonia*, 371. Uneori prin Hyperion se desemnează însuși soarele (*Odiseea*, XII, 133).
- ³⁶¹ Vezi explicația celor de sus la nota 50.
- ³⁶² După Crates, spațiul dintre tropice este ocupat de ocean, la ecuator, de etiopieni pe ambele maluri ale oceanului aproximativ pînă la tropice; de aici, traiectoria anuală a soarelui nu

- depășește cele două Etiopii. Vezi H. J. Mette, *Sphairopoia*, p. 70—73.
- 363 F. Gr. Hist., 244 F 157 e (14—23). Vezi și I 2, 38 și H. Berger, *Eratosthenes*, I A 9.
- 364 *De la Delta la Syene* este porțiunea Nilului de la gurile sale până la orașul Syene (azi Asuan) din Thebaida meridională, oraș situat pe Nil aproape sub tropic.
- 365 Expresia este reluată de Eustathios, *Comentarii la Dionysos Periegetul*, 257, 23; ea s-a aplicat la început numai la Țara de Jos, vezi Plinius, *Naturalis Historia*, 48, și apoi s-a extins la întreg Egiptul.
- 366 În general, în antichitate, Nilul era socotit hotarul dintre Asia și Libya. Herodot, II, 16, considerând Delta Nilului un continent aparte, nu mai admite acest hotar. Vezi și Pomponius Mela, I, 4 și Strabon, I, 4, 7—8.
- 367 *Meroe* nu este tocmai o insulă, ci spațiul cuprins între Nil, între afluentul său Attara și alte râuri, la răsărit de actualul Khartum (vezi XVII 2,2). Pe acest teren se ridică numeroase orașe printre care și Meroe, capitala Etiopiei, numită azi Shandi.
- 368 Vezi nota 53 la această carte.
- 369 Se înțelege, luînd direcția sud. Desigur, cei care au pornit din Marea Roșie au navigat pe lângă coastele răsăritene ale Africii, cei care au pornit de la Coloanele lui Herakles au navigat pe lângă coastele apusene ale aceluiași continent.
- 370 F. Gr. Hist. 70 F 128 (pp. 117, 26—118, 6).
- 371 *Tartessos*, insulă și oraș al Hispaniei, la gurile râului Baetis. Părerea locuitorilor acestei insule provine de la un izvor din Ionia, probabil de la Euthymenes. Despre colonizarea Libyei de către etiopieni, vezi J. Forderer, *Ephoros und Strabon*, Tübingen, 1913 p. 32.
- 372 *Odiseea*, I, 23.
- 373 Replicile aparțin lui Crates, fr. 34 c (p. 118, 7—121, 24).
- 374 De fapt este opinia lui Ephoros, care a inventat denumirile de *celtiberi* și *celtosciți* (vezi XI, 6, 2).
- 375 *Soarele* (în gr. Helios) era imaginat în antichitatea greacă ca o divinitate sau un demon cu o personalitate proprie, distinctă de alte divinități solare, cum ar fi Phoebus Apollon. În fiecare di-

minează, Helios, precedat de carul Aurorei, se înalță pe cer, pomind de la indieni (considerați cei mai de răsărit locuitori ai pământului) și străbate mijlocul cerului pînă ce, spre seară, ajunge la ocean (limita apuseană a pământului) unde își scaldă pletele oboseite. Peste noapte, el se odihnește într-un palat de aur. Apoi parcurge o cale nocturnă mult mai scurtă decît cea diurnă, pe sub pămînt, sau pe sub oceanul care înconjură pămîntul, pentru ca dimineața să apară din nou la indieni. Această opinie decurge din noțiunile foarte vechi ale grecilor despre forma globului pămîntesc. Pe măsura progreselor astronomiei, încă în antichitate aceste idei au fost părăsite, de aceea și cultul soarelui a căzut pe plan secundar.

³⁷⁶ Eshil, fr. 192 Nauck² = fr. 323 Mette.

³⁷⁷ Pentru a înțelege acest pasaj inspirat din interpretarea pe care Poseidonios o face lui Ephoros (vezi H. J. Mette, *Sphairopoïia*, p. 3), vezi schema oferită de Cosmas Indicopleustes (din secolul al VI-lea, e.n.) referitoare la diviziunea în patru a lumii populate făcută de Ephoros (F. Gr. Hist., 70 F 30 b):

miazănoapte

apusul de vară	<table border="0"> <tr> <td>C</td> <td>Sciții</td> <td>I</td> </tr> <tr> <td>e</td> <td></td> <td>n</td> </tr> <tr> <td>l</td> <td></td> <td>d</td> </tr> <tr> <td>ț</td> <td></td> <td>i</td> </tr> <tr> <td>i</td> <td></td> <td>e</td> </tr> <tr> <td>i</td> <td>Etiopienii</td> <td>n</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>i</td> </tr> </table>	C	Sciții	I	e		n	l		d	ț		i	i		e	i	Etiopienii	n			i	răsăritul de vară
C		Sciții	I																				
e			n																				
l			d																				
ț			i																				
i			e																				
i	Etiopienii	n																					
		i																					
apus			răsărit																				
apusul de iarnă			răsăritul de iarnă																				

miazăzi

³⁷⁸ Piesa *Phaeton* a lui Euripide, citată aici de Strabon, nu se păstrează decît în puține fragmente (vezi Au. Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, fr. 771). Phaeton, în concepția mitologică greacă, fiul Soarelui și al Oceanidei Clymene (după o altă variantă, fiul Aurorei și al lui Kephalos).

³⁷⁹ *Merops*, rege legendar al Etiopiei, soțul Clymenei.

- ³⁸⁰ Lucrarea lui Ephoros, *Descrierea Europei*, este de fapt cartea a IV-a a operei sale intitulată *Istorie*, alcătuită din 30 de cărți. Pentru locul citat vezi F. Gr. Hist.; 70 F 30.
- ³⁸¹ Pentru întregul pasaj, vezi mai sus nota 377.
- ³⁸² *Odiseea*, IX, 26.
- ³⁸³ *Iliada*, XII, 239 (trad. Murnu, 230).
- ³⁸⁴ *Odiseea*, X, 190 și urm. (trad. Murnu, 258—261).
- ³⁸⁵ Vezi X, 2, 12.
- ³⁸⁶ Homer, *Iliada*, I, 423 și urm. (trad. Murnu, 419 și urm.).
- ³⁸⁷ Homer, *Odiseea*, V, 282 și urm. (trad. Murnu, 375 și urm.).
- ³⁸⁸ Vezi și I, 2, 10.
- ³⁸⁹ *Iliada*, III, 4 și urm. (trad. Murnu, 4 și urm.).
- ³⁹⁰ *Pigmeii* sînt o seminție legendară de oameni pitici, menționați în *Iliada* și situați, în concepția greacă antică, în sudul Egiptului sau în India.
- ³⁹¹ Vezi aceeași discuție în I, 2, 25. Aici la fel ca Herodot, II 16, și ca Poseidonios, vezi Pseudo-Aristotel, *De mundo*, III, 393 b, Strabon înclină pentru diviziunea pămîntului în continente prin isthuri. Inconsecvent, Strabon se pronunță pentru diviziunea prin fluvii în I 4, 8 și în XVII, 3.
- ³⁹² Vezi *Iliada*, IX 381; *Odiseea*, IV 126.
- ³⁹³ De fapt 750 km, potrivit stadiului lui Eratosthenes de 157,5 m folosit de Strabon aici.
- ³⁹⁴ Printre numeroșii biografi antici ai lui Homer se numără Dicaiarchos din Messina (secolul al IV-lea î.e.n.), Aristoxenos din Tarent (secolul al III-lea î.e.n.), Satyros din Callatis (secolul al III-lea î.e.n.), Istros și Hermippos din Smyrna, discipoli ai lui Callimach, Heracleides Lembos, funcționar sub Ptolemeu al VI-lea. Vezi V. Wilamowitz — Moellendorf, *Die Ilias und Homer*, Berlin, 1920, pp. 413—439; V. Wilamowitz, *Vitae Homeri et Hesiodi*, Berlin, 1929.
- ³⁹⁵ Vezi I 1, 3.
- ³⁹⁶ Prin *egipteni* și *sirieni* Strabon face aluzie, de fapt, la doi gramatici, care au dezbătut tema în discuție, anume la Aristarchos, bibliotecar în Alexandria din Egipt, și la Crates, originar din Mallos, oraș din Cilicia, care a aparținut însă Siriei, pe vremea lui Poseidonios, izvorul lui Strabon.

- ³⁹⁷ Este vorba de flux și reflux care nu se simt în nici o altă parte a Mediteranei decât în strîmtoarea Euripului (azi Evripo), situată între Eubeea la est și Attica cu Beoția la vest.
- ³⁹⁸ Vezi *Iliada*, XVI, 174, *Odiseea*, IV 477.
- ³⁹⁹ În legătură cu pasajul din Strabon I, 2, 30, vezi S. G. Kapsomenos, Σ'ένα χωρίο τοῦ Στράβωνος, *Hellenica*, Thessalonicos, XIV, 1955, 440, care propune, pentru menținerea paralelismului cu φελλόν „barcă”, să se înlocuiască φρυγός „frigian” cu φρῦνον „broască”, astfel: δειλότερον δέ λαγῶ φρῦνον „o broască mai fricoasă decât iepurele”, în loc de „mai fricos decât iepurele frigian”. Aceste proverbe le-a găsit Strabon la Poseidonios, se pare. Prima culegere de proverbe aparține lui Aristotel, afirmă Diogenes Laertios, V, 26.
- ⁴⁰⁰ Toate aceste proverbe conțin figuri hiperbolice. Barca, purtată cu ușurință de valuri, este în sine un simbol al lipsei de greutate: umbra bărcii este deci o exagerare la exagerare. Iepurele este simbolul fricii, iar dacă se mai adaugă și epitetul de frigian, s-a dublat exagerarea, deoarece frigienii treceau drept oameni lași; o scrisoare în sine este un gen literar de mici dimensiuni; atributul *laconiană* ce i se adaugă exagerează hiperbola, știut fiind că laconienii, din toți oamenii antichității, treceau drept cei mai scurți la vorbă.
- ⁴⁰¹ Vezi Homer, *Odiseea*, IV, 477.
- ⁴⁰² *Alceu*, vestit poet liric grec din orașul Mytilene al insulei Lesbos, secolul al VI-lea î.e.n., contemporan cu Sappho. Vezi fr. 432 Lobel Page.
- ⁴⁰³ Vezi I 2, 23 și nota aferentă 350.
- ⁴⁰⁴ Aici se atinge problema timpului în care a trăit Homer și acela în care i-au trăit eroii, o problemă foarte mult dezbătută de învățații moderni. În general, se fixează perioada vieții lui Homer între secolele X—VIII î.e.n., iar cea a eroilor poemelor homerice, în perioada de destrămare a societății gentilice din mileniul al II-lea î.e.n.
- ⁴⁰⁵ *Proteus*, divinitate marină însărcinată cu păscutul focilor și al altor animale marine ce aparțin lui Poseidon. Reședința sa este insula Pharos, în apropierea gurilor Nilului. Celebritatea lui Pro-

- teus se datorește puterii sale miraculoase de a se metamorfoza în orice chip dorește. (Vezi *Odiseea*, IV, 365, 385 etc.)
- ⁴⁰⁸ *Iliada* III 6, vezi și I 2, 28.
- ⁴⁰⁷ Homer, *Odiseea*, IV, 358 (trad. Murnu, 487 și urm.).
- ⁴⁰⁸ Periplusul lui Menelaos este descris de Homer în *Odiseea*, IV, 81—99; 351—586.
- ⁴⁰⁰ Homer, *Odiseea*, IV, 81 și urm. (trad. Murnu, 112 și urm.). Vezi și I, 1, 16; I, 2, 20.
- ⁴¹⁰ *Aristonicos*, gramatic alexandrin, discipolul lui Aristarchos. Vezi F. Gr. Hist., 53 F. 1.
- ⁴¹¹ *Gadeira*, numele unui oraș din Baetica, regiune a Hispaniei, precum și numele unei insule din apropierea Baeticei.
- ⁴¹² Una dintre aceste explicații pare să-i aparțină lui Crates: Menelaos, pornind de la Coloanele lui Heracles, a înconjurat Africa ajungând astfel la indieni; la întoarcere, eroul a trecut în Mediterana din Golful Arabic printr-un Canal al Nilului sau peste istmul Mării Erythree acoperit cu apă. Cealaltă explicație este susținută, se pare, de Aristarchos, după ipoteza geologică a lui Strabon și Eratosthenes, potrivit căreia odinioară Mediterana comunica cu Marea Erythree.
- ⁴¹³ Fr. 45 a (pp. 125, 15—129, 15).
- ⁴¹⁴ *Iliada*, II, 587.
- ⁴¹⁵ *Odiseea*, III, 298—300.
- ⁴¹⁶ Homer, *Odiseea*, III, 301 și urm. (trad. Murnu 416 și urm.).
- ⁴¹⁷ Homer, *Odiseea*, IV, 83 (trad. Murnu, 116).
- ⁴¹⁸ *Sesostris* este un nume aproape legendar, sub care sînt desemnați mai mulți faraoni egipteni din dinastia a XII-a a Imperiului Mijlociu (2200—1800 î.e.n.). În general, el este identificat cu Ramses al II-lea, cel mai vestit rege al Egiptului. Canalul în discuție este atribuit, de altfel, mai multor suverani, în afară de Sesostris; lui Nechao, fiul lui Psammetichos, lui Darius și lui Ptolemeu Philadelphul (XVII, 1, 25). Asupra diferenței de nivel a mărilor vezi I, 3, 11.
- ⁴¹⁹ I B 18 (5—12).
- ⁴²⁰ Această ipoteză a lui Strabon, adoptată de Eratosthenes, este debătută de Strabon în I 3, 4—7.

- 421 Muntele *Casios* (și *Casion*) este actualul El Kas sau El Kasorîm, situat în Egiptul de Jos.
- 422 *Pelusion* — azi ruinele Tineh — este o localitate antică a Egiptului, situată la gurile Nilului, în apropierea brațului Pelusiatic.
- 423 Homer, *Odiseea*, IV, 563 și urm. (trad. Murnu, 749 și urm.).
- 424 Homer, *Odiseea*, IV, 567 și urm. Vezi și I 1, 4.
- 425 Homer, *Odiseea*, IV, 73 și urm. (trad. Murnu, 100 și urm.).
- 426 *Arabia aromato-phora*, adică „purtătoare de plante aromate”. Amă-nunte despre negoțul ei cu aromate, vezi XVI, 4, 4 și 10.
- 427 *Atrizii* sînt descendenții lui Atreus. Cu acest nume sînt desemnați, în special, cei doi nepoți ai lui Atreus, frații Agamemnon și Menelaos.
- 428 *Kinyras* este regele legendar al Ciprului sau al Siriei și tatăl frumosului Adonis, pe care i l-a născut propria sa fiică, Myrrha, cu care a avut legături fără să știe cine este.
- 429 Homer, *Iliada*, XI, 20.
- 430 *Philai*, insulă, aceeași cu Tachompo a Egiptului de Sus, Geziret-el-Heif sau el-Birbe a arabilor, formată de apele Nilului, la 150 km sud de Syene (Assuan). La Philai era granița sudică a Egiptului sub dinastiile faraonice și ptolimaice, deci și pe vremea lui Poseidonios. Pe timpul lui Strabon era mult mai spre sud.
- 431 *Pămîntul Ciclopilor* este insula Sicilia, unde este lăcașul lui Polyphem și al tovarășilor lui.
- 432 *Odiseea*, IX, 182.
- 433 *Odiseea*, X, 1 și 81.
- 434 Arдания (sau Ardanis), promontoriu al Libyei pe coasta Cyrenai-cei, nu departe de portul lui Menelaos (XVII, 3, 22).
- 435 *Paraitonion* (și Paraitonia — azi Mîrsa — Berek — este un antic oraș și port al Cyrenai-cei între Ardanis și Alexandria. Aparținea Egiptului și se mai numea Ammonia (XVII, 1, 14).
- 436 Homer, *Iliada*, XIII, 1 (trad. Murnu, 1).
- 437 *Oineus*, rege legendar al Calydonului din Etolia (Elada continentală), pe pămîntul căruia Dionysos ar fi plantat prima dată în Grecia vița de vie, iar după numele regelui s-ar chema sucul strugurelui *oinos* „vin”.

- ⁴³⁹ *Meleagru*, erou legendar, cunoscut din poemele homerice, fiul regelui Oineus și iscusit vânător care a ucis mistrețul din Calydon. Pentru versuri, vezi *Iliada* II, 641—642 (Murnu, 631 și urm.).
- ⁴³⁹ *Gargaros*, culmea sudică a muntelui Ida, din Troada. Vezi Homer *Iliada*, 47 (t. Murnu, 46).
- ⁴⁴⁰ *Eubeeea*, azi Negroponte, mare insulă a Mării Egee, care se întinde paralel cu coasta răsăriteană a Beoției și a Atticeii.
- ⁴⁴¹ *Iliada*, II 536.
- ⁴⁴² Fr. 35 Lobel-Page.
- ⁴⁴³ *Paphos* este numele a două orașe antice ale insulei Cipru; unul „cel vechi”, situat pe coasta de vest a insulei, a fost întemeiat de syrieni și de fenicieni. Aici era adorată Venus (sau planeta Astaroth), sub forma unui bloc conic negru, probabil un aerolit. Templul acestei divinități conținea și un oracol. Al doilea oraș, azi Bafa, era situat pe țârm, la vreo 15 km nord-vest de primul, a fost fundat — spune legenda — de arcadianul Agapenor, care l-ar fi clădit la reîntoarcerea sa de la Troia. Expus cutremurelor, acest oraș, reclădit de împăratul Augustus, a primit numele Augusta (Vezi și XIV 6, 3).
- ⁴⁴⁴ *Panormos*, în Cipru, nu pare să fi existat. Probabil este vorba de portul Panormos de lângă Ephes (XIV, 1, 20), pe care însă Sappho îl localizează în Cipru.
- ⁴⁴⁵ *Odiseea*, IV 83 și urm.
- ⁴⁴⁶ Homer, *Iliada*, VI, 289 și urm.; trad. rom. 289 și urm.
- ⁴⁴⁷ Homer, *Odiseea*, XV, 115—119 (trad. Murnu, modificată puțin 145 și urm.); IV, 615—619.
- ⁴⁴⁸ *Grațiile* (sau *Charitele*) divinități ale frumuseții și ale bucuriei din tovărășia Muzelor și a lui Apollon. Sînt reprezentate, în general, ca trei surori. Euphrosyne, Thalia și Aglaia.
- ⁴⁴⁹ *Muzele* sînt fiicele Mnemosynei și ale lui Zeus, 9 la număr: *Calliope*, muza poeziei epice, *Clio*, muza istoriei, *Polhymnia*, muza pantomimei, *Euterpe*, muza flautului, *Terpsichora*, muza poeziei ușoare și a dansului, *Erato*, muza liricii corale, *Melpomene*, muza tragediei, *Thalia*, muza comediei, *Urania*, muza astronomiei.
- ⁴⁵⁰ *Vas crater*, un vas antic de format mare, în care se ținea vinul sau apa.

- ⁴⁵¹ *Euneos* este fiul lui Iason și al Hypsipylei, regina insulei Lemnos, născut pe vremea când lemnienele și-au ucis bărbații. Euneos, spune legenda, pe care o modifică puțin Strabon (sau poate a urmat o altă variantă) — n-a luat parte la războiul troian, dar i-a sprijinit pe greci, furnizându-le vin și bucate.
- ⁴⁵² *Lycæon*, unul din fiii lui Priam. Legenda a făcut prizonier pe Ahile, în timpul războiului troian, și l-a vîndut apoi la Lemnos. Eetion din Imbros, tatăl Andromacăi, l-a răscumpărat.
- ⁴⁵³ Homer, *Iliada*, XXIII, 742 și urm. (trad. Murnu, 726 și urm.).
- ⁴⁵⁴ Zenon, fr. 275 (SVF, I 63).
- ^{454a} *Arabi*, în loc de *erembi*, modificare făcută de Zenon din Kition la versul homeric 84 din cartea a IV-a a Odiseei.
- ⁴⁵⁵ F 105 a (p. 132, 1—133, 6).
- ⁴⁵⁶ Într-adevăr, în Biblie (Geneza), numele Syriei este *Aram* (sub acest nume fiind cuprinsă și Mesopotamia și Chaldea). Numele, după tradiția legendară, derivă de la *Aram*, al cincilea fiu al lui Sem, ai cărui descendenți au populat aceste regiuni. *Limbi arameice* se numesc azi limbile siriană și caldeană.
- ⁴⁵⁷ Vezi aceeași etimologie la Eustathios, Comentarii la *Odiseea*, IV 84, și la Dionys Periegetul, 180.
- ⁴⁵⁸ *Thebaida*, azi Said, partea sudică a Egiptului, probabil prima care a fost populată și civilizată.
- ⁴⁵⁹ Homer, *Odiseea*, I, 3 și urm. (trad. Murnu, 6 și urm.). Vezi și I, 1,16; 1 2,4.
- ⁴⁶⁰ Homer, *Odiseea*, IV, 81 și urm. (trad. Murnu, 112 și urm.).
- ⁴⁶¹ Opera citată aici de Strabon, *Catalogul*, păstrată doar în fragmente, poartă titlul complet *Catalogul femeilor* sau *Cataloagele*. Ea este o continuare a Theogoniei, deoarece este prezentarea femeilor iubite de zei și care, astfel, au dat naștere eroilor. *Cataloagele* constituie pentru antici cel mai vechi și mai prețios document al istoriei ginților și a familiilor oamenilor iluștri.
- ⁴⁶² *Arabos*, după legendă, fiul lui Hermes și al Throniei; considerat strămoșul legendar al arabilor.
- ⁴⁶³ *Thronia*, fiica lui Belos. Vezi și Scholiile la *Iliada*, 533, după Hesiod, fr. 9 Lehrs.
- ⁴⁶⁴ Fr. 32 Lehrs = 23 Rzach.

- 465 *Stesichoros*, poet liric grec din Sicilia, de la sfârșitul secolului al VII-lea, începutul secolului a VI-lea î.e.n. Vezi F 237 Page.
- 466 *Kephenii* după Herodot, VII 61, sînt vechii perși. Plinius, *Naturalis Historia*, VI 28, 41 îi așază tot în Persia. *Hellanicos* îi identifică cu chaldeenii.
- 467 Vezi *Crates*, fr. 45 b (3—12).
- 468 Adică sidonii din Sidonul Feniciei de la Marea Mediterană; cei de la ocean sînt fenicienii de pe coasta Mauritaniei (vezi XVII, 3,2).
- 469 În gr. *φοίνικες* „purpurii”, „roșii”.
- 470 *Andromeda*, fiica lui *Kepheus*, regele legendar al kephenilor. De o rară frumusețe cum era, ea cuteză să se socotească mai presus de Nereide. Jignite, acestea solicitară răzbunare de la Poseidon, care trimise un monstru cumplit peste țara lui *Kepheus*. Oracolul lui *Ammon*, care fu consultat în această împrejurare, arăta ca singur mijloc de scăpare expunerea *Andromedei*. Ea fu legată de o stîncă, unde o văzu *Perseu*, și o luă de soție.
- 471 *Iope* sau *Ioppe* oraș din Fenicia, azi Iaffa, aproape de frontiera Egiptului (XVI, 2,28).
- 472 F. Gr. Hist., 244 F 157 f (p. 134,14—135,4).
- 473 Fr. 62 Rzach.
- 474 *Iliada*, III 6.
- 475 *Alcman*, poet grec din secolul al VII-lea î.e.n., originar din Sardes, oraș în Lydia. A compus 6 cărți de poezii lirice, în dialectul doric, din care se păstrează fragmente.
- 476 În gr. *Steganopozii*, „oameni cu labă lată” ce-și pot face umbră cu ea. Vezi fr. 148 Page.
- 477 *Eshil*, fr. 603 Mette; *Prometeu*, 804.
- 478 *Theopompos*, istoriograf și orator grec din secolul al IV-lea î.e.n., originar din insula Chios. Pentru locul citat, vezi F. Gr. Hist., 115 F 381 (6—9). El este autorul lucrării *Hellenica*, în 12 cărți fiind continuarea Istoriei lui *Thucidide*.
- 479 Se face aluzie la Herodot, IV 19, unde este vorba de căpcăuni; la II 75 unde se descrie pasărea fonix și șerpii cu aripi.
- 480 *Ctesias*, istoric grec din secolul al V-lea î.e.n., originar din Cnidos, medic la curtea regelui Persiei, *Artaxerxes—Mnemon*, cu care ocazie a scris și istoria Persiei și a Indiei. Vezi F. Gr.

- Hist., 688 T 11 b (6—9) și F 45 a—c (căpcăuni), F 45 a—f (pigmei).
- 481 *Hellanicos*, istoriograf din secolul al V-lea î.e.n. originar din Mytilene, în Lesbos. El a scris evenimentele petrecute de la războaiele medice până la războiul peloponesiac. Vezi F. Gr. Hist. 4 T 19 (6—9) și F 185—187 (descrierea sciților și a hyperboreenilor).
- 482 De pildă, Megasthenes, unul dintre autorii de Indica, fr. 715 F 30 (oameni fără gură), F 29 (oameni fără nas), F 27 b (oameni cu un ochi) etc.
- 483 Homer, *Odiseea*, XII, 105 (trad. Murnu, 145).
- 484 Homer, *Odiseea*, XII, 105 și urm. (trad. Murnu, 145 și urm.). Vezi și I 1,7 și I 2,16.
- 485 Homer, *Odiseea*, XII, 431 și urm. (trad. Murnu, 603 și urm.).
- 486 *Odiseea*, V, 306.
- 487 *Iliada*, VIII, 488 (trad. Murnu, 481).
- 488 *Iliada*, III, 363.
- 489 *Odiseea*, XII, 437 și urm. (trad. Murnu, 613 și urm.).
- 490 F. Gr. Hist., 244 F 157 d (11—16).
- 491 I A 3 (11—16).
- 492 *Callimachos*, celebru poet și literat grec din secolul al III-lea î.e.n., originar din Cyrene, în Lybia. Chemat la Alexandria de Ptolemeu Filadelful, el a ținut lecții de poezie în Museum, având printre discipolii săi și pe Apollonios din Rodos, viitorul poet. A scris poezii de toate genurile, opere istorice, de gramatică, de literatură, din care se păstrează numai fragmente. Pentru locul citat vezi Aitia, I fr. 13 Pfeiffer.
- 493 *Gaudos* insulă neidentificată cert. Callimach o consideră aceeași cu insula din fața capului sicilian Pachynos, insula Calypsei.
- 494 *Corkeyra*, azi Corfu, o insulă relativ mare, situată în Marea Ionică, în fața coastelor Epirului. Callimach o identifică cu Scheria, insula feacilor, vezi VII 3,6.
- 495 *Demetrios din Skepsis*, elevul lui Crates, critic literar și gramatic de la începutul secolului al II-lea î.e.n., autorul *Catalogului Troienilor în 30 de cărți*. Pentru acest loc, vezi fr. 50 (20—27 și p. 138, 1—5) Gaede.
- 496 Neanthes dis Kyzicos, vezi F. Gr. Hist., 84 F. 39 (20—25).

- 497 F. Gr. Hist., 244 F 157 d (20—21). Vezi și VII 3,6.
- 498 Autorii care au menționat sau au evocat expediția argonauților sînt foarte numeroși, de pildă Hecataios din Milet, F. Gr. Hist., F 18 a, b; Pherekydes din Leros, 3 F 111, 27, 28, 108; Hellanicos, 4 F 130, 131, 95; Herodot, IV 145—159; Pindar, *Pythica*, IV; Sofocle, fr. 354—357 Nauck², Euripide, *Medeea*, 432 și urm., 1263 și urm. etc. etc.
- 499 Templul zeiței *Idaia-Mater* de lângă Kyzicos a fost un lăcaș sacru închinat *Cybelei* sau *Rbeei* numită și *Idaia-Mater*, sau *Zeița-Mamă* cinstită la Idaia, o divinitate a cultului frigian. Vezi și Euripide, *Oreste*, 1453, Apollonios din Rodos, *Argonautica*, I, 1128, *Hesychios* la Vergilius, *Eneida*, X, 252.
- 500 *Iolcos* — patria lui Iason — este orașul și portul străvechii Hemonii sau Thesaliei, situat în fundul Golfului Pelagic, vezi Herodot, VII, 193.
- 501 *Ahaia Phthiotis* (-ida), patria lui Ahile, este o porțiune a Phthiotidei, unul dintre ținuturile Thesaliei, situat între Golful Maliac și Golful Pelagic.
- 502 *Pelias*, regele legendar al Iolcosului, fiul lui Poseidon și al pămîntenei Tyro, din ordinul căruia a avut loc expediția argonauților.
- 503 Homer, *Iliada*, II, 714.
- 504 Vezi I 2,10.
- 505 Vezi nota 217 la această carte.
- 506 Vezi pentru monumentele celor două expediții și XI 2,17 și 18; XI 4,9. Vezi și Trogus Pompeius (Iustin, XLII, 2,7—3,2).
- 507 *Aigletes*, epitet al lui Apollo, însemnînd „Strălucitorul”. Apollon Aigletes era cinstit în templul din Anaphe. Vezi și Apollonios din Rhodos, *Argonautica*, IV, 1714, 1728.
- 508 *Thera*, azi Sandorin, cea mai sudică din insulele Cyclade, a cărei apariție în Mediterana se datorește erupției unui vulcan submarin. Ea a fost colonizată de lacedemonieni și a fost, la rîndul său, întemeietoarea cetății Cyrene, pe coasta mediteraneană a Libyei.
- 509 Callimach, *Aitia*, I fr. 7, v. 23 Pfeiffer.
- 510 *Kyteanul Aietes*, epitet primit de regele Colchidei, Aietes, după orașul colchidian Kyta.
- 511 *Haimona*, numele străvechi al Thesaliei. Pentru versuri, vezi Callimach, *Aitia*, I fr. 7, v. 25—26 Pfeiffer.

- ⁵¹² *Piatra de mormânt a blondei Armonii*. Există o legendă thebană a Armoniei și alta legată de cultul zeilor din Samothrake. În ambele, Armonia este soția lui Cadmos. Este socotită întemeietoarea Thebei beotiene. A murit în Illyria.
- ⁵¹³ *Polai* (sau *Pola*), ultima localitate a coastei Istriei, în fundul unui golf. Vezi pentru aceste versuri, Callimach, *Aitia*, I f. 11, v. 3—6 Pfeiffer.
- ⁵¹⁴ În concepția multor antici, Istrul era un braț al Marelui Istru, de fapt un afluent din dreapta fluviului, dar căruia, în mod greșit, i s-a atribuit un curs contrar, cu vărsarea în Adriatică. Vezi Sofocle, *Oedip Rege*, 1227; Arrian, *Anabasis*, I, 3,1; V, 4,1 etc.
- ⁵¹⁵ Homer, *Odiseea*, X, 137. Vezi și I 2,10.
- ⁵¹⁶ Homer, *Odiseea*, XII, 70.
- ⁵¹⁷ Fr. 50 Gaede.
- ⁵¹⁸ *Mimnermos*, poet și muzician grec din secolul al VI-lea î.e.n., originar din Colophon. Lui i se atribuie inventarea versului pentametru și a elegiei. Din poeziile și cântecele sale s-au păstrat câteva fragmente, transmise prin Stobaios.
- ⁵¹⁹ *Mimnermos*, fr. 11 Diehl³, v. 1—7.
- ⁵²⁰ I B 6 (p. 141,7—142,8).
- ⁵²¹ *Damastes* din Sigeion, istoric grec din jurul anului 400 î.e.n. este pomenit și de Dionysios din Halicarnas, I, 12; de Plutarh, *Camilus*, 19; și de alții. Vezi F. Gr. Hist. 57 (12—15, 20—23) și 5 F 8 (p. 141,23—142,8).
- ⁵²² *Bergeanul* este *Antiphanes* din Berge (sfârșitul secolului al IV-lea î.e.n.), ale cărui flecări au ajuns proverbiale, zice Strabon în II 3,5; 4,2.
- ⁵²³ *Euhemeros* Messenianul (aprox. 340—260 î.e.n.), autorul unei *Istorii Sacre*, în care descrie o călătorie într-o insulă plăsmuită a Panchaiei din Oceanul Indian. Vezi F. Gr. Hist., 63 T 5 a (20—23).
- ⁵²⁴ *Diotimos*, fiul lui *Strombichos*, a fost unul dintre comandanții escadrei trimise, în 433 î.e.n., în ajutorul corcyrienilor (vezi Thucydides, I 45,2). Solia amintită aici poate fi cea din 423 î.e.n. când s-a obținut din partea lui Darius un tratat de amiciție veș-

- nică. Drumul înfățișat de Damastes este imposibil de parcurs numai cu corăbiile, pentru că între Kydnos și Eufrat sînt munți.
- ⁵²⁵ *Kydnos*, azi Karasu, este un rîu al Ciliciei antice, care izvorăște din Taurus, trece pe la Tarsos și se varsă în Mediterană la Golful Issos.
- ⁵²⁶ *Cilicia*, o țară antică din Asia Mică, situată în partea de sud-est, mărginită în sud de Mediterana, în nord de Cappadocia, la est de Pamfilia și de Pisidia, la vest de Syria.
- ⁵²⁷ *Choaspes*, azi Abzal, rîu la est de Tigru, devenit celebru datorită orașului Susa, situat pe malurile lui. Format din două brațe, Choaspes udă Susiana și se varsă în Marea Erythraea la vărsarea acestuia.
- ⁵²⁸ Eratosthenes, III B 93 (15—19).
- ⁵²⁹ Este un golf pe coasta Ciliciei, în preajma orașului Issos, pe țărmul asiatic al Mediteranei.
- ⁵³⁰ *Golful Dioscurias* (sau al Dioscuriadei) este curbura Mării Negre de la Sebastopol la Isgaur sau Iskuriah.
- ⁵³¹ Potrivit calculului lui Eratosthenes, 3000 de stadii echivalează cu 470 km pentru un stadiu de 157,5 m.
- ⁵³² Eratosthenes, II 49 (12—24).
- ⁵³³ *Insula Kerne*, dincolo de Gibraltar, descoperită de cartaginezul Hannon prin 500 î.e.n. este considerată de antici ca limita occidentală a pămîntului locuit. S-au încercat identificări ale ei cu Madera, cu Santa-Cruz din Canare, cu insula Arguin, vezi R. Senac, *Le périple du carthaginois Hannon*, *Lettres d'Humanité*, XXV, 1966, pp. 510—538.
- ⁵³⁴ Eratosthenes, I, B 8 (p. 142,25—143,4).
- ⁵³⁵ Dioscurii sînt numiți „salvatorii marinarilor” în Imnul homeric XXXIII, în *Idila XXII*, 6 a lui Theocrit. Vezi în problemă, F. Chapouthier, *Les Dioscures au service d'une Déesse*, Paris 1935, pp. 131, 249, 254—257.
- ⁵³⁶ *Eneții* sau *veneții*, o populație a Paphlagoniei, în Asia Mică, socotiți rude cu veneții de pe coastele Adriaticeii. Vezi Strabon, I, 3,21.
- ⁵³⁷ Autorul afirmației este, se pare, Asclepiades din Myrlea, prin Poseidonios. Vezi exemple de colonizări în discuție la Strabon, I 2,18; I 3,21; III 2,13; V 4,5.

- ⁵³⁸ I B 11 (3—8).
- ⁵³⁹ Vezi aceeași imagine la Herodot, IV 36, Platon, *Timaios*, 33 b reluată de Strabon, II 5,5.
- ⁵⁴⁰ Eratosthenes, I B 12 (8—12).
- ⁵⁴¹ Eratosthenes, I B 13 (p. 144,20—145,5).
- ⁵⁴² *Cheramydele* erau un soi de pește mare cu carapace. În gr. *χηραμύδες*. Vezi și Hippocrates, 493, 19.
- ⁵⁴³ *Templul lui Ammon*, situat în actuala oază Siwah a Libyei, se află cam la 300 km spre interior de la mare. Resturile marine găsite aici au fost semnalate încă de Herodot, II 12 și au fost obiectul multor ipoteze geologice. Drumul menționat aici, pornea de la Terenuthis, trecea cam pe la mijlocul distanței dintre Alexandria și Memphis, pe brațul canobic al Nilului și se întindea cam pe 500 km spre apus.
- ⁵⁴⁴ *Theorii* (gr. „spectatori”) sînt deputați ai diverselor state-cetăți grecești, trimiși fie pentru a asista la marile jocuri olimpice, fie pentru a consulta un oracol, fie pentru a prezenta ofrande; în unele locuri, ei sînt magistrații orașului, avînd însărcinări obștești.
- ⁵⁴⁵ I B 14 (6—14).
- ⁵⁴⁶ *Straton* fizicianul, filozof peripatetic, originar din Lampasacos, (secolul al III-lea î.e.n.). Elevul lui Theophrast, Straton i-a urmat acestuia la conducerea Lyceului. O parte din viață și-a petrecut-o în Egipt, fiind educatorul lui Ptolemeu Philadelphul. A creat un sistem de fizică, potrivit căruia totul se explică prin forța productivă a naturii, de aceea a fost supranumit *fizicianul*. El nu a acordat naturii nici inteligență, nici conștiință, cum făceau alți materialişti antici.
- ⁵⁴⁷ *Xanthos din Lydia*, unul dintre cei mai vechi istoriografi greci, (probabil secolul al VI-lea î.e.n.). A scris *Istoria Lydiei* în 4 cărți, din care nu există azi decît cîteva fragmente.
- ⁵⁴⁸ F. Gr. Hist., 765 F 12 (pp. 144, 20—25 și p. 145, 6—14).
- ⁵⁴⁹ Este Artaxerxes Mînă-Lungă rege ahemenid al Persiei (464—424 î.e.n.).
- ⁵⁵⁰ *Matienii*, locuitorii Matianei, în Media, Asia Mică.
- ⁵⁵¹ Fr. 91 (p. 144,20—146,15) Wehrli. Eratosthenes, I B 15 (p. 145,15—147,9).

- 552 Într-adevăr și astăzi strîmtoarea Gibraltar prezintă o adîncime mică, între 500 și 200 m.
- 553 Marea Sardiniei atinge cam 3 800 m, Marea Siciliei și Marea Cretei, cam 3 000 m, în timp ce Marea Neagră are profunzimea maximă de 2 200 m.
- 554 *Salmydessos*, azi Midjeh, la nord-vest de Bosfor, fiind o plajă pustie și pietroasă, lipsită de porturi și bătută de vînturi (VII 6,1). Stethe „piepturi“ sînt probabil terenurile mlăștinoase care, printr-o iluzie optică, apar în relief de la distanță; ele se află în preajma Deltei Dunării, iar pusta scișilor este cîmpia din nordul Dunării dinspre revărsare.
- 555 *Pelusion*, azi ruinele Tineh, la est de Port-Said, pe brațul răsăritean al Deltei Nilului. Lacul Sirbonis, ce se întindea de-a lungul coastei și comunica cu Mediterana prin Ecregma, este astăzi secat.
- 556 *Gerrha*, nume confuz, ce desemnează aici o regiune, în altă parte (XVII 1,33), un oraș situat pe drumul dintre muntele Casios și Pelusion.
- 557 *Lacul Moeris*, azi Birket-el-Kerum, la vest de Nil și la sud de Memphis.
- 558 Fr. 91 (17—20) Wehrli.
- 559 Ideea că vîntul sau „suflul“ în general este cauza multor modificări ale solului apare întîi la Aristotel, *Meteorologica*, II 8. Ea este susținută și de Poseidonios, vezi Diogenes Laertios, VII 154, sursa lui Strabon din acest pasaj și din VI 1,6. Poseidonios probabil a împrumutat-o, prin Timaios, de la Theophrast. Vezi P. Steinmetz, *Die Physik des Theophrast—von Eresos*, Berlin-Zürich, 1964, pp. 204—210; F. Schühlein, *Untersuchungen über des Posidonius Schrift Περὶ ὠκεανοῦ*, Freising, 1901, p. 46 și 70—71.
- 560 Fr. 91 (p. 148,15—149,1) Wehrli.
- 561 *Calpe*, oraș și munte în Hispania, în provincia Boetica, situat în fața Abylei africane. Muntele Calpe pare să fie capul Europei din strîmtoarea Gibraltar, iar orașul Calpe trebuie să fi fost prin împrejurimile acestui cap geografic. Abyla (Africa) și Calpe (Europa) formau coloanele lui Heracles.
- 562 Se referă la Straton și la Eratosthenes.

- ⁵⁰³ *Thermodont*, azi Termak, afluent al Pontului Euxin, ce curgea prin provincia Pontului.
- ⁵⁰⁴ *Iris*, azi Iekil-Irmak, rîu al Asiei Mici, izvora din Cappadocia, traversa partea de vest a regatului Pontului și se vărsa în Pontul Euxin în apropiere de Amisos, între Halys și Thermodont.
- ⁵⁰⁵ *Themiskyra*, sau Cîmpia Amazoanelor, oraș al Pontului occidental, pe malurile Thermodontului, în apropierea gurilor acestui rîu. Legenda îl socotea capitala Amazoanelor.
- ⁵⁰⁶ *Sidene* (și *Side*) oraș în Troada, Asia Mică, pe Granicos; *Side* mai este identificat cu actualul Eski-Adalia, fosta capitală a Pamphyliei, Asia Mică, între gurile rîului Melas și ale Eurymedonului.
- ⁵⁰⁷ *Pyramos*, rîu în Cilicia, identificat cu actualul Djihun, izvora din Lycaonia, la est de Comana, curgea spre sud, trecea prin orașele Pyramos și Mopsuesta și se vărsa în Mediterană prin Golful Issos, mai jos de Mallos.
- ⁵⁰⁸ Vezi C. Alexandre, *Oracula Sibyllina*, cartea IV, 97, Paris.
- ⁵⁰⁹ *Cataonia*, regiune străveche a Asiei Mici, cuprinsă în Cappadocia. Capitala ei era Comana.
- ⁵⁷⁰ *Muntele Taurus*, azi Hindu-Kuş, este un lanț muntos din Asia Mică, avînd direcția est-vest, paralel cu coasta sudică a Asiei Mici, apoi se bifurcă, o ramură terminîndu-se la golful Satalieh, alta, la golful Cos.
- ⁵⁷¹ Brațul de mare sau strîmtoarea dintre Cilicia și Cipru în care se varsă rîul Pyramos este de fapt Golful Issos, situat pe coasta sudică a Asiei Mici, acolo unde orientarea vest-est a țărmlui face cotitura spre sud.
- ⁵⁷² Explicația aparține lui Poseidonios, F. Gr. Hist., 87 F 91 (p. 151,5—152,19).
- ⁵⁷³ În III 5,7. Strabon atribuie lui Athenodoros (F. Gr. Hist., 746 F 6 c) teoria asemănării dintre mare și ființele vii.
- ⁵⁷⁴ Homer, *Iliada*, IX, 7 (trad. Murnu 7).
- ⁵⁷⁵ Homer, *Iliada*, IV, 425 și urm. (trad. Murnu, 413 și urm.).
- ⁵⁷⁶ Homer, *Iliada*, XVII, 265 (trad. Murnu, 246—247).
- ⁵⁷⁷ Vezi Aristotel, *Istoria animalelor*, VI 13,568^a 4; *Meteorologica* I 14.

- ⁵⁷⁸ *Orgya* este unitatea de măsură ce echivalează cu 2 brațe întinse sau cu 1,776 m, 1 000 de orgyi înseamnă 1776 m sau 1,776 km. De fapt Marea Sardiniei atinge 3 800 m.
- ⁵⁷⁹ *Bura*, oraș al Ahaiei, a fost distrus de cutremur în 373 î.e.n. Bizone, oraș al Thraciei, pe țărmul apusean al Pontului Euxin între Apollonia și Callatis, a fost distrus de cutremur în 200 î.e.n. Ultimul eveniment l-a consemnat Demetrios din Callatis, F. Gr. Hist., 85 F 6.
- ⁵⁸⁰ Insulele Pythecusse (Ainaria și Prochyta, azi Ischia și Procida) în nord-vestul golfului Napoli.
- ⁵⁸¹ I B 16 (p. 100,1—101,19).
- ⁵⁸² Archimede *Περὶ ὀχουμένων*, 1,2 (vol. II, 319, 1, Heiberg). Vezi și Aristotel, *De caelo*, II, 4, 287 b.
- ⁵⁸³ Este vorba de regele Macedoniei Demetrios I Poliorcetul (293—287 rege), fiul lui Antigonos, unul dintre succesorii lui Alexandru. A reluat proiectul tăierii istmului de Corinth, conceput prin 400 î.e.n. de tiranul Periandru, după informația lui Diogenes Laertios, I 99.
- ⁵⁸⁴ *Kenchreai*, oraș pe coasta Mării Egee din golful Salonic.
- ⁵⁸⁵ *Strîmtoarea Egeinei* este situată între insulele Egina și Argolida, regiune a Peloponesului.
- ⁵⁸⁶ Vezi, pentru o descriere și mai completă a mareelor, III 5,8. Vezi și J. Rouch, *Les marées*, Paris, 1961, p. 125 și urm.
- ⁵⁸⁷ Poseidonios, F. Gr. Hist., 87, F 82 b (20—21), Athenodoros, F. Gr. Hist., 46, F 6 b (20—21).
- ⁵⁸⁸ Vezi aceeași informație despre curenții din Chalkis la Aristotel, *Meteorologica*, II 8,7. Astăzi se constată 4 alternanțe regulate timp de 3 săptămîni pe lună și alternanțe foarte neregulate, pînă la 14 în 24 de ore, într-o săptămînă pe lună, vezi J. Rouch, *Les marées*, p. 127.
- ⁵⁸⁹ VIII, 3 a (p. 154,26—155,3) = 6 (id.) Dicks.
- ⁵⁹⁰ Este vorba de cele patru principii ale lui Empedocle adoptate de stoici: pămîntul, apa, aerul și focul (S.V.F., fr. 102), vezi și Diogenes Laertios, VIII, 155. Teoria sfericității lor este la origine o doctrină pythagoreică (Plutarh, *De plac. philos.*, I, 14). Vezi asupra acestei teme și A. Fridh, *Les théories de l'océan*, Göteborg, 1951.

- 501 În I 3,11.
- 502 I B 19 (21—26).
- 503 VIII, 4 (p. 155,21—156,25) = 8 (id.) Dicks.
- 504 Marea Apuseană este Oceanul care are confluență cu Marea Erythraea.
- 505 *Lechaion*, orașel antic al Peloponesului, situat în golful Crissa, zis și golful Lechaion, lângă promontoriul cu același nume. El era portul Corinthului.
- 506 VIII 5 (1—8) = 9 (id.) Dicks.
- 507 *Intemeierea Cyrenei* a avut loc prin 630 î.e.n. de către coloniști din Creta și din Thera.
- 508 Hipparchos, VIII 6 (p. 157,8—158,4) = 10 (id.) Dicks.
- 509 I B 20 (11—17).
- 600 Este limpede că Eratosthenes s-a înșelat în acest punct și a luat vreun afluent din dreapta Istrului (poate Drava sau Sava) drept un braț al acestui fluviu.
- 601 Greșeala semnalată aici în legătură cu Istrul era generală în secolul al V-lea î.e.n. și s-a menținut pînă pe vremea lui Pliniu, III 127. Timagetos (FHG, IV, 519) prezintă pe Argonauți ajungînd pe un braț al Istrului în Adriatică, la fel Apollonios din Rodos, IV 284 și urm.
- 602 *Insulele lui Eol*, și Lipari.
- 603 Insulele *Thera* și *Therasia* sînt situate în sudul Cycladelor. *Thera*, numită mai întîi Kalliste „cea mai frumoasă”, azi Santorin, a fost produsă de un vulcan submarin. Este situată la sud-est de Pelopones, fiind a colonie a Lacedemonei și metropola Cyrenei. *Therasia*, azi Therasin, este o insulă mult mai mică decît *Thera*, situată în apropierea ei, în partea apuseană.
- 604 Împrejurarea colonizării Cyrenei de către coloniști din Thera este povestită de Herodot, *Istoriei*, IV, 150—158.
- 605 Insula nouă apărută între Thera și Therasia este *Hiera*, prin 197 î.e.n.
- 606 Dominația maritimă rodiană a durat cam între anii 200—167 î.e.n.
- 607 F 87 (p. 158,18—164,9).
- 608 Izvoarele *Arethusei* din Chalkis sau fîntîna *Arethusa*, pomenită și de Euripide în *Ifigenia în Aulis*, 170, se află în insula greacă Eubeea. *Arethusa* este numele mai multor izvoare din Syracuse,

- Sicilia, Ithaca, Eubeea. Numele acesta — spune legenda — a fost al unei nimfe din Elida, în Pelopones, care, scăldându-se în râul Alfeu, a inspirat o dragoste nebună divinității râului. Ca să scape, ea a cerut ajutorul Artemidei-Diana, care a transformat-o în izvor. Dar râul îndată și-a unit apele cu ale Arethusei.
- ⁶⁰⁹ *Cimpia Lelantos*, la sud-est de Chalkis, în Eubeea, era vestită prin izvoarele termale ce conținea (pe care le-a utilizat și Sulla).
- ⁶¹⁰ Fr. 48 (p. 159,12—160,2) Gaede.
- ⁶¹¹ *Scamandrul* sau *Xanthos* râu al Troadei, în Asia Mică, la vest de Troia. Izvora din muntele Ida, avînd un izvor cald și unul rece. Aproape de gură se unește cu râul Simois și apoi se varsă în Marea Egee.
- ⁶¹² Homer, *Iliada*, XXII, 147 și urm. și 151 (trad. Murnu, 145 și urm.).
- ⁶¹³ *Democles*, istoric din Pygela, în Arcadia (Pelopones, secolele V—IV î.e.n.), pomenit și de Dionysios din Halicarnas, *De Thucydide*, 5. Vezi Fragmentele păstrate de la el în FHG., II, 20—21.
- ⁶¹⁴ *Muntele Sipylus* (azi Manisadag), în Lydia, în apropierea Meandrului. Pe acest munte era așezat un oraș cu același nume, capitala lui Tantal și orașul în care Niobe a fost transformată în piatră.
- ⁶¹⁵ *Tantalos*, rege legendar al Frigiei. Vezi și XIV 5,28.
- ⁶¹⁶ *Tyrul* azi Şur, este un vestit oraș al Feniciei, ridicat la origine pe o insulă de lângă țarm, unită de Alexandru de continent (XVI 2,23).
- ⁶¹⁷ *Clazomenai*, azi Vurla, oraș al Ioniei, situat într-o mică peninsulă cu același nume care a fost la început insulă, între Smyrna și Teos.
- ⁶¹⁸ Pentru Călătoria lui Strabon la Alexandria Egiptului, vezi *Studiul introductiv*, 1.6.
- ⁶¹⁹ Părerea că numele Pireului, provenind de la πέρας „dincolo de“ mare, trădează faptul că la origine locul era o insulă, este curentă în antichitate, vezi W. Judeich, *Topographie von Athen*, 1931, p. 47.
- ⁶²⁰ *Leucade*, azi San Mauro, este insulă în Marea Ionică, aproape de Acarnania, foarte apropiată de țarmul continentului, încît

- azi este legată printr-un pod. În antichitate circula legenda că de pe capul stîncos situat în sudul insulei, se aruncau nefericiții în dragoste. De aceea a rămas ca proverb „saltul Leucadei”.
- ⁶²¹ *Laertes*, regele legendar al Ithacăi, soțul Anticleei și tatăl lui Odysseus.
- ⁶²² *Neriton*, promontoriu al insulei Ithaca, patria lui Odysseus. Pentru versuri, vezi Homer, *Odiseea*, XXIV, 377 și urm. (trad. Murnu, 504 și urm.).
- ⁶²³ Este vorba de insula Ortygia legată de Sicilia prin 540 î.e.n. Pe vremea lui Thucydides (VI, 3,2), digul care o lega s-a surpat iar pe vremea lui Strabon, ea a fost legată printr-un pod.
- ⁶²⁴ *Ibycos*, poet liric grec din secolul al VI-lea î.e.n., care a trăit în orașul Rhegium al Italiei de Sud. Din poeziile lui s-au păstrat foarte puține fragmente sub titlul „Răpirea lui Ganymedes”. Pentru locul de față, fr. 321 (p. 160,25—161,3) Page.
- ⁶²⁵ *Bura* și *Helike* sînt două orașe antice situate în Ahaia din Pelopones, în golful Corinthului. În 373 î.e.n., la un puternic cutremur de pămînt, au fost înghițite de mare. *Helike* este în curs de descoperire arheologică.
- ⁶²⁶ *Methone*, de fapt *Methana* (prima variantă a numelui fiind frecventă la Thucydides, de unde confuzii cu alte orașe *Methone* — zice Strabon), o fortăreață în peninsula Argolida, între Troizem și Epidaur, la golful Hermionic. Pausanias, II, 34, 31, vorbește de o erupție subterană pe vremea lui Demetrios regele Macedoniei, deci între 277—244 î.e.n.
- ⁶²⁷ *Golful Hermionic* este partea de est a golfului Argolidei, lângă orașul antic Hermiona din Argolida.
- ⁶²⁸ *Arne* și *Mideia*, orașe ale Beoției dispărute de multă vreme.
- ⁶²⁹ Homer, *Iliada*, II, 507 (trad. Murnu, 499—500).
- ⁶³⁰ *Lacul Bistonis*, azi Lagos, se afla în Thracia, aproape de Abdera.
- ⁶³¹ *Lacul Aphnitis*, lac în Thracia, numit Daskylitis pe vremea lui Strabon (XIII, 1,9) în apropierea Kyzicului.
- ⁶³² *Treții*, după Thucydides, II, 96, populație tracă. Orașele lor au fost acoperite de apele lacului Aphnitis din Thracia. Vezi și nota 686 la această carte.

- ⁶³³ *Echinadele*, insulițe scunde situate la gura râului Acheloos, la granița dintre Acarnania și Etolia. Vezi și X, 2,19; și Herodot, II, 10; Thucydides, II 102.
- ⁶³⁴ Herodot, II, 10; după unele lecțiuni, Hesiod.
- ⁶³⁵ *Etolia*, ținut al Elladei continentale, învecinat la vest cu Acarnania, la est cu locrienii ozoli, cu Parnasul și Oita, la nord cu Epirul și Thessalia, la sud cu Ambracia și cu marea Corinthului. Orașele principale au fost Calydon (vestit în mitologie prin vânătoarea mistrețului) și Thermon, locul de adunare a tuturor etolienilor.
- ⁶³⁶ *Asteria* (la Homer Asteris) sau Dyscallion, o mică insuliță între Kephallenia și Ithaca, la vest de Acarnania.
- ⁶³⁷ Homer, *Odiseea*, IV, 844 și urm. (trad. Murnu, 1125 și urm.)
- ⁶³⁸ *Peștera și sanctuarul Nimfelor* din Ithaca sînt menționate de Homer, în *Iliada*, XIII, 93—112. Arheologii identifică azi peștera Polis cu peștera lui Odysseus, vezi F. H. Stubbings, *A companion to Homer*, Londra, 1963, p. 418—419.
- ⁶³⁹ *Antissa*, oraș antic al insulei Lesbos, la origine într-o insulă din fața Lesbosului. Vezi și Thucydides, III, 18 etc.
- ⁶⁴⁰ Myrsilos din Methymne (c. 280—240 î.e.n.), autorul unei *Istorii a insulei Lesbos*. Pentru locul din Strabon, vezi F. Gr. Hist. 477 F 16 (12—16).
- ⁶⁴¹ *Issa*, numele vechi al insulei Lesbos.
- ⁶⁴² *Misenum*, azi Punta di Miseno, promontoriu și port al Campaniei, în Italia.
- ⁶⁴³ *Capreae*, azi Capri, insulă pitorească din golful Napoli, locul în care s-a retras adeseori împăratul August și în care Tiberiu și-a petrecut ultimii ani ai vieții. Și azi se văd ruinele palatelor ridicate de acești împărați.
- ⁶⁴⁴ *Capul Athenaion*, sau promontoriul Minervei se prelungește de la coasta Italiei, în mare, în fața insulei Capreae, la sud de Neapolis.
- ⁶⁴⁵ *Rhegium* (Rhegion), azi Reggio di Calabria, oraș și promontoriu în sudul Italiei.
- ⁶⁴⁶ Între Olimp și Ossa, Peneul a creat o vale în munții Thessaliei.
- ⁶⁴⁷ *Ladon*, rîu al Arcadiei, în Pelopones afluent al Alfeului în care se varsă în preajma localității Heraia.

- ⁶⁴⁸ Duris din Samos (c. 340—270), discipolul lui Theophrast, vezi F. Gr. Hist., 76 F 54 (21—24).
- ⁶⁴⁹ *Rhagai*, oraș în Media, Asia Mică.
- ⁶⁵⁰ În gr. *Ῥάγαι* deci Rhagai ar avea aceeași etimologie cu verbul *ράγνυμι* „a rupe, a dărâma, a surpa“.
- ⁶⁵¹ *Porțile Caspiene* (gr. *Caspiai Pylai*), azi pasul Khanar, în munții Parachoatras ai Mediei, la sud de Marea Caspică.
- ⁶⁵² *Ion*, poet tragic, istoric și filozof grec, din secolul al V-lea î.e.n., originar din insula Chios. Din piesa sa *Omphale*, menționată aici, nu se păstrează decât puține fragmente; vezi nota următoare.
- ⁶⁵³ Pentru fragmentele păstrate din Ion, vezi Fr. Guill. Wagner, *Ionia fragmenta*, Paris, 1846; fr. n. 11 aparține piesei *Omphal(e)*, citat în rîndurile ce urmează. Vezi și fr. 18 Nauck² (p. 735).
- ⁶⁵⁴ *Demetrios din Callatis*, vestit geograf, originar din Callatis (Mangalia), în Dobrogea. Vezi F. Gr. Hist., 85 F 6 (p. 163,4—164,9).
- ⁶⁵⁵ *Insulele Lichade*, situate în partea nord-vestică a Eubeii în Marea Egee.
- ⁶⁵⁶ *Kenaion*, promontoriu apusean al Eubeei, în apropierea insulelor Lichade.
- ⁶⁵⁷ *Aidepsos*, izvor cald, în apropierea orașului Aidepsos situat în nord-vestul Eubeei.
- ⁶⁵⁸ *Oreos*, oraș antic al Eubeei, menționat și de Thucydides *Istoriei*, VIII, 9,5; Xenophon, *Hellenica*, V, 4, 56, vecin cu Aidepsos.
- ⁶⁵⁹ *Echinos*, oraș al Phthiotidei în Thessalia, pe coasta nordică a golfului Maliac.
- ⁶⁶⁰ *Phalara*, oraș al Thessaliei, pe coasta nordică a golfului Maliac.
- ⁶⁶¹ *Heracleea din Thrachis*, localitate a Thessaliei, în regiunea Oitaia, la vest de Golful Maliac.
- ⁶⁶² *Lamia*, azi Zeitun, oraș al Thessaliei, în regiunea Phthiotis, aproape de Spercheios. Localitatea este vestită prin războiul zis Lamiac, care a avut loc între Macedonia și Ellada, după moartea lui Alexandru cel Mare (333 î.e.n.).
- ⁶⁶³ *Larisa*, oraș al Thessaliei, situat pe râul Peneu, în regiunea Pelasgiotis. Acest oraș a fost capitala regatului lui Ahile.
- ⁶⁶⁴ *Scarphe* (sau Scarpheia), oraș al Locridei, la est de Thermopylai și de golful Maliac. Orașul a fost distrus printr-un cutremur de pământ.

- ⁶⁰⁵ *Thronion* este vechea capitală a Locridei antice, situată în centrul acestei regiuni grecești.
- ⁶⁰⁶ *Tarphe*, oraș al locrienilor epicnemidieni.
- ⁶⁰⁷ *Daphnus în Focida*, oraș situat lângă capul Soter, nu departe de Neochorion, între locrienii epicnemidieni și locrienii opuși.
- ⁶⁰⁸ *Spercheios*, azi Alamana, râu care uda partea sudică a Thessaliei, curgând de la vest la est, vărsându-se în golful Maliac.
- ⁶⁰⁹ *Boagrios*, râu al Locridei, supranumit și Manes, curgând pe lângă orașul Thronios al Locridei.
- ⁶⁷⁰ *Alope*, oraș al Locridei opuntiene, situat la mare, în fața Eubeii.
- ⁶⁷¹ *Kynos*, oraș al Locridei opuntiene, situat în golful Opuntios din fața Eubeii.
- ⁶⁷² *Opunt*, oraș antic al Locridei opuntiene, situat în interior, nu departe de golful Opuntios, în fața Eubeii.
- ⁶⁷³ Citadela sau fortăreața *Oion* a fost situată, probabil, mai sus de orașul Opunt.
- ⁶⁷⁴ *Elateea*, cel mai important oraș al Phocidei, după Delfi. Situată în partea nordică a acestei regiuni, lângă Kephisos, Elateea a fost vestită prin templul lui Esculap.
- ⁶⁷⁵ *Alponos*, Alpenos la Herodot, VII, 216, oraș al locrienilor epicnemidieni, situat aproape de Thermopylai. Azi nu se cunoaște exact locul în care se ridica odinioară acest oraș.
- ⁶⁷⁶ *Thesmophoriile*, sărbători în cinstea Demetrei Thesmophoros (sau „legislatoare”), care se țineau în luna Pyanepsion (noiembrie). Erau sărbători pur feminine ce țineau 3 zile, în care se făceau procesiuni cu torțe aprinse, ca simbol al căutării Persephonei, fiica Demetrei, răpită de Hades (Pluton), zeul Infernului.
- ⁶⁷⁷ *Insula Atalante*, azi Talandonisi, este situată între Eubee și Locroi, în fața orașului Opunt. Se presupune că fenomenul s-a petrecut în 426 î.e.n., cutremur puternic care a zguduit Beoția și Eubee provocând toate catastrofele menționate aici de Strabon.
- ⁶⁷⁸ VS, 68 A 168 (10—13).
- ⁶⁷⁹ În special stoicii, pentru că ei propăvăduiesc acea *athaumasia* sau *nil mirari*.
- ⁶⁸⁰ Apollodoros din Artemita (începutul secolului I), vezi F. Gr. Hist., 779 F 2 (14—17).

- ⁶⁸¹ *Araxes*, azi Aras, fluviu al Asiei antice, în Parthiana, afluent al Mării Caspice.
- ⁶⁸² *Kyros*, azi Kura, afluent al fluviului Araxos.
- ⁶⁸³ *Munții Moschici*, azi Amasynthia, un lanț muntos al Asiei Mici, format din două ramuri, una trecea prin estul Colchidei, cealaltă se întindea în Armenia. Pasajul de mai sus a fost considerat glosă marginală de către C. Müller, *Strabonis Geographica*, II, Ed. F. Didot Paris, 1858, *Index variae lectionis*, p. 944, col. 2, 1, 48.
- ⁶⁸⁴ *Paphlagonia* regiune antică situată pe coasta nordică a Asiei Mici, la sudul Mării Negre, între Bithynia, Pont și Galatia. În Paphlagonia se afla orașul Sinope, patria filozofului cinic Diogenes.
- ⁶⁸⁵ Populație preelenică, o cunoaștem de la Strabon însuși: mult timp ainianii au locuit în cîmpia thessalică Dotion, apoi au fost împinși de lapiți înspre Oita, unde au ocupat anumite locuri de la doriene și malieni, pînă la Echinus și Heracleea. Cîțiva au rămas lîngă muntele Kyphos al perrhaibilor. Vecini cu etolienii, ei au fost atacați și distruși de aceștia și de athamani. Au emigrat atunci în Asia, așezîndu-se, unii lîngă Marea Caspică, la Vitia, alții, la sud de munții Abos și Nibaros ai Armeniei.
- ⁶⁸⁶ *Carienii*, după Herodot, I, 171, și II 152—154, au locuit la început în niște insule din sud-vestul Asiei Mici, de unde au trecut pe țărmul continental din fața lor, în regiunea numită apoi Caria. Pe vremea lui Psammetichos (secolul al VII-lea î.e.n.), s-au așezat la Stratopeda în Egipt, între Bucastis și Pelusion. *Trerii*, populație tracă, au trecut Hellespontul, prin sec. VIII—VII î.e.n., în Asia Mică, făcînd incursiuni în Bithynia (XII 3, 24); ei sînt confundați adesea cu cimberienii. *Teucirii*, populație a Troadei, după Herodot (II 118; V 13 și 122), bășinașă după Callinos (citată de Strabon, XIII 1, 48), veniți aici din Creta. *Galații*, celții împinși de romani spre Macedonia, în 279 î.e.n., de unde, la invitația lui Nicomedes din Bithynia, au trecut Bosforul în Asia Mică și s-au așezat, după peregrinări în regiunea ce le-a luat apoi numele.

- ⁶⁸⁷ *Madyes* Scitul, pomenit și de Herodot, I, 103, fiul lui Prothythes sau Birtouta, regele sciților, a năvălit în Syria în a II-a jumătate a secolului al VII-lea î.e.n., atacînd și biruind pe cimmerieni și pe treri.
- ⁶⁸⁸ *Tearco* Etiopianul (sau Tarco sau Taharco, 689—664 î.e.n.) aparține dinastiei a 25-a etiopiană. A atacat Palestina, Assyria. Unii îi atribuie cucerirea Libyei pînă la Coloane și a unor părți din Europa.
- ⁶⁸⁹ *Cobos* Trerul neidentificat.
- ⁶⁹⁰ *Sesostris*, figură legendară, imaginea marelui cuceritor (Herodot II 102—110), care întruchipează faptele mărețe ale mai multor faraoni, și cu osebire ale lui Senusret I (din dinastia a XII-a, mileniul II î.e.n.)
- ⁶⁹¹ *Psammetichos, I*, fondatorul celei de-a 26-a dinastii saite, posesorul Egiptului de Jos întinzîndu-și autoritatea asupra Egiptului Mijlociu și de Sus.
- ⁶⁹² Regii perșilor de la Cyrus pînă la Xerxes au fost: *Cyrus cel Bătrîn* (555—529 î.e.n.), *Cambyses* (529—521 î.e.n.), *Smerdis Magul* (524—522), *Darius I*, fiul lui Hystaspes, (521—486), *Xerxes I* (Artaban) (485—472), fiul lui Darius.
- ⁶⁹³ *Midas*, regele Frigiei, personalitate istorică, s-a sinucis bînd sînge de taur, în fața invaziei cimmeriene în patria sa (696/5 sau 676/5).
- ⁶⁹⁴ *Lygdamis* (Tugdamma) rege al cimmerienilor, despre care se spune că a pătruns cu oștire în Lydia, unde a ucis pe Gyges (prin 652 î.e.n.) și în Ionia, a ocupat Sardesul și a murit în Cilicia.
- ⁶⁹⁵ *Sardes*, azi Sart, orașul principal al Lydiei, situat pe râul Pactolos, în apropierea confluenței acestuia cu Hermos și la poalele muntelui Tmolos.
- ⁶⁹⁶ Ca și aici, trerii sînt citați alături de *cimmerieni* în fragmentele liricilor ionieni din secolul al VII-lea î.e.n. Vezi fr. 4 Diehl 3, Callinos.
- ⁶⁹⁷ Herodot vorbește despre *hyperborei* în *Istorie*, IV, 6 și 32—36. El nu neagă existența lor, ci presupune că există și *hypernotieni* „cei de dincolo de limitele sudice” ale pămîntului locuit,

dacă se admite existența *hyperboreilor* „a celor de dincolo de limitele nordice ale pământului locuit“.

⁶⁰⁸ I B 21 (p. 165, 21—166, 3).

⁶⁰⁹ I B 22 (16—21).

⁷⁰⁰ Este vorba de lucrarea de geografie a lui Strabon, care este citată chiar și de Strabon sub mai multe titluri: *Geographia* (II, 1, 41), *Comentarii (Geografice)* cum e și în locul de față, *Geographumena* în sholiile la Euripide, *Medeea*, 2 etc.

⁷⁰¹ I A 1 (1—17).

⁷⁰² III 1 (7—13) = 35 (id) Dicks.

⁷⁰³ *Borysthenes*, Niprul. Meridianul citat aici trecea pe la gura Niprului și cuprindea 5° longitudine.

⁷⁰⁴ II C 2 (p. 167, 18—168, 6).

⁷⁰⁵ *Thule*, cea mai nordică insulă a „pământului populat“, descoperită și localizată de Pytheas la cercul polar de nord, neidentificată exact; probabil corespunde Islandei sau poate insulei Shetland sau Iutlandei.

⁷⁰⁶ *Pytheas*, vezi Studiul introductiv, 3.3.3. Pentru acest loc vezi F 6 a (p. 167, 18—170, 17) Mette.

⁷⁰⁷ În gr. (la Strabon), *πεπηγυῖα θάλαττα*, expresie ce corespunde lat. *Mare Concretum* a lui Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 104.

⁷⁰⁸ Insula egiptenilor (a exilaților din Egipt) este o insulă a Nilului în porțiunea sa din Etiopia; aici s-au așezat egiptenii revoltați contra lui Psammetichos în secolul al VII-lea î.e.n. (vezi și Strabon II, 5, 14; XVI 4, 8; XVII, 1, 2; Herodot. II, 30).

⁷⁰⁹ *Cinnamomophora*, sau regiunea „producătoare de scorțișoară“, corespunde actualei coaste a Somaliei.

⁷¹⁰ *Taprobana*, numele antic al insulei Ceylon, situată în Oceanul Indian.

⁷¹¹ Irlanda.

⁷¹² *Cantium*, azi North Forleand în Kent, regiune a Britanniei, situată în unghiul ei estic, acolo unde se apropie de Gallia.

⁷¹³ *Ostimii*, sau Osismii, ostideieni, ostimnieni, populație a Galliei, neidentificată exact. În I 4, 5 și în IV 4, 1 Strabon vorbește de ostim(n)ii(enii) din Armorica. F. Lasserre, *Ostieéens et Ostimèns chez Pythéas*, Mus. Helv., 20, 1963, p. 107—113, propune

- în acest loc varianta *ostidaieni*, pe care îi consideră diferiți de cei din Armorica și îi situează dincolo de Rin.
- 714 V 13 d (1—7) = 53 (id.) Dicks.
- 715 Apreciere aproape exactă: Massalia este situată pe paralela 43°, iar Bizanțul cu 2° mai spre sud.
- 716 II c 18 (p. 169, 15—170,21).
- 717 Democrit a susținut prima oară că pământul este o dată și jumătate mai lung decât lat, punct de vedere adoptat de Dicaiarchos. Eudoxos consideră lungimea dublul lățimii, iar Eratosthenes, așa cum apare și în acest loc, cu ceva mai mult de dublul lățimii.
- 718 După stadiul lui Eratosthenes (de 157,5 m), aproape 11 000 km.
- 719 *Cabaion*, promontoriu al Galliei, în regiunea ostimilor, azi capul Finisterre (Capul de Raz).
- 720 *Uxisama* sau *Uxantis*, azi Quessant, insula cea mai depărtată a Galliei, aproape de capul Finisterre. Ea se numește *Axantos* la Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 16, 30.
- 721 II A 6 (p. 170, 22—171, 7).
- 722 II A 1 (15—16).
- 723 Eratosthenes, II C 22 (p. 171, 19—172, 11).
- 724 Tanais, azi Donul.
- 725 Ecregma, veche gură, azi închisă, a lacului Sirbonis.
- 726 Democrit, VS, 68 B 150.
- 727 *Colyttos* și *Melite*, deme atice.
- 728 *Thyrea*, oraș antic al Peloponesului, la hotarul dintre Argolida și Laconia, situat în apropierea coastei golfului Argolic, și permanent obiect de dispute între argieni și lacedemonieni (v. Herodot, I, 82; Thucydides, V, 41).
- 729 *Oropos*, oraș situat la hotarul dintre Beoția și Attica (Thucydides, VIII, 60 și 95).
- 730 II C 24 (p. 173, 19—174, 4).
- 731 Acest sfat i l-a dat lui Alexandru cel Mare Aristotel, vezi Pseudo-Plutarh, *De Alexandri virtute ac fortitudine*, I 6, 329 bc.).
- 732 Arianii, locuitorii Arianei, regiune a Asiei Centrale, ce cuprindea Aria, Margiana, Drangiana, Arachosia.

CARTEA A II-A

- ¹ III A 2 (p. 12, 1—14, 12).
- ² Această linie paralelă cu ecuatorul este, în Geografia lui Strabon, paralela Rodosului, 36°N, alteori paralela Atenei, 38°N. În orice caz, ea reprezintă axul principal, de referință, care diviza în două vechea hartă a pământului populat.
- ³ Traectoria indicată aici nu parcurge exact aceeași latitudine: Coloanele lui Heracles, sudul Peloponesului, Rodosul, Golful Issos, muntele Taurus (de fapt o parte a lui ce corespunde actualului Indu-Kuş) se înscriu pe paralela 38°N. Munții din nordul Indiei, adică Himalaia (în gr. Imaos) sînt mult mai sudici. Vezi F. Lasserre, *Lexikon der alten Welt*, 1498, cuv. Kartographie.
- ⁴ Este vorba de harta ionienilor (poate a lui Anaximandros și a lui Hecataios) și nu de cea a lui Dicaiarchos.
- ⁵ Meroe este situată pe paralela 16—17°N; sudul Indiei, mai precis, capul Comorin, se află la 9°N, brațul de mare de lîngă Taprobana (strîmtoarea Palk dintre India și Ceylon), la 10°N. Eratosthenes situează toate aceste locuri pe paralela 17°N.
- ⁶ *Munții Caucazi*, la Strabon, în unele părți ale operei corespund actualilor Caucazi dintre Marea Neagră și Marea Caspică, în alte părți, ca și în locul de față, acest nume desemnează munții din nordul Indiei, fiind o ramură a munților Taurus. Pentru ultima accepție, vezi și Arrian, *Anabasis*, (V, 5, 2).
- ⁷ *Patrocles*, geograf contemporan cu Xenocles, hyparhul Gazei pe timpul lui Alexandru. Vezi F. Gr. Hîst., 712, 5 a (15—17); 712, F 2 (p. 13, 7—14, 23).
- ⁸ *Amisos*, azi Samsun, oraș antic din regatul Pontului, în partea de est a Pontului Euxin. Acest oraș a fost mărit și fortificat de Mithridates Eupator. În 71 î.e.n., el a fost cucerit de generalul roman Lucullus. Amisos se numește și golful de la gurile rîului Atalys, din apropierea acestui oraș.

- ⁹ Sinope, azi Sineboli, oraș al Asiei Mici, situat pe țărmul ei nordic, fiind patria filozofului cinic Diogenes.
- ¹⁰ Este vorba de Marea Caspică.
- ¹¹ Linia trasată aici atinge puncte geografice care, de fapt, nu sînt situate pe aceeași paralelă. Astfel Amisos se află cam la 41°N, pe paralela Bizanțului și a Propontidei; Colchida, cam la 42°N; sudul Mării Caspice și Bactra, cam la 37°N.
- ¹² IX 2 a (13—22) = 12 (id) Dicks.
- ¹³ *Deimachos*, scriitor grec din secolul al III-lea î.e.n., autorul unei istorii *Indica*, lipsită de valoare. Nu se păstrează.
- ¹⁴ *Megasthenes*, istoric și geograf grec din secolul al III-lea î.e.n., care a îndeplinit o misiune la Sandrocottos, regele Indiei, la cererea lui Seleucus Nicator (prin 295 î.e.n.). Anticii citează cu laude opera lui Megasthenes, *Istoria Indiei*, care nu s-a păstrat. I se atribuie totuși o *Istorie a Indiei* păstrată, despre care se crede însă că este apocrifă (autorul real fiind Annius Viterbus).
- ¹⁵ *Marea Australă*, sau Marea Sudică, era, în concepția celor vechi, Oceanul, în porțiunea lui sudică, unde se numea Atlantic ca în partea lui apuseană.
- ¹⁶ II 3 (19—23).
- ¹⁷ *Marea Orientală*, porțiunea oceanului care scaldă coastele de răsărit ale lumii locuite, deci ar corespunde Oceanului Pacific de azi.
- ¹⁸ III A 8 (10—13).
- ¹⁹ Este vorba de vestita bibliotecă din Alexandria în fruntea căreia a stat. Vezi *Studiul introductiv*, 3.3.4.
- ²⁰ F. Gr. Hist., 712 T 5 b (14—19).
- ²¹ F. Gr. Hist., 712 F 1 (19—24).
- ²² Vezi F. Gr. Hist., 119 T 3 (19—24).
- ²³ IX 2 b (p. 15,25—16,12) = 13 (id) Dicks.
- ²⁴ F. Gr. Hist., 715 F 6 d (p. 15,25—16,6).
- ²⁵ F. Gr. Hist., 712 F 3 (p. 15,25—16,12).
- ²⁶ Este vorba de Σταθμοί τῆς Ἀλεξάνδρου Πορείας.
- ²⁷ F. Gr. Hist., 716 T 1 (p. 16,26—17,1).
- ²⁸ F. Gr. Hist., 715 T 4 (p. 16,26—17,5).
- ²⁹ *Onesicritos*, istoric grec din timpul lui Alexandru cel Mare, originar din Egina. El a însoțit pe Alexandru în expediția din Asia, în calitate de comandant de trireme și a scris *Istoria expediției* lui

- Alexandru, o istorie romanțată, sub influența Cyropaediei. Se găesc în lucrare și date interesante din istoria și geografia Indiei. Lucrarea nu se păstrează. O cunoaștem indirect prin Strabon, Aelian și Plinius, care o citează. Vezi F. Gr. Hist., 134 T 11 (p. 16,26—17,2 și p. 17,17—19).
- ³⁰ *Nearchos*, amiralul flotei lui Alexandru cel Mare, de origine din Creta. El a întreprins o călătorie de la gurile râului Hydaspes (azi Dyelam, India) pe mare, apoi pe Indus pînă la Babilon, pentru a explora Oceanul Indian. Arrian dă extrase din jurnalul lui Nearchos, în opera sa *Indica*. Vezi W. Vincent, *Voyage de Néarque* (în. engl.), Londra, 1797, tradusă în franceză de Billecoq, Paris, 1800. Vezi F. Gr. Hist., 133 T 14 (p. 16,26—17,2 și p. 17,18—19).
- ³¹ Vezi Strabon, F. Gr. Hist., 91 F 3.
- ³² Nu este vorba de o lucrare aparte, ci de anumite capitole consacrate marelui cuceritor. Vezi A. Miller, *Die Alexandergeschichte nach Strabo*, Würzburg. 1882—1891, și F. Jacoby, F. Gr. Hist., 91 F 3.
- ³³ F. Gr. Hist., 716 F 5 (4—13).
- ³⁴ F. Gr. Hist., 715 F 27 (4—13).
- ³⁵ Enotocoetii sau latin „aurincubi”; oameni „gură lipsă”, gr. astomi; oameni „fără nări”, gr. arrhines; „un ochilă”, gr. monophthalmi; „piciorongi”, gr. macroscheli; „labă-ntoarsă”, gr. opisthodactyli, oameni „cu degetele în spate”, toți sînt neamuri fabuloase din India.
- ³⁶ Vezi Homer, *Iliada*, III, 1 și urm. Aristotel, *Istoria animalelor*, VIII, 12, susține că acest război între pigmei și cocori este fapt autentic, iar Strabon, XV, 1,57 și Plinius cel Bătrîn, VII, 2,19, arată că pigmeii, care erau situați pe Nilul Superior, distrugeau ouăle cocorilor.
- ³⁷ Pitici de 3 spithame, oameni legendari, de 1 cot și 1/2. O spithame echivalînd cu 1/2 de cot.
- ³⁸ Pani — „Cap-cucui”, gr. sphenocefali, adică „Pani cu cap ascuțit în formă de con”, o populație fabuloasă a Indiei.
- ³⁹ I B 23 (5—13).
- ⁴⁰ *Palimbothra*, sau Palimbathra; este vorba de Pataliputra, oraș mare al Indiei antice, capitala regatului lui Sandrocottos. Era

situat aproape de confluența Gangelui cu Erannoboas (probabil Gondok). Ruinele acestui oraș s-au găsit aproape de Patna. După altă variantă, acest oraș s-a aflat la confluența Gangelui cu Jomanas (azi Djomanah).

⁴¹ F. Gr. Hist., 715 T 2 c (13—17).

⁴² *Sandrocottos* (Candragupta, 315—291 î.e.n.), supranumit Pali-bothros, a fost rege al prasiienilor — o seminție indiană — pe timpul lui Seleucos Nicator. El a întemeiat dinastia maurya și a răspândit religia budistă.

⁴³ F. Gr. Hist., 716 T 1 (13—17).

⁴⁴ F. Gr. Hist., 712 T 5 c (17—19).

⁴⁵ Probabil aici este o lacună.

⁴⁶ De către Eratosthenes, III A 35 (20—23).

⁴⁷ Vezi Eratosthenes, III A 11 (p. 17,24—18,2).

⁴⁸ V 10 b (3—8).

⁴⁹ Hipparchos, II 2 (8—13) = 14 (id) Dicks.

⁵⁰ II 6 (20—23):

⁵¹ Hipparchos, V 13 b (p. 18,25—19,4) = 15 (p. 18,24—19,5) Dicks.

⁵² V 13 C (5—8) = 55 (5—9) Dicks.

⁵³ Pytheas, fr. 6 b (p. 18,24—19,15) Mette. Vezi și I, 4,4.

⁵⁴ 5 (10—15 și 20—22) Dicks.

⁴⁵ După Hipparchos, paralela ce trece pe la gurile fluviului Borysthenes se află la 48°30'N, de fapt, la 47°N.

Cinnamomophora, sau „Regiunea producătoare de scorțișoară”, după Strabon cea mai sudică regiune a pământului locuit, azi coasta Somalis, situată de Hipparchos la 12°1/2N, de fapt, la aproximativ 11°N.

⁵⁷ V 3 a (17—20) = 44 (16—20) Dicks.

⁵⁸ Hipparchos, V 15 a (20—22).

⁵⁹ În acest loc, urmînd pe Hipparchos, Strabon fixează Celtica sau coasta oceanică a acesteia pe paralela fluviului Borysthenes, la 48°30'; insula Jerne sau Irlanda, la 5000 de stadii mai spre nord, s-ar afla deci la 55°30'N. În alte locuri (vezi II, 5,8), el face numai de 4000 de stadii distanța dintre cele două puncte, deci situează insula Ierne pe paralela 54°N. Vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, pp. 183—184, 198.

- ⁶⁰ Această convingere provine de la Eratosthenes care se sprijină pe informațiile scriitorilor despre India ca Onesicritos, Megasthenes, Patrocles. Vezi despre Taprobana (Ceylon) și XV, 1, 14—15; XIV, 2,29.
- ⁶¹ F. Gr. Hist., 716 F 2 b(20—23).
- ⁶² *Margiana*, un ținut nu prea întins al Asiei, situat între Hyrcania și Bactriana, la nordul Arianei, adeseori cuprins în Bactriana. Capitala Margianei a fost Marginia (sau Antiochia din Margiana). Numele îl are de la râul Margos care o străbate. Regiunea este bogată în produse viticole.
- ⁶³ Strabon situează Hyrcania, Aria, Margiana și Bactriana pe paralela orașelor Amisos și Sinope, la 3000 de stadii N de paralela Rodosului, deci cam la 40°30'. De fapt, Hyrcania se află la 37°N, Aria cam la 35°N, Margiana și Bactriana cam la 37°N. În legătură cu fericirea și prosperitatea popoarelor asiatice, vezi și Diodor din Sicilia, II 35—36.
- ⁶⁴ Metret de vin, o măsură de lichide echivalând cu aproximativ 39 litri.
- ⁶⁵ Șaizeci de medimne de smochine echivalează cu aproximativ 3.120 litri, medimna fiind o capacitate de măsură pentru solide cam de 52 litri.
- ⁶⁶ *Matiana*, regiune antică a Mediei, la apus de Marea Caspică, udată de fluviul Araxes, și învecinată dinspre sud cu Media Atropatia, situată la 37—38°N.
- ⁶⁷ *Sacasena* și *Araxena*, regiuni de șes ale Armeniei antice, Araxena fiind străbătută în lung de fluviul Araxes (Aras) ce se varsă în Marea Caspică, iar Sacasena aflându-se pe malurile fluviului Kyros (vezi și XI, 14,4). Situate cam la 40°N.
- ⁶⁸ *Aria*, regiune a Asiei în nordul Arianei. Informația provine, probabil, prin intermediul lui Eratosthenes, de la Ctesias, autor de *Indica*, sau de la istoriografului lui Alexandru cel Mare (Nearchos, Onesicritos etc.).
- ⁶⁹ *Cappadocia*, regiune antică a Asiei, mărginită la sud de Cilicia, la nord de Pontul Euxis, la est de Armenia Minor, de care se despărțea prin Eufrat. Capitala sa a fost Mazaca, sub romani, Caesarea.

- ⁷⁰ *Bagadania*, cimpie a Cappadociei, situată între muntele Taurus și muntele Argaios.
- ⁷¹ *Muntele Argaios* — azi Ardjeh — situat în Cappadocia. De pe creștetul acestui munte — spune mai departe Strabon — se poate vedea și Pontul Euxin și Marea Mediterană, la golful Issos. La poalele lui se ridică orașul Mazaca. Muntele Taurus, luat aici în sens restrâns, pornește din Cilicia de-a lungul coastei sudice a Asiei Mici.
- ⁷² *Sinope*, *Amisos* și *Phanaria*. *Sinope*, oraș la sudul Mării Negre, în Paflagonia, *Amisos*, oraș al Pontului, iar *Phanaria*, regiune și oraș foarte prospere ale Pontului, aproape de Pythodoris.
- ⁷³ *Oxos*, azi Amu-Daria, izvorăște din Indu-Kuș curge prin ținuturile Sogdiana și Bactriana și se varsă în lacul Aral. Cursul său se situează între 37°—42°N.
- ⁷⁴ Informația provine prin Eratosthenes de la Patrocles.
- ⁷⁵ Este vorba de Bosforul Cimmerian, sau gura lacului Maeotis (Marea Azov) care, deci numai la 45°N, are totuși o climă aspră iarnă.
- ⁷⁶ Este vorba de Diophantos, pe care Mithridates (Eupator) l-a trimis în ajutorul regatului Bosforului și Chersonesului împotriva sciților. Aluzie la războiul Crimeii din 110—107 î.e.n. care i-a asigurat lui Mithridates protectoratul asupra acestor regiuni.
- ⁷⁷ III A, 13 (p. 22,21—23,4).
- ⁷⁸ *Panticapaion*, azi Kerçi, oraș antic al Tauridei, la Bosforul Cimmerian, întemeiat de milesieni. A ajuns să fie supus regiilor din Bosfor, care și-au fixat aici capitala. Tot aici și-a găsit moartea Mithridates Eupator.
- ⁷⁹ De fapt aceste regiuni situate de Strabon, potrivit opiniei lui Hipparchos și Poseidonios, pe aceeași paralelă se găsesc între paralelele 41° și 43°N.
- ⁸⁰ F. Gr. Hist., 716 F 2 c (13—16).
- ⁸¹ Eratosthenes, II A 10 (8—10).
- ⁸² F. Gr. Hist., 712 T 3 (9—10).
- ⁸³ Patrocles a fost guvernatorul Bactrianei și Sogdianeii în jurul anului 285 î.e.n.
- ⁸⁴ V 16 (p. 24,27—25,18) = 58 (p. 24,27—25,3) Dicks.

- ⁸⁵ 9 coți, dacă un cot astronomic echivalează cu 2° deasupra orizontului, înseamnă 18°.
- ⁸⁶ 75 (3—19) Dicks.
- ⁸⁷ 6 coți = 12°; 4 coți = 8°.
- ⁸⁸ 3 coți = 6°.
- ⁸⁹ Fr. 6 b (p. 24,27—25,19) Mette; Eratosthenes, II C 6 (p. 24, 27—25,18).
- ⁹⁰ Se pare totuși că este vorba de părțile ei nordice.
- ⁹¹ Potrivit cu tabelul climatelor întocmit de G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, p. 165—168, corespondențele de mai sus ar fi: 58°N în locul unde soarele se înalță iarna 8° deasupra orizontului și unde cea mai lungă zi este de 18 h; 60° (sau 61°N) unde soarele se înalță 6° sau 5° de la orizont și unde ziua maximă atinge 19 h.
- ⁹² Cifra de 12 500 de stadii, dacă 700 de stadii fac 1°, echivalează cu 18°, ceea ce înseamnă că Bactra ar fi la 51°N(43+18).
- ⁹³ Vechii autori de *Persica*, la care face Strabon aluzie aici, ar putea fi Hellanicos din Lesbos (F. Gr. Hist., 4), Charon din Lampsacos (F. Gr. Hist., 687 b), Ctesias din Cnidos (F. Gr. Hist., 688) etc. Printre urmașii acestora ar fi istoriografului lui Alexandru.
- ⁹⁴ III A 9 (p. 26,11—27,3). Vezi și Hipparchos, IX, 3.
- ⁹⁵ F. Gr. Hist., 716 T 2 (11—12).
- ⁹⁶ F. Gr. Hist., 716 F 3 (11—17).
- ⁹⁷ Echinocțiul toamnei (și al primăverii), adică ecuatorul, cel mai mare cerc paralel al sferei, pe care îl parcurge soarele la echinocțiul de primăvară și de toamnă. Tropicul de iarnă este cel mai sudic, iar tropicul de vară cel mai nordic cerc descris de soare în rotația sa diurnă, la cele două solstiții.
- ⁹⁸ Vezi Megasthenes, F. Gr. Hist. 715 T 3 (14—15) și F 7 (11—17). Alternarea umbrei, fenomen susținut de Megasthenes și negat de Deimachos în orice punct al globului, este posibilă și se realizează între cele două tropice.
- ⁹⁹ Adică între ecuator și tropicul Capricornului nu poate fi cuprinsă India, avînd dimensiunile date de Deimachos, dar poate intra în aceste limite cu dimensiunile propuse de Eratosthenes.
- ¹⁰⁰ La 5000 stadii nord de Alexandria, deci cam la 24°N, umbrele cad cînd spre nord cînd spre sud (vezi II, 5,43 despre „umbra

- circulară”), iar Ursa nu se mai găsește întreagă în cercul de stele mereu vizibile (II, 5,36).
- ¹⁰¹ II, 5, (4—6) = 16 (id) Dicks.
- ¹⁰² Este părerea lui Eratosthenes adoptată de Hipparchos și Poseidonios.
- ¹⁰³ II 4 (p. 27,14—28,2) = 17 (id) Dicks.
- ¹⁰⁴ Vezi Hipparchos, V 3 c (22—25).
- ¹⁰⁵ Philon (circa 290—200 î.e.n.), vezi C. Müller, *Geographi Graeci Minores*, II, 488; vezi și F. Gr. Hist., 670 F 2 (p. 27,22—28,2).
- ¹⁰⁶ Hipparchos, IX, 4 (2—5).
- ¹⁰⁷ F. Gr. Hist., 133 F 16 (1—7).
- ¹⁰⁸ La paralela Cinnamomophorei, după Hipparchos, Ursa în întregime este cuprinsă în cercul de stele mereu vizibil (II, 5,35). Deci când se spune că în India cele două Urse apun înseamnă că aici latitudinea este inferioară celei din Cinnamomophora (12°30'); capurile sudice ale Indiei sînt deci mult mai sudice decît Meroe (17°). Într-adevăr sudul Indiei și Ceylon (Taprobana) se situează între 8 și 10°N. Vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, pp. 127—128.
- ¹⁰⁹ F. Gr. Hist., 715 F 7 (2—17).
- ¹¹⁰ Syena, azi Asuan, oraș antic al Thebaidei Egiptului, situat pe Nil, aproape de tropic; într-adevăr, el este mai la nord decît Meroe, pentru că ultima localitate aparține Etiopiei, corespunzînd actualei regiuni Shendi.
- ¹¹¹ X, 1 (p. 28,19—29,8) = 19 (id) Dicks.
- ¹¹² Thapsacos, azi Dipsi, oraș vestit al Asiei antice, din regiunea Pamyrena, situat pe malul drept al Eufratului la vest de Circesium. Acesta a fost locul pe unde Alexandru cel Mare a trecut Eufratul. De fapt, între cele două orașe de pe Eufrat, Babilon și Thapsacos, în linie dreaptă sînt cam 650 km. Thapsacos se află de fapt la 5° vest și la 4° nord de Babilon. Vezi A. Musil, *The Middle Euphrates*, New York, 1927, pp. 217—221 și 318—319.
- ¹¹³ III B 29 (22—28).
- ¹¹⁴ III B 2 (9—13).
- ¹¹⁵ A. Thalamas, *La Géographie d'Eratosthène*, Paris, 1921, p. 159, definește sfragida astfel: sfragida este un termen tehnic oficial

folosit de administrația regală egipteană pentru parcelele cadastrului general aflat în birourile cosmogramăților și ale topogramăților. Sfragidele lui Eratosthenes sînt subdiviziuni geometrice ale hartei.

¹¹⁶ III B 5 (14—22).

¹¹⁷ *Ariana*, Podișul Iranian de astăzi, un vast teritoriu al Asiei antice, cuprinzînd regiunile Parthia, Carmania, Gedrosia, Arachosia, Aria și Drangiana. Ea avea ca hotare Indusul la est, care o despărțea de India, Golful Persic și Oceanul Indian la sud, Persia, Paraitakena și Media la vest, Hyrcania, Margiana și Bactriana la nord. Această țară a intrat timpuriu în Imperiul persan.

¹¹⁸ Nu există un fluviu care să limiteze India propriu-zis la nord sau vest. Gangele este cel mai nordic fluviu al Indiei, dar acesta nu marchează hotarele ei. Cursul superior al Indusului ar putea trece cu bunăvoință drept hotarul nord-vestic al Indiei și poate la acesta se referă pasajul, iar cursul superior al râului Oidanes (sau Diardanes), drept hotarul de nord-est al ei.

¹¹⁹ Eratosthenes, III B 19 (p. 29,23—30,3).

¹²⁰ Adică de la muntele Sirdara, unde se află defileul numit Porțile Caspiene, socotite de Eratosthenes drept hotar între regiunile nordice și sudice ale Asiei, pînă la Carmania, care este o regiune a Persiei. Despre această regiune vezi și Plutarh, *Alexandru*, 67.

¹²¹ III B 25 (6—23).

¹²² *Persepolis*, azi Tșekil-Iminar, (sau „40 de coloane“), a fost capitala Persiei și a întregii monarhii medo-persane, situată pe râul Araxes, între două culmi. În 330 î.e.n., Persepolis a fost cucerit de Alexandru cel Mare. Mutarea capitalei imperiului la Babilon, fundarea Seleuciei și a Ctesiphonului au provocat decăderea acestui oraș. Azi există ruine vaste aproape de Istakhar, la nord-est de Siraz, cu inscripții cuneiforme.

¹²³ După Beton din Sinope (vezi și nota următoare), F. Gr. Hist., 119 F 7 (p. 30,8—32,2).

¹²⁴ Alexandru cel Mare a ordonat anumitor topografi, numiți bemațiști, să întocmească un tabel cu cifrele etapelor expediției sale în orient. Printre aceștia se numără Beton din Sinope care a întocmit Σταθμοί τῆς Ἀλεξάνδρου πορείας; Diognetos din Erythrai

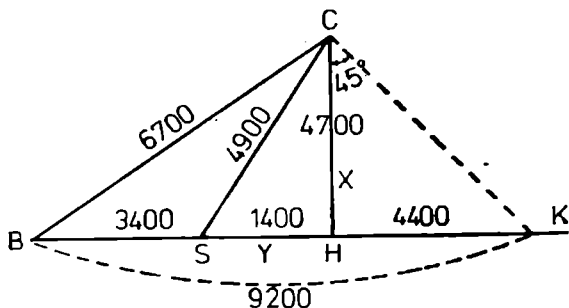
- (F. Gr. Hist., 120), Philonides din Creta (F. Gr. Hist. 121) și Amyntas (F. Gr. Hist. 122), autorul itinerarului Ἀσλας σταθμοί, Archelaos din Cappadocia (F. Gr. Hist., 123). Vezi L. Pearson, *The Lost Histories of Alexander the Great*, Oxford, 1960, p. 261, vezi G. Aujac, *Strabon Géographie*, I, 2, Paris, 1969, p. 134, nota 2.
- ¹²⁵ În general, în manuscrise apare aici cifra 1 400 de stadii (250 km) Casaubonus propune 2 400 de stadii, cifră acceptată de C. Müller.
- ¹²⁶ *Guagamelai*, vastă câmpie a Assyriei, ce se întindea la vest de Tigru și aproape de Arbela (azi Erbil). În această câmpie s-a desfășurat bătălia de la Arbela, dintre Alexandru cel Mare și Darius al III-lea (an. 333 î.e.n.), bătălie prin care s-a dat ultima lovitură imperiului persan.
- ¹²⁷ *Lycos*, azi Zab, rîu ce curge între Ninive și Arbela, în Assyria.
- ¹²⁸ *Ecbatana*, oraș al Asiei, capitala Mediei, situat la poalele muntelui Oronte (azi Elvend) și la sud-vest de Marea Caspică.
- ¹²⁹ Latura nordică a sfragidei a treia este linia trasă din munții Armeniei pînă la Porțile Caspiene. Partea ei măsurată este de la Thapsacos la Porțile Caspiene, ceea ce Strabon numește „atît cît o determină el^a, adică Eratosthenes.
- ¹³⁰ *Teredon*, capitala Chaldeii, (sau a Babiloniei).
- ¹³¹ *Porțile Armeniei*, un defileu al munților Taurici, în locul în care Eufratul iese din acest masiv, cam la 1 000 de stadii (185 km) spre nord de Thapsacos.
- ¹³² *Gordyenii*, locuitorii Gordyanei, azi partea nordică a Kurdistanului, ținut al Armeniei antice, între Bagraydamena, la nord, și Tigru, la sud, învecinat cu Atropatena și cu Assyria.
- ¹³³ În concepția lui Strabon și a izvoarelor lui, Marea Erythre cuprinde Golful Arabic, ce corespunde actualei Mări Roșii, Golful Persic și o parte din marea situată în sudul Arabiei, vezi XVI, 3,1.
- ¹³⁴ *Paraitakena*, vast ținut al Imperiului persan, situat la nord de munții Persidei și la sud-est de Media. Era un deșert care se unea cu cel al Mediei și al Carmaniei.
- ¹³⁵ *Zidul Semiramidei* este vestitul zid care înconjură orașul Ninive, numit și orașul Semiramis, după numele Semiramidei, soția și succesoarea lui Ninus la tronul Assyriei (secolul al XX-lea î.e.n.).

- Se spune că acest zid avea un perimetru de 45 km, o înălțime mai mare de 30 m și turnuri de 70 m înălțime.
- ¹³⁶ *Opis*, orașel al Assyriei, care poate fi identificat cu Odoan sau Odornech de azi sau poate cu Eski-Bagdad.
- ¹³⁷ În II, 1,31.
- ¹³⁸ X 2 (p. 33,25—34,12) = 21 (id) Dicks.
- ¹³⁹ *Vezi* Eratosthenes, III A 30 (17—19).
- ¹⁴⁰ Adică secțiunile paralelelor cuprinse între două meridiane nu sînt niciodată perfect egale, ci ele descresc pe măsură ce se înaintează spre nord, deoarece și cercurile în întregimea lor sînt mai mici.
- ¹⁴¹ III A 26 (p. 34,13—35,5).
- ¹⁴² Hipparchos, 22 (p. 35,6—36,12) Dicks.
- ¹⁴³ Hipparchos, X 3 (p. 35,8—36,12).
- ¹⁴⁴ Prin calcul, adică prin teorema lui Pythagora.
- ¹⁴⁵ Prin urmare, distanța de la Munții Armeniei pînă la paralela Babilonului atinge cifra de 6 800 de stadii. Porțile Caspiene se află la paralela 36°N, cum o prezintă Eratosthenes și Hipparchos, dar Munții Armeniei sînt situați cam da 37°N, iar Babilonul, la 32°30'.
- ¹⁴⁶ Hipparchos, III 4 (5—9) = 7 a (id) Dicks.
- ¹⁴⁷ II B 17 (5—9).
- ¹⁴⁸ III B 30 (16—25).
- ¹⁴⁹ În II, 1,28.
- ¹⁵⁰ În II, 1,25.
- ¹⁵¹ În concepția lui Eratosthenes, Munții Armeniei și Porțile Caspiene, care se află pe aceeași paralelă, constituie frontiera nordică a sfragidei în discuție, și nu drumul de la Thapsacos la Porțile Caspiene la care a recurs doar la nevoie și pe care Hipparchos, de rea credință, i-l ia drept referință sigură.
- ¹⁵² Homer, *Odiseea*, IX, 291; *Iliada* XXIV, 403. A. Meineke, *Vindictiarum Strabonianarum liber*, p. 3, vede în acest citat o glosă marginală.
- ¹⁵³ Eratosthenes, III B 3 (12—13).
- ¹⁵⁴ Eratosthenes, III B 7 (13—16).
- ¹⁵⁵ Prinții sirieni Semiramis și Ninos, personaje aproape legendare. *Semiramis* este probabil Sammuramat, soția regelui Assyriei

Shamshir-Adad V, și regentă între 810 și 805 î.e.n. în locul fiului său minor Adad-Nirari III. *Ninos*, rege legendar al Assyriei, fiul lui Belos, cuceritor celebru care și-a întins împărăția de la Tanais pînă la Nil; este socotit întemeietorul Ninivei.

- 156 *Babilon*, vestită cetate a Asiei, capitala Chaldeeii și a Babilonului, situată pe Eufrat, în apropierea actualului oraș Hillech. Babilonul a fost întemeiat de Nemrod, dezvoltat de Belus, înfrumusețat de Semiramida. În secolul al V-lea î.e.n. Babilonul mai trecea drept primul oraș din lume. Din acest secol începe declinul lui, pînă la Alexandru care, desemnându-l drept capitală a imperiului său (330 î.e.n.), i-a ridicat splendoarea și măreția mai presus decît înainte.
- 157 Orașul *Ninive*, capitală a Assyriei, căreia *Ninos* i-a schimbat numele în *Semiramis*, după cel al soției sale. Situat pe malul stîng al Tigrului, la vreo 400 km la nord de Babilon, fundat de Assur, pe la 2640 î.e.n., *Ninive* a cunoscut o mare înflorire sub *Ninos* și *Semiramida*.
- 158 III B 46 (3—8).
- 159 Este vorba de ramificația munților *Taurus* ce duce prin nordul Indiei și nu de *Caucazul* dintre *Marea Neagră* și *Caspică*.
- 160 *Heroonpolis* (sau *Heroon polis*), oraș în *Golful Arabic*, în vecinătatea orașului *Arsinoe* și *Cleopatră*, pe aceeași paralelă cu *Syrtele*. Situat pe coasta celui mai nordic braț al acestui golf, el este punctul sudic al istmului tăiat prin *Canalul Suez*.
- 161 *Eratosthenes*, III A 3 (19—22).
- 162 24 (p. 42,17—43,12).
- 163 *G. Aujac*, *Strabon Géographie*, I, 2, p. 137 n. 1/p. 43, lămurește acest pasaj astfel: *Hipparchos*, pornind de la datele exprimate de *Eratosthenes* în II, 1,34 și II, 1,25, anume că distanța de la *Porțile Caspiene* la *Babilon* = 6.700 stadii (CB)
Porțile Caspiene la *Susa* = 4.900 stadii (CS)
Babilon — *Susa* = 3.400 stadii (BS)
Babilon — *frontiera Carmaniei* = 9.200 stadii (BK), construiește triunghiul cu unghiul obtuz CSB.

Cunoscîndu-se cele 3 laturi, se pot calcula cele 2 laturi ale unghiului drept, x (HC) și y (HS), respectiv la 4700 și la 1400 de

stadii. De aici Hipparchos a dedus ușor distanța HK de 4 400 stadii. Triunghiul dreptunghic CHK, ale cărui laturi ce formează unghiul drept sînt de 4 400 și 4 700 stadii, este aproape isoscel. Latura CH formează cu latura CK un unghi de aproape 45°, deci o jumătate de unghi drept.

¹⁶⁴ X 5 (20—24) = 25 (id) Dicks.

¹⁶⁵ Pasajul nu este clar și s-au propus mai multe modificări ale lui. Eratosthenes spune că India are formă romboidală, fără să declare că laturile ei sînt exact paralele; el vrea să spună că, dacă trage mai spre est coasta ei răsăriteană, el trage spre vest latura ei apuseană situată pe Indus. Dar după cum se exprimă Strabon, reiese că și latura apuseană este trasă spre est; ceea ce ar însemna că Hipparchos are dreptate.

¹⁶⁶ X 6 (p. 43,25—44,6) = 18 (id) Dicks.

¹⁶⁷ Între paralela Rodosului și cea a Atenei este o distanță de 2°; Eratosthenes o face de 1/2° (= 400 de stadii).

¹⁶⁸ Instrumentele gnomonice, adică gnomonul sau ceasul solar, determină latitudinea cu ajutorul soarelui, umbra tijei verticale, din care constă gnomonul, valorează 1 cotg.h, în care 1 este înălțimea tijei, h, înălțimea soarelui. Instrumentele dioptrice determină latitudinea prin poziția astrelor, vezi G. Aujac, *Strabon Géographie*, I, 2, p. 138, n. 2/44.

¹⁶⁹ Vezi Hipparchos, V, 10 a (11—14).

¹⁷⁰ Hipparchos, X 7 (1—19) = 26 (id) Dicks.

¹⁷¹ Hipparchos, V 7 b (13—16).

- 172 Dacă Babilonul se află (după cum spune Hipparchos în II, 1,29) la 2 400 de stadii sud de paralela fundamentală (a Rodosului care este la 36°N) deci la 32°30', Pelusion situat cu 2 500 de stadii mai spre sud de Babilon, ar fi deci la 29°N. De fapt Pelusion este aproape pe aceeași paralelă cu Alexandria, la 31°N.
- 173 De 4 800 stadii (888 km), distanță admisă de Eratosthenes în II,1,21.
- 174 Eratosthenes, III A 32 (23—26).
- 175 20 (26—28) Dicks.
- 176 În II,1,23, și II,1,26.
- 177 C. Müller, ca și alți savanți, a inversat aici cuvintele *paralela* și *meridianul*, dându-le în ordinea respectată de noi în traducere.
- 178 Aceste 4 800 de stadii reprezintă distanța de 3 400 de stadii între Babilon și Susa (Eratosthenes), plus distanța de 1 400 de stadii între Porțile Caspiene și Susa (Hipparchos).
- 179 În II,1,28.
- 180 X 8 (p. 46,21—47,5) = 27 (p. 46,15—47,5) Dicks.
- 181 Mai precis 9 200 de stadii, vezi II,1,25.
- 182 III A 16 (6—24).
- 183 VI 25 (21—27) = (p. 48,21—49,13) Dicks.
- 184 Hipparchos, X 9 (2—14).
- 185 X, 10 (p. 49,14—50,1) = 30 (p. 49,14—50,6) Dicks.
- 186 III B 65 (p. 49,14—51,1).
- 187 Meridianul Gurei Canobice este cel al Alexandriei, iar prin strâmtoarea Cyaneelor trece meridianul Bizanțului. Referința obișnuită este Alexandria—Bizanț.
- 188 Muntele Caspios, probabil actualul Kasbek, care domina trecătoarea Suram prin care se ajunge din Colchida la Marea Caspică. Depărtarea semnalată aici echivalează 5°.
- 189 III A 15 (7—11).
- 190 *Dioscurias*, azi Ocemciri, socotit de Strabon punctul cel mai răsăritean al Mării Negre, deși gura râului Phasis, azi Rion, este mai răsăriteană.
- 191 31 (17—26) Dicks.
- 192 IX 1 (4—7) = 29 (id) Dicks.
- 193 Vezi Eratosthenes, III B 61 (4—7).
- 194 Hipparchos, X 11 (8—16) = 32 (id) Dicks.

- 105 III B 97 (8—17).
- 106 Promontoriul al treilea al Europei, numit Ligystica, este de fapt, cum precizează Strabon în II,4,8, peninsula ce se întinde spre Coloanele lui Heracles și cuprinde Iberia, deci este Peninsula Iberică. Vezi aceeași denumire și sens la Thucydides, VI,2 și Strabon, III,4,17.
- 197 Fr. 20 (17—20).
- 198 VI 2 c (20—24).
- 199 Este vorba de cele trei capuri ale Peloponesului: Maleai, Tainaron și Acritas.
- 200 *Epidamnos*, azi Durrës, oraș grec din Illyria, situat pe coasta Adriaticei în actuala Albania. Romanii, colonizându-l, i-au schimbat numele în *Dyrrachium*.
- 201 *Golful Thermaic* se află la coasta macedoneană a Mării Egee, azi corespunzând golfului Salonic.
- 202 III A 40 (p. 52,12—53,4).
- 203 Eratosthenes, III, B, 54 (12—15).
- 204 De fapt între Alexandria și Carthagina sînt cam 1 800 km, sau 20° longitudine. Cele 13 000 de stadii ale lui Eratosthenes valorează cam 2 000 km, cele 9 000 de stadii ale lui Strabon, 1 400 km după stadiile lui Eratosthenes, fie 1 600 km în stadiile lui Polybios. Strîmtoarea Siciliei se află de fapt cu 5° (450 km) mai la răsărit decît Carthagina. Din Rodos pînă la Strîmtoarea Siciliei sînt 15° depărtare (= 1 350 km) deci aproape cele 9 000 de stadii ale lui Strabon. Roma, pe care Eratosthenes o fixează pe același meridian ca și Carthagina, iar Strabon mai la vest de acest meridian, este de fapt cu 2° (cam 200 km), mai la est decît Carthagina.
- 205 VI 2 a (5—12) = fr F (5—7) Dicks.
- 206 III B 96 (19—25).
- 207 *Bastarnii* (numiți și peucini), populație germanică emigrată prin nordul Carpaților, prin Galiția, pînă în centrul Moldovei. Perseu, regele Macedoniei, a angajat mercenari bastarni împotriva romanilor (168 î.e.n.). Carpații nordici se mai numeau și Alpii Bastarnici. În 179 î.e.n., ei au fost împiedicați să invadeze în Thracia. Sînt pomeniți și de Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 81, Tacitus, *Germania*, 46.
- 208 X 12 (p. 53,26—54,6) = 33 (2—6) Dicks.

- ²⁰⁹ I 3 (11—16; 23—25) = 34 (11—16; 20—25) Dicks.
- ²¹⁰ Opera lui Hipparchos contra lui Eratosthenes conținea trei cărți la fel ca Geografia acestuia.
- ²¹¹ F 12 (17—22).
- ²¹² Poseidonios, F 28 (p. 54,26—70,3), F. Gr. Hist., 87 T 15 a (p. 54,26—55,1) Poseidonios s-a inspirat în lucrarea sa din opera lui Pytheas la fel intitulată *Despre Ocean*, pe care a apreciat-o foarte mult. Lucrarea lui Poseidonios, scrisă între 88 și 62 î.e.n., trata despre zone, despre unitatea oceanului, despre marea, despre modificările scoarței terestre etc., vezi F. Schühlein, *Untersuchungen über Poseidonius Schrift Περὶ ὠκεανοῦ*, Freising, 1901, p. 5.
- ²¹³ Forma sferică a pământului și diviziunea în zone se datorește pythagoreicilor (vezi *Studiul introductiv*, 3,2.). Diogenes Laertios, VIII,1,48, arată că adeseori i-au fost atribuite lui Parmenides descoperiri ale pythagoreicilor, probabil acesta este cazul și cu diviziunea în zone.
- ²¹⁴ *Parmenides*, filozof din școala eleată, născut cam la 535 î.e.n. la Elea. Discipol al lui Xenophanes, Parmenides, la 65 ani, a făcut o călătorie la Atena, împreună cu Zenon, elevul său, pentru a preda lecții de filozofie. El, ca și Xenophanes, a profesat doctrina unității absolute. După el, cunoașterea este de două feluri: cea dată de rațiune și cea aparentă; după rațiune nu există decât o ființă unică, imuabilă, infinită. După aparențele oferite simțurilor noastre, trebuie admis contrariul. Iată deci în fașă dezbătute categoriile filozofiei esență și fenomen. Ca principii în univers el admite caldul — reprezentat de cer sau de foc — și recele — reprezentat de pământ. Parmenides și-a expus ideile în poemul *Despre natură*, din care se păstrează câteva fragmente, vezi H. Diels, *Parmenides Lebrgeschichte griechisch und Deutsch*, Berlin, 1897. Vezi și L. Taran, *Parmenides*, Princeton (p. 296—298, teoria sfericității); M. Untersteiner, *Parmenide*, Florența, 1957 (p. 96—99).
- ²¹⁵ II B 22 (1—4).
- ²¹⁶ Adică 4/60 din cerul mare (vezi II,5,7).
- ²¹⁷ Cleomedes, *De motu circulari*, I, 10, dă 240 000 de stadii circumferinței terestre, Strabon 180 000 de stadii. În ultimul caz

însă, gradul terestru valorează 500 de stadii, iar stadiul 222,2 m ca la Ptolemeu. În legătură cu două măsurători divergente citate de Cleomedes și de Strabon vezi F. E. Drabkin, *Posidonius and the Circumference the Earth* „Isis“ XXXIV, 1942—1943.

- ²¹⁸ În concepția celor vechi, cercul arctic ceresc este cercul de stele mereu vizibil care atinge linia orizontului în fiecare loc. El variază deci cu latitudinea. Cercul arctic terestru este proiectarea pe sol a celui ceresc și el variabil cu locul de unde se cercetează. Grecii fixează obișnuit cercul arctic al orizontului paralelei fundamentale ce trece prin Rodos (36°); pentru această latitudine (36°) cercul de stele circumpolare este la 36° de la pol sau la 54° de la ecuator, deci și cercul arctic terestru este la 54°N. Vezi G. Aujac, *Strabon et la science...*, p. 122—125.
- ²¹⁹ În gr. *periskiene*. Termenul *periskiene* desemnează zonele în care soarele, în drumul său deasupra orizontului, provoacă rotirea completă a umbrei în jurul obiectului, în curs de 24 de ore. Aceasta se petrece în zonele polare.
- ²²⁰ La cercul polar, 66°N, cercul mereu vizibil este tropicul.
- ²²¹ În gr. *Heteroskiene* sînt zonele în care umbra la amiază cade mereu într-una dintre cele două direcții (nord-sud); în emisfera nordică, ea cade spre nord, în emisfera sudică, ea cade spre sud. Acestea sînt zonele temperate.
- ²²² În gr. *Amfiskiană*, adică zona dintre tropice, tăiată prin mijloc de ecuator, în care umbra cade o jumătate de an spre miazănoapte, în cealaltă jumătate, spre miazăzi, echinocțiile fiind momentele în care razele soarelui cad perpendicular pe ecuator și obiectele din acele locuri aproape că nu au umbră.
- ²²³ Se pare că Poseidonios a distins prima oară zonele subtropicale, caracterizate nu numai prin fenomenele naturii, ci și prin fizicul populației.
- ²²⁴ *Ichthyophagii* (sau „mîncătorii de pește“) se numesc de obicei neamurile de oameni așezate pe țărmurile mării, unde peștii constituie hrana de bază. Sînt pomeniți în diverse părți ale diferitelor continente. Strabon îi localizează în zonele subtropicale.
- ²²⁵ *Istoriei*, XXXIV, 1 fr. 14 (17—20) Büttner—Wobst (B.—W.)
- ²²⁶ XXXIV, 1 fr. 15 (4—7) B.—W.

- ²²⁷ Vezi începutul paragrafului precedent. Mai jos: „cealaltă, nu“, adică diviziunea în două a globului prin linia meridianului n-ar mai crea aceeași simetrie ca diviziunea prin ecuator.
- ²²⁸ II A 5 (1—7).
- ²²⁹ Existența unei zone temperate subecuatoriale a fost susținută de Eratosthenes, vezi Achilles Tatios, 29, p. 63 Maass, de Polybios, vezi Geminos, XVI, 32, de Poseidonios, vezi Strabon, II,2,3.
- ²³⁰ Ideea precipitațiilor abundente în Etiopia a fost exprimată de multă vreme pentru a explica revărsările Nilului. Polybios pare să fi crezut în existența unui lanț de munți la ecuator.
- ²³¹ Prin urmare, mișcarea de revoluție a soarelui, pe ecliptica sa, pare mai rapidă la echinocții. Mișcarea de rotație este mai rapidă pe cercul cel mai mare (la ecuator mai rapidă decât la tropice).
- ²³² Poseidonios a presupus că vânturile etesiene ar veni dinspre Oceanul Indian, ceea ce ar explica ploile, vezi W. Capelle, *Die Nil-schwelle*, Neue Jahrb. 1914, p. 353.
- ²³³ Polybios discută aserțiunea homerică referitoare la ocean, în *Istorie*, XVI, 29,6; XXXIV, 15,16. El și Poseidonios sînt vizați în acest loc de Strabon, fiind cei care susțin cu precădere continuitatea circulară a oceanului.
- ²³⁴ Herodot, IV, 44, spune că Darius a însărcinat pe Skylax din Caryanda să navigheze pe lângă coastele Asiei; în afară de aceasta, în IV, 42, el vorbește de fenicienii care au pornit din Egipt în jurul anului 600 î.e.n., ca să înconjure Libya, din ordinul faraonului Nechao (610—595); în IV, 43, Herodot consemnează aceeași încercare făcută de Sataspes din ordinul lui Xerxes (485—465 î.e.n.). Izvoarele lui Strabon au confundat toate aceste date.
- ²³⁵ *Heracleides Ponticul*, filozof grec din secolul al IV-lea î.e.n. originar din orașul Heracleea Pontică. La Atena el a fost discipolul lui Platon, Speusippos și Aristotel. A compus lucrări de filozofie, de fizică și de gramatică, care nu ne-au parvenit. Pentru locul citat, vezi fr. 69 (3—7) Wehrli.
- ²³⁶ *Gelon*, celebrul tiran al Siciliei din secolul al V-lea î.e.n. La început a avut sub stăpînirea sa numai orașul Gela (491 î.e.n.) apoi și Syracuse (485 î.e.n.). Cînd carthaginezii au atacat Sicilia cu 300.000 de oameni, la instigația lui Xerxes, Gelon i-a în-

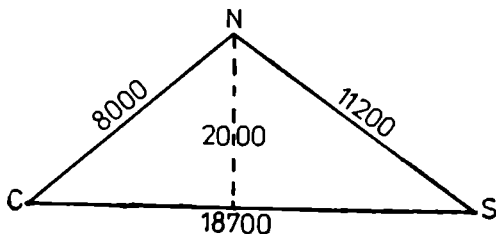
fruntat și i-a silit să ceară pace, aproape de localitatea Himera. O condiție a acestei păci a fost abolirea sacrificării victimelor umane de către carthaginezi. A domnit cu dreptate și înțelepciune — spune antichitatea — și supușii săi l-au împiedicat să abdice la domnie atunci când a dorit.

- ²³⁷ *Eudoxos din Kyzicos*, navigator menționat și de Pomponius Mela, III, 90 și de Plinius cel Bătrîn, II, 169. Ptolemeu Euergetul II sau Physcon, în timpul căruia a făcut înconjurul Libyei, a domnit în Egipt între 146 și 117 î.e.n., căruia i-a urmat la tron soția sa Cleopatra și apoi fiul, Lathyros. Călătoriile lui Eudoxos au fost fixate, cu aproximație, în anii 118—116 î.e.n. Vezi J. Carcopino, *Le Maroc antique*, Paris, 1940, p. 156.
- ²³⁸ Sau sărbătoarea Thesmophoriilor în cinstea Demetrei și a Persephonei. Textul în acest loc este însă corupt și alte lecțiuni propun, în loc de „Sărbătoarea Fecioarelor“, „Jocurile Isthmice ale corinthienilor“. Noi am respectat edițiile F. Didot și Teubner. Thesmophoriile se țineau între 9 și 13 ale lunii Pyanepsion (noiembrie) de către femeile ateniene ca să mulțumească Demetrei pentru însămintările de toamnă și încheierea lucrărilor de peste an.
- ²³⁹ Vezi XV, 1,67.
- ²⁴⁰ Gaditană, deci din Gadeira sau Gades, insulă situată în fața gurilor Baetisului, dincolo de Coloanele lui Heracles.
- ²⁴¹ Rîul Lixos, azi Lukkos, curge prin Mauritania, în nord-vestul Africii, la 4 km de la mare. Pe el fenicienii au întemeiat, prin 1100 î.e.n., un oraș cu același nume, renumit pentru negoțul cu aur.
- ²⁴² *Bogos*, probabil primul cu acest nume, regele Mauritaniei, care a predat romanilor pe Iugurtha, prin 105 î.e.n. A trăit pînă prin 80 î.e.n.
- ²⁴³ Eudoxos a trecut deci în Africa proconsulară, la Utica.
- ²⁴⁴ După F. Schühlein, *Untersuchungen*, p. 44, acest citat este un fragment din *Hermes*, opera lui Eratosthenes.
- ²⁴⁵ Fr. 70 (16—18) Wehrli.
- ²⁴⁶ IV, 42.
- ²⁴⁷ „Poveste bergeeană“ este o calificare dată unor născociri lipsite de bun simț, de felul creațiilor poetului Antiphanes din Berge, localitate a Thraciei. Vezi și J. Keim, *Sprichwörter und paroe-*

- miographische Ueberlieferung bei Strabo*, Tübingen, 1909, pp. 5—6.
- ²⁴⁸ J. Carcopino, *Le Maroc antique*, p. 157, consideră reală călătoria lui Eudoxos din Kyzicos. El a cules material lingvistic cu scopul întocmirii unui lexic, cum i-a fost dat sigur să vadă că au întocmit și punii pentru limbajul unor popoare africane.
- ²⁴⁹ Strabon vorbește aici de „lunga” sa ședere la Alexandria, despre care nu se cunoaște exact cât a durat. Fr. Schroeter, *De Strabonis itineribus (dissertatio)*, Lipsiae, 1874, fixează data călătoriei lui Strabon în Egipt, în anul 734 de la întemeierea Romei, adică în 20 î.e.n. După această dată nu există informații precise despre el, pînă în anul Romei 747, adică anul 7 î.e.n. cînd se găsea din nou la Roma. Dacă în intervalul de 13 ani a stat numai în Egipt sau și în alte părți nu se știe.
- ²⁵⁰ Fr. 5 (p. 66, 9—69, 3) Mette.
- ²⁵¹ Vezi cartea I,3,1 și notele aferente.
- ²⁵² În legătură cu călătoria lui Eudoxos, vezi M. Laffranque, *Poseidonios, Eudoxe de Cyzique et la circumnavigation de l'Afrique*, *Revue philosophique*, 1963, p. 199—223.
- ²⁵³ Atlantida este, în concepția celor vechi, o insulă a Oceanului Atlantic, înghițită în timpul unor cutremure foarte puternice. Platon vorbește despre ea în *Timaios*, 24 e, în *Critias*, 108 e și spune că era mai mare decît Libya și Asia la un loc. Este un ecou care a răzbătut peste veacuri despre continentul existent odinioară în locul actualului Ocean Atlantic. Vezi W. E. Jirov, *Atlantida* (trad. Irina Andreescu, cu prefață de R. Vulpe), București Editura Științifică, 1967. Vezi și Aristotel, *De caelo*, II, 14.
- ²⁵⁴ *Iliada*, XII, 1—33. Vezi și Thucydides, I, 11.
- ²⁵⁵ *Cimbrii*, prin 115 î.e.n., au coborît din Jutlanda spre Roma, au trecut apoi în Gallia și în Iberia. Au fost nimiciți de Marius în 101 î.e.n. în Gallia, la Vercellae pe cînd se aflau uniți cu teutonii. Vezi și VII,2,1. Despre năvălirea mării pe uscat, prin 500 î.e.n., vezi L. Harmand, *L'occident romain*, Paris, 1960, p. 2.
- ²⁵⁶ Adică un vas ce ar porni din Extremul Orient spre apus și ar fi mînat din spate de vîntul de răsărit (de Eurus) ar reuși să înconjure pe mare globul pămîntesc și să atingă țărmurile de

- răsărit ale Indiei, pe care anticii o consideră la extremitatea estică a pământului locuit.
- 257 Aluzie la sofști.
- 258 Despre importanța și rolul prevederii, vezi XVII,1,36.
- 259 *Odiseea*, I,24. Vezi I,2,24.
- 260 Crates, fr. 34 (p. 68,16—19,22) Mette. Vezi și I,2,24.
- 261 În I,2,24.
- 262 Aratos, *Fenomenele*, 61.
- 263 *Aristarchos* a fost critic și gramatic celebru din secolul al II-lea î.e.n., originar din insula Samothrake. A fost discipolul lui Aristofan din Bizanț și educatorul fiului lui Ptolemeu Philometor, la Alexandria. Lucrările sale asupra poemelor homerice, ediția sa critică și riguros științifică asupra acestor opere l-au făcut celebru. De asemenea, el este unul dintre cei mai mari astronomi ai antichității, creatorul teoriei heliocentrice.
- 264 Pentru întreaga prezentare a lui Poseidonios la Strabon, vezi R. Munz, *Poseidonios und Strabon I, Voruntersuchungen*, Göttingen, 1929. Pentru acest loc vezi F. Gr. Hist., 87 T 15 b (p. 69,23—70,3).
- 265 *Descrierea Europei* la Polybios apare în *Istorie*, XXXIV.
- 266 *Istorie*, XXXIV, 5, 1—6 (4—20) B.—W.
- 267 Fr. 111 (4—8) Wehrli.
- 268 Fr. 2 (4—7) Berger.
- 269 Fr. 7 a (p. 70,4—71,9) Mette.
- 270 Textul mai conține aici un adverb *ἐμβαδόν* „pe jos”, care în locul de față are un sens restrâns, spune W. Aly, *Strabon von Amaseia*, p. 463.
- 271 Acest mîl corespunde probabil expresiei *mare concretum* a lui Plinius cel Bătrîn, IV,30. Thule este probabil Islanda, care se află la 66°N, unde tropicul devine cerc arctic, II, 5,8.
- 272 Vezi Pytheas, *Studiul introductiv*, 3.3.3.
- 273 XXXIV, 5, 7—10 (p. 70,21—71,9) B.—W.
- 274 III B 1 (70,23—71,2).
- 275 Euhemeros, vezi I,3,1 și nota aferentă. Vezi și F. Gr. Hist., 63 T 5 b (2—9).

- ²⁷⁶ *Insula Panchaia* (sau Regiunea Panchaia), insulă din vecinătatea Arabiei, sau în partea de nord-est a Arabiei. În antichitate era vestită pentru parfumurile ei fine.
- ²⁷⁷ A. Meinecke crede că aici este vorba de o aluzie ingenioasă a lui Strabon la poemul *Hermes* al lui Eratosthenes.
- ²⁷⁸ I B 7 (7—8).
- ²⁷⁹ Fr. 104 (2—24) Wehrli.
- ²⁸⁰ F. Gr. Hist., 87 T 17 b (11—15).
- ²⁸¹ Polybios, *Istorie*, XXXIX, 15,2, dă măsurătorile distanței de la Sicilia la Narbona și de la Narbona la Coloane. Tot aici discută profunzimea golfului Galatic de la linia dreaptă pe mare, între Gadeira și Strîmtoarea Siciliei.
- ²⁸² *Narbona*, numele unei vechi provincii romane cucerită în secolul al II-lea î.e.n. A fost Provincia (Provence de azi) care a constituit punctul de plecare al romanilor în cucerirea întregii Gallii.
- ²⁸³ De la Narbona la Coloane sînt de fapt 1100 km.
- ²⁸⁴ De la Narbona la Alger sînt de fapt 700 km. Vezi dimensiunile Mediteranei de la coasta Europei la cea a Africii prin Marea Tyrrheniană și prin marea Sardiniei la Polybios, *Istorie* XXXIV, 6,6; 10,18.
- ²⁸⁵ G. Aujac, *Strabon Géographie*, I,2, p. 151, nota 3/72, explică astfel pasajul: CS = 18 700 de stadii, adică 500 de stadii mai puțin decît 19 200 de stadii, suma celor două laturi ale unghiului obtuz. Aceste 18 700 de stadii fac la Polybios 3 300 km (contra 1 900 km reali). Între Coloane și Capul Maleai Polybios admite deci 21 700 de stadii (cam 3 800 km, contra 2 600 km reali), mai mult de dublul cifrei date de Dicaiarchos.

- ²⁸⁶ Textul este corupt, fapt pentru care H. L. Jones propune înlocuirea cuvîntului Iapygia cu Iapodia.
- ²⁸⁷ *Sa(l)monion* (Salmonis) capul cel mai de răsărit al insulei Creta.
- ²⁸⁸ *Criumetopon* („fruntea Berbecului“), azi Crio, promontoriul de vest al Cretei.
- ²⁸⁹ *Pachynos*, azi capul Passero, promontoriul din unghiul de sud al Siciliei.
- ²⁹⁰ *Promontoriul Sacru* al Iberiei (lat. *Promontorium Sacrum*), capul Sao Vicente de azi, în unghiul de sud-vest al Peninsulei Iberice, în Portugalia.
- ²⁹¹ V, 13 e (18—21).
- ²⁹² *Golful Galatic* sau Sinus Gallicus este golful coastei mediterane a Europei, în nord-estul Iberiei și sud-vestul Galliei, azi golful Lyon.
- ²⁹³ De fapt Alger se află la 36°30'N, Carthagina la 37°N, strîmtoarea Siciliei la 38° și nu la 36° cum credeau anticii.
- ²⁹⁴ Sardinia este situată mult mai la vest de către Polybios, *Istorii*, I, 2,5; 79,6; XV, 7,8; XXXIV, 8,3; de aceea, după părerea acestui autor, perpendiculara în discuție putea atinge vecinătatea Sardiniei. Vezi și Strabon, II, 4,2.
- ²⁹⁵ III B 110 (13—17).
- ²⁹⁶ De la Ithaca la Corkyra, Polybios numără 900 de stadii (159,75 km), în *Istorii* XXXIX, 7,2.
- ²⁹⁷ *Thessalonic*, la început Therma, azi Thesaloniki sau Saloniki, oraș al Macedoniei, în regiunea Mygdonia, la golful Thermaic. Numele Thessalonic l-a primit în cinstea Thessalonicii, sora lui Alexandru cel Mare și soția lui Cassandros. Sub romani era capitala Macedoniei.
- ²⁹⁸ Corectînd pe Eratosthenes, Polybios, *Istorii*, XXXIV, 7,2, numără peste 2.000 de stadii de la Epidamnos la Thessalonic.
- ²⁹⁹ III B 119 (17—22).
- ³⁰⁰ Distanțele de la Massalia la Coloanele lui Heracles și de la Pirinei la aceleași Coloane, le dă Polybios în *Istorii*, XXXIX, 7,3.
- ³⁰¹ Coasta apuseană a Iberiei este coasta de la Coloane pînă la Promontoriul Sacru, dar aici în cele 6.000 de stadii este vizată întreaga coastă oceanică a Iberiei de la Pirinei pînă la Coloane. Vezi III, 1,3.

- ³⁰² Pentru distanța de la izvoarele Tagului pînă la Massalia și pînă la Pirinei, vezi Polybios, *Istoriei*, XXXIV, 7,5.
- ³⁰³ *Tagul*, azi Tajo sau Tejo (rom. Tagul), fluviu al Hispaniei.
- ³⁰⁴ Tagul într-adevăr înaintează în linie dreaptă pe o distanță de 650 km între Lisabonna și La Alcaria, unde izvorăște.
- ³⁰⁵ Polybios, *Istoriei*, XXXIV, 5,8; 7,6 și urm. susține că Eratosthenes nu este bine informat despre Hispania.
- ³⁰⁶ III B, 123 (4—11).
- ³⁰⁷ *Galatii* (gr. Galatai) este numele grec al gallilor sau al celților. Polybios folosește indiferent cele două denumiri (galați și celți). Aici trebuie să fie vorba de celții semnalati de Strabon între Anas (Guadalquivir) și Tag și la promontoriul Nerion din nord-vestul Iberiei, vezi III, 1,6; III, 3,5.
- ³⁰⁸ În *Istoriei*, III, 37,2 și 5.
- ³⁰⁹ Polybios, III 36—38, împarte în două lumea populată prin paralela Rodosului și distinge: regiunea nordică, în nordul Mediteranei, regiunea răsăritului de vară (est) corespunzînd regiunii Donului, regiunea răsăritului echinocțial cu Siria și munții Taurus, regiunea sudică cu Nilul și Etiopia, regiunea apusului de iarnă (sud-vest), restul Libyei, regiunea apusului echinocțial, Coloanele lui Heracles.
- ³¹⁰ Teoria după care Donul curge în direcția nord-sud provine, în ultimă instanță, de la Herodot, IV, 57.
- ³¹¹ Probabil este vorba de autori de *Argonautica* și anume de cei care au combinat două tradiții privitoare la întoarcerea argonauților, pe Tanais (vezi Timaios) sau pe Istru (vezi Apollonios din Rodos). Strabon îi atacă și în XI, 2,2.
- ³¹² *Tyras*, *Borysthenes* și *Hypanis*, adică Nistrul, Niprul și Bugul.
- ³¹³ Strabon vizează aici, probabil, pe Hecataios, Herodot, Eudoxos și Poseidonios.
- ³¹⁴ Vezi *Istoriei* IV, 43,5, unde descrie promontoriile Europei.
- ³¹⁵ III B 97 (9—15).
- ³¹⁶ *Sestos*, azi Bogali, oraș pe coasta Chersonesului Thracic, la Hellepont. *Abydos*, azi Negara, oraș pe coasta asiatică a Hellepontului, în fața Sestosului.

- ³¹⁷ Este vorba de peninsula numită Chersonesul Tauric, azi Crimeea. În II, 1,40 sînt enunțate promontoriile Europei fără Chersonesul Tauric menționat acum.
- ³¹⁸ Adică să-și exprime propriile sale vederi asupra geografiei, promisiune făcută în I, 1,23; 2,1. Un studiu al concepției lui Strabon asupra geografiei oferă A. Calzoni, *Conception de la géographie d'après Strabon*, Fribourg, 1940.
- ³¹⁹ Strabon înțelege aici prin matematică astronomia și geometria.
- ³²⁰ Vezi I, 1,13.
- ³²¹ Vezi aceleași idei la Vitruviu, I,4 și VI,1,2,6, etc.
- ³²² Vezi, în continuare, paragraful 10, unde se discută consecințele transunerii datelor geografice de pe o sferă pe o suprafață plană.
- ³²³ În general, geografii vechi greci înfățișează lucrurile în raport cu locul lor favorit, în general în raport cu un teritoriu elen sau vecin cu elenii. Astfel: Polybios face diviziunea lumii în raport cu Grecia (III, 38); Eudoxos din Cnidos raportează fenomenele astronomice la orizontul Hellespontului (vezi Hipparchos, *In Aratum*, I,3, 5—7).
- ³²⁴ Aceeași recomandare face și Polybios, vezi IX, 13,6 și IX, 14,5.
- ³²⁵ Vezi această idee și la Cicero, *De finibus*, III, 22,73, și la stoici ca Aetius, *Placita*, I Prooem. 2 (Arnim II, nr. 35) unde dialectica este ἀρετή „virtute“ sau „știință primară“, pentru că, după definiția ce urmează, fizica este un ansamblu de postulate născute din experiență, fără sprijin pe ceva prealabil.
- ³²⁶ Diogenes Laertios, VII, 1,138, transmite următoarea definiție a universului (cosmos) dată de Poseidonios: universul este „ansamblul cerului, pămîntului și al tuturor naturilor pe care acestea le cuprind“.
- ³²⁷ Acesta este „centrul“ comun al pămîntului, al cerului și al universului în general.
- ³²⁸ Teza imobilității pămîntului și a mișcării cerului în jurul pămîntului era mai larg recunoscută și mai comodă. Se cunoștea însă și cealaltă teză a mișcării de rotație a pămîntului, vezi Ptolemeu, *Syntaxa mathematică*, I, 7.
- ³²⁹ Aristotel, *De caelo*, II, 8, 289 b, consideră că stelele sînt imobile pe cerul mobil. Strabon cunoaște mai multe teorii în problemă: una care admite mișcarea astrelor (I, 1,20), alta susține

- mișcarea cerului (II, 5,2), alta, mișcarea cercurilor paralele (II, 5,2).
- ³³⁰ Pe vremea lui Strabon se cunoșteau următoarele planete: Mercur, Venus, Marte, Jupiter și Saturn.
- ³³¹ Zodiaca în știința modernă are 17° lărgime.
- ³³² În pasajul de mai sus sînt expuse, în rezumat, principiile fizicii astronomice de pe timpul lui Strabon. Sfericitatea corpurilor cerești și atracția corpurilor spre centrul lumii sînt teze care reprezintă un progres față de aserțiunile materialiştilor ionieni. Imobilitatea pămîntului pe axa sa, poziția lui de centru în univers și rotirea cerului în jurul pămîntului de la est la vest sînt principii foarte vechi, susținute și de școala ionică. Ele au fost depășite în parte de Aristarchos.
- ³³³ În II, 2,2 și II, 3,2. Vezi și II, 2,1.
- ³³⁴ O critică la doctrina lui Strabon despre existența unei zone toride complet nelocuite prezintă M. V. Anastos, *Pletho and Strabon the Habitability of the Torrid Zone*, *Byzantinische Zeitschrift*. München, XLIV, 1951, 7—10.
- ³³⁵ Vezi nota 118 la această carte.
- ³³⁶ Situația lumii populate numai în emisfera nordică aparține lui Crates. Ideea a fost adoptată de Ptolemeu, vezi *Syntaxa mathematică*, II, 1, dar în *Geografia* sa o prelungește pînă la 16°S.
- ³³⁷ Homer, *Odiseea*, XI, 157.
- ³³⁸ S-ar putea vorbi de clime inverse fie în raport cu ecuatorul care împarte lumea în două emisfere, boreală și australă și deci jumătății boreale i se opune jumătatea australă, fie în raport cu meridianul care, împreună cu ecuatorul, divide sfera în patru părți, într-o parte fiind situată lumea noastră, căreia i s-ar opune eventuale lumi populate din celelalte părți, fie în raport cu centrul lumii și deci lumii noastre i s-ar opune lumea de la antipodul nostru. Vezi H. J. Mette, *Sphairopoia*, p. 66 și urm.
- ³³⁹ Vezi aceeași idee la Herodot, IV, 36, Platon, *Timaios*, 33 b.
- ³⁴⁰ În cartea I, 1,20.
- ³⁴¹ În această frază se face aluzie la două teorii geografice, la teoria insularității lumii populate, susținută de Eratosthenes și

de Poseidonios, și la teoria continuității pământului sau a istmurilor susținută mai ales de Hipparchos.

- ³⁴² Strabon, ca și Eratosthenes, compară figura întregului uscat cu un cântar, situându-l între ecuator și cercul polar de nord. În concepția lui, pământul este ca o insulă înconjurată de ocean, avînd formă alungită dinspre apus spre răsărit, în mijlocul oceanului care pătrunde în interior dinspre nord prin Marea Caspică, dinspre sud prin Golful Persic. În felul acesta întreaga suprafață are figura unei balanțe.
- ³⁴³ Este vorba de forma chlamydei macedonene, care era un fel de capă ce semăna cu un trunchi de con desfășurat tăiat în două, în sensul înălțimii. Imaginea aparține lui Eratosthenes.
- ³⁴⁴ Termenul grecesc *μετoυρον* provine, se pare, din tehnica bijutieră, însemnînd „tăiat la capete sau la muchii“. Aici are sensul de îngustare a extremităților, „teșit“.
- ³⁴⁵ III 2 (p. 85,20—86,8) = 36 (20—25).
- ³⁴⁶ II B 15 (20—25).
- ³⁴⁷ II B 23 (1—7).
- ³⁴⁸ De la ecuator pînă la tropicul de vară sînt, după Strabon, 4/60; 1/60, după calculul celor vechi, are 4 200 de stadii (777 km). 4/60 fac deci 16 800 de stadii (3 108 km), cifră dată, în continuare, de Strabon.
- ³⁴⁹ Vezi II, 5,6.
- ³⁵⁰ Vezi Eratosthenes, III, A 39 (p. 86,12—87,7).
- ³⁵¹ Deci limita sudică a pământului populat ar fi la 8 800 de stadii de ecuator (unde se situează *Cinnamomophora*), cu alte cuvinte la 12°30'N.
- ³⁵² După Eratosthenes II, B 23 (25—27).
- ³⁵³ Acesta este meridianul fundamental adoptat de geografii vechi de la Eratosthenes (vezi I, 4,1). Traseul lui cuprinde însă erori, firești pentru acele vremuri: punctele enunțate pe același meridian se află între 4° și 5° depărtare est și vest de meridianul Rodosului.
- ³⁵⁴ *Roxolanii*, populație a Sarmăției europene, situați între Borysthenes (Nipru) și Tanais (Don).
- ³⁵⁵ *Sauromații* (sau Sarmății, gr. *Sauromatai*, lat. *Sarmatae*), locuitorii vechi Scitii de pe vasta întindere dintre Marea Baltică,

Marea Neagră și Marea Caspică. Erau tot de origine iraniană ca și scii. Pe vremea lui Herodot locuiau la răsărit de Tanais (Don). Prin secolul al III-lea î.e.n. au început să se extindă spre vest, supunând și asimilând pe frații lor scii, întinzându-și dominația pe la nordul Carpaților, pînă la Baltica.

³⁵⁶ Fr. 6 c (p. 87,3—89,9).

³⁵⁷ Vezi Eratosthenes, II C 8 (17—22).

³⁵⁸ La tropicul de vară, cercul de stele mereu vizibil (numit cercul arctic) corespunde regiunilor Thulei și invers, la Thule, deci în cel mai nordic tărîm al lumii populate, cercul de stele mereu vizibil corespunde pe pămînt tropicului. Or la cercul polar, 66°N, cercul mereu vizibil este tropical.

³⁵⁹ Probabil se referă la Polybios și la Poseidonios (vezi I, 4,4).

³⁶⁰ Vezi Eratosthenes, III C 4 (2—11).

³⁶¹ V 13 f (2—7) = 54 (2—5) Dicks.

³⁶² Vezi I, 4,4.

³⁶³ Vezi II, 1,12.

³⁶⁴ Vezi II, 4,3.

³⁶⁵ Vezi II, 5,9.

³⁶⁶ În II, 5,5.

³⁶⁷ Vezi aceeași idee în IV, 5,3.

³⁶⁸ Crates din Mallos, fr. 6 (11—17) Mette. Crates a fost primul care a construit un glob terestru de mari dimensiuni pe care a desenat suprafața pămîntului împărțită în patru insule de oceanul ecuatorului și de golfurile lui. Strabon propune în acest scop o sferă cu diametrul de 10 picioare (cam 2,30 m). Un picior (gr. πούς), ca unitate de măsură, echivalează cu aproape 30 cm (0,296 m), prin urmare 10 picioare sînt aproape 3 m (exact, 2 m și 96 cm), iar 7 picioare echivalează cu aproximativ 2 m și ceva (exact 2,072 m). Piciorul eginetic era ceva mai mare (0,328 m) care se mai utiliza la Atena și după fixarea piciorului de 0,29 m de către Solon. Dacă cumva Strabon are în vedere aici, ultimul picior, atunci 10 picioare înseamnă 3,28 m, iar 7 picioare, 2,296 m.

³⁶⁹ Vezi Eratosthenes, III A 25 (p. 90,23—91,9).

³⁷⁰ Adică direcțiile cosmice.

- ³⁷¹ Aluzie la un sistem de proiectare conică propus de Hipparchos, vezi J. Berger, *Eratosthenes*, p. 200, vezi și Ptolemeu, *Geografia*, I, 21, pp. 53—54, Müller.
- ³⁷² Afirmarea lui Strabon din acest pasaj că auzul este superior văzului ca mijloc de informare trebuie înțeleasă în sensul următor: ținând seama de mijloacele antice de informare, auzul poate procura informații de mai departe decât văzul; în acel timp, oamenii dispuneau de mai multe posibilități de a culege știri geografice *ἀκοι* „din auzite“, decât de a parcurge spații și a cunoaște totul *ὄψει* „cu ochii“.
- ³⁷³ Acesta este primul loc din Strabon în care sînt menționați geții. În cartea a VII-a vorbește despre ei pe larg.
- ³⁷⁴ *Tyregeții* sînt o ramură a geților din preajma Nistrului.
- ³⁷⁵ Bastarnii, vezi nota 207 la această carte.
- ³⁷⁶ *Albanii din Caucaz* sînt locuitorii Albaniei asiatice, astăzi Sirvan și Daghestan, situată între Marea Caspică și Iberia asiatică. Era o regiune muntoasă. A făcut parte din Imperiul roman, din al parților și din regatul Armeniei.
- ³⁷⁷ Iberii de lângă Caucaz sînt o populație antică a Asiei, situată în Iberia (Ivria), o regiune care corespunde în parte Gruziniei (Georgia) de azi, întinzîndu-se de la sud de Caucaz, la est de Colchida, la vest de Albania, în preajma defileului actual Terek sau Daniel. Strabon îi prezintă în XI, 3,4 și 6.
- ³⁷⁸ *Apollodoros din Artemita*, istoricul care a scris despre războaiele parților (gr. Παρθικά) operă folosită și apreciată de Strabon, azi pierdută. Artemita se află în Sittakene, unul dintre statele Seleucidilor (vezi Strabon, XVI § 744). Apollodoros a trăit pe vremea lui Sulla, deci în prima jumătate a secolului I î.e.n. Cartea a IV-a a operei sale este citată de Athenaios în *Deipnosophistai*, XV, 682, c, iar fragmentele păstrate sînt editate în *Fragmenta Historicorum Graecorum*, IV, 308, 309. Vezi F. Gr. Hist., 779 F 3 a (p. 92,23—93,4).
- ³⁷⁹ Aelius Gallus a făcut expediția în Arabia Fericită în 25—24 î.e.n. Romanii, în frunte cu acest comandant, au pornit din Arsinoe și au acostat la Leuke-Come unde au petrecut iarna anului 25—24 î.e.n. În primăvara anului 24 au pornit pe uscat spre Mariaba, capitala sabeilor, pe care nu au putut-o cuceri. S-au întors în

- Egipt prin Myoshormos. Vezi V. Chapot, *Le monde romain*, Paris, 1927, p. 56.
- ³⁸⁰ Vezi XVI, 4,24 și XVII, 1,13.
- ³⁸¹ Între 27 și 24 î.e.n.
- ³⁸² *Myoshormos* (sau Aphroditis Hormos), azi Cosseir, port pe coasta egipteană a provinciei Thebaida, la Golful Arabic.
- ³⁸³ Deci pe vremea lui Eratosthenes, secolul al III-lea î.e.n.
- ³⁸⁴ Vezi Eratosthenes, II 7 (p. 93,22—94,3).
- ³⁸⁵ Vezi I, 4,6.
- ³⁸⁶ Strabon face aluzie aici, probabil, la cele patru lumi locuite simetrice în cele patru părți ale globului, din concepția lui Crates.
- ³⁸⁷ Vezi I, 4,2.
- ³⁸⁸ Explicăm pasajul de mai sus: primele două linii, adică paralela Iernei și a Cinnamomophorei formează hotarele de nord și de sud ale pământului locuit, delimitând lățimea lui; direcția lor este vest-est; dacă ele se prelungesc în aceeași direcție pînă la capătul de răsărit și de apus al pământului locuit și se unesc cu liniile trasate pe direcția nord-sud, care delimitează lungimea pământului locuit se creează figura unui paralelogram.
- ³⁸⁹ Vezi Eratosthenes III, A, 12 (7—11).
- ³⁹⁰ Vezi II, 1,11 și II, 1,35.
- ³⁹¹ Strabon și alți autori considerau Marea Caspică un golf al oceanului (II, 5,18). Herodot însă o socotește o mare închisă (I, 203).
- ³⁹² *Cabirii* (în loc de *Iberi*, restituire făcută de Aug. Meineke). Aici este vorba de Constelația Cabirilor situată pe cer în apropierea constelației Canopus. Numele Constelației Cabirilor provine de la Cabiri, divinități „asociate”, numite de latini și *Dii potentes*, *Dii socii*, care aveau un cult misterios în mai multe părți ale Eladei și în special în insulele Samothrake și Imbros. În Grecia, acești zei au fost socotiți divinități ale cultului pelasgic. Cabirii formau o tetradă cu numele: Axieros, Axierokersos, Axiokersa și Cadmillos sau Casmillos. Mai târziu aceste nume au fost transpuse în cele de Vulcan, Marte, Venus, Amor sau Armonia, cît și, în altă variantă, în cele de Ceres, Pluton, Proserpina, Hermes sau Mercur. Cabirii au fost confundați cu Cureții, Corybanții, Dactylii și Dioscurii. Întreg cultul era un mister, chiar

- și pentru majoritatea inițiaților. Inițiatul, după ce suporta cele mai grele încercări, era așezat pe un tron în plină strălucire, cu fruntea acoperită de un văl, încununat cu ramura de măslin și încins cu o eșarfă, în timp ce preoții și alți mistici dansau în jurul lui dansuri simbolice, ținându-se de mână. Misterele lor aveau la bază cultul focului. Vezi B. Hemberg *Die Kabiren*, Uppsala, 1956.
- ³⁹³ F. Gr. Hist., 87 F 99 (p. 95,15—96,8).
- ³⁹⁴ *Canobos* sau *Canopos* este cea mai strălucită stea după Sirius; se afla, prin 100 î.e.n., la 37°30' de la polul austral. Hipparchos, *In Aratum*, I, 11,7, o fixează la 38°30'. Vezi G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, p. 130—131.
- ³⁹⁵ *Cnidus*, oraș doric al Cariei, în Asia Mică, situat la intrarea goifului Ceramic, pe coasta sudică. Faimoasa statuie a Afroditei lui Praxiteles se găsea în acest oraș, în care cultul acestei zeițe se bucura de înaltă adorație.
- ³⁹⁶ *Eudoxos*, vezi *Studiul introductiv*, 3.3.2. Vezi și T 21 și fr. 75 a (p. 95,24—96,8) Lasserre.
- ³⁹⁷ *Artabrii*, locuitorii antici ai promontoriului Artabrum al Hispaniei, azi capul Finisterre, vezi III, 3,5.
- ³⁹⁸ *Lusitania*, provincie în Peninsula Iberică, corespunzând în mare Portugaliei de azi. Ea se mărginea la nord cu Durius, (Duero), la est cu provinciile Baetica și Tarraconensis, la vest și sud cu oceanul.
- ³⁹⁹ Pe harta pământului concepută de Strabon, Pirineii au orientarea nord-sud și se află pe aceeași longitudine cu vestul Britaniei. Aceeași poziție ocupă aceste locuri și pe harta lui Eratosthenes.
- ⁴⁰⁰ *Cassiteridele* (gr. Cattiterides), un grup de insule numite astfel de greci după producția bogată de cassiteros „cositor”. Strabon le pune în nordul Hispaniei. Se presupune, printre altele, că sînt insulele Scilly (Sorlingues) de lângă coasta sud-vestică a Angliei.
- ⁴⁰¹ Eratosthenes, III A 24 (3—14).
- ⁴⁰² Aceste două drepte sînt: paralela Rodosului (II, 5,14) și meridianul Nilului (II, 5,7). Intersecția lor în unghi drept are loc la Rodos care constituie centrul lumii populate.
- ⁴⁰³ Vezi II, 1,30.
- ⁴⁰⁴ Vezi și II, 3,7.

- ⁴⁰⁵ În *Philippica*, III § 26.
- ⁴⁰⁶ *Olynthos*, azi Stilari, oraș în Peninsula Chalcidică a Macedoniei. Perdiccas al II-lea a dat această localitate, mică și neînsemnată pe atunci, unor coloni atenieni emigrați, cam în 433 î.e.n. Orașul a devenit mare și înfloritor și atât de puternic, încât în curând și-a întins dominația asupra altor 30 de orașe învecinate. În 348 î.e.n., independența Olynthului a luat sfârșit, Philipp al II-lea, tatăl lui Alexandru cel Mare, l-a alipit la Macedonia; Demosthenes, în discursurile sale *Philippice* și *Olynthice* a deschis ochii atenienilor asupra intențiilor lui Philipp în legătură cu Olynthul.
- ⁴⁰⁷ Strabon consideră golfuri mari ale oceanului mările interioare, fără ca, de fapt, să comită o greșeală; e un anumit punct de vedere. Dar, datorită limitelor epocii, consideră un golf al oceanului de miazănoapte și Marea Caspică.
- ⁴⁰⁸ Vezi și XI, 6,1.
- ⁴⁰⁹ În II, 5,14.
- ⁴¹⁰ Vezi I, 1,13—14; I, 1,20; II, 5,10.
- ⁴¹¹ Așa își imaginează geografii antici; de fapt, țărmurile mărilor interioare erau mai bine cunoscute, dar ale oceanului numai parțial.
- ⁴¹² Explicația de la nota precedentă este valabilă și în privința problemelor etnice, nu numai a țărmurilor.
- ⁴¹³ De fapt, paralela care trece prin Coloane, la 36°N, traversează Africa de nord, trece la 80 km sud de Alger și la 100 km sud de Carthagina; în vreme ce strămoșii Siciliei se află la 38°N. Vezi și II, 5,8.
- ⁴¹⁴ Vezi II, 4,3, și II, 5,8.
- ⁴¹⁵ *Pandataria* (În manuscris mai apare varianta acestei denumiri, *Pandaria*, iar Meineke propune *Pandateria*) este o insuliță a Mării Tyrrheniene, în fața capului Circaeum; *Pontia* (azi Ponza), insulă situată în Marea Tyrrheniană, în dreptul Campaniei. *Aithalia* este insula Elba din Marea Tyrrheniană, din dreptul coastelor Etruriei, la apus de Corsica.
- ⁴¹⁶ *Planasia*, azi Pianosa, insulă a Mării Tyrrheniene, la sud de Elba. *Pithecssa*, azi Ischia, insulă situată aproape de golful Napoli la nord de Capri. *Prochyta*, azi Procida, insulă din golful

- Napoli, lângă promontoriul Misenum. *Leucosia* sau *Lucasia*, azi Licosia, insuliță de lângă țărmul Lucaniei, lângă promontoriul Posidian.
- 417 *Gymensiai* sau *Gymnesia* este numele grec al insulelor Baleare, situate în Mediterana, în dreptul coastei estice a Hispaniei. Este un grup format din 2 insule mari și 2 mici, ultimele fiind denumite și *Pithysae*. *Ebysos*, sau Bysos, este una dintre insulele Baleare, azi Ivica.
- 418 *Cossura* (sau *Cosyra*), azi Pantellaria, o mică insulă a Mediteranei, între Sicilia și Africa. *Aigimuros*, azi Dshamour sau Zembra, o insuliță lângă coasta Africii, la intrarea în golful Carthaginei. *Liparai* sau *Eolice*, un grup de 13 insule situate în Marea Tyrrheniană, lângă coasta nordică a Siciliei. Toate sînt de origine vulcanică.
- 419 *Syrtele*, două golfuri formate de Mediterana la coasta Libyei (Africii) între Egipt și Carthagina. Primul dintre ele, numit în antichitate Syrtis Maior, este actualul golf Sidra din Cirenaica, al doilea, Syrtis Minor, este azi golful Gabes din Tunisia.
- 420 *Cyrenaica* (numită și Pentapolis), vastă regiune a Africii care se întindea la vest de Egipt de-a lungul coastei Mediterane, de la Syrta Mare pînă la capul Physcos. Cyrenaica a fost colonizată de greci. Legenda relatată de Herodot, IV, 150 și urm., spune că laconianul Battos, stabilit deja în Thera, este șeful coloniștilor, care au întemeiat cetatea Cyrene în 630 î.e.n. Alexandru cel Mare alipește Egiptului această regiune, care, după moartea lui Alexandru, rămîne supusă Lagizilor (320 î.e.n.), ocupată de romani în secolul I î.e.n. și transformată în provincie romană în 65 î.e.n.
- 421 *Marea Ausoniană* este Marea Siciliei, adică partea Mării Ionice din dreptul strîmtorii Messina. Numele este creat de epoca alexandrină, după primii locuitori ai Campaniei, ausonii, vezi V, 4,3, și 3,6; II, 5,29.
- 422 Insula *Meninx* sau Girba, numită și insula lotofagilor, este actuala insulă Djerba din golful Syrta Mică; *Kerkina* (Cercina), insulă din același golf numită azi Kerkani; se află mai la nord de precedenta.
- 423 III, B 56 (15—19).

- ⁴²⁴ *Hesperide* (adică „Apusene”) sau Fortunatae „Fericite”, sînt fie insulele Canare, numite astfel după grădina Hesperidelor, fie portul Libyei, din apropierea Berenicei, dacă nu cumva era chiar numele orașului Berenice (vezi X, 2,18; XVII, 3,28).
- ⁴²⁵ *Automala* este numele unei fortărețe antice din Africa de nord, la Sibkah Muktar, situată în înfundătura Syrtei Mari.
- ⁴²⁶ Insulele *Apsyrtide*, azi insulele Cherso (Crepse) și Lussino-Ossero (Apsoros), în Marea Adriatică pe coasta iapozilor. *Kyrictica* sau *Keryctica* sau Curictae, actuala insulă Veglia sau Krk din Marea Adriatică în apropierea țărmlui iapozilor. Insulele *Liburnide* sau Liburnice, în număr de 40, situate în Marea Adriatică, pe coasta Liburniei. Insula *Issa*, azi Vis sau Lissa, lângă coastele Dalmației, avînd și un oraș grecesc cu același nume. Atacul reginei Teuta a illyrilor asupra acestei insule a fost prilejul primului război roman peste Adriatică, în 229 î.e.n.
- ⁴²⁷ *Tragurium*, insulă lângă coastele Illyriei numită și Bova. *Melaina-Corkyra* (sau Kerkyra), lat. *Corcyra Nigra*, insulă în Marea Adriatică, lângă coastele Dalmației. Numele ei modern este Curzola sau Korcula. *Pharos*, azi Lesina.
- ⁴²⁸ *Insulele Diomedee* (Diomedee), actualele insule Tremiti, situate în Marea Adriatică, lângă coasta Dauniei (Apulia), unde și-ar fi întemeiat Diomedes un regat.
- ⁴²⁹ *Sybota*, azi Sivota, insule mici în Marea Ionică, aproape de Corkyra, azi Corfu. *Kephalenia*, azi Kefhalonia, numită și Telebua și Epirul Negru, este cea mai mare insulă a Mării Ionice, situată la intrarea golfului Corinthului. *Ithaca*, azi Ithaca sau Theaki, numită și mica Kefhalonia, una din cele 7 insule ale Mării Ionice, între Kefhalonia și San Mauro; este patria și regatul homericului Odysseus. *Zakynthos*, azi Zante, insulă a mării Ionice, la sud de Kefhalenia și în fața Alfeului. Pe coasta de est a insulei se află capitala ei cu același nume. *Echinadele*, azi Curzollare, sînt insule ale Adriaticei situate lângă coasta Acarnaniei, în fața gurii sudice a râului Acheloos. Prin secarea uneia dintre gurile Acheloosului, aceste insule s-au unit cu continentul. Legenda spune că Echinadele au fost niște nimfe care au fost transformate în insule de zeul râului Acheloos, pe care l-au supărat. Se cheamă

- uneori Echinade și cele 3 insule Taphiene sau Teleboide situate între insula Leucade și coasta Acarnaniei.
- ⁴³⁰ *Marea Saronică* (golful Saronic, partea Mării Egee dintre Attica și Argolida. *Marea Myrtului* (Marea Myrtoum), partea mării Egee dintre Pelopones și insulele Ciclade; era presărată de stînci, de aceea constituia un loc primejdios pentru navigatori.
- ⁴³¹ *Kythera* (Cythera), azi Cerigo, insulă situată aproape de coasta sudică a Laconiei, deci la sud de Pelopones. *Calauria*, insulă din apropierea coastei de răsărit a Argolidei. În această insulă, în templul lui Poseidon, din care se mai văd și azi ruine, s-a sinucis Demosthenes, mare orator grec, pentru a scăpa de urmăritorii trimiși de Antipater.
- ⁴³² *Marea Carpathică* este denumirea antică a porțiunii din Mediterana care scaldă insula Carpathos situată între Rodos și Creta, deci în partea sud-estică a Mediteranei.
- ⁴³³ C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 949, col. 2, consideră numele insulei Cipru, intercalat în această înșiruire, drept o interpolare pe care i-o reproșează ca gravă greșală lui Dionysios Periegetul.
- ⁴³⁴ *Skyros*, insulă a Mării Egee, situată la est de Eubeea.
- ⁴³⁵ *Peparethos*, azi Skopelos, o insulă a Mării Egee, la nord de Eubeea.
- ⁴³⁶ Golfurile Macedoniei sînt golfurile între care se află situată Peninsula Chalcidică; golful Thermaic, la vest de această peninsulă (unde se află orașul Thesalonic), și golful Strymon, la est de gura fluviului Strymon (Struma).
- ⁴³⁷ Strîmtoarea dintre Sestos și Abydos este locul cel mai îngust al Dardanelelor.
- ⁴³⁸ Cifra de 2 500 de stadii (462,50 km) este varianta propusă de C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 949, col. 2; Aug Meineke în ediția sa adoptă varianta 1 500 de stadii (277,50 km).
- ⁴³⁹ În loc de 2 000 de stadii din acest pasaj, C. Müller propune 2 800 motivînd că prezența cifrei 800 și în lungimea sus-menționată (3 800 stadii) a făcut pe copist să o ștergă din lățimea reală de 2 800 de stadii, socotind că e o greșală.
- ⁴⁴⁰ Insula *Leuke* sau „Albă”, azi Insula Șerpilor, o insuliță stîncoasă și săracă a Pontului Euxin, în fața gurilor Dunării.

- 441 De fapt 1 100 km.
- 442 *Bosforul Thracic*, strâmtoarea Constantinopolului dintre Marea Neagră și Marmara. Lățimea sa este de fapt aproape de 6 km.
- 443 II, B 28 (8—15).
- 444 Strabon menționează în II, 1,40 un astfel de marinar, pe Timosthenes din Rodos care i-a furnizat date lui Eratosthenes. Acesta din urmă a descoperit distanța de la Rodos la Alexandria în jur de 600 km, deci de 5°20', foarte apropiată de realitate.
- 445 *Tarsos*, oraș din Asia Mică, capitala Ciliciei. Este o colonie greacă.
- 446 *Themiskyra*, azi Therme, oraș situat la revărsarea râului Thermodont, în partea apuseană a Pontului. Cîmpia Amazoanelor este cîmpia Thermodontului.
- 447 Ținutul de dincoace de Halys, azi Kizil-Irmak, adică situat la vest de acest fluviu al Asiei Mici.
- 448 Adică este vorba atît de Asia Mică, „uriașa peninsulă“, cît și de întregul continent Asia.
- 449 III, B 93 (7—9) și III, A 36 (9—11).
- 450 Dar Eratosthenes ia în considerare numai Marea Mediterană, fără Marea Neagră.
- 451 *Issos* (fundul golfului Alexandrett) și *Amisos* (azi Samsun) sînt într-adevăr aproape pe același meridian. *Sidene* este regiune ce aparține orașului Amisos; *Pharnakia* (spre Kireseum) se află cu 2° (180 km) mai spre est, iar *Dioscurias* (Sukhum-Kaleh) este cu 5° (400 km) mai răsăritean.
- 452 Vezi XII, 3,17.
- 453 Vezi și II, 5,17 și 18.
- 454 Este vorba de populațiile nomade de pe țărmurile Tanaisului, Maeotis, Borysthenes (deci ale Donului, Mării Azov și ale Niprului) fiind mai multe la număr: cimmerienii, sciții, sarmații și alții.
- 455 Vezi și III, 3,8 asupra influenței mediului asupra firii neamurilor.
- 456 În antichitate, Europa importa arome și pietre prețioase din Arabia Felix și din Indii. Numele lor este asociat pentru aceasta în literatură, vezi, de pildă, Vergiliu, *Georgice*, II 136—139, Horațiu, *Carmina*, III, 24, 2. Vezi și Diodor din Sicilia, II, 49—54.

- ⁴⁵⁷ Vezi și II, 1,30, III, 1,3.
- ⁴⁵⁸ *Pirineii*, în concepția celor vechi, fiind orientați nord-sud, constituiau latura de răsărit a Iberiei, și anume porțiunea din jumătatea nordică a acestei laturi. Vezi harta 1 la finele volumului.
- ⁴⁵⁹ Adică Gallia, aproximativ Franța actuală și Țările de Jos.
- ⁴⁶⁰ *Strîmtoarea Britanică*, lat. Britannicum fretum, este Canalul Mîneicii.
- ⁴⁶¹ Deci coastele Celticii sau ale Galliei prezintă în sud două golfuri numite Golfuri Gallice sau Galatice; unul din Mediterana, Sinus Gallicus, (azi Lyon), creat de curbura coastei sud-vestice a Galliei și de coasta nordică a Hispaniei, al doilea, Sinus Aquitanicus, azi Biscaye, se află în ocean, deci la coasta sud-vestică a Galliei, la coasta nord-estică a Hispaniei. Între aceste două golfuri, Celtica prezenta cea mai mică lățime, de 3 000 de stadii, adică 555 km, de fapt numai 270 km.
- ⁴⁶² Munții *Kemmenos* din Celtica, numiți azi munții Cevennes, un lanț muntos care taie în două cîmpia celților, desparte pe celți de aquitani, formează unghi drept cu Pirineii și spre nord ajunge pînă la Lugdunum (Lyon).
- ⁴⁶³ Vezi IV, 1,9; IV,6, 1—3; V, 1,10.
- ⁴⁶⁴ Este vorba de Pithyusse, Ebyssos și Ophiussa. În II, 5,19 și urm. se enumeră insulele Europei din punctul de vedere al mării, aici se repetă din punctul de vedere al uscatului.
- ⁴⁶⁵ Insulele massaliotilor sînt insulele Stoichade, pe care le foloseau aceștia (vezi IV, 1,10). Insulele ligyenilor sînt probabil insulele Lerin, Lero și Planasia de lîngă Antipolis, mai bine zis, lîngă Cannae (vezi, IV, 1,10).
- ⁴⁶⁶ Sciția este imaginată deci pînă la Pacific (Marea de Răsărit). Strabon știe însă că sciții sînt un nume generic al tuturor popoarelor nordice (I, 2,27) din Europa și din Asia. Ei sînt localizați la nord de Taurus, între Pontul Euxin și Marea Caspică pînă la oceanul răsăritean (II, 5, 14).
- ⁴⁶⁷ *Imaos* (sau lat. Emodus), azi Hymalaia.
- ⁴⁶⁸ *Meoții* sînt locuitorii întregii coaste asiatice a lacului Maeotis (Marea Azov). Tot meoți sînt și sinzii, dandarii, toreații, agrii, arrechii, tarpeții, obidiaceni, doscii, aspurgii etc.

- 469 Sauromații, populație nordică greu de localizat, cam pe aceleași meleaguri ca sciții. Vezi VII, 2,4 și nota 355 la această carte.
- 470 *Zygii*, populație din răsăritul Pontului Euxin. *Heniocpii* (adică „cei care țin hățurile“), populație a Asiei Mici, în partea de est a regatului Pontului, aproape de mare, și în împrejurimile Pityuntului (azi Pitunda).
- 471 *Triburile tibarenice* sau *tibarenii* locuiau în nordul Asiei Mici, lângă Marea Neagră, la vest de chalybi, vezi și Herodot III, 94.
- 472 Strabon, XII, 1,3, atribuie această denumire lui Herodot, I, 6.
- 473 *Galația* (sau Gallo-Graecia), regiune învecinată cu Cappadocia și cu Paflagonia unde, prin 278 î.e.n., s-au așezat gallii emigrați din Gallia Narbonensis. Vezi și IV, 1,13, XII, 5,2.
- 474 *Frigia*, regiune antică a Asiei Mici, situată între Mysia, Lydia și Caria, care o mărginesc la apus, Bithynia la nord, Galatia și Cappadocia la răsărit, Pisidia și Lycaonia la sud. Locuitorii săi erau înrudiți cu thracii. Frigia Epictetă este partea Frigiei de pe țărmul Hellespontului, numită și Mica Frigie, vezi XII, 4,3.
- 475 *Paropamisazii*, azi Hindukuș: sînt munți, cărora grecii le mai spuneau „Caucazul indienilor“ și care se înălțau în regiunea Paropamiza, azi Kandahar, regiune a Asiei între Bactriana la nord, India la est.
- 476 *Gedrosia*, o vastă regiune a Imperiului persan situată între Carmania la vest, India și Indus la est, Drangiana și Arachosia la nord, întinzîndu-se spre sud de-a lungul Oceanului Indian. *Carmania*, azi Kerman, regiune a Persiei, situată în mijlocul Iranului.
- 477 *Skeniții*, „corturarii“, este numele dat de romani și de greci hoardelor arabe nomade. Cunoscuți pe atunci erau nomazii care rătăceau între Syria și Eufrat și cei din Mesopotamia meridională. *Phylarchii* este numele grec care înseamnă „șefi de trib“. Aici se referă la șefii de trib ai semințiilor arabe.
- 478 *Cilicienii tracheoți*, locuitorii Ciliciei Tracheia sau lat. *Aspera*, în partea Ciliciei muntoasă, rece, săracă, dar acoperită cu bogate păduri.
- 479 Cnaeus Piso este *Cn. Calpurnius Piso*, consul ordinar în 7 î.e.n. Guvernator al Hispaniei Citerior, sub Augustus (Tacit, *Annales*, III, 12,13) și proconsul în Libya, între 5 î.e.n. — 2 e.n. (vezi

- și Seneca, *Dialoguri*, III, 19,3). În anul 17 e.n., Tiberius l-a numit guvernator al Siriei.
- ⁴⁸⁰ *Silphium* era, se pare, o plantă umbeliferă ce seamănă cu morcovul sălbatic. Era folosită ca medicament și ca hrană. Creștea în Africa de nord, în special în Cyrenaica. Deși apare pe monedele din Cyrene, ea nu a fost identificată. Despre silfiu, vezi și Herodot, *Istoriei*, IV 169 și 192. Theophrast, *Istoria plantelor*, VI, 3. Vezi și F. Chamoux, *Cyrène sous la monarchie des Battiades*, Paris, 1952, pp. 246—264.
- ⁴⁸¹ *Garamanții*, populație a Libyei situată la sud de Atlas, în regiunea Zab și într-o parte a Saharei. Vezi despre ei și Herodot, *Istoriei*, VIII, 174 și 183 și urm. *Pharusii*, în unele manuscrise *arusii*, populație a Lybiei, situată în vecinătatea etiopienilor apuseni, ducând o viață primitivă și trăind în peșteri ca troglodyții. *Nigriții*, populațiile de rasă neagră ale Africii. Strabon îi fixează în sudul și în vestul etiopienilor.
- ⁴⁸² *Gaetulii*, populație a Libyei situată mai sus de masaisyli și mai jos de garamanți, între Mauritania și coastele Mediterane ale Libyei. *Marmarizii*, populație a Libyei situată la est de nasamoni, între Egipt și Cyrenaica. Ei se întindeau pînă la oaza templului lui Ammon. Ținutul ocupat de ei se chema Marmarica.
- ⁴⁸³ *Psylții*, o populație a Libyei (vezi și Herodot, IV, 173) care aveau reputația că pot neutraliza veninul șerpilor. Nasamonii, populație a Libyei, așezată în actuala Tripolitania, pe coasta Syrtei Mari. Vezi și Herodot, IV, 172 și urm.
- ⁴⁸⁴ *Asbyștii*, populație a Cyrenaicei, din nordul Africii. Byzacenii, populație din Byzacena, o regiune a Libyei ce se întinde de lângă înfundătura Syrtei Mici pînă în fundul golfului Hadrumetos. Orașul lor era Byzacium.
- ⁴⁸⁵ *Masylii*, populație a Libyei de nord, situată pe țărmul Mediteranei, între masaisyli și carthaginezi. Fac parte din marele neam al numizilor. *Masaisylii* sau *numizii*, populație a Libyei de nord, situați pe coasta Mediteranei, în actuala Algeria.
- ⁴⁸⁶ Pentru ceea ce reprezintă pentru Hipparchos conceptul geografic al *climatului*, sesizat de noi pe baza examinării textului lui Strabon, II, 5, 33—34, vezi D. R. Dicks, *Strabon and the $\alpha\lambda\mu\alpha\tau\alpha$* Classical Quartely, 49. Oxford, 1956, 243—247.

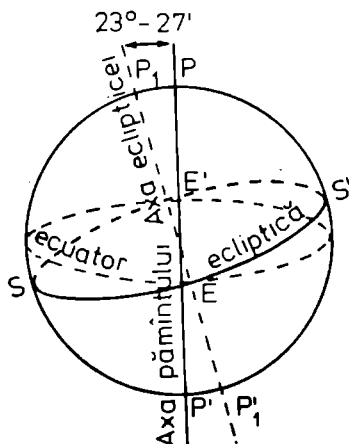
- 487 Vezi II, 5,16. Este vorba de paralela 36°N și de meridianul Rodosului.
- 488 V, 1 (16—24) = 29 (16—21) Dicks.
- 489 III, 3 (p. 117,25—118,9) = 39 (p. 117,25—118,15) Dicks.
- 490 II B 16 (p. 117,25—118,9).
- 491 Diviziunea cercului în 360° a împrumutat-o Hipparchos de la chaldeieni, vezi D. R. Dicks, *Hipparchus*, p. 149, Eratosthenes îl divide obișnuit în 60° , aplicându-l la paralele terestre.
- 492 De fapt Hipparchos s-a servit de grade, dar cum 1 grad corespunde la 700 de stadii, Strabon dă acest echivalent probabil convertind mereu gradele în stadii.
- 493 Vezi II, 3,2.
- 494 V, 3 b (p. 118,26—119,9) = 43 (id) Dicks.
- 495 8 800 stadii de ecuator înseamnă $12^{\circ}30'\text{N}$., hotarul sudic al lumii populate.
- 496 Vezi Eratosthenes, III, A 17 (12—15). Vezi și I, 4,2.
- 497 Taprobana (Ceylon) se află între 7° și 10°N .
- 498 *Ptolemais Trogloditică*, cetate situată la Golful Arabic (adică la Marea Roșie), pe teritoriul troglodiților (aproape de orașul modern Assys-Ras). Se mai numea Ptolemais Theron sau Epitheras din pricina numeroaselor animale sălbatice ce mișunau pe acolo.
- 499 13 ore echinoctiale ca cea mai lungă zi înseamnă $16^{\circ}30'$. Meroe-Shandy este de fapt la 17°N .
- 500 *Berenice*, din golful Arabic și al Troglodyției, este orașul antic Berenice din Etiopia. situat pe coasta Mării Roșii, azi Ollaki. Acest oraș era vestit în vremurile vechi prin minele sale de aur pe care le exploatau Ptolemeii, de unde orașul mai era numit Panchrysos „Cu totul de aur“.
- 501 Vezi Hipparchos, V, 5 (p. 119,23—120,1) = 47 (id) Dicks. La Syene și la Berenice sînt 24°N .
- 502 Aici Hipparchos are în vedere Ursa Mare completă, deci formată din mai mult de 7 stele (Ptolemeu numără 27). În felul acesta picioarele Ursei ar fi stelele ϵ și μ , steaua patratului ar fi γ Steaua de la capătul cozii, η , se afla, prin 100 î.e.n., la $29^{\circ}30'$ de pol, deci în afara cercului de stele mereu vizibil — explică G. Aujac, *Strabon et la science de son temps*, p. 128.

- ⁵⁰³ Cyrene se află deci cam la 7° (4 900 de stadii) nord de tropic, ceea ce înseamnă 31°N , calcul aproape exact; ea se află de fapt la 32°N .
- ⁵⁰⁴ Acest fenomen corect enunțat de Strabon se explică prin faptul că razele soarelui cad perpendicular la echinocții pe ecuator; la solstițiul de vară (iunie), ele cad perpendicular pe tropicul Racului, la solstițiul de iarnă (decembrie), pe tropicul Capricornului. E firesc deci ca în intervalul dintre cele două tropice, umbra să alterneze după deplasarea razelor soarelui. Când razele soarelui cad perpendicular la sud de ecuator, umbra în mod firesc se proiectează spre nord, când, dimpotrivă, cad la nord de ecuator, umbra se proiectează spre sud. La nord de tropicul Racului umbra ia totdeauna direcția nordică, deoarece soarele este la sud și, invers, la sud de tropicul Capricornului, umbra se îndreaptă spre sud, deoarece soarele se află la nord.
- ⁵⁰⁵ Vezi II, 2,3; II, 5,33; XVII, 3,23.
- ⁵⁰⁶ Vezi Hipparchos, V, 6 (15—24) = 48 (id) Dicks.
- ⁵⁰⁷ Arcturus, steaua α din constelația Bourului, este situată în fața Carului Mare. Este vizibilă prin mijlocul lunii septembrie. Pe vremea lui Hipparchos, se afla la $31^\circ(17')$ de pol, vezi *In Aratum*, I, 8,16.
- ⁵⁰⁸ În loc de 1 300 de stadii din manuscrise, Gosselin și Coray propun 1 400 de stadii, ca fiind mai exact. La 1 400 de stadii (= 2°) sud de Carthagina înseamnă paralela 30°N .
- ⁵⁰⁹ Raportul 11 la 7 corespunde cu $32^\circ30'$. De fapt Carthagina se află la 37°N .
- ⁵¹⁰ Vezi Eratosthenes, III, A, 20 (p. 120,24—121,3). Este vorba de paralela 31° .
- ⁵¹¹ Coile Syria era, în antichitate, o parte a Syriei, cuprinsă între Liban și Anti-Liban, avînd o formă alungită paralelă cu Mediterana, de care o despărțea Fenicia. Siria Superioară, nordică sau propriu-zisă.
- ⁵¹² Ptolemais din Fenicia, oraș din sudul Feniciei, pe țărmul Mediteranei, în dreptul Galileii. Azi se cheamă Acra. Strabon îl descrie în cartea a XVI-a, 2,23 și urm. Vezi Hipparchos, V, 8 (4—8) = 49 (id) Dicks.

- ⁵¹³ Babilonul se află de fapt la 32°30'N, Susa la 32°N, Ptolemaïs din Fenicia cam la 33°N, Tyrul și Sidonul între 33° și 33°30'. Cea mai lungă zi de 14 ore și 1/4 corespunde latitudinii de 33°.
- ⁵¹⁴ Vezi Hipparchos, V, 9 (9—14) = 50 (id) Dicks.
- ⁵¹⁵ *Xanthos*, oraș al Asiei Mici, situat în Lycia, pe râul Xanthos.
- ⁵¹⁶ III, A 21 (14—17).
- ⁵¹⁷ *Alexandria-Troas*, azi Eski Stanbul, oraș situat în regiunea Troiei lângă Achaion. Orașul a fost fondat de Antigonos și a fost numit Antigononia. Lysimachos l-a dezvoltat și i-a schimbat numele în Alexandria. Relația aparține lui Hipparchos, V, 12 a (p. 121, 18—122,1).
- ⁵¹⁸ *Amphipolis*, azi Neohori, oraș situat în sudul Macedoniei, la gura Strymonului. *Apollonia din Epir*, azi Pojani, oraș situat pe țărmul Adriaticei, în actuala Albanie. Despre această localitate vezi și Herodot, *Istorie*, IX, 92 și Thucydides, *Istorie*, I, 26.
- ⁵¹⁹ Cea mai lungă zi de 15 ore echinocțiale corespunde latitudinii de aproximativ 41°N. De fapt, precizează G. Aujac, *Strabon Géographie*, I, 2, p. 121 nota 8 subsol, Alexandria Troas se află la 39°40', Amphipolis la 40°50', Apollonia din Epir la 40°30', Roma cam la 42°, Napoli la sud de 41°.
- ⁵²⁰ *Niceea*, azi Isnik, important oraș situat în vestul Bithyniei lângă lacul Ascanios (Isnik). Întemeietorul acestui oraș, Antigonos, l-a numit mai întâi Antigononia. Lysimachos l-a dezvoltat și i-a dat numele de Niceea. Aceasta este patria de origine a astronomului Hipparchos și a istoricului Dio Cassius.
- ⁵²¹ *Lysimachia*, numită și Hexamilium, oraș din Chesonesul Thracic, la golful Melas, întemeiat de Lysimachos, unul dintre căpitaniii lui Alexandru cel Mare, în 309 î.e.n. Se află la 40°30'N.
- ⁵²² III, A 22 (1—4).
- ⁵²³ În acest paragraf Strabon folosește două nomenclaturi în același timp; cifrele rotunjite prin 1000 și 500 provin de la Eratosthenes, multiplii cifrei 700 aparțin lui Hipparchos. De aci unele incoerențe.
- ⁵²⁴ Vezi Hipparchos, V 13 a (5—10) = 52 (id) Dicks.
- ⁵²⁵ Cea mai lungă zi de 15 ore și 1/2 înseamnă 43°N. Bizanțul se află de fapt (la 15 h maxim), la 41°N.

- ⁵²⁶ Vezi Pytheas, fr. 6 c (5—11) Mette.
- ⁵²⁷ Steaua de la gîtul Cassiopeii, (α) se afla prin 100 î.e.n. aproape la 45° de la pol. Steaua de la Cotul drept al lui Perseus (η) se află cu $30'$ la nord de precedenta. Vezi Ptolemeu, *Syntaxa mathematică*, VII, 3.
- ⁵²⁸ Vezi Hipparchos, V, 15 c (p. 122,20—123,16) = 57 (p. 122,20—123,8) Dicks.
- ⁵²⁹ Cele 3 800 stadii ($5^\circ 30'$) înseamnă paralela $48^\circ 30'$, unde într-adevăr cea mai lungă zi este de 16 ore.
- ⁵³⁰ Steaua de pe capul Cassiopeii (ζ) este cea mai sudică din această constelație, anume se află sub 48° de la pol, deci constelația se afla în cercul mereu vizibil sau în cercul arctic.
- ⁵³¹ Strabon prezintă aici fenomenul astronomic al crepusculului polar. Un semn al zodiacului echivalează cu $1/12$ din cercul mare, adică cu 30° , fiind o veche unitate de măsură împrumutată de la chaldeeni. Pentru ca fenomenul crepuscular să dispară, trebuie ca soarele să coboare la 18° sub orizont.
- ⁵³² Vezi Eratosthenes, II, C 7 (7—11).
- ⁵³³ 9 coți înseamnă 18° (1 cot astronomic = 2°) deasupra orizontului, ceea ce corespunde latitudinii de 48° N. Sursa probabilă Pytheas.
- ⁵³⁴ II, C 5 (8—11).
- ⁵³⁵ Vezi Hipparchos, 60 (12—16) Dicks.
- ⁵³⁶ 6 coți înseamnă 12° deasupra orizontului, ceea ce corespunde paralelei 54° N și celei mai lungi zile de 17 h
- ⁵³⁷ Deci ținuturile aflate dincolo de paralela 54° N, sau a Iernei (vezi II, 5,8), se află în afara lumii populate. Această paralelă constituie și cercul arctic al Greciei.
- ⁵³⁸ V 17 (17—22) = 62 (id) Dicks.
- ⁵³⁹ F. Gr. Hist., 87 F 76 (p. 123,17—124,27).
- ⁵⁴⁰ Fr. 6 d (15—21) Mette.
- ⁵⁴¹ Vezi nota 218 la această carte.
- ⁵⁴² D. R. Dicks, *Hipparchos*, p. 29—30, explică cele de mai sus astfel: polul zodiacului, adică polul eclipticei se află la o distanță de polul ceresc egală cu oblicitatea eclipticei, deci cu aproximativ 24° . El descrie în mișcarea de rotație diurnă un cerc situat la 24° de polul ceresc, ceea ce proiectat pe pămînt corespunde actualului cerc polar (deci la 24° de pol). Unghiul format de

axa pământului cu axa zodiacului este egal cu unghiul format de ecuator și ecliptică, ultimele aflându-se perpendiculare pe primele; acest unghi corespunde celor patru șazecimi din cel mai mare cerc al pământului (ecuator = $360 : 60 = 6 \times 4 = 24^\circ$). Pentru o mai mare claritate, vezi schema de mai jos;

S și S': solstițiile de iarnă și de vară; E și E': echinocțiile de primăvară și toamnă; P și P': polurile boreal și austral ecliptic; P și P': linia polurilor. Unghiul planului ecliptic cu acela al ecuatorului este măsurat prin arcul P P₁.

CARTEA A III-A

- ¹ Pentru informațiile lui Strabon privind cartea a III-a, vezi J. Morr, *Die Quellen von Strabons dritten Buch*, Leipzig, 1926.
- ² Planul în care promite că va descrie pământul locuit pe părți, după expozeul general asupra problemelor de geografie, apare în II, 5,4.
- ³ Vezi II, 5, 26—27, unde Strabon expune motivele pentru care începe descrierea pe părți cu Iberia.
- ⁴ Strabon, cu cartea a III-a, începe descrierea Europei Occidentale. Vezi și A. Berthelot, *L'Europe occidentale d'après Agrippa et Strabon*, Revue archéologique, Paris, 1933, seria 6, I, 9—12. Acest autor dă și hărți făcute după datele numerice și după

orientarea în raport cu punctele cardinale prezentate de aceste două izvoare antice.

- ⁵ Vezi II, 5,27.
- ⁶ Vezi III, 2, 6—15.
- ⁷ Vezi II, 5, 27, unde prin „părți anterioare“ Strabon înțelege părțile gîtului. Această comparație se datorează lui Poseidonios.
- ⁸ Aceasta este măsura dată de Eratosthenes care urcă probabil la Pytheas (vezi II, 4, 4), ajunsă la Strabon probabil prin intermediul lui Poseidonios. După Zimermann, *Hermes*, 23, 1888, 108—114 (la Fr. Lasserre, *Strabon, Géographie*, II, Paris, 1966, p. 23), lungimea Iberiei a fost calculată de-a lungul coastei de la Pirinei la trecătoarea Gibraltar, cu o lipsă de 500 km.
- ⁹ Lățimea maximă este de fapt de 700 km. Sursa lui Strabon în această evaluare este incertă. Probabil prin Poseidonios ea se urcă la Pytheas (Vezi H. Berger, *Die geographischen Fragmente des Eratosthenes*, Leipzig, 1890, p. 367, la Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 185).
- ¹⁰ *Muntele Pirineu* reprezintă coasta orientală a Iberiei cu orientarea *nord-sud* — zice Strabon. De fapt Pirineii constituie hotarul nordic al Hispaniei, orientați fiind de la vest la est.
- ¹¹ Eroarea acestei orientări a Pirineilor este frecventă la toți autorii antici, care își imaginau Peninsula Iberică orientată în lungime dinspre vest spre est. Vezi harta pămîntului după Eratosthenes și aceeași hartă la Strabon.
- ¹² *Golfurile Gallatice sau Celtice*, vezi nota 292 la cartea a II-a. Cele două denumiri, *Celtice* și *Galatice*, luate de Strabon probabil de la Poseidonios, sînt mult mai vechi decît epoca acestui autor. Vezi de pildă *Aristotel*, fr. 35, *Celți și Galați* și *Ps. Aristotel*, *De mundo*, 393 b 9, informații furnizate de Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 185.
- ¹³ *Artabrii*, o populație antică a Hispaniei, așezată în colțul de nord-vest al Peninsulei Iberice, în actuala provincie Coruña. Lor le aparține și capul *Nerium* (sau *Artabrum* sau *Celticum*) azi Finisterre.
- ¹⁴ *Capul Nerion (Nerium)*, azi capul Finisterre — constituie extremitatea nord-vestică a Hispaniei, locuită de artabri și de celtiberi. După L. Monteagudo, *Emerita*, 20, 1952, p. 481 și

- urm. îl identifică cu Cabo Turiñan la 25 km nord de Finisterre, iar A. Schulten, *Iberische Landeskunde*, I p. 243, cu Punta Nariga, la 75 km vest de la Coruña.
- ¹⁵ Aici începe descrierea primei regiuni a Iberiei, anume a Turdaniei, care se va dezvolta de la cap. 1, 4 până la cap. 2, 15.
- ¹⁶ Vezi pentru descrierea Hispaniei de către Strabon și A. Garcia y Bellido, *España y los Españoles hace dos mil años, segun la Geografía de Strabon*, „Colección Austral“ nr. 515, Madrid, 1945.
- ¹⁷ *Promontoriul Sacru* (*Sacrum Promontorium* sau *Iugum Cyneticum* sau *Cantes Saturni*), azi capul Sfântul Vincențiu (*São Vicenta*) în colțul sud-vestic al Peninsulei Iberice, reprezenta, în concepția anticilor, extremitatea apuseană a Europei și a pământului locuit.
- ¹⁸ Vezi și II, 5,15. Cele 1500 de stadii au fost calculate de Poseidonios pe un traseu rutier (vezi III, 1,9) și după Eratosthenes.
- ¹⁹ *Cuneus* — azi Algarve — adică „unghiul, colțul“, este regiunea sudică a Lusitaniei, situată în colțul sud-vestic al peninsulei Iberice; el era mărginit la est de fluviul Anas (Guadiana) și la vest se termina cu Promontoriul Sacru. Vezi și Pomponius Mela, *De chorographia*, III 7 *Cuneus ager*. Sursa este probabil Poseidonios, chiar dacă etimologia falsă a numelui urcă sigur la un autor latin, probabil la Q. Fabius Pictor. Rădăcina toponimului este celtică și reappare în alte nume de locuri, ca de pildă în Coni-storgis (III, 2,2). Populația regiunii se numea *cunei* sau *cynetes*.
- ²⁰ *Artemidoros*, geograf din Efes, care a trăit în jurul anului 100 î.e.n. Este autorul unui *Periplu* utilizat de Timosthenes, Eratosthenes și Polybios. Din opera lui Artemidoros nu se păstrează azi decât puține fragmente. Vezi și C. Müller, *Geographi Graeci Minores*, Paris, 1855, I, 566, 31. Pentru pasajul de aici, vezi Artemidoros, Fr. 13 (= p. 6 Hagenow) citat de Poseidonios.
- ²¹ Cele trei insulițe par să fie actualele Armação (cea care ar corespunde ciocului vasului), Caxão și Leixão (cele două laturi ale prorii). Vezi harta la J. Leite de Vasconcellos, *Religiões de Lusitania*, Lisabonna, 1892—1913, II, 216.

- ²² Ephoros (sau Hecataios?), fr. 130 Jacoby care a confundat se pare pe Melqart-Heracles cu Baal-Saturn, al cărui cult este atestat la capul Sf. Vincențiu și la Punta de Sagres.
- ²³ Textul corupt în acest loc s-a tradus *le întorc*, cuvintele *μεταστρέφεισθαι* sau *μεταφύρεισθαι*.
- ²⁴ În gr. *σπονδοποιησαμένων* „făcînd libații” și nu *ψευδοποιησαμένων* „falsificînd”, corectare făcută de Coray și ratificată de Meineke și Müller. Vezi și vorbele lui Strabon: „trebuie să vizitezi locul ducînd cu tine apă”.
- ²⁵ Fr. 45 Jacoby. În legătură cu apusul soarelui în ocean, Artemidoros susține o părere răspîdită de fizica epicureică contrară celei a lui Eratosthenes. Vezi H. Usener, *Epicurea*, 354.
- ²⁶ Această teorie combătută aici de Strabon este atestată și la Iuvenal, *Satire*, 14, 280; Ausonius, *Epistulae*, 23, și la alții.
- ²⁷ Subliniem încercarea lui Strabon de a da o explicație raționalistă fenomenelor naturii.
- ²⁸ Teoria refracției luminii prin intermediul sticlei, expusă în acest pasaj, după Poseidonios, este prezentată și de Seneca, *Quaestiones naturales*, I, 6,5; ea pare să fie cunoscută cel puțin din secolul al V-lea î.e.n., cu ajutorul pietrelor cristaline lenticulare.
- ²⁹ *Artemidoros*, fr. 12 (Vezi și G. Hagenow, *Untersuchungen zu Artemidoros Geographie des Westens*, Diss. Göttingen, 1932).
- ³⁰ Rîul *Anas* al Iberiei, corespunde rîului actual Guadiana. Izvoarele la celtiberi, străbate ținutul carpetanilor, curge spre sud-vest, apoi spre sud, vărsîndu-se în ocean, în sud-vestul Hispaniei, în golful Tartessus (golful Cádiz).
- ³¹ *Celticii* au ocupat coasta apuseană a Iberiei înainte de secolul al VI-lea î.e.n. Prezența lor aici se resimte și în timpurile noastre, prin particularități lingvistice față de spaniolă. Vezi S. Lambrino, *Les Lusitaniens*, Euphrosyne, I, 1957, 117—145.
- ³² După anul 137 î.e.n., data victoriei lui D. Iunius Brutus Calpurnius asupra lusitanilor și a galicienilor. Este vorba de lusitanii așezați la sud de Tag; la ei se află orașul Augusta Emerita (azi Merida).
- ³³ *Carpetanii*, *oretanii* și *vettonii*, populații așezate în mijlocul Peninsulei Iberice. *Carpetanii* au fost locuitorii Hispaniei Tarraconensis, în preajma actualei Sierra de Guadalupe spre centrul

- peninsulei, pe platoul actual Nova Castilla pînă la Sierra Guadarrama și pînă pe malurile Tagului, avînd ca vecini la nord pe arevacii, la est pe celtiberii, la vest pe vettonii, la sud pe oretanii. *Oretanii* erau așezați tot în Hispania Tarraconensis, la izvoarele râului Anas, avînd un oraș capitală numit Oretum, azi Calatrava sau Nuestra Señora de Oreto. *Vettonii* sau *vestonii* sînt locuitorii antici ai Hispaniei, așezați în regiunea actuală Estremadure, cu capitala Salamantica (azi Salamanca).
- ³⁴ *Baetis*, azi Guadalquivir, era fluviul după care și-a primit numele și provincia Baetica, din sud-vestul Hispaniei.
- ³⁵ Numele *Baetica* apare numai din timpul lui Augustus, ceea ce înseamnă că informația i se datorează direct lui Strabon, nu lui Poseidonios.
- ³⁶ *Baetica*, sau *Turdetania* corespunde, în mare, Andaluziei și Grenadei de azi. Este cea mai sudică dintre provinciile spaniole. Orașele principale ale Baeticii au fost Corduba (Cordoba), Italica (Santijoces), Hispalis (Sevilla), Gadeira (Cadiz), Astigi, Barbesula (Torre de Guadiaro), Carteia (El Rocadillo). Locuitorii ei erau la nord turdulii, la sud bastulii puni, la est bastetanii, la nord-vest basturianii, la sud-vest turdetanii. Multe din localități erau la origine colonii feniciene și cartagineze. Este o regiune roditoare și dintre cele mai frumoase ținuturi ale Hispaniei.
- ³⁷ Printre ultimii autori se numără, probabil, în primul rînd, Poseidonios. Ptolemeu, *Geografia*, I, 4, 9, și Marcianus din Heraclea, *Periplul mării exterioare*, II, 9, ambii avînd ca izvor pe Artemidoros, situează pe turduli la sud de turdetanii; Plinius, *Naturalis Historia*, III, 8 și 14, la răsărit. De fapt, este vorba de aceeași populație și de același nume, doar redat prin două sufixe diferite (Vezi Fr. Lassarre, *op. cit.*, p. 27).
- ³⁸ Vezi Polybios, *Istorie*, XXXIV, 9,1.
- ³⁹ 6 000 de ani (ἑξῶν) și nu de *versuri* (ἐπῶν), cum susțin Meineke și Müller etc., susține Fr. Lassarre, versiune pe care am adoptat-o.
- ⁴⁰ Aceeași informație apare la Hippolytos, *Chronica*, 81, p. 98, 7 Helm. Alfabetul „tartessin” este cel mai vechi din peninsula Iberică. Alfabetul iberic propriu-zis, răspîndit în toată peninsula, este atestat arheologic din secolul al V-lea î.e.n. Vezi Garcia

y Bellido, *La Peninsula Iberica en los comienzos de su historia*, Madrid, 1953, 75 și urm. Toate informațiile în această direcție i-au provenit lui Strabon, prin Poseidonios, de la Asclepiades din Myrlea, care a trăit în Iberia la sfârșitul secolului al II-lea î.e.n.

- ⁴¹ *Bastetanii* sau *bastulii* — locuitori antichi ai Peninsulei Iberice considerați de Strabon, după Poseidonios, unul și același popor, sînt socotiți două neamuri aparte de Ptolemeu, *Geografia*, I, 4, 6. după Artemidoros. Acesta fixează pe bastuli la vest de Vera, pe bastetani, la nord de Vera, pe coasta orientală.
- ⁴² În loc de *Calpe*, oraș antic al Iberiei, situat la 40 de stadii departe de Carteia, unii editori au corectat manuscrisul, înlocuind numele orașului cu Carteia. Calpe este atestat și de Iulius Honorius, 18 (GLM, p. 34), iar *Itinerarium Antonini*, 406, 3 numește stațiunea *Calpe Carteia*. Tot *Calpe* se numea și promontoriul vecin pe care se află azi orașul Gibraltar.
- ⁴³ Deoarece, după legendă, Heracles a umblat prin acele părți ale Iberiei cînd a fost în apusul Europei după merele de aur ale Hesperidelor. Vezi nota 103 la cartea a IV-a.
- ⁴⁴ *Timosthenes* din Rhodos este nauarchul lui Ptolemeu Philadelphul, citat aici după Eratosthenes, prin intermediul lui Poseidonios. Vezi și nota 312 la cartea I.
- ⁴⁵ Heraoleia iberică este numele străvechi al orașului *Carteia* din sudul Spaniei antice, situat pe țărmul Mediteranei, la Gibraltar.
- ⁴⁶ *Menlaria* sau *Mellaria* este un oraș antic al Spaniei, situat în apropierea strîmătorii Gaditane sau Gibraltar, pe țărmul mării. După *Itinerarium Antonini*, 407,2, este Villaneja de azi, la gura Rio de Valle, mai precis el a fost identificat cu ruinele Las Casas de Porro, în Valdevaqueros.
- ⁴⁷ Orașul și riul *Belon* (*Baelo*), azi Belonia. Vezi P. Paris, *Fouilles de Belo*, Bordeaux, 1923—26.
- ⁴⁸ *Tingis*, azi Tanger, oraș al Mauritaniei, situat pe țărmul african al strîmătorii Gibraltar (*Fretum Gaditanum*).
- ⁴⁹ Pentru numeroasele saline care au existat în antichitate pe această coastă, vezi și M. Ponsich și M. Tarradell, *Garum et industries antiquae de salaison dans la Méditerranée occidentale*, Paris, 1965.

- ⁵⁰ *Zelis* — azi Arzila — oraș antic al Mauritaniei, la 35 km sud-vest de Tingis. Vezi nota următoare.
- ⁵¹ *Iulia Ioză*, numită de Plinius, *Naturalis Historia*, V 2, *Iulia Transducta* — prin traducerea numelui Ioză care avea acest sens în limba feniciană. Corespunde, se pare, actualului oraș Tarifa, situat în Iberia de Sud. Strămutarea orașului s-a efectuat pe timpul lui August și deci informația a obținut-o Strabon direct din evenimentele contemporane cu el.
- ⁵² *Gadeira* sau *Gades*, azi Cádiz, se afla de fapt la 700 de stadii (130 km) departe de Calpe. Cifra 750 aparține, se pare, lui Artemidoros, reluată de Poseidonios, iar cifra 800, lui Eratosthenes și, în ultimă instanță, lui Pytheas, obținută de Strabon tot prin intermediul lui Poseidonios.
- ⁵³ *Portul lui Menestheus* corespunde, probabil, locului unde este azi Puerto-Real, aproape de Cadix, în sudul Hispaniei, dincolo de Gibraltar; el a mai fost identificat cu ruinele aflate la 4 km nord de Puerto de Santa Maria.
- ⁵⁴ *Estuarul Astei* se află lângă orașul *Asta* al Hispaniei. Vezi nota 94 la această carte.
- ⁵⁵ *Nabrissa* — azi Lebrija — oraș situat lângă estuar, nu departe de cursul inferior al fluviului Baetis, la nord de Hasta. Informația de mai sus a obținut-o Strabon de la Artemidoros prin intermediul lui Poseidonios. Ea apare și la Ptolemeu, *Geografia*, II, 4, 4, și la Marcianus, *Periplus maris exteri*, II, 9.
- ⁵⁶ Între brațul nordic al fluviului Baetis care se vărsa în mare odinioară aproape de Matalascanas și actualul braț sudic, al cărui estuar începe la Sanlucar de Barrameda, coasta măsoară 18 km, ceea ce corespunde aproape exact celor 100 de stadii date de Strabon, probabil după Artemidoros.
- ⁵⁷ *Oracolul lui Menestheus* se afla în Baetica în portul lui Menestheus, în fața insuliței Salmédina de azi. Numele s-a dat în amintirea căpeteniei omonime ateniene din războiul troian. Vezi Homer, *Iliada*, II, 552.
- ⁵⁸ *Turnul lui Caepion* (Caepionis Turris), azi Cipiona, oraș situat la gura Baetisului. Vezi și Pomponius Mela, *De Chorographia*, III, 1.
- ⁵⁹ *Ebura* — azi Evora de lângă San Lucar da Barrameda — oraș

- situat la gura fluviului Baetis. Vezi și Pomponius Mela, *De Chorographia*, III 4 (Ebora Castellum).
- ⁶⁰ *Zeîta Phosphoros* sau *Lux-Dubia* este fie Artemis-Hecate, fie o divinitate elenistică reprezentînd pe zeîta Lunei. Ea a fost identificată de învățați și cu *Lux-Dubia* (vezi Ovidius, *Metamorfozele*, IV, 401 și XI, 596), desemnînd crepusculul ce s-ar potrivi unui cult apusean. R. Étienne, *Le culte impérial dans la péninsule ibérique d'Auguste à Dioclétien*, Paris, 1958, combate ipoteza unui cult care să cinstească pe Venus ca stea a lui Caesar. S-a mai presupus că *Lux Dubia* ar putea fi o divinitate cu caracter astral, protectoarea navigatorilor.
- ⁶¹ Fluviul *Anas* — azi Guadiana — forma hotarul de nord și vest al Turdetaniei înspre Lusitania; se varsă în Atlantic în sud-vestul Iberiei.
- ⁶² *60 mile; 100 mile; 70 mile* — C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 951, col. 2, 1, 14, propune reconsiderarea tuturor acestor distanțe exprimate în mile romane după *Varron* (Plinius, IV, 55).
- ⁶³ Se referă la cele relatate în III, 1,6.
- ⁶⁴ *Bastetanii*, populație situată în sudul Hispaniei Tarraconensis, în munții Orospeđa (La Sagra). Orașul lor de frunte era Basti (azi Baza).
- ⁶⁵ *Turdetania* este, după unii, tot una cu Baetica, iar după alții, doar partea din Baetica ocupată de turdetani, pe râul actual Guadalquivir.
- ⁶⁶ În acest loc Groskurd, ratificat de C. Müller, face restituirea „Precum și celticii”, pe care n-am urmat-o ca Fr. Lasserre.
- ⁶⁷ Cele 2 000 de stadii în lungime corespund distanței de 380 km de la gura fluviului *Anas* (Guadiana) pînă la izvoarele râului Guadalquivir, în lățime, distanței de 320 km dintre muntele Calpe și cursul superior al Guadianei.
- ⁶⁸ Aici, ca în toată descrierea Turdetaniei, referințele se fac la Poseidonios.
- ⁶⁹ *Orașul Corbuda*, azi Cordoba, oraș înfloritor al Hispaniei antice, situat pe malul drept al Guadalquivirului. Era patria de origine a lui Seneca și Lucan.
- ⁷⁰ Întemeietorul orașului Corduba, Marcellus, era M. Claudius Marcellus, consul în 152 î.e.n. Acesta a întreprins două mari cam-

panii în Spania, prima în 169 î.e.n., a doua, după ce a fost ales consul. Cu una dintre aceste ocazii, acest nepot al cuceritorului Siracusei, a întemeiat orașul Corduba. În războiul contra lui Viriathus (din 142 î.e.n.), Corduba a servit drept cartierul de iarnă al lui Quinctius și Q. Fabius Maximus Servilianus (Appian, *Bellum Hispaniense*, 68, 67). În 46/45 î.e.n., s-a trimis aici o nouă colonie romană, *Colonia Patricia*, atestată pe monedele din anul 13 î.e.n.

- ⁷¹ *Orașul gaditanilor* este Gadeira, sau Gades, azi Cadix, situat în insula Tartessos, creată de brațele estuarului Baetisului. Orașul numit în vechime și în greacă Gadeira a fost întemeiat de fenicieni. Este patria lui C. Balbus și a lui Columella. Celebri erau în antichitate dansatorii din Gades. Strâmtoarea Gibraltar se numea și strâmtoarea Gades (*Fretum Gaditanum*). Forma latină Gaditanus, în loc de cea greacă, Gadirita, face să se presupună o sursă latină care i-a servit lui Strabon în acest loc, probabil Asinius Pollion.
- ⁷² Strabon greșește. Prima colonie romană în Peninsula Iberică a fost *Carteia*, întemeiată în 171 î.e.n. Vezi și III, 3, 15.
- ⁷³ *Hispalis*, azi Sevilla, oraș al Hispaniei, situat pe râul Baetis în părțile ocupate de turdetani. Fondatorul acestui oraș era, după legendă, Heracles. De fapt, trebuie să fi fost fundat de fenicieni, care cinsteau pe Melkart — zeu asemănător cu Heracles al grecilor.
- ⁷⁴ Este vorba de *Colonia Iulia Romula*, întemeiată la Hispalis de Caesar în 45 î.e.n.
- ⁷⁵ Orașul *Baetis* n-a fost identificat și nici n-ar putea fi socotit unul și același cu Italica (oraș menționat de Strabon puțin mai departe). Poate este o colonie stabilită pe locul actualei Triana. Comentatorii moderni l-au înlocuit cu *Asidigis* sau *Asindigis*, oraș pe râul Baetis. Vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 951, col. 2, 1. 33 și urm., care motivează substituirea acestui nume lecțiunii manuscriselor (orașul *Baetis*). *Asidigis* este același cu *Asido quae Caesariana* a lui Plinius, *Naturalis Historia*, 3, 1; 3, 11, și cu *Asindon* al lui Ptolemeu, 2, 3, p. 113, 27 Wilbg. identificate cu *Jerez Sidonia* evului mediu și *Jerez de la Frontera*, de azi.

- ⁷⁶ *Italica* numită și *Divi Traiani civitas* — azi Santiponce, oraș mare al Baeticei la nord-est de Hispalis. A fost fundat de Scipio Africanus în 206 î.e.n. Era patria împărașilor Traian, Adrian și Theodosius I.
- ⁷⁷ *Ilipa*, oraș al Hispaniei, situat în Turdetania pe râul Baetis. A fost, pe rînd, identificată ipotetic cu Pennaflor, cu Alcalá del Río, cu Cantillana, cu Loja.
- ⁷⁸ *Astigis* (nu *Astinas* sau *Astenas* cum apare în manuscrise), restituire a lui Kramer, după Ptolemeu și Plinius, azi Astigi Ecija, la 90 km est de Sevilla pe calea Cordubei.
- ⁷⁹ Carmon (Carmo), azi Carmona, oraș situat la est de Sevilla, în Turdetania, pe drumul Corbudei.
- ⁸⁰ *Obulcon* (Obucula), azi la Monclova sau Venta de Monclova sau Mandodova sau Porcuna, la 40 km vest de Jaen — era un oraș situat în Turdetania, între Carmon și Astigis. Plinius, *Naturalis Historia*, III, 1; III, 12, o numește Obulcola.
- ⁸¹ Fiii lui Pompeius au fost înfrinși în cîmpia Baeticei, lângă orașul Munda (45 î.e.n.). Vezi și notele 89—90 la această carte.
- ⁸² *Munda*, azi Monda sau Montilla, la 36 km sud-est de Corduba — oraș în Baetica, la bastuli. Orașul a ajuns celebru în lumea romană prin victoria lui Caesar asupra fiilor lui Pompeius (Cneius și Sextus) din 45 î.e.n.
- ⁸³ *Ategua* (*Attegua*) corectura lui Groskurd după coniectura lui Casaubon, adoptată de Müller și Meineke în locul lecțiunii *Ate-tua* din manuscrise; prima formă a numelui este menționată de mai mulți scriitori antici ca Plinius, *Naturalis Historia*, 3,3, Dio Cassius, *Istoria romană*, XLIII, 33; Valerius Maximus, *Istoria Romanilor*, 9,2. Era un oraș situat în Turdetania. A fost identificat cu Teba la Vieja de azi, la 23 km sud-est de Corduba, pe malul drept al râului Guadajoz.
- ⁸⁴ *Urso(n)*, numită și *Genua Ursorum*, azi Osuna, este un oraș din Baetica. Colonie întemeiată de Caesar sub numele *Colonia Genetiva Iulia*.
- ⁸⁵ *Tuccis*, zis și *Tuccitana* sau *Augusta Gemella*, azi Martos, oraș situat la sud-est de Corduba și la 7 km sud-vest de actualul Jaen.

- ⁸⁶ *Ulia*, azi Montemayor, oraș în Baetica. Vezi și C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 951, col. 2, l. 59.
- ⁸⁷ *Aegua* (în gr. *Aigua*), oraș situat în Turdetania și atestat numai la Strabon. Poate este același cu *Escua*, menționat de Ptolemeu, p. 112, 30 Wilb. și de Plinius, *Naturalis Historia*, 3, 1, 3, 10.
- ⁸⁸ *Munda* se află la 1 400 de stadii depărtare de Carteia, deci la 259 km, dar în linie dreaptă, la 170 km.
- ⁸⁹ *Cneius s-a refugiat la Carteia după înfringerea sa*. Este vorba de Cn. Pompeius, fiul lui Pompeius, care a fost ucis la Carteia (în Hispania) unde se retrăsese după înfringerea suferită la Munda, în 45 î.e.n.
- ⁹⁰ Sextus, fratele lui Cneius Pompeius și amândoi fiii triumvirului Cn. Pompeius, care au continuat în Hispania războiul civil dintre Caesar și tatăl lor. Au fost înfrinți în 45 î.e.n. la Munda. Vezi și nota precedentă. Sextus a supraviețuit luptelor din Hispania.
- ⁹¹ Este vorba de *Marcus Antonius*, triumvirul și celebrul general roman din secolul I î.e.n.
- ⁹² Sextus fu executat la Milet. Aceeași versiune apare la Appian, *Războaiele civile*, V, 144. Probabil amândoi au avut aceeași sursă, pe Timagenes. După altă versiune adoptată de C. Müller și A. Meineke, el ar fi fost executat la Midaeum în Frigia Epictetă. Noi am urmat aici versiunea preferată de Fr. Lasserre.
- ⁹³ *Conistorgis* (și nu *Conistorsis*, cum dau manuscrisele, este corectură făcută după Appian, VI, 57 și admisă de toți editorii), era un oraș situat la cuneii celtici, în regiunea numită de romani *Cuneus*. Nu se cunoaște locul exact unde a fost situat. Unii l-au fixat lângă actualul Couna.
- ⁹⁴ *Asta*, numit și *Hasta*, azi Xeres (sau Jerez) de la Frontera sau poate *Mesa de Asta* — oraș situat în insula Tartessos, pe un braț secăt al râului Baetis, la 10 km nord de Jerez.
- ⁹⁵ *Gaditanii*, în loc de *turdetanii*, restituire făcută de C. Müller: οἱ τουνγαδιτανοί = οἱ τὸ νῦν Γαδιτανοί; noi propunem = οἱ τῆ οὖν Γαδιτανοί.
- ⁹⁶ *Portul insulei gaditanilor* a fost construit de Balbus nu în insulă, ci pe continent, în fața insulei, în locul actualului

Trocadero. Distanța menționată aici este, de fapt, mai mare, cam de 150 de stadii [28 km].

- ⁹⁷ Distanța este exact apreciată.
- ⁹⁸ 92,49 km față de 85 km indicați de măsurătorile moderne.
- ⁹⁹ „Azi” și „în vechime” se raportează la timpul lui Poseidonios.
- ¹⁰⁰ *Castalon (Castulo)*, azi Cazlona, oraș pe Baetis în sus, în Hispania Tarraconensis, la poalele munților Saltus Castalonensis (Sierra de Sagura), la oretani.
- ¹⁰¹ Este vorba de lanțul munților Sierra Morena ale cărui mine azi nu produc decât plumb.
- ¹⁰² *Noul și Vechiul Sisapon*, două orașe din Turdetania, cu bogate zăcăminte de argint și mercur. Unul dintre ele este actualul Almaden din Sierra Morena; despre acesta vorbește și Plinius; al doilea este, probabil, orașul Guadalcanal de astăzi, dacă nu cumva este o localitate din vecinătatea *Ilipi*.
- ¹⁰³ *Cotinae*, oraș din Turdetania, în preajma căruia se găseau zăcăminte de aramă și de aur. Se pare că numele este defectuos transmis, *Cotinae* pentru *Constantia*, azi Constancia, situată la 7—8 leghe depărtare de Almaden. Altfel localitatea este neidentificată.
- ¹⁰⁴ *Carpetania*, regiune din Hispania Tarraconensis, ocupînd podișul Noii Castilii în centrul Peninsulei Iberice, la sud de Iuga Carpetana (Sierra Guadarrama), avînd capitala *Toletum*, azi Toledo.
- ¹⁰⁵ *Baeturia* este partea nord-vestică a Baeticei.
- ¹⁰⁶ *Turdetania* este o parte a Baeticei. Vezi nota 65 la această carte.
- ¹⁰⁷ Descrierea Turdetaniei, care cuprinde paragrafele 4—14, începe printr-un extras din Poseidonios (4—9). Strabon a cules informații pentru această regiune și de la Asclepiades din Myrlea, pomenit în III, 4,3, care și-a petrecut un timp în această parte a lumii și a descris Turdetania.
- ¹⁰⁸ În III, 1,9.
- ¹⁰⁹ În legătură cu cifra de 400 de stadii, precizăm că ea este o restabilire. Manuscrisele dau 8 stadii (1480 m), ceea ce este imposibil. Probabil este vorba de o confuzie banală a literelor η' și υ' care notau cifrele 8 și 400 în arhetipul bizantin. Vezi

- F. Lasserre, *Étude sur les extraits médiévaux de Strabon*, L'Antiquité Classique, 28, 1959, 73 și urm.
- ¹¹⁰ Pomponius Mela, *De Chorographia*, III 1, descrie același fenomen.
- ¹¹¹ *Nabrissa*, azi Lebrija, oraș situat aproape de estuarul râului Baetis.
- ¹¹² *Onoba*. Nume neidentificat, fiind a lecțiune unică. S-ar putea ca textul să fie corupt în acest loc și *Onoba* să fie unul și același cu *Ossonoba*. Vezi nota următoare.
- ¹¹³ Orașul *Ossonoba* se afla în apropierea capului Santa Maria, la 5 km sud-est de Faro în Portugalia.
- ¹¹⁴ *Mainoba (Maenoba)*, oraș situat în Turdetania, la vărsarea râului Maenoba (atestat la Plinius) în Mediterana, puțin la răsărit de Malaca (Malaga). A fost identificat cu Aznalcazar, cu Guadiamar, cu Velez Malaga.
- ¹¹⁵ Textul este corupt, dar inteligibil.
- ¹¹⁶ Informațiile în legătură cu exportul mărfurilor turdetane în Italia s-au cules în special la Ischia (*Aenaria*), unde apar dovezi în această privință din secolul al III-lea î.e.n.
- ¹¹⁷ Termenul *climat* înseamnă, la Poseidonios, teritoriul cuprins între două latitudini, în cadrul căruia soarele se vede sub același unghi, la aceeași dată. Climatul evocat în acest pasaj este delimitat în sud de o linie ce trece prin Gades sau Cadix, sudul Sardiniei, marginile Calabriei, iar în nord de linia ce trece pe la frontiera nordică a Portugaliei actuale, cam la 100 km la nord de Marsilia, și pe extremitatea Adriaticii.
- ¹¹⁸ Distrugerea piraiților executată de Pompeius, a avut loc în 67 î.e.n.
- ¹¹⁹ Fr. 46 Jacoby.
- ¹²⁰ *Vânturile Eurys sînt etesiene*, adică *periodice* suflînd într-o anumită perioadă a anului. Vîntul Eurys în Mediterana este un vînt de est și de sud-est. Vezi Aristotel, *Meteorica*, 2, 6, 12. Cuvîntul *Etesiene* trebuie luat aici în accepțiunea de *periodice* (gr. *ετήσιος*) și nu în acela de vînturi de nord-vest, cum sînt considerate *Etesioi anemoi*. Acestea din urmă se simt în Marea Egee timp de 40 de zile în timpul caniculei.
- ¹²¹ Vezi chinovarul din Sisapon, menționat în III, 2, 3.

- ¹²² Solul oraşului Sinope, port la coasta paflagoniană a Pontului Euxin, descris de Strabon în XII, 2,10, producea huma roşie.
- ¹²³ Strabon, când descrie regatul Pontului (XII, 3, 1—40), nu menţionează salinele, nici măcar minele de sare de la Culupena şi Camisena. În schimb el descrie, în VII, 4,6, sărăriile de la Palus Maeotis (Marea Azov), pentru care Mithridate Eupator percepea un important tribut încă pe timpul vieţii lui Poseidonios.
- ¹²⁴ Lână neagră ca pana corbului (în gr. *Coraxiana*, vezi gr. *κόραξ* „corb“). Pentru acest pasaj, vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 952, col. 1, 1. 54. Aceeaşi lână neagră constituie şi bogăţia Laodiceei din Frigia, vezi Strabon, XII, 8,16.
- ¹²⁵ Ceea ce înseamnă 27,53 kg de argint, echivalent cu aproximativ valoarea a 46,5 tone de grâu.
- ¹²⁶ În manuscrise *Saltiete*, nume corupt, a cărui restituire a creat următoarele variante: *Sattietae*, pare să fie cel din manuscrise, *Sa(l)tigitae*, *Salpesitae*, *Salpitae* sînt o populaţie antică a Spaniei în Baetica. La sud de Hispalis, în Baetica, se află *Salpesa*, poate în acest loc este vorba de *Salpesitae*. Unii învăţaţi pe care îi urmăim folosesc varianta *salacieni*, locuitori ai oraşului *Salacia* din Lusitania (despre care Plinius, *Naturalis Historia* VIII 73, 2 şi 194) spune, de asemenea, că produceau stofe de lână de calitate.
- ¹²⁷ Termenul de iepuri *leberizi* în interpretarea gramaticului Polemarchos, citat de Érotien, *Lexiconum Hippocraticum*, p. 58 Nachmanson, este de origine massaliotă; Poseidonios în mod sigur l-a notat la Massalia. Termenul înseamnă „năpîrliţi“ în greacă. Vezi Athenaios *Deipnosophistai*, 362 b; Alciphron, *Epistolae*, III 19; Arrian, *Anabasis*, fr. 102.
- ¹²⁸ Această solie menţionată de Poseidonios trebuie să fi avut loc între pacificarea insulelor Baleare de Q. Caecilius Metellus Balearicus, din 121 î.e.n., şi şederea lui Poseidonios la Roma, în 87 î.e.n. sau trecerea lui prin Baleare la reîntoarcerea din Gadeira.
- ¹²⁹ Despre invazia de şerpi sau de *şoareci* pomeneşte şi Herodot, *Istoriî*, II 75 şi 141.

- ¹³⁰ *Dicaearchia* este numele grec al orașului latin Puteoli, azi Pozzuli; această informație cît și cea despre Ostia aparțin lui Poseidonios, care a vizitat aceste orașe, probabil, la întoarcerea sa din Iberia, sau cu ocazia altor călătorii. Ostia apare descrisă la Strabon în V, 3, 5.
- ¹³¹ *Ostia* oraș antic al Italiei, situat la gura Tibrului și la aproximativ 19 km sud-vest de Roma. Era portul Romei, fundat — spune tradiția antică — de regele Ancus Martius. Se mai văd și azi ruinele în apropierea noului oraș Ostia.
- ¹³² Prin *libyene*, Poseidonios, sursa lui Strabon, înțelege vasele Cyrenaicei și ale Carthaginei, vestite în antichitate în Marea Mediterană.
- ¹³³ *Fisetri* (în gr. φουσητήρ, în fr. cachalot) este un *hapax legomenon* (vezi Plinius cel Bătrîn, *Naturalis Historiae*, IX, 8. În Gallico Oceano *phyceter*) sînt de fapt animale neidentificate precis.
- ¹³⁴ *Țiparii de mare*, gr. γόγγροι, lat. *congrî*.
- ¹³⁵ *Moluștele buccinae*, în gr. κήρυκες („crainici“) le-am tradus cu termenul latin, deoarece nu au corespondent în limba română, animalul existînd lîngă coastele Atlanticului.
- ¹³⁶ 10 *cotyle* = 2,70 l (după sistemul atenian), după alte localități 2,39 l.
- ¹³⁷ 80 *de mine* = 36,71 kg; după sistemul atenian, 48,48 kg; după sistemul ptolemaic, 52,40 kg.
- ¹³⁸ Un *talant*, ca măsură de greutate, echivalează cu 36,39 kg după sistemul atenian), 39,29 kg (după sistemul ptolemaic); 27,53 kg, după alți autori moderni.
- ¹³⁹ *Calmarii*, în gr. τούθιδαι, lat. *teuthidae*.
- ¹⁴⁰ 2 coți = 92,5 cm.
- ¹⁴¹ Tonii în fr. *thon*, în gr. θύννοι, lat. *thyni*, sînt o specie foarte mare de lacherde.
- ¹⁴² După E.H.F. Meyer, *Botanische Erläuterungen zu Strabons Geographie*, Königsberg, 1852, p. 3 și urm., acest arbust ce se întinde pe pămînt ar fi alga zisă *Fucus vesiculosus* care produce bășicuțe ca ghinda și adăpostește cochiliile purpurii foarte căutate de lacherde, fiind totodată valoroase colorante. Theophrast, *Istoria plantelor*, IV 6, 9, menționează la fel un stejar sub-marin ce produce glande (δρῦς πόντια).

- ¹⁴³ *Polybios* vorbește în *Istoriei*, XXXIV 8, 3, despre ghinda de lângă Hispania și Sardinia, cu care se hrănesc lacherdele.
- ¹⁴⁴ Adică *Polybios*, *Istoriei*, XXXIV 8, 2.
- ¹⁴⁵ Textul în acest loc este corupt din cauza unei lacune vechi. A fost însă remediat de autorii moderni, urmînd un pasaj din *Polybios*, dat integral de Athenaios, *Deipnosophistae*, VII, 302 c.
- ¹⁴⁶ Este vorba, în special, de minele din actuala regiune Tio Tinto.
- ¹⁴⁷ Muntele *Kemmenos* — azi Cévennes — este situat în Gallia și face un unghi drept cu Pirineii.
- ¹⁴⁸ Minele de aur din Pirinei sînt descrise în IV, 2, 1, cele din muntele *Kemmenos* sînt menționate doar aici.
- ¹⁴⁹ Informația se datorește lui Asclepiades din Myrlea mai degrabă decît lui Poseidonios, care n-a vizitat Turdetania.
- ¹⁵⁰ O *semilibră* sau jumătate de libră (măsură de capacitate) echivalează cu 6 uncii, iar uncia este o cantitate foarte mică.
- ¹⁵¹ *Pale* este un cuvînt iber transcris *palaga* și *palacurna* de izvoarele lui Plinius, *Naturalis Historia*, XXXIII, 77, ceea ce înseamnă lingouri de 10 libre romane, adică 3,275 kg.
- ¹⁵² Explicațiile de mai sus se datorează cu siguranță vreunui fizician din secolul al V-lea î.e.n. Un ecou al aceleiași explicații se resimte la Pseudo-Hippocrates, *Despre regim*, I, 4.
- ¹⁵³ Poseidonios, fr. 47 Jacoby.
- ¹⁵⁴ Vezi și M. Laffranque, *Poseidonios d'Apamée et les mines d'Ibérie*, *Pallas* V, Toulouse, 1957, 17—25, unde se menționează tot ceea ce se știe despre Poseidonios savantul, parcurgînd Strabon, Diodor din Sicilia, Athenaios și Scrisoarea XC către Lucilius a lui Seneca.
- ¹⁵⁵ Acest mit este, de fapt, o teorie foarte veche bazată pe o doctrină antică despre arderea munților din lumea întreagă, doctrină ce aparține în ultimă instanță lui Democrit și care așa explică în general prezența metalelor în străfundurile munților. Poseidonios extinde fenomenul asupra Alpilor (Fr. 18, Jacoby). A. Garcia y Bellido, *Hispania Graeca*, 2 vol., Barcelona, 1948, vol. I, p. 168 și urm. susțin că această teorie a arderii munților stă și la baza numelui grec al Pirineilor (Πυρρήνη „de foc”) și deci ea este la fel de veche ca acest nume.

- ¹⁵⁰ *Hadesul* sau *Infernul*, în concepția anticilor, este sălașul morților, situat în adâncurile pământului.
- ¹⁵⁷ *Plutos* este zeul bogăției. Cultul său este legat, la origine de cel al Demetrei și Persefonei. Cu dezvoltarea bogăției mobiliare, *Plutos* fu desprins de cultul Demetrei și deveni zeul bogăției în general. În comedia lui Aristofan și în concepția populară, *Plutos* era imaginat ca un bărbat orb, deoarece și averea ajunge la buni și la răi, fără distincție. Poseidonios opune în acest pasaj *Hadesul* nu lui *Plutos*, ci lui *Pluton*, care aparținea la origine cultului de la Eleusis (vezi Eshil, *Prometeu*, 804). La origine și *Pluton* desemna bogățiile ascunse în străfunduri (vezi Platon, *Cratylus*, 403 A). Traducerea a ales numele *Plutos*, zeul bogăției, pentru a exprima mai clar ideea fundamentală a textului.
- ¹⁵⁸ Phalereanul este Demetrios din Phaleron, erudit scriitor și om politic atenian din secolul al IV-lea î.e.n. Elevul lui Theophrast, el a elaborat lucrări foarte variate și erudite de literatură, retorică, istorie etc. din care azi nu se păstrează decât foarte puține fragmente. Pentru citat, vezi fr. 138 a Wehrli.
- ¹⁵⁹ Vezi explicații suplimentare în XVII, 1, 31.
- ¹⁶⁰ Este vorba de enigma pusă de pescari lui Homer (vezi Pseudo-Herodot, *Vita Homeri*, 34), a cărei explicație este următoarea: omul, când prinde un păduche, îl azvârle, dar pe cei pe care nu i-a putut prinde, îi păstrează pe capul său. Această enigmă citată în legătură cu minele attice scoate în lumină randamentul lor derizoriu.
- ¹⁶¹ Pasajul este dificil, probabil a fost corupt și restituit de editorii moderni.
- ¹⁶² Un talant euboic însemna 26,2 kg, de 2 000 de ori mai mult decât plata zilnică medie a unui lucrător calificat sau prețul a 44,2 tone de grâu.
- ¹⁶³ *Istoricii* vizați aici de Strabon trebuie să fie în primul rând Polybios, dar și Avienus, *Ora maritima*, 291 și urm., *Ephoros* la *Pseudo-Skymnos*, 165 și *Stephanos Byzantinul* la cuvântul Tartessos.
- ¹⁶⁴ Insulele Cassiteride sînt descrise în III, 5, 11.

- 165 Polybios, *Istorie*, XXXIV, 9, 8. El mai vorbește despre alte mine de argint ale Hispaniei, în III, 57, 3; X 10, 11.
- 166 Despre metalele de la Carthagina Nouă vezi Polybios, *Istorie*, XXXIV 9, 8; X 10, 11.
- 167 *Carthagina Nouă* (Nova Carthago), un oraș întemeiat de carthaginezi la porunca lui Hasdrubal, în 228 î.e.n., cu scopul exploataării minelor de argint din împrejurimi, era situat în sudul Hispaniei Tarraconensis, pe țărmul Mediteranei. După un greu asediu, Scipio Aemilianus a ocupat acest oraș, în 210 î.e.n. Polybios a vizitat regiunea în 147 î.e.n. În aceleași regiuni se exploatează azi plumb argentifer, la Union pe drumul ce duce la Alicante, la 11 km înspre est de Carthagina.
- 168 25 000 de *drabme* echivalează cu 4,16 talanți și cu 23 133,34 franci din 1950 sau cu 115 kg de argint.
- 169 Data este probabil posterioară reorganizării administrației provinciale a Spaniei făcută de Augustus. Vezi R. J. Forbes, *Studies in Ancient Technology*, VII, Leyda, 1963, 158.
- 170 Se referă la aceiași istorici vizați mai sus. Vezi nota 163 la această carte.
- 171 *Muntele Argyros* (lat. Argentarius), azi Argentario, se află în sudul Hispaniei Tarraconensis la bastetani.
- 172 Despre *Anas* și *Baetis*, vezi Polybios, *Istorie*, XXXIV, 9, 12, XIX 1, 1.
- 173 La origine celtiberii erau formați din patru triburi care ocupau văile râurilor actuale Jalon (Salo) și Duero (Durius), la nord-est de Sierra de Guadarrama. În epoca lui Polybios, numele lor s-a extins peste întregul lanț Maseta pînă la Sierra Morena, Polybios are dreptate în privința Anasului (nu și a Baetisului), precum și în privința evaluării la 900 de stadii a distanței dintre cele două râuri.
- 174 *Cei vechi* sînt *Ephoros*, care a scris un comentariu la versurile lui Stesichoros, *Artemidoros* și *Eratosthenes*; Artemidoros îi reproșea lui Eratosthenes de-a nu fi respins suficient de categoric pe Ephoros și de a fi acordat încredere lui Pytheas.
- 176 Rîul Baetis (*Guadalquivir*) se numea în timpurile străvechi *Tartessos*, după numele insulei și a orașului cuprinse între brațele sale la revărsarea în mare.

- ¹⁷⁶ *Erytheia*, primul nume al orașului *Gadeira*. După alți autori antici, ca Herodot, *Istoriei*, IV 8; Isocrates, 119d, 212e, Erytheia era o insulă în ocean, aproape de Gades.
- ¹⁷⁷ Versurile lui Stesichoros ce urmează sînt extrase din *Geryoneida*, poem pierdut, în care se povestea despre răpirea boilor lui Geryon de către Heracles. Probabil Stesichoros a primit informații despre aceste locuri de la Colaios din Samos, care a fost în Tartessos prin 660 î.e.n. și care trece drept cel mai vechi vizitator grec al acestor locuri, după Herodot, *Istoriei*, IV 152.
- ¹⁷⁸ Pentru fragment, vezi Th. Bergk, *Poetae Lyrici Graeci*, Lipsiae, 1915, p. 636, precum și Fr. 7 Page.
- ¹⁷⁹ *Se spune* — se referă la Ephoros. Într-adevăr s-a găsit o bogată comoară de obiecte de aur la Evora, aproape de Sanlúcar de Barrameda, antica Ebury, ceea ce ar putea fixa locul orașului Tartessos la gurile râului. E. Kukahn și A. Blanco situează orașul Tartessos în Sevilla, pe malul drept al Guadalquivirului, în apropiere de El Carambolo, unde în secolele VII—VI s-a găsit la fel o comoară de aur.
- ¹⁸⁰ Regiunea ocupată azi de turduli, adică pe timpul lui Poseidonios care fie că nu făcea distincție între turduli și turdetani, fie că și-a luat informația la rîndul său de la Artemidoros.
- ¹⁸¹ Eratosthenes, Fr. III B 122.
- ¹⁸² Artemidoros, Fr. 11 (= p. 30 Hagenow).
- ¹⁸³ Vezi și III, 1, 9 și 2, 1. Dacă într-o zi de navigație se parcurgeau 1 000 de stadii [185 km], H. Berger, *Die geographischen Fragmente des Eratosthenes*, Leipzig, 1890, p. 367, crede că evaluarea făcută aici de Eratosthenes după Pytheas ar atinge 925 km.
- ¹⁸⁴ De fapt și părțile coastei Iberiei dinspre Celtica se află tot la ocean. Strabon opune aici coastele Iberiei din fundul golfului Gascogne (spre Celtica) celor de la capul Finisterre (de la ocean). Vezi Fr. Lasserre, *Strabon, Géographie* II, p. 191, nota 10.
- ¹⁸⁵ Pytheas, Fr. 8 Mette.
- ¹⁸⁶ Homer, *Iliada*, VIII 485—486 (trad. Murnu, 479—480).
- ¹⁸⁷ *La porțile Hadesului*, vezi Homer, *Odiseea* XI, 14—19.
- ¹⁸⁸ Pentru data invaziei cimmerienilor în Asia, pe timpul lui Homer sau puțin înaintea lui, observă același sincronism în I, 1, 10

și I, 2, 9, unde Strabon se referă la hronografi. Izvorul său a fost Theopompos. Vezi F. Jakoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, Nr. 64—105, Berlin, 1926, (F. Gr. Hist), 115, Fr. 205. *Cimmerienii*, populație indo-europeană, au năvălit din nordul Bosforului în Asia. Este vorba de migrațiunea cimmericilor din regiunile Chersonesului Tauric în Asia Anterioară, petrecută la sfârșitul secolul al VIII-lea, sub presiunea sciților din nordul Mării Negre. În secolul al VII-lea atacă cetățile grecești din Ionia și Eolida.

- ¹⁸⁹ *Cyaneele sînt stînci primejdioase*, vezi Homer, *Odiseea*, XII 55—72, pasaj tratat de Strabon în I, 2, 10. Stîncile Cyanee — azi Urek-Iaki — care înseamnă „Stîncile negre-albăstrui“, au existat la intrarea în Hellespont, în Bosfor. Ele se numeau și *Symplegade*, nume care înseamnă „Cele ce se ciocnesc“, deoarece, după legendă, aceste stînci prin ciocnirea lor opreau pe navigatori să treacă prin strîmtoare. Prima corabie care a reușit să treacă a fost corabia Argo, după care eveniment vraja care punea în mișcare aceste stînci s-a risipit. Identificarea Planctelor lui Homer cu Cyaneele și cu Symplegadele este foarte frecventă în antichitate, vezi, de pildă, Herodot, *Istoriei*, IV 85.
- ¹⁹⁰ *Mitul Planctelor*. Planctele sau „stîncile rătăcitoare“ sînt o ficțiune homerică. Este vorba de stîncile strîmtorilor, temute întotdeauna de navigatori, deoarece apa, fiind mai învolburată, izbea corăbiile de țarmul stîncos. Vezi Homer, *Odiseea* XII, 61 și urm.
- ¹⁹¹ Supunerea *Turdetaniei* de către fenicieni, de altfel, a întregului litoral al Baeticei, este foarte veche. Fenicienii cartaginezi, înaintea grecilor, au întemeiat colonii în Hispania pentru a exploata minele bogate de acolo.
- ¹⁹² Strabon se referă aici la iberii care au căzut sub stăpînirea feniciană.
- ¹⁹³ *Orașul Odysseea din Iberia* era situat în regiunea Bastetania din sud-estul Peninsulei Iberice, mai sus de Abdera, în munți. În acest oraș se afla templul Athenei, în care se păstrau scuturi și cioc de corăbii, semne ale rătăcirilor lui Odysseus.
- ¹⁹⁴ Informația îi provine lui Strabon, prin Poseidonios, de la Asclepiades din Myrlea (vezi III, 4, 3), care apăra teza călă-

toriilor lui Odysseus, și a altor eroi greci înspre apus pînă în Iberia.

- ¹⁹⁵ *Victorie cadmeeană* este o expresie care califică o biruință stearpă, fără nici un folos. Cadmos a fost, după legendă, fiul lui Agenor, regele Feniciei și întemeietorul orașului Theba din Beoția (cam prin secolul al XVI-lea î.e.n.). Spre sfîrșitul vieții, Cadmos și soția sa Armonia au dispărut misterios de pe tronul Thebei, ajungînd la encheleeni, în Albania actuală. Aceștia, atacați de illyri, au primit un oracol prin care li s-a anunțat că vor putea învinge pe illyri dacă vor avea în fruntea lor pe Cadmos și Armonia. Și, într-adevăr, spune legenda, așa s-au petrecut lucrurile. Cadmos a devenit și regele Illyriei, dar, după ce au avut un fiu, pe Illyrios, ambii soți au fost transformați în șerpi și așa au ajuns în Cîmpiile Elysee. Aceasta este deci *victoria cadmeeană*.
- ¹⁹⁶ Homer, *Iliada*, II, 298 (trad. Murnu, 281—290).
- ¹⁹⁷ *Rătăcirile lui Aeneas* (ale aceluși prinț troian care a scăpat din mijlocul flăcărilor ce cuprinseseră Troia și din dezastrul general, reușind să salveze Zeii Penați și să-i ducă în Italia unde a întemeiat orașul Lavinium) constituie subiectul epopeei Eneida a lui Vergilius.
- ¹⁹⁸ *Antenor*, prinț troian acuzat de trădarea patriei.
- ¹⁹⁹ Eneții erau o populație a Asiei Mici, locuind la început în Paflagonia. După tradiție, ei au luat parte la războiul troian și, după distrugerea Troiei, au rătăcit spre apus ajungînd prin Thracia în regiunea de nord-vest a Adriaticii, numită după ei *Veneția*. Antenor, eroul troian, li s-a alăturat și a ajuns cu ei în acele părți ale Italiei. O ramură a lor ar fi emigrat în Gallia și s-ar fi așezat pe promontoriul de vest al acestei țări. pe țărmurile Oceanului Atlantic, unde în timpuri istorice locuia neamul celtic al veneților.
- ²⁰⁰ *Rătăcirile lui Diomedes* au fost atestate pentru prima oară de Lycophron, *Alexandru*, 592 și urm., după Timaios.
- ²⁰¹ *Rătăcirile lui Menelaos*, vezi Homer, *Odiseea*, III, 244—304 și IV, 78—79. Vezi și Strabon, I, 2, 31—35 despre același subiect.
- ²⁰² Unele lecțiuni propun aci, în locul numelui lui Odysseus, pe cel al eroului atenian Menestheus, propunere pe care nu am

- adoptat-o. Homer cîntă pribegia lui Menestheus în *Iliada*, II, 552 și urm.
- ²⁰³ *Proteus* este în mitologia greacă o divinitate marină, fiul lui Neptun și al Pheniceii. El era paznicul turmelor marine ale tatălui său. Avea darul prevestirii, dar nu dezvăluia viitorul decît cu foarte mare greutate. Pentru a scăpa de întrebările oamenilor, avea puterea să se schimbe în orice, luînd chipuri hidoase pentru a-i speria și a scăpa astfel de întrebări. Explicația raționalistă a acestui mit vede în Proteus imaginea naturii pe care trebuie s-o tratezi cu stăruință, pentru ca să-și dezvăluie secretele.
- ²⁰⁴ Homer, *Odiseea*, IV, 563 și următoarele (trad. Murnu, 749 și urm.).
- ²⁰⁵ Homer, *Odiseea*, XI, 567 și urm. (trad. Murnu, 767—769).
- ²⁰⁶ Pentru legende la care face aluzie Strabon aici, vezi *Geryon*, nota 240 la Cartea I și *Hesperidele* nota 424 la cartea a II-a.
- ²⁰⁷ Este vorba de Hamilcar Barca, tatăl lui Hannibal, care a trăit în secolul al III-lea î.e.n. Expediția la care face aluzie Strabon aici a avut loc după înfrîngerea lui Barca de către romanii consulului Lutatius, în apropierea insulelor Egade, în acea luptă care a pus capăt primului război punic (242 î.e.n.). După această înfrîngere, Barca a trecut în Hispania și a subjugat pe cele mai războinice neamuri din peninsulă. Turdetania a cucerit-o în anul 237 î.e.n. A întemeiat apoi un oraș pe care l-a numit după numele familiei sale, Barcino (Barcelona de azi). Pe cînd se pregătea să mute teatrul războiului în Italia, a fost ucis într-o bătălie cu vettonii, în anul 228 î.e.n.
- ²⁰⁸ *După cum relatează istoricii*. Este vorba probabil de *Silanus* (F. Gr. Hist. 175), istoriograful lui Hannibal.
- ²⁰⁹ Despre *longevitatea turdetanilor*, Poseidonios a cules informații de la Ephoros care, de altfel, laudă și longevitatea arcadienilor (Fr. 112 Jacoby).
- ²¹⁰ *Anacreon*, poet liric grec de la mijlocul secolului al VI-lea î.e.n. Născut la Teos, el și-a petrecut o parte din viață la Samos, apoi la Atena și în cele din urmă probabil în Thessalia.
- ²¹¹ *Amalthea* este, după legendă, fiica lui Melissos, regele Cretei; transformată în capră, ea l-a hrănit pe Zeus cînd era prunc. Unul

- din coarnele acestei capre a fost așezat pe cer sub numele de *Cornul Amaltheei* sau *Cornul Abundenței* (lat. *Cornu Copiae*).
- ²¹² *Tartessos*, insulă și oraș al acestei insule, situat la gura râului Baetis.
- ²¹³ Fr. 16 Page, citat de Ephoros.
- ²¹⁴ Herodot, *Istoriei*, I, 163 și 165.
- ²¹⁵ *Arganthonios* a fost un rege al Tartessului. Herodot *Istoriei*, I, 163, relatează despre el că a trăit 120 de ani și a domnit 80. Același autor (I 165) povestește că Arganthonios era mort de multă vreme când foceenii au întemeiat în Corsica orașul Alalia (azi Aleria). Acest oraș a fost fundat cu aproximație în 565—560 î.e.n. Prin urmare Arganthonios trebuie să fi trăit în sec. VII—VI î.e.n.
- ²¹⁶ Se referă la Ephoros. Plinius, *Naturalis Historia*, III, 7, dă aceeași informație: *Tartessos a Graecis dicta*. Appian, *Iberica*, 7 și 267, crede că numele *Carteia* provine, printr-o evoluție fonetică, din *Tartessos*.
- ²¹⁷ Despre moravurile celților care locuiesc lângă turdetani vorbește Polybios în *Istoriei*, XXXIV, 9, 3. Este vorba de celții din sud-vestul Peninsulei Iberice, înrudiți cu ceilalți celți din Iberia și ajunși aici cu același val.
- ²¹⁸ Se pare că turdetanii sînt singurul popor iber care și-a uitat limba la data la care se referă Strabon. Artemidoros fr. 22 (= p. 28 Hagenow) susține că Turdetania a fost complet romanizată pe timpul său, deci în jurul anului 100 î.e.n.
- ²¹⁹ Adică au obținut *Ius Latii* sau simplu *Latium* care este „dreptul latin” al popoarelor unite cu republica romană. Pe baza acestui drept, aceste popoare au primit *Nomen Latinum*, care a fost acordat și populației din Carteia în 171 î.e.n., dar colonizarea și extinderea acestui drept a luat caracter de masă pe timpul lui Caesar, între 48 și 44 î.e.n. Vezi A. Garcia y Bellido, *La península ibérica en los comienzos de su historia*, Madrid, 1953.
- ²²⁰ *Pax Augusta* (sau *Pax Iulia*) — azi Beja, la 125 km sud-est de Lisabona — este un oraș situat pe râul Anas, în sudul Lusitaniei. Este denumire dată pe timpul lui Augustus, când s-a întemeiat sau s-a amplificat cu coloniști romani o localitate veche, în jurul anului 25 î.e.n.

- ²²¹ *Augusta Emerita* — azi Merida — era o colonie romană așezată pe malul drept al râului Anas în Lusitania. A fost întemeiată de Augustus, după războiul cu cantabrii (în 25 î.e.n.).
- ²²² *Caesaraugusta* — azi Saragoza — era un oraș roman în Hispania Tarraconensis, pe Ebru. Înaintea venirii romanilor orașul se numea *Salduba*. A fost colonizat cu veterani romani, după războiul cu cantabrii (25 î.e.n.).
- ²²³ *Stolati*, adică îmbrăcați în *stola* care era îmbrăcămintea femeilor de rang, a preoților și a cîntăreților din liră. Corectarea încercată a acestui cuvînt și înlocuirea lui cu *togati* este arbitrară.
- ²²⁴ *Capul Barbarium*, sau *Cepresicum*, se afla în Lusitania, la țărmul Oceanului, în apropierea actualei Lisabona, corespunde Capului Espichel.
- ²²⁵ Textul în acest loc este corupt și prezintă lacune. Turnul menționat mai jos și completat aici se afla probabil în locul actualului far Espichel, pe capul geografic cu același nume.
- ²²⁶ Deci la înălțimea capului Espichel. Este vorba de estuarele Rio Marateca și Rio Sado, unite printr-un braț de apă.
- ²²⁷ Există 30 km de la cap pînă la intrarea estuarului și alți 40 de acolo pînă la Salacia.
- ²²⁸ Paranteza conține o restituire a lui C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 954, col. 1 și 2.
- ²²⁹ Azi 3 km.
- ²³⁰ Adică de 260 tone. Vezi F. Benoit, *Gallia*, suppl. XIV, 1961, 162—164.
- ²³¹ Mareele urcă azi în aceste părți pînă la 50 km.
- ²³² În gr. εβαλδής „cu vegetație bogată“, termen ce prezintă în manuscrise diferite variante, Vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 954 col. 2.
- ²³³ *Moron*, localitate incertă (aceeași cu *Myrobriga* lui Ptolemeu — zice C. Müller *Index variae lectionis*, p. 954, col. 2, 1. 44). Ar putea să fie Arunci de azi nu departe de Sevilla, sau poate mai degrabă Abrantes, la 15 km mai sus de Constancia.
- ²³⁴ *Brutus Callaicus* este *Decimus Iunius Brutus Callaicus*, fiul lui M. Iunius Brutus, tribunul din 195 î.e.n. și fratele mai tînăr al lui M. Iunius Brutus, consulul din 178 î.e.n. Brutus Callaicus

- a fost consul în 138 î.e.n., iar în 137 î.e.n. a învins pe lusitani și pe callaici. Vezi Appian, *Bellum Hispaniense*, 73; Titus Livius, *Epitome* LV, *Eutropius*, VI, 19; Plutarh, *Tiberius Gracchus*, 21, 1.
- ²³⁵ Probabil în 136 î.e.n.
- ²³⁶ *Oliosipon* sau mai bine *Olysipon* (*Olisipo*). pentru varianta acestui nume, vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 955, col. 1, r. 12; era un oraș al Lusitaniei, actuala Lisabona. A fost fortificat de Brutus.
- ²³⁷ În text κλειθροῖς „ca de cheile“ fluviului, în loc de πλευροῖς din manuscrise; este corectura lui A. Meinecke, aprobată de C. Müller.
- ²³⁸ *Ținutul vettonilor* se afla în Lusitania, regiunea Estramadura de azi. Vezi și *Vettonii*, nota 33 la această carte.
- ²³⁹ Adică spre vest, sud-vest.
- ²⁴⁰ *Oretanii* locuiau la hotarele dinspre Baetica ale Hispaniei Tarraconensis, în munții *Iuga Oretana* (Sierra Morena) pe fluviul Anas. Orașele lor principale erau Castalon și Oretum și ocupau un teritoriu bogat în zăcăminte de aur și de alte metale. Vezi și nota 33 la această carte.
- ²⁴¹ În III, 2, 3. Este vorba de lanțul munților Sierra Morena și Sierra de Guadalupe.
- ²⁴² *Vacceii*, populație străveche din nord-vestul Hispaniei Tarraconensis. Orașele lor principale erau Palantia (*Palencia*) și Cauca (*Coca*).
- ²⁴³ *Durios* — azi Duero — fluviu al Peninsulei Iberice, formînd hotarul dintre lusitani și callaici; se varsă în ocean pe coasta de vest a Iberiei.
- ²⁴⁴ *Acontia* (aceeași cu *Acuteia* menționată de *Stephanos Bizantinul*: Ἀκούτεια πόλις Ἰβηρίας, καθὰ Στράβων ἐν τῷ τρίτῳ „Acuteia, oraș iberic, după relatarea lui Strabon, în cartea a III-a“ era un oraș situat pe Durios, la vaccei. Nu se cunoaște precis locul unde era situat. Probabil s-a aflat în apropierea localității *Ocelodurum*, aceeași se pare cu *Gella* lui Ptolemeu, identificată ipotetic cu *Zamora*).
- ²⁴⁵ *Callaicii*, populație preromană din regiunea Gallaecia (Galicie), în nord-vestul Peninsulei Iberice, pe valea fluviului Minius (Minho), între Durios și golful Aquitanicum (Biscaya).

- ²⁴⁶ Este *Decimus Iunus Brutus Callaicus*, consul în 138 î.e.n., biruitor în 136. Pentru războaiele romanilor în Spania, vezi M. Simon, *Roms Kriege in Spanien 154—133 v. Chr.*, Frankfurt am Main, 1962, p. 160 și urm., 169 și urm., pentru expediția lui D. Iunius Brutus. În războiul contra lusitanilor, Brutus s-a servit de orașul Moron ca de o bază întărită.
- ²⁴⁷ În descrierea Peninsulei Iberice făcută de Strabon, J. Valleja, *Un pasaje de Estrabón dislocado*, Emerita Madrid, XX, 1952, 461—466, consideră că acest pasaj din III, 3, 2 nu-i nevoie să fie corectat, dacă se trece la III, 4, între 14 și 15.
- ²⁴⁸ Vezi, pentru Castalon, nota 100 la această carte.
- ²⁴⁹ *Oria* (poate aceeași cu *Orisia* a lui Stephanos din Bizanț; cu *Oretum*, după Ptolemeu, *Geografia*, II, 6, 58), oraș al oretanilor situat nu departe de Baza. Regiunea e bogată în mine de argint. A fost identificat cu probabilitate cu *Nuestra Señora de Oreto*, pe Rio Jabalon, la 30 km vest de Valdepeñas.
- ²⁵⁰ *Lusitania*, regiune situată în partea de sud-vest a Peninsulei Iberice. Corespunde unei părți din Spania actuală și celei mai mari părți din Portugalia. Înglobată de romani în Hispania Ulterior, a fost constituită de Augustus în provincie aparte.
- ²⁵¹ Aceste limite ale Lusitaniei corespund diviziunii instituite de Augustus între 19 și 7 î.e.n.
- ²⁵² Este vorba de Poseidonios și de izvoarele sale, precum și de Polybios, *Istorie*, XXXV, 2.
- ²⁵³ *Asturii* sînt locuitorii antici ai regiunii Asturia, în nord-vestul Hispaniei, vecini cu callaici. Vezi și nota 245 la această carte. Sub Antoninus Pius, teritoriile asturilor și ale gallaecilor au fost despărțite de Hispania Tarraconensis și instituite în provincia *Gallaecia et Asturia*.
- ²⁵⁴ În manuscrise apare cifra de 13 000 de stadii, ceea ce este imposibil; ea a fost înlocuită de editorii moderni cu 3 000.
- ²⁵⁵ De maximum 400 km, adică 2 000 de stadii.
- ²⁵⁶ Fr. 84 Jacoby.
- ²⁵⁷ Vezi Aristotel, Fr. 680 Rose. Aristotel credea într-adevăr că Lusitania și Mauritania sînt simetrice de cele două părți ale Coșoanelor lui Heracles și le prezenta ca pe niște faleze.
- ²⁵⁸ Textul este corupt.

- ²⁵⁹ *Munda* (în manuscrise *Mulidas*) râu al Lusitaniei, azi *Mondego*.
- ²⁶⁰ *Vacua*, azi *Vuga*, râu al Lusitaniei ce se varsă în Oceanul Atlantic.
- ²⁶¹ *Numantia*, azi *Garry*, vestit oraș din Hispania Citerior situat în regiunea arvacilor, în apropierea izvoarelor fluviului *Durius* (*Duero*). În timpul celei de-a patra ofensive romane împotriva Hispaniei, acest oraș a fost centrul rezistenței iberilor. În 137 î.e.n., numantinii i-au impus consulului *Mancinus* o pace rușinoasă pentru romani, pe care a încălcat-o *Scipio Aemilianus* în 134 î.e.n. Acesta, însărcinat cu războiul *Numantie*, a cucerit acest oraș în 133 î.e.n. *Asediații*, după ce au ars toate bogățiile s-au ucis între ei, pentru a nu ajunge pe mâinile romanilor.
- ²⁶² Deci aproape pînă la *Barca d'Alva*, la actuala frontieră a Portugaliei, unde într-adevăr se oprește navigația fluvială.
- ²⁶³ *Lethe*, azi *Lima*; numele este furnizat de *Poseidonios*, tradus *Oblivio* (vezi *Sallustius*, *Historia*, III 44 etc.), care constituie de fapt o adaptare latină a numelui *Obelio* format pe *Belio* cu prefixul iber. *o. Limaia* (lat. *Limia*) provine de la *Artemidoros* de la care l-a preluat *Plinius*, *Naturalis Historia*, IV, 115.
- ²⁶⁴ *Limaia* (*Limia*), azi *Lima*, izvorăște din lacul *Antela* sau *Belon*, situat mult mai la vest. Eroarea i se datorează lui *Polybios* și ea semnalează limitele atinse de explorarea romană în aceste părți ale Iberiei, în vremea aceluia autor.
- ²⁶⁵ *Baenis* sau *Minius*, azi *Minho*, este exagerat numit de *Strabon* „cel mai mare râu al Lusitaniei”, avînd un curs doar de 800 de stadii (deci 148 km); izvora din munții *gallaecilor* și nu atingea provincia *Lusitania*. Numele său *Baenis* este atestat numai de *Strabon*. *Groskurd* crede că *Strabon* a confundat *Minius* cu *Nebis* — azi *Neyva* — și deci *Baenis* ar corespunde acestuia din urmă.
- ²⁶⁶ *Minius* este nume furnizat de *Poseidonios*, cel de *Baenis* sau *Baetis* (vezi *Baetis* la *Appian*, *Iberia*, 301) de *Polybios* sau de *Pytheas*. Rîul, azi, este navigabil numai pe o porțiune de 100 km.
- ²⁶⁷ Fr. 49 *Jacoby*.

- 268 Se presupune a fi insula *Insua*, care totuși nu corespunde decât cu unele concesii acestei descrieri.
- 269 Pentru termenul expediției lui Brutus Callaicus, vezi și Appian, *Bellum Hispaniense*, 72. Despre *Brutus* vezi și nota 234 la această carte.
- 270 *Artabrii*, vezi nota 226 la cartea a II-a și nota 275 la cartea a III-a.
- 271 *Capul Nerion*, vezi nota 14 la această carte.
- 272 *Celticii* de la *capul Nerion* erau înrudiți cu cei din Celtiberia. Ei s-au așezat în Iberia în timpuri străvechi, o dată cu cei din Gallia.
- 273 Explicația de mai sus nu are valoare științifică. Ea aparține, probabil, lui Asclepiades din Myrlea.
- 274 *Portul artabrilor* (*Artabrorum portus*) se afla în colțul de nord-vest al Peninsulei Iberice, lângă golf, aproape de actualul oraș Coruña.
- 275 *Artabrii*, numiți pe vremea lui Strabon *arotrebi* (*Arotrebae*) și *arrotrebi* (*Arrotrebae*) de Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 115 și 119, erau o populație din neamul lusitanilor, situați ultimii spre nord-vestul Peninsulei Iberice, lângă promontoriul Nerium (*Artabrum*), în provincia Gallaecia și Asturia. Regiunea lor era bogată în minereuri.
- 276 Izvorul pentru acest pasaj este Poseidonios, care face aluzie la măsurile luate de Brutus Callaicus, pomenite aici de Strabon; despre ele vorbește amănunțit și Appian, *Iberica*, 301—309.
- 277 *Se spune* — se referă la Poseidonios. Despre temele excepționale în etnografia antică, tratate aici și în paragraful următor, vezi K. Trüdinger, *Studien zur Geschichte der griechisch-römischen Ethnographie*, Diss. Bâle, 1918.
- 278 Pluralul acesta care urmează după menționarea unui singur obiect, scutul, face să se presupună o lacună în fraza precedentă.
- 279 Poate în textul original a fost menționată, printre armele lusitanilor, și sabia cu două tăișuri, ἔλεφος ἀμφοτρομον descrisă de Diodor din Sicilia, *Biblioteca*, V 33,3 și 54, și menționată înainte de pumnal, παραξίφος.

- ²⁸⁰ Poseidonios face referire aici la Asclepiades din Myrlea. Vezi III, 4, 3.
- ²⁸¹ *Jertfele umane* au existat la mai multe popoare antice. Vezi, de pildă, jertfele umane la galli, Caesar, *Bellum Gallicum*, VI, 16, 2—4; la tauri, Herodot, *Istoriei*, IV, 103 etc. și chiar la geto-daci (solul trimis la Zamolxis). Le-au practicat în vremuri vechi și grecii.
- ²⁸² Fr. 170 Snell (= 50 Puech).
- ²⁸³ Figură de dans asemănătoare cu săritura bascilor.
- ²⁸⁴ *Bastetania* (actuala *Murcia*), regiune a Hispaniei Tarraconensis, populată de bastetani, vezi nota 308 la această carte.
- ²⁸⁵ După corectura lui C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 955 și 956.
- ²⁸⁶ Lacună în text.
- ²⁸⁷ În loc de *frontieră*, corectura lui C. Müller, *Index variae lectionis*, pp. 955 și 956.
- ²⁸⁸ Analogia cu obiceiurile grecilor (căsătorie, dansuri, concursuri) o face Poseidonios probabil pe temeiul informațiilor lui Asclepiades din Myrlea.
- ²⁸⁹ Înainte de expediția lui Brutus Callaicus, deci înainte de 137 î.e.n. Vezi nota 134 la această carte.
- ²⁹⁰ *Vasconii*, populație a Hispaniei Tarraconensis, așezați la nord de fluviul Iberus (Ebru), între cantabri și iacetani. Numele lor îl amintește pe al bascilor actuali.
- ²⁹¹ *Pleutaurii* (C. Müller propune pleutabri) locuiau în nordul Hispaniei, la izvoarele Ebrului. Nu sînt atestați decît la Strabon. Unii învățați consideră că sînt aceiași cu *pelendonii* lui Ptolemeu. Alți autori îi identifică cu *plentușii*, din III, 3, 8.
- ²⁹² *Bardyeții* (sau *bardylii* și *bardyalii*), vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 958, col. 1, r. 58) erau o populație situată în nord, la golful Galatic al Hispaniei între conisci la vest, veroni la sud, vasconi la est, oceanul la nord, ocupînd deci regiunea actuală Guipuzcoa, coborînd însă pînă la Ebru.
- ²⁹³ *Allotrigii*, populație a Hispaniei, probabil aceeași cu *Autrigones* ai lui Plinius, *Naturalis Historia*, III, 27, care ocupau teritoriul de pe țărmul mării între Bilbao și Santander, întinzîndu-se pînă aproape de Burgos.

- ²⁹⁴ Vezi aceeași observație la Pomponius Mela, *De Chorografia*, III, 15, care are același izvor ca Strabon, adică Poseidonios.
- ²⁹⁵ Observațiile ce urmează, referitoare la binefacerile celebrei *Pax Romana*, aparțin lui Strabon însuși și se datorează propagandei imperiale în această direcție, care se resimte din anul 13 î.e.n. când s-a ridicat *Ara pacis* „Altarul Păcii“.
- ²⁹⁶ În loc de „prezenței munților“ (gr. εἰν ὄρων), A. Meinecke propune „asprima climatului“ (gr. τῶν δέρον).
- ²⁹⁷ În III, 3, 5.
- ²⁹⁸ *Augustus*, cu numele său întreg *C. Iulius Caesar Octavianus Augustus*, este primul și cel mai vestit împărat roman (27 î.e.n. — 14 e.n.).
- ²⁹⁹ *Coniacii* (după C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 956, col. 1, 160, ei sînt aceiași cu concanii, nume care este menționat de *Horatius*, *Pomponius Mela* și de *Silius Italicus*, sînt o populație antică a Spaniei, din neamul artabrilor, situați de Ptolemeu în jurul orașului *Cucana*, azi Congas, vecini cu neamul orniacilor. Unii îi consideră identici cu coniscii.
- ³⁰⁰ Lacună în text.
- ³⁰¹ *Plentuișii*. Numele de *plentuiși* este corupt. Este vorba poate de *pleutatthi* sau de *blendii*, nume provenit de la portul *Blendium* pomenit de Plinius, *Naturalis Historia*, IV 111, C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 956, col. 1 și 2, propune *bellii* și *lythii* sau *tuișii*. Par să fi fost așezați în nordul Peninsulei Iberice.
- ³⁰² *Tiberius*, sau *Tiberius Claudius Nero*, este al doilea împărat roman, succesorul lui Augustus și fiul lui Tiberius Nero și al Liviei.
- ³⁰³ Aceste legiuni sînt a IV-a *Macedonica*, a VI-a *Victrix* și a X-a *Gemina*, care au fost menținute în nordul Spaniei, după ce ultima din celelalte 4 ocupate cu pacificarea cantabrilor a fost transferată pe frontul Rinului, spre anul 18 î.e.n.
Vezi A. Schulten, *Los Cántabros y Astures y su guerra con Roma*. Madrid, 1943, 176 și A. Garcia y Belido, *El „exercitus Hispanicus“ desde Augusto a Vespasiano*, Arch. Esp. de Arq. 34, 1961, 114—150.
- ³⁰⁴ În loc de 1 200 km care sînt de fapt.

- ³⁰⁵ Ea are deci 6 000 de stadii adică 1 110 km, ceea ce s-a arătat în III, 1, 3.
- ³⁰⁶ Carthagina Nouă a fost fondată în 228 î.e.n.
- ³⁰⁷ De fapt 450 km, urmînd coasta.
- ³⁰⁸ Bastetanii, numiți și bastuli, locuiau în sud-estul Hispaniei Tarraconensis, pe coastele Mediteranei. Vezi Strabon, III, 2, 1.
- ³⁰⁹ *Edetanii* sînt locuitorii Edetaniei, o regiune a Hispaniei Tarraconensis în munții Idubeda (Sierra de Cuenca), în bazinul râului Turia (Guadalaviar). Orașele cele mai de seamă ale edetanilor erau Edeta (azi Liria), Segobriga (Cuenca), Saguntum (Murviadro), Valentia (Valencia). Par a fi aceiași cu *sedetanii*.
- ³¹⁰ *Trofeele lui Pompeius* (lat. *Tropaeum Pompeii*) era o localitate situată pe drumul de uscat ce duce din Italia în Spania, în Pirinei, mai sus de actualul Iuncera, aproape de Bellegarde. Un monument ridicat la trecătoarea Perthus, lîngă Bellegarde, a dat nume localității. Poate a existat numai monumentul.
- ³¹¹ De fapt sînt cu ceva mai mult de 310 km urmînd coasta.
- ³¹² *Indiketii* sau *indigetii* locuiau în colțul de nord-est al Peninsulei Iberice, în Pirinei la actuala trecătoare Perthus.
- ³¹³ Este vorba de munții Solorius (Sierra Nevada) și Argentarius (Sierra de los Filabres).
- ³¹⁴ *Malaca*, oraș al provinciei Baetica, numit azi Malaga, situat pe țărmul Mediteranei.
- ³¹⁵ Numizii (*νομιδοι* în loc de *σατμασι*, cum oferă manuscrisele) sînt populațiile antice ale Numidiei, o țară din nordul Africii, situată între Mauritania la vest, Carthagina la est, adică pe teritoriul Algeriei actuale. Sub regele Massinissa, numizii și-au întins și mai mult hotarele. Înainte de bătălia de la Zama (202 î.e.n.), Numidia era divizată în două state, la est statul massylilor, la vest, al massessylilor, avînd doi regi, pe Massinissa și pe Syphax. În 203 î.e.n. Massinissa a devenit regele întregii Numidii.
- ³¹⁶ *Mainaka* este *Maenaea*, azi Almunecar, localitate a regiunii Baetica din Hispania, situată la țărmul Mării Mediterane, puțin mai la est de Malaca. Distrusă în secolul al VI-lea î.e.n. a fost înlocuită cu *Maenoba*. Vezi M. Besnier, *Lexique de géographie ancienne*, Paris, 1914, p. 454.

- ³¹⁷ Eroarea relevată aici de Poseidonios s-ar putea imputa lui Artemidoros sau vreunui alt autor din secolul al III-lea. Cum orașul Mainake datează de la finele secolului al VII-lea î.e.n. și a fost distrus prin 540 î.e.n., tradiția evocată aici de Strabon urcă, probabil prin Ephoros, pînă la Hecataios.
- ³¹⁸ Odysseea sau orașul lui Odysseus, atestat de inscripțiile (CIL *Hexi de Mela*), azi poate Motril, situat în partea de est a Baeticei între Malaca și Abdera, pe țărmul Mediteranei.
- ³¹⁹ *Abdera*, azi Adra, este un oraș antic al Spaniei, întemeiat de fenicieni, pe coasta Bastetaniei. În feniciană se chema Abderat și se afla în sud-estul Spaniei. Adra se află la 125 km est de Malaga.
- ³²⁰ Odysseea sau orașul lui Odysseus, atestat de inscripțiile CIL II, 5197 și 5499. E situat la nord de Malaga. Unii îl identifică cu Oducia, de pe valea Guadalquivir.
- ³²¹ Vezi III, 2, 13.
- ³²² Fr. 50 Jacoby.
- ³²³ Fr. 16 (= p. 21 Hagenow).
- ³²⁴ *Asc'epiades din Myrlea*, gramatic și filozof grec din secolul I î.e.n. După notița din Suidas, el era fiul lui Diotimos, din Myrlea, oraș al Bithyniei, numit Apameia pe vremea lui Suidas. Neamul său se trăgea din Niceea Bithyniei. A fost discipolul lui Apollonios și a trăit pe vremea regilor Pergamului Attalos și Eumenes. A scris cărți de interpretare a filozofilor. A ținut lecții de gramatică la Roma, pe vremea lui Pompeius, la Alexandria, pe vremea lui Ptolemeu al IV-lea Philopator, precum și în Turdetania. A scris mai multe lucrări, vezi Athenaios, *Deipnosophistai*, XI 488 a — 494 b, Macrobius, *Satire*, V 21, 5.
- ³²⁵ Vezi aceeași informație la Iustinus, *Apologii*, XLIV 3, 3, după Poseidonios.
- ³²⁶ *Teucros* era, după legendă, fiul lui Telamon și fratele vitreg al lui Ajax pe care l-a însoțit la Troia.
- ³²⁷ *Elleni*, oraș al Hispaniei, fundat de greci în regiunea callaicilor. Nu a fost identificat. Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 112, menționează un oraș *Heleni* în Galaecia.
- ³²⁸ *Amphilochi*, oraș al Hispaniei la callaici. Nu se cunoaște locul unde a fost situat exact. Unii îl identifică cu actualul Caldas

- del Rey, fără ca C. Müller să înțeleagă motivul. Probabil a fost așezat în partea de sud-vest a regiunii callaicilor, care populau nord-vestul Iberiei.
- ³²⁹ *Amphilochos*, personaj din epoca eroică greacă, fiul lui Amphiaraoș și fratele lui Alcmaeon. Întors de la Troia, el a peregrinat pe la diverse neamuri. Unii spun că a murit în Cîmpia Aleion sau în Siria, după o altă versiune în Iberia.
- ³³⁰ *Messenia*, o regiune din sud-vestul Peloponesului.
- ³³¹ *Cantabria*, regiune a Hispaniei Tarraconensis, situată la izvoarele Ebrului, la răsărit de Asturia, între Pirinei. Această regiune a fost supusă de romani în 25 î.e.n.
- ³³² *Alți autori* sînt necunoscuți; ei au fost, probabil, numiți de Asclepiades din Myrlea. Se pare că anumite populații din apropierea râului Duero practicau modul de viață laconian. Cît privește „emigranții“ din Messenia care au colonizat Iberia, aici autorul se referă probabil la peregrinările legendare ale tovarășilor lui Nestor la întoarcerea lor de la Troia, ipoteză care permite presupunerea unui izvor ca Timaios.
- ³³³ Orașul *Opsikella* este necunoscut și neidentificat. Numele *Ocellum*, propus, apare însă în multe locuri în Cantabria, în Gallacia, la vettoni, în Lusitania (vezi Ptolemeu, *Geografia*, II 6, 22 și 5, 7). Corectura *Okella* pentru *Opsikella* pare recomandabilă pentru context. Legenda lui Okelas este legată de cea a Antenorizilor, evocată în III, 2, 13. Poate numele este o combinare a acestei legende cu un toponim iber.
- ³³⁴ *Okelas*, însoțitorul lui Antenor, este un personaj legendar.
- ³³⁵ Poseidonios face referire aici la Asclepiades din Myrlea și la Artemidoros. Localizarea lotofagilor nu este făcută însă numai de acești doi autori, ea urcă la Crates din Mallos.
- ³³⁶ *Artemidoros*, Fr. 77 (= p. 8 ss. Hagenow).
- ³³⁷ Ultimii lotofagi sînt localizați, se pare, de Eratosthenes, fr. III B 57, și de Polybios, *Istorie*, I, 39, 2, care cunoșteau insula Meninx, azi Djerba (în Syrta Minor) prin Timosthenes din Rodos, un martor ocular al acelor locuri.
- ³³⁸ Observația ce urmează aparține lui Strabon mai degrabă decît lui Poseidonios.

- ³³⁹ *Crates din Mallos*, vezi nota 34 la cartea I. Aici este vorba de Fr. 30 Mette (*Sphairiopoia, Untersuchungen zur Kosmologie des Krates von Pergamon*, München, 1936, 225).
- ³⁴⁰ Fr. 4 Mette. Aluzia se face în special la Crates, care și-a bazat teoria despre Ocean pe informațiile lui Pytheas.
- ³⁴¹ *Migrația elenilor*, vezi notele 312, 313 la cartea I.
- ³⁴² Iberia cucerită de carthaginezi, vezi nota 21 la cartea I.
- ³⁴³ Pătrunderea *tyrienilor* în Iberia este foarte veche, probabil s-a petrecut pe aceleași timpuri în care au întemeiat Carthagina pe coasta Africii.
- ³⁴⁴ *Celții*, populație indo-europeană, numeroasă, care au populat Gallia din timpuri străvechi pînă la cucerirea Galliei de către romani (58—51 î.e.n.). Ei par să fi venit din nordul Europei. S-au stabilit în masă mai compactă în Gallia (Franța de azi) și în insulele Britannice. Din Gallia, celții au emigrat, în parte, în Germania, au ocupat Boemia și Bavaria; au plecat în Italia unde au ocupat partea nordică udată de Pad, numită apoi Gallia Cisalpină. Ei au emigrat și în Iberia și la aceștia se referă Strabon în pasajul de față, unde se găsesc *gaëli* puri cum sînt callaicii și celticii, precum și amestecați cu indigeni, cum sînt celiberii. Ei s-au așezat în nord-vestul peninsulei, la capul Nerion, numit și Promontorium Celticum, iar o altă ramură a lor este atestată pe coastele sud-vestice ale Peninsulei Iberice, între Promontoriul Sacru (São Vicente) și Promontoriul Barbarium (São Ubes).
- ³⁴⁵ *Celtiberii și beronii (veronii)*, populații preromane ale Hispaniei Tarraconensis. Împingerea elementelor iberice de pe coasta răsăriteană spre Meseta spaniolă începe în 300 î.e.n. și se încheie cu formarea populațiilor celtibere, situate pe platourile celor două Castilii, pînă la Burgos. *Celții* au pătruns în Iberia din secolul al VI-lea î.e.n. *Beronii* sau *veronii* se aflau pe malurile Ebrului, la est de actualul Burgos; ei ocupau Rioja. Vezi Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 64, nota 1.
- ³⁴⁶ *Viriathus* (Sertorius), nume celebru în antichitate, legat de revoltele iberilor băștinași contra stăpînirii romane. Viriathus a fost șeful lusitanilor. Înainte vreme, țăran, vînător, șef de bandiți, el răscoală populațiile iberice contra romanilor, în 149 î.e.n.

Învinse patru pretori romani, pe C. Vitellius în 149 î.e.n., pe C. Plautius, în 148 î.e.n., pe Claudius Unimanus, în 147 î.e.n. și pe Nigidius Figulus în 146 î.e.n. Consulul Fabius Maximus Servilianus încheie cu el pace, în 141 î.e.n. În 140 î.e.n., Viriathus fu ucis de doi ofițeri de ai săi cîștigați de generalul roman Caepion.

- ³⁴⁷ *Sertorius*, ca general roman rebel, a fost recunoscut ca șef al lor de către lusitani și de populațiile vecine revoltate în 80 î.e.n. cu care ocazie el a devenit stăpîn peste cea mai mare parte a Iberiei. A fost asasinat în 74 î.e.n.
- ³⁴⁸ *Romanii, după 200 de ani de lupte, au cucerit Iberia* — spune Strabon. Într-adevăr, cuceririle romane în Spania s-au făcut succesiv și au durat aproximativ 200 de ani. Perioada începe cu campania lui Cn. Cornelius Scipio Calvus din 218 î.e.n., provocată de expediția lui Hannibal. Iată cele mai de seamă date ale războaielor de cucerire: secolul I: între 217—206 î.e.n., romanii se substituie carthaginezilor; secolul al II-lea: între 197 și 178, ocupă teritoriul de răsărit dintre Ebru și Pirinei, cuprinzînd pe carpetani, celtiberi, turdetani, vaccei; într-o a treia serie de războaie, numite războaiele lui Viriathus, 153—139 î.e.n. și războaiele Numanției, 143—133 î.e.n., romanii pun stăpînire pe cea mai mare parte a peninsulei. În 123 î.e.n., Metellus Balearicus depopulează insulele Baleare; secolul I: cuceriri cu ocazia luptelor civile între Sertorius și Roma, apoi Augustus, între 25—19 î.e.n. supune pe asturi și cantabri, prin intermediul generalului său Vipsanius Agrippa.
- ³⁴⁹ *Hasdrubal, succesorul lui Barca*, a fost fiul lui Gascon; el l-a înlocuit pe Hasdrubal Barca în Spania, apoi s-a retras în Africa, unde a atras în alianța sa pe Syphax, regele Numidiei, pe a cărui fiică, Sophonisbe, a luat-o de soție. A fost învins de Scipio.
- ³⁵⁰ *Hannibal*, vestitul general carthaginez, care a înspăimîntat Roma în timpul războaielor punice. Vrînd să-i bată pe romani la ei acasă, el a trecut cu oastea Pirineii, a traversat sudul Galliei, a trecut Alpii și a pătruns în Italia, unde a obținut trei mari victorii, la Ticinum și Trebiae, lîngă lacul Trasimenus și la Cannae (218—217 î.e.n.). Hannibal s-a menținut cu totul 10 ani în Italia și nu s-a retras decît după ce Scipio a mutat în

Africa teatrul luptelor. Hannibal, trecînd și el marea pentru a-și apăra patria, a dat bătălia de la Zama (în 202 î.e.n.) unde a fost învins și silit să fugă.

³⁵¹ În III, 2, 10.

³⁵² Aici se fabrica faimosul *garum sociorum* (un fel de saramură de pește), menționat de Plinius, *Naturalis Historia*, XXXI, 94.

³⁵³ *Sucronul* — azi Jucar — este un fluviu al Hispaniei Tarracoenensis; izvoarele lui erau în apropiere de ale Tagului, în munții *Idubeda* (Sierra de Cuenca), dar pe cînd Tagul curgea spre Ocean, *Sucronul* se vărsa în Mediterana, în golful *Sucronensis Sinus* (azi golful Valencia).

³⁵⁴ Acestea sînt *Hemeriscopium*, menționat în nota următoare, *Leuce Acra* (azi Alicante) și *Alonae* (la 42 km nord-est de Alicante), ultimele pomenite de Poseidonios după Artemidoros.

³⁵⁵ *Hemeroscopeion* sau *Danium*, azi Denia, este o localitate din Hispania Tarraconensis, situată la contestani, pe țărmul Mediteranei, aproape de promontoriul *Danium*, azi capul Martin. A fost o colonie a Massaliei și a ajuns renumită prin luptele date de Sertorius în preajma ei.

³⁵⁶ *Templul Artemidei Efesiene*, (*Danium* sau gr. Artemision) din orașul *Danium* sau *Hemeroscopéion*. Vezi nota precedentă. *Diana*, în mitologia greacă, *Artemis*, fiica lui Zeus și a Latonei, este zeița vînătoarei, a castității și a Lunei. Cultul Artemidei sau al Dianei a fost foarte răspîndit în antichitate, în diverse părți ale lumii. Dar locul cel mai vestit, unde era adorată în chip deosebit, era Ephesus. Aici Dianei i se ridicase cel mai frumos templu din lume, socotit una dintre minunile lumii.

³⁵⁷ Capul *Artemision* (lat. *Danium* sau *Ferrarium* sau *Tenebrium*), azi Capo de la Nao.

³⁵⁸ Este vorba de minele situate pe promontoriul numit azi Nao, în vechime *Promontorium Ferrarium*, vezi nota precedentă.

³⁵⁹ *Planasia* și *Plumbaria*, insule ale Mării Mediterane, situate lângă coasta Spaniei între Capul *Ferrarium* (Nao) și *Nova Carthago*, în golful *Ilicitanus*. *Planasia* a fost localizată în dreptul orașului *Ilici* (azi Elche), iar *Plumbaria*, în fața unei lagune de la nord de promontoriul *Scombraria* (Cabo de Palos). Herodot o pune mai la nord.

- ³⁶⁰ Este laguna actuală Mar Menor, cu un diametru de 20 km situată lângă Carthago Nova, imediat la nord de promontoriul Scombraria (Cabo de Palos).
- ³⁶¹ Insula lui Heracles, numită și *Scombroaria* sau *Scombraria* — azi Escombrera — era situată în fața orașului Carthagina Nouă. (Vezi variantele și discuții asupra acestui nume la C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 957, col. 2, 1, 3).
- ³⁶² De cealaltă parte de Sucron (Jugar), deci mai spre nord. Pentru acest rîu vezi nota 353 la această carte.
- ³⁶³ *Saguntum*, oraș vestit, situat pe coasta Hispaniei Tarraconensis, la nord de Valentia, în apropierea localității actuale Murviedro la gura râului Pallantia. Romanii s-au aliat cu acest oraș în răstimpul dintre primele două războaie punice. Hannibal l-a asediat în timpul armistițiului (în 219 î.e.n.), fapt care a provocat cel de al doilea război punic.
- ³⁶⁴ Adică de coloniști din *Zakynthos*, azi Zante, una dintre insulele Ionice din fața golfului corintic. Originea greacă a Saguntului este însă foarte contestată azi (vezi Garcia y Bellido, *Hispania Graeca*, II 61 și urm.). Orașul a fost distrus în 219 î.e.n. și apoi reconstituit. Ruinele vechiului oraș s-au păstrat pe coastele colinei care limitează înspre sud actualul Sagunto.
- ³⁶⁵ Hannibal, distrugînd, contrar tratatelor, Saguntum, a provocat al doilea război punic, în anul 218 î.e.n. Vezi nota 350 la această carte.
- ³⁶⁶ *Cherronesos* — azi Peniscola — oraș iberic situat la nord de Saguntum, la gura fluviului Iberus (Ebru).
- ³⁶⁷ Orașul *Oleastrum* ar părea situat, după Strabon, între Saguntum și Dertossa; de fapt însă era la Dertossa, dincolo de Ebru, pe țărmul Mării Mediterane, aproape de orașul Tarraco.
- ³⁶⁸ Orașul *Cartalias*, același, se pare, cu *Carthagina Veche* a lui Ptolemeu, II, 5, p. 129, — azi Carta Vieja — era situat la edetani, nu departe de țărmul Mediteranei, între Saguntum și Dertossa.
- ³⁶⁹ *Dertossa* — azi Tortosa — oraș situat pe Ebru, aproape de coasta mării. A fost capitala ilercaonilor. Împăratul Augustus a întemeiat aici o colonie romană, la care se referă Strabon.
- ³⁷⁰ Aici apare aproape unica formă de plural a acestui nume.

- ³⁷¹ *Tarracon* — azi Tarragona — situat pe coasta Mediteranei la nord de gura Ebrului — oraş al Hispaniei Citerior, capitala Hispaniei *Tarraconensis*. Întemeiat de fenicieni, a fost distrus de carthaginezi în timpul războaielor punice și reclădit de Scipio. Iulius Caesar a creat aici o colonie romană.
- ³⁷² Este vorba de *legati Augusti pro praetore*, guvernatorii provinciei imperiale, *Hispania Tarraconensis*, instituiți de August.
- ³⁷³ *Provincia Hispania Ulterior*, adică mai depărtată de Roma față de *Hispania Citerior*, mai aproape de Roma. Hispania era întreaga Peninsulă Iberică, pe care romanii au divizat-o în 197 î.e.n. în două provincii: *Hispania Citerior* și *Hispania Ulterior*. Sub August (în 27 î.e.n.) Hispania Citerior a devenit *Hispania Tarraconensis*, iar Hispania Ulterior a făcut loc provinciilor *Lusitania* și *Baetica*. Sub Antoninus Pius, din Hispania *Tarraconensis* (Citerior) s-a defalcat colțul de nord-vest care a format o nouă provincie numită *Gallaecia* et *Asturia*.
- ³⁷⁴ Eratosthenes, Fr. III B 120. De fapt Eratosthenes avea dreptate; romanii putură să-și adăpostească întreaga lor flotă la Tarraco, în 219 î.e.n. (vezi Polybios, *Istorie*, III 95, 5 etc.).
- ³⁷⁵ *Artemidoros*, fr. 26 (= p. 30 Hagenow).
- ³⁷⁶ *Leetanii* (*Laetani*, la Ptolemeu, II, 5, *laetani*, la Plinius) sînt o populație antică; erau situați între râul Rubicatus, aproape de Barcelona, pînă la Blanda, azi Blanos.
- ³⁷⁷ *Lartalaieșii*. C. Müller, *Index nominum rerumque*, p. 839, propune *Larnolacetae*, sau *Larnolacetani*) sînt o populație antică a Spaniei, situată pe coasta răsăriteană, lângă lacetani.
- ³⁷⁸ *Emporion* (lat. *Emporiae*) — azi Ampurias — este un oraş al Spaniei antice în Tarraconez, la indigeți, situat la Marea Mediterană. Avea o vestită piață de negoț.
- ³⁷⁹ La 40 de stadii și nu la 4 000, cum apare în manuscrise. Această cifră corespunde distanței primelor pante din vestul orașului. Froniera trecea pe la 200 de stadii [37 km] la nord.
- ³⁸⁰ *Rhodos* sau *Rhodope* (trebuie să fie de fapt *Rhoda*, spune C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 957, col. 2, lig. 23) era orașul emporiștilor, corespunzînd actualului Rosas, aflîndu-se puțin mai la nord de *Emporiae*, la gura râului Alba, lângă *Promon-*

- torium Pyrenaeum* sau *Cervaria* (azi Creus). A fost întemeiat de rodieni.
- ³⁸¹ Informația lui Strabon trebuie să provină de la Timosthenes din Rodos prin intermediul lui Eratosthenes și Poseidonios.
- ³⁸² Deci ar fi o colonie a insulei Rodos. Prezența rodienilor în aceste părți este confirmată de lingvistică și de arheologie, Vezi F. Villard, *La céramique grecque de Marseille, VI-e et IV-e siècle*. Paris, 1960, pp. 72—76.
- ³⁸³ Vezi IV 1, 4, informație luată de la Artemidoros.
- ³⁸⁴ „Azi“, adică în epoca lui Poseidonios. Insula menționată aici, San Martin de Ampurias, este azi o peninsulă. Vezi și Titus Livius, *De la întemeierea Romei*, XXXIV, 9.
- ³⁸⁵ Orașul *Vechi* este în insula antică populată de emporiți înainte de a se transfera pe coasta Spaniei opusă insulei, și înainte dea întemeia pe continent orașul Emporium sau Emporiae.
- ³⁸⁶ *Indiketi* sau *indigeti*, vezi nota 312 la această carte.
- ³⁸⁷ *Portul emporișilor* se cheamă azi Rinet.
- ³⁸⁸ *Trestia de baltă* menționată aici de Strabon este *Lygeum spartum* sau în spaniolă *spartobasto*. (Vezi F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, 7).
- ³⁸⁹ *Cîmpia cu trestii*, lat. *Campus Iuncarius*, era numele pe care l-a aflat Poseidonios și care a lăsat ecou în denumirea orașului actual Iuncaria. Se află pe coasta de nord-est a Hispaniei, lângă Pirinei și lângă Emporium.
- ³⁹⁰ Este vorba de drumul Gadeirei (Cadix) care constituie o prelungire a drumului din Gallia Narbonensis, construit în 118—117 î.e.n. pînă la Pirinei de Domitius Ahenobarbus. Drumul descris în acest loc de Strabon, și care mergea de-a lungul întregii coaste mediteraneene a Hispaniei, a fost marcat prin borne încă înainte de 120 î.e.n. (Vezi Polybios, *Istori*, III, 39, 8) și a fost terminat înainte de expediția lui Caesar în Spania. A fost restaurat de Augustus.
- ³⁹¹ *Beuterii* (vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 957, col 2, 1.36) era o colonie romană de veterani, situată pe țărmul de nord-est al Peninsulei Iberice, pe calea militară dintre Campus Iuncarius și Tarraco. Se mai chema și *Praetorium*. S-a încerc-

- cat identificarea sa cu *Granollers* sau *Ostalric*, *Vidreras* sau lângă *La Roca*.
- ³⁹² *Cîmpia cu mărar*, în lat. *Campus Foenicularius*, este atestat și de Cicero, *Ad Atticum*, XII 8. În gr. *Cîmpia „Marathon“*.
- ³⁹³ Mărarul se cheamă în greacă *μάραθρον* în lat. *Foeniculum officinale*, de unde și numele cîmpului.
- ³⁹⁴ *Saetabis* (*Setabis*, în manuscrise) — azi Iátiva — oraș al Hispaniei Tarraconensis, la 40 km spre sud-vest de fluviul Sucron (Jucar).
- ³⁹⁵ *Cîmpul Spartar* (sau Cîmpul Schoinelor sau al „păurișului“), denumire dată după planta *Sparto* a spaniolilor, (*Stipa* sau *Macrochloa tenacissima* din botanică). Era un podiș situat în sud-estul Peninsulei Iberice, la sud de orașul Saetabis (azi Iátiva), la poalele munților Orospeada.
- ³⁹⁶ Înainte de epoca lui August. Două pietre miliare din anul 6 î.e.n. atestă că August a construit un drum direct care ocolește cîmpia prin nord, trecînd prin localitățile actuale Elche, Murcia, Totana și Lorca. Vezi CIL, II, 4936 și 4937. Cu siguranță tot el a construit și drumul menționat aici.
- ³⁹⁷ *Egelastai* (*Egelasta*, la Plinius, 31, 39) — azi Yniesta sau poate Thiar — situat nu departe de râul Sucro (Jucar), în partea de est a Peninsulei Iberice.
- ³⁹⁸ *Obulcon* (*Obulco*), oraș situat în Baetica la turduli, la 300 stadii (= 55,50 km) spre est de Corbuda, pe calea construită de romani. Este același cu *Obulco Pontificensis* al lui Plinius, *Naturalis Historia*, III, 1, 3, 10 și cu *Obulcon* al lui Ptolemeu, p. 112, 17. Corespunde orașului *Porcuna*, de azi. Pentru *Castalon* vezi nota 100 la această carte.
- ³⁹⁹ Strabon se referă aici în special la Asinius Pollio, care a mai descris și itinerarul de la Trofeele-lui-Pompei la Corduba. Asinius Pollio, la rîndul său, a cules informații de detaliu de la Poseidonios, mai ales cele privitoare la exportul frînghiilor de trestii spartare.
- ⁴⁰⁰ *Caesar a ajuns în 27 zile de la Roma la Obulcon, unde și-a așezat tabăra în vederea campaniei de la Munda, din 45 î.e.n., cu care ocazie i-a învins definitiv pe fiii lui Pompeius, Sextus*

- și Cnaeus. Prin Obulcon se înțelege orașul *Obucula* de lângă Munda, situat tot în Baetica.
- 401 *Asturii* sau *ástyrii* se afla în nord-vestul Hispaniei, la vest de celiberi și de cantabri. Asturii locuiau în vecinătatea gallaecilor, pe râul Astura (azi Esla).
- 402 *Idubeda* — azi Munții Iberiei — lanț de munți ai Spaniei care se desprinde din Pyrineii Cantabrice, la sud-est de izvoarele Ebrului și la nord-est de izvoarele râului Durus (Duero). Acest lanț de munți se întindea de la nord-vest spre sud-est, de la Segisamon pe râul Pisoraca (Pisuerga) pînă la Saguntum, unde atingea țărmul Mediteranei.
- 403 *Orospeđa* este un lanț de munți situați în partea de sud a Hispaniei Tarraconensis. Din ei izvorăște Baetis (Guadalquivir). Azi se cheamă Sierra d'Alcaraz și La Sagra.
- 404 Lat. *Iberus*, azi Ebrul, izvorăște la Fontibro, în provincia Santander, în regiunea anticilor cantabri, trece prin vechea Castilie, Navarra, Aragon, Catalonia și se varsă în Mediterana lângă Tortosa (Dertossa) după o cale de 500 km.
- 405 *Celsa* — azi Gelsa — oraș situat pe Ebru, la ilergeți.
- 406 Podul de piatră de peste Ebru de la Celsa se mai poate vedea și azi în ruine. El pare să fi fost construit la începutul erei noastre.
- 407 *Iaccetanii*, populație a Hispaniei Tarraconensis, situați la nord de Ebru, aproape de Pirinei, între ilergeți la vest, ceretani la est.
- 408 *Ilerda*, oraș al ilergeților, situat pe râul Sicoris (Segra). *Ilerda* — azi Lerida — era capitala ilergeților.
- 409 Grafia *Osca* este o corectură a lui Casaubonus. O altă variantă recomandabilă a numelui este *Olsca*, deoarece se acordă mai bine cu legendele iberice ale monedelor locale: HOLSCAN și BOLSCAN. Vezi J.-C. Baroja, Boletín de la Real Acad. Esp., 1947, 221, și R. Menéndez Pidal, *Historia de España*, I; *España preromana*, Madrid, 1954, 733.
- 410 *Ilergeții* erau situați la sud de Pirinei, între Ebru și Sicoris. Capitala lor era Ilerda.
- 411 *Calagur(r)is*, azi Calahorra, oraș situat pe Ebru la iberii vasconi sau basci. Vezi nota următoare.

- ⁴¹² *Vasconii* erau o populație iberică, situată între Pirinei și Ebru, la vest de ilergeți, în regiunea orașului actual Pampilona. Numele lor îl amintește pe al bascilor actuali.
- ⁴¹³ *Celtiberia*, regiune din centrul Hispaniei Tarraconensis de-a lungul Munților Iberici (Idubeda). Din această regiune izvorăsc Anas și Tagul. Locuitorii săi, celtiberii, erau de origine mixtă, celtă și iberă. Evenimentele relatate aici s-au petrecut în 74 î.e.n.
- ⁴¹⁴ *Sertorius* a fost asasinat la Osca, în anul 74 î.e.n. A fost ucis de Perpenna, unul dintre locotenenții săi. Vezi și nota 421 la această carte.
- ⁴¹⁵ *Afranius* și *Petreius* au fost locotenenții lui Pompeius. *L. Afranius* a fost consul în 60 î.e.n., guvernatorul Hispaniei Citerior, în 65 î.e.n., a luat parte la bătălia de la Pharsalos (48) și la luptele din Africa. După bătălia de la Thapsos (46) a fost luat prizonier și ucis de ostașii lui Caesar. *M. Petreius* s-a distins în bătălia de la Pistoria din 62 î.e.n. când l-a învins pe *Catilina*. A fost partizanul lui Pompeius, legatus al acestuia în Hispania, unde a fost învins de Caesar în 49 î.e.n. A participat la luptele de la Pharsalos și Thapsos, apoi, înfrântă fiind partida lui Pompeius, s-a sinucis pentru a nu ajunge în mâinile lui Caesar.
- ⁴¹⁶ Toate direcțiile enumerate mai sus sînt false și forțate cu 90° din pricina orientării nord-sud admisă în timpul lui Strabon pentru Pirinei.
- ⁴¹⁷ *Pompelon* este *Pompaelo* sau „orașul lui Pompeius“, azi Pampilona.
- ⁴¹⁸ *Oiason*, *Oeasso*, azi Oyarzun, oraș în Pirinei, pe coasta golfului Aquitanus (Biscaya), la populația vardulilor, la est de actualul oraș San Sebastian. În apropiere se afla *Promontorium Oeasso* sau *Veneris iugum* (Cabo de Higuer).
- ⁴¹⁹ Acest drum este opera lui Augustus, fiind construit cel mai devreme în anul 1 î.e.n.
- ⁴²⁰ În acest paragraf Strabon s-a servit de trei izvoare: de *Panegirist*, pentru informațiile rutiere, de *Asinius Pollio*, pentru luptele dintre Caesar și partizanii lui Pompeius, de *Poseidonios* pentru rest.

- ⁴²¹ Este vorba de primele războaie civile care și-au extins câmpul de bătaie și în Hispania. Q. Sertorius era un vestit general roman din prima jumătate a secolului I î.e.n. În timpul războaielor civile dintre Marius și Sulla, el a fost de partea lui Marius (87 î.e.n.); când Sulla a ajuns stăpîn pe situație, a plecat în Hispania, provincie ce-i fusese repartizată la ieșirea din pretură. În Hispania, el s-a declarat independent, a strîns în jurul său popoarele iberice, în special pe lusitani (în 80 î.e.n.), a adăugat și Gallia romană. Senatul și Sulla au trimis împotriva lui oaste în frunte cu Q. Metellus și cu Pompeius. Sertorius l-a înfrînt pe primul la Italica (în 76 î.e.n.), pe al doilea la Laurona (77 î.e.n.) și la Sucron (în 76 î.e.n.); a suferit și el o înfrîngere la Serguntia (în 75 î.e.n.). Vezi Plutarh, *Sertorius*.
- ⁴²² *Lupta dintre Sextus, fiul lui Magnus Pompeius, contra locotenenților lui Caesar pe pămîntul iaccetanilor*, constituie episodul final al războiului civil dintre Caesar și Pompeius. După moartea triumvirului Pompeius (47 î.e.n.), războiul civil împotriva lui Caesar a fost continuat de fiii acestuia, Cnaeus și Sextus, în Hispania, dîndu-se lupte în diverse locuri din această țară. Una din ele a fost și pe pămîntul iaccetanilor din nordul peninsulei.
- ⁴²³ *Cerretanii* locuiau în Pirinei pe versantul spaniol al actualei Cerdaña, în valea superioară a râului Sicoris (Segra).
- ⁴²⁴ *Kibyrii* sînt locuitorii Kibyriei, un oraș antic din sud-vestul Frigiei, identificat cu actualul Khorzoum.
- ⁴²⁵ Întreg acest paragraf are ca izvor pe Poseidonios.
- ⁴²⁶ *Serguntia*, de fapt *Segontia* (vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 958, col. 1, 1,50) azi Siguënza, la nord de Madrid, era un oraș celtiberic situat pe Durius (Duero) după Strabon, de fapt se afla mult mai la sud de acest rîu, pe panta meridională a munților *Iuga Carpetana* (Sierra de Guadarrama).
- ⁴²⁷ *Cantabrii-conisci* erau situați pe coasta nordică, la golful de Biscaya de azi, între allotrigi, veroni și bardyeți.
- ⁴²⁸ Vezi notele 344 și 345 la această carte.
- ⁴²⁹ *Varia* (*Vareia, Vereia*), azi Varea, oraș situat la beroni, pe cursul superior al Ebrului care din acest loc devenea navigabil.
- ⁴³⁰ *Bardyeții* sau *bardulii*, de fapt *vardulii*, populație situată între Pirinei și cursul superior al Ebrului în partea opusă beronilor.

- Numele *bardyeți* provine de la Poseidonios (vezi III 3, 6). Vezi și nota 292 la această carte.
- ⁴⁸¹ Numele de *barduli*, în lat. *Varduli* sau *Vardulli*, este atestat și la Pomponius Mela, *De chorografia*, III 15.
- ⁴⁸² *Vacceii* erau o populație iberică situată la sud de cantabri. Vezi și nota 242 la această carte.
- ⁴⁸³ *Bastetanii* (*Sidetanii* și alte variante ale numelui sînt discutate de C. Müller, *Index variae lectionis* p. 958, col. 1, 1. 62). Vezi și nota 308 la această carte.
- ⁴⁸⁴ *Edetanii* locuiau pe țărmul Mediteranei între Valentia și Ebru. În manuscrise numele lor apare sub forma *dittanoi*. Ei par să fie aceiași cu *sedetanii* atestați la Strabon, III 4, 14, și la Appian, *Iberica*, 330 (la care proveniența probabilă este Polybios și în ultimă instanță Poseidonios), la Titus Livius, XXXIV, 20, 1. *Edetani* le zic Plinius, *Naturalis Historia*, III, 20, Ptolemeu, *Geografia*, II, 6, 15 și Strabon.
- ⁴⁸⁵ *Arvacii* sau *arevacii* (în inscripții *aravaci*) erau o populație din actuala Castilla pe malurile râului Areva (azi Arevalo) între Durios (Duero) și Iuga Capetana (Sierra Guadarrama). Vecinii lor erau la sud carpetanii, la nord vacceii.
- ⁴⁸⁶ *Numantia*, vezi nota 261 la această carte.
- ⁴⁸⁷ Vezi nota 348 la această carte.
- ⁴⁸⁸ Orașul *Numantia* a fost atacat de romani pentru prima oară în 153 î.e.n. sub consulul Q. Fulvius Nobilior. A căzut sub stăpînire romană în 133 î.e.n. cînd s-a predat lui Scipio Aemilianus.
- ⁴⁸⁹ *Lusonii* erau situați în mijlocul Celtiberiei, în munții Idubeda, la izvoarele râului Jalón (Salo) și ale Tagului. Strabon, vorbind de lusitani (în III, 3, 3) dă cuvîntului *Ἰβηρικὸς* un sens geografic și nu etnic. Examenul urmelor arheologice al numelor de locuri, de orașe și de persoane din Lusitania, asemănarea dintre *lusitani* și *lusoni*, arată că este vorba de un popor cu limbă, religie și obiceiuri celtice, emigrat probabil din munții Elveției în Peninsula Iberică, în secolul al VI-lea î.e.n. — susține Sc. Lambriano, *Les Lusitaniens*, Euphrosyne I, Lisabona, 1957, 117—145.
- ⁴⁹⁰ *Segeda* (pentru discuția asupra numelui acestei localități, vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 958, col. 2,6) era un oraș

- al celtiberilor arvaci. Nu se cunoaște locul exact unde a fost situat. Appian fixează o Segeda la belli, vecinii aravacilor.
- 441 *Pallantia*, azi Palencia, oraș situat pe dreapta râului Pisoraca (Pionerga), afluent al fluviului Durios. Totuși regiunea de acolo era locuită de vaccaeii, nu de arvaci cum spune Strabon.
- 442 În III 4, 10.
- 443 *Segobriga* este numele a două orașe ale Hispaniei Tarraconensis. Unul dintre ele, situat pe cursul superior al râului Sucro (Jucar), lângă actuala Cuenca, era capitala celtiberilor. Celălalt, făcând parte din Țara edetanilor, se afla aproape de Saguntum, la actuala localitate Segorba.
- 444 *Bilbilis* — lângă actualul Calatayud sau poate Cerro de Bambola — era situat în Hispania Tarraconensis, pe râul *Salo*, în munții Idubeda, la lusoni. În acest oraș s-a născut poetul roman Martial.
- 445 Este un episod al primelor războaie civile dintre Marius și Sulla din anii 77—74 î.e.n.
- 446 Despre orașele vacceilor și ale celtiberilor, vezi Polybios, *Istoriei*, XXXIV 9, 13, citat de Poseidonios.
- 447 *Segesama* (sau *Segisamo*, cu variantele *Segisama Iulia* la Ptolemeu, *Segisamoiulienses* la Plinius, *Sagesama* la Florus) — azi Sasamon — era un oraș al Hispaniei Tarraconensis, situat în regiunea nordică a Peninsulei Iberice, la celtiberii turmodici, în stînga râului Pisoraca (Pisnerga).
- 448 *Intercatia*, oraș situat la celtiberii vaccaeii, pe lângă fluviul Durios (Duero). Nu se cunoaște exact locul unde a fost situat. C. Müller îl identifică cu actualul *Belver*; după alți învățați, el s-a găsit lângă *Rio Seco*, sau lângă *Beneventum*, sau lângă *Villagarzia*.
- 449 Fr. 51 Jacoby.
- 450 Este vorba de *Marcus Claudius Marcellus* care a fost consul în 51 î.e.n., împreună cu Serv. Sulpicius Rufus și dușman al lui Caesar. Pentru el a rostit Cicero pledoaria sa *Pro Marcello*.
- 451 600 de talanți echivalează cu 16 518 kg de argint, prețul a 27 900 tone de grâu. Campania lui Marcellus în Celtiberia a avut loc în 152 î.e.n.
- 452 Polybios, *Istoriei*, XXV 1, 1 și urm.

- 453 Vezi viața lui *Tiberius Sempronius Gracchus* în Plutarh, *Vieșile paralele*, vol. V (trad. rom).
- 454 Sedetanii par să fie aceiași cu edetanii, vezi nota 434 la această carte.
- 455 *Peltaștii* erau la greci luptătorii înarmați cu „scut mic”; ei formează infanteria ușoară.
- 456 În III, 3, 5—6.
- 457 *Castoreum*, substanță extrasă din corpul castorului, întrebuințată ca medicament.
- 458 Fr. 52 Jacoby.
- 459 *Piatra cadmeiană* sau *cadmia* este un silicat hidratat natural de zinc, fosforescent prin frecare.
- 460 *Spodium* este oxidul de cupru, folosit în medicina veterinară.
- 461 În continuarea fragmentului nr. 52 (Jacoby).
- 462 Poate pentru că ar fi fost o specie de ciori din genul *corvus*.
- 463 Vezi aceeași informație la Catullus, 37, 20. Informatorul trebuie să fi fost un martor ocular, poate scribul campaniilor lui Brutus Callaicus din 138 î.e.n.
- 464 Referirea este la Poseidonios care și-a cules informația de la vreun martor ocular. Vezi și nota precedentă.
- 465 Același izvor ca în cazurile precedente. Vezi notele 463 și 464 de mai sus.
- 466 Artemidoros, Fr. 23 (= p. 16 s. Hagenow). Prima coafură descrisă aici este aproape identică cu cea a statuii cunoscute sub numele de *Dama din Elche* (Muzeul arheologic din Madrid).
- 467 Sau *Tympanium*. Este vorba deci de o coafură în care părul este ridicat deasupra creștetului și dispus ca o dobiță; era un fel de coc lat, fără să fie împletit în coșețe.
- 468 Poseidonios se referă la istoriografii care au descris și au relatat campaniile romanilor în Spania. Poate aici se face aluzie în special la Polybios și la campania din 151 î.e.n. a lui L. Licinius Luccullus descrisă de el.
- 469 Fr. X. 58.
- 470 *Imnuri de biruință* sau *peanul*. J. Corostiaga, *Un pasage de Estrabon sobre el pean cantabro, el famoso canto de Lelo y un detalle de métrica del Mio Cid*, *Helmantica. Revista de Humanidades clásicas*, Salamanca; IV, 1953, 81—89, susține că acest

pasaj sugerează diverse apropieri între acest pean și cântecul basc de Lelo și reamintește anumite procedee tradiționale ale poeziei basce și castiliene primitive.

- 471 În gr. γυναικοκρατία „puterea femeilor“. Vezi despre matriarhat, Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, București, 1961, p. 39.
- 472 E.H.F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, 8, crede că este vorba de planta *Oenanthe apiifolia* care seamănă cu țelina.
- 473 Poate Strabon face aluzie aici la o *devoțiune* cu caracter militar, față de suveran (vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, III 22, Sallustius, *Historiae fragmenta*, I 125 Maurenbrecher, Dio Cassius, 1, III, 20, 2). Vezi R. Étienne, *Le culte impérial dans la péninsule ibérique d'Auguste à Dioclétien*, Paris, 1958, pp. 75—79.
- 474 În III 4, 13. Autorii la care se referă aici Strabon sînt, se pare, Poseidonios și una dintre sursele sale, Artemidoros sau Polybios.
- 475 Această diviziune în 4 sau în 5 a celtiberilor este azi greu de identificat; Strabon în III, 4, 13 vorbește de *arvaci* și de *lusonii*; la aceștia se pot adăuga *bellii* și *tittii* menționați de Appian, *Iberica*, 180, 181 și probabil a cincea seminție o formează *vaccacii*. Vezi A. Schulten, *Polybius und Posidonius über Iberien und die iberischen Kriege*, Hermes, 46, 1911, 568—607, p. 263.
- 476 Am tradus cu cuvîntul „descrieri“ termenul grec care corespunde termenului latin *Commentarii*.
- 477 „Premergătorii“ trebuie să fie *Eshil*, la Plinius, *Naturalis Historia*, XXXVII 31 (= fr. 107 Mette, fr. 73 Nauck), Herodot, *Istoriei*, I, 163 etc. Într-adevăr, s-a crezut multă vreme că iberii au trecut Pirineii spre nord pe la începutul secolului al V-lea î.e.n. și au populat teritoriul gallic pînă la Ron. Vezi P. Bosch-Gimpera, *La formación de los Pueblos de España*. Barce'lona, 1945, p. 19 și urm. Această teorie este combătută însă de P. Jannoray, *Mélanges Charles Piccard*, Paris, 1948, I, p. 448 și următoarele.
- 478 Contemporanii noștri, de exemplu Polybios, *Istoriei*, III 37, 10, Artemidoros, fr. 21 (= 21 Hagenow), Poseidonios și însuși Strabon, după obiceiul roman.
- 479 Autorul acestei diviziuni nu este cunoscut, dar diviziunea sa

se găsește la Pseudo-Apollodor din Atena, a cărui operă datează din perioada 80 î.e.n. — 10 e.n.

- ⁴⁸⁰ *Igleții*, populație a Hispaniei de Nord, situați pe râul Ebru. Ținutul lor s-a numit Iberia, nume care a fost extins apoi la întreaga peninsulă. Informația lui Asclepiades din Myrlea despre „gleți“ provine de la Herodoros din Heraclea (F. Gr. Hist., 31; fr. 2, vers 440) care localizează pe „gleți“ aproape de Tartessos, în regiunea pe care Avienus, *Ora maritima*, 301—303, o atribuie *ileaiilor* și care este udată — adaugă el — de un râu *Hiberus*. Acest râu din vestul orașului Tartessos trebuie să fie Odiel sau Rio Tinto. Vezi Garcia y Bellido, *La Peninsula Ibérica*, p. 91 și urm.
- ⁴⁸¹ *Asclepiades din Myrlea*, vezi nota 324 la această carte.
- ⁴⁸² Vezi nota 373 la această carte.
- ⁴⁸³ *Împărțirea recent făcută a provinciilor*. Înainte de August, provinciile erau anexe ale orașului-stat Roma, *praedia populi Romani*, „moșii ale poporului roman“. În timpul lui August se produc importante schimbări în administrarea provinciilor. Unul dintre primele acte după instaurarea principatului (13 ianuarie din anul 27 î.e.n.) a fost împărțirea provinciilor în senatoriale și imperiale. Provinciile de la frontieră trec asupra împăratului, iar cele vechi și pacificate rămân senatului.
- ⁴⁸⁴ Asupra noțiunii ἡγεμῶν τῶν Ῥωμαίων prin care Strabon înțelege *princeps Romanorum*, vezi și lucrarea J. Béranger, *Recherches sur l'aspect idéologique du principat*, Bâle, 1953.
- ⁴⁸⁵ Reprezentantul pretorian și cel consular (lat. *legatus Augusti pro praetore*) sau guvernatorul unei provincii era de rang pretorian (fost praetor), când avea sub comanda sa o singură legiune; și de rang consular (fost consul), când comanda două sau mai multe legiuni. *Pretorul* este al doilea magistrat în *cursus honorum*, care avea atribuțiile de magistrat suprem al justiției, de guvernator al unei provincii (cum este și cazul de față), de comandant suprem în armată etc. *Cvestorul* este al treilea magistrat pe scara onorurilor, însărcinat cu funcții civile și militare; în grija sa cădea administrația avutului sau a tezaurului public, sarcina finanțelor în general, a prăzilor luate pentru solda trupelor; putea să țină și locul pretorului la nevoie. *Legatus* era

- trimisul* sau *locotenentul* unui ofițer superior, în cazul de față al împăratului, îndeplinind sarcini în numele acestuia.
- ⁴⁸⁶ *Augusta Emerita* vezi nota 221 la această carte.
- ⁴⁸⁷ *3 legiuni și 3 legați*. Legiunea avea la început 6 000 de oameni. Cei trei *legati* (*legionis*), subalterni ai guvernatorului provinciei (*legatus Augusti pro praetore*) se aflau în fruntea fiecăruia dintre cele trei legiuni.
- ⁴⁸⁸ În perioada dinainte de August care a încorporat Gallæcia și Austria în Hispania Tarraconensis.
- ⁴⁸⁹ *Melsos* (și *Melsas*), azi Nareca, este un râu din nord-vestul Peninsulei Iberice, la asturi, vărsându-se în ocean.
- ⁴⁹⁰ *Noiga* (*Noega Ucesia*), azi probabil Gígon, sau poate Aviles, la 20 km nord-vest de Oviedo, oraș situat pe țărmul nordic al Peninsulei Iberice, la asturi.
- ⁴⁹¹ Este actualul Rio de Sella, la 100 km vest de Santander, unde se ridică azi orașul Ribadesella.
- ⁴⁹² *Togati* de aici este o coniectură suplinind o lacună, fundată pe cuvintele lui Strabon ἐν τῇ τηβεννικῇ ἐσοῦντι, care nu se poate aplica decât la *togati* și nu la *stolati* din III, 2, 15, deoarece se referă la oameni care au obținut cetățenia romană.
- ⁴⁹³ *Procurator* este un termen administrativ roman, cu sensul de „cel care are grijă pentru un altul”. Deci este vorba de un însărcinat cu afacerile altuia. Aici, după cum explică și Strabon, *procuratores Caesaris*, „însărcinații cu afacerile lui Caesar” erau recrutați dintre cavaleri și aveau menirea să distribuie trupelor solda.
- ⁴⁹⁴ Paragrafele 1—11 din cap. V al acestei cărți sînt consacrate descrierii insulelor Iberiei.
- ⁴⁹⁵ *Insulele Pityusse* (*Pityussae*) se aflau lângă coasta mediteraneană a Spaniei, azi *Ibiza* și *Formentera*. Numele *Pityussai* înseamnă literal „insulele cu pini”.
- ⁴⁹⁶ De *Timaios* la Diodor din Sicilia, *Biblioteca*, V, 16 (= Fr. 164, 16—18), unde se spune că acest nume a fost dat de indigeni și de romani.
- ⁴⁹⁷ *Insulele Gymnesiai*, azi Baleare, vezi nota 417 la cartea a II-a.
- ⁴⁹⁸ Una dintre insulele *Gymnesiai* sau *Baleare* se cheamă *Ebyșos* sau *Ebusos*, azi *Ibiza*.

- ⁴⁹⁹ De fapt atinge aproape 110 km.
- ⁵⁰⁰ *Ephiussa* sau *Ophiussa*, azi Formentera, este numele antic al celei mai mici din cele două Pityussae din arhipelagul Baleare. Numele și-l datorează numeroșilor șerpi ce mișunau pe pământul ei, vezi gr. ὄφις „șarpe“.
- ⁵⁰¹ *Palma* și *Polentia* sînt două orașe antice situate în insula Maior (Mallorca) din grupul Balearelor. Intemeiate în 123 î.e.n. de Caecilius Metellus Balearicus, cuceritorul insulelor Baleare, ambele au devenit curînd orașe înfloritoare. *Palma*, situată pe coasta sudică a insulei se află la 204 km spre est de Barcelona. *Polentia* sau Carrea, azi Polenza, e situată în nord-estul aceleiași insule.
- ⁵⁰² De fapt 80 km lungime și 60 km lățime.
- ⁵⁰³ Fr. 25 (= 29 Hagenow).
- ⁵⁰⁴ 400 de stadii propune C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 959, col. 1, 51. În realitate sînt 40 km.
- ⁵⁰⁵ *Expediția lui Metellus Balearicus* în insulele *Gymnasiai* azi *Baliares*, a avut ca rezultat cucerirea acestor insule pentru Roma, la începutul secolului al II-lea î.e.n. Tot lui i se atribuie fundarea cu această ocazie a orașelor Palma și Polentia (din insula Maior, Mallorca).
- ⁵⁰⁶ Cucerirea insulelor Baleare a avut loc între 123 și 121 î.e.n.
- ⁵⁰⁷ Se referă la Timaios prin intermediul lui Poseidonios. Timaios (fr. 7 Jacoby) a scris „Comentarii carthagineze“.
- ⁵⁰⁸ Această epocă nu se cunoaște exact. Ea trebuie să coincidă cu expansiunea fenicienilor carthaginezi în insulele Mediteranei și pe coastele Iberiei, care poate fi fixată cam prim secolul al VII-lea î.e.n.
- ⁵⁰⁹ Aici urmează o lacună pe care C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 959, col. 2, 1. 8, a completat-o astfel: „înainte ei nu cunoșteau decît tunicile într-o singură culoare și grosolana sisyrnă“. (*Sisyr(n)a* era un fel de postav de proastă calitate).
- ⁵¹⁰ Este vorba de *Schoenus nigricans* care crește efectiv în insulele Baleare (vezi E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, 9).
- ⁵¹¹ Praștiile erau făcute în general din *melanranis* (*Schoenus mucronatus*, sau *Schoenus nigricans*) un soi de papură.

- ⁵¹² Probabil informația o dă un istoriograf al campaniei lui Metellus, prin intermediul lui Poseidonios.
- ⁵¹³ În III, 2,6.
- ⁵¹⁴ *Insula Herei*, în care se găsea un sanctuar al zeiței, a fost situată lângă coasta sudică a Hispaniei, lângă muntele Calpe (Gibraltar).
- ⁵¹⁵ În special Euctemon din Atena (din preajma anului 430 î.e.n.?), și Artemidoros, fr. 10 (vezi mai jos III, 5,5).
- ⁵¹⁶ *Gades (Gadeira)* — vezi nota 71 la această carte. Insula în care era situat orașul avea o lungime de 17,75 km, iar lățimea, pe alocuri, de 177,50 m.
- ⁵¹⁷ În III, 18.
- ⁵¹⁸ „Unul din recensăminte” este o exprimare care lasă să se înțeleagă că nu este vorba de recensământul cel mai recent, din anul 14 e.n., ci de vreun recensământ parțial, cum a fost cel din Gallia, din anul 12 î.e.n, prezidat de Drusus. Comparația cifrei cavalerilor din Gadeira cu a celor din Padova (*Patavium*) s-ar putea să aparțină lui Titus Livius. Cicero, *Ad Familiares*, X 32,1, se minunează de numărul mare al cavalerilor din Gades.
- ⁵¹⁹ *Patavium*, oraș al Italiei, situat la veneți. Azi Padova.
- ⁵²⁰ Măsurători exacte. Insula și azi are 18 km lungime (100 stadii) și 400 m lățime (2,2 stadii).
- ⁵²¹ *Balbus Gaditanul*, care a primit onorurile triumfale, este *L. Cornelius Balbus*, originar din Gades sau Gadeira, oraș situat la gurile Baetisului, în Hispania. A fost consul al Romei în 40 î.e.n. și, în 21 î.e.n., după o expediție victorioasă împotriva garamanților din Africa, el primise onorurile triumfale. Pentru serviciile aduse statului roman, a primit cetățenia română, titlu contestat dar restabilit datorită discursului lui Cicero, *Pro L. Corn. Balbo*, păstrat și azi.
- ⁵²² *Orașul Nou al Gadeirei* se afla pe locul actualului Cadix. Lucrările lui Balbus erau în curs în aprilie 46 î.e.n., iar triumful său datează din anul 19 î.e.n. — informează Cicero, *Ad Atticum*, XII 2.
- ⁵²³ *Didyme* este denumirea a două orașe gaditane, unul construit de băștinași, altul de L. Cornelius Balbus. Erau situate într-una

- din insulele gaditanilor, la gura Baetisului, lângă țărmul sudic al Hispaniei, dincolo de Gibraltar.
- ⁵²⁴ Periferia de 20 de stadii, adică 3,7 km, cu toate că pare extrem de mică, poate corespunde realității, deoarece și azi orașul Cadix, cu 90 000 de locuitori, are o circumferință numai de 5,3 km, fără insulița anexă.
- ⁵²⁵ Este vorba de actuala insulă San Sebastian, vatra vechiului oraș fenician.
- ⁵²⁶ *A doua Didyme (Anti-Didyme)*, insulă și localitate în fața Gadeirei, în care e situată Didyme, de unde și numele de *Anti-Didyme* („Opusă Didymei“).
- ⁵²⁷ Actualul Trocadero.
- ⁵²⁸ *Chronos-Saturn*. *Chronos* este, în mitologia greacă, cel mai tânăr dintre fiii lui Uranos (Cerul) și al Rheel (Gaia), aparținând generației imediat premergătoare zeilor Olimpici. La romani, Saturnus este un zeu autohton, identificat mai târziu cu Chronos.
- ⁵²⁹ Această strămtoare este actualul canal Santipetri.
- ⁵³⁰ Informația provine, se pare, de la Asinius Pollio și este conformă cu realitatea.
- ⁵³¹ Adică 12 la număr. Despre cele 12 munci ale lui Heracles, vezi nota 20 la cartea I.
- ⁵³² *Pherekydes*. Vezi nota 185 la cartea I. Pentru referirea de aici, vezi *F. Gr. Hist.*, 3, F. 18 b.
- ⁵³³ Insula *Erytheia* corespunde actualei León, unde este instalat actualul Cadix.
- ⁵³⁴ *Geryon*, vezi nota 240 la cartea I.
- ⁵³⁵ Alți autori sînt *Ephoros*, fr. 129, și *Philistides*, *F. Gr. Hist.* 11 F 3.
- ⁵³⁶ Insula mică din fața Gadesului este *Gades* sau *Erythia*.
- ⁵³⁷ Iarba menționată aici ar putea să fie o varietate de ginistru (grozamă), lat. *Spartium monospermum*, sp. *retama*, după E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, p. 10.
- ⁵³⁸ Lacună în text, în care s-a menționat probabil numele popoarelor care au ajuns să locuiască în comun.
- ⁵³⁹ Informația aparține, se pare, lui Poseidonios, fr. 53 (Jacoby), care a putut-o obține la Gadeira, de la preoții templului lui Heracles. Dar încercarea de-a fixa la Gadeira Coloanele lui

Heracles sugerează o elaborare greacă și permite să fie presupus Timaios sau Ephoros ca izvor.

- 540 Orașul *saxitanilor*, vezi nota 318 la această carte.
- 541 1 500 stadii [277,50 km] este o măsură exagerată. De fapt de la strâmtoare pînă la gura râului Odiel, în linie dreaptă, sînt 180 km. Insula lui Heracles este probabil actuala Saltes, situată chiar la gura râului. Vezi A. Schulten, *op. cit.*, p. 281.
- 542 Insula din fața Onobei, consacrată lui Heracles, este insula Scombraria. Vezi nota 361 la această carte.
- 543 Orașul *Onoba*, azi Huelva, al Spaniei a fost situat în Turdetania, la gura unui rîu, în fața insulei lui Heracles, la țărmul sudic al Baeticei, la vest de Gibraltar.
- 544 Acești *alți autori* nu sînt identificabili, cu excepția lui Eratosthenes care poate fi presupus cu certitudine, grație frazei următoare.
- 545 *Calpe și Abilyx sau Abyla* sînt cele două masive din Mediterana ale Gibraltarului, reprezentînd așa-zisele *Coloane ale lui Heracles*. *Calpe* este masivul european, situat în Baetica, la actualul oraș Gibraltar, iar *Abyla*, pe coasta opusă, în Africa, la actualul oraș Ceuta.
- 546 Fr. III B 58.
- 547 Promontoriul *Metagonion*, azi Cabo de Tres Forcas, se proiectează în Mediterana de la coasta numidiană a Africii în Mauritania Tingitana unde se află azi orașul Melilla. Pentru *Metagonion*, vezi și cartea XVII 3,6.
- 548 Se referă la Euctemon la care a mai făcut aluzie Strabon în III 5,3.
- 549 Artemidoros, Fr. 10 (= p. 17 și urm. Hagenow).
- 550 Aluzia se face probabil la Ephoros care poate fi recunoscut după citatul din Pindar.
- 551 *Pindar*, Fr. 256 Snell.
- 552 Dikaiarchos, Fr. 112 Wehrli.
- 553 Eratosthenes, fr. III B 58.
- 554 Polybios, *Istorie*, XXXIV 9, 4, pune Coloanele lui Heracles la strâmtoarea Gaditană.
- 555 Poseidonios se referă aici la informatori fenicieni sau gadiriți
- 556 8 coți — 3,70 m.

- 557 Turnul lui Peloros, situat în nord-estul Siciliei, este turnul-far de pe țărmul promontoriului Peloros. În VI, 1,5, Strabon face din nou aluzie la aceste construcții.
- 558 *Altarele Philainilor* — în lat. *Philaenorum arae* — era un oraș și un port antic pe coastele mediteraneene ale Africii, între cele două Syrte, la hotarul dintre provinciile *Africa Proconsularis* (Carthagina) și *Cyrenaica*. Tradiția locurilor relatează că numele se trage de la doi frați carthaginezi, care într-o dispută dintre carthaginezi și cyrenaici în legătură cu hotarul dintre cele două state, au voit să întindă hotarele patriei lor în dauna Cyrenei. Cyrenaicii i-au ucis îngropându-i de vii, iar Carthaginezii au ridicat două altare peste mormântul lor. De fapt trebuie să fie vorba de două stînci în formă de altare. Vezi și XVII, 3,20.
- 559 Vezi descrierea celor două Syrte în XVII, 3,20.
- 560 *Attica* este o peninsulă a Greciei situată între Eubeea și golful Saronic, mărgininu-se cu Megarida și Beoția. Peninsula se termină în vîrf cu capul Sunion. Capitala regiunii era Atena (Athenai). Numele *Attica* derivă fie de la Atthis, fiul legendar al lui Cranaus, fie de la *acte* „țărm”. În vremurile legendare Attica împreună cu Beoția alcătuiau regiunea Ogygia.
- 561 *Megarida* (Megaris), stat foarte mic și cu teren sărac al Greciei antice, cu capitala Megara. Poziția sa pe istmul dintre Attica și Pelopones i-a creat însă o importanță economică deosebită.
- 562 *Alungarea ionienilor din Pelopones* este un eveniment istoric care a avut loc o dată cu invazia dorienilor, secolele XII—X î.e.n. Dorienii au fost al treilea și ultimul val de greci, mai războinic decît primele două, care a coborît spre sud din nordul Elladei, ocupînd teritoriile triburilor așezate ulterior. Din fața lor, ionienii au emigrat spre răsărit, așezîndu-se pe coasta Asiei Mici, numită Ionia.
- 563 Vezi IX, 1, 6.
- 564 Este vorba de Alexandru cel Mare care a ajuns pînă la Indus.
- 565 Este vorba de 12 altare ridicate pe țărmul rîului Hyphasis, din India, pe care le descrie Arrian, *Anabasis*, 5,29, și Diodor din Sicilia, *Biblioteca*, XVII, 95.
- 566 Se referă la istoriografia lui Alexandru cel Mare, citați sub o formă imprecisă de Poseidonios.

- ⁵⁶⁷ Polybios, *Istoriei*, XXXIV, 9, 5. Se pare că Polybios n-a văzut această sîntînă. Informatorul său trebuie să fie Silanus, istoriograful lui Hannibal, citat și de Artemidoros pentru același fenomen.
- ⁵⁶⁸ În gr. ἀντιπάθεια. Explicația sugerează doctrina stoicilor, referitoare la *simpatia universală*, sau a interdependenței fenomenelor.
- ⁵⁶⁹ Artemidoros, fr. 14 (= p. 14 Hagenow), cunoscut de Strabon prin Poseidonios.
- ⁵⁷⁰ Fr. Gr. Hist. 175 F 9.
- ⁵⁷¹ Fr. 85 Jacoby.
- ⁵⁷² Tot după Poseidonios povestește fenomenul și Plinius, *Naturalis Historia*, II 219.
- ⁵⁷³ Strabon a obținut aceste informații probabil de la Asinius Pollio, care, la rîndul său, le-a aflat cu ocazia lucrărilor de urbanizare prestate de Balbus. Vezi III, 5,3.
- ⁵⁷⁴ Teoria enunțată aici provine din opera lui Athenodoros citată de Strabon în I, 1,9. Vezi Fr. 6 c din *F. Gr. Hist.* 746.
- ⁵⁷⁵ Remarcăm permanenta grijă a lui Strabon de a da explicații raționaliste fenomenelor naturii. În pasajul de față avem o încercare asemănătoare.
- ⁵⁷⁶ Fr. 85 Jacoby. Explicația mareelor dată de Plinius, *Naturalis Historia*, II, 212—221, conține și explicația lui Polybios asupra puțurilor. Aceste explicații urcă în esență la Poseidonios, probabil prin *De aestuariis* a lui Varro.
- ⁵⁷⁷ Poseidonios se apropie mai mult decît Strabon de adevăr în acest punct: Strabon concepe soarele mișcîndu-se în jurul pămîntului, în timp ce Poseidonios vorbește de mișcarea diurnă (sau de rotație) a astrelor; de mișcarea lunară (cum este mișcarea de revoluție a lunii), de mișcarea anuală (ca mișcarea de revoluție a pămîntului).
- ⁵⁷⁸ În realitate mareele cele mai puternice au loc la echinocții. Greșeala i se datorează lui Poseidonios, dar alți autori, care l-au urmat, cum este Seneca, *Naturales Quaestiones*, III, 28, 6, Plinius, *Naturalis Historia*, II 215, și Priscianus, Sol. ad Chrosr. p. 29, n-au comis această eroare. M. Laffranque, *Poseidonios d'Apamée*, Paris, 1964, 211, îl acuză pe Strabon că nu și-a înțe-

les autorul pe care l-a utilizat. S-ar putea însă ca Poseidonios să-și fi schimbat părerea de la redactarea lucrării sale *Despre Ocean*, urmată de autorii citați mai sus, și a lucrării sale *Istorie*, urmată de Strabon (Vezi Fr. Lasserre, *op. cit.*, II, p. 202, n. 1/93).

579 Fr. 86.

580 *Seleucos* a fost adeptul teoriei heliocentrice a lui Aristarchos; a scris în jurul anului 150 î.e.n.

581 Vezi Strabon, I 1,9, și XVI, 1,6. Vezi și nota 56 la cartea I.

582 Constatări întru totul exacte.

583 Distanță apreciată aproape exact. Efectul mareelor în acest râu îl descrie și Philostratos, *Vita Apollonii*, V, 6, probabil după Poseidonios.

584 30 *stadii*; unele manuscrise dau aici 50 *stadii*.

585 10 coți = 4,62 m.

586 Marele lac ce-l traversează Ebrul nu este menționat în altă parte.

587 Poseidonios, Fr. 54.

588 Arborele pomenit aici poate fi identificat cu *dracaena draco*, frecvent încă în insulele Canari, susține E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, 12.

589 Deci de 46 cm pe 8 cm.

590 Acest arbore ar fi *Chamoerops humilis*, după Meyer, *op. cit.*, p. 13.

591 Strabon însuși a cunoscut un arbore asemănător cu cel din Gadeira, în Egipt. Descrierea pe care o face corespunde arborelui *doum*, sau palmierului pitic mediteranean, *Hypphaea Thebaica*.

592 Este vorba de *Salix Babylonica*, susține E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, 13.

593 E o plantă erbacee, probabil *Chamaerops humilis*, o variantă a arborelui *doum*. E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, 13, o asimilează cu arborele de la Carthagina Nouă.

594 Lichidul roșcat sau „sîngele-dragon” iese de fapt din scoarță și devine roșu numai după ce se usucă. Poseidonios n-a văzut probabil fenomenul, ci l-a aflat doar de la gaditani.

- ⁵⁹⁵ *Cassiteridele*, insule ale Oceanului Atlantic neidentificate. Asupra problemei atribuirii lor Marii Britanii (arhipelagul Sorlings) sau Iberiei (vreo 10 insulițe între Capul Finisterre și Coruña), vezi R. Dion, *Le problème de Cassitérides*, Latomus, 11, 1952, 306—314 și *Les routes de l'étain, l'isthme gaulois et le carrefour de Paris*, Hommes et Mondes, 7, 1952, 547—557, F. Villard, *La céramique grecque de Marseille*, Paris, 1960, 137—161 și R. Etienne, *Bordeaux antique*, Bordeaux, 1962, 65—71.
- ⁵⁹⁶ *Furiile*, în gr. *Erinyile* (*Eumenidele*, prin eufemism), sînt, în mitologia greacă, fiicele lui Uranos, din al cărui sânge s-au născut, cînd el a fost rănit de Chronos. Aparțin deci generației vechi de zei. De aceea, ele nu se supun legilor lui Zeus, ci, la fel ca Parcele și ca Destinul, se conduc după legile lor proprii și de ele se tem înșiși zeii Olimpului. Sînt reprezentate ca divinități feminine înaripate, cu părul vîlvoi prin care se încolăcesc șerpi, cu torțe aprinse sau cu bice în mînă. Funcția lor esențială este urmărirea crimei, în special vărsarea de sânge înrudit (vezi Oreste, care este urmărit de Erinyi pentru matricid). *Timaos* invocă de asemenea Furiile (*Ποτναί*) în legătură cu femeile din Daunia. Vezi Fr. 55.
- ⁵⁹⁷ După mărturia scriitorilor antici, în special a lui Seneca, Martial, Caesar, Polybios, Plinius și Strabon, bogăția principală a peninsulei Iberice consta în creșterea măgarilor, caúrilor, ovinelor, bovinelor, porcinelor și în special a cailor; taurul aici era sacru — susține J. M. Martínez Blázquez, *La economía ganadera de la España antigua a la luz de las fuentes literarias griegas y romanas*. Emerita, Madrid, XXV, 1957, 159—184.
- ⁵⁹⁸ *Mine de cositor*, nu prea mari există și azi în toată Galicia. Vestite sînt cele situate la 4 km în nord de Cabo Vilaño. Plumbul este însă mai puțin abundent azi față de antichitate.
- ⁵⁹⁹ Prezența ceramicii iberice în întreaga Mediterană occidentală se explică la sfîrșitul secolului al III-lea î.e.n., prin campaniile lui Hannibal, apoi, prin folosirea auxiliarilor iberici în armata romană, în fine, în secolul I î.e.n., prin exportările de care vorbește Strabon — susține A. G. Bellido, *Nuevos datos sobre la cronología de la cerámica iberica y sobre su expansión estra-*

peninsular. Archivo español de arqueologia, Madrid, XXV, 1952, 39—45.

- ⁶⁰⁰ Izvorul lui Poseidonios din acest loc pare a fi fenician. J. Carcopino, *Revue des Deux-Mondes*, 1955, 220, situează evenimentul între primele două războaie punice.
- ⁶⁰¹ P. *Licinius Crassus* este fiul triumvirului M. Licinius Crassus. A fost *legatus* al lui Caesar pînă în anul 56 î.e.n. Cînd tatăl său, guvernator al Syriei, a fost însărcinat cu războiul împotriva parților, participă și el la acest război alături de tatăl său. La început au dobîndit victorii. Babilonul și Seleucia s-au supus romanilor. Dar părții își reuniră forțele. La Carrhae, fură uciși amîndoi, în 53 î.e.n. Despre P. Licinius Crassus, vezi și Caesar, *Bellum Gallicum*, I, 52. Publius Crassus a fost pretor al Hispaniei Ulterior (și în Gallaecia) în 96—94 î.e.n.

CARTEA A IV-A

- ¹ În II, 5, 28, după Poseidonios. *Celtica* este *Gallia*, coincidînd în cea mai mare parte cu spațiul Franței de azi.
- ² Este vorba de Poseidonios, Caesar, Ammianus Marcellinus etc.
- ³ Este vorba de diviziunea Galliei independente. La începutul operațiunilor lui Caesar în Gallia (58 î.e.n.), teritoriul ocupat de galli se întindea între Pad (nordul Italiei), Mediterana, Pirinei (nordul Spaniei), Oceanul Atlantic și Rin (vestul Germaniei). Acest vast teritoriu era împărțit în 3: *Gallia Cisalpină*, cuprinsă între Pad și Alpi, transformată în provincie romană din 191 î.e.n.; *Gallia Narbonensis* sau *Provincia* (situată în sudul Franței actuale, corespunzînd în mare regiunilor Provence și Languedoc), creată în 121 î.e.n.; *Gallia Celtică* sau *Independentă*, pe care urma s-o cucerească Caesar, corespundea Franței, Belgiei și Olandei actuale. *Gallia independentă* cuprindea subdiviziunile *Aquitania*, *Belgicum* (sau *Belgica*) și *Celticum* (sau *Celtica*), de care vorbește Strabon în acest pasaj. Gallia Narbonensis și Gallia independentă mai erau desemnate împreună, în raportul lor față de Alpi, sub denumirea de *Gallia Transalpina*

sau *Uterior* („de dincolo“ de munți), spre deosebire de *Gallia Cisalpina* sau *Citerior* („de dincoace de munți“). Vezi în principiu aceeași diviziune la Caesar, *Bellum Gallicum*, I, 1, Ammianus Marcellinus, XV 11, 1—4. Vezi de asemenea W. Hering, *Strabo über die Dreiteilung Galliens*, Diss. Rostock, în *Wissenschaft. Zeitschrift der Univ. Rostock*, Reihe, 4, 1954—1955, pp. 289—333.

- ⁴ Cei vechi erau conștienți de existența mai multor limbi în Gallia preromană — spune J. Whatmough, *Gentes variae linguarum* (Vergiliu, *Eneida*, VIII, 722—723), *Word* V 1949, 106—115. Autorul citează în sprijin pe Caesar, vezi *Bellum Gallicum*, I, 1, § 176. La vest de Rin s-a simțit extinderea limbii germane, înainte de intrarea latinei în uz, dar influența ei a fost oprită de cuceririle romane. Aceasta reiese și din studiul inscripțiilor.
- ⁵ Vezi II, 5,28.
- ⁶ Textul din paranteză a fost introdus de edițiile moderne (vezi ediția *Belles Lettres*, 1966), deoarece se presupune o lacună în acest loc. Rîul Var constituie frontiera dintre Gallia Narbonensis și Gallia Cisalpină, cel puțin de la victoria lui Marius din 104—102 î.e.n.
- ⁷ *Lugdunum* (sau *Lugdunum*), azi Lyon, oraș important, capitala Galliei Lugdunensis, situat la confluența Ronului cu Ararul (Saône), la 466 km sud de Paris (*Lutetia Parisiorum*). Fundat sau mărit în anul 41 î.e.n. de L. Munatius Plancus, Lugdunum a dat numele său întregii Gallii celtice. Incendiat în 59 î.e.n., a fost reclădit de Nero și înfrumusețat de Traian. Sub romani, Lugdunum era foarte vestit prin celebrele sale școli de elocință.
- ⁸ Este distanța de la Carcassonne pînă la extremitatea nordică a Munților Lyonezi.
- ⁹ *Garumna*, gr. *Garunas*, azi Garonne, rîu al Galliei, care izvoră în Pirinei, străbătea teritoriul Aquitaniei și se vărsa în Ocean, lângă Burdigala (Bordeaux), după un curs de 580 km.
- ¹⁰ Poseidonios, de la care provine această informație, se gîndea în special la bazinele rîurilor Doubs (*Dubis*), Saône (*Aras*) și Sena (*Sequana*), pe care le credea, pe toate, izvorîte din Alpi (vezi IV 1,11 și 3,2).

- ¹¹ După IV, 3,1 și 4,3, diviziunea descrisă aici fixează frontiera Galliei Belgica pe Luara, nu pe Marna-Sena ca Caesar, *Bellum Gallicum*, I 1,2. Informația provine de la Poseidonios.
- ¹² Caesar, *Războiul gallic*, 1,1, prezintă în felul următor diviziunea Galliei: „Gallia întreagă este împărțită în trei părți, dintre care pe una o locuiesc belgii, pe alta aquitanii, iar pe a treia cei care în limba lor se cheamă celți, iar în limba noastră *galli*”. Strabon a prezentat diviziunea făcută de Poseidonios și în ultimă instanță de Asinius Pollio, și nu a luat-o de la Caesar.
- ¹³ E. Meyer, *Römischer Staat und Staatsgedanke*, Zürich, 1961, p. 343 și urm. și 406 și urm., arată că grecescul $\delta\theta\epsilon\acute{o}\varsigma$ „divinul” reflectă atât concepția greacă despre divinizare, cât și cultul imperial în provinciile orientale, spre deosebire de latinul *divus*.
- ¹⁴ Această diviziune în patru părți, anume în Gallia Narbonensis, Aquitania, Gallia Lugdunensis și Belgica, a efectuat-o Augustus în anul 27 î.e.n., după *conventus* ținut la Narbona.
- ¹⁵ *Provincia Narbonensis* (gr. *Narbonitis*, vezi și C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 960, col. 2, 1. 5) era *Provincia* prin excelență, creată în 121 î.e.n. Corespundea actualei regiuni franceze *Provence* și unei părți din Languedoc. Pînă sub Augustus, ea a fost desemnată cu numele simplu de *Provincia* sau *Provincia nostra*. Sub acest împărat, capitala ei *Narbo(n)* (Narbonne) a dat numele de *Narbonensis* întregii provincii.
- ¹⁶ În IV 2, 2, după informația lui Poseidonios, Strabon numește 12 neamuri. De fapt el nu cunoaște provinciile create de Augustus; nici neamurile cuprinse în cadrul lor.
- ¹⁷ *Liger* sau *Ligeris*, azi Loire, fluviu al Galliei, care curge traversînd Gallia Lugdunensis, de la sud spre nord, apoi de la est la vest și se varsă în Ocean aproape de *Portus Namnetum* (Nantes).
- ¹⁸ La începutul acestui paragraf se află o lacună pe care ediția *Belles Lettres*, 1966, o completează cu IV, 1,14 și cu 1, 2 și 17. Conținutul lacunei este sugerat de Poseidonios, Fr. 116, la Diodor din Sicilia, *Biblioteca*, V 25, 3. E. Norden, *Die Germanische Urgeschichte in Tacitus Germania*, Berlin, 1920, p. 365 și

urm., susține că pasajul respectiv din Diodor nu provine de la Poseidonios; dar evocarea fluviilor gallice la Diodor, la fel ca la Strabon, continuă cu o descriere deosebită a Ronului (*Rhodanus*), considerat cea mai mare cale fluvială a Galliei, încât paralelismul este cu totul evident.

- ¹⁹ *Ronul* (*Rhodanus*), în fr. Rhône, unul din cele mai mari fluvii ale Europei. Izvorăște la helveți (Elveția de azi) între munții Furca și Grimsel ai Alpiilor, în apropierea izvoarelor Rinului, curge spre vest pînă la lacul Lemman, pe care-l străbate, pătrunde pe teritoriul Galliei celtice (Franței) unde curge mai întîi spre sud-vest, iar de la Lugdunum, direct spre sud și, după un drum de 812 km, se varsă în Mediterana prin mai multe guri, în apropiere de Arelate (Arles).
- ²⁰ Pentru afluenții Ronului, vezi IV, 1,11.
- ²¹ Paragrafele ce urmează, 3—14, vor cuprinde descrierea provinciei Narbonensis.
- ²² În III 1,1.
- ²³ *Salyenii* sau *salluvii*, populație ligură a Galliei Narbonensis, așezați la nord de Massalia (Marseille), între Ron, Durance (*Druentia*), Alpi și Mediterană. Orașele lor au fost: *Tarusco* (Tarascon), *Glanum* (Saint Remy), *Arelate* (Arles), *Aquae Sextiae* (Aix). Puterea și independența lor a ținut pînă în secolul al II-lea î.e.n., cînd romanii i-au supus și au dat massaliotilor o parte din teritoriul lor.
- ²⁴ *Ligyenii* sau *ligurii*, locuitorii antici ai unei regiuni nordice a Italiei, numită Liguria, situată în partea de sud-vest a Galliei Cisalpine, întinzîndu-se spre vest pînă în Alpii Maritimi, între mare și Apenini. Vezi și nota 89 la cartea a II-a.
- ²⁵ *Varus* — azi Var — este un mic rîu al Galliei, ce izvorăște din Alpi, curge spre sud și, după 100 km de drum, se varsă în Mediterana, lîngă Nisa.
- ²⁶ Locul la care promite Strabon că va mai vorbi despre Varus nu se găsește. Fie că acest pasaj s-a pierdut, fie că autorul Geografiei nu și-a mai adus aminte de făgăduială.
- ²⁷ Informația provine probabil de la Poseidonios, care a cules-o de la localnici, sau a văzut el însuși inundația.

- ²⁹ Acest *Templu* se află aproape de Pirinei, la hotarul Galliei Narbonensis cu Hispania Tarraconensis, lângă *Portus Veneris* (azi Port Vendres).
- ³⁰ Informația provine, se pare, prin Poseidonios de la Artemidoros.
- ³¹ Informația provine de la Poseidonios sau de la Asinius Pollio. „Trofeele lui Pompeius”, ca punct de hotar sînt valabile din 71 î.e.n. Polybios cunoștea această frontieră sub un alt nume, pierdut (III 39,7).
- ³² Localitate în Pirinei, ținînd de Hispania Tarraconensis, la hotarul cu Gallia Narbonensis, aproape de Bellegarde.
- ³³ *Narbon(a)* — în lat. *Narbo*, azi Narbonne, era oraș din *Provincia Gallia Narbonensis*. Fundarea lui aparține atacinilor. Martius, în 118 î.e.n., a trimis aici o colonie romană, de unde și atributul *Martius*, care i se dă adesea orașului. Vezi și nota 15 la această carte.
- ³⁴ Distanța rutieră actuală este de 91 km.
- ³⁵ Azi 151 km.
- ³⁶ *Nemausus*, azi Nîmes, oraș al Galliei Narbonensis, situat la vest de gurile Ronului, la volcii arecomici. Înainte de romani fusese o colonie a massaliotșilor. În timpul romanilor, a ajuns la o deosebită înflorire.
- ³⁷ *Ugernum*, azi Beaucaire, oraș al Galliei Narbonensis, situat pe malul drept al Ronului, în fața actualului oraș Tarascon; în antichitate, *Ugernum* era un vestit loc de negoț, unde se adunau negustori cu mărfuri din Spania, Italia, Grecia, Orient, din Egipt.
- ³⁸ *Tarusco* (și *Taraso*), azi Tarascon, oraș comercial al Provinciei Narbonensis, situat pe malul stîng al Ronului în fața orașului *Ugernum* (Beaucaire).
- ³⁹ *Aquae Sextiae*, azi Aix-en-Provence, era în antichitate capitala Provinciei Narbonensis, situată la 30 km nord de Marsilia. Numele grec *Thermai* și l-a primit de la apele termale ce se găsesc în împrejurime, care au fost foarte vestite în antichitate. Denumirea latină o datorează fondatorului, Sextius Calvinus, care a pus temelii acestui oraș, în 123 î.e.n.
- ⁴⁰ Azi 115 km pe căile actuale. Tabla lui Peutinger, singurul docu-

- ment în plus pentru acest parcurs, dă 80 mile [118,4 km], conform cu realitatea. Probabil Strabon a luat o măsură parțială de la Tarusco la Aquae Sextiae (80 km prin Arelata).
- ⁴⁰ *Antipolis*, azi Antibes, oraș al Galliei Narbonensis, situat aproape de actualul oraș Nice. Era o colonie a massalișilor, fondată prin anul 340 î.e.n. A fost piața de arme a romanilor după cucerirea Marsiliei de către Caesar.
- ⁴¹ Azi 189 km pe șoseaua națională 7. Peutinger dă 126 mile, deci 186,5 km, distanță exactă. Strabon a dat, probabil, măsura distanței Aquae-Sextiae — Forum Iulii, în loc de traiectul total.
- ⁴² Prima cifră, 2 600 stadii, reprezintă probabil un stadiu maritim mai vechi, de origine greacă, citat de Artemidoros sau de Poseidonios. A doua, 2 800 stadii, corespunde totalului măsurătorilor date de Itinerariul lui Antoninus, de la Pirinei la Nemausus, adăugate la cele ale Tablei lui Peutinger de la Nemausus la Var (151+199 mile fac 2 800 stadii).
- ⁴³ G. Radke, *Ein Irrtum Strabons*, Rheinisches Museum C, Frankfurt, 1957, 294—297, susține că Strabon, IV § 178 a comis unele confuzii în măsurătorile de lungime pentru distanțele care separă templul Afroditei din Pirinei, de Var, și încearcă restabilirea unora din aceste date prin comparație cu Polybios, III: 39,8.
- ⁴⁴ *Voconșii*, populație a Galliei Narbonensis, situată la sud de allobrogi. Centrul lor era *Vasion* (Vaison).
- ⁴⁵ *Cottius*, fiul lui *Donnus*, cel care a primit moștenire de la tatăl său un stat independent în Alpii Galliei Cisalpine, numiți — după numele acestui prinț — Alpii Cottii. Teritoriul său se întindea pe valea Susei între acești munți, și avea orașele principale Segusio (Susa) în Italia și Brigantio (Briançon) în Franța. A trăit pe vremea lui August, căruia Cottius i-a dedicat la Segusio un Arc de triumf. (Vezi *Donnus*, nota 476 la această carte). August l-a primit în alianța sa, iar teritoriul lui, după ce a murit (în 56 î.e.n. sub Nero) a fost alipit imperiului.
- ⁴⁶ *Druentia*, azi Durance, riu al Galliei Narbonensis, ce izvorăște din Alpii Cottii și se varsă în Ron mai jos de Avignon, după un drum de 330 km.
- ⁴⁷ *Caballion*, lat. Cabellio, azi Cavaillon, localitate a Galliei Narbonensis, situată pe râul Druentia (Durance) la 22 km nord-est

de actualul Avignon. În antichitate, era orașul cavarilor; aici staționa un corp de armată de utriculari care percepea taxele vamale pentru trecerea râului.

- ⁴⁸ 63 de mile = 63 000 pași = 93,24 km. O milă înseamnă 1 000 de pași, iar un pas echivalează cu aproximativ 1,478 m, 1 000 pași cu 1 478,50 m, deci cu aproape 1,50 km. Pe șoselele romane, la fiecare milă se afla o piatră miliară care indica mia de pași. Această distanță, combinată cu următoarea, stabilește hotarul voconților la calea Cavaillon-Apt-Sisteron, Coulon, lângă Cereste, la intrarea departamentului Basses-Alpes — spune Fr. Lassere, *op. cit.*, p. 126, nota 1.
- ⁴⁹ *Ebrodunum* (*Eburodunum*), azi Embrun, situat în Alpii maritimi, pe o înălțime, la poalele căreia curge Druentia. Orașul a fost fondat înaintea cuceririlor romane.
- ⁵⁰ *Brigantium* (*Brigantio*), azi Briançon, oraș în Alpii Cottii.
- ⁵¹ *Excingomagus* (sau *Exingomagus*), azi Exilles, oraș situat la hotarul dintre Gallia Narbonensis și Gallia Cisalpină, între orașele Brigantium și Ocelum, la 60 km vest de Torino. Lecțiunea *Excingomagus*, prima mențiune a numelui la Strabon, față de *Scingomagus*, a doua mențiune și forma atestată la Plinius, *Naturalis Historia*, II 244, este sprijinită de numeroasele nume de persoane — *Excingus* — găsite pe teritoriul lui Cottius.
- ⁵² *Ocellum* (sau *Ocelum*), azi Avigliana, oraș al Galliei Transpadane la 22 km vest de Torino, punct de graniță nordică a Italiei.
- ⁵³ Această măsurătoare, cât și precedenta, corespund realității.
- ⁵⁴ *Massalia* sau *Massilia*, azi Marsilia (fr. Marseille), vechi oraș elenic din Gallia Narbonensis, situat pe țărmul Mediteranei aproape de gurile Ronului. A fost întemeiat, după cum spune și Strabon, de foceeni, în anul 600 î.e.n. și a devenit, la rîndu-i metropola mai multor colonii ca Antipolis (Antibes), Nicaia (Nice), Agathe (Agde). A devenit de timpuriu o importantă forță comercială în Mediterana, alături de Carthagina. Massalioții le-au deschis romanilor calea spre galli, chemîndu-i în ajutor împotriva ligurilor, în 153 î.e.n., apoi împotriva cavarilor, în 125 î.e.n. Datorită sprijinului ce l-a dat Romei, Massalia și-a păstrat independența, rămînînd numai aliata Romei. În timpul războiului civil dintre Caesar și Pompeius, Massalia a înclinat spre cel din urmă, pînă

- ce a fost luată cu asalt de trupele lui Caesar (49—48 î.e.n.). În toată antichitatea, a fost un oraș înfloritor și a avut școli vestite.
- ⁵⁵ Vezi nota 356 la cartea III. Templul lui *Apollo-Delfianul*, adică templul lui Apollo, în care i se aducea acestui zeu același cult ca la Delfi.
- ⁵⁶ Alte elemente ale legendei fundării Massaliei se află la Aristotel *Μασσαλιωτῶν πολιτεία*, fr. 503 Rosé și la Trogus Pompeius, Justinian, XLIII 3, 4 și urm., ultimul luându-le de la Poseidonios, iar acesta, la rîndul său, de la Aristotel, se pare. Legenda pare să fi figurat și la Ephoros.
- ⁵⁷ *Aristarche*, un nume simbolic „bună conducătoare”, nu corespunde vreunui personaj istoric.
- ⁵⁸ Informația provine probabil de la Artemidoros, preot al Artemidei Efesiene, și nu de la Aristotel.
- ⁵⁹ Elogiul constituției din Massalia apare și la Aristotel, *Politica*, 1321a 30, care constituie probabil izvorul lui Strabon în acest punct.
- ⁶⁰ Anume pe la începutul secolului al V-lea î.e.n., după mărturia monedelor.
- ⁶¹ Informația provine prin Poseidonios de la Artemidoros.
- ⁶² *Rhodanusia*, localitate antică a Galliei Narbonensis, localizată de învățați în mai multe puncte ale acestei provincii. Cea mai convingătoare identificare pare să fie Trinquetaille, localitate din Arles, pe brațul cel mai vestic al Ronului.
- ⁶³ *Agathe* (în loc de *Rhoe Agatha* dat de manuscrise, C. Müller *Index variae lectionis*, p. 961, col. 1, 1.30 dă Rhodanusia și Agathe) — azi Agde — este un oraș antic al Galliei Narbonensis, situat la atacini, în apropierea gurii râului Arauris (Hérault). Este o colonie a massaliotilor, care i-au dat întii numele *Agathe tyche* „Noroc Bun”. Textul de mai sus a fost restaurat astfel de Kramer, după o enumerare a coloniilor Massaliei, provenind de la Timaios, care s-ar putea să fie sursa directă a lui Poseidonios.
- ⁶⁴ *Taurentium* sau *Tauroentium*, oraș al Galliei, colonie a Massaliei, situat pe coasta mediteraneană a Galliei Narbonensis, la răsarit de Massalia. El a fost identificat cînd cu Saint-Cyr-sur-Mer,

unde săpăturile au găsit urmele unui oraș roman (la 28 km sud-est de Marseille), când cu platoul du Brusq în peninsula capului Sicié (la 12 km sud-vest de Toulon).

- ⁶⁵ *Olbia* (Gallică), al Galliei Narbonensis, situat pe colina Costebelle à Hyères (Var). A fost explorat de J. Coupry (Gallia, 12, 1954, 3—33).
- ⁶⁶ Vezi notele 40 și 128 la această carte.
- ⁶⁷ *Nicaia*, azi Nisa (fr. Nice, it. Nizza), oraș elenic în Gallia Narbonensis, colonie a massalioților, care i-au dat numele *Nicaia* în memoria unei victorii repurtate de ei asupra ligurilor. Massalia a cedat acest oraș romanilor, care și-au creat aici un arsenal maritim, fiind situat pe coasta Mediteranei, la 4 km de gura Varului.
- ⁶⁸ Este *C. Sextius Calvinus*, învingătorul salyenilor (salluriilor) în 123 sau 122 î.e.n., fondatorul localității *Aquae-Sextiae Salluviorum*, care a fost la început un simplu *castellum* și a devenit *colonia* sub August.
- ⁶⁹ Vezi nota 38 la această carte.
- ⁷⁰ Se referă fie la Poseidonios, fie la o informație personală a lui Strabon, culeasă la Roma.
- ⁷¹ Sau a *Dianei* în templul Dianei din Roma, care era situat pe colina Aventinului, era sanctuarul cetăților latine confederate. Anual, aici se celebrau ceremonii religioase, după care urmau consfăturile confederației. Pare să fi fost fundat de Servius Tullius. Vezi despre acest templu, Titus Livius, I 43—45 (64—69).
- ⁷² Strabon ia această informație, prin Poseidonios, de la Artemidoros, care a stat multă vreme la Roma ca ambasador, după informația lui Strabon, XIV, 1, 26.
- ⁷³ În războiul civil dintre Caesar și Pompeius, massalioții au fost de partea lui Pompeius, ne informează Strabon. De fapt, ei ar fi vrut să se mențină neutri, dar Caesar s-a grăbit să pună stăpânire pe acest oraș bogat și strategic situat, pentru a nu cădea în mâna adversarului său.
- ⁷⁴ Același renume de care s-au bucurat școlile din Massalia apare menționat și de Seneca Retorul, *Controversiae*, II 5, 13, care vorbește despre profesorul Volcacijs Moschos, elevul lui Apollodoros din Pergam și protejatul lui Asinius Pollion, instalat în

Massalia de prin anul 20 î.e.n. Tacitus, *Annales*, IV 43, vorbește despre Lucius Antonius care și-a făcut studiile la Massalia. Plinius, *Naturalis Historia*, XXIX 9, citează ca medici pe *Crinas* și *Charmis*, veniți la Roma din Massalia, sub Nero. Vezi M. Clerc, *Massalia*, II, Marseille, 1929, pp. 313—330.

- ⁷⁵ Izvorul acestei aprecieri și a celei ce urmează este Poseidonios.
- ⁷⁶ Este vorba de piesa zisă stater, cu o greutate inițială de 16,8 gr la Phocea, în secolul al VII-lea î.e.n.; ea valora 57 drahme de argint și prețul a 570 kg grâu în secolul al V-lea î.e.n. Informația provine, fără îndoială, de la Aristotel. Vezi M. Clerc, *Massalia*, II p. 376 și urm.
- ⁷⁷ Despre autonomia Massaliei în cadrul statului roman, vezi nota 56 la această carte.
- ⁷⁸ Direcțiile indicate mai sus corespund realității. În regiunea Estaque se sfîrșesc ultimele lanțuri calcaroase ale reliefului provensal.
- ⁷⁹ *Carierele de piatră* care au existat în aceste părți au lăsat urme în denumirile locurilor Carro și Carry-le Rouet: (de la *quadrataris* „tăietor de piatră“). La 6 km nord-vest de farul de la Capul Couronne, Saint-Julien, se văd urmele carierelor de silex ce datează din epoca neolitică.
- ⁸⁰ Curba Golfului de Fos (în dreptul locului numit *Fossae Marianae* „șanțurile lui Marius“) începe la Capul Couronne, la 25,5 km de la Massalia.
- ⁸¹ *Golful Galatic* sau *Massalitic* este golful Lyon, creat de coasta Galliei și a Spaniei, la Marea Mediterană. Această ultimă denumire provine, se pare, de la Polybios, care vorbește de o gură massalitică a Ronului (III 41, 5), sau de la Timaios. Artemidoros și Poseidonios îl numesc Golful Galatic.
- ⁸² Muntele Sigion (lat. Sigius), azi Mont d'Agde, este muntele care predomină insula Bresco și formează singura proeminență în arcul regulat al golfului.
- ⁸³ Insula *Blascon*, azi Bresco, se află lângă coasta sud-estică a Galliei, în Golful Gallic al Mediteranei.
- ⁸⁴ *Golful Narbonei* este porțiunea dinspre Pirinei a Golfului Gallic, pe țărmul căruia se află orașul Narbo.
- ⁸⁵ *Atax*, azi Aude, rîu al Galliei (Franța), izvorăște în Pirineii orientali, curge spre nord apoi spre est și se varsă în Mediter-

- rană, după un curs de 217 km, prin deltele numite Sijean și Vendres, reduse azi la mlaștina Ayrolle.
- ⁸⁶ Lacul *Narbonitic*, de fapt o mlaștină întinsă care leagă canalul Narbonnei de Mediterana, la est de Ron.
- ⁸⁷ Orașul *Arelate* sau *Arelas*, azi Arles, se afla în Gallia Narbonensis, la gurile Ronului. Strabon își imaginează acest oraș situat în niște mlaștini vaste care formau, la est de Ron, un bazin ce prelungea golful Fos, pînă aproape de Tarascon.
- ⁸⁸ Într-adevăr, distanța de la Narbona la Port-Vendres (*Portus Veneris*), în linie dreaptă, este aproape egală cu cea de la Marseille la Arles, anume 60 km.
- ⁸⁹ *Ruskinon* și *Illibirris* sînt două râuri și două orașe ale Galliei Narbonensis. Pentru variantele acestor nume, vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 961, col. 1, 1. 66. *Ruskinon* sau *Telis*, azi la Têt, izvorăște din Pirinei și se varsă în Golful Galliei, la orașul *Ruskinon*, azi Castel Roussillon, lângă Perpignan. *Illibirris* (sau *Illiberis*), azi Tech, izvorăște tot din Pirinei și se varsă în mare la o mică distanță de Ruscino, la sud. La gura sa se afla orașul *Illiberis*, numit și *Helena*, azi Elne. Săpăturile începute în 1949 arată că orașul modern s-a clădit exact pe ruinele orașului antic. Vezi *Études roussillonaises*, 2, 1952, pp. 153—167.
- ⁹⁰ În descrierea de mai sus a Narbonei și a împrejurimilor sale, Strabon, prin intermediul lui Poseidonios, urmează pe Polybios, XXXIV 10, 1—4.
- ⁹¹ În timp ce Polybios vorbește doar despre pești afundați în mîl, Poseidonios precizează că sînt chefalii.
- ⁹² *Orbis* (în manuscris *Obris*) sau *Orobis*, azi Orb, mic rîu la nord de Narbona, care se varsă în mare la orașul antic *Baeterrae*.
- ⁹³ *Arauris* (în manuscris *Rauraris*, iar la alți autori antici *Arauris*), azi Hérault, era rîu din sudul Galliei Narbonensis, izvorînd din Cevennes și vărsîndu-se în Mediterana, la Agatha, după o cale de 130 km.
- ⁹⁴ *Baeter(r)a* sau *Baeterrae*, azi Béziers, oraș al Galliei Narbonensis la gura rîului Orobis. În manuscrise mai figurează sub formele *Blitera* sau *Blittera*; *Baeterra* (la Pomponius Mela), *Beterra* etc.

Pentru variantele numelui, vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 961, col. 2, lg. 5.

- ⁹⁵ Măsurînd această distanță din fundul golfului Fos, de azi, se ajunge pînă în centrul regiunii Crau.
- ⁹⁶ *Cîmpia cu Pietre* sau *Pietroasa* este actualul șes Crau dintre Marsilia și Ron.
- ⁹⁷ *Boreanul negru*. Boreanul este vînt de miazănoapte (*Boreas*), rece, aducător de furtuni și intemperii. Se chema *negru* pentru ravagiile ce făcea. El corespunde Mistralului de azi.
- ⁹⁸ Referire imprecisă, probabil la Timaios.
- ⁹⁹ Aristotel, *Meteorologica*, 368b 38, face aluzie la pietrele din regiunea Crau, dar se pare că Poseidonios se referă la un alt pasaj din Aristotel dintr-un tratat pierdut.
- ¹⁰⁰ Cutremurele *brastai* zguduie pămîntul în sens vertical.
- ¹⁰¹ *Poseidonios*, Fr. 50 Jacoby, vezi și F. Steinmets, *Zur Erdbeben-theorie des Poseidonios*, Rheinisches Museum, 105, 1962, p. 261 și urm.
- ¹⁰² Textul, corupt în acest loc, a fost restituit de C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 961, col. 2, l. 19—40.
- ¹⁰³ *Hesperidele*, în mitologia greacă, sînt nimfele pămîntului, fiicele Noptîi. Ele erau trei (la număr, Aigle, Erytheia, Hesperarethus). Lăcașul acestora era la capătul dinspre apus al pămîntului, pe malul Oceanului sau la poalele Atlasului, în preajma Insulei Fericiților (*Canari*). Ele veghează grădina zeiței care produce mere de aur, grădină pe care Glia a dăruit-o ca dar de nuntă Herei la căsătoria ei cu Zeus. Pînă la ele a ajuns Heracles, în împlinirea uneia din cele 12 munci ale sale.
- ¹⁰⁴ Fr. 32b Mette (= 199 Nauck) extras din *Prometeu Dezlănțuit*.
- ¹⁰⁵ În aceste titluri se recunosc lucrările stoicilor, ca Πραγματεῖαι a lui Chrysippos, care au servit de model lui Cicero pentru *De Fato* și lui Plutarh pentru *Moralia*. Chrysippos a compus o lucrare Περὶ εἰμαρμένης „Despre Destin“, din care se păstrează numeroase fragmente, și Περὶ προνοίας cu mai puține fragmente păstrate (vezi *Stoicorum Veterum Fragmenta*, III, p. 264 și urm., și 322 și urm.). Vezi în special fr. 1170 și următoarele care au puncte comune cu subiectul atins de Strabon aici.

- ¹⁰⁶ În problema mult dezbătută a revărsării Nilului, ipoteza ploilor și a ninsorii etiopiene este susținută de filozofii presocratici, începînd cu Anaxagoras, vezi H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker griechisch in Deutsch*, Berlin, 1962, 59A, p. 91.
- ¹⁰⁷ Paris, fiul lui Priam, regele Troiei, a navigat spre Sparta cînd, după epopee, s-a dus să-și ia darul făgăduit de Afrodita, pe frumoasa Elena, drept răsplată pentru acordarea mărilor celei mai frumoase în disputa dintre această zeiță, Atena și Hera.
- ¹⁰⁸ Fr. 1072 Nauck.
- ¹⁰⁹ *Istoriei*, XXXIV 10, 5; vezi și III 42, 2.
- ¹¹⁰ Fr. 70, cunoscut de Strabon, probabil, prin intermediul lui Pytheas.
- ¹¹¹ Fr. 33 (= p. 32 Hagenow).
- ¹¹² După urmele lăsate de vechile brațe ale Ronului, cele trei păreri exprimate mai sus se pot împăca. Astfel, brațul principal curgea la est de laguna actuală Vaccarès, iar brațul secundar, la vest. Primul se varsă azi la extremitatea apuseană a Golfului Fos, iar al doilea a înaintat în direcția Aigues-Mortes. Al treilea braț, actualul Petit-Rhône, se pierde în mlaștini, astfel că revărsarea lui este aproape nulă, lângă Saintes-Maries. În felul acesta Polybios, consideră numai două brațe, în timp ce Artemidoros numără trei. Timaios susține că sînt cinci, pentru că brațele principale, cel de est și cel de vest, se despart la revărsare fiecare în două, cuprinzînd între ele cîte o insulă, Metina la est, Blascon la vest. Asupra acestei probleme a brațelor Ronului, vezi H. Pineau, *La cartographie moderne et les photographies aériennes du littoral du Languedoc de l'Agly au Rhône à l'époque antique*, Actes du 8e Congrès national des sociétés savantes (Montpellier, 1961), Paris, 1962, 157—166.
- ¹¹³ Este vorba de așa-numitele *Fossae Marianae* „Șanțurile lui Marius”, săpate între anii 104—102 î.e.n., care legau Arles de mare. Ele au existat pe coasta maritimă, azi scufundată, din fața localității For-sur-Mer la 9,5 km nord-vest de Martigues. Vezi P. Diolé, *Promenades d'archéologie sous-marine*, Paris, 1952, p. 123 și urm.
- ¹¹⁴ *Ambronii*, popor al Galliei Transalpine, formînd pe timpul lui Caesar unul din cele patru cantoane ale helveților. Hotarele

- lor erau în sud Alpii și Rinul, la nord lacurile actuale Wallenstadt și Zürich. *Toygenii* sau *toienii* sînt de neam helvet; ei locuiau, se pare, în regiunea actuală Iuggen. Poseidonios a luat aceste nume, probabil, de la Pytheas. Există păreri care consideră pe ambroni un trib al cimbrilor, iar pe *toygeni* (vezi VII 2, 2) un neam teuton. Problema nu e rezolvată. Vezi K. Kraft, *Hermes*, 85, 1957, pp. 367—378.
- ¹¹⁵ Unul din aceste turnuri a fost identificat la Roque d'Odor, la 16 km vest de Martigues.
- ¹¹⁶ E. Desjardins, *Géographie politique et administrative de la Gaule romaine*, Paris, 1878—1893, vol. I, p. 206, situează această insulă, azi înghițită de ape, între gurile Fossae și Stomalimne.
- ¹¹⁷ *Stomalimne*, nume grec, era un lac sărat în comunicație cu marea, situat la gura Ronului, întinzîndu-se spre răsărit. Azi corespunde mlaștinii de l'Estomac, situată la 1 km sud-est de Fos-sur-Mer.
- ¹¹⁸ *Timagetos* (pe la 350 î.e.n.), care i-a servit ca izvor de informație lui Apollonios din Rodos, *Argonautica*, IV 634, este unul din aceia care atribuie Ronului șapte guri. Poseidonios accepta aici afirmația acestui geograf, transmisă prin Timaios și prin Artemidoros.
- ¹¹⁹ *Forum Iulii*, azi Fréjus, orașul din Gallia Narbonensis, fundat de Caesar. Locul nepotrivit ce-l ocupă la Strabon în enumerarea localităților de la Massalia la Nicaia trădează un adaos făcut de Asinius Pollio sau de Strabon însuși la o listă mai veche a lui Poseidonios.
- ¹²⁰ Evaluare aproape exactă.
- ¹²¹ În realitate 7 km în linie dreaptă, pe apă.
- ¹²² În realitate 14,4 km în linie dreaptă, pe apă.
- ¹²³ Vezi IV 6, 1—3; V 1,3; V 2, 1.
- ¹²⁴ *Nicaia* (Nice) se mai afla sub tutela massaliotă în secolul al II-lea î.e.n. În schimb, Anupolis (Antibes) în 49 î.e.n., devenit oraș roman, a fost gratificat de Caesar cu *ius Latii*.
- ¹²⁵ *Stoichadele* (*Stoichades*), azi Hyères, sînt insule ale Mediteranei, situate aproape de coasta Galliei Narbonensis, la est de Marsilia. Cele mai importante dintre ele se numeau *Prote* (sau *Prima*, azi Porquerolles), *Mese* (sau *Mijlocie*, azi Port-Cros), *Hypaea*

- (sau *Inferioară*, azi Titan sau Levant). Celelalte două sînt Bagaud și Esquillade.
- ¹²⁶ *Planasia* și *Lero* sînt insule ale Mediteranei, din arhipelagul Lérins de azi, în golful de la Napoule, la Cannes. *Planasia* corespunde insulei actuale Saint-Honorat, iar *Leron* (lat. *Lero*), insulei Sainte-Marguerite. Portul Lero a fost identificat la vestul insulei, în fața orașului Cannes (vezi „Gallia”, 5, 1947, pp. 146—154). Insulele *Planasia* și *Lero* prelungesc, de fapt, capul Croisette, în fața actualului Cannes, și nu se văd de la Antibes din pricina capului De la Garoupe.
- ¹²⁷ *Eroul Lero*, pomenit numai de Strabon aci, este eponimul insulei Lero.
- ¹²⁸ Numele *Antipolis* „orașul din față” se explică prin faptul că la început acest oraș a servit ca loc de debarcare pe continent coloniștilor greci din insula Lero (Lerin) populată de massalioți. Această relație explică greșeala comisă aici de Strabon privind situația insulei față de oraș.
- ¹²⁹ Este vorba de *Forum Iulii* (Fréjus).
- ¹³⁰ *Portul Oxybios* a existat pe coasta mediteraneană a Galliei, la liguriu oxybii. Locul unde se afla situat este nesigur. Probabil între râurile Argins și Siagne sau între orașele Fréjus și Antibes. S-au făcut încercări de identificare cu *Aigitna* lui Polybios, XXXIII 7, cu Cannes, cu *La Napoule* etc. Vezi și alte ipoteze la G. Oberziner, *Le guerre di Augusto contro i popoli alpini*, Roma, 1900, p. 135.
- ¹³¹ *Oxybii*, populație a Galliei Narbonensis, de neam ligur, situați pe coasta Mediteranei. Polybios, XXXIII 7, 1, consideră Aigitna capitala și râul Apron (*ibid.* 8, 1) hotarul lor. Dar nici orașul nici râul nu au fost identificate.
- ¹³² Aceste 500 de stadii sînt socotite de la Massalia pînă la Caballion. Druentia (*Durance*) se varsă în Ron aproape de Arles sau între acest oraș și Tarascon.
- ¹³³ Vezi nota 47 la această carte.
- ¹³⁴ *Cavarii*, populație a Galliei Narbonensis situată pe malul stîng al Ronului între Isère la nord și Durance la sud. Orașele lor principale au fost Avenion (Avignon), Caballion (Cavaillon), Arelate (Arles), Vasion (Vaison), Arausion (Orange).

- ¹³⁵ *Isar*, azi Isère, râu al Galliei Narbonensis, izvorînd din Alpii Grai, trecea pe la Cularo-Gratianopolis (Grenoble) și se vărsa în Ron mai sus de Valentia (Valence).
- ¹³⁶ Această joncțiune a Cévennilor cu Ronul are loc la munții actuali Vivarais, la sud de Lyon.
- ¹³⁷ Adică de la Massalia între Ron și Durance.
- ¹³⁸ Vezi nota 44 la această carte.
- ¹³⁹ *Tricorii*, populație a Galliei Narbonensis, instalată în valea Drac din Alpi, pe care o ocupau pînă aproape de Grenoble. Capitala lor era Vappincum, azi Gap.
- ¹⁴⁰ Iconii (C. Müller, *Index varias lectionis*, p. 962, col. 1, 1. 7, presupune în loc de *iconii*, οὐκένιοι „ucenii“) era o populație a Galliei Narbonensis, care locuia lîngă medulli, mai sus de voconți. Ei nu sînt menționați de alți scriitori. Par a fi aceiași cu *ucenii* lui Plinius, care sînt fixați între meduli și caturigi, în regiunea Oisans.
- ¹⁴¹ *Medylli* (*Medulli*) (unele manuscrise dau forma *pedyllii*), erau o populație antică a Galliei Transalpine, situați în regiunea actuală Maurienne.
- ¹⁴² Aceste două râuri par să fie Roubion și Jabron, a căror confluență are loc la Montélimar, ceea ce face să se identifice orașul *Durio* cu *Acunum* din itinerarii (*Itinerarium Antonini*, 553, 10) construit pe actualul platou de Géry, mai sus de localitatea Aygu, între cele două râuri. Vezi Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 208, nota. 1.
- ¹⁴³ *Luerion* sau *Duerio* (pasajul este corupt; pentru diverse încercări de restituire, vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 962, col. 1, la 14 158) era un oraș al Galliei Narbonensis din preajma muntelui cu același nume. Datorită repetării numelui, copiiștii l-au omis din manuscrise pe cel al orașului. Există încercări de identificare, cu muntele Lubéron (la 8 km sud-est de Cavaillon). Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 233, indice *Luerio*, propune corectarea lui în *Durios*, după IV 1, 11.
- ¹⁴⁴ *Sulga*, azi Sorgue, râu al Galliei Narbonensis, afluent de răsărit al Ronului.
- ¹⁴⁵ *Undalum* (sau *Vindalum*), (pentru ortografia numelui, vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, col. 1, 1. 49), oraș al Gal-

- liei Narbonensis, situat la confluența Ronului cu Sulga. Orașul a fost identificat cu Védèmes, de la confluența actuală a râurilor Ouvèze și Ron. O identificare mai recentă a fost făcută cu Bédarrides, de la confluența râurilor Sorgue și Ouvèze (la 4,6 km nord-est de confluența râurilor Ouvèze și Ron), nume care după Florus, X 36, ar reprezenta *Biturritae* „cu două turnuri”, referîndu-se la fortificațiile clădite de Cn. Domitius Ahenobarbus, vezi Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 241, indice *Undalum*.
- ¹⁴⁶ Cn. Domitius Ahenobarbus, consul roman în 122 î.e.n. A cîștigat o mare victorie asupra allobrogilor (sau arvemilor). În băătălia de la Undalum a ucis 20 000 de oameni, apoi printr-o înșelăciune, invitînd pe regele lor Bituitus la o întrevedere, l-a legat în cătușe și l-a trimis la Roma.
- ¹⁴⁷ În anul 121 î.e.n.
- ¹⁴⁸ Informațiile lui Strabon din acest pasaj (IV 1, 11), referitoare la istoria romanilor în Gallia meridională, anii 124—120 î.e.n., nu se contrazic, cum se afirmă în general, cu datele altor izvoare, ca *Acta triumphorum* AVC 634; Titus Livius, *Epitome libri LXI* — susține C. H. Benedict, *The Romans in Southern Gaul* (după Strabon) „*American Journal of Philology*”, 1942, 38—50.
- ¹⁴⁹ Situat la confluența Druenției cu Ronul.
- ¹⁵⁰ Situat aproape de Ron, ceva mai sus de Avenion.
- ¹⁵¹ *Aeria* este un oraș antic al Galliei, situat între Sorgue și Jabron. A. Chevalier, *La site d'Aëria au rocher des Aures*, Valence, 1920, propune pentru situarea lui localitățile Malaucène, de la poalele muntelui Ventoux (9 km sud-est de Vaison), sau Roche-Saint-Secret de pe platoul Aures. Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 223 (indice *Aeria*) propune Valreas (la 17 km nord, nord-vest de Vaison) pe calea romană ce ducea de la Cavailon la Montélimar, prin Carpentras și Vaison, care, prin poziția sa pe o colină izolată, corespunde mai bine descrierii lui Artemidoros.
- ¹⁵² Fr. 32 (= p. 33 s. Hagenow).
- ¹⁵³ Q. Fabius Maximus Aemilianus Allobrogicus era nepotul lui Scipio Africanus Minor și fiul lui Q. Fabius Maximus (consul în 145 î.e.n.). A luptat la Numantia, a potolit răscoala sclavilor din Sicilia în 132 î.e.n., a fost propretor în Hispania. În

- 121 î.e.n. a fost consul al Romei împreună cu L. Opimius. În același an, împreună cu proconsulul și predecesorul său la consulat Cn. Domitius, a câștigat o victorie asupra allobrogilor aliați cu arvernii și cu rutenii, la confluența Isarei cu Ronul.
- 154 Bătălia dată în 121 î.e.n. a avut loc probabil la Cambeaux sau la Bourg-lès-Valence, la câțiva kilometri nord de Valentia, unde se mai văd urme ale construcțiilor romane.
- 155 *Vienna*, azi Vienne, era un oraș al Galliei, capitala allobrogilor, situat pe Ron, puțin mai spre sud de Lugdunum.
- 156 50 km în linie dreaptă.
- 157 *Ararul*, la Poseidonios și Strabon, desemnează râul Saône.
- 158 În linie dreaptă, 25 km.
- 159 *Lacul Lemenna* (lat. *Lemannus*), azi Lemman (sau lac de Genève). Este marele lac format de Ron în apropierea Genevei, în Elveția. Mai apare în izvoare și sub variantele *Lausonius* sau *Losannensis*.
- 160 De fapt cursul fluviului nu se vede decât câțiva metri de la țărmul lacului, dar observația lui Poseidonios rămâne valabilă: și azi pe o porțiune de aproximativ 200 m se vede culoarea pământie a undelor râului, încărcate cu aluviuni. Informatorul lui Poseidonios în acest punct pare să fie Polybios.
- 161 *Allobrogii* sau *allobrigii*, populație a Galliei Narbonensis, situată la nord de Isère, mărginită la vest și nord de Ron; ei percepeau taxele vamale asupra mărfurilor ce treceau fluviul la Vienna și la Genève (*Genabum*). *Segusianii* (sau *segosiavii*), populație a Galliei Lugdunensis, situată între Ron (în preajma orașului Lugdunum, azi Lyon) și *Dubis* (*Doubs*) — zice Strabon — de fapt Liger. Capitala lor era Lugdunum (Lyon).
- 162 *Sequanii*, populație a Galliei Lugdunensis, așezați pe ambele maluri ale Ararului (Saône), de la izvoare pînă la muntele Jura. Vecinii lor erau la vest haeduii și lingonii, la sud allobrogii și helveții. Teritoriul ocupat de ei corespunde actualelor regiuni Bourgogne și Franche-Comté. Capitala lor *Vesontie* corespunde orașului Besançon de azi.
- 163 *Haeduii*, populație a Galliei, situată la sud de lingoni. Haeduii și arvernii erau cele mai puternice seminții gallice. Capitala lor era *Bibracte*, devenită apoi *Augustodunum*, azi Autun. Ei aveau

în fruntea lor un șef ales prin vot, numit *vergobratu*s. Romanii au făcut cu ei alianță și i-au onorat cu titlul de *fratres populi Romani*. Profitând de discordiile dintre haedui și arverni, romanii i-au supus în 57 î.e.n. În 51 î.e.n., ei au luat parte la răscoala generală a gallilor, condusă de arvernul Vercingetorix. Dintre șefii haedui, istoria pomenește cu deosebire pe Diviciacus și Dumnorix.

- ¹⁶⁴ *Lingonii*, populație a Galliei Belgice, situată la nord de haedui, la est de senoni, la vest de sequani, avînd capitala *Andematunum* (azi Langres). În timpul războaielor cu Caesar, lingonii s-au dovedit printre cele mai puternice neamuri gallice din Belgica. O parte din ei emigraseră mai de mult în Italia și se așezaseră la gura Padului. În timpul imperiului roman, făceau parte din provincia Germania Superior.
- ¹⁶⁵ *Tricassi* (*Tricasses*), populație a Galliei Lugdunensis, situați pe cursul superior al Senei. În așezarea neamurilor susmenționate se constată că râul Saône (*Arar*) în partea sa navigabilă, separă pe sequani, așezați pe malul său stîng, de haedui, stabiliți la Autun (*Bibracte*); lingonii ocupau platoul Langres, iar tricașii, Valea Aube și a Senei superioare.
- ¹⁶⁶ *Dubis*, azi Doubs, râul al Galliei, care izvorăște de la poalele muntelui Rixon și se varsă în Saône la Verdun-sur-Saône, după un curs de 450 km.
- ¹⁶⁷ Ignorînd direcția inițială a Ararului și a Dubisului, Poseidonios presupune că ele curgeau la început spre miazănoapte, pentru că le credea că izvorăsc din Alpi.
- ¹⁶⁸ Despre care s-a vorbit în prima parte a paragrafului.
- ¹⁶⁹ *Volcii arecomsici* sau *arecomici*, populație a Galliei Narbonensis, situată pe versantul sudic al munților Cévennes (*Cebenna*), pînă la valea râului Aude (*Atax*).
- ¹⁷⁰ Vezi nota 35 la această carte.
- ¹⁷¹ Situația descrisă mai sus exista anterior cuceririi romane și s-a menținut și după anul 121 î.e.n.
- ¹⁷² *Ius Latii* a fost acordat locuitorilor din Nemausus de către Caesar sau de M. Vipsanius Agrippa, între 51 și 37 î.e.n.
- ¹⁷³ Informația provine, se pare, de la Asinius Pollion.

- 174 Este vorba de Via Domitia, construită de Domitius Ahenobarbus în 118—117 î.e.n.
- 175 În IV 1, 3.
- 176 Azi numără 22 km, în linie dreaptă.
- 177 Vezi nota 37 la această carte.
- 178 Această cifră corespunde aproape exact cu cea dată de Strabon în mile romane, în IV 1, 3.
- 179 *Muntele Kemmenos*, azi masivul Cévennes.
- 180 *Volcii tectosagi* (*Volcae Tectosages*), populație a Galliei Narbonensis, situată la est de volcii arecomici. Ei erau formați din două triburi mai de seamă: *tolosați*, la vest (de la *Tolossa* „Toulouse“) și *atacini*, la est (de la râul *Atax* „Aude“). Numele lor este latin *tectus sago* „acoperiți“ (= îmbrăcați) cu *sagum*. Pe vremea lui Strabon, erau așezați în Bas-Languedoc și Lauregais. Capitala lor era *Tolossa*, azi Toulouse.
- 181 În IV 2,1.
- 182 Informația provine, se pare, de la Polybios, XXII, 30 și urm., prin intermediul lui Poseidonios.
- 183 Migrația *galașilor* în Asia Mică a avut loc în 278 î.e.n.; despre ea au scris prima oară Demetrios din Bizanț și Simonides din Magnesia, martori oculari ai evenimentului (F. Gr. Hist. 162 și 163); acești istoriografi constituie sursa lui Polybios, opera lor se intitulează *Galatica*. Vezi și nota 644 la cartea I.
- 184 *Tectosagii* din Asia Mică sînt una din cele trei populații celtice ale Galației; erau situați dincoace de râul Halys, la hotarul Frigiei. Capitala lor era *Ankyra*, azi Ankara.
- 185 *Ankyra*, azi Ankara, era centrul tectosagilor, o populație a Galației, în Asia Mică, locuind la nord-est de lacul Tatta, azi Tuzghiol.
- 186 *Trocții* sînt unul din cele trei triburi ale Galației, din Asia Mică, situați la est de Ankara, pe malul drept al râului Kyzyl Irmak (vechiul Halys). Capitala lor era Tavium (Nefezkioi).
- 187 *Tolistobogii* sau *tolistoboi* sau *tolistoagii* erau unul din cele trei popoare celtice ale Galației, situați în colțul răsăritean al râului *Sangarius* (Sakaria), în regiunea orașului Gordion.
- 188 *Brennos* se chema, după autorii vechi, șeful galașilor care, la începutul secolului al III-lea î.e.n., a pătruns în Macedonia cu

o mare armată, a zdrobit rezistența întâlnită, a înspăimântat Thessalia și restul Greciei continentale, pentru ca în cele din urmă să fie învins la Delfi, unde s-ar fi sinucis în 278 î.e.n. De fapt, numele real al acestei căpetenii rămâne necunoscut, deoarece în limba celtică *brennos* era un nume comun și însemna „conducător“.

- ¹⁸⁰ În 279 î.e.n. Primul *brennos*, al cărui titlu a fost luat drept nume propriu, fusese cu un secol înainte conducătorul invaziei gallice împotriva Romei, în 390 î.e.n.
- ¹⁹⁰ *Prausii*, populație celtică a cărei localizare nu s-a putut face pînă azi. Autorii acestei informații par să fie Demetrios din Bizanț și Simonides din Magnesia.
- ¹⁹¹ Referire la Timagenes, numit mai jos.
- ¹⁹² *Caepio*, general roman, este Q. *Servilius Caepio*, consul în anul 107 î.e.n., el a fost trimis în Gallia împotriva cimbrilor, cu care ocazie a cucerit orașul Tolossa (Toulouse) și a despuiat de comori un templu de acolo, în 106 î.e.n. Înfrînt pînă în cele din urmă lângă Orange (Arausio) de cimbrî, el a fost condamnat în 103 î.e.n. pentru că a jefuit *aurum Tolossanum*. În timpul transferării sale la Roma, el a reușit să se exileze la Smyrna.
- ¹⁹³ *Tolossa*, azi Toulouse, oraș în nordul Galliei Narbonensis.
- ¹⁹⁴ *Timagenes*, istoric grec din sec. I î.e.n., originar din Alexandria. Cînd Gabinius a cucerit acest oraș, Timagenes a fost luat prizonier și a ajuns sclavul lui Faustus, fiul lui Sylla. Eliberat, el a ajuns retor, și-a creat prieteni, printre care pe August însuși. A scris *Istoria Gallilor și Istoria regilor* (Alexandru și succesorii lui). A mai scris și o istorie a lui August, pe care însă a ars-o, datorită dizgrației în care căzuse în ultima vreme a vieții sale. Azi nu se păstrează aproape nimic din opera sa. Vezi F. Gr. Hist. 88 Fr. 11. Lui Timagenes îi aparține întreaga istorie a lui Caepio, nu numai relatarea morții acestuia. Strabon îl citează numai pentru ultimul eveniment, pentru că în această privință nu-și mai asumă responsabilitatea.
- ¹⁹⁵ Fr. 33 Jacoby. Compararea celor două explicații asupra originii aurului din Toulouse aparține lui Poseidonios, care aduce argumente împotriva sursei urmate de Timagenes.

- ¹⁰⁶ 15 000 de talanți echivalează cu 413 tone de argint, prețul a 697 500 tone de grâu.
- ¹⁰⁷ Epoca în care Delfi a fost ocupat de galli este începutul secolului al III-lea î.e.n. Vezi și nota 188 la această carte.
- ¹⁰⁸ *Focidienii* sînt locuitorii antici ai Focidei (*Phocis*), un ținut al Greciei, situat între Beoția la est, Etolia la vest, Marea Eubeei la nord-est, golful Corintului la sud. În Focida erau Muntele Parnas și vestitul oraș Delfi care constituia un stat independent. În cel de-al 3-lea război sacru (355—346 î.e.n.), focidienii au ținut piept Thebei și ligii create împotriva lor. Au fost bătute de Filip II al Macedoniei, care a întreprins acest război sub pretextul apărării locurilor sacre de la Delfi.
- ¹⁰⁹ *Războiul sacru* echivalează, de fapt, cu trei războaie din istoria Greciei antice, care au avut ca pretext apărarea templului lui Apollon din Delfi. Primul a avut loc în 600 î.e.n., împotriva locuitorilor orașului Crissa, care atacau și jefuiau pe pelerinii ce se duceau la Delfi. Al doilea război sacru, cam în 448 î.e.n., a avut de pretext pedepsirea focidienilor, care ar fi jefuit templul din Delfi. De fapt, lupta s-a angajat între Sparta și Atena, a căror rivalitate începuse să se manifeste și a avut ca rezultat înfrîngerea Atenei, la Chaeroneea, în 447 î.e.n. Al treilea război sacru, 355—346 î.e.n., a fost provocat tot de focidieni. Filip II, regele Macedoniei, luînd acest sacrilegiu ca pretext, și-a făcut intrarea în conflictele dintre greci. Aici este vorba de cel de-al treilea război sacru.
- ²⁰⁰ *Delfi* (*Delphoi*), vestit oraș și stat al Elladei, situat în Focida. Orașul a fost ridicat pe o pantă de sud-vest a muntelui Parnas, pe locul unde, după legendă, zeul Apollon l-a ucis pe șarpele-monstru Python. Delfi era socotit de antici un loc sacru și, totodată, centrul pămîntului. Templul și oracolul lui Apollon de aici s-au bucurat de mare venerație în vechime. Prinți, oameni bogați și state întregi trimiteau la Delfi ofrande bogate și își lăsau acolo comorile în păstrare, fapt care a atras lăcomia oamenilor. Posesiunea acestor comori a fost cauza a trei războaie, numite *sacre*. Vezi nota precedentă. Tot comorile de la Delfi au atras invazia gallilor, în frunte cu Brennos la 278 î.e.n.

- ²⁰¹ Probabil este vorba de autori latini pe care Poseidonios i-a citat împotriva lui Timagenes și probabil și de Artemidoros și Timaios.
- ²⁰² Este vorba de lacurile și mlaștinile din jurul Tolossei.
- ²⁰³ Fr. 34 Jacoby.
- ²⁰⁴ Această cifră a mai fost dată de Strabon în III 1,13, pentru lățimea Iberiei din preajma Pirineilor. De fapt istmul măsoară numai 370 km. Urmele vechii Tolossa au fost găsite pe înălțimile Pech-David și Vieille-Toulouse, la 5 km sud de orașul actual. Vezi J. Coppolanis, *Annales du Midi*, 62, 1950, p. 105—115.
- ²⁰⁵ Aici Strabon face aluzie, se pare, la IV 1,2, paragraf azi pierdut, în care dezvoltă, prin intermediul lui Poseidonios, tema stoică a „armoniei“ (gr. *ὁμολογία*).
- ²⁰⁶ Adică pe vremea lui Poseidonios, deoarece Tolossa a fost cucerită în 105 î.e.n. Dar s-ar putea ca Strabon să se fi gândit și la opera lui Augustus.
- ²⁰⁷ Atât aici, cât și în IV 1, 11 și în IV 3, 2, Poseidonios și, după el, și Strabon, dau numele de Dubis părții navigabile a râului Saône sau intervertesc numirile celor două râuri. Caesar, *Bellum Gallicum*, I 12, 1 și 16, 5, nu le confundă, ceea ce înseamnă că Strabon nu l-a consultat direct pe autorul latin. Greșeala susmenționată se datorează de fapt lui Poseidonios.
- ²⁰⁸ *Lexobii* sau *lexoviii*, populație a Galliei, situată pe teritoriul Normandiei moderne, în actualul Pays d'Ange, pe litoralul Mării Minceii. De la numele lor derivă acela al orașului actual Lisieux (*Noviomagus*).
- ²⁰⁹ *Caleții* (*Caletae*), populație a Galliei, situată la nord de lexovii și de gura Senei, pe țărmul Mării Minceii, în actualul Pays de Caux. Capitala lor *Iuliobona* corespunde actualului oraș Lillebonne. Teritoriul ocupat de ei se întindea pe cursul inferior al Senei, în regiunea actuală Caux.
- ²¹⁰ L. Bourbon, *Les voies de portage de Strabon entre Rhône et Loire et la toponymie grecque*, Rhodania, Viena, 1956, XXXI, 23—29, crede că, după textul lui Strabon, § 189, și după toponimia greacă a lui Vivarais, drumul pe uscat între Ron și Loara ducea prin trecătoarea Pal. Acest drum trecea, probabil, prin trecătoarea Jarez, care duce de la Viena la Roanne — își ex-

- primă părerea F. Déchelette, *La route plate de Strabon entre le Rhône et la Loire*, Études Rhodaniennes, XXI, 1946, pp. 119—124.
- ²¹¹ *Liger* sau *Ligeris*, azi Loire, vezi nota 17 la această carte.
- ²¹² Măsură exactă. Este vorba de calea care, din Viena, ducea pe valea Giers la Saint-Rambert-sur-Loire, de-a lungul Loirei pînă la Roanne, unde se face ambarcarea, spune F. Déchelette, Études Rhodaniennes, XXI, 1946, pp. 119—124.
- ²¹³ Pentru marile căi de comunicații ale Galliei, pornite din sud-est, prin care a pătruns civilizația în această țară, vezi Fr. Déchelette, *Les voies de pénétration de la civilisation dans la Gaule celtique et romaine*, Revue de Géographie de Lyon, Lyon, 1956, XXXI, 109—113. Autorul arată că Strabon a remarcat căile de comunicație naturale ale Galliei, prin fluviile sale care puteau fi legate prin scurte căi terestre. El trage jaloanele acestor căi pe o hartă modernă a Galliei.
- ²¹⁴ Aici începe a doua parte: descrierea Aquitaniei, paragrafele 1—3.
- ²¹⁵ *Aquitanii*, un grup de triburi ale Galliei, care au populat regiunea *Aquitania*, situată între Pirinei la sud, golful *Tarbellicum* sau *Aquitanicum* (Gascogne) la vest, fluviul Garumna (Garonne) la nord și la est. Neamurile aquitane mai de seamă sînt: *tarbellii* (în regiunea de azi Béarn), *auscii* (azi în Armagnac), *arvernii* (azi în Auvergne), *biturigii vibisci* (azi la Bordeaux), *pictonii* (azi în Poitou), *lemovicii* (azi în Limousin), *cadurcii* (azi în Cahors), *convenii* și *bigerronii* (azi în Commiges și Bigorre). Orașele lor principale erau *Burdigala* (Bordeaux), *Aqua Tarbellicae* (Dax). August a mai adăugat la provincia Aquitania teritoriul biturigilor cubi (în Berry și Bourbonnais). Deosebirea de limbă și obiceiuri pe care o semnalează Strabon la aquitani în raport cu ceilalți galli se datoresc puternicelor reminiscențe iberice păstrate și după ocuparea țării de celți.
- ²¹⁶ Includerea lor în provincia Aquitania s-a făcut în 27 î.e.n. de către Augustus, cînd a avut loc un *conventus* special la Narbona.
- ²¹⁷ Cifra este excesivă pentru Garumna, prea mică pentru Loara.
- ²¹⁸ *Biturigii-vibisci* este una din cele două ramuri ale biturigilor, populație a Galliei Transalpine. Bituriagii-vibisci sau *iosci* locu-

iau în Aquitania, la vest de petrocorii și la sud de santoni. Ei ocupau regiunea numită azi Bordelais, în jurul orașului Bordeaux, între fluviul Garumna și Ocean.

- ²¹⁰ *Santonii* (*Santones*), populație a Galliei, situată în Aquitania, la sud de pictoni. Capitala lor, *Mediolanum* (azi Saintes) (de la numele populației) se afla pe râul Carantonus (azi Charente). Teritoriul lor corespunde cu aproximație districtelor Saintonge, Angoumois și Aunis din vestul Franței.
- ²²⁰ Observația este valabilă numai pentru epoca anterioară cuceririi Aquitaniei de către P. Licinius Crassus, locotenentul lui Caesar în 56 î.e.n.
- ²²¹ *Burdigala*, azi Bordeaux, era un oraș înfloritor al Galliei antice, situat în Aquitania, la gura Garumnei (Garonne), capitala biturigelor vibisci. Aici s-au născut istoricul Eutropius și poetul Ausonius.
- ²²² În antichitate se cunoșteau două brațe ale Garumnei: unul trecea aproape de estuarul actual al Girondei; celălalt se desprindea la stînga în regiunea Saint-Saurin-de-Médoc, care formează azi limita dintre Haut și Bas-Médoc, trecea la nord de Lesparre-de-Médoc și se vărsa în Ocean la vreo 10 km în nord de mlaștinile Hourtin. Vezi pentru modificările litoralului în această parte E. Desjardins, *op. cit.*, p. 258 și urm. și E. Étienne, *Bordeaux antique*, Bordeaux, 1962.
- ²²³ *Pictonii* (*Pictones*) sau *pictavii*, populație a provinciei Aquitania, locuind în actualul Poitou. Capitala lor *Limonum* corespunde orașului actual Poitiers.
- ²²⁴ *Namniții* (*Namnetes*), populație din vestul Galliei Lugdunensis, situată pe țărmul Oceanului, la gura fluviului Liger (Loire). Capitala lor era Portus Namnetum (azi Nantes).
- ²²⁵ Corbilon, oraș al Galliei. (Pentru discuția asupra acestui nume, vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 963, col. 1, l. 42.). El a fost presupus la Coneron, apoi identificat cu urmele unui port la Saint-Nazaire, precum și cu un loc de la poalele muntelui Guérande, la 12 km mai la vest de Saint-Nazaire.
- ²²⁶ Polybios, XXXIV 10, 6 și urm.
- ²²⁷ F. 7 c Mette.

- ²²⁸ Este vorba de Scipio Africanus Minor, fiul lui Paulus Aemilius, adoptat de unul din fiii marelui Scipio Africanus (întâiul). A fost discipolul lui Polybios. La începutul celui de-al treilea război punic, Scipio Aemilianus a trecut în Africa, a asediat trei ani Carthagina, a cucerit-o și a ras-o de pe suprafața pământului, în 146 î.e.n. Ales a doua oară consul, în 134 î.e.n., a fost însărcinat cu asedierea Numantiei, atacată pînă atunci de romani fără rezultat. După un an de asediu, el cuceri orașul în 133 î.e.n. După aceste două victorii, a primit supranumele de Africanus și Numantinus, obținînd onorurile triumfale, de două ori. În timpul operațiunilor sale din Hispania, trebuie să se fi informat despre Britannia, — fapte relatate de Strabon în acest pasaj.
- ²²⁹ *Mediolanium Santonum*, oraș al Galliei, situat în Aquitania la santoni, corespunzînd orașului actual Saintes.
- ²³⁰ *Tarbellii*, populație din sud-vestul Aquitaniei, situată pe coasta Atlanticului, ocupînd, se pare, cea mai mare parte din Landes. Capitala lor era *Aquae Tarbellicae* (azi Dac).
- ²³¹ *Convenii* (*Convenae*) (în gr. *synelizi*) — restituirea lui Coray pentru Σόγλυδοι, , numele latin al unei populații a Aquitaniei, așezată la poalele Pirineilor. Capitala lor era *Convenae* sau *Lugdunum Convenarum*, azi Saint-Bertrand-de-Comminges.
- ²³² *Termele Onesiene* (nume atestat numai la Strabon, vezi C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 963, col. 1, 1. 48) era un oraș al Aquitaniei, situat la *conveni* sau *synelizi*. S-a încercat identificarea lui cu Bagnères-de-Bigorre (*Aquae Convenarum*) situat la 20 km sud-est de Tarbes, precum și cu Luchon, nu există nici o siguranță în aceste ipoteze.
- ²³³ *Auscii*, populație a Aquitaniei, situată în regiunea actualului Armagnac la vest de Tolossa. Capitala lor *Ausci* sau *Elimbarria* corespunde orașului Auch de azi. Numele lor amintește pe acela pe care și-l dau bascii azi: *Euscara*, ceea ce ar confirma originea lor iberică, comună și altor aquitani.
- ²³⁴ *Eluii* (sau *elusatii*, vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, III 27, 1) sînt un neam din Aquitania, a căror capitală era *Elusa* (azi Eauze sau Armagnac), patria lui Rufinus. Sînt deosebiți de helvii din Gallia Narbonensis, situați între Cévennes și Ron.
- ²³⁵ *Vellavii*, seminție din partea de est a provinciei Aquitania,

- la sud de arverni, în actualul Velay. Capitala lor Reversio sau Ruessium corespunde oraşului actual Saint-Paulien.
- ²³⁶ *Arvernii* erau unul din cele mai puternice seminţii ale Galliei Transalpine, aşezaţi în provincia Aquitania în actualul Auvergne. Capitala lor era la început *Gergovia*, *Augustonemetum* (azi Clermont-Ferrand).
- ²³⁷ După Caesar, *Bellum Gallicum*, VII 75, 2, vellavii se mai aflau încă în 52 î.e.n. *sub imperio Arvernorum*. Deci autonomia lor a fost cîştigată mai tîrziu, probabil o dată cu acordarea dreptului latin auzcilor şi convenilor, adică prin 27 î.e.n.
- ²³⁸ *Lemovicii* (*Lemovices*), populaţie din Aquitania, locuind între biturгии-cubi la nord şi cadurci la sud. Capitala lor era *Augustoritum* sau *Lemovicum* (*Civitas*), azi Limoges. Caesar, *Bellum Gallicum*, VII 75, vorbeşte de lemovicii *aremorici* (aremorici „de lîngă mare“ era numele ce şi-l dădeau mai multe seminţii galle de pe coasta Oceanului). Capitala acestora era *Ratiatum* (Rezé, în Retz), aşezată nu departe de gura Loirei.
- ²³⁹ *Petrocorii* sînt o populaţie a Galliei, situată în Aquitania, la nord de rîul Duranius (Dordogne). Capitala lor *Vesuna* corespunde oraşului de azi Périgueux, din ţinutul Périgord (nume derivat de la *petrocorii*).
- ²⁴⁰ *Nitiobrigii* (*Nitiobriges*), populaţie a Aquitaniei, situată la sud-est de biturгии-vibisci, pe Garumna (Garonne), în regiunea Agénois de azi, avînd capitala la *Aginnum*, azi Agen.
- ²⁴¹ *Cadurcii*, populaţie a Aquitaniei, situată între Garumna şi Durantius, la sud de lemovici, pe teritoriul numit azi Quercy. Capitala lor, *Divona*, corespunde oraşului de azi Cahors (nume derivat de la al lor).
- ²⁴² *Biturigii-cubi* sînt una din cele două ramuri ale biturгииilor — o populaţie a Aquitaniei. Această ramură era situată la nord de lemovici, în actualul Berry. Capitala lor, *Avaricum*, corespunde actualului Bourges.
- ²⁴³ În IV, 2, 1.
- ²⁴⁴ *Rutenii*, populaţie celtică din sud-estul Aquitaniei, situaţi între arverni, cadurci, arecomici, pe teritoriul numit azi Rouergue. Capitala lor, *Segodunum*, corespunde oraşului de azi Rhodéz (nume provenit din al lor). Înainte vreme ei stăpîniseră şi

- teritoriul Albigeois de azi (*Albiga*), care a fost cucerit în 106 î.e.n. de romani. Locuitorii acestei regiuni rutene au fost alipiți atunci la Provincia romană (*Gallia Narbonensis*) și au fost numiți *Ruteni provinciales*.
- ²⁴⁵ *Gabalii*, populație din răsăritul Aquitaniei, așezați la sud-est de arverni și la nord-vest de volcii arecomici în actualul Gévaudan. Capitala lor, Andoritum, corespunde orașului actual *Javols* (nume derivat din *gabali*).
- ²⁴⁶ Probabil în 27 î.e.n., data la care a avut loc *conventus* din Narbona.
- ²⁴⁷ *Cenabum* era orașul celtic de pe Loire, numit în epoca romană *Aurelianum* (Cenabum Aureliani), azi Orléans.
- ²⁴⁸ *Carnuții* (*Carnutes*), populație a Galliei Lugdunensis, situată de ambele părți ale Ligerului, între senoni și aulercii cenomani, între Sena și Loire. Capitala lor *Autricum* este Chartres de azi.
- ²⁴⁹ Adică o populație formată din carnuți și din alte neamuri gallice. *Cenabum* (Orléans) era centrul geografic și religios al Galliei, ceea ce explică afluxul de elemente neindigene aici.
- ²⁵⁰ Adică 400 000 de oameni. Izvorul pentru această informație este Asinus Pollion. Caesar, *Bellum Gallicum*, VII 75, dă un total de 254 000 oameni, de 248 000 în VII 76, 3.
- ²⁵¹ Vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, VII, 12 și următoarele.
- ²⁵² *Vercingetorix* a fost unul dintre cei mai vestiți șefi ai gallilor din timpul lui Caesar. Arvern de origine (vezi și Caesar, *Bellum Gallicum*, VII 4), el a reușit să răstoale toate regiunile Galliei împotriva ocupației romane, în 53 î.e.n. Bătăliile dintre Vercingetorix și Caesar au fost mai multe. Abia după ce Caesar a reușit să ia cu asalt orașul *Avaricum* (Bourges), locul principal al lui Vercingetorix, și Alesia (Alise Ste Reine), Vercingetorix a fost prins și silit să însoțească alaiul triumfal cu care Caesar a intrat în Roma. Apoi Vercingetorix a fost ucis, în 47 î.e.n. Vitejia acestui gal, demnitatea, prestața, precum și cruzimea lui au creat din Vercingetorix unul din cei mai de temut dușmani ai Romei. Caesar nu se sfiește să-și mărturisească teama ce a avut-o față de el și să-l prezinte în culori favorabile. Vezi Cartea a VII, de la cap. 4 începînd, a operei *Bellum Gallicum*.

- 253 Pentru mențiunea repetată a efectivului de 200 000 de oameni, vezi Poseidonios, Fr. 116, în Diodor din Sicilia, *Bibliotheca historica*, V 25, 1. Această cifră a fost pusă la îndoială de C. H. Benedict, Am. Journ. of Phil., 63, 1942, p. 45.
- 254 Mai înainte, adică înaintea campaniilor lui Caesar în Gallia, romanii au luptat contra arvernilor, sub comanda lui Maximus Aemilianus și a lui Domitius Ahenobarbus, în anul 121 î.e.n. Vezi și notele 153 și 146 la această carte despre cei doi comandanți romani, precum și nota 266 despre Bituitus, comandantul arvernilor în această bătălie.
- 255 *Gergovia*, oraș al Aquitaniei la arverni, situat pe un munte din masivul Puy de Dôme, într-o poziție puternic fortificată. Caesar l-a asediat, dar n-a reușit să-l cucerească. Gergovia se află la 5 km spre sud de Augustonemetum (Clermont Ferrand). Zidurile orașului au fost găsite, prin săpături, la 2 km est, sud-est de localitatea Romagnat. Pentru ultimele săpături, vezi Gallia, 8, 1950, pp. 15—53.
- 256 Vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, VII, 36, 1: *posita in altissimo monte*, cunoscut de Strabon probabil prin Asinius Pollio.
- 257 *Alesia*, oraș antic al Galliei Lugdunensis, la mandubi, lângă haedui, în Bourgogne. A fost asediată de Caesar în 52 î.e.n. A fost identificată cu Alise-Sainte-Reine, la 48 km nord-vest de Dijon.
- 258 *Mandubii*, populație a Galliei Lugdunensis, situată la nord de haedui, la sud-vest de lingoni pe Platoul Langres. Despre capitala lor, *Alesia*, vezi nota precedentă.
- 259 Șeful arvernilor, adică Vercingetorix. Sfârșitul războiului gallic întreprins de Caesar a avut loc în anul 51 î.e.n.
- 260 Vezi nota 153 la această carte.
- 261 Vezi nota 144 la această carte.
- 262 Vezi nota 146 la această carte.
- 263 J. Jacoby, F. Gr. Hist., II C, 168, arată că descrierea geografică și etnografică a Galliei la Poseidonios (urmat de Strabon) servește de introducere la relatarea cuceririi Provinciiei, adică războiului împotriva arvernilor și allobrogilor (122—121 î.e.n.), despre care este vorba aici. Această istorisire începe cu primele lupte date împotriva salyenilor (125—122 î.e.n.).

- ²⁶⁴ Cele ce urmează figurau în cartea a XXIII-a a *Istoriilor* lui Poseidonios, care le-a luat de la un scriitor latin, probabil de la Sempronius Asellio, ale cărui *Res Gestae* cuprindeau anii 140—90 î.e.n. Vezi și Athenaios, *Deipnosophistai*, IV 152 d.
- ²⁶⁵ *Luerius* (*Luernios*, la Athenaios, care l-a urmat pe Poseidonios) a fost tatăl lui Bituitus și un șef bogat al arvernilor sau al allobrogilor (sec. II î.e.n.).
- ²⁶⁶ Bituitus, fiul lui Luerius, a fost un șef al arvernilor care a luptat împotriva lui Q. Maximus Aemilianus și a lui Domitius Ahenobarbus, la locul de revărsare a Isarului (Isère) și a Sulgei (Sorgue) în Ron (sfârșitul secolului al II-lea î.e.n.).
- ²⁶⁷ Cu capitoul al III-lea începe descrierea celei de-a treia părți a Galliei: *Belgica*; ea se va întinde de la cap. III 1 pînă la IV 6.
- ²⁶⁸ *Belgii*, populație celtică a Galliei Belgice. După supunerea întregii Gallii, belgii au mai ridicat armele împotriva romanilor: Drusus, Germanicus și Caligula au întreprins acțiuni pentru a-i pacifica. Pe timpul lui Augustus, Belgica era întreg ținutul cuprins între Rin, Ocean, Sena și Marna, pînă la lacul Lemmanus (Geneva). În cursul secolului I e.n., Belgica a fost divizată în trei provincii: *Germania Inferior*, la nord, între Ardennes și gurile Rinului, *Germania Superior*, în est, pe ambele maluri ale Rinului, cuprinzînd și pe lingoni, sequani și helveți, *Belgica*, în rest.
- ²⁶⁹ Strabon, informat în special de Poseidonios, nu cunoaște hotarele exacte ale diviziunii înfăptuite de Augustus în anul 27 î.e.n.
- ²⁷⁰ *Lugdunum* (Lyon) este într-adevăr un oraș roman, creat prin transferul (*deductio*) populației romane din Vienna pe țărmul drept al râului Saône (cartierele Saint-Jean, Fourvières, Saint-Just și Saint-Irénès) efectuat în 43 î.e.n. de L. Munatius Plancus.
- ²⁷¹ Instalarea primului guvernator imperial la *Lugdunum* a avut loc în 27 î.e.n. Baterea primelor monede pentru întreaga Gallie începe aici în 15 î.e.n.
- ²⁷² *Sanctuarul lui August* a fost dedicat de galli în 12 î.e.n.
- ²⁷³ S-au găsit urmele sanctuarului în Place des Terraux.
- ²⁷⁴ *Segusianii* (sau *segusiavii*), vezi nota 161 la această carte.

- ²⁷⁵ Poseidonios considera probabil Dubis (Doubs) frontiera nordică a segusianilor, deoarece situa acest râu la dreapta Saônei (Arar) și știa că segusianii sînt așezați pe malul drept al Saônei și al Ronului.
- ²⁷⁶ Este vorba de haedui, pe care Poseidonios îi așează pe malul drept al râului Saône, la nord de Doubs (acesta îi despărțea de segusiani), apoi de sequani, pe care-i situează pe țărmul stîng al aceluiași râu, în Franche-Comté, și dincolo, pînă la izvoare, presupuse de el în Alpi, pînă la Rin spre est (de fapt spre nord) și pînă la cursul superior al Seinei, spre nord (de fapt spre vest). Aceasta reiese din IV, 1, 11.
- ²⁷⁷ În loc de *Dubis* (Doubs), mai degrabă *Liger* (Loire).
- ²⁷⁸ Despre râul Dubis (azi Doubs) și despre Arar (azi Saône), Strabon a mai vorbit în IV, 1, 11 și IV, 1, 14.
- ²⁷⁹ *Sequana* — fr. Seine —, Sena este un fluviu al Galliei, care izvorăște din Côte-d'or, curge spre nord-vest și se varsă în Marea Mîneei (*Oceanus Britannicus*) la Le Hâvre, printr-o gură lată de 12 km și după un curs de 800 km.
- ²⁸⁰ Este vorba de *senoni* (*Senones*) care locuiau de ambele părți ale Senei, între Liger (Loire) și Matrona (Marne). Vezi și nota 325 la această carte.
- ²⁸¹ *Haeduii* locuiau, de fapt, între *Liger* (Loire) și *Arar* (Saône). Strabon confundă aci *Liger* cu *Dubis*.
Afluentul din dreapta al Saônului, Dubis (Doubs), curgea, după Poseidonios, paralel cu el și, ca atare, nu mărginea pe haedui de cealaltă parte a teritoriului lor.
- ²⁸² *Orașul Cabyllinon*, mai corect zis *Cabillonum*, azi Châlons-sur-Saône, este un vechi oraș al Galliei Lugdunensis, situat pe Saône.
- ²⁸³ *Bibracte* sau *Bibrancta*, oraș al Galliei Lugdunensis, situat pe Mont Beauvray, la 20 km vest de Augustodunum (Autun). Era capitala haeduilor în epoca preromană.
- ²⁸¹ Titlul de „frați ai poporului roman” a fost acordat de romani unor popoare care li s-au dovedit aliați deosebit de devotați. Haeduii i-au chemat pe romani împotriva arvernilor și i-au servit, creîndu-le condiții, pentru a le înlesni succesul. Drept mulțumire, li s-a acordat acest titlu de „onoare” menționat mai

- sus, de care vorbește cu ironie Ariovistus, șeful suevilor, considerându-l un pretext al romanilor pentru a-i putea nimici pe germani. Vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, I 44.
- ²⁸⁵ Se pare că haeduii erau aliații romanilor dinainte de anul 121 î.e.n., deoarece Domitius Ahenobarbus le-a cerut alianța împotriva allobrogilor.
- ²⁸⁶ Acest litigiu vamal, despre care Poseidonios trebuie să fi aflat din istoria expediției lui Domitius Ahenobarbus, era o dovadă a rolului jucat de râul Aras (Saône) ca frontieră între haedui și sequani.
- ²⁸⁷ Încă de la cuceririle lui Caesar.
- ²⁸⁸ *Helveții* (lecțiune admisă de toți editorii, dar în manuscrise apare *Αἰτουάτιοι Nantuates*, populație celtică din Elveția, situată lângă lacul Lemannus, în cantoanele actuale Vand și Valais) erau o populație antică a Galliei, așezată pe teritoriul actualei Elveții. Hotarele lor erau Rinul la nord și est, Alpii, Ronul și Lacul Geneva la sud, muntele Jura și confluența Ararului cu Rinul la vest. Helveții se divizau în patru mari triburi: tigurinii, tugenii, ubrigenii sau verbigenii și ambronii. În anul 61 î.e.n., helveții au emigrat din țara lor, în număr de 368 000 și au vrut să pătrundă în interiorul Galliei spre vest, dar au fost opriți de Caesar la Geneva (Genova), urmăriți de el pînă la Bibracte (Autun), unde au pierit foarte mulți din ei, iar cei rămași în viață s-au întors înapoi în țara lor.
- ²⁸⁹ *Muntele Adula* (în manuscrise *Διαδουέλλα*), din care izvorăște Rinul, este unul din masivele Alpilor, numit azi Saint-Gothardt.
- ²⁹⁰ *Rîul Adua*, azi Adda, izvorăște dintr-un masiv situat la 90 km mai la vest de locul fixat de Strabon, corespunzînd în nord Innului, nu Rinului. Greșeala lui Strabon provine de la Poseidonios și, în ultimă instanță, de la Polybios. Rîul Adua traversează lacurile Larios (azi Como) și Lecco și, după o cale de 240 km, se varsă în Pad. Pe malurile acestui rîu, consulul Flaminius i-a bătut pe galli în 223 î.e.n.
- ²⁹¹ *Conuum*, azi Como, oraș al Galliei Cisalpine, situat pe malul sud-vestic al lacului Larius (azi Como), la 40 km nord-vest de Milano. Vezi și nota 47 la cartea a V-a.
- ²⁹² În IV 6, 6.

- ²⁹³ Marele lac format de Rin, la limita reșilor, este *Brigantinus* — azi lacul Constanța. — În antichitate, el inunda o cîmpie, începînd de la defileul Sargans, la 20 km nord de Coire.
- ²⁹⁴ *Reșii* (*Raeti*), locuitorii Reșiei (*Raetia*), o regiune alpină care, împreună cu *Vindelicia*, forma provincia romană mărginită la nord de *Danubius* (Dunăre), la vest de *Helveția*, la est de *Noricum*. Reșii ocupau actualele văi *Grisons*, *Valtellina*, *Rinul superior* mai jos de lacul Constanța și regiunile *Voralberg*, *Tyrol* și o parte din *Bavaria*. *Tiberius* și *Drusus* au cucerit Reșia în 151 î.e.n.
- ²⁹⁵ *Vindolicii* (sau *vindelicii*), populație de la nord de *Alpii Retici* în *Vindelicia*, o regiune a provinciei *Raetia*, situată între *Alpi* și cursul superior al *Dunării*, în *Bavaria* actuală. Atingea în vest lacul Constanța. Numele țării se trage de la cele două râuri ce o udau: *Vindo* (azi *Vertach*) și *Licus* (*Lech*). Triburile principale ale *vindolicilor* erau *licații*, *rucinații*, *catenații*, *consuaneții* (vezi și *Strabon* în continuare). *Vindelicia* a fost supusă de romani o dată cu *Retia*, în anul 15 î.e.n. *Augustus* a întemeiat aici orașul *Augusta Vindelicorum* (azi *Augsburg*).
- ²⁹⁶ *C. Asinius (Pollio(n))*, orator roman din sec. I î.e.n., adept al politicii lui *Pompeius*, apoi al lui *Caesar* și *Antonius*. A fost consul în 39 î.e.n. A făcut expediția pentru pacificarea *dalmaților* revoltați, după care a fost primit în triumf. A încercat zadarnic să împace pe *Octavian* cu *Antonius*. S-a retras apoi din viața politică și s-a dedicat literelor. A fost primul în *Roma* care a deschis o bibliotecă publică. A scris discursuri, scrisori și tragedii, o carte contra lui *Sallustius*, precum și *Istoria războaielor civile* ale *Romei*, în 27 cărți. Din toate nu se păstrează decît trei scrisori către *Cicero*. El a fost protectorul poezilor și al artiștilor. *Vergiliu* îi închină ecloga a 4-a. *Horățiu* prima odă din cartea a II-a. — Pentru acest pasaj, vezi Fr. 8 *Peter*.
- ²⁹⁷ *Rinul* — lat. *Rhenus* — este un mare fluviu al *Germaniei*, izvorînd în *Alpi*, în *Elveția*, nu departe de izvoarele *Ronului*, prin trei brațe, cel mai important provenind dintr-un lac al muntelui *St. Gothard*. Curge spre nord-est pînă la lacul *Constanța (Brigantinus)*, pe care-l traversează, o ia spre vest, apoi spre nord și nord-vest, străbate *Germania*, sudul *Olandei* și se

- varsă în mare prin trei brațe despărțite la mare distanță de mare. Are 1 320 km lungime. Asinius, care îi acordă 6 000 stadii lungime, deci 1 065 km, se apropie mai mult de adevăr decât Strabon care propune numai 4 000 stadii, adică 710 km.
- ²⁹⁸ Despre construcția podului peste Rin vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 10, 1. Izvorul lui Strabon este Asinius Pollio.
- ²⁹⁹ Printre aceștia este, în special, Poseidonios (vezi Strabon IV 5, 1 și 2, unde îi atribuie mai multe guri) și Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 10, 5 *multis capitibus*, care îl urmează pe Poseidonios. Vergilius, *Eneida*, VIII 727, vorbește de *Rhenus bicornis* după Asinius Pollio.
- ³⁰⁰ Despre numărul gurilor Rinului, nu fără motiv, cei vechi nu erau de acord. Asinius îi acordă două guri, alții, mai multe, iar Strabon nu se pronunță. De fapt, Rinul are 3 guri, dar una din ele se pierde în nisipuri și aparent numai două există. Când ajunge în Olanda, din Rin se desprinde un braț la dreapta, numit Yssel, care se varsă în Zuyderzee; la stînga, se desprinde brațul Wahal, care curge spre sud-vest și primește apele Meusei și Leckului. Brațul al treilea, Rinul propriu-zis, se pierde prin nisipuri și ajunge la mare sub forma unei șuvițe neînsemnate.
- ³⁰¹ Vezi *Cantium*, nota 712 la cartea I.
- ³⁰² Această întâlnire, pentru a trece în Britannia, a avut loc în anul 55 î.e.n. Pe pământul insulei a făcut puține cuceriri. Caesar, *Bellum Gallicum*, V 5, 2.
- ³⁰³ De fapt, distanța este de două ori mai mare.
- ³⁰⁴ Poseidonios se referă în acest punct la un informator neidentificabil, care va fi povestit războiul purtat împotriva cimbrilor și teutonilor.
- ³⁰⁵ *Cimbrii*, populație teutonică, așezată în ținuturi îndepărtate în Chersonesul Cimbric (azi Iutlanda). În 120 î.e.n., ei au emigrat, unindu-se cu ambronii și cu teutonii nordici. Antrenându-i cu ei și pe tigurini și toygeni (neamuri helveticе), ei au intrat în Gallia prin 112 î.e.n. Între 112—106 î.e.n. au bătut pe mai mulți generali romani. În 105 î.e.n. au făcut o incursiune în Spania, de unde au revenit în 102 î.e.n. Separându-se de ambronii și teutonii, cimbrii pătrunseră în Italia, prin nord. Ajunși

- la Vercellae (azi Vercelli) lângă Torino, oastea romană în frunte cu Catulus și Marius îi extermină, în 102—101 î.e.n.
- ³⁰⁶ De fapt, helveții aveau 4 triburi (vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, I, 12, 2). Triburile care s-au unit cu cimbrii sînt tigurinii și toygenii. Vezi F. Staehlin, *Die Schweiz, in romanischer Zeit*, ed. 3, Bâle, 1948 (3) p. 56.
- ³⁰⁷ În războiul gallic, pornit de Caesar, helveții au pierdut 400 000 de oameni, susține Strabon. Caesar, *Bellum Gallicum*, I 29 și VII 75, 3, vorbește de aproape 400 000 de helveți care au vrut să iasă din hotarele lor, dar au fost opriți de Caesar la Bibracte și siliți să se întoarcă în patrie. Un recensămînt făcut la porunca lui Caesar, după ce helveții s-au întors în vechiul lor teritoriu, constată prezența a 110 000, deci pieriseră aproape 300 000. În concordanță cu Caesar, Plutarh, *Caesar*, 18, spune că s-au înapoiat peste 100 000 de helveți. Appian, *Celtica*, I, 3, spune că în total au fost 200 000, din care au pierit 80 000 și 120 000 s-au întors acasă. Strabon spune să au scăpat numai 8 000. Informația lui Strabon în acest loc provine de la Asinius Pollio, care a exagerat victoria lui Caesar.
- ³⁰⁸ *Mediomatrici*, populație a Belgiei, situată între treveri la nord, leuci la sud, remi la vest, Rinul la est. Capitala lor era Divodurum (azi Metz), nume derivat din cel al neamului, apoi *Mediomatrices*, pe Mosella. Vezi și Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 10; VII 75.
- ³⁰⁹ *Tribocchii* sau *Tribocii* sînt o populație germanică antică, strămutată peste Rin în Gallia și stabilită între mediomatrici și treveri (vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 10, 31); în secolul I î.e.n. ei ocupau, se pare, văile Zorn, Moder, la nord de Strasbourg, iar în apus, împreună cu mediomatrici, atingeau trecătoarea Saverne, la 36 km vest, nord-vest de Strasbourg, între bazinele apelor Rin și Sarre. Vezi R. Forrer, *L'Alsace romaine*, Paris, 1936, p. 22 și urm. Tribocchii au urmat pe Ariovistus și pe suebi în expediția împotriva haeduilor, din 71 î.e.n. Orașele lor de seamă au fost *Argentoratum* (Strasbourg) și *Bracoinagus* (Brumath).
- ³¹⁰ Muntele *Jurasius* sau *Jurassus*, azi Jura, este o ramură a Alpiilor, care înaintează în Elveția și Franța, îndreptîndu-se de la

- sud-vest spre nord-est, pe o întindere de 310 km lungime și 65 km lățime.
- ³¹¹ *Leukii* sau *leuci* sînt o populație antică a Galliei Belgice, situați la sud de mediomatrici în partea sudică a Lorenei actuale. Orașele lor de seamă au fost *Tullum* (azi Toul) și *Nasium* (azi Naix sau Nancy).
- ³¹² Această cifră corespunde numai unei porțiuni a coastei morinilor, între Boulogne și Calais. Calculul este făcut pe informația lui Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 23, 2.
- ³¹³ *Treveri* sînt o populație antică a Galliei de origine germanică, situată la nord de mediomatrici, între Meuse și Rin, în actualul Luxemburg, în regiunea Trêves și în Palatinat. Capitala lor a fost *Treveri* sau *Augusta Treverorum*, azi Trêves.
- ³¹⁴ Podul se afla, aproximativ, între Spira și Coblenz. Amplasarea precisă a acestui pod nu este cunoscută.
- ³¹⁵ După ce romanii au devenit stăpîni în Gallia, în 50 î.e.n. și în Retia, în 15 î.e.n., ei au ajuns în contact cu germanii de dincolo de Rin și de Dunăre. Din acel timp datează începutul ostilităților între romani și germani. Între anii 15 î.e.n. și 161 e.n., războaiele au ținut aproape fără întrerupere. Războiul despre care este vorba aici trebuie să fie cel purtat împotriva lui Arminius, în anii 15 sau 16. Informatorul lui Strabon nu cunoștea triumful lui Germanicus, pe care Strabon îl relatează în VII 1, 4.
- ³¹⁶ *Ubi*, populație germanică situată la început pe țărmul drept al Rinului, între Main și Westerwald, apoi au fost transferați de Agrippa în 38 î.e.n. pe țărmul stîng, în regiunea *Colonia* (Köln), în locul unde se va întemeia *Colonia Agrippinensis*. De aceea sînt numiți și *Agrippinenses*. Ei ocupau regiunea dintre Andernach și Neuss, spre sud pînă în valea râului Roer. Vezi H. Schmitz, *Klio*, 34, 1941, pp. 239—263.
- ³¹⁷ Este *M. Vipsanius Agrippa*, vestitul general roman care a creat prin meritele militare și prin caracterul său leal, gloria lui Augustus.
- ³¹⁸ *Nervii*, populație a Belgiceii, situată în nord, între menapi și atrebați la vest, tungri la est, veromandui și remi la sud, Marea Nordului (*Oceanus Germanicus*) la nord. Orașele lor de seamă

- erau Camaracum (Cambrai), Turnacum (Tournai), Bagacum (Bavai). Regiunea ocupată de ei corespunde regiunilor de azi din Belgia: Hainaut, Cambresis și Brabant, între Sambre și Escaut.
- ³¹⁰ *Menapii*, populație a provinciei Germania Inferior, așezată între râul Scaldis (azi Escaut) și Marea Nordului, la est de morini. Capitala lor era *Castellum Menapiorum*, actualul Cassel.
- ³²⁰ *Sugambrii*, populație germanică, așezată pe malul drept al Rinului în afara imperiului roman, între Westerwald și Lippe. În dreptul lor, Caesar, după ce a cucerit Gallia pînă la Rin, a construit un pod și a trecut fluviul pentru a-i înspăimînta pe germani, deoarece aceștia făceau mereu incursiuni în Gallia. Vezi, despre sugambri, Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 16, 18, 19; VI 35.
- ³²¹ *Suebii* sau *suevii*, un mare grup de triburi germanice. Nomazi la început, luară apoi, prin sec. III î.e.n., prin crearea unei uniuni de triburi forma unui popor organizat. Locul ocupat de ei nu se cunoaște exact, pentru că își schimbau pozițiile, iar cunoștințele geografice ale anticilor despre acea parte a Europei erau foarte rudimentare. Ei au populat, se pare, malul nordic al cursului superior al Dunării, apoi s-au extins în Germania centrală și de nord. Sediul principal al uniunii suebilor a fost în sud-vestul Germaniei, între Rin, Elba, Vistula și Dunăre. Acest teritoriu s-a chemat mai târziu al șvabilor (nume derivat din al suebilor). Au intrat în liga suevilor și alte seminții germanice, care au fost contopite de suevi, ca hermunduri, reudingi, eudosi, nothoni, angli și poate chiar semnoni. Triburi suebe au fost și cambrii, pe dreapta Rinului, între Sieg și Ruhr; chattii, pe Oder, suebii propriu-zisi pe malurile Oderului, în Prusia centrală. Unii suebi, ca marcomanii, cvazii și burii au ocupat teritoriul de azi al întregii Cehoslovacii, întinzîndu-se și mai departe de-a lungul Carpaților pînă în nordul Daciei. Suebii din Germania au fost învinși definitiv de romani, prin Drusus, în 9 î.e.n.
- ³²² Este vorba, probabil, de *usipeți* și *tencteri*, alungați de *suebi* în 55 î.e.n., sau poate de *ubi*, împinși tot de suebi în 38 î.e.n. Emigrația pomenită aci de Strabon trebuie să fi luat sfîrșit în anul 9 î.e.n., cînd suebii au fost înfrînți definitiv de Drusus.

- ³²³ Probabil aici se face aluzie la revolta *cheruscilor* din anul 9 e.n. În VII 1,4, Strabon prezintă aceeași temă, probabil făcând aceeași aluzie.
- ³²⁴ *Senonii*, populație a Galliei, stabilită în bazinul format de Loing, Yvonne, Seine pînă la confluența Senei cu Essonne, învecinați cu aurelianii, carnuții, lingonii, tricassii și haeduii. Capitala lor a fost *Agedincum*, azi Sens. Regiunea ocupată de ei corespunde în mare cu actualul Senonais. O parte a senonilor a trecut Alpii și s-a așezat în estul Galliei Cisalpine, la nord de Umbria, la vest de Picenum. Acești senoni sînt gallii care în secolul al IV-lea î.e.n. (389 î.e.n.) au ocupat Roma, sub comanda lui Brennus și care au mai dat în anii următori (368, 361—359 î.e.n.) trei atacuri asupra Romei. Prima înfrîngere pe care au suferit-o din partea romanilor a fost în războaiele din 308 și 283, la Mevania, lîngă lacul Vadimon. În 237 și în 224 î.e.n. și în timpul celui de-al doilea război punic, ei au încercat fără reușită să-și recapete independența. Au fost asimilați de romani.
- ³²⁵ *Remii*, populație a Belgiceii, stabilită la vest de veromandui și de suessionii. Teritoriul lor corespundea în mare actualelor departamente Aube și Aisne pînă la Argonne. Capitala lor era *Durocortorum* (azi Reims), iar printre alte orașe se numără *Laudunum* (Laon) și *Durocatalaunum* (Châlons-Sur-Marne). Neamul remilor a fost una din cele mai considerabile seminții gale.
- ³²⁶ *Atrebații*, populație a Belgiceii, situată în nord, între morini, nervi, ambiani, viromandui. Teritoriul ocupat de ei corespunde în parte actualului Artois, fără litoral. Capitala lor era *Nemetacum* sau *Nemetocenna*, azi Arras.
- ³²⁷ *Eburonii*, populație a Belgiceii, fixată între Rin, pe care-l atingeau pe la *Rigomagus* (Remagen, 50 km sud-est de Colonia) și râul *Mosa* (Meusa) ale cărei maluri le ocupa de la Liège la Roermond. Eburonii au fost nimiciți în întregime de Caesar, deoarece ei, în timp de pace, au măcelărit, folosindu-se de viclesuguri, o legiune romană, și cinci cohorte. Vezi, Caesar, *Bellum Gallicum*, V 26—27. În ținutul lor, Caesar i-a așezat pe tongri. După anul 53 î.e.n., numele eburonilor nu mai apare în izvoare.

- ³²⁸ *Morinii*, populație a Belgiei, așezată pe țărmul mării, la Pasul Calais (*Fretum Gallicum*), la nord de ambiani și de atrebați. Orașele lor de seamă erau *Taruenna* (azi Théroouanne) și *Itius Portus* sau *Gesoriacum*, numit mai târziu și *Bononia* (azi Boulogne).
- ³²⁹ *Bellovacii*, populație a Belgiei, așezată între ambiani, veliocassi și nassioni, aproximativ în actualul Beauvaisis. Capitala lor era *Caesaromagus*, azi Beauvais (nume derivat din al lor).
- ³³⁰ *Ambianii* erau galli belgici stabiliți la vest de viromandui și de atrebați, la sud de morini, în actuala Picardie. Orașul lor principal era *Samarobriva*, azi Amiens (nume care îl amintește pe al lor).
- ³³¹ *Suessionii* erau vechi locuitori ai Belgiei, situați în Soissonnais, între viromandui, remi, catuvellauni. Capitala lor era *Noviodunum* sau *Augusta Suessionum*, azi Soissons.
- ³³² *Galeții* erau o populație a Galliei Lugdunensis, stabilită în actualul Pays de Caux, de-a lungul coastei Canalului Mîneei, la nord de gura Senei, între veliocassi și ambiani. Capitala lor, Juliobonna, este actualul oraș Lillebonne.
- ³³³ Vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, VI 29, 4; V 3, 4. Această lungime corespunde distanței dintre Köln și Sédan. Lungimea reală pe diagonală vizată, este cam de 200 km. Informația provine de la Poseidonios, iar combaterea ei, de la Asinius Pollio.
- ³³⁴ Caesar, *Bellum Gallicum*, VI 29, 4, o consideră cea mai mare pădure a Galliei. Dimensiunile pădurii Arduenna le dă în cartea V 3, 4.
- ³³⁵ *Pădurea Arduenna* (*Arduenna Silva*), azi Ardennes, era una dintre cele mai întinse păduri cunoscute pe vremea romanilor, de fapt un masiv muntos împădurit, situat în Belgica; ea se întindea de la Rin pînă la hotarul nervilor și al remilor, cuprinzînd și o parte din teritoriul treverilor. În această regiune păduroasă locuiau *paemarii*, al căror nume e amintit de regiunea actuală Famenne din Belgia.
- ³³⁶ Vezi pentru aceeași informație Caesar, *Bellum Gallicum*, VI, 29, 4; Plutarh, *Caesar*, 20. Izvorul pare să fie Asinius Pollio. Descrierea pare să facă aluzie la urmărirea nervilor în pădurea

- Arduenna, în 57 î.e.n. sau, poate, la eburonii care au căutat aici refugiu în 53 î.e.n., vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, VI 34 și 35.
- ³³⁷ *Parisii* erau un trib din Gallia Lugdunensis, situat pe malurile Sequanei (Seine). Capitala lor *Lutetia (Parisiorum)* a devenit Parisul de azi.
- ³³⁸ *Lucotocia* este o deformare pentru Lutetia, corespunzând insulei Cité de azi din centrul Parisului. Vezi P. M. Duval, *Paris antique, des origines au IIIe siècle*, Paris, 1961, p. 75 și urm.
- ³³⁹ *Meldii* erau un trib al Galliei Lugdunensis, stabilit pe Matrona (Marna), între parisii la vest, senoni la sud și catuvellani la est. Capitala lor era *Iatinum*, azi Meaux, nume derivat din cel al neamului.
- ³⁴⁰ *Lexovii* erau gallii de pe coasta Normandiei actuale, la vest de gura Senei. Orașul lor a fost *Noviomagus*, azi Lisieux.
- ³⁴¹ *Duricortora* sau *Durocortorum Remorum*, oraș din Belgica, azi Reims în Franța. Aici își avea sediul *legatus Augusti pro praetore*, guvernatorul provinciei imperiale Belgica.
- ³⁴² În gr. συνοικεῖται, ceea ce trădează caracterul compozit al acestei populații.
- ³⁴³ *Veneții* din Gallia Lugdunensis erau așezați pe coasta Oceanului, în actuala regiune Morbihan din Bretagne și în insulele din dreptul estuarului Loarei (Caesar, *Bellum Gallicum*, III 3). Vezi și E. Desjardins, *op. cit.* I, p. 311. Capitala lor era *Darioritum*, azi Vannes (nume care îl amintește pe al lor). Strabon îi numește belgi, ca o reminiscență a unui ultim val celtic constituit din neamuri belgice care, înainte de Caesar, pătrunse de la Rin spre vest, peste toate populațiile gallice mai vechi. Vezi H. Herbert, *Les Celtes depuis l'époque de la Tène et la civilisation celtique*, Paris, 1932, p. 155 și 189.
- ³⁴⁴ Luptele dintre Caesar și veneții belgici sînt descrise de Caesar în *Bellum Gallicum*, III 8, 16, 1—3; 17, 1; 18, 4. Ele au avut loc în anul 56 î.e.n. Relatarea lui Strabon are și puncte comune, dar și distincte, de cea a lui Caesar. Izvorul lui Strabon a fost, se pare, Asinius Pollio.
- ³⁴⁵ C. Iulius Caesar descrie această bătălie în *Bellum Gallicum*, III 13, dar nu vorbește despre amănuntele relatate aci de Strabon,

ceea ce face să se creadă că Strabon nu l-a citit pe Caesar decît indirect, prin Poseidonios (Vezi C. Müller, prefața la a II-a ediție a sa, p. V, col. 1).

- ³⁴⁸ E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, 15, presupune că este vorba mai degrabă de trestii, decît de alge, după cum spune și Plinius, *Naturalis Historia*, XVI 64, în legătură cu navele belgilor. De altfel, după Poseidonios, veneții sînt belgi.
- ³⁴⁷ În V, 1, 4, părerea este atribuită unor autori nespecificați.
- ³⁴⁹ *Veneții Adriaticii*, adică veneții stabiliți în regiunea de nord-est a Italiei, la nord de Padus, între Ollius (Oglio) și Adriatica. Originea acestor veneți nu pare a fi aceeași cu a celor din Belgia și Paflagonia. Mulți învățați îi consideră de neam iliric.
- ³⁴⁹ *Boiîi*, neam gallic întîlnit la un moment dat risipit în trei părți: în Gallia, în Italia și în Germania. Boiîi din Gallia locuiau la vibiscii din Aquitania (La Teste-de-Buch, lângă Bordeaux), și, la îngăduința lui Caesar, o parte a regiunii Lugdunensis, între Elaver (Allier) și Liger (Loire) la Moulins. Boiîi din Italia erau stabiliți la sud de Pad în jurul orașului Bononia (azi Bologna). Boiîi din Germania erau așezați în regiunea Boiohaenum, azi Boemia, de unde au fost alungați de marcomani. Alți *boii*, stabiliți în Pannonia, sub regele lor Crotasiros, au fost exterminați de getul Burebista. Aici este vorba de boiîi din Italia.
- ³⁵⁰ Vezi Polybios, II, 17 și Titus Livius, XXI 30, 8, unde se exprimă această idee, aflată de Strabon prin Poseidonios. Poate pentru prima oară a susținut-o Silanus.
- ³⁵¹ Totuși în XII 3, 8, Strabon admite originea lor paflagoniană.
- ³⁵² *Osismii* (ostimii — în varianta lui Pytheas — variantă preferată de C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 945, col. 1, 1. 20) erau o populație a Galliei Lugdunensis, stabilită în colțul extrem al Bretagnei, la promontoriul *Gabaeum* (azi Finistère). Pentru lecțiunea *ostimnii*, vezi Fr. Lasserre, *Mus. Helv.* 20, 1963, p. 107 și urm.
- ³⁵³ Fr. 6 a Mette.
- ³⁵⁴ Este vorba în special de Eratosthenes, fr. III B 124 și poate de Artemidoros sau vreun alt autor din care s-a inspirat Plinius, *Naturalis Historia*, IV, 107.

- ³⁵⁵ Este vorba de lingoni și de haedui, ultimii fiind învecinați și cu arvernii.
- ³⁵⁶ Vezi puncte asemănătoare în descrierea lor la Diodor din Sicilia, V 27—31 și la Ammianus Marcellinus, XV 12, 1—4, care s-au inspirat din Poseidonios (vezi fr. 15—17) prin intermediul lui Timagenes. Asupra acestei probleme, vezi și K. Trüdinger, *Studien zur Geschichte der griechisch-römischen Ethnographie*, Diss. Bâle, 1918, p. 89 și urm.
- ³⁵⁷ Această digresiune asupra germanilor nu apare la Caesar, nici la Tacitus. Vezi totuși vagi aluzii în *Bellum Gallicum*, I, 1, 3—4.
- ³⁵⁸ Această judecată se bazează pe ideea că Gallia a fost definitiv cucerită de romani la data victoriei lui Marius, 102 î.e.n. și face abstracție de cucerirea ei întreagă de către Caesar.
- ³⁵⁹ În 50 î.e.n., începe recrutarea cavaleriei gallice, ca *auxilia*, de către Caesar.
- ³⁶⁰ Vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, II 4, 1—10. Informația se datorează, în ultimă instanță, lui Poseidonios.
- ³⁶¹ Caesar, *Bellum Gallicum*, II, 4, 5—10, enumeră 15 popoare, dar, contrar lui Poseidonios, la Strabon ele nu ocupă toate teritoriile situate la sud de Marna și Sena.
- ³⁶² Vezi nota 305 la această carte, despre cimbri. *Teutonii*, populație germanică, originară de pe coastele Mării Baltice: Ei au invadat în Gallia și în Italia, împreună cu cimbrii, între 114—101 î.e.n. Au trecut cursul superior al Dunării în 112 î.e.n., au dus cu ei și pe ambroni, apoi pe tigurini (helveți) și, prin 111 î.e.n., au atins granițele Provinciilor Romane din Gallia. Între anii 111 și 106, au repurtat 6 victorii asupra romanilor. În 103, s-au împărțit în două. O parte, formată din teutoni și ambroni, a trecut Ronul și Alpii maritimi. A doua parte, formată din cimbri, a descins Alpii Rhetici. Marius a așteptat pe teutoni de cealaltă parte a Ronului și i-a distrus în bătălia de la Aquae Sextiae (Aix) în 102 î.e.n.
- ³⁶³ Caesar, *Bellum Gallicum*, II 4, 10 dă 296 000 de oameni, fără remi, cifră foarte apropiată, de altfel, de cea a lui Poseidonios.
- ³⁶⁴ În IV, 1, 2.
- ³⁶⁵ În IV, 1, 2.

- ³⁶⁶ *Sagum*. Vezi nota 447 la această carte.
- ³⁶⁷ Gallii purtau pantaloni largi (gr. *anaxyrīde*), întîlniți și la perși, vezi Herodot, *Istoriei*, I 71 etc., Xenofon, *Anabasis*, I 5, 8; la mezi, vezi Plutarh, *Alexandru*, 45; la sciți, Herodot, *Istoriei*, I 71; la galli, vezi și Plutarh, *Otho*, 6 etc.
- ³⁶⁸ Sau „despicate“ fie la gît, fie la mîncă, începînd de la centură.
- ³⁶⁹ Cuvîntul latin *laenae*, echivalent cu gr. *χλαῖνα*, a fost cules de la localnici de Poseidonios și înseamnă manta de iarnă purtată peste tunică.
- ³⁷⁰ În acest pasaj, în loc de „romanii“ din manuscrise, C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 964, col. 1, l. 36 propune *morinii*.
- ³⁷¹ Din timpul lui Poseidonios. În nordul Provinciei erau vestite turme de oi crescute de romani.
- ³⁷² Aceștia erau veliții, lat. *velites*, soldați de infanterie ușoară, la romani, recrutați din cetățenii cei mai săraci și cei mai tineri. Erau așezați, de obicei, între rîndurile cavaleriei, ale cărei operațiuni le însoțeau. În general, la o legiune de 6 000 oameni, se găseau 1 200 de veliți. Arma lor era *pilum*, o suliță scurtă, de aruncat.
- ³⁷³ Lat. *ammentum*, o curea prinsă de lance (*hasta*), înlesnea aruncarea acesteia la o mai mare depărtare. Fără *ammentum*, lanca putea fi aruncată pînă la 20 m, cu *ammentum* pînă la 80 m.
- ³⁷⁴ Despre talia și forța unor astfel de porci, vorbește și Aristotel, *Istoria animalelor*, VIII 6, exprimînd aceeași idee a primejdiei ce-ar întîmpina-o și lupii în fața lor.
- ³⁷⁵ Imaginea unei case gallice rotundă cu acoperiș țuguiat, de trestie, ne-a parvenit. În fața ei, gallul își apără coliba atacată de soldatul roman. Vezi P. Ducati, *L'arte classica*, Torino, 1920, p. 738, fig. 712.
- ³⁷⁶ Această temă apare prima oară la Herodot, *Istoriei*, II, 35 și urm.; ea își are originea în antiteza *φύσις* — *νόμος*, spune F. Heinemann, *Nomos und Physis*, Bâle, 1945, p. 39, n. 51 și p. 174, n. 18.
- ³⁷⁷ Dintre toți istoriografii care au tratat despre galli, singur Strabon vorbește despre *vates* la acest popor. Diodor din Sicilia,

V, 31, 3, pomenește de μάγεις, considerându-i filozofi și teologi (vezi Poseidonios, fr. 116, p. 305 Jacoby); Ammianus Marcellinus, XV, 9, 8 vorbește de *euhagis* (gr. εὐαγείς), avînd ca izvor pe Timagenes, F. Gr. Hist., 88, fr. 2; Caesar, *Bellum Gallicum*, VI, 13—14, amintește numai de *Druides*, iar Lucan, *Bellum civile*, I, 447 și urm., numai de *Bardes* și de *Druides*. Dacă gallii au avut sau nu *vates* și despre înrudirea acestei funcții cu cea de la latini, tratează T. Köves, *Le vates des Celtes*, Acta Ethnographica Acad. Scient. Hung., IV, 1955, p. 171 și urm. Vezi și sugestiile cam îndrăznețe ale lui J. Moreau, *Eubages et vates gaulois*, Bulletin de la Société nationale des Antiquaires de France, Paris, 1958 (1960), 180—190, care arată că termenul *eubage*, care desemnează una din tagmele sacerdotale ale gallilor, urcă la *euhagus*, despre care ne dă mărturie numai Ammianus Marcellinus, XV, 9, 8. Termenul este o deformare a celticului *gutuater*, care desemna un slujitor al templului. Un text paralel prezintă Strabon, IV, 4, 4 și urm.

- ³⁷⁸ *Druizii* constituiau tagma preoților galli, care mai erau totodată profeți, magicieni, profesori și medici. Ei propovăduiau nemurirea sufletului și transhumanța. Cultul lor, ale cărui secrete le păzeau cu strășnicie, avea în practică sacrificiile umane. În cadrul orînduirii sociale gallice, druizii constituiau o clasă socială de cel mai înalt rang, care se bucura de cele mai mari privilegii, atât sociale cît și politice. Ei judecau procesele publice și private, hotărau soarta războiului și a păcii, erau scutiți de impozite și de serviciul militar, puteau interveni în alegerea magistraților etc. Vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, VI 13 și următoarele.
- ³⁷⁹ Vezi aceeași credință la geți și daci, care cred nu numai în nemurirea sufletului, ci și în viața de după moarte în tovărășia zeilor. Vezi V. Pârvan, *Getica*, II, pp. 160—163.
- ³⁸⁰ Acești pari pot fi de fapt propileele de la porțile unui sanctuar. Într-adevăr, în propileele sanctuarului din capitala salyenilor săpăturile au descoperit crani, relatează F. Benoît, *Entremont, capitale celto-ligure des Salyens de Provence*, Aix-en-Provence,

- 1957, p. 27 și urm. Diodor din Sicilia, V, 29, 4, la fel ca Strabon, vorbește de obiceiul de a le atârna și la casele particulare.
- ³⁸¹ Poseidonios, Fr. 55.
- ³⁸² Vezi descrierea și motivarea jertfelor umane la galli la Caesar, *Bellum Gallicum*, VI 16.
- ³⁸³ Fr. 56 Jacoby.
- ³⁸⁴ Această insulă ar putea fi Batz, Croisic sau Saillé, toate trei regiunile fiind în vechime separate de continent printr-un braț de mare, spune E. Desjardins, *op. cit.*, I, p. 290; sau insula Dumet, situată la 10 km depărtare de estuarul Vilaine, vezi Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 216, nota 2, p. 163.
- ³⁸⁵ După Ptolemeu, acești *samniți* locuiau la sud de veneți și la vest de Andecavi (azi Anjou), ceea ce a făcut ca învățații moderni să-i localizeze în Brière, sau în Guérandais, regiune separată odinioară de continent printr-un braț de mare. În general, se crede că în acest pasaj termenul *samniți* este o deformare a numelui *namneți*, populație menționată chiar de Strabon în IV 2, 1 (vezi nota 224 la această carte), de Caesar, *Bellum Gallicum*, III 9, 10. Dionysos Periegetul, 571, vorbește despre *amnitae* (gr. Ἀμνίται), dar Ptolemeu, *Geografia*, II 8, 6, și Marcianus din Heraclea, *Periplus maris exterris*, II 21, vorbesc ca și Strabon despre *samniți*, pe care îi pune la gura Loarei. Izolarea femeilor samnite de bărbați reflectă acel stadiu al dezvoltării sociale în care era în vigoare matriarhatul. Vezi Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, București, Editura politică, 1961, p. 39 și urm.
- ³⁸⁶ Fr. 36 (= p. 39 Hagenow).
- ³⁸⁷ *Portul celor doi Corbi* a fost situat pe țărmul apusean al Galliei la gura Ligerului (Loire). Pe Liger, ceva mai în interiorul ținutului, se afla și localitatea *Corbilo*. Coray, într-o adnotație la acest pasaj din Strabon, spune că acest pretins „Port al celor doi corbi” ar putea să fie același cu *Nantes*, deoarece cele două maluri ale Loarei se termină aici ca două „ciocuri de corb”.
- ³⁸⁸ Adică de Artemidoros. Fr. 36.
- ³⁸⁹ *Demetra* (lat. Ceres) și *Core*, sau Fiica, adică *Persephona* (lat. Proserpina) formează, în mitologia antică, o pereche, numită

adesea simplu *Zeitele*. *Demetra* era divinitatea pământului cultivat și zeița cerealelor. Unica ei fiică, născută cu Zeus, era *Persephona*, pe care a răpit-o Hades—Pluton și a făcut-o soție. După lungi peregrinări a găsit-o și a ajuns cu Pluton la un compromis; de primăvara pînă toamna, fiica să stea la mama ei, cînd bucuria mamei se manifestă în rodnicia cîmpului, iarna, la soțul ei, timp în care pământul e steril. În perioada căutării fiicei, *Demetra* a zăbovit ceva mai mult la Eleusis și în insula Samothrake, de aceea în aceste locuri cultul celor două zeițe este mai solemn și conține unele mistere.

³⁹⁰ Pomponius Mela, *De Chorographia*, III 48, vorbind despre preotese *perpetua virginitate sanctae*, numite *Gallixenae*, situează această insulă în marea Britanniei, în fața țărmlui osismiilor, numind-o *Sena*; ceea ce ar corespunde insulei Sein.

³⁹¹ Vezi nota 315 la cartea I.

³⁹² E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, p. 16, identifică acest arbore cu *Datura Stramonium*, foarte frecvent în Franța, descris deja de Theophrast, *Istoria plantelor*, IX 11, 6.

³⁹³ Capiteliul corinthian, care caracterizează un anumit ordin de coloană greacă, seamănă cu un coș din care se înalță frunze de acant, ce se îndoaie ușor spre vîrf în afară. Derivă din capiteliul ionic, ale cărei volute le păstrează. A fost mult folosit în arhitectura romană.

³⁹⁴ A. Meineke, înlocuiește aci cuvîntul $\phi\lambda\delta\upsilon\nu\epsilon\iota\kappa\omicron\iota$ „iubitori de ceartă“ cu $\eta\delta\upsilon\nu\iota\kappa\omicron\iota$ „iubitori de plăceri“. Noi am păstrat prima lecțiune, după C. Müller, respectată și de Fr. Lasserre în ediția citată.

³⁹⁵ Fr. 131 Jacoby.

³⁹⁶ Strabon în II 4, 4, aduce aceeași acuzație lui Eratosthenes în legătură cu extinderea Celticei; probabil Eratosthenes (III B 123) l-a urmat în acest punct pe Ephoros.

³⁹⁷ Caesar, *Bellum Gallicum*, V, 13, 1, dă cifra de 500 mile [740 km]. De fapt, coasta sudică a Britanniei, de la Douvres la Land's End, măsoară 515 km, iar din fundul golfului Gascogne pînă la gura Rinului, în linie dreaptă, 975 km. Poseidonios, care repetă aceste măsurători după Artemidoros, a respins cifra fabuloasă de 20 000 de stadii [3 700 km], prezen-

tată de Pytheas, Fr. 6 a Mette (vezi Strabon, I 4, 3). Vezi asupra acestei probleme Fr. Lasserre, op. cit., p. 216, nota 4 referitoare la textul paginii 164.

- ³⁹⁸ Se înțelege, de-a lungul coastelor. Vezi aceeași cifră dată de Strabon, după Poseidonios și Artemidoros, în I 4, 3 și în II 5, 28, împotriva lui Pytheas urmat de Eratosthenes.
- ³⁹⁹ *Itium* sau *Itius portus* (la Caesar, *Bellum Gallicum*, V 2, 3), este un port antic al Galliei Belgice identificat cu Boulogne-sur-Mer și cu Isques-sur-Liane, rîu ce traversează Boulogne.
- ⁴⁰⁰ *Ora a 4-a de dimineață* corespunde aproximativ orei 8 sau 9 din orarul nostru. În antichitate, ziua și noaptea erau divizate fiecare în cîte 12 ore, egale între ele, dar inegale de la un anotimp la altul și în diverse puncte longitudinale. La echinocții, orele aveau durata orelor noastre, dar în celelalte momente ale anului, ele puteau fi mai lungi sau mai scurte. Aceasta se datorește faptului că orele se socoteau de la răsăritul la apusul soarelui și deci ziua, ele erau mai scurte iarna, mai lungi vara. Sfirșitul orei a 6-a și începutul orei a 7-a însemnau totdeauna sau amiaza, sau miezul nopții. În textul nostru, fiind vorba de vară (grîul nu era încă secerat), prima oră a zilei, de cînd răsare soarele, corespunde orei 4 din orarul nostru, ca atare, a 4-a oră corespunde aproximativ orei 8 de la noi sau între 8 și 9 dimineața.
- ⁴⁰¹ Strabon face aluzie aici la prima trecere a lui Caesar în Britannia, din anul 55 î.e.n., povestită de Caesar, în *Bellum Gallicum*, IV 23—36. Dar Strabon a luat informația de la Asinius Pollio, care precizează că, deși era luna august, grîul încă nu era secerat în insulă.
- ⁴⁰² Vezi și Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 12—14, care, la fel cu Strabon, a luat informația de la Poseidonios și acesta, la rîndul său, probabil de la Pytheas.
- ⁴⁰³ Termenul este medical, referindu-se la țesuturi cu porii lărgiți. Vezi Hippocrates, *Aforisme*, 5, 67.
- ⁴⁰⁴ Strabon trebuie să fi văzut britanni la Roma, cu ocazia șederii sale în acest oraș, în 7 î.e.n.
- ⁴⁰⁵ Prima oară, în vară anului 54 î.e.n., vezi Caesar, *Bellum Galli-*

- cum*, IV 20 și următoarele; a doua oară, în 53 î.e.n., vezi *Bellum Gallicum*, V 8 și următoarele.
- ⁴⁰⁶ Caesar, *Bellum Gallicum*, V 22, 4, vorbește despre desele războaie din Gallia, dar niciodată nu pomenește de indisciplina propriilor săi ostași. Strabon a luat informația de la Asinius Pollio. Probabil este vorba de unele revolte printre ostașii unităților auxiliare celtice care se aflau de partea lui Caesar.
- ⁴⁰⁷ Caesar și-a pierdut o bună parte a flotei — când a trecut în Britannia, în timpul mareelor de lună plină — informează Strabon în acest loc. Este vorba de distrugerea corăbiilor ancorate la țărmul Britanniei, iar nu de echipaj. Vezi relatarea acestei întâmplări, petrecută în noaptea de 30 spre 31 august, 55 î.e.n. la Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 29.
- ⁴⁰⁸ Această specificare ne lămurește că e vorba de prima expediție a lui Caesar, descrisă de acesta în *Bellum Gallicum*, IV 29, 1 și IV 36, 2.
- ⁴⁰⁹ Despre victoriile lui Caesar asupra britanilor, vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 26—36. Este vorba de mici succese care se rezumă la a ieși cu fața curată din atacul britanilor, fără îndrăzneala de a părăsi coasta și de a-i urmări în interior. A fost, după cum mărturisește Caesar însuși, doar o simplă punere a piciorului în insulă și o recunoaștere a terenului și a oamenilor.
- ⁴¹⁰ Acesta este efectivul oștirii lui Caesar din prima sa expediție. Vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 22, 3.
- ⁴¹¹ Caesar, *Bellum Gallicum*, IV 36, 2, nu menționează decât pe ostatici.
- ⁴¹² Augustus, *Res Gestae*, 32, precizează că s-au refugiat la el regii britanilor, Dumnobellaunus și Tincommius. Evenimentul a avut loc probabil în anul 7 î.e.n., în timpul șederii lui Strabon la Roma.
- ⁴¹³ Vezi aceeași idee exprimată în II, 5, 8; este vorba de vreo declarație de-a lui August sau de-a lui Tiberiu în legătură cu politica imperială. Vezi G. Waiser, *Rom, das Reich und die fremden Völker in der Geschichtsschreibung der frühen Kaiserzeit*, Diss. Bâle, 1951, p. 106.

- ⁴¹⁴ *Ierne*, azi Irlanda (numele local oficial *Eire*) este pusă greșit de Strabon în nordul Britanniei, după Eratosthenes și, în ultimă instanță, după Pytheas. În realitate se afla la vest. Vezi aceeași eroare la Plinius, *Naturalis Historia*, IV 102, și Pomponius Mela, *De Chorographia*, III, 53. Caesar, *Bellum Gallicum*, V 13, 2, o pune corect la apus de Britannia.
- ⁴¹⁵ Ei se aflau, deci, în cadrul comunei primitive, în acel stadiu al dezvoltării sociale în care era în vigoare prima treaptă evolutivă a familiei, așa-zisa familie înrudită prin sânge. Vezi, Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, Editura politică, București, 1961, p. 38 și urm.
- ⁴¹⁶ În afară de Pytheas, referirea se face la călători care au vizitat relativ recent locurile; de la ei au cules informații Poseidonios și Artemidoros.
- ⁴¹⁷ De către Poseidonios și Pytheas.
- ⁴¹⁸ Vezi nota 705 la cartea I.
- ⁴¹⁹ De către Eratosthenes, după Pytheas. Poseidonios se îndoiește că ar fi existat vreo insulă Thule (vezi Strabon, II, 5, 8). Învățații moderni au identificat-o, fără să cadă de acord, cu Islanda, cu Heligoland, cu Feroë, cu coasta Norvegiei. Limita nordică a grîului la coastele Atlanticului se află la paralela 58 (Fiordul Stavanger din sudul Norvegiei), dar sporadic și firav mai pot crește cerealele pînă la insulele Lofoten în nordul Norvegiei. Probabil că în aceste părți se găsea Thule.
- ⁴²⁰ Fr. 6 g Mette. Deși Strabon consideră pure plăsmuiri relatările ce urmează, după II 4, 1, ele se bazează pe datele informațiilor unui martor ocular. Pytheas, aînt de nedreptățit de scepticismul anticilor, a fost mult reabilitat de știința modernă.
- ⁴²¹ În I 4, 3.
- ⁴²² Pasaj dificil, interpretat de C. Müller, *Index variae lectionis*, p. 964 și 965.
- ⁴²³ Un fel de hidromel.
- ⁴²⁴ Cu acest capitol și paragraf începe partea a cincea: descrierea Alpilor (paragrafele 1—12).
- ⁴²⁵ *Portul Monoicos al lui Heracles (Portus Monoeci Herculis)*, azi Monaco, era oraș de pe țărmul Alpilor Maritimi, situat pe o

- stîncă ce înaintează în Marea Mediterană, la 11 km spre est de Nicaia (Nice). Ținea de regiunea Liguria a Italiei.
- 420 Probabil Artemidoros. Polybios, II 14, 6, spune că Alpii încep mai sus de Massalia, iar izvorul lui Plinius, *Naturalis Historia*, III 132, la Var (acest izvor ar putea fi Agrippa, fr. 45, Klotz). Strabon îl urmează în acest punct pe Poseidonios. Vezi și R. Heuberger, *Die Anfänger des Wissens von den Alpen*, Revue d'Histoire suisse, 30, 1950, p. 364 și urm.
- 427 *Genua*, azi Genova, este un oraș al Italiei, situat în golful cu același nume, de pe coasta Mării Tyrrheniene, în Liguria. Fundată în 707 î.e.n. de liguri, a fost cucerită de romani și inclusă în Gallia Cisalpină, aproximativ în 222 î.e.n.
- 428 *Ligyenii* sau *ligurii*, vezi nota 24 la această carte.
- 429 *Vada Sabati* (azi Vado, la 32 km sud-vest de Genova) era o localitate maritimă a Liguriei Cisalpine, situată pe țărmul golfului Genovei (Mare Ligurticum). D. Brutus, care urmează probabil pe Poseidonios (vezi Cicero, *Ad familiares*, XI 13, 2) fixează în același loc limita dintre Alpi și Apenini (la Colle di Cadibona, la 10 km de Savona, pe drumul ce duce la Torino).
- 430 Distanța rutieră exactă.
- 431 Apreciere mai puțin exactă; azi se numără 87 km, pe cale rutieră.
- 432 *Albingaunum* sau *Albium Ingaunum*, azi Albenga, era situat pe coasta Liguriei, la 64 km sud-vest de Genua. Era capitala inguanilor.
- 433 Tribul ligur al *ingaunilor* popula, în antichitate, partea Liguriei de la poalele mediterane ale extremității vestice a Apeninilor, între Genova și gura râului Merula. Capitala lor era *Albingaunum*, azi Albenga. Romanii au supus acest trib în 185 î.e.n., sub conducerea lui Appius Claudius Pulcher. În 181 î.e.n. ei au ridicat armele, dar au fost înfrinți în 180 de Posthumius.
- 434 Distanță apreciată exact.
- 435 *Albium Intemelium* sau *Albintemelium*, azi Vintimille (ital. *Vintimiglia*), capitala intemelilor, un trib ligur situat pe țărmul mării la conexiunea Apeninilor cu Alpii.
- 436 *Intemelii*, vezi nota precedentă.

- 437 Probabil de către unii autori ca Poseidonios, fr. 48, sau ca Polybios.
- 438 Nici *Albia*, nici *Alpionia* nu sînt atestate în altă parte.
- 439 *Iapozi* sau *Iapyzii* erau o populație a Illyriei, în partea de nord a Dalmației, între coasta Adriaticii și râul Colapis (Kulpa) din Croația. Orașele lor principale erau Metulum (*Munjam*) și Avendo (*Kampolje*) Sempronius Tuditanus și Pandusius i-au supus pe iapozi romanilor, în 129 î.e.n.
- 440 *Muntele Odra* este partea extremă cea mai joasă, sud-orientală, a Alpilor Iulieni, care se întind de la reși la iapozi, pe drumul ce duce de la Aquileia la Emona (Ljubliana).
- 441 *Albius* este lanțul Kerst, în special vârful Sneznika sau Monti dei Vena (vechiul Alben), culminînd cu Plavnik, mai sus de Rijeka (Fiume).
- 442 Pentru ligienii *ingauni* și *intemeli*, vezi notele 24 și 436 la această carte și nota 89 la cartea a II-a.
- 443 Polybios vorbește de diviziunea ligurilor în *Istoriu*, XXXIII 9, 8—10, 14, adăugînd la cele 2 neamuri de mai sus pe *oxybii* și *deciati* (la vest de Nicaia).
- 444 Vezi despre *semințiile ligure* (sau *ligure*) și Diodor din Sicilia, *Bibliotheca istorica*, V 39, care are același izvor ca Strabon, pe Poseidonios.
- 445 Adică de 2,46 m. E. H. F. Meyer, *Botanische Erläuterungen*, p. 20, îl identifică cu lemnul de tisa, *Taxus baccata*, care poate atinge 13 m lungime, iar trunchiul, un diametru enorm.
- 446 *Lemn de thyia* (lat. *citrus*) este un arbore odorifer din Africa, foarte apreciat de romani pentru construcția balustradelor și a porților.
- 447 *Cămăși ligure*, lat. *sagum*, era o manta scurtă, de lînă, îmbrăcăminte militară romană și gallică, pe care o prindeau cu o broșă pe umăr.
- 448 În latină, *lingurium* sau *electrum*. Poseidonios se înșală în acest punct; *electrum* (chihlimbarul sau ambra) nu se producea în Liguria, ci provenea din nord, iar ligurii erau ultimii pînă la care acesta ajungea prin schimb în natură. Menționat încă în *Odiseea*, XV, 460, *electrum* era considerat de geografii vechi — zice Herodot, *Istoriu*, III, 115 — ca provenind din-

tr-un fluviu, Eridanos, ce se varsă în marea de miazănoapte (Baltica) a Europei.

- 449 Probabil după Poseidonios, Ephoros.
- 450 Epitetul înseamnă „Singuraticul“, „Care locuiește singur“, „Monahul“. Servius, *Ad Vergilii Aeneidem*, VI, 830, dă două explicații: fie că Heracles i-a alungat pe indigeni și s-a făcut *singur* stăpîn al locului, fie că era singur adorat în sanctuarul său. F. Lasserre, *op. cit.*, p. 218, nota 4 la p. 171, presupune că epitetul desemna fie situația izolată a templului în acel loc, fie caracterul izolat al cultului pe coasta ligure.
- 451 Deoarece era un nume grec.
- 452 Evaluarea aproape exactă. Azi pe cale de uscat se numără ceva mai mult de 40 km.
- 453 Vezi nota 128 la această carte.
- 454 Este vorba de Hecataios, Fr. 55 și de Herodot, I 163, care încadrează Massalia în teritoriul ligurelor. După Skylax, 3 și urm. și Ephoros (Pseudo-Scymnos, 201 și urm.), coasta Liguriei începea la *Emporium*, în Iberia. Eratosthenes, fr. III B 97 (vezi Strabon, II 1, 40), consideră Iberia un promontoriu al Ligysticeii (Liguriei).
- 455 Pentru că în secolul al VI-lea î.e.n., ligureii desemnau, în general, populațiile apusene.
- 456 Numele salyenilor a apărut în geografia greacă, probabil, prin Poseidonios sau prin Artemidoros, după campania lui M. Fulvius Flaccus din 125 î.e.n. Numele *celto-ligyeni* apare pentru prima oară la Pseudo-Aristotel *Miraculăe auscultationes*, 837a 7, în legătură cu legenda lui Heracles, avînd probabil ca izvor pe Timaios.
- 457 În 123 î.e.n., armatele romane erau comandate de consulul C. Sextius Calvinus.
- 458 Acești aproximativ 80 de ani de lupte încep în 203 î.e.n., cînd romanii alungă pe Magon din valea Padului, dată de la care romanii vor avea mereu de luptat cu diverse seminții ligure; în 181 î.e.n. ei îi înfrîng pe ingauni, în 154 î.e.n., pe oxybii și în 125 î.e.n., pe ligureii transalpini (viitoarea Gallia Narbo-nensis), care făceau incursiuni de jaf în Massalia.

- 459 Aceasta a constituit o condiție prealabilă construirii drumului de către Cn. Domitius Ahenobarbus, în 118—117 î.e.n., și fixării unei colonii romane la Narbona, ca centru al provinciei Narbonensis, în 118 î.e.n. Deci, obținerea acestei fișii de pământ a avut loc anterior acestor date. Vezi mai sus IV 1, 6.
- 460 *Albii* sînt menționați numai de Strabon. Nu au fost localizați în interiorul Galliei.
- 461 *Albiecii*, probabil aceiași cu *Albicii* lui Caesar, *Bellum Civile*, I 34, 4, care locuiau mai sus de Massalia. Există încercări de localizare a lor în Riez, la 43 km sud-vest de Digne, după Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 224, indice *Albiens* și *Albieci*. G. Barroul, *Le territoire des Albieques*, *Revue des Études Ligures*, 24, 1958, pp. 228—256, îi situează la vest de Durance, în jur de Apt și de Forcalquier.
- 462 *Voconții*. Vezi nota 44 la această carte.
- 463 Este vorba de munții Alpilli, Estaci, Sf. Victorie etc.
- 464 Narbona a devenit provincie senatorială în 22 î.e.n.; guvernatorul ei, numit de Strabon „strateg”, era un proconsul.
- 465 În IV 1, 12.
- 466 Ei au obținut *ius Italicum*, oferit întregii Gallii Cisalpine după consulatul lui Asinius Pollio. Caesar, în 45 î.e.n., prin *lex Iulia municipalis*, a instituit un guvernământ unitar pentru toată Italia.
- 467 În anul 14 î.e.n., romanii au creat provincia Alpilor Maritimi, în fruntea căreia trimiteau un prefect.
- 468 C. Müller propune aici în loc de *iconi* (iceni), pe *ucenii* din regiunea Oisans, pentru a face apropierea cu *uzenii* lui Plinius, *Naturalis Historia*, III 24.
- 469 Referirea se face la Polybios, *Istoriei*, III 48, 12, prin intermediul lui Poseidonios.
- 470 Deoarece singura trecătoare care unește Durance cu Doire este cea din muntele Genève, intervalul total indicat ar fi între Briançon și Exilles, între care azi este o cale de 32 km. W. W. Hayde, *Roman Alpine Routes*, Philadelphia, 1935, p. 50 și urm., specifică faptul că primul drum prin Alpi a fost tăiat de romani, în 77 î.e.n., la ordinul lui Pompeius.
- 471 Acest lac ar putea fi cel de pe muntele Cenis.

- 472 Polybios vorbea de *Duria Riparia*, unul din afluenții de stînga ai acestuia, care izvora din muntele Genèvre. Poseidonios l-a confundat cu Duria Baltea, de aceea îl trece pe la salassi.
- 473 *Padul*, it. Po, numit în timpuri străvechi și *Eridanus*, precum și *Bodincomagus* pentru cursul său superior, este cel mai mare fluviu al Italiei. Izvorăște în muntele Vesulus (Viso), udă de la vest la est toată cîmpia nordică a Italiei, despărțind-o în vechime în Gallia Cispadana și Transpadana și se varsă în Adriatica prin mai multe guri.
- 474 Medulii, vezi nota 141 la această carte.
- 475 *Taurinii*, locuitorii Galliei Cisalpine, Transpadane, care populau Piemontul de azi, în apropierea Alpilor Cottieni și a izvoarelor Padului. Originea lor este celtă sau ligură sau poate un amestec al acestora. Capitala lor era *Augusta Taurinorum*, pe temeliiile căreia s-a dezvoltat orașul Torino de azi. Taurinii au fost aliați ai poporului roman în al doilea război punic.
- 476 Donnus a fost un rege al populațiilor ligure stabilite în Alpii dinspre Italia, numiți după Cottius, fiul lui Donnus, *Alpes Cottiae*. Manuscrisele oferă numele *Ideonnos*, dar inscripția Arcului din Susa (CIL V 7231 și 7232), precum și Ovidius, *Pontica*, IV 7, 6, 29, dau numele *Donnus*. Cottius a dedicat lui August arcul din Segusi (Suza) în 745/6 ceea ce înseamnă anul 9/8 î.e.n. Probabil pe atunci Donnus nu mai era în viață. G. Nenci, *La terra di Cozio e la terra di Ideonno*, Rendiconti della Classe di Scienze morali, storiche e filologiche dell'Accademia dei Lincei, Roma, Ser. 8, VI, 1951, 299—305, consideră că a existat un teritoriu al lui Ideonnos (sau Donnus) diferit de cel al lui Cottius și independent pînă în an. 10 î.e.n. situat mai la sud, în Alpii Maritimi. Dar, pe lângă text care nu permite decît greu o astfel de interpretare, dacă Strabon scrie acest pasaj pe timpul lui Tiberiu, ar fi un anacronism, deoarece acest teritoriu a fost alipit cu 25 ani mai devreme la Alpii Maritimi — spune Fr. Lasserre, *op. cit.*, pp. 229—230, la cuv. *Donnus*.
- 477 Pentru „pămîntul lui Cottius” vezi nota 45 la această carte. G. Nenci, idem ibidem, propune să se respecte lecțiunea din

- manuscris în Strabon IV, 6, 6, § 204 și să se admită istoricitatea a două personaje diferite, Cottius și Ideonnis; primul a realizat fericirea regatului său, al doilea a murit în luptele pe care ligurii munteni le-au susținut pentru independența lor.
- ⁴⁷⁸ Poseidonios greșește în acest punct: Padul nu despărțea pe taurini de salassi, ci primii locuiau pe ambele maluri ale fluviului în preajma orașului Torino, iar salassii, locuind în Alpii Penini, nu coborau mai jos de *Eporedia* (Ivrea) de-a lungul râului Duria Maior. El ignora existența râului Duria Minor de la Segasio.
- ⁴⁷⁹ *Keutronii* (Ceutrones) populație din regiunea Alpes Graiae et Poeninae, al căror teritoriu corespunde regiunii actuale Tarentaise și pînă la extremitatea apuseană a trecătorii Petit-Saint-Bernard.
- ⁴⁸⁰ *Catorigii* și *Caturigii* (vezi Caesar, *Bellum Gallicum*, I 10) erau o populație din regiunea Alpes Cottiae, stabilită în valea superioară a râului Druentia (Durance) și înglobată în sec. I, în regatul lui Cottius.
- ⁴⁸¹ *Varagrii* erau un trib celtic care locuia în Alpes Poeninae, pe valea Ronului, mai sus de lacul Lemannus în Haute-Savoie. Sînt aceiași cu varagrii lui Caesar, *Bellum Gallicum*, III, 1, 2.
- ⁴⁸² *Nantuații*, populație situată de Caesar, *Bellum Gallicum*, III, 1, 4, pe valea Ronului, mai jos de defileul Saint Maurice (la 43 km SE de Lausanne). Ei ocupau și două țărături ale lacului Léman. Poseidonios și-a imaginat teritoriul acestora mai întins spre nord (spre est, după orientarea dată pe atunci Alpilor) pînă spre izvoarele Rinului (Vezi și Caesar, *Bellum Gallicum*, IV, 10, 3).
- ⁴⁸³ *Lacul Lemenna* (*Lacus Lemannus*), azi Léman, sau lacul Geneva, vezi nota 159 la această carte.
- ⁴⁸⁴ Vezi IV 3, 3.
- ⁴⁸⁵ *Vennonii*, erau populația Venonetes din Gallia Transpadană, locuind pe valea superioară a râului *Adua* (Adda), înainte de intrarea acestuia în lacul Larius (Como).
- ⁴⁸⁶ *Lepontii*, populație din Gallia Transpadană, între muntele numit azi Rosa și Alpii Lepontini, și Verbanus (Lago Maggiore).

- ⁴⁸⁷ *Tridentinii*, locuitorii din preajma orașului *Tridentum*, azi Trento, situat în regiunea Veneția pe râul Atesis (Adige), în *Alpes Tridentinae* (Dolomiți).
- ⁴⁸⁸ *Stonii* sau *stoenii*, populație din nord-vestul Veneției, situați în munți la vest de cursul superior al Adigelui și la nord de Lacus Benacus (Garda), pe valea râului Sarca.
- ⁴⁸⁹ Pacificarea populațiilor subalpine a fost făcută de August între anii 25 î.e.n.—10 e.n. (cu ocazia potolirii revoltei din Pannonia).
- ⁴⁹⁰ *Salassii*, populație ligură a Galliei Transpadane, situată în Alpii Poenini, pe valea Duria Maior (Doria Baltea). Romanii i-au supus în 143 î.e.n. și au întemeiat pe teritoriul lor colonia Eporidia (Ivrea). În 25 î.e.n., răsculându-se, au fost înfrinți din nou și vinduți ca sclavi. Cu această ocazie, romanii au pus temelie unei noi colonii, pe teritoriul lor, numită *Praetoria Augusta* (azi Aosta). Vezi pentru *salassi* și Titus Livius, V, 35; XXI 38 etc.; Dio Cassius fr. 74, 1; Polybios, II 17, 4 etc.
- ⁴⁹¹ Bifurcarea are loc la Aosta.
- ⁴⁹² *Muntele Poenin* (*Alpes Poeninae*) este o ramură a Alpilor, la sud de valea superioară a Ronului.
- ⁴⁹³ Al doilea pas era Alpis Graia, azi Petit-Saint-Bernard.
- ⁴⁹⁴ În regiunea Courmayeur, unde se văd și azi galeriile antice care conțin plumb argentifer.
- ⁴⁹⁵ Este vorba probabil de ligurii *libici* din câmpia Vercellae, vezi Plinius, *Naturalis Historia*, III 124, supuși de gallii insubri, apoi de romani la 194 î.e.n. de la care au primit *ius Latii* în 89 î.e.n. și *civitas Romana*, în 49 î.e.n.
- ⁴⁹⁶ Adică între *salassi* și romani, aceștia ca protectori ai libicilor; aceste războaie au avut loc între 143—140 î.e.n., romanii având în frunte pe Appius Claudius Pulcher. Înfrângerea *salassilor* este prezentată și de Titus Livius, CXXXV.
- ⁴⁹⁷ Se pare că romanii n-au depășit mult regiunea Fort de Bard (18 km nord-vest de Ivrea), unde era barajul natural al văii și n-au atins Aosta, astfel că *salassii* au continuat să rămână stăpîni pe accesul celor două trecători. P. Fraccaro, *Opuscula*, Pavia, 1957, III 113, precizează că vama a fost fixată în sec. I, mai întâi la Pont-Saint-Martin, apoi la Bard.

- ⁴⁹⁸ Se înțelege apa de spălat aurul, deci instalațiile, primitive cum au fost, totuși instalații de separare a aurului de minereu. *Publicarii* erau, în statul roman, percepatorii impozitului (*publicum*). La Roma exista *societas publicanorum*, o organizație de arendași care plătea anticipat statului roman o anumită sumă de bani, pentru a o stoarce cu prisos de la locuitorii provinciilor. Despre jafurile publicanilor vorbește Titus Livius, XLV, 18, 4.
- ⁴⁹⁹ Este vorba de *Decimus Iunius Brutus Albinus*, fiul lui D. Iunius Brutus, consul în 77 î.e.n., și fiul adoptiv al lui Postumius Albinus, consul în 59 î.e.n. Fiind rudă cu M. Iunius Brutus, unul din fruntașii complotului care a pus capăt vieții lui Caesar, a fost atras și el în acest complot. După moartea lui Caesar (15, III, 44 î.e.n.), el s-a ferecat între zidurile orașului Mutina (Modena) unde a fost asediat de Antonius pînă în aprilie 43, cînd D. Brutus a reușit să fugă la Aquileia în aprilie 43 î.e.n. Pe drum însă a fost ucis de oamenii lui Marcus Antonius, prin mijlocirea unui gal. Vezi și Appian, *Războaiele civile*, III 73.
- ⁵⁰⁰ *Mutina*, azi Modena, oraș al regiunii Aemilia din Italia, situat în regiunea boiilor, între orașele Parma și Bononia, a fost fundat se pare de etrusci. În 183 î.e.n., a devenit colonie romană.
- ⁵⁰¹ Este vorba de *Marcus Valerius Messala*, supranumit *Niger*, consul în 61 î.e.n. împreună cu M. Piso. Cicero, *Brutus* LXX 246, îl consideră un orator celebru, dar (*Ad Atticum*, I, 14, 6) fără caracter.
- ⁵⁰² În 34 î.e.n.; expediția lui M. Valerius Messala continuă pe cea a lui C. Vetus din 35.
- ⁵⁰³ Adică ai împăratului Augustus. Asemenea acte de îndrăzneală au provocat campania romană finală, din 25 î.e.n., întreprinsă împotriva lor. În 1856 s-a descoperit aproape de Etroubles (la 11 km nord-vest de Aosta) un depozit de monede de argint, din care cea mai recentă data din 30—29 î.e.n. Vezi Mem. della reg. Accad. delle Scienze di Torino, ser. II 21, 1864, p. 17.
- ⁵⁰⁴ Orașul Eporedia, azi Ivrea, era oraș al Galliei Transpadane, situat în regiunea de nord-vest, la salassi. Eporedia era o colonie romană, întemeiată în anul 100 î.e.n.
- ⁵⁰⁵ În anul 100 î.e.n., din ordinul senatului.

- ⁵⁰⁶ În gr. ὑπὸ δόρυ πωλῆσαι, expresie care traduce lat. *sub hasta vendere*. Sursa este romană.
- ⁵⁰⁷ Este vorba despre *Terentius Varro Murena*, generalul roman care a învins pe salassi în 25 î.e.n.
- ⁵⁰⁸ Orașul *Augusta* este *Praetoria Augusta*, întemeiat în 25 î.e.n. în Gallia Cisalpină, în regiunea Transpadană la salassi, pe locul actualului oraș Aosta.
- ⁵⁰⁹ *Verona*, azi Verona, este un oraș al Galliei Cisalpine, situat în regiunea Veneția pe Atesis (Adige). Orașul a fost fondat de etrusci sau de gallii cenomani; Caesar a trimis aici coloniști romani. Verona, odinioară retică, a ajuns sub stăpânire romană înainte de anul 148 î.e.n., iar Comum în 194 î.e.n.
- ⁵¹⁰ *Camunii* (în manuscrise *camulii*) sînt o seminție antică a reților, situați în Alpii din nordul Italiei, pe actuala vale Camonica, în marginea de vest a regiunii Venetia.
- ⁵¹¹ Despre vindelici, vezi nota 295 la această carte. Noricii, locuitorii provinciei romane, *Noricum*, situată între Retia, la vest, Panonia la est, Dunărea la nord, corespunzînd în mare parte Austriei actuale. Regiune muntoasă în care se înalță Alpii Norici, era remarcabilă prin minele sale de fier. Romanii i-au supus pe norici pe vremea lui August, *Noricum* devenind provincie romană în 15 î.e.n. Vezi despre *Noricum* și *norici*, Polybios, II, 35, 4; Caesar, *Bellum Gallicum*, 1, 5, 4; Dio Cassius, LIV 20, 2.
- ⁵¹² *Breunii* sau *Breones*, o populație a Retiei, care locuia în Alpii răsăriteni, la izvoarele râului Isarcus, afluent al Adigelui. Ei au fost învinși de Tiberiu în 14 sau 13 î.e.n. Numele lor este amintit de actualul pas Brenner dintre Italia și Austria.
- ⁵¹³ *Genaunii*, populație gallică din Retia, locuind pe valea Innului (Aenus), la nord de breuni. Au fost supuși de romani prin Drusus, fratele împăratului Tiberius și prin Tiberius însuși în 14—13 î.e.n. Vezi aceeași asociere de nume la Horatius, *Carmina*, IV 14, 10.
- ⁵¹⁴ *Licatti* era unul din neamurile Vindelicii, situați în valea râului *Licus* (Lech), pînă în regiunea Augsburg (*Augusta-Vindelicorum*).

- ⁵¹⁵ *Clautenații*, atestați sub acest nume numai de Strabon, nu au fost identificați. Ei sînt, se pare, aceiași cu *Catanatii* din inscripția trofeului de La Turbie (CIL, V 7817); Plinius, *Naturalis Historia*, III, p. 136—137. Par să fi fost una din cele patru neamuri ale Vindeliciei.
- ⁵¹⁶ *Vennonii* (vezi nota 485 la această carte). Ca vindolici, cum îi prezintă Strabon aici, sînt necunoscuți din alte izvoare. Numele lor prezintă analogii cu al venoneților de la nord de lacul Larius (Como) din Transpadana și cu al venostilor din Retia, de pe valea superioară a râului Atesis (Adige).
- ⁵¹⁷ *Rucantini* sau *Rusinate*s erau o populație a Vindeliciei, aceiași cu *runicatii* lui Ptolemeu. *Geografia*, II 12, 3, cu rucinații lui Plinius, *Naturalis Historia*, III 20, 24, cu rucinații inscripției Trofeului de La Turbie. Ei au fost fixați spre Dunărea superioară între Aenus (Inn) și Licus (Lech).
- ⁵¹⁸ *Cotuanții*, de fapt Consuanetes, o populație a Vindeliceii, probabil aceiași cu consuanetii inscripției Trofeului de La Turbie și aț lui Ptolemeu, *Geografia*, II 12, 3 (consuanții); ei par a fi înrudiți de asemenea cu suaneții, fixați pe Rinul superior în Retia (vezi Plinius, *Naturalis Historia*, III, 135). Consuanetii din Vindelicia erau așezați la poalele de nord ale Alpilor răsăriteni, între râurile *Licus* (Lech) și *Aenus* (Inn).
- ⁵¹⁹ *Estionii*, menționați numai de Strabon ocupau un teritoriu dependent de Cambodunum (azi Kempten) la 105 km sud-vest de München, între *Lacus Brigantinus* (Constanța) și râul Licus (Lech).
- ⁵²⁰ *Brigantii* ocupau, pe timpul lui August, bazinul lacului Constanța, (*Brigantinus* sau *Venetus Lacus*, azi germ. Bodensee), avînd capitala *Brigantium* (azi Bregenz). Vezi R. Heuberger, *Der Bodenseeraum im Altertum*, Festschrift Theodor Meyer, II, Lindau-Konstanz 1955, p. 15. Vezi Fr. Lasserre, *op. cit.*, p. 226, indice, *Brigantii*.
- ⁵²¹ În afară de estioni și briganți, toate popoarele menționate în acest capitol se află trecute în inscripția de pe Trofeul de La Turbie (CIL V, 7817, Plinius, *Naturalis Historia*, III 136—137), al cărei text a fost recent reconstituit complet de

- J. Formige, în *Gallia*, 13, 1955, p. 101 și urm. cu o hartă pe care situează aceste popoare.
- 522 *Brigantium*, azi Bregenz, oraș al Vindoliciiei, pe lacul Constanța (*Brigantinus*).
- 523 *Cambodunum* (sau *Campodunum*), azi Kempten, oraș al Vindoliciiei, situat la estioni la 105 km sud-vest de actualul München. Vezi W. Kleiss, *Die öffentlichen Bauten von Cambodunum*, Kallmünz, 1962.
- 524 *Damasia*, orașul licatilor, identificat cu ruinele găsite pe Auerberg, lângă Bernbeuern, la 35 km est de Kempten.
- 525 *Aquilea*, azi Grado, oraș și port al regiunii Veneția din Italia, situat în fundul Adriaticii. În 181 î.e.n., orașul a devenit colonie romană. A fost mărit și fortificat în timpul imperiului, când avea un rol principal în legăturile dintre Italia și provinciile de la Dunăre. Vezi și mai jos IV 6, 12.
- 526 *Carnii*, o populație celtică din nord-estul Italiei, din regiunea Venetia, în Alpe Carnicae, pe cuprinsul actualelor ținuturi Carniola (de la numele lor) și Friul. Capitala lor, *Iulium Carnicum*, corespunde orașului actual Zuglio.
- 527 *Tauriscii*, o populație celtică, situată în Alpii austrieci, în Noricum, la nord de cursul superior al Dravei.
- 528 În vara anului 15 î.e.n.
- 529 Este vorba de cei doi frați *Tiberius Claudius Nero* și *Drusus Claudius Nero*, fiii Liviei și fiii adoptivi ai lui August. Tiberius a devenit împărat după moartea lui August, la 14 e.n., Drusus s-a distins în mai multe bătălii din Gallia, Reția, Vindelicia și Germania; lui i se datorește construirea canalului de la Rin la Flevo (Yssel). A fost tatăl celebrului Germanicus și al viitorului împărat Claudius. A murit în anul 9 e.n.
- 530 *La 33 ani* de la pacificarea noricilor — înseamnă anul 18 al e.n., dacă Noricum a fost pacificat în anul 15 î.e.n. Deci la această dată relatează Strabon evenimentele cărții a IV-a.
- 531 Poate lacul *Resia* de la trecătoarea Resia (*Reschensee*, *Reschenpass*), dar tot așa de bine și unul din lacurile mici de la pasul Brenner. Pentru muntele Apeninus (fără legătură cu Apeninii din Italia), vezi mai jos nota 537.

- ⁵³² Aici începe un pasaj dificil, restituit de C. Müller. El corectează numele *Isara* în *Isarga* sau *Isarca*, azi *Isarco* sau germ. *Eisach*, care corespunde râului *Isargus* al lui Titus Livius. Locuitorii de pe malurile lui se cheamă *Isarci*, la Plinius, *Naturalis Historia*, III 137. El izvorăște la breuni, din lacurile pasului Brenner. Dacă lacul menționat aici va fi cumva *Resia*, este vorba de izvoarele râului *Atesis* (*Adige*) cu care *Isarca* se unește la Bolzano. Vezi E. Howald și E. Meyer, *Die römische Schweiz*, Zürich, 1941, p. 54.
- ⁵³³ *Atesis*, azi *Adige* (corectat din *Atagis*), este un râu al Italiei de nord izvorînd din Reția, străbate regiunea Veneția și se varsă în Marea Adriatică, la nord de gura Padului.
- ⁵³⁴ *Ainos* (*Aenus*) azi *Inn*, este un râu al Austriei, izvorăște din Alpii Retici, curge spre nord-est, despărțind Noricul de Vindelicia și, după o cale de 450 km, se varsă în Dunăre la actualul *Passau*.
- ⁵³⁵ Adică în Germania Superior, aproape de Rin, în actualii munți Pădurea Neagră.
- ⁵³⁶ *Pădurea Hercynia* (*Hercynia silva*) era o pădure vastă care acoperea aproape toată Germania antică. Ea se întindea de la Rin pînă în Boemia. Din această faimoasă pădure dăinuie ca resturi Pădurea Neagră și pădurile munților Hartz și *Erzgebirge*, care îi amintesc și numele. Lanțul descris de Strabon aici este artificial compus din munți diferiți (*Westerwald*, *Taunus*, munții Pădurii Negre (sau *Hercynia*) și este imaginat de-a lungul țărmlui drept al Rinului în direcția nord-sud. *Caesar*, *Bellum Gallicum*, IV 10, 3, îl prezintă la fel, avînd pe *Poseidonios* ca izvor, la fel ca Strabon. Vezi R. Heuberger, în *Revue d'Historie Suisse*, 30, 1950, p. 357.
- ⁵³⁷ *Muntele Apeninus* este lanțul muntos format din masivii *Oetztal*, *Zillertal*, *Tauern*, culminînd la *Grossglockner*. Din extremitatea sa apuseană izvorăște râul *Atesis* (*Adige*).
- ⁵³⁸ *Tullus*, azi *Terglu* (sau *Triglav*), se numea cea mai mare parte a Alpilor Iulieni, spre sud de *Villach*, spre *Illyria*. La Strabon acest nume pare să desemneze atît lanțul Alpilor Iulieni cît și pe al Alpilor Carnici și *Karawanken* (*Caruanca*).

- 539 *Phligadia* este un lanț calcaros al Alpilor Algavieni din Bavaria și Austria, sau poate muntele Plezzo — azi Flitsch — de la izvoarele Isonzului (Aesontius).
- 540 *Duras* este numele celtic al unui rîu din Alpi, neprecizat, care a fost identificat pe rînd cu Salzach, Traun, Enns, cu unii afluenți bavarezi ai Dunării, cu Mur etc.
- 541 *Clanis* este numele celtic al unui rîu neprecizat, care a făcut obiectul a diferite localizări. Cea mai veche ipoteză, după care ar fi identic cu Glan, un afluent al Dravei de lângă Virunum (Klagenfurt) izvorît din Hohe Tauern, este susținută din nou de A. Grilli, *Acme*, 17, 1964, pp. 213—222.
- 542 *Iapozii*, populație situată în actuala Slovenia, de la coasta ilirică pînă la Dunăre.
- 543 Cu prilejul războiului illyric al lui Octavian din anii 35—33 î.e.n., cînd încă nu era Augustus.
- 544 *Metulum*, oraș al iapozilor neidentificat. Se pare că a figurat între Senj (la 50 km sud-est de Fiume) și Sisak, la confluența Savei, Odra și Kupa.
- 545 *Arupium*, oraș iapod, azi poate Vital, între colinele Katun și Projor, la sud-vest de Otočac (la 30 km sud-est de Senj) la nord-vestul provinciei Dalmația, în Croația.
- 546 *Monetium* — oraș iapod — fixat de Strabon între Vendon (Avendo) și Arupium, în Dalmația de azi. Appian, *Illyrica*, 48, îl fixează între Senia (Senj) și Avendo. Nu a fost identificat cu precizie.
- 547 *Vendon* sau *Avendo*, oraș iapod, situat în Illyria. Pe tabla lui Peutinger (după Appian, *Illyrica*, 48) Vendon sau Avendo e pus pe calea ce duce de la Senia la Iader (Zara, Zadar), la 20 mile romane spre sud-est de Senia. Inscriptiile găsite la Črkvina, la Castelul Kompolje, la jumătatea drumului dintre Zutalovka și Otočac, indică aproximativ locul acestei așezări.
- 548 *Segestica*, același cu *Segesta* lui Appian, de fapt *Siscia*, azi Sisak, era un oraș al Pannoniei Superioare, situat la confluența Savei cu Kulpa (Colapiș).
- 549 *Rîul Savus*, azi Sava, este un mare afluent din dreapta Dunării, curgînd prin Iugoslavia de azi. Izvorînd din munții Caruanca în Noricum, forma axa părții de sud a Pannoniei și se vărsa în

- Dunăre la Singidunum (Belgrad). În VII 5, 2, acest râu este greșit înlocuit cu Noaros ce curge în Noricum.
- 550 E vorba de războaiele duse de romani împotriva dacilor în timpul împăratului August; vezi V. Pârvan, *Getica*, pp. 83--85, 96.
- 551 În VII 5, 2 Strabon apreciază această cale la 350 sau la 500 de stadii. Drumul actual de la Aquileia la Vrhnika (unde se află primul afluent al Savei) este de aproximativ 100 km.
- 552 *Nauportum* (în Manuscrise Pamprotos), azi Vrhnika, la 20 km sud-vest de Liubliana, era un oraș din Pannonia Superior, situat între limita de est a Italiei venete și orașul Emona, situat pe un afluent al Savei.
- 553 Este râul actual Ljubliana.
- 554 *Pannonii*, locuitorii Pannoniei, regiune ilirică din spațiul actualei Ungarii și din partea de nord a Iugoslaviei, mărginite la nord și est de Dunăre, la vest de Noricum, de care o despărțea muntele Cetius (Wiener Wald). Locuitorii de baștină ai Pannoniei au fost illyri, peste care s-au așezat celții, supuși ulterior de Burebista. Au fost supuși de romani în 12 î.e.n. După o mare răscoală din anii 9—11 e.n., au fost pacificați complet. Sub Traian, Pannonia a fost împărțită în două: *Pannonia Superior* în vest, *Pannonia Inferior* în est.
- 555 *Colapis* (*Colops* la Cassius Dio) azi Kulpa — este un râu al Illyriei, care se varsă în Sava la Siscia (Sisak).
- 556 De fapt Colapis izvorăște din Karst, care nu aparține Alpilor propriu-ziși.
- 557 *Istorii*, XXXIV 10, 8—9. Animalul descris mai jos pare să fie elanul, ale cărui urme se găsesc în Europa și în special în Elveția; se presupune că el se găsea în mare număr prin secolul al III-lea î.e.n. Sau poate este renul descris de Caesar, *Bellum Gallicum*, VI 26, 1 (bos cervi figura) și cunoscut de asemenea în Elveția antică.
- 558 De 23 cm.
- 559 Aceste două căi duceau deci prin Micul și Marele Saint-Bernard.
- 560 Agrippa a început aceste construcții de șosele în 22—21 î.e.n.

- 561 Această cale se bifurca deci la Chessel (la 40 km sud-est de Lausanne). Ramura stîngă ducea la Lugdunum prin Chablais.
- 562 *Munții Jura* (variante *Iuratus* sau *Iurassus mons*), azi Juras. Vezi și nota 310 la această carte.
- 563 Este vorba probabil de trecătoarea Jougne, între Orbe și Yougne (la 17 km sud-sud-est de Pontarlier) sau, mai puțin sigur, de Etroits, dintre Sainte-Croix (la 37 km sud-vest de Neuchâtel) și Pontarlier.
- 564 *Lingonii*, populație a Galliei Belgice, situați între haedui la sud, senoni la vest, sequani la est, în cîmpia numită Cîmpia Orientală. Capitala lor era *Andomatunum* sau *Lingones* (azi Langres). În războaiele gallice, lingonii au fost printre cei mai viteji și mai puternici galli belgici. O parte din lingoni au emigrat în Italia și s-au așezat la grurile Padului.
- 565 Bifurcarea avea loc în preajma actualului Besançon (Vesontio).
- 566 Polybios vorbește despre galeriile aurifere ale tauriscilor-norici în *Istoriei*, XXXIV 10, 10—14.
- 567 *Tauriscii norici* desemnează toate populațiile alpine situate la răsărit de colinele euganee, adică de lacul Benacus (Garda). Vezi Polybios, II 15, 8. Vezi și notele 511 și 527 la această carte.
- 568 În legătură cu acest fragment din Polybios (*Istoriei*, XXXIV 10) citat de Strabon aici, vezi și J. Guey, *Un coup de bourse au II-e siècle av. J. C. (d'après Polybe, chez Strabon). Le rapport de l'or à l'argent d'après Polybe* XXXIV 10, 10 (chez Strabon IV 6, 12), Bull. Soc. Franç. de Num. XVI, 1961, 102—103. Textul lui Polybios se referă la o conjunctură pasageră și ridică dificultăți cît timp se încearcă să se aplice la politica monetară a romanilor. Nu s-ar putea dovedi că cifrele XX, XXXX, LX de pe piesele de aur de tipuri Marte și cu vultur desemnează ași și nu sestertii.
- 569 Adică Polybios care dă dimensiunile Alpilor, în II 14, 6 și urm. Vezi și XXXIV 10, 15—21.
- 570 Pentru munții Greciei, vezi nota 275 la cartea I.
- 571 Munții Thraciei, *Haemus*, *Rodope*, *Dunax* sînt actualii munți Balcani, Rodopi; iar ultimul, menționat de Titus Livius, XL, 58 sub forma *Donuca*, este actualul Rila.

- ⁵⁷² *Alpii* sînt cel mai mare sistem de munți ai Europei, situați între Italia, Franța, Germania, Austria și cuprinzînd Elveția. Iată denumirile anticilor date diferitelor părți ale acestor masivi: *Alpes Maritimae*, de la golful Ligystic (*Ligusticus sinus*) pînă la muntele *Vesulus* (azi Viso) și la izvoarele Padului; *Alpes Cottiae* de la muntele *Vesulus* pînă la actualul Mont Cenis; *Alpes Graiae* sau *Cremonis iuga*, de la muntele Cenis, pînă la izvoarele rîului *Duria maior* (Doire); *Alpes Poeninae*, de la *Duria* pînă la muntele de azi St. Gothard; *Alpes Helveticae* sau *Lepontinae*, în sudul Elveției; *Alpes Rheticae* sau *Tridentinae* care traversau Reția; *Alpes Carnicae* sau *Noricae* care constituiau hotarul dintre Noricum și regiunea Venetia din Italia.
- ⁵⁷³ Mai precis 391 km, potrivit cu stadiile lui Polybios. De fapt arcul interior al poalelor Alpilor măsoară 800 km.
- ⁵⁷⁴ Cele patru trecători din Alpi sînt: la taurini este trecătoarea din actualul Munte Genève, care duce din Franța în Piemont, la salassi este trecătoarea din muntele Cenis și St. Bernard mic, care leagă Savoia și Piemont; la reți trebuie să fie trecătoarea Spluga dintre Verbanus (Lago Maggiore), în Italia, și Rin; la liguri este trecătoarea de pe malul mării pe la Vintimiglia. Despre trecătorile din Alpi, vezi și Polybios, XXXIV 10, 17 și III 39, 10.
- ⁵⁷⁵ Despre trei lacuri din Alpi, vezi Polybios, XXXIV 19, 10—21.
- ⁵⁷⁶ *Lacul Benacus*, azi Garda, este situat în regiunea Venetia.
- ⁵⁷⁷ După stadiile lui Polybios, 88,8 km pe 8,88 km. Azi lacul are 50 km lungime și 13 km lățime maximă.
- ⁵⁷⁸ *Mincius*, azi Mincio, este un afluent al Padului; izvorăște din lacul Boenacus (Garda) în partea lui de sud-est, străbate Verona, Mantua și se varsă în Pad, după 65 km de drum. Vergilius, care era din Mantua, i-a cîntat frumusețea.
- ⁵⁷⁹ *Verbanus*, azi Lago Maggiore, se află la hotarele Lombardiei Venete. Lacul este traversat de rîul Ticinus (azi Ticino) care izvorăște în Elveția din muntele Saint-Gothard și se varsă în Pad.
- ⁵⁸⁰ După stadiile lui Polybios, 71 km. De fapt sînt 54 km.

- ⁵⁸¹ Rîul *Adua*, *Adda* actual. (Vezi nota 290 la această carte.) În realitate acesta este rîul Ticinus; Polybios a confundat aceste două rîuri.
- ⁵⁸² *Larius* (citește Verbanus) — azi lacul Como — este situat în Gallia Cisalpină, regiunea Transpadană.
- ⁵⁸³ După stadiile lui Polybios, 53,3 km pe 8,88 km. Măsurătorile sînt puțin exagerate. În realitate, lungimea maximă a acestui lac este de 50 km, lățimea peste tot, sub 5 km.
- ⁵⁸⁴ *Ticinus*, azi Ticino, este un afluent al Padului, care izvorăște din muntele St. Gothard din Elveția, străbate lacul Maggiore, și se varsă în Pad aproape de *Ticinus* (Pavia), după un curs de 154 km. Aici l-a bătut Hannibal pe consulul P. Scipio, în anul 218 î.e.n.

INDICE DE NUME

- Abilyx, 'Αβίλυξ, munte al Numidiei, III, 5, 5
- Abydos, 'Αβυδος, colonie milesiană în Troada, II, 4, 8; II, 5, 22
- Abdera, 'Αβδηρα, oraș al Iberiei, III, 4, 3; III, 4, 6
- Abii, 'Αβιοι, la Homer, sciți, I, 1,6
- Acheloos, 'Αχελῶος, fluviu la acarnani și etolieni, I, 3,18
- Acherusia, 'Αχερουσία, lac al Campaniei, I, 2,18
- Adduas, 'Αδδουας, fluviu, afluent al Padului, IV, 3,3; IV, 6,6; IV, 6,12
- Adriatica, mare, ἡ 'Αδριατικὴ θάλασσα, dimensiuni, II, 5,20; o parte a ei, golful Ionic, II, 5,20; distanțe de la ea, II, 4,2; unită cu Pontul, I, 3,15; părțile ei nordice, I, 3,2; o gură a Istrului se varsă în ea, I, 2,39; și Isara, IV, 6,9; urmele expediției Argonauților în jurul ei, I, 2,10; aici au migrat eneții din Paphlagonia, I, 3,21
- Adulas, 'Αδούλας, munte în Alpi, din care izvorăsc Rinul și Addua IV, 6,6
- Aelius Gallus, prieten și tovarăș al lui Strabon, II, 5,12; ca prefect al Egiptului, a vizitat Egiptul împreună cu Strabon până la hotarele Etiopiei, II, 5,12; în expediția sa în Arabia, a cules informații mai precise despre Arabia, II, 5,12
- Aeneas, Ανεας, după războiul troian a rătăcit mult, I, 3,2; III, 2,13
- Aeria, 'Αερία, oraș al Galliei Narbonensis, IV, 1,11
- Afranius, ofițer al lui Pompeius, învins de Caesar lângă Ilerda, III, 4,10
- Afrodita, 'Αφροδιτη, IV, 1,3; templul ei, IV, 1,6 și passim
- Afrodita Pirineie, Πυρηναία 'Αφροδιτη, templul ei, IV, 1,3; IV, 1,6
- Agamemnon, 'Αγαμέμνων, zalele lui, darul lui Kinyras din Cipru, I, 2,32
- Agathe, 'Αγάθη, colonie a Massaliei pe riul Arauris, IV, 1,6
- Agrippa, a trecut pe ubi pe malul apusean al Rinului, IV, 3,4; a deschis căi din Lugdunum spre provinciile Galliei, IV, 6,11
- Ahei, 'Αχαιοι, la Homer, grecii părtași la războiul troian, I, 2, 28; neam eolic migrator, I, 3,21; ahei pontici, II, 5,31

- Ahile, Ἀχιλλεύς, eroul homeric, înrudit cu Iason, I, 2,38; I, 3,40; scutul lui, I, 1,7
- Aia, Αἶα, oraș al Colchidei pe Phasis, I, 2,39; cunoscut de Homer, I, 2,10; după care poetul a plăsmuit insula Aiaia din Ocean, I, 2,10
- Aiaia, Αἰαίη, insulă oceanică plăsmuită de Homer, I, 2,10; I, 2,40
- Aidepsos, Αἰδηψός, oraș al Eubeiei, cu ape termale, I, 3,20
- Aietes, Αἰήτης, Kytaios, I, 2,39; rege al Colchidei, cu capitala Aia, I, 2,39; navigația lui prin Ocean, I, 2,38
- Aigimuros, Αἰγίμουρος, insulă între Africa și Sicilia, II, 5, 19
- Aigletes, Αἰγλήτης, epitet al lui Apollo, cu templu în Anaphe, I, 2, 39
- Aigua, Αἴγουα, oraș al Turdetaniei, III, 2,2
- Ainiani, Αἰνῖανες, au locuit odinioară lângă Dotion și Ossa, printre perrhaibi, I, 3,21
- Ainos, Αἴνος (Inn), același cu Atesinos din manuscrise, IV, 6,9
- Aithalia, Αἰθαλία, (Elba), insulă, II, 5,19
- Albani, Ἀλβανοί, în Italia, asimilați cu romanii, II, 5,31
- Albani, Ἀλβανοί, la Marea Caspică, între caduși și caspieni, II, 5,12
- Albia, Ἀλβία ὄρη, nume vechi al Alpilor, IV, 6,1
- Albieci, Ἀλβίοικοι, vecinii salyenilor, IV, 6,4
- Albieni, Ἀλβεινenses, vecinii salyenilor, IV, 6,4
- Albingaunum, Ἀλβίγγαυνον, oraș al ligurilor ingauni pe țărmul maritim, sub Alpi, IV, 6,1; distanța pînă la Sabata și Monoicos, IV, 6,1
- Albis, Ἀλβίς, fluviu ce desparte Germania în două, I, 2,1
- Albium Intemelium, Ἀλβίον Ἰντεμέλιον, oraș ligur, IV, 6,1
- Albius, Ἀλβίος, munte între Ocra și Alpi, IV, 6,1
- Alcesta, Ἀλκηστis, fiica lui Pelias, mama lui Eumelos, I, 2,38
- Alceu, Ἀλκαῖος, poetul din Mytilene, I, 2,30
- Alcman, Ἀλκμάν, vorbește de steganopozi „labă-ntoarsă”, I, 2,35
- Alesia, Ἀλησία, oraș al mandubilor, unde Vercingetorix s-a luptat cu Caesar, IV, 2,3
- Alexandria, Ἀλεξάνδρεια, oraș al Egiptului, II, 5,25; pe același meridian ca Rodosul și Caria, după Eratosthenes, II, 1,40; paralele ei, după Hipparchos, II, 5,38; determinarea poziției după ziua cea mai lungă și după umbra la gnomon, II, 5,38; diverse distanțe de la Alexandria, I, 2,17; I, 4,2; II 1,40; II, 5,7; II, 5,24; poziția excepțională a orașului, II, 5,36; portul ei extraordinar păzit, II, 3,5; negustorii de aici au

- adus noi știri geografice, II, 5,12; Strabon a zăbovit mai mult aici, II, 3,5
- Alexandria Troadei, 'Αλεξάνδρεια ἡ Τρωάς, are cea mai lungă zi de 15 ore, II, 5,40
- Alexandros, 'Αλέξανδρος, fiul lui Priam, la sidoni, I, 2,33
- Alexandru cel Mare, 'Αλέξανδρος ὁ Μέγας, a făcut cunoscute o mare parte a Asiei și nordul Europei până la Istru, I, 2,1; a cercetat regiunile Asiei interioare și ale Indiei prin bărbați demni de crezare, II, 1,6; a cinstit pe bărbații iluștri greci și barbari, I, 4,9; a ridicat altare la limitele expediției sale în India, III, 5,5
- Allitrochades, 'Αλλιτροχάδης, fiul lui Sandrocottos, rege al Indiei, II, 1,9
- Allobrigi sau allobrogi, 'Αλλόβριγες, populație gallică, IV, 3,4; la nord de voconți, IV, 6,4; capitala lor Vienna, IV, 1, 11; cimpia lor, udată de Ron, IV, 1,11; ascultă de guvernatorii Galliei Norbonensis, IV, 6,4
- Allotrigi, 'Αλλότριχαι, populație nord-iberică, III, 4,7
- Alope, 'Αλόπη, oraș al locrienilor opuntieni, distrus de cutremur, I, 3,20
- Alpii, 'Αλπεια, munții Europei, numiți la început Albia și Alpiona, IV, 6,1; muntele Albion de la iapozi aparține Alpilor, IV, 6,1; se întinde ca o curbă cu partea concavă spre Italia, cu cea convexă spre celți și spre muntele Kemmenos, II, 5,28; încep nu de la portul Monoicos, ci de la Vada Sabatorum, IV, 6,1; se întind până la iapozi, IV, 6,1; determină partea răsăriteană a Galliei, IV, 1,1; părerile lui Polybios despre mărimea și înălțimea Alpilor, IV, 6,12; Adulas, parte a Alpilor, IV, 3,3; celții de la poalele Alpilor, IV, 4,1; izvoarele Istrului, în Alpi, IV, 6,9; masivii dinspre Illyria și Adriatică de unde izvorăsc afluenți ai Istrului, IV, 6, 9; văile lor sînt fertile, culmile sterile, IV, 6,9; Polybios menționează 4 trecători în Alpi, IV, 6,12; primejdiile drumului prin Alpi, IV, 6,6; izvoarele Ronului în Alpi, IV, 1,11; ale fluviilor Arar, Dubis, Sequana, IV, 1,11; IV, 3,2; locuri în Alpi, IV, 6,12; neamurile din Alpi, IV, 6,6; vindelicii și reții, parte în Alpi, parte la poalele acestora, IV, 3,3; în afara Alpilor, vindelicii, noricii, brennii, genaunii, IV, 6,8; în văile lor allobrigii, IV, 1,11; vecini cu Alpii, celții gallici și unii belgi, IV, 1,1; multe neamuri gallice în Alpi, II, 5,28
- Alponos, 'Αλπωνος, oraș al locrienilor epicnemidieni, I, 3,20

- Amaltheia, 'Αμαλθεῖα, despre cornul ei, la Anacreon, III, 3,14
- Amazoane, 'Αμαζόνες, cîmpia lor în Pont, I, 3,7
- Ambiani, 'Αμβιανοί, populație gallică în vecinătatea bellovacilor, IV, 3,5; calea ce duce la ei din Lugdunum, IV, 6,11
- Ambroni, 'Αμβρωνες, populație celtică învinsă de Marius la Aquae Sextiae, IV, 1,8
- Amisos, 'Αμισός, oraș al Pontului, II, 5,24; situat pe aceeași paralelă cu Marea Caspică, Colchida, Propontida, Hellespontul, Bactra, după Eratosthenes, II, 1,3; II, 1,11; distanțe de alci, II, 1,3; în suburbie, cresc măslini, II, 1,15
- Ammon, 'Αμμων, templul acestuia, I, 3,4; inscripția teoriilor cu delfini gravați pe coloanele din templu, I, 3, 4
- Amphilochoi, 'Αμφίλοχοι, oraș iberic, la callaici, III, 4,3
- Amphipolis, 'Αμφίπολις, oraș al Thraciei, cu cea mai lungă zi de 15 ore, II, 5,40
- Anacreon, 'Ανακρεών, despre Tartessos, III, 3,14
- Anaphe, 'Ανάφη, „vecină cu Thera Laconă”, I, 2,39
- Anas, 'Ανας, fluviu al Iberiei, III, 1,6; izvoarele și cursul, III, 1,6; ca Baetis, curge din Celtiberia, III, 2,11; III, 4,12; are 2 guri navigabile, III, 1,9; distanțe de la el, III, 1,9; navigația pe el, III, 2,3; împrejmuit de munți cu mine, III, 2,3; formează hotarul apusean al Turdetaniei, III, 1,6; III, 2,1; lângă el, cîmpiile Baeturiei, III, 2,3
- Antenor, 'Αντήνωρ, I, 3,2; III, 2,13; III, 4,3
- Anthedon, 'Ανθηδών, la (Homer, I, 2,3
- Antiphanes Bergeanul, 'Αντιφάνης Βεργαῖος, scriitor mincinos, I, 3,1; II, 3,5; se confundă cu Euemeros, II, 4,2
- Antipolis, 'Αντίπολις, oraș al Galilei, din apropierea fluviului Var, IV, 1,3; colonie milesiană, IV, 1,5; IV, 1,9; în prezent, printre orașele italice libere, IV, 1,9; la 200 stadii depărtare de portul Monoicos, IV, 6,3
- Antissa, 'Αντισσα, oraș al insulei Lesbos, odinioară insulă, I, 3,19
- Antonius (M), oamenii lui prind la Milet pe Sextus Pompeius, III, 2,2
- Antropofagi, 'Ανθρωποφάγοι, locuitorii Hiberniei, IV, 6,4; sciți, IV, 6,4; în timpul asediilor, chiar galli și iberi, IV, 6,4
- Apeliotes, 'Απηλιώτης, vîntul „subsolar”, I, 2,21
- Apelles, 'Απελλής, filozof apreciat de Eratosthenes, I, 2,2
- Apenini, munții Italiei, încep la Genua, IV, 6,1; o parte a lor la liguri, II, 5,28; se termină la Regium, II, 5,28

- Aphnitis, 'Αφνίτις, lac al Troadei, I, 3,17
- Aphrodision, 'Αφροδίσιον, templul Afroditei din Pirinei, IV, 1,3; IV, 1,4
- Apollodor din Artemita, 'Απολλώδορος, autorul lucrării Παρθικά, a scris corect despre Hyrcania și Bactriana, II, 5,12
- Apollodor, 'Απολλώδορος, gramatic atenian, apără pe Eratosthenes, respinge pe Callimach, I, 2,37; Demetrius Skepsios arată cauza erorilor acestuia, I, 2,38; acuză pe Homer de neștiință greșind el însuși, I, 2,34; afirmă greșit că Araxes desparte pe iberi de armeni, I, 3,21; înfățișează date geografice de la Hesiod incorect, I, 2,35
- Apollonia în Epir, 'Απολλωνία, II, 5,40; în locurile situate la 1400 stadii nord de aici (15 1/2h), II, 5,41; la 3800 stadii de aici, lângă Boristhenes și Maeotida (16 h), II, 5,42; la 6000 stadii nord de Bizanț (17 h), II, 5,42
- Aquae Sextiae, oraș al Galliei Narbonensis, IV, 1,3; întemeiat de Sextius care i-a supus pe salyeni, IV, 1,5; conțin ape calde, în parte răcite pe timpul autorului, IV, 1,5
- Aquileia, 'Ακυλεια, oraș al Italiei, în fundul golfului Adriatic, pe râul Natison, II, 5,20; IV, 6,9; de aici mărfurile se duc peste muntele Odra, IV, 6,10
- Aquitani, populația Aquitaniei, despărțiți prin muntele Kemmenos de celți, IV, 1,1; străini de biturigi cu care locuiesc în aceeași regiune, IV, 2,1; unii ating regiunea Ronului și provincia Narbonensis, IV, 2,1; IV, 2,2; se deosebesc prin înfățișare și limbă de ceilalți galli, se aseamănă cu iberii, IV, 2,1; tarbellii, IV, 2,1; unii aquitani au obținut ius Latii, IV, 2,2; așezați între Pirinei, Kemmenos, Garumna, ocean, IV, 1,1; se deosebesc de galli, IV, 2,1; cuprinde peste 20 de neamuri, IV, 2,1; i s-au adaus alte 14 seminții, IV, 1,1; IV, 2,1; solul, IV, 2,1
- Aquitania, regiune a Galliei între Pirinei, Kemmenos, Garumna, ocean, IV, 1,1; IV, 2,1; golful Gallic sau Galatic, la Aquitania, IV, 2,1
- Arabi, 'Αραβες, I, 2,32; populație înrudită cu syrienii și armenii, asemănătoare și cu arianii și assyrienii, I, 2,34; numele lor seamănă cu al arameilor și al erembilor, I, 2,34; I, 1,3
- Arabia, 'Αραβία, I, 2,32; cu plante aromate, I, 2,32; mai bine cunoscută datorită lui Aelius Gallus și negustorilor alexandrini, II, 5,12
- Arabic, golful, 'Αράβιος κόλπος, I, 2,31; socotit lac de Damasces, I, 3,1; despărțit de Egipt

- prin Istm, I, 2,24; acest istm, odată acoperit de mare și navigabil, după Eratosthenes, I, 2,31; golful mărginește pe etiopieni, I, 2,28; desparte Libya de Asia, I, 2,29; dimensiunile lui, I, 2,28; gura lui foarte îngustă, II, 3,5; în fundul lui gârzi regale, II, 3,4; canal din Nil în golf, I, 2,31
- Arabos, "Αραβος, fiul lui Hermes și al Throniei, eroul eponim al arabilor, menționat de Hesiod, I, 2, 34
- Aramei, 'Αραμαῖοι, aceiași cu syrienii, numele lor seamănă cu al arabilor, armenilor, erembiilor, I, 2,34
- Arar, "Αραρ, fluviu al Galliei, IV, 1,11; IV, 1,14; la confluența lui cu Ronul, orașul Lugdunum, IV, 1,11; pe malurile lui, Cabullinon, IV, 3,2; pentru vama mărfurilor transportate pe el, dispute între haedui și sequani, IV, 3,2; între el și Rin, sequanii, IV, 3,1; IV, 3,2; între el și Liger, haeduii, IV, 3,2; vezi și IV, 3,1; IV 3,4
- Aratos, "Αρατος, autorul „Fenomenelor”, I, 1,6; II, 4,8
- Arauris, "Αραυρις, fluviu al Galliei Narbonensis, IV, 1,6
- Arausion, 'Αραυσίων, oraș al Galliei Narbonensis, IV, 1,11
- Araxene, 'Αραξηνή, regiune a Armeniei, bogată în miere, II, 1,14
- Araxes, 'Αράξης, fluviu al Armeniei, I, 3,21
- Arbela, τὰ Ἄρβηλα, oraș al Babyloaniei, II, 1,24
- Arcadia, 'Αρκαδία, regiune în centrul Peloponesului, I, 3,19
- Arkesilaos, 'Αρκεσίλαος, filozof academic, de pe timpul lui Eratosthenes, I, 2,2
- Archimedes, 'Αρχιμήδης, autorul lucrării „Despre corpurile flotante”, I, 3,11
- Ardania, 'Αρδανία, I, 2,32
- Arduenna, 'Αρδύεννα, pădure foarte întinsă, în care locuiesc eburonii, atrebații, morinii, IV, 3,5; îmbrăcămintea de război a acestora; refugiarea lor în mlaștinile pădurii, IV, 3,5
- Arelate, 'Αρελάτε, târg pe Ron, IV, 1,6
- Ares, "Αρης, III, 3,7; IV, 1,11
- Arethusa, 'Αρέθουσα, izvor la Chalkis, în Eubeia, I, 3,16
- Argaios, 'Αργαῖος, munte al Capadociei, II, 1,15
- Arganthonios, Ἄργανθώνιος, rege în Tartessos, III, 3,14
- Argenteus, 'Αργυροῦν ὄρος, munte în Hispania, III, 2,11
- Argestes, 'Αργέστης, vînt, I, 2,21; vezi și Skiron
- Argieni, 'Αργεῖοι, la Homer, toți aliații din războiul troian, I, 2,28; controversa lor cu lacedemonienii pentru Thyrea, I, 4,7
- Argo, 'Αργώ, I, 2,40

- Argonauți, 'Αργοναῦται, expediția lor din porunca lui Peleu, I, 2,39; realitatea lor istorică, I, 2,39 și urm., I, 2,10; expediția lor pînă la Phasis, după Demetrios, I, 2,38; au ridicat temple lîngă Cyzik zeiței Idaia Mater, după Neanthes, I, 2,38; au ajuns în Adriatica pe un braț al Istrului, I, 2,39
- Argos, 'Αργος, oraș în Pelopones, I, 2,15
- Argyrun, 'Αργυροῦν, munte în Baetica, Iberia, III, 2,11
- Argyrusci, vezi aurunci
- Aria, 'Αρία, regiune a Asiei, parte a Arianei; vecinătatea ei; dimensiunile, II, 1,14; vinul ei, II, 1,14
- Ariana, 'Αριανή, regiune asiatică, limitele ei, II, 1,22; II, 1,29 și 31
- Ariani, 'Αριανοί, locuitorii Arianei, seamănă cu assyrienii, syrienii, arabii, armenii, I, 2,34; II, 5,32
- Arimași, 'Αριμασποί, neam scit cu un ochi, pomenit de Aristeeas în poemul său „Arimaspeia”, I, 2,10
- Aristarce, 'Αριστάρχη, preoteasa Artemidei la massalieni, IV, 1,4
- Aristarchos, 'Αρίσταρχος, corifeu în gramatică, I, 2,24; opiniile lui, după Strabon, false în interpretarea lui Homer, I, 2,24 și urm.; versiunea propusă de el pentru Odiseia, I, 24, în I, 2,7; II, 4,8
- Aristeeas, 'Αριστῆας, din Proconnes, autorul poemului „Arimaspeia”, I, 2,10
- Ariston, 'Αρίστων, filozof stoic în floare la Atena pe timpul lui Eratosthenes, I, 2,2
- Aristonicos, 'Αριστόνικος, gramatic contemporan cu Strabon, a scris despre peregrinările lui Menelaos, I, 2,31
- Aristotel, 'Αριστοτέλης, despre zone, II, 2,2; despre vînturi, I, 2,21; despre estuare, III, 3,3; despre originea cîmpiei cu pietre de la gurile Ronului, IV, 1,7
- Aristoxenos, 'Αριστόξενος, despre muzică, educatoare a moravurilor, I, 2,3
- Armeni, 'Αρμένιοι, locuitorii Armeniei, înrudiți cu syrienii și arabii, asemănători și cu asyrienii și ariani, I, 2,34; numele lor seamănă cu al arameilor, I, 2,34; II, 5,32; lacuri la ei, I, 3,4; munții lor, II, 1,29
- Armenia mare, 'Αρμενία ἡ μέγας, hotarele ei, II, 5,31; după Apollodor, fluviul Araxes, o desparte de Iberia, I, 3,21; urmele lui Iason pe aici, I, 2,39
- Arne, 'Αρνη, oraș al Beoției, la Homer, I, 3,18
- Arotrebi, 'Αροτρέβαι, aceiași cu artabrii, III, 3,5

- Arrini, 'Αρρινας, „fără nas”, neam indian fabulos, II, 1,9
- Artabri, 'Αρταβροι, ultimii lusitani spre nord-vest, în jurul promontoriului Nerion, III, 1,3; III, 2,9; III, 3,5; bogățiile lor în aur și argint, prelucrarea acestor metale, III, 2,9; ep vremea lui Strabon, se chemau arotrebi, III, 3,5; orașele lor în jurul portului, III, 3,5; între ei și Tag, cam 30 neamuri, III, 3,5; în fața lor, insulele Cassiteride, III, 5,11; II, 5,15
- Artaxerxes I, 'Αρταξέρξης I, pe vremea căruia a trăit istoricul Xanthos, I, 3,4
- Artemita, 'Αρτεμιτη, una din insulele Echinade, legată acum de continent, I, 3,18
- Artemidoros, 'Αρτεμιδωρος, geograf din Ephes, a vizitat și descris sanctuarul lui Heracles de pe Promontoriul Sacru, III, 1,4; în descrierea apusului de soare în Ocean, combătut de Poseidonios, III, 1,5; respinge unele informații ale lui Eratosthenes, date după Pytheas, despre Iberia, III, 2,11; vorbește corect despre orașul Odysseia, al Iberiei, III, 4,3; despre lotofagi, III, 4,3; despre orașul Tarracon, împotriva lui Eratosthenes, III, 4,7; despre podoa-bele femeilor ibere, III, 4,17, despre insulele Gymnesiai, III, 5,1; nu cunoaște insula Herei (de lângă muntele Calpe), muntele Abilyx, Metagonion al Numidiei, III, 5,5; despre izvorul lui Heracles în templul lui din Gadeira, III, 5,7; Ronul cu 3 guri, IV, 1,8; despre orașul Aeria al Galliei Narbonensis, IV, 1,11; despre portul gallic „Doi corbi”, IV, 4,6; despre cultul Persefonei și al Demetrei într-o insulă vecină cu Britannia, IV, 4,6
- Artemis, 'Αρτεμις, templul Artemidei Ephesiene în Massalia, IV, 1,4; cultul ei transmis de massalieni iberilor, IV, 1,5; templul ei în insula de la gura Ronului, IV, 1,8, și în Hieroscopion al Iberiei, III, 4,6; în orașele iberice Emporion și Rhodope, III, 4,8; statuia ei ca cea din Massalia, pe Aventin la Roma, IV, 1,5
- Aruaci sau arevaci, 'Αρουάκοι, neam celtiberic din vecinătatea carpetanilor și a gurilor Tagului, III, 4,13; orașele lor, Numantia, III, 4,13, Segeda și Pallantia, III, 4,13
- Arupini, 'Αρουπῖνοι, oraș al iapozilor, IV, 6,10
- Arverni, 'Αρουέρνοι, neam gallic pe Liger, IV, 1,14; IV, 2,3; IV, 3,4; neam de hoți, IV, 4,3; atașați Aquitaniei, odinioară; o parte a lor, vellavii, IV, 2,2; capitala lor Nemosus, IV, 2,3; războaiele lor cu romanii, IV,

- 2,3; dominația lor pină la Narbona, Pirinei, Ocean, Rin, IV, 2,3; femeile lor, bune doici, IV, 4,3
- Asbyști, Ἄσβυσται, neam libyan, II, 5,33
- Asclepiades din Myrlea, Ἀσκληπιάδης, gramatic din Turdetania, III, 4,3; despre igleți, III, 4,19
- Asclepios, Ἀσκλήπιος, templul lui din Panticapaion, II, 1,16
- Asdrubal, Ἀσδρουβαλ, urmașul lui Barca, III, 4,6
- Asia, Ἀσία, tăiată în două de Taurus, II, 5,31; regiunile ei din interior de Taurus, II, 5,32, și din exterior de Taurus, II, 5,31 și urm.; o desparte de Europa Tanais sau istmul Caspic, I, 4,7 și passim.; de Libya o separă Nilul sau istmul dintre Marea Roșie și Ecregma, I, 2,25; I, 2,28; I, 4,7; unii nu o despart de Libya, I, 2,25; la propriu, Asia se cheamă regiunea dintre Taurus și Halys, II, 5,24; o mare parte a Asiei Mici a fost odinioară acoperită cu apă, după Xanthos, I, 3,4; o mare parte a ei a fost descoperită de expedițiile lui Alexandru și ale lui Mithridates Eupator, I, 2,1; descrierea ei de către Xenocles, apoi de Patrocles, II, 1,6
- Asinius Pollion, Ἀσίνιος Πολλίων, vorbește despre lungimea și gurile Rinului, IV, 3,5
- Asphalios, Ἀσφάλιος, Poseidon, I, 3,16
- Aspides sau scuturi mici lusitane, III, 3,6
- Assyrieni, Ἀσσύριοι, seamănă cu ariani, sirieni, arabii și armenii, I, 2,34; își expun bolnavii pe stradă pentru a primi sfaturi de leac de la trecători, III, 3,7
- Asta, Ἄστα, oraș al Iberiei lângă estuarul Turdetaniei; aici se adună gaditanii, III, 1,9; III, 2,2; III, 2,5
- Asteria, Ἀστερία, insulă, I, 3,18
- Asteris, vezi Asteria
- Astigis, Ἀστιγίς, oraș al Turdetaniei, III, 2,2
- Astomi, Ἀστομοί, „fără gură”, populație fabuloasă a Indiei, II, 1,9
- Asturi, Ἀστούρες și Ἄστουρες, neam iberic, la apusul Celtiberiei, III, 4,12; vecini cu callaicii, III, 3,3; pe la ei curge Melsos, aproape de orașul Noiga și de estuarul care îi desparte de cantabri, III, 4,20; moravurile lor, III, 3,7
- Atagis, Ἀταγίς, riu al Reției, confluent al Isarei, se varsă în Adriatica, IV, 6,9
- Atalante, Ἀταλάντη, insulă între Eubeea și Locroi, despicată de cutremur, I, 3,20
- Atax, Ἀταξ, fluviu al Galliei, IV, 1,6; la gura lui, Narbon, IV, 1,6; distanța lui de Garumna, IV, 1,14

- Ategua, 'Ατεγούα, oraș al Turde-taniei, III, 2,2
- Atena, 'Αθήναι, oraș al Atticeii, paralela ce trece pe aici, II, 1,1; II, 1,24; II, 1,29; II, 1,33; II, 1,35; II, 5,8; distanțe, II, 1,2
- Atesinos, 'Ατησινός, izvorăște din apropierea izvoarelor Isarei, se varsă în Istru, IV, 6,9
- Athenaion, 'Αθήναιον, templul Athenei, pe promontoriul Miner-vei în Italia, I, 2,12; în Iberia, II, 2,13; III, 4,3
- Athenieni, 'Αθηναῖοι, și atenieni, controversate între ei și beoțieni pentru Oropos, I, 4,7; solia lor condusă de Diotimos, I, 3,1; iubitori de studiu, II, 3,7
- Athenodoros, 'Αθηνόδωρος, fiul lui Sandon, din Tars, filozof, I, 3,12; III, 5,7
- Athos, 'Αθως, munte în Thracia, I, 2,20; menționat de Homer, I, 1,10
- Atlantic, ocean, mare, 'Ατλαντική θάλασσα, I, 1,8; I, 2,26; din sudul Indiei, II, 5,32
- Atlantida, 'Ατλαντίς, insulă odinioară cit un continent, apoi scufundată, II, 3,6
- Atlas, 'Ατλας, tatăl Calypsei în insula Ogygia din Ocean, I, 2,18
- Atrebați, 'Ατρεβάτιοι, neam gallic, la apus de nervi, IV, 3,5; regiunea lor, acoperită de o pădure scundă, IV, 3,5
- Atreus, 'Ατρεύς, pricina pentru care a fost creat rege, I, 2,15
- Attica, 'Αττική, ocupată de ionienii expulzați din Pelopones, III, 5,5; Attica εἰρεσιώνη, I, 2,3; zefirii și vinturile Argestai ce suflă aici se cheamă Skironi, I, 2,20
- Augusta Emerita, Αύγουστα 'Εμερῖτα, oraș al turduilor în Iberia, III, 2,15; în Lusitania, III, 4,20
- Augusta (Praetoria) la salassi, oraș intemeiat de Terentius Varro după înfrângerea salassilor, IV, 6,7
- Augustus, ὁ Σεβαστός Καῖσαρ, a supus pe cantabri, III, 3,8; a trimis 3 cohorte în Iberia, III, 3,8; cum a organizat administrația Iberiei, III, 4,20; a divizat Gallia în 4 părți, IV, 1,1; cartierul lui naval, Forum Iulium, IV, 1,9; templul lui la Lugdunum, IV, 3,2; a distrus tilharii din Alpi și a deschis pe aici drumuri, IV, 6,6; căpeteniile britanilor îi trimit daruri de prietenie, IV, 5,3; pe salassi i-a înfrint cu greu, IV, 6,7; i-a bătut pe iapozi, IV, 6,10
- Ausci, regiunea lor, ἡ τῶν Αὐσκίων, în Aquitania, IV, 2,1; au primit ius Latii, IV, 2,2
- Ausonică, marea, sau a Siciliei, II, 5,20; II, 5,29
- Aventinus, colină în orașul Roma, IV, 1,5

- Avernus, Ἄορνος, loc în Campania, I, 2,18
- Axa trasă prin mijlocul pământului și al cerului, II, 5,2
- Axios, Ἄξιος, fluviu al Macedoniei, menționat de Homer, I, 1,10
- Babilon**, Βαβυλών, distanțe de la el, II, 1,21; II, 1,23; II, 1,25; II, 1,26; II, 1,34; II, 1,36; paralela ce trece pe aici, I, 1,12; II, 1,29; II, 1,34; II, 1,36; II, 1,38; oraș întemeiat de Semiramis, II, 1,31
- Babilonia**, Βαβυλωνία, neamurile dinspre apus, II, 1,31
- Bacchai**, Βάχχαι, drama lui Euripide, I, 2,20
- Bacchus**, Διώνυσος Βάχχος, a întreprins lungi călătorii, I, 3,2; coloanele lui în India, III, 5,6; cultul lui în insula femeilor samniților de la gura Ligerului, IV, 4,6
- Bactra**, Βάκτρα, oraș al Bactrianei, pe aceeași paralelă ca Amisos, II, 1,11; II, 1,17; drum din Bactra, II, 1,3; zidul ei, la Euripide, I, 2,20
- Bactriana**, Βακτριανή, Βάκτρια, I, 2,28; mai bine cunoscută din războaiele cu parții, I, 2,1; II, 5,12; se întinde pe 1000 stadii, II, 1,17; la nordul ei, sciți, II, 1,18; fluviul Oxos o desparte de Sogdiana, II, 1,15
- Bactriani**, Βάκτριοι, II, 5,21
- Baetera**, Βαίτερα, oraș al Galliei Narbonensis, pe Orbis, IV, 1,6
- Baetica**, Βαιτική, regiunea iberică numită astfel după fluviu, Turdetania, după locuitori, III, 1,6; se întinde între Anas, Oretania, Ocean pînă la Coloane, III, 1,6; regiune foarte bogată, III, 1,6; III, 4,12; provincie populară, administrată de un pretor cu cvestor și legatus, III, 4,20
- Baetis**, Βαίτις, fluviu al Iberiei, izvoare, curs, lungime, III, 1,7; izvorăște din aceleași părți ca Anas și Tag, III, 1,7; după Polybios, el izvorăște din muntele Argenteus, la 900 stadii de Anas, III, 2,11; izvorăște din Orospeđa, curge prin Oretania în Baetica, III, 4,12; străbate Turdetania, III, 2,1; între brațele lui de revărsare, o insulă, III, 1,9; cu orașul Tartessos odinioară, III, 2,11; în vechime și fluviul se chema Tartessos, III, 2,11; gurile lui vecine cu insula Gadeira, III, 5,3; distanțe, III, 1,9; aluviuni și stînci sub apă, spre guri, III, 1,9; inundă în părțile Ilipei, III, 5,9; țărmurile lui bine populate și cultivate, III, 2,3; părțile lui navigabile, III, 2,3
- Baetis**, Βαίτις, oraș al Baeticei, superior ca cinste orașului Hispalis, nu și ca strălucire, III, 2,1

- Baeturia, Βαιτουρία, regiune sterilă a Iberiei, pînă la fluviul Anas, III, 2,3
- Bagadania, Βαγαδανία, cîmpie a Cappadociei, II, 1,15
- Bainis, Βαινις, sau Minius, fluviu al Lusitaniei, pînă la care a înaintat Brutus, III, 3,4
- Baios, Βάιος, tovarăș al lui Odysseus, I, 2,18
- Balbus Gaditanus, întemeietorul noului oraș gaditan, III, 5,3 și al unui șantier naval pe continent, în fața insulei, III, 5,3
- Barathra, Βάραθρα, mlaștini în jurul Pelusionului, I, 3,4
- Barbarion, Βαρβάριον, promontoriul Lusitaniei, III, 3,1
- Barca, Βάρκας, comandant cartaginez, III, 2,14
- Bardii, ai gallilor, IV, 4,4
- Barduli, vezi bardyeți
- Bardyeți, Βαρδυῆται, numiți barduli pe timpul lui Strabon, neam iberic, vecin cu veronii, III, 4,12; IV, 3,7
- Bastarni, Βαστάρναι, aproape necunoscuți de Eratosthenes, II, 1,41; mai bine cunoscuți pe vremea lui Strabon, II, 5,12; învecinați cu tyregeții și cu germanii, divizați în mai multe popoare, II, 5,30
- Bastetani, Βαστητανοί, aceiași cu bastulii, Βάστουλοι, neam iberic situat aproape de coloanele lui Heracles; la ei se află muntele Calpe și orașul Carteia, III, 1,7; la sudul Turdetaniei, III, 2,1; ocupă țărmul maritim între Calpe și Carthagina Nouă, III, 4,1; la sud de celtiberi, III, 4,14; ocupă Orospeđa, vecini cu celtiberii, III, 4,12
- Bastetania, Βαστητανία, regiune muntoasă acoperită cu păduri a Iberiei, III, 4,2; are mine de aur, III, 4,2; femeile ei dansează la un loc cu bărbații, III, 3,7; orașele ei: Malaca, III, 4,2; orașul Exitanilor, III, 4,2; Abdera, III, 4,3; Odyssea, III, 4,3
- Bastuli, aceiași cu bastetanii
- Belgi, Βέλγαι, locuiesc între Alpi și la gurile Rinului, în vecinătatea celților, IV, 1,1; împărțiți în 15 seminții sînt așezați între Rin, Liger și Ocean, IV, 3,1; IV, 4,3; au ținut piept invaziei germanilor, cimbrilor, teutonilor, IV, 4,3; veneții, neam belgic, IV, 4,1; cei mai vestiți, bellovacii și suessionii, IV, 4,3; Augustus a creat provincia Belgica a Galliei, IV, 1,1; la belgi odinioară 30 000 bărbați erau apți pentru armată, IV, 4,3
- Belion, Βελιών, fluviu al Lusitaniei, III, 3,4 vezi și Lethes
- Bellovacii, Βελλοάκιοι, populație gallică, vecină cu morinii, IV, 3,5; se disting printre belgi, IV, 4,3; IV, 6,11

- Belon, Βελών, oraș și fluviu în Baetica Iberiei, III, 1,8
- Belos, Βήλος, rege, tatăl Throniei, strămoșul lui Arabos, I, 2,34
- Benacos, Βήνακος, lac al Galliei, dimensiuni, IV, 6,12; din el curge Mincius, IV, 6,12
- Beoția, Βοιωτία, din ea s-a rupt Eubeea, I, 3,19; controverse pentru Oropos între beoțieni și atenieni, I, 4,7
- Berenice, Βερενίκη, oraș egiptean, II, 5,36
- Bibracta, Βιβρακτα, oraș întărit al haeduilor, IV, 3,2
- Bibilis, Βιβλις, oraș al Celtiberiei, III, 4,13
- Bion din Borysthenes, Βίων, filozof apreciat de Eratosthenes, I, 2,2
- Bistonis, Βιστωνίς, lac pe țărmul Thraciei, I, 3,18
- Bituitus, Βιτύτος, conducătorul arvernilor, IV, 2,3
- Biturigii Cubi, Βιτούριγες of Κοῦβοι, neam gallic în Aquitania, au instalații de prelucrat fierul, IV, 2,2
- Biturigii oisci sau vibisci, Βιτούριγες Ὀτσκοι, galli din Aquitania, la gurile Garumnei, cu orașul Burdigala, IV, 2,1
- Bizone, Βιζώνη, oraș pontic între Callatis și Apollonia, I, 3,10
- Blascon, Βλάσκων, insulă în golful Galatic, IV, 1,6
- Boagrius, Βοάγριος, riu numit și Manes, și-a schimbat cursul după un cutremur, I, 3,20
- Bogos, Βόγος, rege al Maurusiei, prieten al romanilor, vecin cu etiopienii, II, 3,4; la el a sosit Eudoxos, navigator, II, 3,4
- Boii, Βόιοι, neam gallic, IV, 6,8; vecini cu reții și vindelicii, IV, 6,8
- Boreas, Βορέας, vânt, I, 2,21
- Borysthenes, Βορυσθένης, fluviu, cursul lui aproape același cu al Tanaisului, II, 4,6; gura lui este punctul cel mai nordic al mării interne, II, 5,25; meridianul tras prin Borysthenes, Alexandria, Syene, Meroe, II, 5,7; trece și prin Bizanț, II, 1,12; II, 5,8; distanțe de la el, I, 4,2; paralela lui este aceeași cu cea britannică, I, 4,4; II, 5,8; ziua cea mai lungă aici este de 16 ore echinocțiale, II, 5,42; stadiile de la el pînă la capătul lumii populate, II, 5,9; dincolo de el locuiesc roxolanii, ultimii sciți, II, 5,7; lângă el locuiesc hamaicoicii, II, 5,26; ierni grele aici, II, 1,16
- Bosforul Cimmerian, Βόσπορος ὁ Κιμμερικὸς, II, 4,8; cunoscut de Homer, I, 1,10; foarte frig aici, II, 1,16
- Bosforul Thraciei, Βόσπορος ὁ Θράκιος, partea lui cea mai îngustă, II, 5,23; începutul lui, I, 3,4
- Brennos, Βρέννος, zis Prausios, a invadat Delfi, IV, 1,13

- Breuni, Βρεῦνοι, neam illyric, locuiesc în exteriorul Alpilor cu vindelicii și noricii, IV, 6,8
- Briganți, Βριγάντιοι, neam vindelic, cu orașul Birgantium, IV, 6,8
- Brigantium, Βριγάντιον, oraș al vindelicilor briganți, IV, 6,8; în regiunea lui Cottius, IV, 1,3
- Britanni, Βρεταννοί, II, 5,12; plătesc mici vămi pe mărfurile din Gallia sau de la ei aici, IV, 6,3; la ei lipsesc garnizoane romane de pază, II, 5,8; IV, 6,3
- Britannia, Βρεταννία, slab cunoscută de Eratosthenes, Timosthenes și cei vechi, II, 1,41; Pytheas pretinde că a parcurs-o pe jos, II, 4,1; necunoscută de massalieni, narbonezi, cordiloni, IV, 2,1; pe aceeași paralelă cu Borysthenes, I, 4,4; II, 5,8; poziția ei latitudinală, II, 1,18; diverse distanțe de aici, I, 4,3; I, 4,4; II, 5,8; dimensiuni și distanțe, I, 4,3; II, 5,28; cu forma de triunghi, IV, 5,1; latura ei dinspre Gallia, IV, 5,1; II, 5,15; promontoriul Cantium, IV, 3,3; IV, 5,1; cei care au atins Britannia nu vorbesc de Thule, I, 4,5; solul Britanniei, IV, 5,2; oameni și locuri, IV, 5,2; distanța navigației din diverse puncte ale Galliei, IV, 5,2; Caesar a trecut de 2 ori aici, IV, 5,3 și 2; brațul de mare de la portul Ition, lăți-
- mea, IV, 1,14; IV, 3,4; IV, 5,2; ce a realizat Caesar aici, IV, 5,3; darurile regilor ei trimise lui Augustus, expuse în Capitoliu, IV, 5,3; în insula apropiată de ea, același rit al jertfelor către Persefona și Demetra ca în Samothrake, IV, 4,6; alte insule în jurul ei, IV, 5,4; insule britannice, II, 5,30; de aici se aduce stannium în Massalia, III, 2,9
- Brutus Callaicus, Βροῦτος, în războiul contra lusitanilor s-a folosit de orașul Moron ca cetate fortificată, III, 3,1; a fortificat Olysipon, III, 3,1 și 2; a înaintat pînă la Bainis, III, 3,4
- Brutus, Decimus, fugind din Mutina a trecut pe la salassi, IV, 6,7
- Bura, Βοῦρα, oraș al Ahaiei, scufundat la un cutremur, I, 3,10; I, 3,18
- Burdigala, Βουρδελγαλα, oraș al biturigilor vibisci, IV, 2,1
- Byzaci, Βυζάκιοι, neam al Libyei, pînă la Carthagina, II, 5,33
- Bizanț, Βυζάντιον, pe aceeași paralelă ca Massalia, I, 4,4; II, 4,3; II, 5,8; pe același meridian ca Rodos și Borysthenes, II, 1,10; II, 1,12; II, 4,3; distanța de Rodos, II, 4,3; II, 5,41; de Borysthenes, II, 1,12; cea mai lungă zi, II, 5,41; în strîmtoarea de lîngă el, lipsește fluxul și refluxul, doar un curent

- din Pont în Propontida, I, 3,12; navigația prin strâmtoare, grea, I, 2,10
- Cabaion, Κάβαιον, promontoriul ostimilor, I, 4,5; Uxisama, ultima insulă de la acest promontoriu, I, 4,5
- Caballion, Καβαλλίων, oraș al Galliei Narbonensis, IV, 1,3; distanțe de aici, IV, 1,11
- Cabiri, Κάβειροι, stelele lor la Gadeira, II, 5,14
- Cabullinon, Καβυλλῖνον, oraș al haeduilor pe Arar, IV, 3,2
- Cadmos, Κάδμος, istoric, I, 2,6
- Cadurci, Καδοῦρκοι, neam gallic atașat Aquitaniei, IV, 2,2
- Caepion, turnul lui, Καίπιωνος πύργος, la gura fluviului Baetis, III, 1,9
- Caesar (C. Iulius), din Roma la Obulcon în Iberia a ajuns în 27 zile, III, 4,9; a învins la Ilerda, pe Afranius și Petreius, comandanți pompeieni, III, 4,10; locotenenții săi au luptat contra lui Sext. Pompeius în regiunea iacetanilor, III, 4,10; diviziunea Galliei înfățișată în Commentariile sale, IV, 1,1; massalienii împotriva lui în războiul cu Pompeius, IV, 1,5; el i-a iertat și i-a lăsat orașului vechea libertate, IV, 1,5; a luptat la Gergovia și Alesia contra arvernilor și a lui Vercin-
- getorix, IV, 2,3; a trecut în Britannia, IV, 3,3; a distrus 40 mii helveți, a crușat 8 mii, IV, 3,3; a trecut în Britannia de la Ition, IV, 5,2; IV, 5,3; a învins ușor pe mare pe gallii veneți, IV, 4,1; acțiunile salas-silor contra armatei lui, IV, 6,7
- Caesar Augusta, Καισαραυγούστα, colonie romană în Celtiberia, III, 3,15; la fluviul Iberos, III, 4,10; la o depărtare de Numantia, III, 4,13
- Caikias, Καικίας, vînt, I, 2,21
- Calaguris, Καλάγουρις, oraș vascon în Iberia, III, 4,10
- Caldeieni, Χαλδαῖοι, preoți, I, 2,15
- Caleți, Κάλετοι, populație gallică, la gura Sequanei, IV, 1, 14; IV, 3,5
- Callaici, Καλλαικοί, neam iberic învecinat cu lusitanii, asturii și celtiberii, III, 3,3 și 44; III, 4,12; de la înfringerea lor, Drusus și-a primit porecla Callaicus, III, 3,2; în prezent majoritatea lusitanilor se cheamă callaici, III, 3,2; regiunea lor se întinde dincolo de Durios, III, 4,20; urme grecești prin aceste locuri, III, 4,3; moravurile lor, III, 3,7; lipsa religiei, III, 4,16
- Callatis, Κάλλατις, colonie heracleotă în Pont, de aici se trage istoricul Demetrios, I, 3,20
- Callimach, Καλλιμαχος, strănută locurile fixate de Homer în

- Ocean la Gaudos și Corkyra, I, 2,37; se apreciază versurile lui, I, 2,39
- Calpe, Κάλπη, II, 4,8; munte înalt al Iberiei la Coloanele lui Heracles, în forină de insulă, în regiunea bastetanilor, III, 1,7; distanța de la el la Carthagina Nouă, III, 4,1; în vecini, Tartessos, III, 2,11
- Cambodunum, Καμβόδουνον, oraș al vîndelicilor estioni, IV, 6,8
- Camuni, Καμοῦνοι, neam retic, IV, 6,8
- Canobică sau Heracleotică, gură a Nilului, II, 1,33; meridian tras de Eratosthenes prin ea și prin Cyanee, II, 1,39
- Canobos, Κάνωβος, stea, I, 1,6; Eudoxos a văzut-o la observatorul său din Cnidos, II, 5,14
- Cantabria, Κανταβρία, III, 4,3; III, 4,18
- Cantabrii conisci, Κάνταβροι, în Iberia, vecini cu veronii, III, 4,12; despărțiți de asturi printr-un estuar, III, 4,20; la ei începe masivul Orospeđa, III, 4,10; de la ei curge Baenis, III, 3,4; laconienii au ocupat o parte a țării lor, III, 4,3; orașul lor Okella, III, 4,3; Augustus i-a supus pe ei și pe vecini, dedați cu tilhăriile, III, 4,8; exemple de sălbăticiie, III, 4,17; III, 4,18; reguli privind căsătoria, III, 4,18; își spală dinții cu urină, III, 4,16; alte obiceiuri, III, 4,7; III, 4,11; luptele romanilor cu ei, III, 4,17; III, 4,18
- Cantium, Κάντιον, promontoriu răsăritean al Britanniei, I, 4,3; IV, 3,3; IV, 5,1; Pytheas a trecut aici din Celtica, I, 4,3
- Căpcăuni, Ἡμικωνες, populație fabuloasă, la Hesiod, I, 2,35; la Eshil, I, 2,35
- Cappadocia, Καππαδοκία, II, 5,31; produce un spin din care se fac suliți, III, 5,10; o cîmpiie a ei, Bagadania, II, 1,15
- Capre „dorcade”, în Iberia, III, 4,15
- Capriae sau Capreae, Καπρίαι sau Καπρέαι, insula de lângă coasta Campaniei, I, 3,19; II, 5,19; strimtoarea de lângă ea, I, 2,12
- Captivii la lusitani se jertfesc, III, 3,6
- Carambis, Κάραμβις, promontoriu al Paflagoniei, II, 5,22; distanța de la el la Criumetopon, II, 5,22; desparte Pontul în 2 bazine, II, 5,22
- Cari, Κάροι, migrația lor, I, 3,21; ἡ Καρικὴ, I, 4,7
- Carmania, Καρμανία, II, 1,23 și urm.; paralela ce trece pe aici, II, 5,38; distanța de aici la Babylon, II, 1,23
- Carmon, Κάρμων, oraș al Turdeta-niei, în Iberia, III, 2,2
- Carni, Κάρνοι, populație așezată în partea dinspre Adriatică a Alpilor, IV, 6,9; mai sus de ei,

- muntele Apenninus și lacul din care izvorăște Isara, IV, 6,9
- Carnuți, Καρνοῦτοι, team gallic, prin care curge Ligerul, IV, 3,4; tirgul lor, Cenabum, IV, 3,3
- Carpathică, marea, II, 5,21
- Carpetani, Καρπητᾶνοι, neam iberic între Tag și Anas, III, 1,6; vecini cu turdetanii, celtiberii, vettonii, oretanii, lusitanii, III, 1,6; III, 2,1; III, 3,2 și 3; III, 4,12; III, 4,13; pe la ei curge Tagul, III, 3,1
- Carpetania, Καρπητανία, III, 2,3
- Cartalias, Καρταλίαις, oraș al Iberiei, între Saguntum și Dertossa, III, 4,6
- Carteia, Καρτηία, oraș vechi al Iberiei, ruine pe vremea lui Strabon, III, 1,7; distanțe, III, 1,7; III, 2,2; identificată de unii cu vechiul Tartessos, III, 3,14; în marea din vecinătate, pești și animale marine uriașe, III, 2,7
- Carthagina, Καρχηδών, oraș al Libyei, I, 4,5; distanțe de aici, II, 1,40; II, 5,38; poziția ei după umbra la gnomon, II, 5,38; regiunea ei fertilă, II, 5,33
- Carthagina Nouă, Καρχηδών ἡ Νέα, oraș al Iberiei, III, 4,6; prelucrarea argintului aici, III, 2,10; mai sus de oraș, muntele Orospeđa, III, 4,10; pină aici se întind sidetanii, III, 4,14; bastetanii și oretanii, III, 4,1; distanțe de aici, III, 4,1; III, 4,6; aici își petrece iarna guvernatorul roman, III, 4,20; crește aici un arbore minunat, III, 5,10
- Carthaginezi, Καρχηδώνιοι, au supus cea mai mare parte a Iberiei, III, 4,5; au făcut expediție aici sub Barca, III, 3,14; sub Hannibal, în războiul II punic, au distrus Saguntum, III, 4,6
- Casion, Κάσιον, munte lângă Pelusion, în Egipt, I, 2,31; I, 3,4; înconjurat odată de apă, I, 3,13; I, 3,17
- Caspia, Κασπία, regiune lângă Marea Caspică, I, 2,28
- Caspică, vezi Marea Caspică
- Caspiene, vezi Porțile Caspiene
- Caspion, Κάσπιον, munte, distanțe de la el, II, 1,39
- Cassiopeia, Κασσιοπέια, constelație, II, 5,41
- Cassiteride, Κατιτιπερίδες, insule, 10 la număr, la nord de portul artabrilor; datinile locuitorilor, III, 5,11; conțin mine de cositoriu și de plumb, II, 5,30; III, 2,9; III, 5,11; alte mărfuri primite în schimb, III, 5,11; fenicienii le-au descoperit primii, apoi P. Crassus, III, 5,11; depărtarea lor de continent, III, 5,11 și de artabri, II, 5,15
- Castlon și Castulon, Καστλόν, Καστουλόν, oraș al Iberiei pe Baetis, III, 2,3; la hotarul de

- est al Baeticeii, III, 4,20; capitala Oretaniei, III, 3,2; situată pe o cale militară, III, 4,9; lângă muntele Argentarium, III, 2,11, și mine de plumb, III, 2,10
- Cataonia, Καταονία, regiune asiatică integrată în Cappadocia, II, 5,39; de aici curge Pyramos, I, 3,7
- Catorigi, Κατόριγες, populație alpină, mai sus de salassi, IV, 6,6
- Caucaz, Καύκασος, munte, II, 5,12; Tanais curge pe aici, după unii, II, 4,6; Caucazii, Καυκάσια, munți, II, 1,2
- Cavari, Καούαρροι, neam din Gallia Narbonensis, lângă Ron, IV, 1,11; apele lor, IV, 1,11; fel de viață roman, IV, 1,12
- Celți, Κέλται, Κελτοί, I, 2,27; I, 2,28; se numeau astfel la propriu locuitorii Galliei Narbonensis, apoi toți gallii, IV, 1,14; locuiesc între mare și Alpi, IV, 1,1; muntele Kemmenos îi desparte de Aquitania, IV, 1,1; celții din Iberia, veroni și celtiberi, III, 4,5; III, 4,12
- Celtiberi, Κελτιβηρες, I, 2,27; la nord de ei, veroni și bardyeți, III, 4,12; la apus de ei, asturi, calaici, vaccei, vettoni, carpentani, III, 3,3; III, 4,12; spre sud, oretani, bastetani și edetani din Orospeđa; spre est, Idubeda, III, 4,12; pe la ei curge Durios, III, 3,4; se împart în 4 sau în 5 părți, III, 4,13; III, 4,19; cei mai vestiți, arvacii, cu orașul Numantia, III, 4,13; lusonii, neam celtiber la izvoarele Tagului, III, 4,13; orașele lor, III, 4,12; III, 4,13; colonie romană la ei, Caesar Augusta, III, 3,15; pe timpul lui Strabon, bogați, III, 3,15; orașe celtiberice distruse de Tib. Gracchus, III, 4,13; tributul ce li s-a impus de M. Marcellus, III, 4,13; războiul cu ei, 20 ani, III, 4,13; religia lor, III, 4,16; caii lor asemănători cu ai părților doar că își schimbă culoarea în alte locuri, III, 4,15; vezi și III, 2,11; III, 4,5; III, 4,20
- Celtiberia, Κελτιβηρία, regiune a Iberiei, brăzdată de Anas, Tag, Durios și alte riuri, III, 3,4; III, 4,12; puternici, și-au impus numele și vecinilor, III, 2,11; de aici izvorăsc Lethes, Belion, Limaias, III, 3,4; regiune bogată, deși sol sărac, III, 4,13; diviziunea ei, III, 4,19; administrația romană a ei, III, 4,20
- Celtica sau Gallia, Κελτική, puțin cunoscută de scriitorii vechi, II, 1,41; hotarele, IV, 1,1; II, 5,28; III, 1,3; hotarul dintre ea și Iberia, IV, 1,3; partea ei cea mai nordică, II, 5,28; III, 1,3; IV, 1,14; distanțe, IV, 1,3; IV, 5,1; trecerea de aici în Britannia, IV, 1,14; IV, 3,4; IV, 5,2; Gallia Traus-

- alpină, IV, 1,1; împărțită în trei, în Aquitania, Belgia, Celta, IV, 1,1; Augustus a împărțit-o în patru, IV, 1,1; regiunea Lugdunensis, IV, 3,1; IV, 1,1; munții, IV, 4,1; fluviile, IV, 1,2; IV, 1,14; calea ce trece pe aici venind din Iberia, IV, 1,12; căi din Italia prin Gallia, IV, 6,11; calea prin Alpii Poenini la Rin și la Ocean, IV, 6,11; produse, IV, 1,2; valea Ronului, IV, 1,2; porci uriași, IV, 4,3; furnizează pește sărat Italiei, IV, 4,3; un soi de ficus, IV, 4,6; mine de aur, III, 2,8; neamurile Galliei Cisalpine, IV, 6,6 și 7; iapozii, IV, 6,10; cuprinde și părți ale Iberiei, IV, 4,6; se întinde mai spre nord după Hipparchos decât după Strabon, II, 1,17; paralel cu ea se întinde Britannia, I, 4,3; ei îi aparține promontoriul Cabaion și insulele adiacente, I, 4,5
- Celtici, Κελτικοί, vecini cu turdetanii, în Iberia, III, 2,15; orașul lor mai vestit, Conistorgis, III, 2,2, apoi Asta, III, 2,2 și Pax Augusta, III, 2,15; celtici înrudiți cu cei de lângă Anas și din Turdetania, în jurul promontoriului Nerion, III, 3,5
- Celtosciți, vezi Celtiberi
- Cenabum, Κήναβον, sau Genabum, oraș gallic pe Liger, al carnuților, IV, 2,3
- Chalkis, Χαλκίς, în Eubeeia; izvorul Arethusa astupat la un cutremur, I, 3,16; în strimtoarea de lângă el, fluxul și refluxul de 7 ori pe zi, I, 3,12
- Charmolaos, Χαρμόλαος, gazda lui Poseidonios din Liguria, III, 4,17
- Charybda, Χάρυβδις, I, 2,9 și 10; I, 2,14; I, 2,18; cum se explică Charybda homerică, I, 2,16; I, 2,36
- Chersonesos, Χερσόνησος, oraș al Iberiei nu departe de Sagunt, III, 4,6
- Choaspes, Χοάσπης, fluviu al Susianei, trece pe lângă Susa, se varsă în golful Persic, I, 3,1; Diotimos din Kydnos a navigat în Choaspes, I, 3,1
- Ciclade, Κύκλαδες, insule, unele în Marea Myrtului, II, 5,21; unele distruse într-un cutremur, I, 3,16
- Ciclopi și Lestrigoni, Κύκλωπες, lângă Etna și în regiunea Leontinei, I, 2,9; Homer îi plăsmuiește cu un ochi, I, 2,10; cu un corp uriaș, I, 2,11; peștera lor, I, 2,32
- Cilicia, Κιλικία, lângă ea se termină Marea Interioară, II, 1,1; cilicieni, II, 5,32; țărâmul ei ridicat de aluviunile fluviului Pyramos, I, 3,7; neamurile cilicienilor, II, 5,32; aici a murit Lygdamis, conducătorul cimmerienilor, I, 3,21

- Ciliciană, marea, ἡ Κιλίκιος θάλασσα, II, 1,31
- Cimbri, Κίμβροι, imitați în hoții de helveți, IV, 3,3; oprită incursiunea lor de belgi, IV, 4,3
- Cimmerieni, Κιμμέριοι, incursiunea lor în Asia pe timpul lui Homer sau puțin înainte, I, 2,9; Homer îi pune lângă infern, știindu-i de fapt așezați la Bosforul Cimmerian, în locuri reci și cețoase, I, 1,10 și urm.; I, 2,9 și urm.; III, 2,12; incursiunea lor în Asia, I, 3,21; III, 2,12
- Circaeus, Κίρκαϊον, munte în Lațiu, I, 2,14
- Circe, Κίρκη, I, 2,36; Homer o face rudă cu Medeea, I, 2,10
- Cipru, Κύπρος, insulă în golful Issos și Pamphilic, II, 5,4; Kinyras din Cipru, I, 2,32; arama de aici, III, 4,15
- Cithaeron, Κιθαϊρών, povești localizate în acest munte, I, 2,19
- Cîmpia cu mărar, Μαραθώνος πεδῖον, III, 4,9
- Cîmpul Spatar, τὸ Σπαρτάριον πεδῖον, în Hispania, III, 4,9 și 10
- Clanis, Κλανίς, torent din Alpii Norici se scurge în Istru, IV, 6,9
- Clautenai, Κλαυτηνάτιοι, neam vindelic, IV, 6,8
- Clazomenai, Κλαζομεναί, odinioară insulă, I, 3,17
- Cleopatra, Κλεοπάτρα, soția și succesoarea lui Ptolemeu VII Euergetul II, II, 3,4; Eudoxos a navigat în timpul ei în India, II, 3,4
- Cnidos, Κνίδος, oraș al Cariei, de unde Eudoxos a privit steaua Canobos, II, 5,14; pe aceeași paralelă ca Gadeira, II, 5,14
- Cobos, Κῶβος, conducător trer, călătoria lui lungă, I, 3,21
- Coilesyria, ἡ Κοιλῆ Συρία, II, 5,38
- Colapis, Κόλαπις, fluviu pe care e situată Segestica, se varsă în Sava, IV, 6,10
- Colchida, Κολχίς, regiune lângă Pont, I, 3,21; II, 1,3; II, 5,31; fluviul Phasis din ea, I, 3,7; regele ei Aietes, I, 2,39; capitala ei Aia, pe Phasis, regiune bogată în aur, argint, fier, pentru care a avut loc expediția Argonauților, I, 2,39; înainte, a ajuns aici Phrixos, I, 2,39; templul lui la hotarul dintre Colchida și Iberia, I, 2,39; între ea și Marea Caspică, muntele Caspion, II, 1,39; distanța de la ea la Marea Hyrcanică, II, 1,41; aici au migrat egipteni, I, 3,21
- Colchidieni, Κόλχοι, locuitorii Colchidei, cunoscuți de Homer, I, 2,10; populațiile din sus de ei le-a făcut cunoscute Mithridates Eupator, I, 2,1; urmele colchidienilor care l-au urmărit pe Iason în Creta, în Italia, I, 2,39; orașul lor Pola Istriei, I, 2,39; I, 3,21

- Coloanele lui Heracles, Στῆλαι Ἡράκλειοι sau Ἡρακλέους, în strîmtoare, III, 5,5; la Gadeira, III, 5,5; două promontorii la Calpe, III, 5,5; la insula Onoba, III, 5,5; poveste gaditană explicită varietatea acestor păreri, III, 5,5; Calpe și Abylix după alții, III, 5,2; III, 5,5; Planctai și Symplegadele, după alții, III, 5,5; două coloane de aramă din sanctuarul lui Heracles din Gadeira, după alții, III, 5,5; discutarea acestor păreri de către Strabon, III, 5,6; dimensiunea strîmtoării, II, 5,19; distanțe de aici, II, 4,2; II, 4,3; II, 4,4; III, 4,1; de la Coloane pînă la Carthagina Nouă pe țărni locuiesc bastetani și oretani, III, 4,1
- Coloanele lui Heracles în India, III, 5,6
- Colyttos, Κολυττός, sat al Atticeii, vecin cu Melita, I, 4,7; I, 4,8
- Comum, Κῶμον, oraș în Gallia Transpadană, lângă lacul Larius, IV, 3,3; IV, 6,6; IV, 6,8
- Coniaci, Κωνιακοί, neam al artabrilor, III, 4,8
- Conisci, Κόνισκοι, neam al cantabrilor vecin cu veronii, III, 4,12
- Conistorgis, Κονίστοργις, cel mai vestit oraș celtic în Iberia, III, 2,2
- Conveni, Κωνουεναί, neam de aquitani, cu orașul Lugdunum și terme, IV, 2,1; au primit ius Latii, IV, 2,2
- Copais, ἡ Κοπαῖς, lac al Beoției, I, 3,18
- Corbilon, Κορβιλῶν, odinioară tirg vestit al Galliei pe Liger, IV, 2,1; locuitorii lui nu pot da știri despre Britannia, IV, 2,1
- Corcyra Neagră, ἡ Μέλαινα Κέρκυρα, insulă și oraș la golful Adriatic, II, 5,20
- Corcyra, Κέρκυρα, insulă numită de Homer Scheria, așezată în Ocean, după Callimach, I, 2,37
- Corduba, Κόρδουβα, oraș al Turdetaniei, întemeiat de Marcellus într-o regiune foarte roditoare, III, 2,1; tirg mare, III, 4,9; distanța pînă la Obulcon, III, 4,9; de aici fuge Sext. Pompeius, III, 2,2; pînă aici Baetis este navigabil cu bărci, III, 2,3; orașele vecine, III, 2,2
- Cordylion, vezi Athenodoros
- Coreia, Κορεῖα, sărbătorile Persephonei, II, 3,4
- Corinthieni, Κορίνθιοι, I, 3,18
- Corsica, Κύρνος, insulă în Marea Tyrrheniană, II, 5,19
- Cos, Κῶς, insulă în Marea Icariei, II, 5,21
- Cosița Bereniceii, constelație, I, 1,6
- Cotinai, Κότιναι, loc în Turdetania, unde arama și aurul se produc de la sine, III, 2,3
- Cottius, pămîntul lui, ἡ Κοττίου γῆ, lângă voconți, IV, 1,3; Okelon la capătul acestei regiuni, IV,

- 1,3; pământul lui sau al lui Connus în partea italică a Alpilor, IV, 6,6
- Cotuanți, Κωτουάντιοι, neam de reți, IV, 6,8
- Crassus (P) a arătat calea maritimă spre Cassiteride, III, 5,11
- Crates din Mallos, zis Syros, II, 4,8; cu Aristarch, corifeu în arta gramatică, I, 2,24; interpretează poezia homerică, I, 1,6; I, 1,7; III, 4,4; părerea lui în legătură cu versul homeric „Etiopienii în două împărțiți” I, 2,24; I, 2,25; interpretează călătoriile lui Menelaos, I, 2,31; II, 4,7; și 8; sfera lui, II, 5,10
- Creta, Κρέτη, descrierea insulei, distanța de la ea, II, 4,3; II, 5,20
- Criumetopon, Κριουμέτωπον, promontoriu al Chersonesului Tauric, II, 5,22
- Criumetopon, Κριουμέτωπον, promontoriu al Cretei, II, 4,3
- Ctesias, Κτησίας, din Cnidos, istoriograf, I, 2,35
- Cuneus, Κούνεος, virful promontoriului Sacru, III, 1,4
- Cumanus, Κυμαῖος, golf al Italiei, I, 2,12; I, 2,13
- Cume, Κύμη, oraș al Campaniei, I, 2,18
- Cyaneae, Κυάνεαι, două insule lângă Bizanț și Chalkedon, pe același meridian ca gura Cantică a Nilului, II, 1,39; distanța de la muntele Caspion, II, 1,39; stincile Cyaneae după care Homer a plăsmuit insulele Planctai, I, 2,10; III, 2,12
- Cyrene, Κυρήνη, oraș al Libyei pe paralela Alexandriei, II, 5,38; distanța de la paralela Syenei, II, 5,36; colonie a Therei, I, 3,16; hotarul stăpînirii ei, II, 5,20; marmarizii ajung pînă aici, II, 5,33; mai sus de ea, nasamonii și psylli, II, 5,33; lotofagii, III, 4,3
- Cyrenieni, Κυρηναῖοι, locuitorii Cyrenei, au depus, în templul lui Ammon, coloane cu delfini și o inscripție, I, 3,4, plăsmuită ulterior, zice Hipparchos, I, 3,15
- Cyrus, Κύρος, regele perșilor, I,3,21
- Cyzic, Κύζικος, insulă și oraș în Propontida, II, 5,23; templul zeiței Idaia Mater de aici construit de argonauți, I, 2,38; locuitorii lui au trimis pe Eudoxos în Egipt, II, 3,4
- Daci, Δακκοί, IV, 6,10
- Damasias, Δαμασία, oraș al vin-delicilor licattii, IV, 6,8
- Damastes, Δαμάστης, scriitor de rea credință, I, 3,1, acceptat de Eratosthenes, I, 3,1; golful Arabic socotit de el mlaștină, I, 3,1; susține că un oarecare Diotimos a navigat din Kydnos în Choaspes, I, 3,1

- Danaos, Δαναός, rege în Argos, I, 2,15
- Danubius, vezi Istru
- Daphnus, Δαφνοῦς, oraș al Phocidei, apoi al Locridei, distrus, I, 3,20
- Darius, Δαρειός, regele persilor, fiul lui Hystaspes, II, 3,4; II, 3,5
- Decieți, Δεκίηται, liguri, IV, 6,2
- Deimachos, Δηϊμαχος, scriitor mincinos, II, 1,9; sol la regele Indiei Allitrochades, II, 1,9; diverse distanțe, după el, II, 1,14 și 34; poziția Indiei, combătut de Eratosthenes II, 1,19; II, 1,20
- Delfi, Δελφοί, oraș al Phocidei, cu templul lui Apollon, IV, 1,13; invazia lui Brennos, IV, 1,13; aurul de aici jefuit, IV, 1,13
- Delta, Δέλτα, în Egipt la gura Nilului, I, 2,23; hotar între Libya și Asia, I, 2,25 și 28
- Demetra, Ceres, Δημήτηρ, cultul ei și al Corei, în insula vecină cu Britannia, ca în Samothrake, IV, 4,6
- Demetrios din Callatis, Δημήτριος, istoriograf, I, 3,20
- Demetrios din Phaleron, Δημήτριος, despre minele din Attica, III, 2,9
- Demetrios Polioretul, despre istmul Corinthului, I, 3,11
- Demetrios din Skepsis, I, 2,38; dispute contra lui Neanthes, probleme homerice, I, 2,38; despre Aietes și expediția Argonauților, I, 2,40; exemple de cutremure de pământ, I, 3,17 și urm.; vorbește despre 2 izvoare ale Scamandrului, I, 3,17
- Democles, Δημοκλῆς, vechi scriitor apreciat de Demetrios din Skepsis, I, 3,17
- Democrit, Δημόκριτος, filozof, I, 1,1; este apreciat, I, 4,7; propovăduiește ἀθauμαστια, I, 3,21
- Demosthenes, Δημοσθένης, oratorul, cuvintele lui despre distrugerea Olynthului, II, 5,17
- Dertossa, Δερτώσσα, oraș al Iberiei pe Ebru, III, 4,6; III, 4,9
- Danium, Διάνιον, templul Dianei Ephesiene, pe promontoriul de lângă Hemeroscopion, în Iberia, III, 4,6
- Dicaiarchia, Δικαιαρχία, oraș al Campaniei, I, 2,18; II, 3,4; pină aici ajung nave turdetane, III, 2,6
- Dicaiarchos, Δικαιαρχος, filozof și geograf, combătut de Polybios, II, 4,1; II, 4,2; nu acordă încredere lui Pytheas, II, 4,2; consideră Coloanele lui Heracles în strimtoare, III, 5,5; diverse distanțe, II, 4,2; greșeli în distanțe, II, 4,3
- Didyme, Διδύμη, oraș al insulei Gadeira, incendiat, III, 5,3
- Dipeteis, Διπετεῖς, fluvii la Homer, I, 2,30
- Diomedes, Διομήδης, erou, rătăcirile lui, III, 2,13
- Dionysos, Διόνυσος, vezi Bacchus

- Dioscurias (-ada), Διοσκουριάς, oraș în estul Pontului Euxin, I, 3,2; II, 5,22; și II, 5,25; distanțe de aici, II, 1,39
- Diotimos, Διότιμος, sol atenian, a navigat pe Kydnos în Choaspes, I, 3,1
- Doi Corbi, port, Δύο κοράκων λιμνή, la țărmul apusean al Galliei, IV, 4,6
- Dolopi, Δόλοπες, I, 2,20
- Domitius Ahenobarbus, a luptat contra arvernilor și a bituțiilor la confluența Sulgei cu Ronul, IV, 2,3; la Vindalum în Gallia Narbonensis, IV, 1,11
- Dorienii, Δωριεῖς, migrația lor, I, 3,21
- Dotion, Δώτιον πεδιον, cîmpie între perrhaibi, Ossa, Boibeis, I, 3,21
- Druentia, Δρουεντίας, fluviu al Galliei, IV, 1,3; izvorăște în munții medullilor, IV, 6,5; distanțe de aici, IV, 1,11 la sud de el, salyeni, la nord, cavari, voconți etc., IV, 1,11
- Druizi, Δρούδαι, galli, IV, 4,4 și 5
- Drusus Germanicus a învins pe norici, IV, 6,9
- Dubis, Δούβις, fluviu al Galliei, izvorăște din Alpi, se varsă în Arar, IV, 1,11; IV, 1,14; IV, 3,2
- Dunax, Δούναξ, munte al Thraciei, IV, 6,12
- Duras, Δούρας, torent din Alpi, se varsă în Istru, IV, 6,9
- Durias, Δουρίας, izvorăște în Alpii medullilor, se varsă în Pad, IV, 6,5; ramificat în riulețe, IV, 6,7
- Duricortora, Δουρικορτόρα, capitala remilor, IV, 3,5
- Durios, Δούριος, curge pe lângă Numantia și alte orașe celtibere și vacceene și pe la lusitani, III, 3,2; III, 3,4; III, 4,12; regiunea de dincolo de el, Callaica, III, 4,20; locuitorii de pe malurile lui, III, 3,6
- Duris, Δούρις, istoriograf, I, 3,19
- Dyrachium, vezi Epidamnos
- Ebrodunon, Ἐβρόδουνον, sat al Galliei Narbonensis, IV, 1,3
- Ebrul, Ἴβηρ, fluviu al Iberiei, III, 4,6; izvorăște la cantabri, III, 4,6; cursul printre Idubeda și Pirinei, III, 4,6; III, 4,10; de la Carthagina pînă la el, edetani, III, 4,1; distanțe de la el la Pirinei, III, 4,1; de la Ilerda la el, III, 4,10; aproape locuiesc ilergeții, III, 4,10; la izvoarele lui, pletaurii, III, 3,8; pe malurile lui, Caesar Augusta și Celsa, III, 4,10 și Dertossa, III, 4,6; uneori inundă, III, 5,9
- Ebura, Ἐβούρα, oraș al Iberiei pe Baetis, III, 2,9
- Eburoni, Ἐβούρωνες neam gallic, la apus de nervi, IV, 3,5; în pădurea Arduenna, IV, 3,5

- Ebysos și Ebusos, Ἐβυσσος și Ἐβουσσος, cea mai mare din insulele Pityussai, cu un oraș omonim, III, 4,7; III, 5,1; II, 5,19
- Echinade, Ἐχινάδες, insule în mare, apoi legate de continent, II, 5,20; una din ele a fost Artemita, I, 3,18
- Echinos, Ἐχῖνος, distrus în mare parte de cutremur, I, 3,20
- Edetani, Ἐδητᾶνοι, neam iberic, pe țărmul Carthaginei Noi pînă la Ebru, III, 4,1; parte în Orospeđa, III, 4,12
- Efes, Ἐφεσος, oraș al Ioniei, IV, 1,4; massalienii au adoptat cultul zeiței Artemida Ephesiană, IV, 1,5
- Egee, marea, Αἰγαῖον πέλαγος, II, 5,21; o parte a ei, Marea Thraciei, I, 2,20
- Egina, Αἴγινα, insulă în Marea Myrtului, I, 3,11; II, 5,21
- Egipteni, Αἰγύπτιοι, despre oaze, II, 5,33; lungi expediții sub Sesostriș și Psammetichos, I, 3,21; au emigrat în Etiopia și în Colchida, I, 3,21; preoții lor și Solon, II, 3,6; pompe egiptene, III, 2,9
- Egipt, Αἴγυπτος, inundat de Nil, I, 2,29; dar al fluviului, după Herodot, I, 2,23; I, 2,29; informațiile homerice despre Egipt, I, 2,3; I, 2,24 sînt false, după Apollodoros, I, 2,25; Nilul îl împarte între Asia și Libya, I, 2,25; Egiptul de Jos acoperit odată de mare, I, 3,4; I, 3,15; granițele sudice ale Egiptului, I, 3,25; lacul Moeris, I, 3,4; arbore egiptean asemănător cu cel din Gadeira, III, 5,10; Aelius Gallus, prefectul Egiptului și prietenul lui Strabon cu care a vizitat Egiptul, II, 5,12; legături comerciale între Egipt, India și Etiopia, II, 5,12
- Egiptului, marea, Αἰγύπτιον πέλαγος, I, 3,17; II, 5,18; II, 5,20; II, 5,24; istmul dintre ea și golful Arabic, I, 2,24
- Elateia, Ἐλάτεια, oraș al Phocidei, distrus parțial de cutremur, I, 3,20
- Elena, Ἐλένη, cu Alexandru a ajuns la Sidon, I, 2,33
- El(l)ada, Ἐλλάς, bîntuită de cutremure, I, 3,20; Homer menționează locurile ei, cu epitete potrivite, I, 2,3
- El(l)eni, Ἐλληνες, așezările lor, II, 5,26; poezia, I, 2,3; romanii i-au imitat, III, 4,19; la Troia, victorie cadmeiană, III, 2,13
- Elui, Ἐλουοί, neam al Aquitaniei, începînd de la Ron, IV, 2,2
- Elysiön, Ἠλύσιον, cîmpie, I, 1,4; III, 2,13
- Emathia, Ἠμαθία, menționată de Homer, I, 2,20
- Emporion, Ἐμπόριον, oraș al Iberiei, colonie massaliotă, III, 4,8; locuitorii lui, odinioară în insula

- vecină, numită Vechiul oraș, III, 4,8; locuit de greci și barbari, III, 4,8; ocupația lor, III, 4,9; mai spre interiorul ținutului, Cîmpul Iuncarius, III, 4,9; templul Artemidei Ephesiene, III, 4,8
- Emporiți, Ἐμποριῖται, III, 4,8; III, 4,9
- Enotokoîți, Ἐνωτοκοῖται, neam fabulos indian, II, 1,9
- Eol, Αἰολός, stăpînul insulelor din vecinătatea Liparei, I, 2,9; stăpînul vînturilor, I, 2,15; I, 2,18
- Eolida, Αἰολίς, regiune elenă a Asiei Mici, III, 2,12
- Eolieni, Αἰολεῖς, neam elen de lingă Parnas; migrațiunea lor în Asia, I, 3,21
- Ephesion, Ἐφέσιον, templul Artemidei Ephesiene în Massalia, IV, 1,4
- Ephoros, Ἐφορος, istoriograf, despre împărțirea în 4 a pămîntului, I, 2,28; despre migrația etiopienilor, I, 2,26; despre mărimea Celticei, IV, 4,6; celții se feresc de obezitate, IV, 4,6
- Epictetos, vezi Frigia
- Epidamnos, Ἐπίδαμνος, același cu Durrachium, distanțe de aici, II, 1,40; II, 4,4
- Eporedia, Ἐπορεδία, colonie romană, IV, 6,7
- Eratosthenes, Ἐρατοσθένης, a scris bine cea mai mare parte a operei sale, I, 2,1; incorect Polemon cînd spune că E. n-a văzut Atena, I, 2,2; filozofii pe care el îi apreciază la Atena, I, 2,2; despre poezia homerică, I, 2,3 și urm.; informații numeroase pentru geografia sa, II, 1,5; aprobă uneori scriitorii de mîna a doua, I, 3,1; primii geografi, după el, I, 1,1; I, 1,11; expedițiile lui Alexandru au mărit cunoștințele geografice, I, 2,1; problemele valorii poeziei, I, 1,10; I, 2,3 și urm.; I, 2,12 și urm.; I, 2,17; despre locurile peregrinării lui Odysseus, I, 2,15; I, 2,19; Hesiod a avut mai multe cunoștințe geografice decît Homer, I, 2,14; calomniază pe Homer, I, 2,20; n-a înțeles unele versuri homerice, I, 2,20; despre Thracia, I, 2,20; începutul primei cărți a Geografiei lui, I, 2,21; după el, Homer nu a cunoscut Nilul, I, 2,22; istmul dintre marea internă și golful Arabic, navigabil odată, I, 2,31; I, 3,12; apărat de Apollodor contra lui Callimach în probleme homerice, I, 2,37; susține forma de sferă a pămîntului, I, 3,3; forma uscatului a suferit multe schimbări, I, 3,3; neagă călătoriile întinse pe apă, I, 3,2; golful Issos, cel mai estic golf al mării noastre, I, 3,2; marea s-a retras din nordul Libyei și al Egiptului, I, 3,4 și urm.; marea

internă nu are aceeași suprafață, I, 3,10; muntele Casion și locuri din jur de Gerra acoperite cu apă, descoperite când s-a creat strimtoarea Gibraltar, I, 2,31; I, 3,13; respinge argumentul lui Herodot că nu există hyperboreeni pentru că nu există hypernotieni, I, 3,22; combate pe cei care relatează lucruri plătuite și imposibile, I, 3,23; aci se încheie cartea I a Geografiei lui, I, 3,22. În cartea a II-a afirmă necesitatea acceptării postulatelor matematicii și ale fizicii, I, 4,1; universul, formă de sferă, I, 4,1; dimensiunile și măsurătorile pământului populat, I, 4,1; I, 4,2; I, 4,3; I, 4,5; contra lui Homer, I, 4,5; hotarul continentelor, I, 4,7; dezaprobă pe cei care împart pe oameni în greci și barbari, I, 4,7; dimensiuni și distanțe, II, 1,2; II, 1,3, sfârșitul cărții II. În cartea a III-a constituie harta întregului pământ populat, II, 1,1; cercul maxim sau echinoctial, II, 5,7; II, 5,34; paralela Atenei, II, 1,1; II, 1,3; II, 1,11; lungimea laturei nordice a Indiei, II, 1,7; multe fabule despre India, II, 1,9; frig aspru la Bosforul Cimmerian, II, 1,16; dimensiunea și poziția pe hartă a Indiei, II, 1,19; II, 1,20; distanțe, II, 1,21; împarte pământul

locuit în 2 emisfere apoi în sfragide, II, 1,22, (Arriana), II, 1,23; II, 1,34 (India); distanțe, II, 1,23; forma Mesopotamiei, II, 1,23; II, 1,26, distanțe, II, 1,22; II, 1,24; II, 1,25; II, 1,26; II, 1,27—29; II, 1,30 și 31; II, 1,32, 33, 34 și 38; a patra sfragidă, II, 1,33; distanțe, II, 1,33; cursul Indului, II, 1,34; latitudini, II, 1,35; lungimea sfragidei a 4-a, II, 1,36; pune pe același meridian Cyanele și gura Nilului, II, 1,36; alte distanțe, II, 1,39; trei peninsule ale Europei, II, 1,46; II, 4,8; alte două adaugă Polybios, II, 4,8; țărmurile și dimensiunile mării interne, II, 1,40 - II, 1,41; meridianul Rodosului, Cariei, Alexandriei, același; la fel, același meridian trece prin Roma, Marea Siciliei, Carthagina, II, 1,40; despre regiunile lumii populate, II, 1,41; II, 4,2; geografia matematică, II, 1,41; distanțe, II, 2,2; zona ecuatorială, II, 3,2; acceptă informațiile lui Pytheas, II, 4,2; Eumeros Bergeanul, II, 4,2; despre părțile nordice ale Europei, II, 4,2; criticat bine și rău de Polybios, II, 4,4; distanțe, II, 4,4; despre iberi și galli, II, 4,4; despre Syrta Mare, II, 5,19; distanța de la Alexandria la Rodos, II, 5,24; paralela Cariei, Mediei etc.,

- II, 5,39; paralela Sinopei, II, 4,4; paralela Borysthenelui, II, 5,42; Tartessus și Erytheia, III, 2,11; despre Iberia, după Pytheas, III, 2,11; despre orașul Tarracon, III, 4,7; despre Coloanele lui Heracles, III, 5,5; despre Abilyx, III, 5,5; Iason din Colchida pe uscat în Armenia și Media, I, 3,2
- Erembi, Ἐρεμβοί, menționați de Homer, I, 1,3; I, 2,34 și 35; nu sînt etiopieni, I, 2,35
- Erytheia, Ἐρυθραία, insulă și oraș; aici localizat mitul boilor lui Geryon, III, 2,11; III, 5,4; numită „insula fericită”, III, 2,11
- Eshil, Ἀισχύλος, poetul tragic, despre căpcăuni, „capîniept”, „unochilă”, I, 2,35; versuri din Prometeu dezlegat, I, 2,27; IV, 1,7
- Estioni, Ἐστῖωνες, neam al vin-delicilor, IV, 6,8
- Etiopieni, Ἀιθίοπες, în poemele homerice, I, 2,3; împărțiți în două, I, 1,6; I, 2,24; I, 2,32; explicația lui Crates, I, 2,24; II, 3,7; interpretarea lui Aristarchos, I, 2,24—25; I, 2,32; interpretarea lui Poseidonios respinsă de Strabon, II, 4,7; etiopienii vizitați de Menelaos, I, 2,31; așezați pe tot țărmul sudic al oceanului, I, 2,27; vizitați de Euripide, I, 2,27; Ephoros despre așezările lor, I, 2,28; regiunile etiopice, ultimele pînă la care au ajuns navigatori, I, 2,26; Strabon cu Aelius Gallus ajung la granița etiopienilor dinspre Egipt, II, 2,12; izvoarele Nilului se umflă de ploile etiopiene, II, 3,3; migrația egiptenilor la etiopieni, I, 3,21; peregrinația etiopienilor sub Tearcon, I, 2,26 și I, 3,21; faima Atrizilor a ajuns pînă la etiopieni, I, 2,32; Merops, rege etiopic, la Euripide, I, 2,27; capitala lor, Meroe, I, 2,23; etiopienii μελάμβροτοι, I, 2,27; etiopienii de la est la vest, I, 2,28; vecini cu lotofagii, III, 4,3 și cu regatul lui Bogos, II, 3,4; etiopienii Libyei: garamanții, pharusii, nigriții, gaitalii, II, 5,33; vezi și I, 1,16
- Ētna, Αἴτνη, vulcan în Sicilia, menționat întii de Hesiod, I, 2,14; în jurul lui, Cyclopii și Laestrygonii, I, 2,9; Sicilia, insulă aruncată din mare de forța focului Ētnei, I, 3,10
- Etolieni, Ἀτωλοί, I, 3,21
- Ēturia, Τυρρηνία, IV, 6,2; în insulele vecine, urme ale Argonauților, I, 2,10
- Etrusci, Τύρρηνοι, menționați întii de Hesiod, I, 2,14
- Eubeia, Εὐβοία, insulă ruptă din Beoția, I, 3,19; lîngă ea, insula Atalante, I, 3,20; atinsă de cutremurul care a bîntuit în Siria, I, 3,16

- Eudoxos din Cyzic, Εὐδοξος Κυζικηνός, care a înconjurat Libya pe mare, II, 3,4 și 5; II, 4,8
- Eudoxos, Εὐδοξος Κνίδιος, filozof și geograf din Cnidos, I, 1,1; despre steaua Canobică, II, 5,14
- Euemeros, Εὐήμερος, din Messenia, scriitor slab, I, 3,1; II, 3,5; II, 4,2
- Eufrat, Εὐφράτης, cursul lui, II, 1,23; II, 1,24; II, 1,27; constituie o latură a sfragidei a treia a lui Eratosthenes, II, 1,23; distanțe de aici, II, 1,25; II, 1,26
- Euneos, Εὐνης, fiul lui Iason, rege în Lemnos, I, 2,33; I, 2,38; I, 2,40
- Euripide, Εὐριπίδης, în prologul Bacantelor, slab geograf, I, 2,20; la fel în Phaethon, I, 2,27; în fragmente, IV, 1,7
- Euripul Chalcidic, Εὐριπος ὁ Χαλκιδικός, lângă el ucis Salganeus, I, 1,17; despre el, I, 2,30; I, 3,19
- Europa, Εὐρώπη, despărțită de Asia prin Tanais, I, 4,7; II, 5,26; avantajele ei, II, 5,18; II, 5,26; mărimea ei, II, 4,5 și II, 4,7; peninsulele, II, 4,8; regiuni, II, 5,27 și urm.; aproape toată locuibilă, II, 5,26; atmosfera și densitatea populației, II, 5,26; bogății, II, 5,26; regiunile ei nordice pînă la Istru descoperite de Alexandru, I, 2,1; regiunile apusene descoperite de romani, I, 2,1; de la Tyras la Maeotida, descoperite de Mithridates Eupator, I, 2,1; distanțe de la ea, II, 4,2; II, 4,3; Pytheas a înconjurat țărmurile ei de la Gadeira pînă la Tanais, II, 4,1; alte locuri, I, 3,4; I, 2,5 etc.
- Eurus, Εὐρος, vînt, I, 2,21; III, 2,5
- Excingomagus, Ἐξικγόμεαρος, oraș în Gallia, IV, 1,3
- Exitani, vezi Orașul Exitanilor
- Feaci, Φαλακες, I, 2,18
- Fenicieni, Φοίνικες, I, 1,4; I, 2,35; I, 3,2; III, 2,13; III, 2,14; III, 4,3; III, 5,1; III, 5,11
- Foceeni, Φωκαιοῖς, din Ionia, III, 4,2; IV, 1,4; IV, 1,6
- Focidieni, Φωκεῖς, IV, 1,13
- Forum Iulii, oraș al massalienilor, la mare, IV, 1,9; cu port vestit, IV, 1,10
- Frigia, Φρυγία, I, 3,4; II, 5,31; IV, 1,13; frigieni, I, 3,21
- Frigia Epictetos, II, 5,31, vezi și Frigia
- Gabali, Γαβαλεῖς, neam al Galliei Narbonensis, IV, 2,2; au mine de argint, IV, 2,2
- Gadeira, τὰ Γάδειρα, insulă și oraș al Iberiei, II, 5,30; pe aceeași paralelă ca orașul Cni-

- dos, II, 5,14; distanțe de aici, III, 1,8—9; III, 2,11; III, 5,3; originea lui, III, 5,5; identificate cu Erytheia, III, 2,11; III, 5,4; cu o insulă vecină cu ea, III, 5,4; informațiile lui Pytheas urmate de Eratosthenes despre ea, II, 4,2; date despre ea, III, 5,2; III, 5,9; portul, III, 5,10; prietenia cu romanii, III, 1,8; orașul gaditanilor, III, 2,1; coloanele de aramă din templul lui Heracles din oraș, III, 5,5; III, 5,6; Porțile Gadiride la Pindar, III, 5,6; puțuri, III, 5,7; III, 5,8; Eudoxos, plecând din Gadeira, a înconjurat Libya, II, 3,4; Menelaos a trecut pe aici, I, 2,31; Poseidonios despre Gadeira, III, 1,5; constelația Cabirilor văzută de aici, II, 5,14; pînă aici locuiesc celți, II, 4,4; mările aici, III, 5,8; puțin ogor, III, 5,3; Balbus le-a construit un nou oraș pe continent, III, 5,3; puțini locuitori șed acasă, III, 5,3; se adună la Asta, III, 2,2; primii au ajuns în insulele Cassiteride, III, 5,11; folosesc nave mari, II, 3,4; arbore minunat la ei, III, 5, 10 și 11
- Gaetuli, Γαίτουλοι, mare neam libyan, II, 5,33; parte, mai sus de Syrtă, II, 5,33
- Galactophagi, Γαλακτοφάγοι, sciți nomazi, vecini cu thracii, menționați de Homer alături de mysieni, I, 1,6
- Galați, Γαλάται, sau gallogreci, Γαλλογραικοί, II, 5,31
- Galatia, Γαλατία, II, 5,31
- Galeoți, ξιφλαι sau κύνες, pești în strîmtoarea Siciliei, vînarea lor, I, 2,15—16
- Galli, Κελτοί, numiți galați de Eratosthenes, II, 4,4; grecii le zic celți, IV, 1,14; neamurile lor în Alpi, II, 5,28; prauși, IV, 1,13; neamurile Galliei Cisalpine, IV, 6,6 și 7; amestecați cu illyri în Iapodia, IV, 6,10; gallii Frigiei, IV, 1,13; venetii italici, IV, 4,1; acvitanii, IV, 1,1; IV, 2,1; celții și belgii se deosebesc ca limbă și fel de viață, IV, 1,1; mai mult războinici decît agricultori, IV, 1,1; cavaleri mai buni decît pedestrași, IV, 4,2; seamănă cu ei germanii și britannii, IV, 4,2 și 3; războinici, caracter simplu și drept, IV, 4,2; IV, 4,5; aplecați spre munci utile, IV, 4,2; atîrnă de gîtul cailor capetele dușmanilor, IV, 4,5; le prelucrează și ung cu ulei de cedru, IV, 4,5; aplecați spre podoabe, IV, 4,5; certăreși, IV, 4,6; evită obezitatea, IV, 4,6; tinerii, IV, 4,6; ocupații de bărbați și femei, IV, 4,3; femeile, bune doici, IV, 1,2; se culcă pe jos, III, 4,16; mănincă șezînd, IV, 4,3; îm-

- brăcăminte, IV, 4,3; armele, IV, 4,3; la război, IV, 5,2; cîinii lor, IV, 5,2; suliți otrăvite, IV, 4,6; casele, IV, 4,3; statul, IV, 4,3; religia și clasele sociale, IV, 4,4; cultul lui Bacchus în insula samnitelor, IV, 4,6; învinși la Vindalun de Cn. Domitius Ahenobarbus, IV, 1,11; la confluența Isarei cu Ronul, de Q. Fabius Max. Aemilianus, IV, 1,11; în prezent ascultă de romani, IV, 4,2; IV, 4,5; rolul educativ al Massaliei, IV, 1,5; legăturile lor cu britanii, IV, 5,3; migrația lor, I, 3,21; IV, 4,2
- Gallia Cisalpină sau Celtica din interiorul Alpilor, ἡ ἐντός Ἰταλίας, neamurile ei, IV, 6,6—7; IV, 6,10
- Gallia Narbonensis, IV, 1,1 și 2; IV, 1,3; IV, 1,6—8; IV, 1,9; IV, 1,11 și 12; IV, 1,14; IV, 2,1; IV, 2,2; IV, 6,4
- Gallus, vezi Aelius Gallus
- Garamanți, Γαράμαντες, populație a Libyei, II, 5,33
- Garumna, Γαρούνα, fluviu al Galliei, IV, 1,1; IV, 1,14; IV, 2,1; paralel cu Pirineii, IV, 2,1; navigabil, IV, 2,1; IV, 2,2; de la gura lui se trece în Britannia, IV, 5,2
- Gasterocheiri, Γαστερόχειρες, vezi Ciclopi
- Gaudos, Γαῦδος, insulă în Ocean, I, 2,37
- Gaugamela, Γαυγάμηλα, II, 1,24
- Gelon, Γέλων, II, 3,4
- Genua, Γένουα, tîrg al ligurilor, IV, 6,1; IV, 6,2; IV, 6,4
- Gergovia, Γεργουσία, oraș al arvernilor, IV, 2,3
- Germani, Γερμανοί, migrația lor, IV, 3,4; invazia lor în Italia, IV, 3,2; IV, 4,3; Caesar și helveții, IV, 3,3
- Germania, Γερμανία, mai nordică decît Gallia, IV, 4,2; hotar al ei, Istrul, II, 5,30; Albis o taie în două, I, 2,1
- Gerrha, Γέρρα, loc în istmul Arabic, odinioară mlaștini, I, 3,13
- Geryones, Γηρυόνης, boii lui furați de Heracles, I, 2,12; III, 2,11; III, 2,13; III, 5,4
- Geți, Γέται, puțin cunoscuți de cei vechi, II, 1,41; II, 5,12; II, 5,30
- Golful Corinthiac, ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, I, 3,11; distanța de aici pînă în Iapygia, II, 5,20
- Golful Galatic, ὁ Γαλατικὸς sau Κελτικὸς κόλπος, locuit de tarbelli, III, 1,3; IV, 2,1; de lângă Narbonensis, II, 4,3; III, 1,3; IV, 2,1; distanțe de aici, II, 5,8; zis și Massaliotic, IV, 1,6
- Golful Ionic, Ἰόνιος κόλπος, Ἰόνιον πέλαγος, partea sudică a Adriaticii, II, 5,20
- Golful Issos, τὸ Ἰσσικὸν πέλαγος, II, 5,18; II, 5,24; cel mai răsăritean punct al mării noastre,

- I, 3,2; pe meridianul Amisos și Themiskyra, II, 5,25; distanțe de aici, II, 1,3; pe paralela Coloanelor lui Heracles, II, 1,1; pînă la Ron, II, 4,3
- Golful Melas, ὁ Μέλας κόλπος, I, 2,20; II, 1,40; II, 5,21
- Golful Persic, ὁ Περσικὸς κόλπος, II, 1,25; II, 5,18
- Gordyaia, Γορδυαία sau Γορδυήνη, cu munți, II, 1,26; locuitorii, II, 1,24
- Gorgo, Γοργώ, plăsmuire mitică, I, 2,8; mai multe, I, 2,12
- Gracchus (Tib.), III, 4,13
- Gura Pelusiacă a Nilului, τὸ Πηλουσιακὸν στόμα, II, 1,31
- Gymnesiai, Γυμνήσιαι, două insule lângă coasta Iberiei, II, 5,19; II, 5,30; III, 2,5; III, 4,7; III, 5,1; dimensiunea lor, III, 5,1; orașul întemeiat aici de Metellus Balearicus, III, 5,1; locuitorii, buni prăștieri, III, 5,1; îmbrăcăminte, arme, III, 5,1; numai animale folositoare, III, 5,2; afară de iepuri, III, 2,6; III, 5,2
- Hades (Pluton), Ἅιδης (Πλούτων), III, 2,9
- Haemus, Αἷμον ὄρος, IV, 6,12
- Haliart, Ἀλιάρτος, oraș al Beoției menționat de Homer, I, 2,3
- Halys, Ἅλυσ, fluviu al Asiei Mici, II, 5,31
- Hamaxoici, Ἀμάξοικοι, sciți la Tanais, Maeotida, Borysthenes, II, 5,26
- Hannibal, Ἰαννίβας, fiul lui Barca, III, 4,6; a distrus Saguntum, III, 4,6; a trecut Alpii, IV, 6,12
- Hecataios, Ἑκαταῖος, printre primii geografi, I, 1,1; a scris o lucrare de geografie, I, 1,12; cuvîntul lui despre poetică, I, 2,6
- Hedui, Αἰδοῦοι, neam gallic situat între Arar și Dubis, IV, 1,11; IV, 3,2; mai sus de sequani și de helveți, IV, 3,4; primii galli care încheie legături de prietenie cu romanii, IV, 3,2; dușmanii lor, sequanii, IV, 3,2
- Helicon, Ἑλικὼν, munte în Beoția, I, 2,19
- Hellanicos, Ἑλληνικός, istoriograf, I, 2,35
- Hellenes, Ἑλληνες, oraș grec la callaici, în Iberia, III, 4,3
- Hellespont, Ἑλλησποντος, distanța de aici, I, 4,2; II, 5,22
- Helveți, Ἑλουήττιοι, IV, 4,3; vecini cu reții și vindelicii, IV, 6,8; despărțiți prin munte de sequani, IV, 3,4; la izvoarele Rinului, IV, 3,3; drum pe la ei din Italia, IV, 6,11; Caesar și ei, IV, 3,3; femeile lor fecunde, IV, 4,3
- Hemeroscopion, Ἡμεροσκοπεῖον, oraș iber, III, 4,6; III, 4,10; în apropierea lui, insulele Planasia și Plumbaria, III, 4,6

- Heneți, 'Ενετοί, neam în Paphlagonia, I, 3,21; au dat ajutor troienilor, III, 2,13
- Heracleia, 'Ηρακλεία, numele vechi al Carteiei, III, 1,7
- Heracleia, Trachiniei, 'Ηρακλεία ἡ Τραχίς, distrusă parțial de cutremure, I, 3,20
- Heracleides Ponticul, 'Ηρακλείδης, cu înconjurul Libyei, II, 3,4; II, 3,5
- Heracleotică, 'Ηρακλειοτικόν, sau Canobică, o gură a Nilului, II, 3,33
- Heracles, 'Ηρακλῆς, muncile lui, I, 2,8; călătoriile, I, 1,16; I, 3,2; în Iberia, I, 1,4; III, 2,13; III, 5,5; a întemeiat aici Carteia, III, 1,7; tovarăși rămași în Iberia, III, 4,3; templul lui pe Promontoriul Sacru, III, 1,4; III, 5,3; în Gadeira, III, 5,5; III, 5,6; fântina acestui templu, III, 5,7; templul lui construit de romani la confluența Isarei cu Ronul, IV, 1,11; templul lui din portul Monoicos, IV, 6,3
- Heraclit, 'Ηράκλειτος, I, 1,6
- Hercynia, 'Ερκύνιος δρυμός, pădure, IV, 6,9
- Hermaon, 'Ερμάων, I, 2,34
- Hermionic, 'Ερμιονικός, golf, I, 3,18
- Herodot, 'Ηρόδοτος, despre Lydience, III, 3,14; despre Egipt, dar al Nilului, I, 2,23; I, 2,29; alte locuri, I, 3,4; II, 3,5; II, 3,22
- Hesperide, 'Εσπερίδες, merele lor de aur, III, 2,13; drumul diu Caucazi pînă la ele, după Eshil, IV, 1,7
- Hiera, 'Ιερά νῆσος, insulă între Thera și Therasia, I, 3,16
- Hipparchos, 'Ιππάρχος, I, 1,4 și urm.; I, 1,12; I, 2,2; neagă atotștiința homerică, I, 2,3; despre geografia homerică, I, 2,20; fluxul și refluxul în strimtoarea Bizanțului, I, 3,12; critică tendențios pe Eratosthenes, I, 3,13; I, 3,14; despre inscripția theorilor cu emblema delfinilor; despre retragerea mărilor; despre împărțirea în două brațe a Istrului, unul în Adriatică, celălalt în Pont, I, 3,15; în legătură cu meridianul Borysthenelui, I, 4,1; a observat la gnomon că Bizanțul, la aceeași paralelă ca Massalia, I, 4,4; II, 1,2; II, 4,3; II, 5,8; de la Bizanț la Borysthenes, II, 1,12; II, 5,8; respinge hotarul nordic al Indiei dat de Eratosthenes, II, 1,1; acceptă linia trasă de acesta prin Coloane pînă în Cilicia, II, 1,11; de la ecuator la Borysthenes, I, 3,18; cea mai lungă zi, în diverse părți, II, 1,18; critică greșit pe Eratosthenes în privința lui Deimachos, II, 1,19; paralela Meroei, II, 1,20; distanțe, II, 1,21; II, 1,23; despre a treia sfragidă a lui Eratosthenes, II, 1,22; II,

- 1,27—29; a doua sfragidă, II, 1,34; II, 1,35; a patra sfragidă, II, 1,36; critică dar nu rectifică pe Eratosthenes, II, 1,38; distanța de la meridianul Cyaneelor la al Thapsacos-ului, II, 1,39; distanța de la ultimul la Porțile Caspiene, II, 1,39; de la Cyanee la Phasis, II, 1,39; critică erorile lui Eratosthenes în legătură cu Europa apuseană, II, 1,41; despre cele trei peninsule ale Europei, II, 1,40; II, 1,41; distanțe în Asia, II, 1,41; critică pe Eratosthenes în problemele etiopienilor, II, 1,41; în alte privințe, pe el și pe Timosthenes, II, 1,41; dimensiunile pământului populat, II, 5,7; II, 5,34; diferențele din fiecare loc, II, 5,34, II, 5,34—43
- Hippemolgi, Ἰππημόλογοι, sciți la Homer, amestecați cu thraci, I, 1,6
- Hispalis, Ἰσπάλις, țirg în Turdania, III, 2,1; pînă aici, Baetis navigabil cu vase mari, III, 2,3
- Homer, Ὅμηρος, poet prin excelență, I, 2,10; poezia lui cu valoare științifică, I, 2,17; mai utilă decît filozofia, I, 2,8; primul a abordat teme de geografie, I, 1,2; a cunoscut bogățiile Iberiei, I, 1,4; că etiopienii sînt împărțiți în două, I, 1,6; cercul arctic, I, 1,6; Ursa și Orionul, I, 1,6; despre popoarele nordice, I, 1,6; a cunoscut fluxul și refluxul, I, 1,7 și urm.; regiunile de pe țărmul Mării Interne, pînă la Colchida, I, 1,20; poezia, delectare și instruire, I, 2,3 și urm.; poezia, educatoarea moravurilor, I, 2,3; a dat multe informații despre locurile grecești, I, 2,3; fals să i se atribuie poetului toate cunoștințele, I, 2,3; unii neagă poetului orice cunoștință geografică, III, 4,4; poetul creează pe Odysseus înzestrat cu tot felul de cunoștințe, I, 2,3 și urm.; el descrie corect locuri apropiate și depărtate, I, 2,7, și urm.; transpune date istorice în narațiune poetică, III, 2,13; amestecă plăsmuirii cu adevăr, I, 2,9; nu-i homeric să plăsmuiască totul, I, 2,9; I, 2,17; pornește de la istorie, I, 2,9; creează poezie pentru folos, I, 2,19; I, 2,29; I, 2,30; Crates acordă poetului cunoștințe multiple, III, 4,4; Homer mai corect decît alți poeți în informații geografice I, 2,20; el respectă, și nu, ordinea locurilor, I, 2,20; cum distinge zonele cerești, I, 2,28; despre cimriereni, I, 2,9; III, 2,12; Medea și Circe, I, 2,10 și urm.; I, 2,40; III, 2,12; Skylla și Charybda, I, 2,10; solymii, I, 2,10 și urm.; Cyclopii, I, 2,10; despre rătăcirile lui Odysseus, I, 2,11 și urm.; locuri în Ocean

- fixate la Gaudos și Corkyra de Callimach, I, 2,37; despre Hispania, III, 4,4; despre lotofagi, I, 2,17; etiopienii în două împărțiți, I, 2,24; I, 2,32; după Apollodor, Homer n-a cunoscut Egiptul și Libya, I, 2,24; I, 2,28; I, 2,35; despre Nil, I, 2,22; I, 2,30; insula Pharos, I, 2,23; I, 2,30; a cunoscut Arabia, India nu, I, 2,32; despre Pont, I, 2,24; n-a cunoscut călătoria Argonauților pe Phasis, I, 2,10; I, 2,12; III, 2,38 și 40; a cunoscut împrejurimile Tartessosului, III, 2,12; III, 2,13; III, 2,14; despre Sicilia, I, 2,8; despre Skylla și Charybda, I, 2,6,7 și 8; I, 2,36; Etna, I, 2,6; despre solymi, I, 2,28
- Hypanis, 'Υπάνις, II, 4,6
- Hyperborei, 'Υπερβόρειοι, I, 3,22
- Hypernotieni, 'Υπερνότιοι, I, 3,22
- Hyrkania, 'Υρκανία, I, 2,1; II, 1,3; II, 5,12; regiune foarte fertilă, II, 1,14; II, 1,41; locuitorii ei, II, 5,31
- Hyrkaniei, marea, vezi Marea Caspică
- Iaccetani, 'Ιακκετανοί, neam al Iberiei, la poalele Pirineilor, vecini cu Herda și Osca, III, 4,10; la ei, lupta lui Sertorius cu Pompeius, apoi a lui Sext. Pompeius cu Caesar, III, 4,10
- Iapozii, 'Ιάποδες, galli amestecați cu illyri, IV, 6,10; între Pannonia și Adriatică, neam războinic slăbit de Augustus, IV, 6,10; la ei muntele Odra al Alpilor și Albi, IV, 6,1; IV, 6, 10; dedați tilhăriilor, IV, 6,10
- Iason, 'Ιάσων, navigația sa până la Phasis, necunoscută lui Homer, I, 1,10; I, 2,10; I, 2,38; de fapt Homer înfățișează trecerea lui printre Symplegade, II, 2,10; III, 2,13; urme ale expediției lui în diverse locuri, I, 2,39; I, 2,10; pe un braț al Istrului a ajuns în Adriatică, I, 3,15; la Aietes, I, 2,40; n-a lăsat urmași în Iolcos, I, 2,38; Euneos, fiul lui, rege în Lemnos, I, 2,38
- Iberi, 'Ιβηροι, divizați în neamuri și state mărunte, motivul înfringerii lor, III, 4,5; romanii au luptat contra lor mai mulți ani decât contra gallilor, IV, 4,2; aquitanii seamănă cu ei, IV, 1,1; cei mai mulți trăiesc în sate, III, 4,13; obiceiuri, III, 1,4; III, 3,6-7; III, 4,4; III, 4,16-17; sălbăticia celor nordici, III, 4,17; nu au toți aceeași limbă, III, 1,6; togati, III, 2,15; III, 4,20; arme, III, 4,15; cavalerie, pedestrime, III, 4,15; III, 4,18; se culcă pe jos, III, 4,16; otravă, III, 4,17; fecunditate, III, 4,17; podoabe, III, 4,17; coloniile

romani din Iberia în insulele Gymnesiai, III, 4,20; iberii au migrat în Asia, I, 3,21

Iberia (Hispania), Ἰβηρία, hotarele, III, 1,3; figura, II, 1,30; II, 5,27; III, 1,3; dimensiuni, II, 4,4; III, 1,3; III, 5,27; distanțe de la Coloane la Pirinei, III, 4,1; de la Coloane la Carthagina Nouă, apoi la Ebru, apoi la Pirinei, III, 4,1; Promontoriul Sacru mai vestic decât Libya, II, 4,3; III, 1,4; lungimea și lățimea Turdetaniei, III, 2,1; a Lusitaniei, III, 4,1; de la Tarracon la vasconi, III, 4,10; de la Promontoriul Sacru la Anas, de aici la Baetis, de aici la Gadeira, III, 1,9; de aici la Calpe, III, 1,8; scriitorii mai vechi, puține cunoștințe despre Iberia, II, 1,41; II, 4,4; Ephoros atribuie părți ale ei Celticei, III, 4,6; regiunea desemnată în vechime prin numele Iberiei, III, 4,9; III, 4,19; diviziunea romană a ei, III, 4,19; situația ei administrativă pe timpul lui Strabon, III, 4,20; regiunea ei slabă, III, 1,2; regiunea bogată, III, 1,1; regiunile ocupate de fenicieni și cartaginezi înainte de romani, III, 3,14; III, 4,5; orașe grecești și troiene, III, 4,3; urme ale lui Odysseus, I, 2,11; III, 2,13; Homer a cunoscut Iberia, I, 1, 4; I, 1, 10; colonii mas-

saliene, III, 4,6; fluviile și torențele în Turdetania, aurifere, III, 2,8; lacuri dese în unele regiuni, III, 4,6; III, 4,8; estuare, III, 2,4; III, 2,5; III, 2,9; III, 4,20; marea lângă coasta ei, III, 2,11; III, 3,3; III, 5,8 și 9; IV, 2,2; marea liniștită, III, 2,4; calea romană din Pirinei la Gadeira, III, 4,9; produse animale, III, 2,4; III, 2,6; III, 3,6; III, 4,15; III, 5,2; III, 5,4; dăunătoare (șoareci), III, 4,18; albine, miere, III, 2,6; ceară, III, 2,5; ciori nu negre, III, 4,15; marine, III, 4,15; III, 2,5; III, 2,7; III, 3,1; III, 3,7; III, 4,6; sărătorii, III, 1,8; III, 2,6; III, 4, 2; III, 4,6; plante, III, 2,5; III, 3,7; III, 4,16; cereale, III, 2,5; mărar, III, 4,9; altele, III, 2,5 și 6; III, 4,9; stejar, III, 2,7; III, 3,7; arbori minunați, III, 5,10; mine, III, 2,8; III, 2,9; la artabri, III, 2,9; la Carthagina Nouă, III, 2,9; III, 2,10; aur, I, 3,16; III, 2,8; III, 3,4; III, 4,2; aur alb, III, 2,9; argint, III, 2,3; III, 2,8; III, 2,10; III, 4,6; aramă, III, 2,3; III, 2,8; fier, III, 4,6; plumb, III, 2,10; cositoriu, III, 2,9; miniu, III, 2,6; sare, III, 2,6; sare purpurie, III, 3,7; pământ cu aluminiu, III, 2,8

Iberii asiatici, Ἰβηρες, populație a Iberiei asiatice, II, 5,12; II, 5,31; au emigrat aici, din

- apus; vecini cu armenii, I, 3,21
- Ibycos, Ἴβυκος, poet, este citat, I, 3,18
- Ichthyophagi, Ἰχθυοφάγοι, populație sub tropic, II, 2,3; la Gedrosia, II, 5,36
- Iconi, Ἰκόνιοι, neam al Galliei Narbonensis, lingă medulli, IV, 1,11; IV, 6,5
- Ida, Ἴδη, munte al Troadei, din care s-a desprins insula Lesbos, I, 3,19
- Idaia, Ἰδαία, templele ei în jurul Cyclicului întemeiate de Argonauți, I, 2,38
- Idubeda, Ἰδοῦβεδα, munte al Iberiei paralel cu Pirineii, III, 4,10; printre acești masivi curge Iberos (Ebrul), III, 4,10; muntele, la hotarul Celtiberiei, III, 4,12
- Igleți, Ἰγλητες, neam al Iberiei în interior de fluviul Iberos, III, 4,19
- Ilerda, Ἰλερδα, oraș al Iberiei, aproape de Iberos, III, 4,19; distanțe de aici, III, 4,19; aici învinși Afranius și Petreius de Caesar, III, 4,19
- Ilergeți, Ἰλεργέται, neam iber, nu departe de Iberos, III, 4,19
- Ilibirris, Ἰλίβιρρις, fluviu al Galliei, izvorînd din Pirinei, IV, 1,6
- Ilipa, Ἰλιπα, oraș al Turdetaniei pe Baetis, III, 2,2; pînă la el navigabil Baetis, III, 2,3; distanța de mare, III, 5,9; are mine de argint, III, 2,3; inundat de fluviu, III, 5,9
- Illyria, Ἰλλυρίς, II, 4,8; II, 5,20; II, 5,30; lungimea coastei ei, II, 4,8; populație, breunii și genaunii, IV, 6,8; iapozii și scordişcii, IV, 6,10
- Imbros, Ἰμβρος, insulă, I, 2,20; II, 5,21
- India, ἡ Ἰνδική, n-a cunoscut-o Homer, I, 2,32; scriitorii care au scris despre ea, II, 1,9; figura ei, II, 1,34; întindere, II, 5,32; în hărțile vechi, II, 1,2; poziția sa latitudinală, II, 1,19; lățimea, II, 1,4; II, 1,14; lungimea, II, 1,7; munții ei nordici pe paralela Atenei, II, 1,1; hotarul sudic la paralela Meroei, II, 1,2; II, 1,20; unde cade Ursa, II, 1,19; II, 1,20; distanța, II, 1,17; alte amănunte geografice, II, 1,17; II, 3,6; Pani, II, 1,9; Alexandru a ridicat altare la capătul expediției sale în India, III, 5,5; III, 5,6; Menelaos a ajuns în India, I, 2,31; din Myoshormos în India, sub Ptolemei, 120 nave, II, 5,12
- Indiceți, Ἰνδικῆται, neam iberic, divizat în patru, între Pirinei și Ebru, III, 4,1; oraș comun cu grecii, III, 4,8
- Indieni, Ἰνδοί, I, 2,28; mai robuști decît etiopienii, II, 4,7; la ei a ajuns Eudoxos din Kyzicos, II, 3,4; comerțul lor, II, 1,14;

- II, 1,15; mărfuri alexandrine la ei, II, 5,12
- Indus, 'Ινδός, fluviu al Indiei, cursul, II, 1,34; II, 3,4
- Infern sau Hades, 'Αϊδης, The-seus și Pirithous în Infern, I, 3,2
- Ingauni, 'Ιγγαύνοι, liguri, locuitorii orașului Albingaunos, IV, 6,1-2
- Insula fugarilor egipteni, τῶν Αἰγυπτίων φυγάδῶν νῆσος, în fața Taprobanei, I, 4,2; II, 5,14
- Insula lui Heracles sau Scombra-ria, lângă Carthagina Nouă, III, 4,6; Insula lui Heracles în regiunea Onoba, III, 5,5
- Insula Herei, la Coloanele lui Heracles, III, 5,3; III, 5,5
- Insula samnitelor, Σαμνιτῶν γυναικῶν νῆσος, IV, 4,6
- Insulele lui Diomedes, Διομήδειαι νῆσοι, în golful Adriatic, II, 5,20
- Insulele lui Eol, Αἰόλου νῆσοι, sau Liparice, I, 3,16; II, 5,30;
- ☞ Odysseus a venit în Eolia, I, 2,32
- Insulele Fericiților, Μακάρων νῆσοι, la hotarele de apus ale Mauru-siei, I, 1,5; III, 2,13
- Intemeli, 'Ιντεμέλιοι, liguri, locuitorii orașului Albintemelion, IV, 6,1 și 2
- Intercația, 'Ιντερκατία, oraș al celt-iberilor în Iberia, III, 4,13
- Ion, 'Ιων, poet tragic din Chios (citate din opera sa Omphale) I, 3,19
- Ionia, 'Ιωνία, incursiunea cim-merienilor aici, I, 3,21; cutremure, I, 3, 17; III, 2,12
- Ionieni, 'Ιωνες, care au ocupat Attica și Megarida, și au pus o tablă cu inscripție în istmul Corinthului III, 5,5; migrația lor în Asia, I, 3,21; III, 2,12
- Iope, 'Ιόπη, oraș pe țărmul Feni-ciei, cu pădure aproape, I, 2,35
- Iris, 'Ιρις, fluviu prin Amaseia, I, 3,7
- Isara, 'Ισάρας, fluviu al Galliei, IV, 1,11; IV, 2,3; IV, 6,9
- Istmul Corinthului, ὁ τῶν Πελοπον-νησιῶν ἰσθμός, Demetrios a vrut să-l taie, oprit de arhitecți, I, 3,11; aici se află Columna cu inscripția dublă, indicând pe o față hotarul Ioniei, pe alta, al Peloponesului, III, 5,5
- Istmul dintre Marea Egiptului și Marea Roșie, I, 3,17; I, 4,7;
- Istmul dintre Pont și Marea Caspică, I, 4,7
- Istrul, 'Ιστρος, cel mai mare flu-viu al Europei, IV, 6,5; izvoa-rele, IV, 6,9; cursul, II, 5,30; două ramificații, una în Pont, alta în Adriatică, I, 3,15; I, 2,39; sthetele, „piepturi“ în apropiere, I, 3,4; în apropiere, izvoarele Tanaisului, II, 4,6; afluenții săi, Clanis și Duras, IV, 6,9 și 10; Argonauții pe el, I, 2,39; regiunile de la el pînă la Tyras descoperite de romani, I, 2,1. Vezi și II, 5,12

- Italia, puțin cunoscută de cei vechi, II, 1,41; creează golful Adriatic și Tyrrhenian, II, 1,40; poziția ei, II, 5,29; Antipolis, IV, 1,9; Iason în Italia, I, 2,10; I, 2,39; Odysseus, I, 2,11; Antenor cu fiii săi și cu Okelas, III, 4,3; partea ei sudică cunoscută de Homer I, 1,10; Hesiod vorbește de Etruria, regiune a Italiei, I, 2,14
- Italica, 'Ιτάλικα, oraș al Turdaniei, III, 2,2
- Ithaca, 'Ιθάκη, la Homer, I, 2,20; I, 2,28; II, 5,20; Nymphaion de aici, I, 3,18; depărtarea de Corkyra, II, 4,4
- Itium, 'Ιτιον, IV, 5,2
- Iulia Ioză, 'Ιουλιὰ 'Ιοζα, oraș în Baetica, II, 2,8
- Iuncarion, 'Ιουγκάριον, cimpie, III, 4,9
- Iurasius, 'Ιόρας și 'Ιουράσιος, munte, IV, 3,4; IV, 6,11
- Kelsa, Κέλσα, oraș al Iberiei, pe Ebru, la podul de peste fluviu, III, 4,10
- Kemmenos, Κέμμενον ὄρος, munte în Gallia, face unghi drept cu Pirineii, II, 5,28; IV, 1,1 și urm.; IV, 6,11; spre ei, partea convexă a Alpilor, II, 5,28; conțin mine de aur, III, 2,8; se apropie de Ron la confluența acestuia cu Isara, IV, 1,11; IV, 2,3; la capătul lui, aquitanii, IV, 2,1; desparte pe aceștia de celți, IV, 1,1; în partea australă a lor, volcii tectosagi, IV, 1,12; Atax, Orbis, Arauris, Liger izvorăsc din el, IV, 1,6; IV, 1,14
- Kenaion, Κήναιον, promontoriu al Eubeei, I, 3,20
- Kenchreai, Κεγχρεαί, port al Corinthului, I, 3,11
- Kentroni, Κέντρονες, populație așezată pe crestele Alpilor, IV, 6, 6; pe la ei duce drumul din Italia, la Lugdunum, IV, 6,7; IV, 6,11
- Kephallenia, Κεφαλληνία, II, 5,20
- Kepheni, Κηφήνες, I, 2,35
- Kephissos, Κηφισσός, fluviu al Beoției, izvorăște la Lilaia Phocidei, I, 2,3
- Keraunieni, Κεραύνια, munți, distanțe de la ei, II, 4,3; urme ale trecerii pe aici a Argonauților, I, 2,10
- Kerkinna, Κέρκιννα, insulă la gura Syrtei Mici, II, 5,20
- Kerne, Κέρνη, insulă în apusul Libyei, termen atins de fenicieni, I, 3,2
- Kerretani, Κερρητανοί, neam iberic așezat pe văile Pirineilor, III, 4,11
- Kinnamomophora, sau Regiunea producătoare de scorțișoară, ἡ Κινναμωμοφόρος, regiune a Etiopiei, cam la mijlocul distanței între tropic și ecuator, II, 5,35; fenomenele naturii de aici, II,

- 5,35; poziția latitudinală, II, 1,13; II, 2,2; II, 5,35; distanța de Meroe, II, 5,35; II, 2,2; paralela ei trece prin Insula fugarilor egipteni, II, 5,14; aici se vinează elefantul, II, 5,35
- Kinyras, Κινύρας, din Cipru, a dăruit o zale lui Agamemnon, I, 2,32
- Kydnos, Κύδνος, fluviu al Ciliciei, I, 3,1
- Kyrictica, Κυρικτική, insulă în golful Adriaticii, aproape de țărmul iapozilor, II, 5,20
- Lacedemona, sau Laconia, Λακεδαιμων sau Λακωνική, I, 2,30; I, 4,7
- Ladon, Λάδων, fluviu, I, 3,19
- Laertes, Λαέρτης, I, 3,18
- Lamia, Λαμία, oraș thessalian, I, 3,20; mitul, I, 2,8
- Larisa Cremaste sau Pelasgică, ή Κρεμαστή ή Πελασγία Λάρισσα, I, 3,20
- Larius, Λάριος, lac, IV, 3,3; IV, 6,6
- Lartolaieti, Λαρτολαιῆται, in Hispania, III, 4,8
- Lechaion, Λεχαῖον, port al Corinthului, I, 3,14
- Leetani, Λεητανοί, populație iberică, III, 4,8
- Lelanton, Λήλαντον, cîmpie a Eubeiei, I, 3,16
- Lemanus, Λημέννα, lac, IV, 1,11; IV, 6,6; IV, 6,11
- Lemnos, Λήμνος, insulă, I, 2,39; II, 5,21; I, 2,38; I, 2,40
- Lemovici, Λεμοούικες, IV, 2,2
- Leonidas, Λεωνίδαας, I, 1,17
- Leontine, Λεοντίνη, în Sicilia, I, 2,9
- Lerontzi, (-tini), Ληρόντιοι, IV, 6,6; IV, 6,8
- Leron, Λήρων, insulă, IV, 1,10
- Lesbos, Λέσβος, I, 3,19; II, 5,21
- Lestrigoni, Λαιστρυγόνες, I, 2,9; I, 2,11; I, 2,32
- Lethes, Λήθης, (Belion sau Limaias), fluviu în Lusitania, III, 3,4 și 5
- Leucas, Λευκάς, peninsula Acarnaniei, devenită insulă, I, 3,18; II, 4,3
- Leuconotos, Λευκόνοτος, vînt, I, 2,21
- Leuke, Λευκή, insulă, II, 5,22
- Lexovii, Ληξοούιοι, populație gallică, IV, 1,14; IV, 3,5
- Liburnice, Λιβυρνίδες, insule, II, 5,20
- Libya, Λιβύη, descriere generală, I, 2,3; I, 2,25; I, 2,28; I, 2,26; I, 2,31; II, 3,2 și 4; II, 5,18; II, 5,33; Eudoxos din Kyzicos despre ea, II, 3,4; II, 5,15 și urîm.; coasta nordică, II, 5,33; părțile ei fertile ocupate de fenicieni, III, 2,14; neamuri, II, 5,33; pisici, III, 2,6; distanța pină la Golful Gallic, II, 5,8; pină la coasta Iapygiei, II, 5,20; pină la Egipt, II, 5,20; munte, III, 5,5

- Libyeni, Λιβυες, I, 2,3; I II, 5,5
- Licattii, Λικάττιοι, populație a vindelicilor, IV, 6,8
- Lichade, Λιχάδες, insule lângă Eubeea, I, 3,20
- Liger, Λεγγηρ, fluviu gallic, IV, 1,14; IV, 2,1-3; cursul, IV, 3,3; IV, 3,4; populațiile de pe malurile ei, IV, 2,3; IV, 4,6; traversarea în Britannia de la gura lui, IV, 5,2; populațiile așezate de Augustus de aici la Garumna, IV, 1,1
- Ligyeni sau liguri, Λιγυες, IV, 1,9; la Eshil, IV, 1,7; trăiesc ca gallii, II, 5,28; IV, 6,4; numiți și salyeni, IV, 6,3; taurinii, IV, 6,6; oxybienii, IV, 1,10; IV, 6,2; decietii, IV, 6,2; intemelii, ingaunii, IV, 6,3; IV, 6,6; luptele cu romanii; supuși, IV, 6,3; bogățiile și felul de viață, IV, 6,2; buni pedestrași, IV, 6,2; femeile lor, III, 4,17
- Ligystica (Liguria), ἡ Λιγυστική, descriere, II, 5,28; IV, 1,9; litoralul, IV, 6,1 și 2; trecătoarea prin Alpii Liguriei, IV, 6,12; Poseidonios în Ligystica, III, 4,17; insulele ei, II, 5,30
- Lilaia, Λιλαία, la izvoarele Kephissului, I, 2,3
- Linceși, Λιγκάσιοι, IV, 1,11
- Lingoni, Λιγγωνες, IV, 3,4; IV, 6,11
- Lipare (ai), αἱ Λιπαράων νῆσοι, sau insulele lui Eol, I, 2,9
- Lips, Λιψ, vînt, I, 2,21
- Lixos, Λιξος, fluviu al Maurusiei, II, 3,4
- Lotofagi, Λωτοφάγοι, III, 4,3; la Homer, I, 2,17
- Luerion, Λουερίων, trecătoare în Gallia Narbonensis, IV, 1,11; IV, 6,3
- Luerios, Λουέριος, arvern, tatăl lui Bituitus, IV, 2,3
- Lugdunum, Λούγδουνον, oraș al Galliei, IV, 1,1; IV, 1,11; IV, 2,3; IV, 3,1; IV, 3,3; IV, 3,4; IV, 6,11
- Lugdunum, oraș al Aquitaniei, IV, 2,1
- Lusitani, Λουσιτανοί, III, 2,9; III, 3,1; III, 3,2; III, 3,3; III, 3,4; III, 3,5; III, 3,7; transferați de romani între Tag și Anas, fel de viață, III, 3,6 și 7; civilizați prin contactul cu romanii, III, 3,8
- Lusitania, Λουσιτανία, III, 2,9; II, 5,15; hotare, III, 3,5; dimensiuni, III, 3,5; bogată, riuri, III, 3,4; promontoriul Barbarion, III, 3,1; regiunea dintre Tag și artabri, III, 3,5; provincie romană din Baetica pînă la fluviul Durios, III, 3,7
- Lusoni, Λούσωνες, neam celtiber, III, 4,13
- Lutotocia, Λουτοτοκία, orașul parisienilor, IV, 3,5
- Lux Dubia sau Phosporos, templu, III, 2,9
- Lycaion, Λύκαιον, munte în Arcadia, IV, 6,12

- Lycaon, Λυκάων, fratele lui Hector, I, 2,33
- Lycaoni, Λυκαόνιοι, II, 5,31; Lycaonia, II, 5,39
- Lycia, Λυκία, I, 2,10
- Lydieni, Λύδιοι, I, 2,20; Lydia, I, 3,17; I, 3,21
- Lugdamis, Λύγδαμις, I, 3,21
- Lysinachia, Λυσιμάχεια, oraș în Chersonesul Thracic, II, 5,40
- Macedoni, Μακέδονες, III, 5,6
- Madys Scitul, Μάδυς, I, 3,21
- Maetis, Μαιώτις, II, 1,16; II, 5,7; II, 5,23; II, 5,25 și 31; II, 4,5; II, 4,6; locuitorii, maeoți, I, 2,1; II, 5,31
- Magi, Μάγοι, perși, II, 3,4; II, 3,5
- Mainake, Μαινάκη, oraș în Baetica, III, 4,2
- Mainoba, Μαινοβα, în Turdetania, III, 2,5
- Malaca, Μάλακα, III, 4,2; III, 4,6; III, 4,10
- Maleai, Μαλέαι, I, 2,17; II, 1,40; II, 4,8
- Malieni, Μαλιεῖς, neam thessalian, I, 1,17; I, 2,20
- Mandubii, Μανδούβιοι, populație gallică, IV, 2,3
- Marcellus (M), III, 4,13
- Marcellus (Cl), III, 2,1
- Marea Caspică sau a Hyrcaniei, golf al Oceanului, II, 5,18; pe paralela orașului Amisos, II, 1,11; gura ei, II, 1,17; din ea se poate naviga pînă în India, după Patrocles, II, 1,17
- Marea Cretei, ή Κρητική θάλασσα, II, 5,21
- Marea Hyrcaniei, ή 'Υρκανία θάλασσα, II, 5,18; distanțe de la ea, II, 1,41; gura ei, II, 5,14; locuitorii țărmurilor ei, II, 5,31
- Marea Iberiei, τὸ Ἰβηρικὸν πέλαγος, II, 5,19
- Marea Icariei, τὸ Ἰκάριον πέλαγος, I, 2,20; II, 5,21
- Marea Inghetată, ή Πεπηγυῖα θάλαττα, I, 4,2
- Marea Ligystică sau Ligurică, τὸ Λιγυστικὸν πέλαγος, II, 4,3; II, 5,19; II, 5,29
- Marea Myrtului, τὸ Μυρτώον πέλαγος, II, 5,21
- Marea Pelusiacă, τὸ Πηλουσιακὸν πέλαγος, I, 2,28
- Marea Siciliei, τὸ Σικελικὸν πέλαγος, II, 5,20; II, 5,21
- Marea Thraciei, ή Θρακία θάλασσα I, 2,20
- Marea Tyrgheniană, τὸ Τυρρηρικὸν πέλαγος, II, 5,19; II, 5,29
- Margiana, Μαργιανή, II, 1,14
- Marius, IV, 1,8
- Marmaride, Μαρμαρίδαι, II, 5,33
- Massalia, Μασσαλία, orașul și locuitorii, I, 4,4; I, 4,5; II, 1,12; II, 1,18; II, 3,4; II, 4,3; II, 5,8; II, 5,28; II, 5,30; III, 2,6; III, 2,9; III, 4,6; IV, 1,1; IV, 1,4; IV, 1,5; IV, 1,6; IV, 1,7; IV, 1,8; IV, 1,9; IV, 1,10; IV, 1,11; IV, 2,1; IV, 6,3

- Masylieni, Μασυλιεῖς, II, 5,33
- Matiana, Ματιανή, regiune medică, locuitorii, I, 3,4; II, 1,14
- Maurusia, sau Mauritania, Μαυρουσία, II, 3,4; II, 5,38; III, 2,13; III, 3,3; III, 4,3
- Maximus Aemilianus F. Q., a luptat contra arvernilor și a lui Bituitus la confluența Isarei cu Ronul unde a ridicat temple, IV, 1,11; IV, 3,3
- Medeia, Μήδεια, magiciana, I, 2,10; I, 2,39; I, 2,40
- Media, Μηδία, I, 2,20; I, 2,39; I, 3,19; II, 1,26
- Mediolanion (-um), Μεδιολάνιον, IV, 2,1
- Mediomatrici, Μεδιοματρικοί (-τρικες), IV, 3,4
- Medulli, Μέδουλλοι, galli, IV, 6,5
- Megarida, Μεγαρίς, III, 5,5
- Megasthenes, Μεγασθένης, autor de *Indica*, II, 1,4; II, 1,7; II, 1,9; II, 1,19; II, 1,20
- Meldi, Μέλδοι, neam gallic, IV, 3,5
- Melite, Μελίτη, demă attică, I, 4,7; I, 4,8
- Melsos, Μέλσος, fluviu în Asturia, III, 4,20
- Menapi, Μενάπιοι, populație germanică, IV, 3,4 și 5
- Menelaos, Μενέλαος, I, 1,4; I, 2,39; I, 2,31; I, 2,32; I, 2,33; III, 2,13
- Menestheus, Μενεσθεύς, rătăcirile lui, III, 2,13; oracolul și portul lui, III, 1,9
- Meninx, Μήνιγξ, insulă la Syrta Mică, a lotofagilor, I, 2,17; II, 5,20; III, 4,3
- Menlaria, Μενλάρια, oraș în Hispania, III, 1,8
- Meroe, Μερόη, insulă în Nil, I, 2,25
- Meroe, Μερόη, capitala Etiopiei, I, 4,2; II, 1,2; II, 2,2; II, 5,7; II, 5,35; II, 5,36
- Mesene, Μεσηνή, regiune lângă Babilonia, II, 1,31
- Mesopotamia, Μεσοποταμία, I, 2,34; II, 1,23; II, 1,26; II, 1,36; II, 5,32
- Messala, Μεσσάλα, IV, 6,7
- Messene, Μεσσήνη, III, 4,3; cei din Messene, ibidem
- Messenia, Μεσσηνία, II, 5,20
- Messenianul Euhemerus, I, 3,1
- Metellus Baliaricus, III, 5,1
- Metellus (Q), III, 4,13
- Methone, Μεθώνη, I, 3,18
- Metulum, Μέτουλον, oraș iapod, IV, 6,10
- Midaion, Μιδαῖον, oraș al Frigiei Epictete, III, 2,2
- Midas, Μίδαας, rege al Frigiei Mari, I, 3,21
- Mideia, Μίδεια, I, 3,18
- Mimnermos, Μίμνερμος, I, 2,40
- Mincius, Μίγκιος, riu, IV, 6,12
- Minius, Μίνιος, III, 3,4
- Misenum, Μισσηνόν, promontoriul și portul Campaniei, I, 3,19
- Metagonion, Μεταγώνιον, III, 5,5
- Mithridates Eupator, I, 2,1; II, 1,16

- Moeris, Μοίρις, lac, I, 3,4
 Monetium, Μονήτιον, oraș iapod, IV, 6,10
 Monoicos, Μόνοικος, port în Ligu-
 ria, IV, 6,1; IV, 6,2; IV, 6,3
 Morini, Μορινοί, IV, 3,5; IV, 5,2
 Mormolyke, Μορμολύκη, I, 2,8
 Moron, Μόρων, III, 3,1
 Moschici, Μοσχικά, munți, I, 3,22
 Munda, Μούνδα, oraș al Turdeta-
 niei, III, 2,2; III, 4,9
 Mundas, Μούνδας, fluviu al Lusi-
 taniei, III, 3,4
 Mutina, Μουτίνη, oraș în Italia,
 IV, 6,7
 Myoshormos, Μυός ὄρμος, II,
 5,12
 Myrleia, Μύρλεια, oraș al Bithy-
 niei, locuitor din M., Μυρλεανός,
 III, 4,3
 Myrsilos, Μυρσίλος, I, 3,19
 Mysieni, Μυσοί, aceiași cu moesli,
 I, 1,10
 Nabrissa, Νάβρισσα, în Turdeta-
 nia, II, 1,9; III, 2,5
 Namniți, Ναμνίται, la gura Ligeru-
 lui, IV, 4,6 (samniți)
 Nantuati, Ναντουᾶται, IV, 6,6
 Narbon(a), Νάρβων, oraș al Galliei,
 II, 4,2; II, 4,3; II, 5,28; IV,
 1,1—3; IV, 1,6; IV, 1,12;
 IV, 1,14
 Nasamoni, Νασαμῶνες, neam li-
 byan, II, 5,33
 Nauportus, Ναύπορτος, oraș al
 tauriscilor, IV, 6,10
 Neanthes, Νεάνθης, istoric din
 Kyzicos, I, 2,38
 Neapolis, Νεάπολις, oraș în Cam-
 pania, I, 2,13; I, 2,18
 Nearchos, Νέαρχος, istoric, II,
 1,9; II, 1,20
 Necon, Νέκων (pro Darius), II,
 3,4; II, 3,5
 Nemausus, Νέμαυσος, oraș al
 Galliei, IV, 1,3; IV, 1,11;
 IV, 1,12
 Nemossos, Νεμωσσός, oraș pe
 Liger, IV, 2,3
 Nerion, Νέριον, promontoriu, III,
 1,3; III, 3,5
 Neritos, Νήριτος, oraș în peninsula
 Leucadei, I, 3,18
 Nervii, Νερούτιοι, neam germanic,
 IV, 3,4
 Nicaia, Νικαία, în Gallia, IV, 1,5;
 IV, 1,9
 Nigriți, Νιγρίται, etiopieni, II,
 5,33
 Nilul, Νεῖλος, I, 2,22; I, 2,25;
 I, 2,28—29; I, 2,30—31; I, 3,7;
 I, 4,7; II, 3,3; II, 4,5—6
 Nimfe, templul lor, Νυμφαῖον,
 I, 3,18
 Ninos, Νίνος, II, 1,31
 Nitiobrigi, Νιτιόβριγες, IV, 2,2
 Noiga, Νοίγα, oraș al Asturiei,
 III, 4,20
 Norici, Νωρικοί, IV, 6,8; IV, 6,9;
 IV, 6,12
 Notos, Νότος, vint, I, 2,21; I,
 3,22
 Numantia, Νομαντία, III, 3,4;
 III, 4,12 și 13

- Oameni „cap în piept”,
Στερνόφθαλμοι, I, 2,35
- Oameni cu umbra circulară sau „periskieni”, II, 5,43; II, 2,3
- Obulcon, Ὀβούλκων, oraș în Turdetania, III, 2,2; Obulcon, altul, la 300 stadii de Corduba, III, 4,9 și urm.
- Ocean, Ὠκεανός, la Homer, I, 1,3; I, 1,7; I, 2,11; pe scutul lui Achilles, I, 1,7; I, 1,8; I, 1,9 și urm.; I, 2,10; I, 2,36; II, 2,1; II, 3,3; II, 5,19; IV, 6,11
- Ocra, Ὀκρα, munte, IV, 6,1; IV, 6,10 și 11
- Odysseia, Ὀδύσεια, oraș al Bastetaniei, III, 2,13; III, 4,3
- Odysseus, Ὀδυσσεύς, I, 2,4 și urm.; I, 2,9; I, 2,11; I, 2,14; I, 2,17 și urm.; I, 2,18; I, 2,39; III, 2,13; III, 4,3; III, 4,4
- Ogygia, Ὠγυγία, insulă, I, 2,18
- Oíason, Οἰασών, III, 4,10
- Oion, Οἶον, I, 3,20
- Okelas, Ὠκέλας, III, 4,3
- Okelon, Ὠκελον, oraș al Galliei Cisalpine, IV, 1,3
- Olbia, Ὀλβία, oraș al Massaliei, IV, 1,9
- Oleastron, Ὀλέαστρον, oraș al Hispaniei, III, 4,6
- Olymp, Ὀλυμπος, munte în Macedonia, I, 2,20; I, 3,19; IV, 6,12
- Olynthos, Ὀλυνθος, II, 5,17
- Olysipton, Ὀλυσιπτόν, oraș în Lusitania, III, 3,1
- Omphale, Ὀμφάλη, I, 3,19
- Onesicritos, Ὀνησίκριτος, istoric, II, 1,9
- Onesiene, vezi Terme Onesiene
- Onoba, Ὀνοβα, oraș în Turdetania, III, 2,5; III, 5,5
- Ophiussa, Ὀφιοῦσσα, insulă, III, 5,1
- Opis, Ὀπις, sat pe Tigru, II, 1,26
- Opisthodactyli sau „Labă-ntoarsă”, Ὀπισθοδάκτυλοι, populație fabuloasă, II, 1,9
- Opsikella, Ὀψικέλλα, oraș cantabru, III, 4,3
- Orașul Exitanilor, Ἐξιτανῶν πόλις, al Iberiei, pe țărmul Bastetaniei, III, 5,5
- Orbis, Ὀρβις, fluviu gallic, IV, 1,6
- Oretani, Ὀρητανοί, neam iberic, III, 1,6; III, 2,1; III, 3,2; III, 4,1; III, 4,12; III, 4,14
- Oreus, Ὠρεύς, oraș euboic, I, 3,20
- Oria, Ὠρία, la oretani, III, 3,2
- Oropos, Ὠρωπός, oraș beoțian, I, 4,7
- Orospeda, Ὀροσπέδα, III, 4,10; III, 4,14
- Osca, Ὀσκα, oraș în Hispania, III, 4,10
- Osismii, Ὀσίσμιοι, neam gallic, IV, 4,1
- Ossa, Ὀσσα, munte thessalic, I, 2,20; I, 3,19; I, 3,21
- Ossonoba, Ὀσσόνοβα, III, 2,5
- Ostia, Ὀστια, oraș în Latium, III, 2,6
- Ostimii, Ὀστίμιοι, neam gallic, I, 4,3; I, 4,5

- Oxybii, Ὀξύβιοι, populație ligurică, IV, 1,10; IV, 6,2
- Oxybios, Ὀξύβιος, port la țărmlul Narbonensis, IV, 1,10
- Pachynos, Πάχυνος, promontoriu sicilian, II, 4,3; II, 5,20
- Pad, Πάδος, fluviu al Italiei, IV, 3,3; IV, 6,5; IV, 6,12
- Paflagonia, Παφλαγονία, regiune a Asiei, I, 3,21; IV, 4,1
- Palaiapolis, sau Orașul vechi, Παλαιάπολις, III, 4,8
- Palma, Πάλμα, oraș în cea mai mare dintre insulele Gymnesiai, III, 5,1
- Pamfilia, Παμφυλία, regiune a Asiei, II, 5,31
- Panchaia, Παγγαία, insulă plăsmuită în Marea Erythraea, II, 4,2
- Pani, „cap cucui”, Πάνες σφηνοκέφαλοι, personaje mitice în India, II, 1,9
- Pannoni, Παννόνιοι, posesorii orașului Segestica, IV, 6,10
- Panticapaion, Παντικάπαιον, oraș în Chersonesul Tauric, II, 1,16
- Paraitakene, Παραϊτακηνή, II, 1,26
- Paraitonion, Παραϊτόνιον, oraș și port al Libyei, I, 2,32
- Parisii, Παρίσιοι, populație gallică pe Sequana, IV, 3,5
- Parmenides, Παρμενίδης, II, 2,2
- Paropamisazi, Παριπαμισάδαι, II, 5,32
- Parthenope, Παρθενόπη, sirenă, I, 2,13; I, 2,18
- Parti, Πάρθοι și Παρθυαῖοι, I, 2,1; fapte, II, 5,12; II, 5,32; III, 4,15
- Patavium, Πατάουιον, III, 5,3
- Patrocles, Πατροκλῆς, II, 1,2; II, 1,4; II, 1,6; II, 1,7; II, 1,9; II, 1,17
- Pax Augusta, Παξάγουστα, oraș în Hispania, III, 2,15
- Pelias, Πελίας, I, 2,38; I, 2,40
- Pelion, Πήλιον, munte în Thessalia, I, 2,20; IV, 6,12
- Pelopones, Πελοπόννησος, II, 1,30; II, 1,40; II, 4,2; II, 4,3; III, 5,5
- Pelorias, Πελωριάς, promontoriu al Siciliei, I, 2,12 și 13
- Peloros, Πέλωρος, I, 1,17; III, 5,5
- Pelusion, Πηλοῦσιον, oraș egiptean, I, 2,28; I, 2,31; I, 3,4 și 17; II, 1,31 și 36
- Peoni, Παίονες, I, 1,10; I, 2,20
- Peonia, Παιονία, munții ei, I, 2,20
- Perrhaibi, Περραιβοί, populație thessalică, I, 3,21
- Persepolis, Περσέπολις, II, 1,23; II, 1,25
- Perseus, Περσεύς, constelație, II, 5,41
- Perși, Πέρσαι, I, 1,17; I, 2,20; I, 2,35; I, 3,21
- Petreiis, Πετρήιος, locotenentul lui Pompeius, III, 4,10
- Petrocorii, Πετροκόριοι, neam gallic, IV, 2,2
- Phaethon, Φαέθων, I, 2,27
- Phalara, τὰ Φάλαρα, oraș al Thessaliei, I, 3,20

- Pharos, Φάρος, insulă egipteană, I, 2,23; I, 2,30; I, 3,15
- Pharos, Φάρος sau Paros, insulă în golful Adriatic, II, 5,20
- Pharusii, Φαρούσιοι, etiopieni, II, 5,33
- Phasis, Φᾶσις, fluviu al Colchidei, I, 2,38; I, 2,39; I, 3,7; II, 1,39
- Pherekydes, Φερεκύδης, athenian, III, 5,4
- Philaini, altarele lor, Φιλαίνων βωμοί, III, 5,5 și 6
- Philetas, Φιλητᾶς, din Cos, III, 5,1
- Philon, Φίλων, istoriograf, II, 1,20
- Phligadia, Φλιγαδία, munte în Alpi, IV, 6,9
- Pietroasa, cîmp cu pietre, τὸ λιθῶδες πεδῖον, IV, 1,7
- Pindar, Πίνδαρος, III, 3,7; III, 5,5; III, 5,6
- Pireu, Πειραιεύς, I, 3,18
- Pirinei, Πυρῆνη, II, 4,4; II, 5,15; II, 5,27; II, 5,28; III, 2,8; III, 4,1; III, 4,6 și 7; III, 4,8 și 9; IV, 1,1; IV, 1,6; IV, 2,1
- Pisidia, Πισιδία, I, 2,10
- Piso, (Cn.), Πείσων, II, 5,33
- Pithecussa, Πιθηκοῦσσα(ι), I, 3,16; II, 5,19
- Pityusse, Πιτυοῦσσαι, III, 5,1
- Phosphoros, Φῶσφορος, în Turdetania, III, 1,9
- Phrixion, Φρίξειον, la hotarul Colchidei cu Iberia, I, 2,39
- Phrixos, Φρίξος, I, 2,39
- Planasia, Πλανασία, II, 5,19; IV, 1,10
- Planctai, Πλαγκταί, I, 2,10; III, 2,12; III, 5,5
- Planesia, Πλανησία, III, 4,6
- Platon, Πλάτων, II, 5,6
- Plautauri, Πλεύταυροι, populație iberică, III, 4,7 și 8
- Plumbaria, Πλουμβάρια, III, 4,6
- Poeninus, Ποίνινον, masiv alpin, IV, 6,7; IV, 6,11
- Poet anonim, versuri, II, 3,5
- Polai, Πόλαι, I, 2,39
- Polemon, Πολέμων, I, 2,2
- Polentia, Πολεντία, III, 5,1
- Polybios, Πολύβιος, I, 1,1; I, 2,9; I, 2,15; I, 2,17; I, 2,18; II, 3,2; II, 3,3; II, 4,1; II, 4,2; II, 4,3; II, 4,6—8; III, 1,6; III, 2,7; III, 2,10 și 11; III, 2,15; III, 4,13; III, 5,5; III, 5,7; III, 5,8; IV, 2,1; IV, 6,10; IV, 6,12
- Pompeius Magnus, III, 4,10; IV, 1,5
- Pompeius (Cn.), III, 2,2
- Pompelon, Πομπέλων, III, 4,10
- Pontia, Ποντία, II, 5,19
- Pontus Euxinus și Marea Pontică, Πόντος Εὐξεινος și τὸ Ποντικὸν (πέλαγος), I, 1,10; I, 2,10; I, 2,35; I, 3,2; I, 3,4; I, 3,15; II, 1,40; II, 5,22; III, 2,6; III, 4,15
- Porțile Armeniei, αἱ Ἀρμένιαι Πύλαι, II, 1,26; II, 1,29
- Porțile Caspiene, αἱ Κάσπιαι Πύλαι, II, 1,27; II, 1,28; II, 1,34 și urm.; II, 5,39; distanțe

- de aici, II, 1,26; cutremure de pământ în apropiere, I, 3,19
- Portul lui Menelaos, pe țărmul Libyei, I, 2,32
- Poseidon, Ποσειδών, Enosichthon, I, 2,10
- Poseidoniates, Ποσειδωνιάτης, I, 2,10
- Poseidonios, Ποσειδώνιος, I, 1,1; I, 2,21; I, 3,9 și 12; II, 2,1; II, 2,2; II, 3,3; II, 3,2-3; II, 3,4-5; II, 4,8; II, 5,14; II, 5,43; III, 1,5; III, 2,5; III, 2,9; III, 3,3; III, 3,4; III, 4,3; III, 4,13; III, 4,15; III, 4,17; III, 5,5; III, 5,6; III, 5,7; III, 5,8 și 9; IV, 1,7; IV, 1,13 și 14; IV, 4,5
- Prausi, Πραῦσοι, IV, 1,13
- Prochyta, Προχύτη, I, 3,19; II, 5,19
- Promontoriul Iapygiei, Ἰαπυγία ἄκρα, II, 5,20; distanțe de aici, II, 5,20
- Promontoriul Minervei sau al Athenei, cu templul ei, τὸ Ἀθήναιον, I, 2,12; I, 3,19
- Promontoriul Sacru, Ἱερόν ἀκρωτήριον, în Hispania, II, 4,3; II, 4,8; II, 5,14; II, 5,15; III, 1,3; III, 1,4; III, 2,9; III, 2,11; III, 3,1
- Propontida, Προποντίς, I, 3,4 și 6; II, 5,22 și 23
- Proserpina sau Core, Περσεφόνη sau Κόρη, IV, 4,6; sărbătorile ei, II, 3,4
- Proteus, Πρωτεύς, I, 2,30; I, 2,31
- Psammetichos, Ψαμμέτιχος, I, 3,21
- Ptolemais, Πτολεμαίς, din Fenicia, II, 5,39
- Ptolemais, Πτολεμαίς, Troglodytica, II, 5,36
- Ptolemeus VII, Euergetes II, II, 3,4
- Pygmei, Πυγμαῖοι, neam pitic fabulos, I, 2,28 și urm.; I, 2,30; I, 2,35; II, 1,9
- Pyriphlegethon, Πυριφλεγέθων, fluviu al Italiei, I, 2,18
- Pythagoreici, Πυθαγόρειοι, I, 2,3
- Pytheas, Πυθέας, I, 4,2; I, 4,3; I, 4,5; II, 1,12; II, 1,18; II, 3,5; II, 4,1; II, 4,2; II, 5,8; III, 2,11, III, 4,4; IV, 2,1; IV, 4,1; IV, 5,5
- Regium, Ῥήγιον, ogor, I, 3,19; locuitorii, III, 5,5
- Remi, Ῥῆμοι, populație gallică, IV, 3,5
- Reți, Ῥαιτοί, IV, 6,6; IV, 6,8; IV, 6,12
- Rhadamanthys, Ῥαδάμανθυς, III, 2,13
- Rhode, Ῥόδη, vezi Rhoe
- Rhoe, Ῥόη, sau Rhode, oraș masaliot, IV, 1,5
- Rin, Ῥήνος, I, 4,3; II, 5,28; IV, 1,1; IV, 3,2; IV, 3,3; IV, 3,4; IV, 5,1; IV, 6,6
- Rodope, Ῥοδόπη, oraș în Hispania, III, 4,8
- Rodope, Ῥοδόπη, munte macedonean, IV, 6, 12

- Rodos, 'Ρόδος sau 'Ροδία, insulă cu oraș omonim, II, 1,1; II, 1,10; II, 1,33; II, 1,35; II, 1,40; II, 4,3; II, 5,7; II, 5,9; II, 5,24; locuitorii, I, 3,16; III, 4,8
- Roma, II, 1,40; III, 2,5; IV, 4,3
- Romani, II, 5,8; II, 5,26; II, 5,33; III, 1,6; III, 1,8; III, 2,1; III, 2,6; III, 2,10; III, 3,5; III, 3,8; III, 3,15; III, 4,5; III, 4,6; III, 4,13; III, 4,18; III, 4,19; III, 4,20; III, 5,1; III, 5,2; III, 5,11; IV, 1,5; IV, 1,13; IV, 2,2; IV, 3,2; IV, 3,4; IV, 4,2; IV, 5,3; IV, 6,12
- Ron, 'Ροδανός, III, 4,19; IV, 1,2; IV, 1,6; IV, 1,7; IV, 1,8; IV, 1,11; IV, 1,12; IV, 1,14; IV, 2,1; IV, 2,2; IV, 3,3; IV, 6,6
- Roxolani, 'Ρωξολανοί, sciți, II, 5,7
- Rucanți, 'Ρουκάντιοι, neam retic, IV, 6,8
- Ruskinon, 'Ρουσκίνων, fluviu gallic, IV, 1,6
- Ruteni, 'Ρουτηνοί, neam gallic, IV, 2,2
- Sabata, Sabatorum Vada, Σάβατα, IV, 6,1
- Sacasena, Σακασσηγή, regiune armeană, II, 1,14
- Saetabis, Σαίταβις, oraș în Hispania, III, 4,9
- Saguntum, Σάγουντον, III, 4,6; III, 4,9; III, 5,1
- Salamina, Σαλαμίς, insulă, II, 5,21
- Salassi, Σαλασσοί, neam din Gallia Cisalpină, IV, 6,5; IV, 6,6; IV, 6,7; IV, 6,11; IV, 6,12
- Salganeus, Σαλγανεύς, I, 1,17
- Salmonion, Σαλμώνιον, promontoriu al Cretei, II, 4,3
- Salmydessos, Σαλμυδησσός, I, 3,4; I, 3,7
- Saltiete vezi Salpesite
- Salpesite, III, 2,6
- Salyeni, Σάλυες, neam gallic, IV, 1,3; IV, 1,5; IV, 1,6; IV, 1,9; IV, 1,12; IV, 6,3 și 4
- Samotrache, Σαμοθράκη, insulă, II, 5,21; IV, 4,6
- Sandrocottos, Σανδρόκοττος, regele prasienilor, II, 1,9
- Santoni, Σάντονοι, neam gallic, IV, 2,1; IV, 2,2; IV, 6,11
- Sappho, Σαπφώ, poetesa, I, 2,33
- Sardes, Σάρδεις, I, 3,21
- Sardinia, Σαρδών, II, 4,3; III, 2,7
- Sarmați, Σαρμάται, vezi sauromați
- Sauromați, Σαυρομάται, II, 5,7; II, 5,30; II, 5,31
- Sava, Σάος și Σαῦος, afluent al Istrului, IV, 6,10
- Scamandru, Σκάμανδρος, fluviu al Troadei, I, 3,17; I, 3,20
- Scarphe, Σκάρφη, I, 3,20; vezi și Scarpheia
- Scarpheia, Σκάρφεια, oraș al locrienilor epicnemidieni, I, 3,20
- Scipio Aemilianus, IV, 2,1

- Sciți, Σκύθαι, I, 2,27; I, 2,28;
II, 1,17; II, 5,7; II, 5,31;
scitic, I, 3,21; II, 5,22
- Sciția, ἡ Σκυθία, I, 2,28
- Scombraria și Scombroaria,
Σκομβραρία, sau Insula lui
Heracles, III, 4,6
- Scylla, Σκύλλα, I, 2,10; I, 2,11;
I, 2,15; I, 2,16; I, 2,18
- Segeda, Σεγήδα, oraș celtiber,
III, 4,13
- Segesama, Σεγεσάμα, III, 4,14
- Segestica, Σεγεστική, oraș in Pan-
nonia, IV, 6,10
- Segobriga, Σεγοβρίγα, oraș celti-
ber, III, 4,13
- Segusiani, Σεγοσιανοί, galli, IV,
1,11; IV, 3,1
- Seleucos, Σελεῦκος, din Babilon,
astronom, I, 1,9; III, 5,9
- Selli, Σελλοί, populație din Epir,
I, 2,20
- Semiramida, Σεμίραμις, soția lui
Ninos, II, 1,26
- Senoni, Σέρονες, populație gallică,
IV, 3,5; IV, 4,1
- Sequana, Σηκοάνας, fluviu gallic,
IV, 1,14; IV, 3,2; IV, 3,3;
IV, 3,4; IV, 3,5; IV, 5,2
- Sequani, Σηκουανοί, populație gal-
lică, IV, 1,11; IV, 3,2; IV, 3,4;
IV, 6,8; IV, 6,11
- Serguntia, Σεργουντία, oraș celti-
ber, III, 4,12
- Sertorius, Σερτώριος, III, 4,5;
III, 4,6; III, 4,10; III, 4,13
- Servilius Caepion Q., III, 1,9;
IV, 1,13
- Sesostris, Σέσωστρις, I, 2,31;
I, 3,21
- Sestos, Σηστός, oraș in Chersone-
sul Thracic, II, 5,22
- Setion(-ius), Σήτιον, munte, IV,
1,6
- Sextius, Σέξιτιος, IV, 1,5
- Sextus, Pompeius, III, 2,2; III,
4,10
- Sicilia, Σικελία, I, 2,14 și 15;
I, 3,10 și 19; II, 1,30; II, 4,3;
II, 5,19
- Siculi, Σικελοί, I, 1,10
- Sidene, Σιδηνή, I, 3,7; II, 5,25
- Sidon, Σιδών, oraș fenician, lo-
cutori, I, 1,3; I, 2,33, I, 2,34;
I, 2,35; orașul, I, 3,16; II, 5,39
- Silanus, Σιλανός, III, 5,7
- Sinope, Σινώπη, oraș in Pont,
I, 2,39; II, 1,3; II, 1,15; II,
5,40; III, 2,6
- Sipylos, Σίπυλος, munte in Lydia,
I, 3,17
- Siracuza, Σιρακουσαι, oraș in
Sicilia, I, 2,14; I, 3,18
- Sirbonis, Σιρβωνίς, lac la hotarul
cu Egiptul, I, 3,4
- Sirene, Σειρήνες, I, 2,12; I, 2,13;
I, 2,18
- Sirenusse, Σειρηνοῦσσαι, stincă cu
trei capete, la țărmul sud-vestic
al Italiei, I, 2,12; I, 2,14; I,
2,18
- Siria, Συρία, I, 3,3; I, 3,16;
II, 1,31
- Sirieni, Σύροι, I, 2,34; II, 1,31
- Sisapon, Vechi și Nou, Σισάπων,
III, 2,3

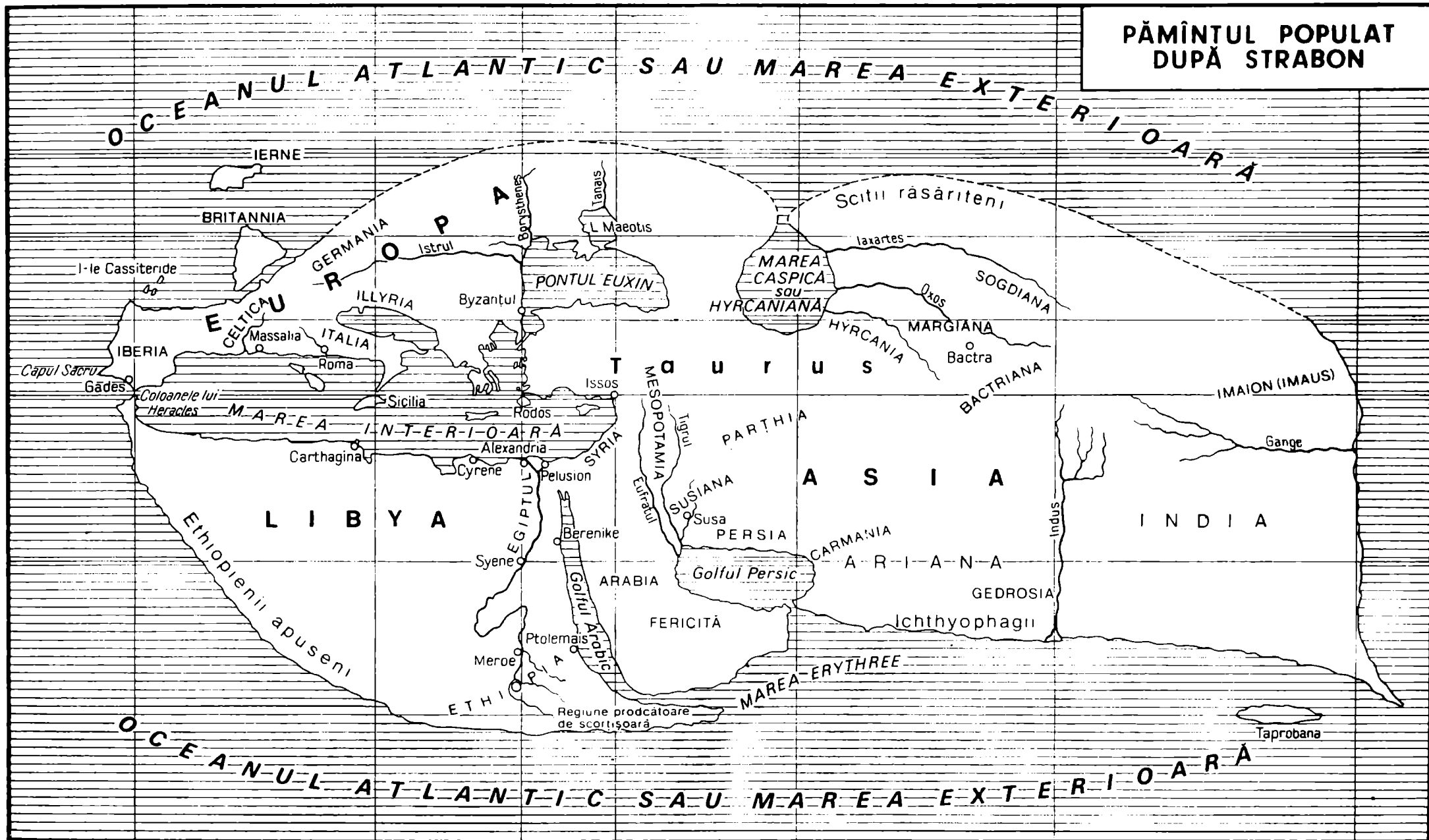
- Skeiron, Σκείρων, vînt, I, 2,20
 Skeniți sau corturari, Σκηνῖται, II, 5,32
 Skyros, Σκυρος, insulă, II, 5,21
 Sofocle, Σοφοκλῆς, I, 2,40
 Sogdiana, Σογδιανή, II, 1,15; locuitorii, II, 5,31
 Solon, Σόλων, II, 3,6
 Solymi, Σόλυμοι, I, 2,10; I, 2,28
 Spatar, vezi Cîmpul Spatar
 Sporade, Σποράδες, insule, II, 5,21
 Steganopozi, Στεγανοπόδες, populație fabuloasă, I, 2,35
 Stepa sciților, ἡ Σκυθῶν ἐρημία, I, 3,4; I, 3,7
 Stesichoros, Στεσίχορος, I, 2,34; III, 2,11
 Stethe sau „Piepturi”, τὰ Στήθη, I, 3,4; I, 3,7
 Stoichade, Στοιχάδες, insule, IV, 1,10
 Stomalimne, Στομαλίμνη, lac, IV, 1,8
 Stratios, Στράτιος, preot, II, 1,16
 Straton, Στράτων, fizician, I, 3,4; I, 3,5
 Strimtoarea Britanniei, ὁ Βρετανικός πορθμός, între Gallia și Britannia, II, 5,28
 Strimtoarea Siciliei, ὁ Σικελικός πορθμός, I, 2,9; I, 2,15; I, 2,36; I, 3,11; II, 1,40; II, 4,2; II, 5,19
 Strombichos, Στρόμβιχος, I, 3,1
 Sucron, Σούκρων, fluviu în Hispania, III, 4,6; III, 4,14; III, 5,1
 Suebi, Σόηβοι, germani, IV, 3,4; IV, 6,9
 Suessionii, Σουεσσῶνες, neam gallic, IV, 3,5; IV, 4,3
 Sugambri, Σούγαμβροι, neam germanic, IV, 3,4
 Sulga, Σούλγας, fluviu, IV, 1,11; IV, 2,3
 Sunion, Σούνιον, promontoriu al Atticei, II, 1,40; II, 4,8; II, 5,21
 Surrentum, Σύρρεντον, oraș în Campania, I, 2,12
 Susa, τὰ Σοῦσα, oraș I, 3,1; II, 1,23; II, 1,25; II, 1,34
 Susieni, Σούσιοι, II, 5,32
 Sybota, τὰ Σύβοτα, II, 5,20
 Syene, Συήνη, oraș la hotarul Egiptului cu Etiopia, I, 2,32; II, 2,2; II, 5,7; II, 5,12; II, 5,36
 Symplegade, Συμπληγάδες, I, 2,10; III, 2,12
 Syrte, αἱ Σύρτες, II, 5,20; II, 5,33
 Tag, Τάγος, II, 4,4; III, 1,6; III, 3,1; III, 3,3; III, 4,12
 Tainaron, Ταίναρον, II, 5,20
 Tanais, Τάναϊς, fluviu, I, 4,7; II, 4,5; II, 4,6; II, 4,7; II, 5,26; II, 5,31
 Tantal, Τάνταλος, I, 3,17
 Taprobana, Ταπροβάνη, insulă, I, 4,2; II, 1,14; II, 5,14; II, 5,32; II, 5,35
 Tarbelli, Τάρβελλοι, IV, 2,1
 Tarracon, Ταρράκων, oraș în Hispania, III, 4,7; III, 4,9 și 10; III, 5,1

- Tarsos, Τάρσος, oraș în Cilicia, II, 5,24
- Tartar, Τάρταρος, III, 2,12
- Tartessis, Ταρτησίς, regiune a Hispaniei, III, 2,11
- Tartessos, Τάρτησος, fluviu, III, 2,11
- Tartessos, Ταρτησός, insulă și oraș, III, 2,11; III, 2,12 și 13; III, 2,14; locuitorii, I, 2,26
- Taruscon, Ταρούσκων, IV, 1,3; IV, 1,12
- Taurini, Ταυρίνοι, populație ligurică, IV, 6,12
- Taurisci, Ταυρίσκοι, IV, 6,9; IV, 6,10
- Tauroentium, Ταυροέντιον, oraș în Gallia, IV, 1,5; IV, 1,9
- Taurus, Ταῦρος, munte, I, 2,10; I, 3,7; II, 5,31
- Tayget, Ταύγετον, munte, IV, 6,12
- Tearcon, Τεαρκών, șef etiopian, I, 3,21
- Tectosagi, Τεκτοσάγες, populație gallică, IV, 1,12 și 13
- Temesa, Τεμέση, oraș, I, 1,10
- Tempsa, Τέμψα, vezi Temesa
- Tenedos, Τένεδος, insulă, II, 5,21
- Teredon, Τερηδών, oraș la gura Eufratului, II, 1,26
- Terentius Varro, III, 6,7
- Terme Onesiene, τὰ τῶν Ὀνησιῶν θερμά, în Aquitania, IV, 2,1
- Teucros, Τεῦκρος, III, 4,3
- Teutoni, Τεῦτονες, IV, 4,3
- Thales, Θαλῆς, milesianul, I, 1,11
- Thapsacos, Θάψακος, oraș pe Eufrat, II, 1,24; II, 1,26; II, 1,33; II, 1,36; II, 1,38; II, 1,39 și passim.
- Thasos, Θάσος, insulă, II, 5,21
- Theba, Θήβαι, oraș al Egiptului, I, 2,29; I, 2,32
- Thera, Θήρα, insulă laconică, I, 2,39; I, 3,16
- Therasia, Θηρασία, insulă, I, 3,16
- Thermaios, Θερμαῖος, golf, II, 1,40; II, 5,21
- Thermodont, Θερμοδών, I, 3,7
- Thermopyle, Θερμοπύλαι, I, 2,30; I, 3,20
- Theseus, Θησεύς, I, 2,8; I, 3,2
- Thesproți, Θεσπρωτοί, I, 2,20
- Thessalonikeia, Θεσσαλονίκηια, oraș macedonean, II, 4,4
- Thisbe, Θίσβη, oraș în Beoția, I, 2,3
- Thraci, Θράκες, I, 3,18
- Thracia, Θράκη și Θρακία, I, 2,20; II, 1,40; II, 5,21
- Thrasylkes, Θρασυάλλκης, I, 2,21
- Thronia, Θρονίη, I, 2,34
- Thronion, Θρόνιον, locuitorii, I, 3,20
- Thule, Θούλη, insulă arctică, I, 4,2; I, 4,3; I, 4,4; II, 4,1; II, 5,8; IV, 6,5
- Thyreai, Θυρέαι, I, 4,7
- Tibarani, Τιβαρανοί, II, 5,31
- Tiberius, Τιβέριος, IV, 6,9
- Ticinus, Τίκινος, fluviu, IV, 6,12
- Tigru, Τίγρος, fluviu, II, 1,26; II, 1,36; II, 1,38
- Timagenes, Τιμαγένης, istoric, IV, 1,13
- Timaios, Τιμαῖος, IV, 1,8

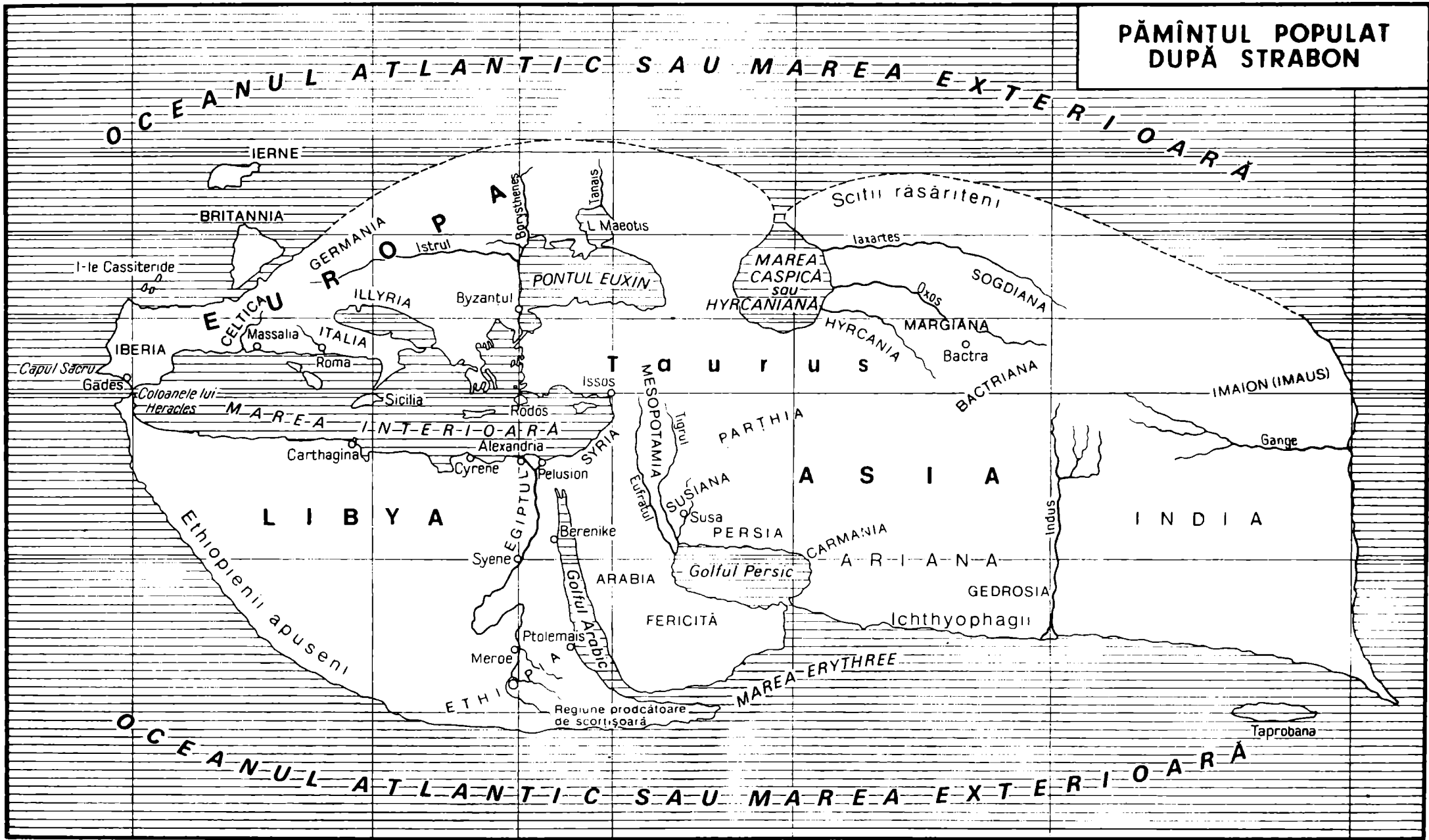
- Timosthenes, Τιμοσθένης, I, 2,21;
II, 1,40; II, 1,41; III, 1,7
- Tingis, Τίγγις, oraș mauretan,
III, 1,8
- Tolistobogi, Τολιστοβόγιοι, galați,
IV, 1,13
- Tolossa, Τολῶσσα, oraș gallic,
IV, 1,13; IV, 1,14
- Toygeni, Τωύγενοι, helveți, IV,
1,8
- Tragurion, Τραγοῦριον, II, 5,20
- Treteri, Τρηῆρες, cimmericeni, I, 3,18;
I, 3,21
- Treviri, Τρηούριοι, populație gal-
lică, IV, 3,4; IV, 3,5
- Tribocchi, Τριβόκχοι, populație
germanică, IV, 3,4
- Tricorii, Τρικόριοι, populație gal-
lică, IV, 1,11; IV, 6,5
- Tridentini, Τριδεντιῖνοι, IV, 6,6
- Triptolemos, Τριπτόλεμος, piesa
și eroul lui Sofocle, I, 2,20
- Troada, ἡ Τρωάς, I, 1,10; I, 3,17;
II, 5,31
- Trocmi, Τρόκμοι, IV, 1,13
- Trofeiele lui Pompeius, III, 4,1;
III, 4,7; III, 4,9; IV, 1,3
- Troglodyți, Τρωγλοδῦται, I, 1,3;
I, 2,34; troglodytic, II, 5,33
- Troia, Τροία, I, 3,17; III, 2,13
- Tuiși, Τουῖσοι, neam iberic, III,
3,8
- Tukkis, Τοῦκκισ, oraș în Turde-
tania, III, 2,2
- Turdetania, Τουρδητανία, în His-
pania, III, 1,6; III, 2,1; III,
2,2; III, 2,3; III, 2,4; III, 2,5;
III, 2,6; III, 2,7; III, 2,8;
III, 2,9; III, 2,13; III, 2,14;
III, 4,3
- Turduli, Τουρδοῦλοι, III, 1,6;
III, 2,11; III, 2,15; III, 3,5
- Tyras, Τύρας, fluviu getic, I, 2,1;
II, 4,6
- Tyregeți, Τυρεγέται, II, 5,12;
II, 5,30
- Tyrus, Τύρος, oraș fenician, I,
3,17; II, 5,39; locuitori, III,
4,5; III, 5,5
- Ubii, Οὐβιοι, neam germanic,
IV, 3,4
- Ugernon, Οὐγερνον, oraș gallic,
IV, 1,3
- Ulia, Οὐλία, oraș turdetan, III, 2,2
- Unochilă, Μονόμματοι, neam fabu-
los, la Eshil, I, 2,35;
Μονόφθαλμοι, II, 1,9
- Urson, Οὐρσων, oraș al Turdeta-
niei, III, 2,2
- Uxisame, Οὐξιγάμη, I, 4,5
- Vaccei, Οὐακκαῖοι, populație ibe-
rică, III, 3,2; III, 3,3; III, 3,4;
III, 4,12; III, 4,13
- Vacua, Οὐακούα, fluviu al Lusit-
taniei, III, 3,4
- Var, Οὐαρος, fluviu gallic, IV,
1,3; IV, 1,9; IV, 6,4
- Varagri, Οὐάραγροι, IV, 6,6
- Varia, Οὐάρια, oraș în Hispania,
III, 4,12
- Vasconi, Οὐάσκωνες, populație ibe-
rică, lângă Pirinei, III, 4,10

- Vellavi, Ούελλάουοι, populație, in Aquitania, IV, 2,2
- Vendon, Ούένδων, IV, 6,10
- Veneți, Ούένετοι, populație gallică, IV, 4,1
- Vennoni, Ούέννωνες, vindelici, IV, 6,6; IV, 6,8
- Verbanus, Ούερεβανός, lac in Gallia Cisalpină, IV, 6,12
- Vercellae, Ούέρκελλοι, sat in Gallia Cisalpină, I, 2,31
- Vercingetorix, Ούερκιγγετόριξ, șeful arvernilor, IV, 2,3
- Verona, Ούήρων, oraș al Galliei Transpadane, IV, 6,7
- Veroni, Βήρωνες, populație iberică, III, 4,5; III, 4,12
- Vesuvius, Ούεσσούιον, I, 2,18
- Vetteres, Βέττερες, oraș in Hispania, III, 4,9
- Vettoni, Ούέττωνες, neam iberic, III, 1,6; III, 3,1; III, 3,2; III, 3,3; III, 4,12; III, 4,16
- Victorie Cadmeiană, III, 2,13
- Vienna, Ούιέννα, capitala allobrogilor, IV, 1,11
- Vindalon, Ούίνδαλον, oraș in Gallia Narbonensis, IV, 1,11
- Vindelici, Ούινδολικοί, IV, 6,8
- Viriathus, Ούίριαθος, III, 4,5
- Voconți, Ούοκόντιοι, galli, IV, 1,3; IV, 1,11; IV, 1,12; IV, 6,4; IV, 6,5
- Volcii arecomisci, Ούόλκοι Ἀρηκομισκοι, populație in Gallia Narbonensis, IV, 1,12; IV, 6,4
- Volcii tectosagi, Ούόλκοι Τεκτόσαγες, IV, 1,12; IV, 1,13
- Xanthos, Ξάνθος, istoric din Lydia, I, 3,4
- Xanthos, Ξάνθος, oraș al Lyciei, II, 5,39
- Xenocles, Ξενοκλής, prefectul visteriei lui Alexandru cel Mare, II, 1,6
- Xerxes I, Ξέρξης I, regele persilor, I, 3,21
- Zakynthos, Ζάκυνθος, insulă, II, 5,20; locuitorii, III, 4,6
- Zefir, Ζέφυρος, vânt, I, 2,20; I, 2,21; la Homer, I, 1,4
- Zelis, Ζήλις, oraș mauritan, III, 1,8
- Zenon, Ζήνων, stoicul, I, 2,2; I, 2,34
- Zygi, Ζυγοί, populație din Pont, II, 5,31

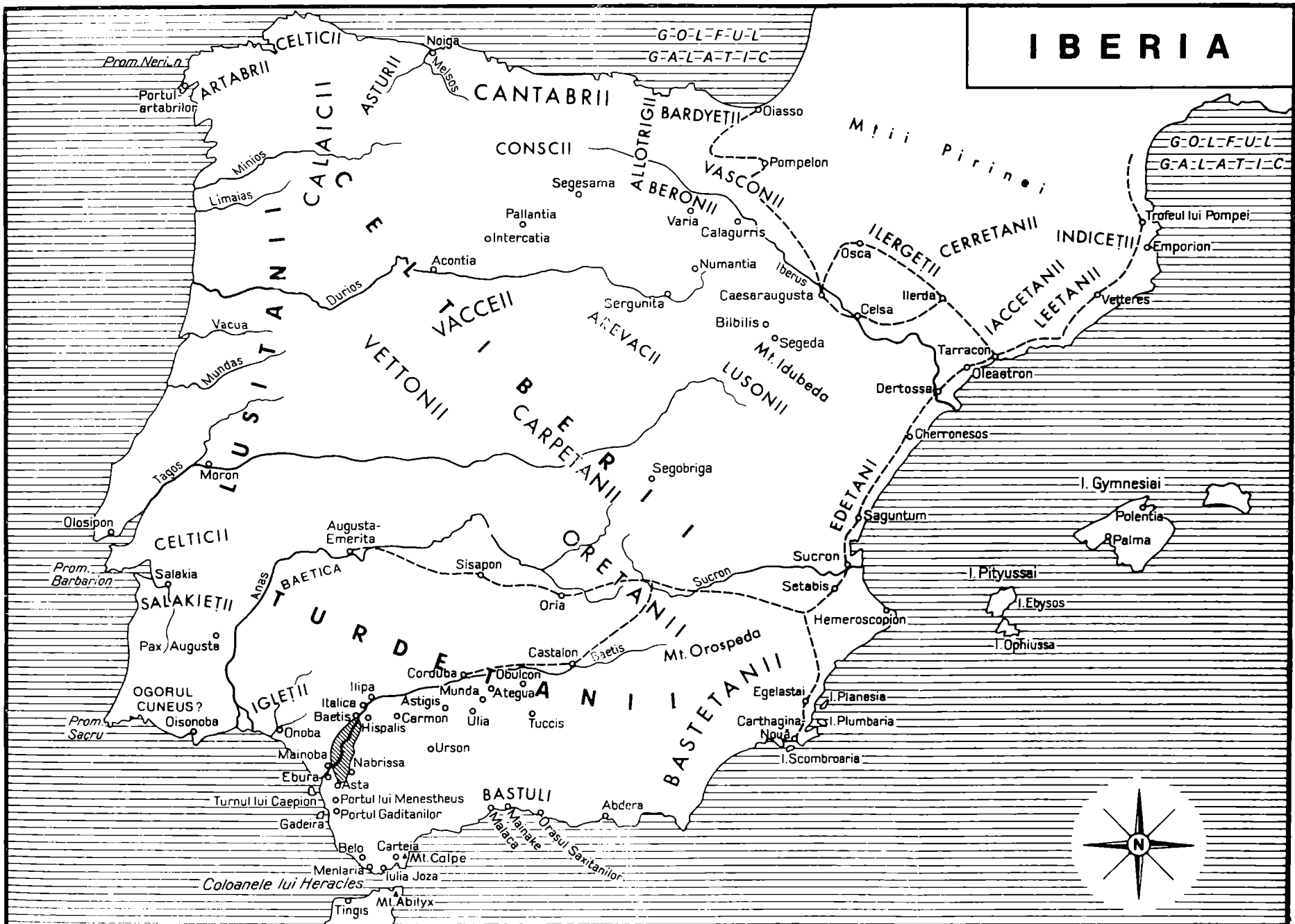
PĂMÎNTUL POPULAT DUPĂ STRABON

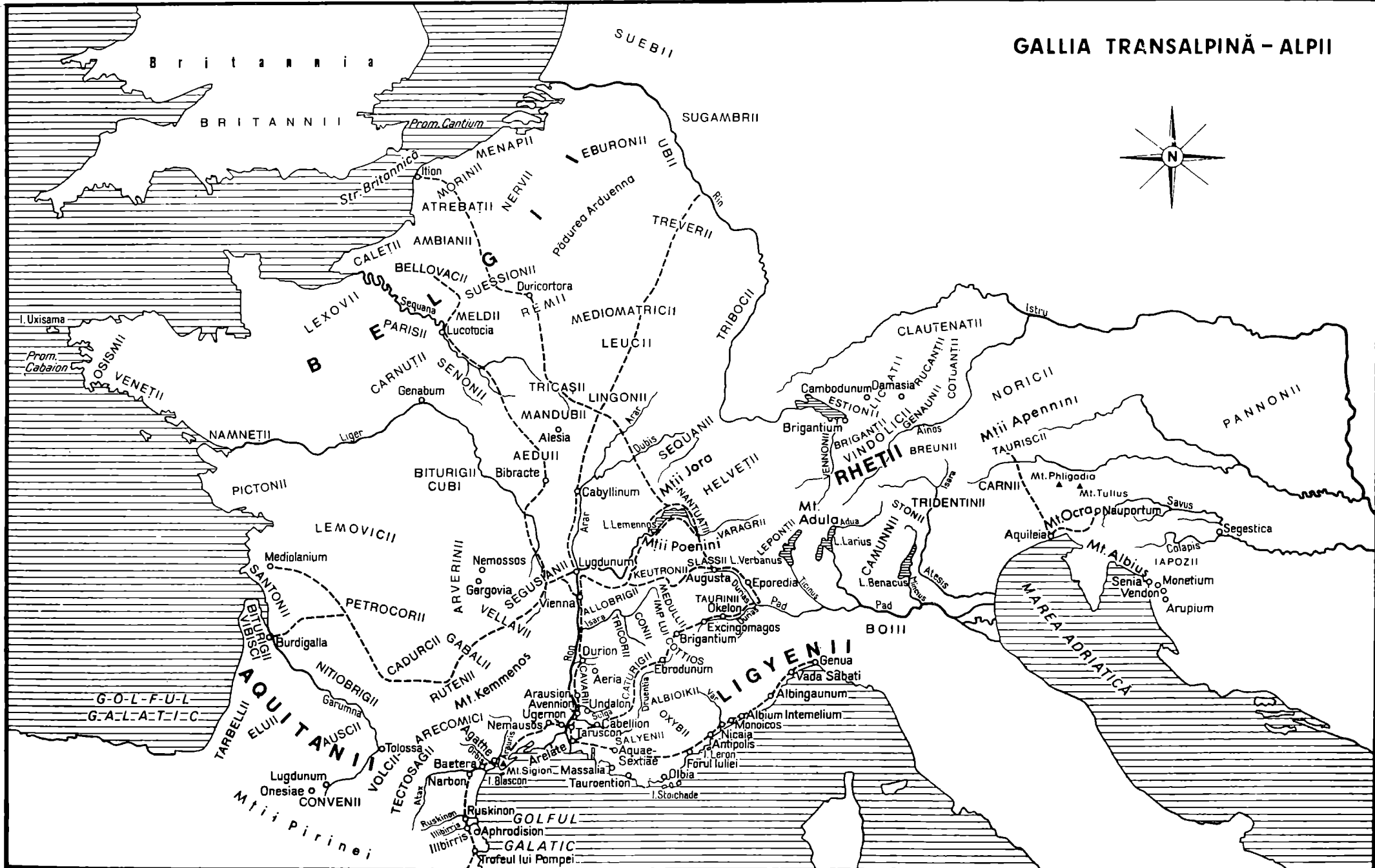
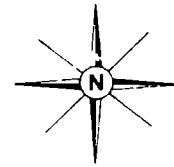
PĂMÎNTUL POPULAT
DUPĂ STRABON

IBERIA

GALLIA TRANSALPINĂ - ALPII

CUPRINS

<i>Studiu introductiv</i>	5
<i>Notiță introductivă la cartea I și II</i>	129
Cartea I	137
Cartea a II-a	239
<i>Notiță introductivă la cartea a III-a</i>	339
Cartea a III-a	345
<i>Notiță introductivă la cartea a IV-a</i>	405
Cartea a IV-a	411
<i>Note</i>	457
<i>Indice</i>	681

Redactor: ELENA CURTOV
Tehnoredactor: FLORICA WEIDLE

Coli de tipar: 46+3 hărți.
Indici pentru clasificarea zecimală;
biblioteci mari: 9(3) : 91 biblioteci mici: 9

Întreprinderea Poligrafică Cluj, Str. Brassai 5—7
Republica Socialistă România.
Comanda nr. 690.

